

א.

ויהי בשנת שש מאות ושבעים וארבע לאלף הששי, בשעת מלחמת־העמים הגדולה, כאשר נלחמו אומה אחת ברעותה באכזריות נוראה, בשצף קצף ובמשטמה עזה, ומלכויות רבות שבארצות שונות על־פני חלקי תבל השונים נאבקו בים וביבשה, בעמקים ובהרים, ממעל לארץ ומתחת לארץ, אז יצוא יצא גזר־דינם של רבוא רבבות אנשים, נשים וטף לחרב ולרעב, לדבר ולמגפה. ותהי יד איש ברעהו, ואדם ובהמה ספו לרוב, ושם שמים חולל ביחידות וברבים.

באותן השעות הקשות שבאו על העולם, בשנה השניה למלחמה הנוראה, הובאו פעם שני אחים עברים אל אחת המחנות של אחד המלכים הנלחמים, הוא המלך היותר טפש והיותר רשע שבכולם. ויסֻפחו שני האחים קרואי־הצבא אל הגדוד, שבו הוטל גם עלי החתום מטה להיות ממלא תפקיד של רופא־חולים, להבריא את אנשי־החיל ולהחלימם, לרפאותם ולהחזירם לשדה־הקטל, כדי שיהרגו או יֵהָרגו.

ויהי האח האחד בחור חסון כאלון, בעל אגרוף ועז־נפש, ויבז בלבו את הסכנה ויחפוץ להיות בלוחמים ולעמוד במערכה מול פני האויב. ויבדל בזה

לטובה מאָחיו הצעיר. כי היה היה האָח השני חלוש־הגוף ורפה־הרוח ויפחד במאד־מאד.

ויהי ביום הראשון לבואָם, עוד קודם שיצא הצו לכל אנשי־הצבא מן החדשים שמקרוב באו להתפזר בגדוד, איש על מחנהו ואיש על דגלו, ויבוא אלי האָח הבכור משני העברים ויעמוד לפני הָכן כעומד לשרתני, ויפתח פיו לא בשפת המדינה, אלא בלשון אחי בני עמי ויאמר כה: רום מעלת כבודך! רואה אני בך, כי גם אתּה כמוני מבני אברהם, יצחק ויעקב הנך, ועל כן נועזתּי לבוא אל כבוד מעלתך ולהפיל תחינתי לפניך, בהיותי בטוח, כי תבין להגיגי ולא תקצוף עלי. הנה באתי, כידוע לך, היום בין יתר החיילים החדשים, וגם אָחי הצעיר הובא הנה יחד אתּי. והנה שנינו עומדים להיות שלוחים לדבר־עבירה, להזיק ולהיות ניזקים, לאבד את נפשות שונאי מלכנו־שונאנו ויחד עם זה לאבד גם את נפשותינו, בשפכנו דם נקיים. על כן אָמרתּי, הנה אָבוא ואשפוך שיחי לפני רום מעלת כבודו, כי על כן יהודים אחים אנחנו ובצרה גדולה ומחפירה הננו כולנו. ומה גם ששמעתּי שמעו הטוב הולך לפניו. ובכן, אלה הם מצפוני לבי, הגורמים לי יסורים גדולים: האמנם תּשכל אמנו את שנינו יחד? הנה מוכן ומזומן אני ללכת אל המחתּרות ולקדש שם ישראל במערכה, אבל למה ימות גם אָחי? ובכן, רופא רב חסד ואדון רם־המעלה, רחם־נא והיה מקיים נפש אחת מישראל והעמד־נא את אָחי לפקודתך תּמיד, ספחהו־נא אל משמרת החולים ויהי־נא משרת את הפצועים ואת הדוויים, ולא ידבקוהו חצי האויב. ואם נגזרה הגזירה על משפחתּנו להביא קרבן במלחמה, הלא טוב האחד מן השנים. ישאר־נא הוא למצער בחיים, כי רך ואָהוב הוא לאמו.

כה דבר אלי האָח הבכור, ופלגי דמעות ירדו על לחייו. הבטתּי אל פניו וראיתי את אם הבנים יושבת חפוית־ראש ועצובת־רוח ודמעותיה נגרות מעיניה בלי הפוגות ובין קמטי פניה תעלמנה גם העלם.

ויהי כאשר נגעו דברי החייל אל לבי, לא יכולתּי לכבוש את רחמי מאָחי בן עמי, וגם שמוח שמחתּי, כי אנה המקרה לידי להציל נפש אחת מישראל ולתת לי על הערלים הרבים העומדים לשרתני גם בן־ברית אחד, שעצם מציאותו בקרבתי תמיד ישמש לי זכרון מעט לכל הקרוב והיקר לי, שהורחקתּי מהם בחזקת היד.

ובכן, ויהי האָח הצעיר מבין שני האחים לשמש בבית־החבושים של הגדוד הרביעי שעל שם העיר מישצובסק, ושם־משפחתּם של שני האחים היה חַרְקֶל. אולם בין המשמשים והחובשים וגם בין כל החיילים היה, כעבור ימים אחרים, שמו של האָח הצעיר — מוטקה־ארנבת. שם זה המכופל והמשונה מובנו האמתּי מתפרש רק על־ידי הדברים הבאים להלן. וזה פירושו: חציו הראשון הלא הוא השם הידוע בכל העולם כולו, השם הכשר מרדכי, שנשתּבש שבּוש

גם, כי כך דרכם פסל של הגויים ערלי־השפתים לשנות כל שם עברי יפה ולהפכו למין דבר נלעג, שאין לו שום תואר ושום הדר. חציו השני של השם, שנוסף על הראשון על־ידי חבריו של מרדכי בגדוד, בא משום פחדנותו הרבה של זה האח חדקל הצעיר, שהיה רועד כולו ברעידות תכופות וחזקות למראה כל פצע וכל חבורה וכל מכה טריה. ועל כן קראוהו חבריו הערלים, הרגילים לגבי שפיכות דמים, בשם־הלואי המחפיר „ארנבת", שפירושו פחדן ומוג־לב. ובענין זה של שמות־לואי לא היה מרדכי יוצא מן הכלל. כולם היו קוראים איש לרעהו שמות נוספים שונים, כדי לסמן בהם איזו תכונה מן התכונות החיצוניות והפנימיות, המציינות את האחד מן השני.

ויקרא שמו של מרדכי חדקל בגדוד — מוטקה־ארנבת, ויהי משמש יום־יום את המובאים אלי בחדר־החבושים ובבית־החולים.

ב.

ויהי היום, יום קולות וברקים וקרב חזק עד מאד, ותחרד כל הארץ כמה וכמה פרסאות מסביב. לא היה רגע שיריותיו מועטות מאלו של חברו, ולא אחד היה רעם התותחים, אלא ברד של רעמי בראשית ניתך לפתע־פתאום על כל המחנה הגדול, שעמד בחריצים ובמחתרות, במחבואים ובמערות.

פסי אש צהובה היו מופיעים פעם בפעם על שמי־העופרת והם נראים כזרמי גפרית בוערת, וכל העולם כולו היה מעוטף עשן כבד, ורעם ממושך אחז את הככר מסביב ואת כל אשר עליה. רעדו האנשים, ורעדו העשבים.

היער הגדול והעבות, שבמסתריו היו מתוחים אהלי־החבוש של גדודנו יחד עם אהלי־המרפא של גדודים אחרים, שהשתתפו בקרב באותו יום, יער עתיק זה מרובה־האלונים יבב והיליל בלי הפוגות.

מאז הלילה נמשכו ההריגות והיריות, ופצועים לאלפים היו באים ומובאים אלינו לקבל ישע וארוכה. הלומי־מלחמה ומטושטשי־החושים, רסוקי־אברים ורטושי־הבטן, פצועי־קדקוד וקרועי־שרירים — כולם היו מתקבצים בתוך אהלינו ומסביבם, כי שם היה המקום הראשון לעזרה. על כן היו כל הידים מלאות עבודה, כי רבה המלחמה, אף רבה.

שבעה רופאים ושבעים חובשים, ועוזרים ומשרתים ומשמשים לרוב — כולם התהלכו כהלומי־יין, כי קשתה עליהם העבודה המפרכת, שאינה פוסקת הפסקה כל־שהיא. באהלים ובינות לאהלים שכבו הפצועים פצעים קשים, רובם על הארץ ומיעוטם על האלונקות, המטות והשלחנות, שכבו ומלאו את האויר ריח חמיץ־מאוס והמיה כבושה ועצורה. רוחות־הקיץ היו באים ועוברים בחלל עולמנו, ובעברם היו מעוררים את ריח הפגרים, שעלה מתוך האברים הרטושים, והיו מפיחים גם את הריח המיוחד של זיעת בני־אדם הלבושים בגדים צואים.

אנחותיהם של בעלי היסורים לא פזרו רוחות־הקיץ, כי האנחות היו מתות שפתותיהם של הנפצעים, יען לא העיזו לצעוק, בפחדם, פן תגבר הצוחה תגיע עד האויב, העומד לא־הרחק ממנו, והיה כי ישמע את הקול, ויתגלה לפניו מסתרנו, ואז ימטיר עלינו את מטר כדוריו.

לפיכך היו האומללים נושכים את בשרם ומחרישים. רק אלה, שדעתם נטרפה עליהם מעצמת מכאוביהם וממראות האימה שראו, רק הם שרו או בכו בקול והתהלכו הנה והנה והוסיפו ערבוביה על המהומה שעמדה מסביב.

והמשרתים יחפזון להשקות את הצמאים, להיטיב את שכיבתם של השוכבים פצועים ולהביא אותם איש אחרי רעהו על השלחנות לחבוש ולנתוח.

ויהיו המתים נוגעים בחיים, כי רבים היו הגוססים והגועים, ועד אשר הספיק האחד לגשת אליהם היו נגאלים מיסוריהם על־ידי המלאך הגואל את כל אדם בבוא שעתו. והשרים באי־המעלה שכבו וישבו יחד את אנשי־הצבא הפשוטים, ויראו גם המפקדים הפצועים גם המפוקדים המרוססים כקרבן־חטאת אחד לאל הטמיר, הפוקד עון מזיד על שוגג, על שלישים ועל רובעים. ואף־על־פי שברור היה לכל החיילים, כי לא אלה שרי־המאה ושרי־האלף הם האשמים ברע שקרם, בכל זאת היו רבים מן הנפצעים, ביחוד מתוך בעלי הפצעים הקלים, שמחים בסתר לבם על צרות מפקדיהם, ועוד יותר היו שמחים על הפצעים הקלים שקבלו בעצמם, כי על־ידיהם ניתנה להם האפשרות לנוח קצת מחוץ למטרות האש והעופרת. ובנוחם יאמרו: אותו השר המפקד, הממונה על כל המחנה, מה ראה פתאום להשתרר על האויב? למה החרידו מרבצו? הלא יכול היה לשבת בשלוה, ואז לא היה קופץ עלינו רוגזו של זה השטן המשחית היושב ממולנו! האם לא התענג ראש־הצבא על כל טוב במשכנותיו הבטוחים, או משכורתו לא היתה שלמה? הוי, זרע מרעים, בנים משחיתים!

כך היו משיחים ביניהם אותם הפצועים, שיכלו עוד עמוד על רגליהם. אולם אלה שישבו או שכבו כפופים ומקופלים תחת סבל מכאוביהם לא דברו כלום. הם לא חפשו את האשם, אלא הרגישו בכל ישותם את האימה ואת הפלימה אשר בתכונה כולה.

באוהל האפל למחצה עמד הבל־פיהם של הנמצאים בתוכו כאד כבד, ולקצבן של קפיצות אור־הנר הרועד חרדו הנשמות היוצאות, חרדו והתלבטו ברשרוש קל בגג־היריעות, שהיה חוצץ בינם ובין השמים.

בדומיה של אבלים עמדו כל הרופאים וכל העוזרים וכל המשרתים, ובאותו הלילה נעשו כולם, אף הנחשלים והאטיים שבהם, למהירים במלאכתם, וכל צעיר כוון במעשיו לדעת הגדול ממנו במעלה. נראה היה, כי כל אחד יודע ומבין מעצמו בכל רגע ורגע את המוטל עליו, וכמעט אף פעם לא הושיט

העוזר לרופא סכין בשעה שצריך היה להשתמש במלקחים, ולא הי' מגיש לו מספרים ברגע שהלה חכה ללפיפת־בד.

סדר נפלא זה שרר בלי כל צוויים קודמים למעשה. כמכונה בעלת הרבה גלגלים, שאין אף אחד בהם שיסתובב בשרירות מהלכו, כן עבדו כל העוסקים בצרכי הפצועים בלילה ההוא.

רוב הרופאים ומקצת המשרתים עמדו אצל שלחנות החבוש עמוד ונתח, עמוד וגזור את האברים המדולדלים ואת הגופים המרוסקים. הם גם חבשו את הפצעים ולפפו על השברים והזריקו מזיגות של קמפורה או של מורפיון מתחת לעורם של הנחבשים והמנותחים, כדי לחזק את לבם ולהמעיט את יסוריהם.

שאר הרופאים ורוב המשרתים היו עוברים בינות לפצועים, עבור ורשום, עבור וחבש.

משעה לשעה היו מוציאים את המחובשים מן האהלים, כדי לשלחם אל עורף המחנה, אל אחד מבתי־החולים של העיר הסמוכה, ומרגע לרגע היו באים במקומם מראש המחנה, מתוך כבשן־האש של הקרב, פצועים והמומים חדשים, ודרך אותם הפתחים שהיו מביאים את החיים היו מוציאים מזמן לזמן את המתים. גם את דלדלי הבשר ואת הדם הקרוש ואת הלפיפות המוסרות היו מוציאים המשרתים יחד עם הגויות אל אוהל המתים, שעמד לא־הרחק מכל האהלים בצד ימין, עם מורד הגבעה שביער, ושם, בתוך אוהל מיוחד זה, היו מצטברים ומונחים, כדי להנשא כולם יחד לקבר אנשים תחת חסות הלילה, כאשר ישקוט הזבח.

ויהי לפנות ערב ותגבר המלחמה.

על הרקיע האפל התחילו מופיעות ומפזזות בפזוזי־חרדים האצבעות החורות של ממששי־האור הענקיים ועל קצות האופק התעופפו ונדלקו פעם בפעם כדורי־המאור. לרגעים היו כל היער וכל הכפר שמסביב מתגלים כמו בתנופת יד נעלמה, אולם תיכף לזה היו הנגוהות הכחולים גזים וצעיף שחור וכבד היה נופל על העולם וסוגר עלינו. מטמוטי האדמה נעשו יותר תכופים, היא גנחה והתאנחה, הזדעזעה ורעדה, והיער על עציו וגידוליו כולם ענה לעומתה ביבבה איומה. האם חשבה הארץ להתפורר, או השמים הופו לרסיסים — מי הוא האיש, אשר יתעכב על שאלות כאלו בשעה שהוא נתון כולו בתוך מעמקי היסורים של האנוש? די היה לנו, ששאלנו לשמותיהם של הפצועים, ושקבלנו את תשובתם ויכולנו להבינה בתוך רעש הרעמים ושאון היער הנפחד. בין רעם לרעם היו באים רגעי־דממה קטנים, ואז היו נשמעים בבירור גמור זמזום החצים בעופם בין העצים סביבנו ושריקת הכדורים הנשאים על ראשינו, עד כי בשעה שאחד הרופאים או החובשים או המשרתים היה נשען רגע אל אחד הכלונסאות של האהלים, כדי לנגב את הזיעה מעל פניו או לרחוץ את ידיו המלוכלכות בדם — באותה שעה קלה

היה רואה פתאום את עצמו כאילו אחזו מי־שהוא בציציות ראשו והעמידו בתוך עצרת שדים, החוגגים את חג כלולותיהם. איזה טמטום של כל החושים היה נסוך על פני כל העוסקים בפצועים באותו לילה, ועוד יותר היתה נראית בכולם העיפות הנוראָה.

כי מרובים היו צרכי השעה וכל הידים מלאות עבודה. ביחוד אָצו הנה והנה המשרתים השונים: זה במכשירי־נתוח וזה בקערת דם, זה בפצוע וזה בגווע. כולם עיפים וכולם זריזים, כולם נדהמים וכולם עושים באימה וביראה רצון הכרחם. ובתוכם היה גם מוטקה־ארנבת, הוא מרדכי חדקל.

ככל חבריו, נשא גם הוא מדי פעם בפעם את הגויות המתות ואת האברים הנגזרים, את הדם הקרוש ואת הבד המלוכלך. מתחילה היה מוטקה מסב ראשו הצדה ועוצם את עיניו עד החצי, אולם גבר ההכרח, והמלאכה המרובה יחד עם המהומה הגדולה עזרו לו להבליג על חרדת־לבו ולכבוש את פחדנותו ואת אסטניסותו.

ויהי מרדכי עובד באמונה, אף כי נראה היה כסהרורי הזה, העושה ואינו יודע מה הוא עושה. גם הוא עיף עד מות מן העבודה הקשה המפרכת את הגוף, ועוד יותר מן ההתאמצות הפנימית, ובכל זאת עשה את המוטל עליו, עמד על הדם הנשפך כמים, עזר בחבוש הפצעים ונשא את הדלי המלא בתרי גוף אָדם.

כמה וכמה פעמים היה נכנס ובא גם אל אוהל המתים.

ג.

אור ליום מחרת, כעלות השחר, ותובא שיירה גדולה של פצועים והמומים, ובתוכם היו רבים, אשר רק הכרטים הנתון על צווארם במסגרת־פחים יכול היה להעיד עליהם, מי הם ואי־מזה הם באים. כי על־פי הפנים אי־אפשר היה בשום אופן להכיר את השוכב על האלונקה בלי־נוע, כשהוא מכוסה כולו עפר וטיט שנלוש בדם וכשהוא לבוש קרעי־בגדים. ולולא אנחותיהם החרישיות, קשה היה אפילו לדעת, כי עודם בחיים.

ויהי כאשר נגשנו אליהם לעיין בפחי־הנחושת, הן הטבלאות הקטנות הנתונות על צואר כל חייל במחננו, ויעל על לבי הרעיון המחפיר, כי גם על צווארי כלבים נותנים בעליהם פחים מסומנים כאלה, כדי שימצאו ויוכרו בכל פעם שיאבדו. ויבך הלב במסתרים על ענויי האָדם ועל עלבונו.

ויהיו פני העוסקים בפצועים חורים כפני הפצועים עצמם, ותהיינה השפתים הדוקות לכולם, כי גדול הכאב אצל האחד וגדולה הכלימה אצל השני.

לפתע־פתאום התפרצה מפי אחד החובשים המעיינים בסימנים קריאת־חרדה, אשר נכבשה מיד כאשר הביטו עליו עיני הרופא העומד על גבו. אָז מסר החובש לרופא את פח־הנחושת אשר הסיר מעל צווארו של אחד הפצועים.

על הפח היה כתוב: יוסף חדקל, קולע־מוקשים של הגדוד הרביעי של העיר מישצובסק, נולד בשנה פלונית במקום פלוני.

כאשר גמר הרופא לקרוא, הביטו שניהם, גם הוא גם החובש, לעבר אחד ויראו, כי מוטקה־ארנבת עומד מרחוק והוא עסוק בפצועים אחרים, וישמחו בלבם ויאמרו: טוב אשר לא יראה האומלל ברע שקרה את אָחיו הבכור.

אָז צויתי בחשאי את החובשים העומדים לפקודתי, לאמר: אל יוגד דבר למרדכי ואל יתנוהו בשום אופן להתקרב אל השלחן שעליו מוטל אָחיו הפצוע, עד אשר יגמר חבושו ועד אשר יכוסו כל פצעיו. כי נוראים היו הפצעים אף לעיני זר, וברשימה הנכתבת על החולה או הניזק במלחמה היה כתוב בנוגע ליוסף חדקל בקיצור: „בטנו מרוטשה עד חצי השטח, המעים המכורכמים יוצאים החוצה. על חזהו ישנם פתחים עמוקים אחדים מימין ומשמאל ודרכם מבעבע קצף אָדום. הרגל הימנית שבורה במקום השליש התחתון של הקולית וקצות העצם החדות והורודות בולטות מבינות לקרעי השרירים. היד השמאלית אינה כלל, כי נקרעה. רק סדק מעוך של דלדלי שרירים ועצם תלוי על הקשור של הכתף. הפנים הכו פארור, כי שרופים הם מאש הפצצה. פצעים רבים וקטנים פזורים על הראש והם מכוסים אָבק של ברזל המעורב בעפר. במקום העין השמאלית ישנו חור גדול ובתוכו דם קרוש לרוב“.

כזה היה מצבו של הפצוע, ואף־על־פי שהמצב היה ברור די־צרכו, בכל זאת עשו העוסקים בו את כל המוטל עליהם. תרופות של חזוק הלב הוזרקו אל תחת עורו, האברים המדולדלים הורחקו, הפצעים המעופרים רוחצו וחובשו, וכעבור שעה ארוכה נראה היה האומלל כילד גדול השוכב בחתוליו, שחתלה לו אמו. כמעט כל הגוף היה מכוסה בלפיפות־בד טהורות ולבנות, ובאותה שעה עצמה הלבינו גם פניו, ונשמתו יצאָה בטהרה.

ומרדכי אינו יודע ממות אָחיו, כמו שלא ידע ממציאותו באוהל הנפצעים. עסוק היה מוטקה בפנה אחרת של האוהל, וכאשר גמר את עבודתו שם, התחיל יחד עם יתר המשרתים לפנות את השלחנות מן הפצועים, כדי להביא אחרים במקומם.

ותהי יד הגורל בזה, שמרדכי נגש אל אותו שלחן החבושים, שעליו שכב אָחיו המת, אבל מרדכי לא ידע זאת ואת אָחיו לא הכיר. לפני עיניו היה רק אחד הפצועים שמת מרוב פצעיו. ויקח מרדכי את הגויה המחובשת בד לבן וישם אותה בתנועה מהירה ורגילה על שכמו, ויקח בידו את הדלי המלא גזרי אברים ודם, הם אבריו ודמו של אָחיו, וישא אותם אל אוהל המתים.

בצאתו ומתו עליו, עורר מרדכי את תשומת־לבם של כל יודעיו, אולם הוא לא יכול לשים אל זה לב, יען כי לא ידע כלום. בעינים פקוחות לרוחה מתוך תמהון ופחד הביטו עליו כל אלה שידעו את הנעשה. עד פתח האוהל לווהו במבטיהם, אולם בשובו לא ראָה אותו שום אָדם.

העבודה הקשה ויסורי האָדם הרבים, שמלאו את כל האהלים וגם את כל חדרי לבם של הנמצאים באותו מקום, לא נתנו לשום איש לחשוב הרבה בענין אחד, והם הם שהסיחו את דעת פולנו מיוסף חדקל המומת וגם ממרדכי חדקל אָחיו, הוא מוטקה־ארנבת.

ד.

באותה שעה שמוטקה־ארנבת נכנס לאוהל המתים ואחד ההרוגים, הוא אָחיו, על שכמו ודלי מלא דם ואברים בידו, באותה שעה של מוצאי לילה היו כבר באוהל חמרים־חמרים של גופות מתים, ששכבו מקצתם ערומים לגמרי ורובם לבושי קרעים ומכוסי חבושים. מה משונה היתה שכיבתם!

האחד שכב אפרקדן, כאילו היה נח כאן מעמלו ביום הקודם. פיו היה פתוח לרוחה, ונדמה היה, כי עצר את נחרתו לרגע. השני שכב על בטנו בהסתירו את פניו באדמה הקרירה, כאילו הגין על עצמו מקרני השמש. היה מי שישב על הארץ בראש כפוף, כמו נרדם בשעת קריאָה, והיה מי שעמד נשען אל אחד הפלונסאות ועיניו מביטות הרחק־הרחק.

ולולא האברים הפזורים פה ושם וכתמי הדם הקרוש והשפוך, כי־אָז היה הרואה יכול להאמין, שבאוהל פשוט של חיילים עיפים הוא נמצא; אולם הבור האָפל שהציץ מאמצע האוהל ושנחפר במחשבה תחילה כדי לקבל אל תוכו את הסחבות מעל הפצועים ולהיות קבר לכל האברים המורחקים, — בור פעור זה היה נוסף רוח־פחדים על כל האוהל השקט.

לתוך בור זה הריק מרדכי גם את דליו, ואחרי־כן השמיט מעליו את המת בתנועה רגילה ומהירה.

ויהי כאשר זרק אותו, ותצנח התחבושת מעל ראש המת, ומרדכי הכיר פתאום את אָחיו, ויצעק צעקה גדולה ומרה ויפול באין אונים.

על שפת הבור המלא נפל מרדכי וישכב בין הגופות המתים. אצל גוף אָחיו נפל.

כעבור שעה קלה, כאשר עלה השחר והלילה גז, ותחדור קרן־אור דרך יריעות־האוהל ותעורר את מרדכי מעלופו ויפקח לאט את עיניו וירא והנה עולם משונה עד מאד לפניו:

מסביב לו היה אור זרוע, ועמודי־זהב עברו באלכסון דרך סדקי היריעות, ורוח קלה באָה ופזזה על היריעות והרקידתן. מעבר מזה ראָה בור מלא ארגמן ופז, ומעבר השני ראָה מחנות של גבורים לבושי לבנים, ובתוכם גם את אָחיו.

„יוסף, מה לך פה?“

הוא חפץ לנשק לו ולגפפו, אולם כאשר ראה את אחת מעיניו והנה היא סגורה, החליט, כי גם אחיו ישן את שנתו עם כל אלה הגבורים, אנשי־החיל.

„יישן לו, יישן", אמר מרדכי לעצמו. „כפי הנראה, עיף מן הנסיעה הארוכה. וכי שחוק הוא לבוא עד אפריקה? אולם נפלא הדבר: הוא, הגבור, עיף, ואני, שהייתי תמיד חלש, אף צל של עיפות אין בי. מה יפה הוא אוהל־גבורים זה בתוך מדבר סהרה! הָ, הָ, הָ!"

מקריאתו כי גדלה, נפחד מרדכי בעצמו, וגם מאחוריו שמע קול קורא אליו: „הס! למה תעורר ישנים?" ויהי כאשר הפנה את ראשו לראות בדובר אליו, וירא והנה ראשו של החייל פלאטון עושה לנגדו העויות שונות ומשונות.

„שלום לך, מוטקה־ארנבת!" אמר זה הראש בלחש, אבל בנגינה צבאית, ובאמרו זאת הסתובב מסביב לצדו של איזה גוף שעיר, כמו סליל המסתובב על צירו.

מוזר היה קצת הדבר, שראשו של פלאטון נמצא על חזהו מצדו של גופו, כאילו צמח ויצא ממנו, אבל עוד יותר נפלא היה, כי לאותו גוף ישנו עוד ראש אחד. האמנם היו לפלאטון שני ראשים? — קשה היה לו למרדכי להעלות על זכרונו את צורתו הקודמת של חברו בגדוד. „פלאי פלאים", חשב מרדכי. אבל באותו רגע הכיר, כי גם הגוף וגם הראש השני שייכים למפקד הפלוגה השלישית של הגדוד, לשר האכזר פיטליוק, ימח שמו וזכרו.

„ובכן, מה לו לראשו של פלאטון אצל חזהו של פיטליוק?" מוטקה הרהר והרהר, וכאשר לא יכול למצוא תשובה נכונה לשאלותיו המסובכות, הצטער עד מאד על קשי הבנתו, אך תוך כדי צער שמע את קול המפקד האכזר קורא אליו:

„אה! מוטקה? שְׁלָמָא רבה! עתה אנו חברים". בדברו כה, הושיט לו פיטליוק את רגלו השמאלית ויאמר:

„סלח לי, מוטקה, על אשר אינני מושיט לך את ידי. איני יכול למצוא אותה. אף השמאלית אינה אתי. כנראה, שכחתי את שתיהן במחתרה. ואולי נפלו בשבי. האינך יודע, בן־יונתי? האם לא פגשת אותן, יקירי?"

מרדכי שמע והשתומם. האמנם זהו פיטליוק הצורר? מה זה היה לו, לרשע מרושע זה, ששנה את טעמו? וגם אלו הידים החובטניות והעסקניות היכן הן, באמת? תימה!

„תימה?" קרא פתאום איזה קול אטום מאחורי הדלי, המונח לצדו. „לפי עניות דעתי, אין פה על מה להתפלא כלל. כך יאה להן, לידים אלו. וכי לא היה המפקד סוטר בהן על פני כל חייל? וכי רק פעם הוכה על ידיו כל אחד ממנו? הה, ברור הדבר, אנה גזו הידים. מרוב שמוש לא נשאר מהן כלום, כי נספגו כליל בפני המוכים".

„חה־חה־חה, חי־חי־חי!" התפרץ צחוק מכל עברים. הרבה פיות נפתחו לרוחה והתעותו איומות. גויות רבות התרוממו ממקומן, וגם צחצוחי־הדם שעל־פני הבור התנועעו.

פתאום נעתקה רגל אחת ממקומה בפנת האוהל ותלך בדומיה גאה ותתקרב אל גופו של פיטליוק. מהלכה היה מגוחך עד מאד, יען כי גזורה היתה למעלה מן הברך ומשום זה התנופפו באויר לכל פסיעה ופסיעה שיורי השוק העליון. בבואה עד מפקד הפלוגה, קפצה על ראשו בקפיצה של תרנגולת והתחילה לרקד עליו ולרמסו.

אז יצאה מן הבור יד אחת ארוכה ודקה ותאחז ברגל הרומסת ותאמר:

„אל־נא תעשי עולה, אחות! וכי לא שליחים אנו כולנו לדבר־עבירה, כמו לדבר־מצוה? האמנם תאשם הרגל, אם רע יהיה הלב, וכי יחטא האדם, אם יוצרו יכונן צעדיו? הנה נגזרתי מגופו של חייל ממחנה האויב, — וכי לא אחד הוא הגורל לי ולכם? כאשר הייתי מוציאה צלילים נפלאים מתחת מנענעי העוגב, בשעה שאדוני לא היה עוד לבוש בגדים אפורים, לא אני הייתי המהוללת, ועתה, האם בשביל שצויתי ללחוץ על קפיץ הרובה ולהוציא ממנו חצי־מות, אני האשמה? ואדוני הטוב מה חטא, אם הוכרח לעשות רע? גם מפקדכם האכזר היה רק שליח, ולא על דעת עצמו עשה מה שעשה".

כה דברה היד הענוגה של האמן השבוי, ומדי דברה, התחילה מתגלגלת על־פני הבור, הלוך והתגלגל, עין אחת, שהוצאה מתוך משבצתה. אישונה כבה, קשתה השחירה וציציות אדומות־אפורות נמשכו מסביב לה. כאשר באה עד מקום משכבם של הגופות, ותתאונן גם היא:

„אולם אני מדוע חוללתי? הן תמיד הייתי רק הנפעלת, ובשום דבר לא נגעתי. את כל העולם היפה קניתי לבעלי, ולעצמי לא לקחתי כלום. האמנם חטאתי כי התרחצתי בגלי האורה? מדוע אראה עתה רק אדים כבדים? לפנים, כאשר הייתי על מכוני, הייתי בוראה מעצמי בשביל אדוני עולמות חדשים, אף בלילות על משכבו, ועתה חשך עלי עולמי. מדוע? ואם הייתי לפעמים זורקת חצי קנאה או שנאה או תאוה אל לבו של מי־שהוא, — וכי לא לב בעלי הוא שהכריחני לעשות מה שעשיתי?"

כה התאוננה מתוך דמעות־הדם, שכסו עליה, העין הערומה, שצפה על־פני הבור, וזה רק כלתה לדבר, והנה נשמעה המיה חרישית מתוך פצע קטן אחד אשר בחזהו של אחד המומתים. חרש המה הלב המת:

„המסכנים! בעלבונכם כי רב, מוכנים אתם להאשים איש את רעהו. אולם רק בזה צדקתם, כי תגוללו את האשמה מעל עצמכם. כולכם חפים מפשע, יען כי כולכם משועבדים הייתם. ואני — האם לא הייתי מצווה ועובד? האם לא עבדתי עבודה תמה ונקיה, בלי הרף, בלי מרגוע? שלשים וחמש שנה עבדתי את כולכם ומנוחה לא ידעתי. ביום הכריחני המפעל, ובלילה רק אני הייתי תמיד ער. על משמרת חייכם עמדתי ואת כולכם

כלכלתי בדם טהור, דם צנוע ומכוסה. אהבתי את עבודתי התמימה — מדוע זה אקפא עתה? ומי הוא אשר הקפיא וצנן את שטפי הדם החם, שהיה הולך וזורם אלי וממני והיה שר לי את שירת החיים הנצחיים? למה שופך?"

„מדוע נשפכנו?" נשמעו קולות רבים מעברים שונים. בבת־אחת יצאו הקולות וכולם טענו יחד:

„רק את אפיקינו ידענו, ומעולם לא נגענו בשום דבר מחוץ לגוף בעלינו. אהבנו את התנועה ואת החום — למה נהרסו צנורותינו? גרעיני חיים נשאנו בתוכנו לדורות רבים — מדוע הומתו הגרעינים? ירושה של דורות רבים היתה בנו — עתה פסקה שליחותנו. נחבאים היינו תמיד אל הכלים — מדוע חללו את מסתרינו, ובצאתנו החוצה אף לא כסונו? כיין הטוב היינו, ועתה נתערבו בנו מי־בוץ וקיא־אדם. אויה לנו!"

ככה התאונן הדם הרב, שהיה שפוך באוהל, וביחוד התנועעה והתגעשה חלקת־הארגמן שבבור הגדול. גלים אדומים התחילו עולים ויורדים ברעש גדול ובקצף כחלחל. עמודי האוהל ויריעותיו התחילו זעים, דרך הסדקים שבין כתלי האוהל חדרו כידוני־אש והם הרתיחו את הדם השפוך, אשר גאה ועלה כבר על גדות הבור.

וכל האוהל נמלא אדי־שני, ובמקום הרעש באה דממה איומה. דומם עלו הגלים, הלוך ועלה, הלוך והשתפך. כבר צר היה למרדכי המקום, וגם נשימתו נעשתה קשה. כי הדממה המעיקה והצבה מלאה את כל החלל, ומרדכי הרגיש, כי עוד מעט ויטבע בים האדום. אז חלף ראשונה במוחו של מוטקה הרעיון: לברוח!

אום כאשר חפץ לקום, חש בכל גופו את משא הדממה האדומה, וכאשר התחיל לזוז הרגיש, כי הרבה ידים ורגלים מחזיקות בו בחזקה, כאילו היו דורשות ממנו: קחנו גם אנו! בראותו, כי נבצר הדבר ממנו לצאת מפה, החליט בנפשו להציל גם את כל הנמצאים באוהל, והחלטתו זו גרמה לו עונג רב, כי אמר מרדכי בלבו: הם הגבורים, גבורי אפריקה, ואני מוטקה־ארנבת החלש מציל אותם!

„חלילה לי לעזוב אתכם, אחים!" קרא מרדכי בקול־גאוה, והוסיף מיד בנגינה של מפקד: „הָ־כּוֹן!"

בהתאמצות מרובה עלה לו למרדכי לקום ולמצוא בעבי האדים את הדלי ולמלאו אברים שונים מכל הבא בידו. כי כמציל מן הדליקה, והוא עומד בתוך חדר מלא עשן, כן היה מרדכי בתוך אוהל־המתים, וימצא גם אלונקה אחת וישם עליה בלי ראיה גופות שונים ויסחבם עד פתח האוהל. ויהי בהרימו את יריעת המסך, וירד עליו אור גדול, ונגוהות לאלפים פרצו אל האוהל פנימה, ותהיה הנהרה מלפפת ומנשקת את כל אבר ואבר שבדלי ואת

כל גויה וגויה שעל האלונקה, ומרדכי עודנו מרגיש את הצעיף האדום על עיניו ואת כובד הפחד על נפשו. ויתעצב מרדכי אל לבו וישאל את נפשו: „היזכני אלי?“ עוד לא גמר את שאלתו, ותבוא קרן־אור ותשק לו על עיניו, וירא עגלת־חולים אחת עומדת לא־הרחק מן האוהל, וילך ויתר סוס מן הגדרות וירתום אותו לעגלה וישם עליה את כל הגבורים הלבנים ואת כל האברים החיים, ויסע.

בחפזון עשה את מעשהו ובדממה רבה, ואיש לא שמע ולא ידע מכל הנעשה.

כי מרוב העבודה היו גם העגלונים עוזרים באהלים על־יד המשרתים והחובשים, והעגלון היחידי שעמד על המשמר אצל העגלות והסוסים נרדם מרוב עיפות.

ה.

באותה מלכות הרשעה, אשר בחיילותיה הנגפים מפני האויב נלחמו יחד עם ששים רבוא בני ישראל גם שני האחים העברים, באחת הערים שבפנים אותה המדינה, היה היתה עלמה ישראלית ושמה חנה. ותשב העלמה בבית הוריה באחד הרחובות השקטים של העיר הגדולה, ותהי יפת־תואר ונדיבת־לב.

ותהי חנה נושאת חן וחסד בעיני כל רואיה, כי היו עיניה כשתי גחלי אש, שנשארו לפליטה מתחת למזבח, וכולה ברה כחמה.

בת טובים היתה חנה. הליכותיה נועם וכל נתיבותיה טוהר.

ויאהבוה כל יודעיה, ויותר מכולם אהבוה הוריה, כי יחידה היתה להם, אין בן או בת להם מבלעדיה, וגם היא אהבה את הוריה במאד־מאד ותשמע בקולם ותהי זהירה בכבודם. אולם נפלאה מאהבת הורים היתה הרגשתה לבחירה, שארש אותה באהבה ובאמונה כחודש ימים לפני הפרדו ממנה. רק שלשים יום נמשך האושר הגדול של אהבה בתענוגים, וכתום החודש נקרא החתן לצבא ושולח מיד אל מערכות הקרב, כי שעת חירום היתה אותה שעה לכל המדינה כולה.

הה, מה קשתה פרידתו עליה!

נפשה נקשרה בנפשו זה כמה, ובימים האחרונים, ימי אירוסיה, עמקו רגשות חבתה ואמונתה לו שבעים ושבעה, והנה לפתע־פתאום שבת משוש לבה, כי נלקחה עטרת ראשה. ועגמת נפשה של חנה היתה כפולה ומכופלת, בהצטערה רב צער על עצמה ובדאב לבה גם על ארוסה, שנגזר עליו לצאת בנדודים ולסבול מחסור וקור ורעב ולהיות נמצא בסכנה תמידית מול חצי האויב.

ותחדל השמחה ממעונה, ותבך העלמה בכי רב, וילך גופה הלוך ודל, עיניה העמיקו שבת, פניה כוסו חורון מפחיד, ולולא מכתבי ארוסה, שהיו באים בדיוק פעמים בשבוע, כי־אז תמה לגווע. וכעין תוספת־פיום למכתבים היו גם טפולי אמה, גם מתנות אָביה וגם בקורי חברותיה הטובות. כל אלה יחד הפיגו לאט־לאט את עצבונה ותוגת־נפשה, וחנה התרגלה קצת למצבה.

אמת, כי גם בימים אשר נראתה כשוקטה היו לילותיה מלאים זועה ובכי תמרורים. על משכבה בלילות תשכב חנה וחלומות שונים תחלום על עצמה ועל ארוסה. והחלומות פעם טובים ופַעֲמִים רעים. יש אשר תחלום והנה שלום בא לעולם וכל הגייסות שבות ממערכות הקרב, ובתוך השבים הולך לו בצעדי־און על־פני הרחוב הראשי גם אהובה. אותות הצטיינות לו רבים על חזהו ועל ירכו חרב־גבורים. לפניו הולכת בראש המחנה מקהלת המנגנים ומשני עבריה המון אָדם רב מתושבי העיר. ארוסה מחייך כנגדה והיא מחכה בכליון־עינים לגמר החגיגה. אָז תקחהו ותביאהו אל בית אָביה ואל חדר הורתה, וכל קרוביה וידידיה יבואו לברכה, וברוב פאר והדר יחוגו כולם את חג־כלולותיה.

מתוך הרגשה של מתיקות רבה היא מתעוררת, אולם כאשר תרדם שנית, והנה גשם טורד יורד בזעף ארצה וממלא את כל הבורות ואת כל החריצים מים, ובתוך המים עומד ארוסה, כולו רועד מקור ומטחב. בגדיו קרועים ומלוכלכים, מפניו שותת דם, מעיניו יורדות דמעות, והוא כולו נאנח: אהה, חנה, כי באו מים עד נפש!

אָז תבכה חנה מתוך שנתה ותצעק צעקה גדולה ומרה, ואל חדר משכבה תמהר אמה שנעורה משנתה, תגחן עליה ותעירה: חנה חנתי, מה לך כי נזעקת? חלום־בלהות חלמת? יהי־נא כפרה לכל עונותינו, ואת הרגעי־נא, יקירה, שתי מעט מים וירוח לך.

תחת לטופי האם היתה חנה נרדמת שוב, ולמחר היתה קמה חורה ועיפה והיתה חשה בראשה.

ונפלאָה היתה חנה מכל חברותיה. לכולן היו אָז קרובים שונים במלחמה, אולם אף אחת מהן לא חרדה כל־כך על אהובה כמוה, ולא פעם היו אלה משטות בה ומעירות למוסר את אָזנה, כי אָסור לו לאָדם להרהר תמיד בענינים עצובים.

והלא גם חתנה של רבקה במערכות, והיא הלא גם היא תאהב אותו מאד, ובכל זאת אינה מונעת רגליה מנשפי־חשק שונים, ויש גם שתתעלם למראית־עין עם אחדים מן המחזרים אחריה. ומרים? האם יושבת היא ומתאבלת כל היום על בעלה שלוקח לצבא? וכי לא כתב לה, שלא תדאג ולא תצטער, כדי שלא יבולע לה? ובאמת, האם נחת־רוח תעשה לו, כאשר ישוב וימצא אותה חולנית ומכוערה?

כך היו מדברים על לבה של חנה מכריה וחברותיה הרבים. והוריה השתדלו גם הם מצדם לפייסה ולהניח את דעתה בשמלות חדשות ובעדיים שונים.

כי במה יפייסו אותה, אם לא בתאות הדור? ואמנם בולמוס של בזבוז והוללות רבה אחז את העולם באותן השעות הקשות. מודיעי החדשות היו מכריזים מדי יום ביומו על הקרבנות הרבים, שנפלו חלל בשדות־הקרב, אולם יושבי הערים השאננים והבוטחים התענגו על כל טוב, וכל עיר ועיר שבפנים אותה המדינה היתה קריה עליזה. מעולם לא לבשו הנשים שמלות כה יקרות וכה יפות כמו באותה השנה, ומעולם לא היו עדויות בעדי זהב וכסף כה הרבה.

הדם הרב שנשפך לרוב במקומות ההרג היה מסתפג לתוך האדמה, וממנה היו אדיו עולים ומתפזרים על־פני כל המדינה ובאים כשכרון ביושביה.

והארץ חנפה וזנתה. ששון ושמחה היו מסביב, אכול מעדנים ושתה יין. בבתים רבים רננו יושביהם, וברחובות הלכו העליזים הלוך וטפוף. ניזקי־המלחמה, חסרי־הידים או פצועי־הרגלים, מהרו לעבור את החוצות, כדי שלא להפגע משמחת השמחים. והיו האנשים מסיחים את דעתם מן המלחמה האיומה, המביאה שמה על כולם, והיו עסוקים ביום בעסקי ממונם ובערב היו הולכים אל נשפי־החשק ועצרות־התענוגים.

ויהי בשנה השניה למלחמת־הדמים הגדולה, באחד מחדשי הקיץ, כאשר התחילו הזבחים המרובים במערכות השונות של אותה ממשלת־זדון, ותגדל הוללותם של בני הארץ, ויראו כולם כשכורי־אושר. אנשי־הצבא מרמי־המעלה, שהיו יושבים להנאתם בבתי־הפקידות שבערים הפנימיות, בשעה שמקומם הנכון היה במחנה הלוחם העומד במערכה, — המשתמטים האלה הבריקו בזהב ובכסף שעל בגדי־השרד שלהם, ולעומתם התפארו האזרחים שהתעשרו פתאום באבני־היקר שבטבעותיהם ובשרשרות־הזהב שעל חזיותיהם.

והחזיקו שבע נשים באיש אחד, כי מעטים היו הגברים, ורק הזקנים עם הנערים נשארו בבתים. בכל זאת רבתה העליזות והפזרנות, כי נלחום נלחמו האנשים במלחמה להרחיקה ממחשבותיהם. והיה כאשר הופיע באחד המקומות איש או אשה שקדרו פניהם מדאגה וצער, היו ממהרים להחבא בבתיהם, לבל יפריעו את מחול החיים.

באותו קיץ חדלו מכתביו של ארוס חנה לבוא במועדם הקבוע. יש שהיה עובר שבוע וגם שבועים עד אשר הגיעה ידיעה קצרה משלומו ובריאותו של ארוסה, ובכל מכתב ומכתב היה הוא מצטדק על מיעוט כתיבתו בזו הלשון: „אל־נא תכעסי עלי, יחידתי. אהבתי אליך לא קטנה חס וחלילה, אלא שאין לי מנוחת־שעה, מפני רבוי הנדודים ומפני חזקת הקרבות. אמנם אני עצמי נמצא מחוץ לכל סכנה, משום שמשרת אני את הפצועים באהלי־החבושים, אולם אין שעה פנויה לכתיבה, וגם משלוח המכתבים נעשה בזמן האחרון קשה עד מאד, מפני טרדות הדרך וחוסר החבור“. — — —

מכתבים אחדים מעין זה המובא כאן קבלה חנה קודם לכן, אף כי לא במועדם, אבל הנה עבר כבר חודש ימים ומארוסה אין שמועה כל־שהיא. לעגמת־נפשה לא היה כל קץ. שום אוכל לא ערב לחכה ושינה לא ידעו עיניה. מחזות איומים דלקו אחריה בכל מקום שהלכה, ורוחה היה נתון כמו בתוך כף־הקלע. באימה ורתת היתה לוקחת בבוקר־בבוקר את כתבי־העת, לקרוא בהם על הקרב העצום, שהתלקח באותה החזית שבה היה נמצא ארוסה, וכאשר ראתה, כי כחותיה עוזבים אותה, החליטה בנפשה ותכתוב מכתב אל הרופא הראשי של אותו הגדוד, שבו עבד ארוסה, ותשאל אותו בהכנעה, אולי יואיל רום־מעלתו להודיעה, מה קרה את ארוסה מרדכי חדקל, אשר זה כחודש ימים אין לה כל ידיעה ממנו ולבה נבא לה רע.

ו.

ארבעים יום עברו כבר וממרדכי חדקל, הוא מוטקה־ארנבת שבגדוד, אין קול ואין עונה. ארוסתו חנה חכתה לתשובת הרופא בכליון־עינים, אולם גם התשובה אחרה לבוא.

ויהי היום, יום צח ונעים ויום גנוסיה לעם הארץ. ויהיו הרחובות מלאים המון מטיילים ומטיילות ומקהלות־מנגנים שונות היו עוברות בעיר והיו מנגנות במגרשים ובגנים. ותצאנה האומנות עם ילדיהן, וילכו הגברים עם נשיהם, ויטיילו הבחורים עם עלמותיהם. רק חנה עזובה, אין לה מנחם.

מוכרי הפרחים ונושאי הפירות עמדו על המדרכות והכריזו על סחורתם בקולי־קולות, ועל עמודי הקרנות היו מודעות רבות שונות מודבקות, ובתוכן מודעה אחת רבתי ועליה כתוב באותיות מאירות עינים על־דבר נשף־החשק מרובה־התענוגים, שיערך בערב באותו יום בבית־האצילים הגדול שבעיר.

כאשר ראו הורי חנה, כי בתם היחידה הולכת וכלה מרוב געגועים, ויבליגו על צערם, שהצטערו גם הם על חוסר הידיעות מחתן בתם, ויעמידו פנים שוחקות וישתדלו להפיג את תוגתה ולהסיח את דעתה מצערה. ויטיילו עמה הרבה באותו יום ויעניקו לה רוב טובה, ותשכח חנה קצת את עניה ותשתתף עם הוריה בכל אשר שמחו. ותבקש אמה גם מאת חברותיה של חנה לבוא אל ביתם ולהשתעות עמה אחרי ארוחת־הצהרים, וכאשר יפנה היום, תקחנה אותה אל נשף־החשק המהולל אשר בבית־האצילים.

ותבואנה העלמות ותתעלסנה. ויהי כערוב היום ותפצרנה בה ללכת אתן אל הנשף, ותמאן חנה בתחילה ותאמר: עיפה אני. אולם חזקו עליה דברי חברותיה והוריה, ותלך.

כאשר קרבה אל בית־הועד לאצילים, שבמשכנותיו ערכו המסדרים את נשף־החשק המהולל, ותרא חנה המון אדם רב הולך ודוחק איש את רגלי רעהו

על המדרכות, וכולם נחפזים למקום אחד. בצדי הרחוב משני עבריו עמדו כבר זו אחר זו מרכבות־פאר לעשרות, גם רכבים בחשוקי־רשונה ובחשוקי־ברזל, וגם מרכבות המתנועעות במכונה עמדו לפני הבית הגדול והנאדר.

ויגדל הרעש והשאון מבחוץ, אולם עוד יותר גדלה התנועה מבפנים. נדמה נדמו המעלות המוליכות אל הפרוזדור הראשי למעלות בית־יראתם הגדול שבאותה העיר בליל פסחא שלהם.

ויהי כאשר באה חנה וחברותיה בתוך ההמון ותסחף עם הזרם, ויבוא אל אפה ריח־הניחוח של הבשמים השונים, שבהם נתבשמו הבאים והבאות אל הנשף, ויגיעו עד אזנה חתוכי־הדבור השונים של המתהלכים באולמים הנה והנה, ותראה את בגדי־היקר של הגברים ואת שמלות־התפארת של הנשים, את קשוטי שערותיהן ואת עדי צואריהן, ותקל דעתה עליה ותשכח כמעט את מצוקת־לבה.

ואמנם ראוי היה המראה, שנראה לה לחנה ברחבי בית־האצילים, להרחיב את דעתו של כל אדם ולגרש מעל לבו את ענני העצבות, כי היה בית־הועד מקושט באותו ערב עד להפליא כל עין. אור רב היה זרוע על־פני כל האולמים הגבוהים והרחבים. מנורה בעלת מאות קנים, כעין אשכול ענקי, היתה תלויה באמצע הספון וכולה נושאת עליה מאורות גדולים עם קטנים, שנוגה להם כנוגה הספיר ואורם — אור החשמל. המנורות ממעל מאירות, אבני־היקר מתחת מבריקות, ולכל הנמצאים היתה אורה ושמחה.

המולת הגברים והנשים דומה היתה לזמזום של עדת דבורים סביב הכוורות, ואולמי בית־האצילים עצמם שרו באותו ערב שירה משונה, שבה היו מעורבים זה בזה דברי קנאה ושנאה ולשון־הרע שבין אשה לרעותה, נבול־פה ולחש־תאוה בין הבחורים, קשקוש לשונות בתוך שינים תותבות מוזהבות של הגברים הבאים בימים וטפיפת פעמיהן של הילדות הקטנות, הקרובות לבגרות.

לא ארכה השעה וקול הפעמון נשמע בכל האולמים. נקרוא נקראו כל המטיילים והמטיילות אל האולם התיכוני, היותר גדול והיותר נהדר שבכל האולמים, הוא אולם־החזיון. כאשר ישבו כל הבאים על מקומותיהם, כבו המאורות ועל הבמה המפוארה אשר ממול הפתח יצאה נקבה אחת, כשהיא מכוסה טפח אחד ומגולה טפחים הרבה. נקבה זו היתה המחוללת הידועה בכל המדינה כולה. וגם מחוץ למדינה רבו מעריציה, כי רקודיה היו נפלאים, אף־על־פי שהיו מזכירים עון, ושומר נפשו רחק ממנה.

ויהי אחרי צאתה אל הבמה ואחרי הרכינה ראשה לאות ברכה לכל הקהל הרב, התחילה להראות את להטיה־קסמיה. ותעש כה וכה בידיה המגולות עד בתי־השחי ולמעלה מהם, ותרקיד את כתפיה העגולות והורודות, אשר גם הן היו ערומות עד שביל־החטאת המוליך אל שתי גבעות־התאוה, ותפשק את

רגליה החשופות ותרים את האחת עד למעלה מטבורה ותעמיד את השניה על קצות האצבעות — ותחולל. אכן — הגדילה לעשות במחולה!

ברק עיניה המכוסות כחל התחרה עם ברק האבנים היקרות שבשערותיה ועם נוגה העדיים אשר בין שדיה ילינו. ויהי כל גופה מוציא ניצוצות־ניצוצות, ותתלקח אצל הגברים אש־התאוה, ובעיני הנשים הוצתה אש הקנאה. אלו ואלו פניהם משולהבים ודמם רותח, כי יפה היתה המחוללת והיא תבעה לא בפה, אלא בכל תנועה ותנועה של גופה כולו.

אבל בני־הנעורים הטובים והישרים, אותם שלבם ער לקראת כל יפה וכל נעלה, הם מצאו בה את שבקשה נפשם, כי גם רגשות עדינים וטהורים עוררה המחוללת בכשרון־המעשה שלה ובמראות אשר הראתה את רואיה. פעם רקדה ותהי כברבור לבן פורש כנפיו והולך למות, ופעם היתה לבת־מלך, הרוקדת מתוך הכרח של שעבוד לפני שוביה, פעם נדמתה לילידת־הצפון הקר, המצחקת במאהביה, ופעם — לשפחה מארצות־הקדם, השולטת בשליטה.

קסם רב והוד לאין־חקר היו בה, ובראות אותה האנשים וישכחו את כל עמלם ויתענגו על היופי, וגם חנה שכחה לרגעים את עניה המר.

אחרי המחולות באה ההפסקה, ואף זו היתה כעין חגיגה בפני עצמה, כי מיד נפתחו כל החדרים המיוחדים של בית־הועד, אותם החדרים ששלחנות ערוכים היו בהם לרוב ועל כל שלחן ושלחן ממשמני הארץ וממגד הארצות הזרות, מאכלי־בשר ומאכלי־חלב שונים, מגדנות ומטעמים, פירות ויינות — הכל היה מוכן לסעודה. ועוד היו באולמים לשכות, ותהיינה הלשכות בנויות כמו אוהל הנמתח בארצות־המזרח, ותשבנה בהן בנות־הארץ מסלתה ושמנה של העיר ותמכורנה כל מיני בשמים ופרחים, דברי־הוללות ומעשי־צעצועים לרוב.

וכל העם מתהלך באולמים, בחדרים ובלשכות כהלום־יין, נתבע לפרחים ונותן, נתבע להגרלה ונותן.

וגם חנה גמאה כבר מן הרוח המשכר, ותמצא שם את רוב מכיריה ויודעיה, ותספר עמם הרבה ותצחק בקול, וגם הם שמחו מאד־מאד לראות את השנוי שבא על חנה בהשפעת הנשף. ויפה היתה חנה באותה שעה — מי יגיד רוב יפיה? לחייה החורות כוסו אודם קל, ומראהו כשושן בין הנרקיסים, עיניה העמוקות והשחורות היו כפני העב המואָרה באור השמש, צוארה חטוב־שן וכל גופה כגוף הצפורת הטסה בין הכרמים. על חזה נחו הפרחים הרבים, שניתנו לה לאות הערצה ממכיריה, והיא היתה כמעט שמחה וטובת לב.

אך הנה נשמע שוב קול הפעמון, וכל העם התחיל מתכנס בחפזון באולם החזיון. שוב כבו המאורות, ועל הבמה הופיע הפעם מזמר אחד מן הנודעים בארץ. גם הוא כמחוללת שקדמה לו לפני מלכים יתיצב, וגם הוא חביב הקהל היה זה כמה וכמה שנים.

פני עלם יפה היו לו למזמר, אף־על־פי שיצא זה כבר מכלל גיל הנעורים. מעוטר עטרת־תפארת של שערות מקומרות ומתולתלות, עמד המזמר בלי שום חתימת זקן. כולו היה לבוש שחורים, ורק חזיתו הרחבה והפתוחה הבהיקה בלבנוניתה המעוררת עינים, וכאילו היתה אומרת: ראו, כמה טהור הוא לבי!

המזמר עמד גא ושוקט וחכה עד אשר ישקוט העם, המקבל את פניו בתרועות־גיל. כאשר הכיר וראה, כי ידים אחדות מן המוחאות כף מורדות כבר מעיפות, פתח את פיו. בכל האולם הגדול השלך הס.

אז ישיר המזמר. צלילי קולו יעופו בחלל הגדול כמו על כנפים ויסתובבו בתוכו כחוגה ביום אביב בהיר. לפעמים נראה היה, כאילו זמיר מזמר מתוך גרונו, לפעמים — כאילו נגן מי־שהוא בקרבו על איזה כלי נפלא.

על מה שר? — על כמה וכמה ענינים שונים. על ערבי־קיץ החולפים חיש, ועל לילות־חורף הנמשכים הרבה, על אשרו של האדם התלוי על בלימה, ועל היתמות האורבת לו תדיר, על האהבה הרבה שתאהבנו האשה, ועל קלות־דעתו של הגבר, על ענני־דמעות התועים על שמי־החיים, ועל מעינות־השמחה המפכים בלבבות.

ויהי בשוררו, וירגישו האנשים, כי לבם רחב ופחד בדברו על האושר היורד אי־צפוי על האדם, וכי תוגת־עולמים חבקה את נפשם בשוררו על הבגידה אשר בחיים.

וחנה שומעת את השירים, מתענגת ומתעצבת, מתעצבת ומתענגת. לאט־לאט התחילה מרגישה איזו מועקה עמומה הולכת וגדלה בקרבה, והמועקה הנה היא באה כבר עד הצואר ומחנקת לה בגרונה. יראה חנה לפתוח את פיה, פן תתפרץ המועקה החוצה ותהי לבכי, אולם כאשר גמר המזמר את זמירותיו ותעזוב חיש את האולם ותתחבא באחת הפנות הרחוקות של הלשכות הסמוכות ותחדל לעצור בעד צערה, ויתפרץ מלבה בבכיה רבה.

כי זכרה חנה את אהובה, הנמצא בשעה זו הרחק־הרחק ממנה, במקום־סכנה ובחיי־עוני, ומי יודע, אם לא בשעה זו הוא שוכב עד הצואר במי־רפש ובטיט־המחתרות, ואם לא פגע בו כדורו של האויב והוא מתהפך בפצעיו? הלא זה ארבעים יום לא קבלה שום ידיעה ממנו. החי הוא, למצער, הוי, אב רחמן? וכמה קלת־דעת היא, כמה רעה, כמה בזויה! איך העיזה ללכת אל נשף־חשק בשעה כזאת?

כלימה גדולה ותוגה עמוקה תקפו את חנה ולא נתנוה לשוב אל חברותיה שבאולם, ותתחמק מהן ותעזוב מהר את הנשף ותצא מבית־הועד לאצילים לשוב אל ביתה.

ויהי בלכתה כה שקועה בהרהוריה, ותבוא עד קרן הרחוב, שבו גרו הוריה, ותראה את נושא־המכתבים בעברו על־פניה, ויך בה לבה פתאום בחזקה, ותשאלהו, אם אין לו מכתב גם בשבילה, פלונית בת פלונית? ויבט בה משרת הדואר וירא, כי מבנות העשירים היא, ויען ויאמר: עוד מעט, עלמה

כבודה, ואראה. ויעמוד מתחת לפנס הרחוב ויבקש בתוך צרור המכתבים, שהיה מוכן בידו בשביל דרי רחוב זה, וימצא את מבוקשה של חנה וימסור לה. בידים רועדות ובקוצר־רוח פתחה חנה את המעטפה ותקרא:

— ממערכות המלחמה.

החובש מרדכי חדקל אָבד ביום ג׳ ואין איש יודע אָנה בא.

פלוני הרופא.

אף כי על השורה הקצרה עברה חנה כהרף־עין, אבל במשך רגעים אחדים לא יכלה הבן כהוגן את תכנה. כאשר הבינה סוף־סוף את הכתוב, פרץ פתאום מגרונה צחוק גדול ונורא.

„חה־חה־חה! אין איש יודע אָנה בא. הטפשים! וכי מה הם יודעים? הנבזים! וכי מה הם חפצים לדעת? חה־חה־חה! הנה אני היודעת. ידוע אדע, אָנה הלך מרדכי שלי. חכה־נא, יקירי, הנה גם אני הולכת אליך".

כה צעקה חנה בתוך הרחוב השוקט והחרידה ברעם צחוקה את הלילה השלו. אָמנם השעה עוד לא היתה מאוחרת, אבל שום איש לא נראה עוד ברחוב, וחנה שכחה את המקום שעליו היא עומדת ואת בית הוריה הקרוב לה, ותרץ מרחוב זה אל רחוב אחר, מסמטה אחת לסמטה שניה, עד אשר בָּאה אל מחוץ לעיר.

באותו הלילה לא שבה חנה הביתה, וגם ביום המחרת לא שבה.

ז.

ויהי בצאת מרדכי חדקל, הוא מוטקה־ארנבת, מאוהל־המתים לדרכו הנפלאָה, ויהיו בני־לויתו: חמש גויות־אָדם עטופות־בד, שלש רגלים עד הארכובה, שתי רגלים עד הירך, שבע ידים, תשע אצבעות מידַים שונות, צלעות שש, וקטעי שרירים ושברי עצמות עד אין מספר.

כל אלה פקודי האוהל, שלקח אתו מרדכי חדקל בצאתו למסעותיו.

ויהי כאשר זז מרדכי ממקום מעמדנו ויסע בדרך הסתרים שביער, ויצליף על הסוס באכזריות רבה, כי נדמה לו, שגלי־הדם שבאוהל דולקים אחריו להטביעו. והעגלה מקפצת על תלים וחריצים, וכל המונח בה מתלבט בקרשיה. ויחובטו האברים והגויות זה בזה ויכוסו פצעים חדשים נוספים על הנושנים, ויתחילו כולם לצעוק אל מרדכי:

„למה הוצאתנו מן האוהל השוקט ותשם אותנו בכף־הקלע? המבלי אין קברים ביער, לקחתנו אתך? המעט סבלנו כאשר נפצענו אָז בעולם האחר? למה לנו חבוט־עגלה זה?"

על טענותיהם אלו של בני־לויתו ענה מרדכי:

„למה תלונו עלי כולכם? האם לא אתם דרשתם ממני להציל אתכם ממבול־הדמים? כמה מפונקים נעשיתם פתאום, עד כי לא תוכלו לסבול קצת טלטול־הדרך! הי־יה!"

ויסע הלאה, ויט הצדה ויבוא לתוך שדה רב בורות, שנחפרו על־ידי הכדורים והפצצות, ותהי העגלה כאניה בלב ים בשעת סופה, ותחשב להחפך על־פיה. באותו הרגע קבל מרדכי מכה עצומה בצדו, והיא ניתנה לו מאת אחת הגויות, שנתחבטה חביטה גדולה.

„עד כאן!" צעקו כל הנמצאים בעגלה מכל העברים, וגם מרדכי עצמו ראה כבר, כי אין לו לירוא עוד מפני הדם שבאוהל, ויחליט בלבו להעמיד פה את סוסו ולנוח קצת.

וירד מוטקה מעל העגלה ויקשור את הסוס אל אחד העצים ויוציא את כל הגופים ואת כל האברים אחד־אחד, ויביא אותם עד למחתרה העזובה, שעברה לאלכסונו של השדה, ויניח את כולם במקומות שונים.

מחתרה זו נעשתה לכתחילה לשם מפלט בצרה, כאשר יוכרחו החיילים העומדים במערכה לשוב אחור, והנה עתה אוה אותה מרדכי למושב לו ולבני־לויתו הגבורים. אמת, כי גבוריו כולם ישנו עוד את שנתם, אולם מרדכי ידע, כי כל אחד ואחד מהם יעשה את המוטל עליו, כאשר יגיע תורו לעשות מעשה. חורון העיפות כבר חלף מעל פניהם, ובמקומו באה בכל גופם תכלת קלה, וגם האברים הבודדים כוסו צבע ירקרק חדש. ברור היה לו למרדכי, כי תקופת־חיים חדשה התחילה אצל כולם, וגם אצלו. הוא לא זכר כלום מחייו הקודמים, אבל רק אחת ידע, כי לא היה קודם כה חפשי לנפשו כמו שהוא עתה.

הוא עמד מלוא קומתו בתוך המחתרה, הרים ראשו למעלה, הביט על־פני כל הככר השוממה מסביב, הכה בגאוה על לבו ואמר:

„מרגע זה הנני בן־חורין, וגם אתם, השמים, וכל אשר בכם, ואת, האדמה, וכל אשר עליך, כולכם חפשים הנכם לנפשכם, ואת הטוב בעיניכם תעשו. לא תצטרכו עוד לשמוע את אנקת האדם ולבלוע את דמו. גם אנו, כולנו, הנמצאים פה היום, השתחררנו כבר מן הזבחים, ולכן אני מקדם בברכה את אחי הסובבים אותי כאן.

„שלום לכם, המשוחררים!

„כבלי המות, שהייתים נתונים בהם עד אשר באתם אל אהלי, הוסרו עתה מעליכם לעולמים. חיים חדשים, חיים של אמת, חיים של נצח התחילו אצלכם — ואתכם גם אני חדש, אמתי ונצחי.

„נקח־נא כולנו את ברכת־הפרידה מעולם המשועבדים ונעבור לחיים ארופים בזה, אשר נספר איש לרעהו על־דבר הרגע האחרון, שהיה לנו קודם שחדלנו להיות מה שהיינו. וזו תהיה פטירתנו.

„ובכן — רשות הספור נתונה לגברת רגל, המונחת מימיני בקצה כל החבורה".

ככלותו את נאומו, ישב מרדכי על קרקע המחתרה, בתוך הגויות והאברים הפזורים, ואז קמה אותה הרגל, שאליה פנה, והחלה לספר:

— „בשעה שהרופא נשען עלי ואחז בי בידו להפרידני מעל אדוני הגוף, באותם הרגעים נזכרתי בחייל, אשר רמסתי אותו בברוח אדוני מפני האש האיומה של התותחים. האומלל התפתל מתחתי, התרפק עלי ונאחז בי, אולם אני דרכתי ועברתי עליו, ואחרי דרכו עליו מאות רגלים של חיילים אחרים. לא עבר זמן רב וגם אדוני נפל, כי גם בי בא החץ.

„והנה ברגע האחרון של שעבוד לגוף הרגשתי שוב את ידיו של הנרמס כתולעת, ואז בקשתי ממנו סליחה. אך המשור שעבר עלי השביח את קולי בנסירתו".

— „ואני", אמרה צלע אחת, „כאשר תחב בי הרופא את הסכין, לחתוך אותי ולהוציאני מן הגוף, אז נזכרתי בחייל, שתחב בי את כידונו. עיניו היו עצומות, כאילו מאן להביט על מעשיו, ובכל כחו צעק, כאילו היה הוא המדוקר ולא הדוקר".

— „ואני", ספרה עין אחת, היא עינו הימנית של אחד החיילים היותר צעירים שבפלוגה, „בשעה ששמעתי מאחורי בחור־העין את צלצל המספרים של הרופא, בהפגש יחד שתי קישתותיהם, באותו רגע ראיתי אור גדול ונפלא, ובאור הזה ראיתי את פניה של אם אדוני, בשבתה בביתה על־יד חלונה ובקראה את המכתב שקבלה מבנה יחידה, אשר בו הודיעה, כי עוד מעט ויבוא להתראות אתה. עתה לא יבוא עוד בנה לראותה, ואינני יודעת, אם אותו האור בא מן המלאך הגואל אותנו משעבוד הגוף, או פני האם השמחה הם שהאירו כה".

— „ואנחנו", ענו ואמרו שתי העינים האחרות ששכבו אצל הקודמת, הלא הן שתי עיניו של אליק הענוג מתוך פלוגת המנגנים, „באותו הרגע שפגעו בנו חצי האויב, ראינו פתאום שוב את לובן־הבהט של גוף זשניוטקה הגמיש והיפה. רק פעם ראינו אותו קודם, אבל לא יכולנו בשום אופן להעלות אותו שוב לפנינו בכל חנו והדרו.

„בו ביום שאדוננו מוכרח היה לנסוע אל המערכות, נגלתה אהובתו לפניו ראשונה בכל הקסם הרב של מערומיה, ואנחנו הכרחנו את אדוננו לכרוע ברך ברטט לפני היופי הנפלא ולא נתנוהו לנגוע בו אלא על־ידי הנגוהות שיצאו ממעמקינו.

„כל הזמן הרב אחרי אותו יום התגעגע אדוננו, ואתו גם אנו, על מראה הזוך והלובן, והנה זכינו לראותו ברגע האחרון של ישיבתנו בגוף אדוננו".

— „ואני", אמרה גויה אחת, היא של שר־העשרה יאנסין, „כאשר התחיל הקרב, נדרתי נדר לאמר: אם יעזרני אלהים ואשאר בחיים, אז אשתדל

לקבל חופשה לזמן־מה ואסע לביתי לראות, אם צדקו דברי הכותבים לי, כי אשתי הטובה והאהובה זנתה תחתי, ואם אמת בפיהם, הנה אָמרתי: הָמֵת אָמית את הארורה ואת ביתי אשרוף באש, וגם לשכנים אשר כתבו לי את דברי הדבה אשלם רעה תחת טובתם המדומה. כך נדרתי בלבי בשעה שהתחיל הקרב. אולם כאשר בא אל לבי חץ האויב והוברר לי, כי עובר אָנכי אל עולם אחר, אָז אָמרתי: סלחתי".

— „ואני", התחיל אָחיו של מרדכי לספר, „כאשר פשטו מעלי את קרעי בגדי ונתנו אותי לתוך תכריכי־הבד, אָמרתי אל נפשי: מה טוב, שאתה בא לקבר ישראל! חמימות נפלאָה עברה בכל גופי, והרגשתי תרדמה יורדת עלי. פתאום הציצה עלי מן האלכסון איזו דמות משונה, התלויה בשערה אחת ומרחפת הנה והנה באויר, ומתחתיה בער בית על חדריו ורהיטיו. הבטתי היטב והכרתי: התלוי היה אָבי, והבית היה ביתנו.

„שאלתיו: אבא! היש שכר ליסורינו?

„ענני: יהיה.

„באותו הרגע גזה הדמות וחושך ירד עלי. בתוך החשכה בא מי שהוא ויקחני אתו".

אחרי גמר ספורו של אחי מרדכי, דברו עוד אחדים, ולבסוף הגיע תורו של מרדכי.

כאשר פתח את פיו לספר, נשאר פתאום עומד משמים, כי לא יכול לזכור את שעתו האחרונה. מוזר! מתי היה הדבר? מרדכי התחיל לחפש את שעונו, אבל לא מצא אותו בכיסיו. תחתיו מצא תמונה צלמונית. מי היא זאת הנשקפת? אה! המסכנה, זה כבר לא כתב לה, ובודאי תדאג לו, האהובה. הנה ילך ויכתוב לה מיד מכתב אָרוך ויספר לה את כל החדשות והנצורות אשר ראָה ואשר שמע, ואת דבר חבריו וידידיו לבושי־הבד יספר לפניה. הודַע יודיענה, כי אין עוד מלחמה בעולם, אך יש שמים כחולים וארץ רעננה, כי אין עוד כדורי מות, כי־אם פרחים, פרחים לאין מספר. הנה יקטוף פרח אחד וישלחהו לאהובתו במכתב, למען יהיה תוכו רצוף אהבה.

ויקם מרדכי וילך לבקש פרחים לאהובת־נפשו. ויהי כאשר נשא את עיניו, וירא והנה כעין תבנית אשה הולכת וקרבה אליו, ויתמה עד מאד: כיה לאשה במחתרה? ואולם תוך כדי תמיהה נגשה אליו האשה ותקרא:

— מרדכי!

— חנה!

מי קרא בשם הזה? האמנם פיו הוא שהוציאו?

התבנית ענתה:

— „כן, אני היא חנה. לא יכולתי לחכות עוד. חשכו עיני מיחל. אין איש יודע את מקומך, אולם אני מצאתיך, ומה טוב שבת אהובים גם יחד!

— „אָמנם כן, טוב עשית, תמתי. בואי כלה, בואי כלה!"

ובדברו כה, השתחוה לפניה ופנה אליה והראה בידו על כל הנמצאים סביבו: אחי וידידי! ואחרי־כן פנה אל כולם והראה בידו על חנה: ארוסתי!

אז הושיב אותה על מקומו, אבל כאשר אך ישבה, שאלתהו: „מה אתה עושה פה?"

— „וכי אינך רואה, אהובה? הלא משיחים אנו פה בחבורה. נסוע נסענו כולנו יחד ועיפנו עד מאד, על כן עמדנו לנוח מעט. מוכרחים היינו להנפש, כי הדרך המוליכה לעולמנו הנפלא קשה היא עד מאד, ובטלטולים רבים עלתה לנו חופשתנו זו. בקרוב נתחיל שוב את מסעותינו, ומה טוב הדבר, כי באת גם את. הנה תסעי עתה עמנו יחד".

— „לאן?"

— „אל מקום שם ההויה פשוטה בתכלית הפשטות, אל ממשלת היסודות המתפרדים ומתלכדים ומתרוצצים בלי הרף ובלי מרגוע, אל מעינות החיים חסרי הגבולים, אל מרחבי הפלאות והנצורות, המשתרעים בדממה מעבר לפרגוד, אל קצוי כל נתיב וכל שביל, למקום שם כוכבים נבראים וכבים וגרגיר־חול בהולדו חשוב ומופלא כגלגל־חמה — שמה נלך כולנו יחד".

— „חוץ ממני".

— „מדוע, יקירה? וכי אינך חפצה להלוות א ל י? או עולם יפה וחדש זה, שתעלומות ההויה המסובכת מתגלות בו ומתחוורות, אינו לוקח את לבך? האמנם לא תתאוי ולא תערגי המלט אל מולדתך, בו זבול חירותך? רזי לי, חנה, רזי לי!"

— „אויה, מרדכי, מה זה היה לך? אותי, רעיה חיה, עזבת, ותלך אחרי מתים, על כן מת בך רוחך. אולם אני הלא את החיים אהבתי ומהם עוד לא טעמתי. למה אמות, מרדכי? והאמנם מת גם אתה? בביתנו מחכים לנו הורי, גם כל מכירינו התאספו לחג חתונתנו. אנא, צא מכאן, אהובי. ברח, דודי, עמי!"

— „הוי, יונה פותה וחביבה! היברח צמא ממקור מים, ורעב — ממזון? הלא בארצות החיים האמתיים הננו, ואת על המות תדברי. אצלנו אין מות, רק חיים. בכל אבר ואבר חדשות תבראנה ובכל תא ותא מעשי בראשית יחודשו — מה נפלא פה אצלנו. השארי־נא אתנו, חנה!"

בדברו כה הושיט מרדכי את ידיו לחבק את חנה ולגפפה, אבל מה גדל פחדו בראותו לפניו קבוצת חיילים־עגלונים, העומדים כנגדו ועל פניהם חרדה גדולה.

באותו רגע חצה את האויר קול מר צורח, ואחד העגלונים, שראה את גויות המומתים והפצועים על הארץ ואת האברים השונים הפזורים מסביב למרדכי, התעלף והגדיל בזה את המהומה והמבוכה. אז התחילו חבריו של החייל המתעלף להכותו ולמרטו, כדי להשיב רוחו אל קרבו, ואמנם המכות

והמריטות הועילו. בינתים נתקבצו ובאו עוד חיילים עוברי דרכים ויראו את עגלת־החולים העומדת באמצע השדה ואת הסוס העומד נרדם בהיותו קשור אל העץ העירירי חשוף־הבדים, ויביטו בכל המחזה האיום והנורא ויתפלאו הרבה פלא.

אולם כעבור זמן־מה הכיר אחד העגלונים את מרדכי חדקל, הוא מוטקה־ארנבת, וידעו כולם ויבינו את אשר קרהו.

בחלחלה רבה ובנפש מרתתת קבצו החיילים את האברים הפזורים ואת הגויות המתות ויתנו אותם בעגלה הריקה ויושיבו עליה גם את מרדכי, שהיה כנדהם כל העת והחריש, כאיש אשר אחזתו האלמת.

ויסעו כולם לעבר העיר הנמצאת מאחורי המערכה.

ח.

ביום ההוא חדלו הקולות והיריות, ותשקוט הארץ.

ויהי כאשר שככה חמת שר־המלחמה, ויבואו החיילים לקבר את מתיהם, ויסורו גם אל האוהל ויזרקו את כל הגויות ואת כל האברים ואת כל המטליות אשר מצאו שם למקום אחד, הוא הבור הגדול, וישימו עליהם עפר ויעמידו על התל אות לזכרון־עולם, לאמר:

„פ. נ. גבורינו חיילינו מגדוד פלוני, שחרפו
את נפשם למות בעד אבינו מלכנו".

אחרי־כן הסירו את האוהל ממקום־קברות זה ויעבירוהו למקום אחר; שם מתחוהו ושם חפרו בור חדש, למען יהיה מוכן ומזומן בית־קבול לדמם ולאבריהם של חבריהם הבאים.

במשך כל הזמן לא הרגיש איש בהעדרו של מרדכי ואף בחסרונה של העגלה לא הכיר איש. כי גדולה היתה המהומה בשלשת הימים וגדולה ממנה העיפות אחריהם. ופתאום נפל הקול, כי מוטקה־ארנבת איננו. מיד בא אחד ונזכר, כי עוד מחצות הלילה לא ראה את מרדכי באהלי החבוש. אחריו בא השני והוסיף, כי משעה שהוציא מוטקה את גוית אחיו המת לא ראה אותו איש. אז יצא שלישי והוציא מפיו את החשד, אשר היה תוסס כבר בלבות רבים. בשפת־סתר ובחצאי־מלים שאל כל אחד את עצמו: מי יודע, אם לא נפל מוטקה בלילה לתוך הבור המלא דם ואברים, נפל ונקבר שם חיים?

לפנות ערב באה ידיעה מבית־חולים אחד שבעיירה הסמוכה, כי הביאו לשם חייל שיצא מדעתו. שמו הפרטי הוא, לפי דבריו, „מרדכי", ולפי דברי מלויו — „מוטקה". מלויו קוראים לו בשם־הלואי „ארנבת". שם־משפחתו לא נודע. יחד עם החייל החולה — הודיע הרץ — הביאו חיילים־עגלונים

גם גויות מתות אחדות ודלדלי אברים שונים, שמצאו אותם, לפי דבריהם, בשדה מסביב למרדכי־מוטקה החולה. גם אסדה רתומה לסוס אחד הובאה.

ידיעה זו, שבאה לפנות ערב, גללה את אבני הספקות, שרבצו כמעמסה על לבות כולנו. הדבר הוברר איפוא מעט, אף כי איש מאתנו לא יכול להבין, איך לא שמענו בנסוע העגלה ממנו ואיך באו הגויות והאברים אל בית־החולים הזר?

אך היש להתפלא על משוגע?

אכן, אין לסתום את הגולל על אדם חי.

כי כל זמן שהנשמה בקרבו, עוד יוכל גוף האדם לעבור דרך גלגולים הרבה, עד אשר ישוב לקדמותו; וגם על מרדכי חדקל עוד נגזרה הגזירה לסבול חבוט־החיים, עד אשר יבוא אליו המלאך הגואל אותנו מכל רע ויגאלהו, כמו שגאל את אבותיו.

ט.

ויהי כאשר מלאו הימים לשבת מרדכי בבית־המרפא לחולי־הרוח אשר בעיר מולדתה של ארוסתו חנה, ויובא לפני סוד הרופאים להחליט מה יעשה בו.

כי זה חדשים אחדים לא נראה בו שום דבר זר, ובכל מעלליו היה כאחד האדם. לא היה עוד צורך להאכילו בעל־כרחו דרך צנורות של רשונה, המובאים ישר לתוך הושט. גם לרחצו ולהלבישו בידי אחרים לא היתה שוב נחיצות. אף עצבותו חלפה לגמרי, והוא חדל לדבר על לבו.

כפי הנראה, שבה אליו ההכרה של מציאותו בין החיים בתוך העולם הזה. תנועות אבריו נעשו יותר מהירות ויותר קולעות אל המטרה, מהבעת־פניו גז מסוה־הקפאון המחריד, גופו שהשמין מתוך בטלה ושלוה קבל את תבניתו הרגילה, לעיניו שב ברקן הראשון — קצור הדברים, מרדכי חדקל חדל להרגיש את עצמו כמת, או, כפי שהוא היה אומר, כ„חי מחוץ לחיים".

הוא כבר דבר במשך השבועות האחרונים עם המשרתים והמשרתות של בית־החולים. גם אל הרופאים היה פונה בשאלות ובבקישות שונות, שעל־פיהן אפשר היה להכיר, כי שלם הוא כבר ברוחו. זכרון כל הדברים בא לפניו שוב, ומדי פעם בפעם היה מנסה לשאול על עניני המלחמה, אבל הרופא הממונה עליו היה משתדל בכל פעם להסיח את דעתו מכל אותם הדברים, שהיה בהם כדי לעורר ולהרגיז את מצב־נפשו, שבא לידי שווי־משקל בעמל כח רב.

ומשום דרכי שלום היה הרופא אומר לו לפעמים גם דבר־שקר, ביחוד כשהיה זה שואלו על־אדות ארוסתו חנה ועל־אדות הוריה, שדירתם הקבועה היתה באותה עיר.

„איפוא היא חנה?" היה מרדכי שואל מתוך פליאה. „מדוע אינה באה?"
ותוך כדי דבור היה בא לידי התמרמרות קלה והיה טוען כמי שבעל־דינו עומד לפניו:

„וכי משום שאני חולה — הפסדתי?"

לשמע טענות אלו, שעלולות היו להזיק לו, היה הרופא משדלו בדברים, מפייסו ואומר לו:

„אל־נא תרגז, יקירי. רק אני הוא היודע פתרונים לכל ספקותיך. ובכן, שמע־נא את אשר אומר אליך: חנה אוהבת אותך כבתחילה, ואף רגע אחד לא שונו רגשותיה אליך. כאשר היית חולה מאד ולא הכרת בפני איש, היתה באה אליך מדי יום ביומו ומטפלת בך למעלה מכחותיה, על כן צויתי עליה להרחיק משאון קריה זו והמונה ולצאת יחד עם הוריה אל מעונות־הקיץ אשר בארץ ההרים והכרמים הרחוקים, למען תחליף כח ותנוח קצת מן העבודה הקשה. ולכן לא תוכל לבוא אליך. וגם אתה, אם חייה יקרים בעיניך, אל־נא תחפז לכתוב לה מכתבים, כדי שלא לעורר אצלה רוגז־לב ושלא להפריע את מנוחת־נפשה. והלא בן מבין הנך, על כן תשמע בקול רופאך. ואז יוטב לך, וגם לחנה יהיה טוב".

ככה היה רופא בית־החולים מגבב שקרים ומעלים ממרדכי את האמת הנוראה.

והנה בא היום ומועצת הרופאים מטעם הצבא החליטה, כי מרדכי חדקל הבריא די־צרכו וכי יכול הוא לשוב לעבודתו בשביל מלכו וארצו.

אז יצא מרדכי את בית־החולים, וראשית דרכו היתה אל דירתם של הורי חנה. כי הנה אף אם האמין באמונה שלמה לדברי הרופא, כי יצאו כולם את העיר, בכל זאת התעורר בו חפץ עז לראות למצער את הבית, שבו היתה גרה אהובת־נפשו ושבו ראה אושר בטרם נתך האסון על ראשו.

ויהי כאשר בא עד הבית הגדול והיפה של אבי ארוסתו, ויצא לקראתו השוער הלבוש כתונת צהובה מבריקה וישמח עליו מאד ויאמר:

„ברוך בואך, מרדכי בן יעקב! זה כמה לא ראינו פניך. אמרו, שהיית במערכה. תודה לאל, שהגין עליך עד היום הזה ולא נתן למשחית לנגוע בך לרעה. בוא, אדון! בוא, יקיר!"

וישתומם מרדכי וישאל:

„האמנם שבו כבר הורי ארוסתי?"

ויען השוער בכפיפת גו ובגלוי ראש:

„כן, אדון! זה עתה באו שניהם מן החוץ".

ויתפלא מרדכי פליאה גדולה ויאמר אל לבו:

„האמנם כה גדל חני בעיני אלהים, עד כי הזמין לי שמחה כה רבה לראות פני אהובתי ופני הוריה ביום שנרפאתי כליל מחליי? ומה גדולה תהיה גם שמחתם, כאשר יראוני בריא אולם?"

ככה חשב מרדכי בעלותו על המעלות ובעמדו מעבר לדלת. וכאשר יצאָה לקראתו המשרתת והוא ראָה בפניה סימני תמיהה וחרדה, גדל בקרבו בטחונו עוד יותר ולבו רחש בו.

בידים רועדות הסירה המשרתת את אדרתו מעליו ובברכים כושלות הביאתו אל האולם הגדול, הוא אולם־האורחים, ששעות כה טובות ורבות עברו עליו בתוכו לפנים.

כעבור שעה קלה שמע מרדכי מרחוק את פעמיה של חנה בגשתה אל האולם מעבר לדלת. הוא מהר וקם מעל הכסא ופסע פסיעה אחת לקראת הבאָה.

הדלת נפתחה ואם חנה נראתה בפתח. מה נוראים היו פניה!

במשך הזמן אשר לא ראָה אותה מרדכי הפך שערה לבן, קומתה נכפפה, עיניה העמיקו שבת וכולה נדמתה לאחוזת־חולי.

בקול נואש, מלא פחדים, קראָה:

„אהה, מרדכי!"

קראָה ולא יספה, כי התעלפה.

מרדכי הביט לפניו ולא הבין. לבו נבא לו ולא ידע מה. פתאום חלף במוחו הרעיון: האם לא קרה אָסון את חנה?

כאשר השיבו את רוחה של המתעלפת, אָז בא גם אבי חנה ויחבק את מרדכי ויבך על צואריו בכי רב. ומרדכי עודנו עומד נבהל ונבוך. פעמים אחדות כבר שאל: „איפוא היא חנה?" — אבל איש מן העומדים סביבו לא ענהו דבר, כי נעתקו מפיהם מלים. אָז לא יכול עוד מרדכי להתאפק ויצעק צעקה גדולה ומרה:

„אָבי שבשמים! האמנם מתה חנה שלי?"

„לא, בן מסכן", ענהו האָב בקול שבור. „חנה לא מתה — — אבל..."

הוא לא גמר את דבריו, כי זרם של דמעות שם מחנק לגרונו. אחר־כך הוסיף מתוך גניחה:

„אבל היא הולכת למות... ורוחה מת בקרבה זה יותר משנה"...

בשמעו זאת, הוריד מרדכי את ראשו על חזהו, נשך את שפתיו עד זוב דם, וידום. הרגש הרגיש פתאום, כאילו נפסק בתוכו חוט־החיים, ונדמה היה לו, כאילו כל חלקי גופו הולכים ומתפרדים. כמו חודה של מחט הנתקע עמוק בבשר החי, כן בא במוחו הרעיון, כי בשלו באָה על חנה כל הרעה הגדולה הזאת וכי הוא שהמיט עליה שואה, ומעין בושה ונוחם הרגיש בנפשו, כי הנה קם מחליו בשעה שאהובתו נוטה למות.

„אבא!" התעודד מרדכי. „רוצה אני לראות את חנה. מחויב אני לראותה".

אך פתאום נזכר ושאל:

„אולי תזיק לה כניסתי לפתע?"

ויען האב מתוך צער של יאוש:

„אויה, מרדכי! לחנה לא יזיק עוד כלום... היא אינה מכירה עוד בשום איש... מה גדול שברנו! גם שחפת, גם טירוף... אויה לנו!"

ויקח האב האומלל את חתן בתו היחידה ויוליכהו דרך כל החדרים המפוארים שעטו קדרות ויביאהו עד חדרה של חנה, הוא החדר שטוף־האורה וספוג־האושר, שבו גדלה הנערה ותיף ובו בלה גם מרדכי יחד אתה בקריאה ובשעשועים את השעות המעטות של אהבתם.

עתה ראה מרדכי את חנה היפה והענוגה והנה היא שוכבת על מטתה בלי נוע, כולה כגל של עצמות, שרק עור חור ושקוף מכסה עליהן. כנפי אפה רעדו תכופות וחזה התרומם בכבדות, עיניה היו סגורות למחצה ומבטן היה קופא, זיעה קרה בצבצה במצחה הלבן כמו אגלי טל, וצללים רבים רחפו מעל ראשה. בבוא הבאים לא חשה ולא זעה ממשכבה.

„ככה תשכב מיום אשר הביאו אותה אלינו מן היער הסמוך... מאז, כאשר באה הידיעה... על אסונך"...

האב דבר בלחש, כאילו האמין בכל זאת, שהחולה תוכל לשמוע.

„חנה!"

מרדכי נסה לקרוא לה בשמה. בריחוק־מקום עמד וכל גופו רעד. קריאתו גועה בחלל החדר, מבלי הגיע אל החולה.

„חנה!"

הוא נסה לקרוא לה שנית, אולם אף ריסי העינים לא זעו בפני החולה.

אז נגש מרדכי אל המטה, נגע בשפתיו ביד הענוגה והחורה, שהיתה מוטלת בלי נוע על המכסה. הוא עשה זאת כמו שהיה נוהג תמיד לנשק לחנה טרם הפרדו ממנה. לרגע אחד הופיע על פני החולה מעין חיוך, אבל בו ברגע שב הקפאון למקומו. החלף איזה זכרון במוחה העמום? או אולי היה זה רק משחק הצללים, שרחפו ממעל לראשה?

מרדכי קם ומהר לצאת מן החדר. בצאתו נתקל בדלת הלבנה של חדר חנה, ופתאום נדמה לו כאילו נתקל במצבת־שיש גדולה, שעליה חרות באותיות גדולות ושחורות:

פ. נ.
חנה ומרדכי חדקל.

הוא ראה בבירור את האותיות מרקדות לנגד עיניו בהיותו רץ דרך כל החדרים. הוא לא הרגיש כלל בהתלבשו ולא ראה את פני ההורים, בעמדם לפניו כפופים תחת סבל אסונם הכפול. כבורח מן הדליקה, ברח מרדכי מן

הבית, שבו ראה שנית את המות פנים אל פנים. וברוצו ככה, עמד פתאום באמצע הרחוב ושאל את עצמו:

„האמנם, מרדכי, שלם אתה ברוחך? האם לא חלום־בלהות ראו עיניך?“

ויפן כה וכה, וירא את התנועה הרבה שברחוב וישמע את שאונה, ויזכור את כל אשר עבר עליו במשך היום, וידע, כי הפעם נגזר עליו להשאר בריא, וכי נפשו עמדה בנסיון.

י.

עברה שנה תמימה, שנת נדודים ושנויים ופגעים רבים לכל הגדוד שבו עבדתי. הרבה אנשי־צבא נהרגו ונפצעו במשך הזמן, ובמקומם באו אחרים, שגם הם נפצעו ונהרגו כבוא שעתם. כמה וכמה חיילים נשבו או נחלו, ובמקומם היו אנשי־צבא חדשים, אשר לא ידעו את יוסף ואת מרדכי חדקל.

רק מעטים מן החיילים הישנים נשארו בגדוד, אשר זכרו עוד את שני האחים העברים ואת אשר קרה אותם.

ויהי היום, יום בהיר וצח, יום סתיו משפים, כאשר נח הגדוד באחד הכפרים שבסביבות המערכה, נשלחה אלינו קבוצת־מלואים חדשה. ויהי בעמוד הקבוצה לפני המפקדים ביום בואה, ויצא מתוכה, לחרדת כל מכיריו, גם מרדכי חדקל, הוא מוטקה־ארנבת שמלפנים.

המחשבה היחידה שנתעוררה בלב יודעיו היתה: אם נשתנה אדם זה בהשפעת כל האימות שעברו עליו? והנה, בראיה ראשונה לא הכיר בו איש שום שנוי. אותם הפנים החורים והרועדים מזמן לזמן, אותן העינים האפורות, המביטות כמו מן המארב, אותו המצח הרם, שצללים תועים עליו כעננים, ואותו הגוף הכחוש והחלש — בקצור, אותו מוטקה־ארנבת, כמו שהיה.

אולם כל זה היה רק מבחוץ.

בפנימיותו היה מרדכי אחר לגמרי.

תחת שתקנותו הקודמת אהב עתה לדבר הרבה, ודבורו היה רך ומתון וקולח ושוטף בלי הפסק ובלי אשדות. והחיילים כולם היו אוהבים עד מאד לשמוע את מדברותיו, כי לא היו אלה דבורים סתם, אלא רעיונות שלמים היו משולבים בהם, כטבעות בשרשרת, והיו נוסכים שלוה ואמונה רבה על שומעיהם, וגם הפקידים היו מטים לפעמים אוזן קשבת לחייל זה, היושב לו בשעות־המנוחה ודורש ברבים.

הוא היה אומר: „דע מה שמסביב לך, כי פלא מימינך ופלא משמאלך, וחיים בכל ישכונו“.

„לא רעים ולא טובים הם חיינו, אלא הכרחיים הם, כי אף דבר שסופו ברצון תחילתו באונס“.

אף הוא היה אומר: „אל תירא מפני המות, כי איננו. רק שנויים הם בחיים, וכל התמורות השונות הלא הן רק הופעה אחת שאין לה ראשית ואין לה אחרית. בעקבות המות באים החיים, וכל פתח הוא ליציאה וגם לכניסה. כי סופו של אדם הוא התחלה חדשה, ופרי החיים פושט ולובש צורה, ואותו החץ שיוציא אתכם מעולם זה יביא אתכם לעולם אחר, שגם בו רבו הפלאים".

כה היה מספר מרדכי לפני החיילים בשעות־הערב אחרי הארוחה, כאשר היו נחים מעמידה במערכה, והיה מתבל את דבריו במשלים שונים ובפזמונים רבים.

ולא בדבורו בלבד התנכר מרדכי. הוא היה הפעם אחד החיילים היותר מעולים, היה זריז ומהיר במלאכתו, שומע בקול הגבוה ממנו וממלא את כל חובותיו באמונה.

וכולם אהבוהו.

השם „מוטקה־ארנבת" נשכח זה כבר מלב ואין איש מעלה אותו על שפתיו. יחס הבטול, שהיה נראה קודם מצד החיילים למרדכי, גז אחרי שובו מבית־החולים לגמרי. מכיריו הישנים היו מעטים עד מאד, אולם גם הם, כמו מכיריו החדשים, התיחסו אליו כמעט ברגש של הערצה, כי פעמים הרבה הראה מרדכי אומץ־לב וגבורת־נפש, עד כי רוב החיילים התקנאו בו והמפקדים התגאו בו.

אמרו עליו, כי לא היה דבר קשה ומסוכן אשר יפחד ממנו, וכי היה הוא הראשון לכל מעשה רב. בשלוה מפליאה היה הולך לו מתחת לחצי האויב, כאדם ההולך תחת גשם קיץ. נדמה היה הדבר, כאילו היה בטוח, שלא יאונה לו כל רע. כמה וכמה פעמים היו מתפוצצים בקרבתו כדורי האויב, אולם הוא לא זז ממקומו, ואף את ראשו לא הרכין.

וראה זה פלא: זמן רב לא נגע בו חצו של האויב ולא פגע בו כדורו. המשחית היה פוסח עליו.

אבל — הן לא לעולם חוסן.

פעם אחת לפנות בוקר, בשעה שלא היה שום קרב ושום תגרה, אלא שתי המחנות דרשו אחת בשלום רעותה על־ידי יריות בודדות של קולעי־מוקשים, — בשעה שקטה ורגילה כזו הביאו את מרדכי חדקל לחדר־החבושים והוא פצוע.

בעברו ממחתרה למחתרה דרך מסדרון הקרשים והחריצים, שנמלא מים עד חציו, בא מרדכי אל אותו המקום, שאיש לא היה מעיז לעבור אותו אף בלילה, יען כי קרוב היה למעמד האויב, ושקשוק המים, מי־הטיט, מתחת הרגלים, היה מעורר את תשומת־לבו של האויב האורב.

כדרכו תמיד, הלך מרדכי שאננות, והנה פגע בו הפעם כדורו של האויב. פגיעתו של כל כדור מתפוצץ רעה היא, אבל נוראה שבעתים היא פגיעתם של כדורי־המוקש. הפצעים היותר איומים, הגורמים את היסורים היותר

גדולים לפצוע ואת הצער היותר עמוק לעוסק בו, הם אותם הבאים מן המוקשים, ועל־פי רוב מתים הנפצעים האלה מרסוקיהם ומיסוריהם.

שום דמיון אכזרי לא יוכל לשער את ההרס המעליב והמכלה, שכדורי־המוקש מביאים על גוף האדם, שהאלהים עשהו כליל־יופי. השרירים יקרעו וימועכו, העצמות תשברנה ותנופצנה, האברים ירוסקו ויבותרו וכל הגוף כולו יעשה לגל של דלדלים.

והנה גרם מזלו של מרדכי, שכוס יסוריו תהיה מלאה על גדותיה, והוא ישתה אותה עד תומה.

פצעים ורסוקים עד אין מספר היו לו בכל גופו, ורק ראשו נשאר בשלמותו. על־פי כמותם ואיכותם של פצעיו צריך היה להרגיש מכאובים גדולים ונוראים, אולם פניו חייכו לקראתי מתוך איזה זוהר עליון, וחיוך זה קשה היה לרואיו מדמעות־שליש ומצעקות־יאוש.

כאשר הניחוהו על שלחן החבושים והסירו מעליו את בגדיו הקרועים וגלו את פצעיו בכל מערומיהם האיומים, היו פניו חורים קצת יותר מכפי הרגיל ועיניו היו אפורות קצת יותר מכפי שהיו תמיד, אבל בת־הצחוק לא סרה מעל שפתיו אף בשעת החבושים המענים מאד.

בין חבוש לחבוש היה אומר:

„כך, רופא יקר, הנה הגיע גם תורי. גם יומי בא. כך נאה, כך יאה!"

ברגעים כאלה היו פניו מחוירים יותר והוא היה נאלם. כנראה, גדל אז כאבו עד מאד והוא חפץ לעצור בהדוק־שפתיו בעד שאגת היסורים.

חבושו נמשך זמן רב וגרם לו מכאובים גדולים, אך כאשר גמרו לטפל בו, הביאו לו יין וחמים לאמצו, השכיבוהו על מטת־דרכים והכינו לו סממנים שונים לחזוק הלב.

כעבור זמן־מה בקש ממני לשבת אצלו. כנראה, התעוררה בקרבו תאות הדבור, ואף־על־פי שהדבור היה אסור עליו איסור גמור, אבל מפני שברור היה לי, כי אין לו עוד מה להפסיד, אמרתי לנפשי: ינעמו לו רגעיו האחרונים.

ביראת־כבוד רבה עמדו מסביבו החובשים והחיילים. כולם הביטו אליו מתוך צער עמוק, שאינו מצוי אצלם. בדברו, דומה היה, כאילו שוכב הוא במערה הצרה ומספר לחבריו בפלוגה. וכך דבר:

„למה נוגים אתם? — — — אמנם ישנם מכאובים, אבל חבלי לידה הם. כי חיים חדשים הולכים ונוצרים כבר בקרבי. הנני מרגיש זאת בי. עוד מעט ואצא לרשות הרבים של היקום. כל חלק וחלק של גופי יחיה לעצמו. חפשי יהי. במרחבים יעוף. מרדכי לא יהיה? מה הרעש? יהיו במקומו רבוא רבבות בעלי חיים אחרים. ממני יהיו, ובהם אהיה. בכולם אהיה... בעב הקלה ובגבעול היפה, בצפורת העפה וברוח העוברת — בכולם חיה אחיה... והתדעו? רגעים אחדים קודם שפגע בי הכדור הסתובבה סביבי באויר צפורת־קיץ לבנה ובכנפיה הצחורות שרה לי מעין שירה אשר לא ידעתי

פשרה. עתה אני מבין את השירה. זו היתה דרישת שלום לי מחנה אהובתי, המחכה לי זה יותר משנה".

„הנחמדה! עוד מעט־קט חכי־נא, ונוכל לחוג את חג כלולותינו. צפרי־רום יצאו במחול, כוכבים ירונו, וגשמי־זוהר יאמרו שירה".

„עוד מעט ואהיה חפשי. שעת גאולתי באָה. — —"

בשארית כחו הוציא מרדכי מפיו עוד מלה אחת:

— „הללויה!"

לחש — ויאָלם.

החיילים העומדים סביבו עשו מיד את אות־יראתם על לבם, והחרדים שבתוכם התחילו לאמר במהירות ובלחש:

„שַדַי, רחם! שדי, רחם! שדי, רחם!"

ויאורו פני מרדכי אחרי מותו, וינטשו הצללים ממצחו, ויקיפוהו חיי עולם.

ועוד באותו יום בא מרדכי לקבר ישראל. ולא נמצא מנין של יהודים שיתעסקו בו, ואולם חבריו המעטים עסקו בו באהבה רבה ובשברון־לב גדול.

ויאמרו החיילים זה לזה:

„קדוש היה".

ומפקדו אָמר עליו:

„גבור היה".

וחבריו אָמרו זה לזה:

„איש היה".

ויהי כאשר הורידו את מרדכי אל קברו, ותהי דממה נפלָאה באויר. לא ירו הרובים ולא רעשו התותחים. דממה היתה.

רק צפרי־רון אשר ביער הקרוב שרו, ושירתם היתה כאמירת קדיש אחרי החייל העברי, שמת וברכת־הנהנין על שפתיו.

תם ונשלם.

ד"ר נ. טורוב:

הַשְׁפָּעַת־גּוֹמְלִים

החנוך תפס עד כה ויתפוס בודאי גם להבא מקום של כבוד בעבודה הציונית בארץ־ישראל. בתקופה שלפני „מלחמת־השפות" הידועה — בשעה שרוב בתי־הספר הלאומיים שבארץ נתמכו על־ידי ועד חובבי־ציון באודיסה — היתה לעתים קרובות עולה על הפרק השאלה: מה קודם? אם הדאגה לשכלול האכרים ולהרחבת הישוב או תקון בתי־הספר, הפצת השפה העברית וגומר? וחלוקי־הדעות היו גדולים למדי וגורמים לויכוחים קשים.

בשנים האחרונות חדלו מתת ערך לויכוח זה וכמעט שהורידו אותו מעל הפרק. הבינו, כנראה, שיצירת ישוב בריא בארצנו מיוסדת על פרוצס אורגאני ולא מיכאני. ובעבודה כזו אין חשיבות יתירה להבדלה בין מוקדם ומאוחר, בין עיקר וטפל; בה הכל חשוב במדה שוה, או כמעט במדה שוה. אין לקבוע גבולים מדויקים ולאמר: כאן נפסק פרק ונשלם סדר־עבודה אחד, ומכאן ואילך מתחילה „סדרה" אחרת. כי הכל הולך הלוך וגדול, הלוך וצמוח בבת־אחת, ואין סעיף־עבודה אחד נבנה מחורבן סעיף שני. אדרבה: היחס ביניהם הוא יחס של עזרה הדדית ושל השפעת־גומלים. הלא כן הוא הדבר גם בכל אורגאניסמוס חי. ואם יקרה המקרה, שתפגם משום־מה ההארמוניה בין החלקים, באופן שאחד מאברי האורגאניסמוס יצמח ויגדל יותר מחבריו — אז לא תבוקש הרפואה בהוצאת הלשד מהאבר הבריא והמתפתח „לטובת" אברים אחרים, אלא בהוספת אור ואויר או בזריקת דם חי לאבר החלש והמפגר בהתפתחותו.

בדרך משל: אנו עומדים ליסד אוניברסיטה עברית בירושלים. המוסד הזה ידרוש מההסתדרות הציונית התאמצות גדולה מאד. מסבות שונות תהיינה ההוצאות בדרך כלל גדולות הרבה יותר מאשר במקום אחר, וההכנסות תהיינה פחותות. הגרעון יהיה „מבהיל". מחיר „גולגולת" הסטודנט יעלה למעלה מן הרגיל. ומספר התלמידים יהיה — כפי שיש לשער — פחות מאשר באוניברסיטה אירופאית, אבל יותר משתוכל הארץ להכין ולכלכל. הרי דבר „לא טבעי": התפתחות יתירה ומוגזמה של אחד מאברי האורגא־ניסמוס. ובה בשעה סובל, כידוע, הישוב הקרקעי, מקופחת העבודה הכלכלית: אין די אדמה לעובדים ודי עובדים לאדמה שתקנה, אין עוד אמצעים לפתוח החרושת והתעשיה וכו'. חבת־ציון הקודמת, אילו עמדה בפני עובדה כזאת, היתה בודאי מעוררת מיד את השאלה: אולי נכון יותר להוציא את הכספים

לעבודה „ממשית" תחת להוציאם ל„עבודת־רוח"? ואפשר, שגם עתה יש „בעלי־חש[illegible] [illegible]לה בקרבנו, אלא שקולם נחבא. והטעם הוא, שהציוניות [illegible]האידנא [illegible] [illegible]ה לראות קצת יותר. היא מבינה, שאין עבודה תרבותית [illegible]ה מעכבת בעד עבודה ישובית מעשית, אלא, להפך, מסייעת לה. ואם [illegible]ידול מטובי צעירינו, הפזורים עתה על־פני שבעה ימים ומתחנכים על [illegible] ירכוש את השכלתו הגבוהה בארץ־האבות ובשפת־האבות — [illegible]ו רכו[illegible] [illegible]ימי חשוב וממשי כשהוא לעצמו, חוץ מהערך הרב כלפי פנים [illegible] חוץ ש[illegible] [illegible]יצם קיומה של אוניברסיטה עברית בירושלים. ולא עוד, [illegible]לו ה[illegible] הישובית המעשית גופה תתנהל ביתר הצלחה, אם יעמדו [illegible]ה אגרונומים ומהנדסים, שיצאו מבתי־ספרנו הגבוהים בארץ־ישראל, ולא מומחים מחוץ־לארץ, שלמרות מומחיותם הם כמגששים באפלה בבואם לארצנו, ורק אחרי נסיונות בלתי־מוצלחים רבים למדי הם לומדים לעשות דבר כראוי. ומי ימנה ומי יספור את הסכומים העצומים, אשר הלכו על־ידי כך לאבוד?

וגם טעות היא לחשוב, שעל־ידי צמצום סעיפי העבודה תוקל השגת האמצעים הדרושים לעבודות כלכליות. לא כל הנותן כספים לעבודות תרבותיות יתרצה לתתם לעבודות מעשיות, ולהפך. כל אחד נותן לדבר הקרוב יותר ללבו. ויתר על כן: מצוה גוררת מצוה, ואותם בעלי היכולת, המכבדים לפי שעה, מאיזה טעם שהוא, את העבודה התרבותית, אפשר מאד, שירגישו במשך הזמן צורך לסייע גם לעבודות ישוביות אחרות, וכן גם להפך. העיקר הוא איפוא, שלא נבוא לידי עמידה, לידי קפאון בשום מקצוע ממקצועות העבודה, שנמשיך את דרכנו הלאה ו ל מ ע ל ה. את זאת מבינים עתה רבים, ובזה מתחשבת ההסתדרות הציונית.

ואולם יש עוד שאלות רבות, אשר ביחס אליהן לא נמצאה עוד הסינתיזה ולא נסלל שביל־הזהב. ואחת הקשות והמסובכות שבהן היא שאלת העבודה בגולה: התוכל ההסתדרות הציונית להעמיס על עצמה גם את העבודה הצבורית בכל תפוצות הגולה, ואם כדאי לה לפזר את כחותיה? בפרובלימה זו מתחבטת הציוניות זה כמה וכמה שנים, ולידי התרתה לא הגיעה. הטעמים בעד וכנגד ברורים הם ומובנים למדי, והשאלה היא רק, לאילו מהם מגיעה זכות ההכרעה. והנה — מבלי הכנס לבירור הענין רב־הערך הזה מכל צדדיו — רוצה אנכי להטעים בזה, שהציוניות תהיה מוכרחה להקדיש מעתה תשומת־לב יתירה לשאלת החנוך בגולה, ולא תוכל עוד להתעלם ממנה, אם גם תצטרך להקריב בגללה קרבנות רבים ועצומים.

הדבר הלא פשוט הוא: אם יש לדמות את חיינו הלאומיים המתחדשים בארץ־ישראל לצמח העומד בגידולו — אזי אי־אפשר לטפל רק בעליו ופרחיו, מבלי שים לב לשרשיו וליונקותיו, השלוחים לכל צד והנזונים מקרקע כל ארצות תבל. הזבול בדמי־הפרעות יפסק סוף־סוף. לזה אנו מתפללים ומקוים.

גם שמש הדת בצורתה המקובלת שוקעת. אולי יש להצטער על זה, אך העבודה נשארת בתקפה. מאין יקבלו איפוא השפעה דורותינו הבאים? [illegible]א תאמרו: מאותם החיים החדשים והיפים, שיקומו לנו בארץ־ישראל. [illegible] לא יעָשה דבר זה על־פי דבור או רצון טוב בלבד ולא יקום על־פי „הצהרה". הן כולנו ידענו, כי פסו נסים מן הארץ. דרושה לפיכך עבודה, עבודה קשה ואר־ ומלאה מסירות־נפש, דרושים אנשים, דרושים אמצעים כבירים. [illegible] כל אלה לנו? עוד זמן רב מאד תצטרך ארץ־ישראל לינוק [illegible]גולה, [illegible] ממנה טובת־הנאה ולשלם לה בשטרות־תקוה, שאינם [illegible] לבוא [illegible] גוביינא בעתיד הקרוב. האם יש לנו הבטחון, כי הגולה [illegible] חר[illegible] משוט הנוגש — תוסיף להאמין בשטרותינו ותוסיף לשלוח את לחמה ע[illegible] המים על־מנת למצאו ברוב הימים? וכי כל מי שעיניו בראשו אינו רואה, כיצד פרוצס הטמיעה הולך ואוכל את רוב הדור הצעיר, כיצד הקרקע הולכת ונשמטת מתחת רגלינו? הן לא נוכל אפילו להאשים איש על האָסון הזה, ולא יועיל אם נצעק חמס. הלא גזירת החיים היא, שהחלש יתבטל סוף־סוף בפני החזק ממנו ויקבל את מרותו. טבעי הוא הדבר. אך יש — וזאת היא כל תקותנו — יש אשר החולשה איננה „טבעית", אלא מקרית, זמנית או מדומה; יש אשר יגלו פתאום — ביחוד בשעת סכנה — כחות כבירים במקום שלא פללנו אליהם כלל ולא שערנו את מציאותם; יש אשר החלש יאמר גבור אני, ויראה באמת גבורה יוצאת מגדר הרגיל. וידוע לנו, שבעמנו טמון כח־פלאים זה, ידוע לנו, שאוצרות נשמתנו הלאומית לא בוזבזו עדיין עד היסוד, ומקורות החיוניות הנפלאָה שבנו דללו אָמנם, אבל לא חרבו. התנועה הציונית עצמה היא עדות נאמנה לדבר זה. אבל מעין, שרוב גליו נשקעים בקרקע או מתנדפים באויר, זקוק לגשמי־ברכה תכופים, למען יהיו מימיו נאמנים. אי־אפשר להאמין ולקוות, ש„נס" קיומנו בגויים ילך וימשך מאליו, בלי תשומת לבנו ובלי עזרתנו. ואם עוד יש בנו כח־חיים וכח־התפתחות, כפי שכל אחד מאתנו בטוח בלבו אפילו בשעות־יאוש מרות, הלא אי־אפשר לו לכח זה להתגלות בהעדר שני התנאים הנחוצים של **הכרת מציאותו** ושל **הרצון** להשתמש בו. והכרה זו ורצון זה, שבתנאי־קיום טבעיים הם מתפתחים מאליהם ושלא מדעת, זקוקים עתה אצלנו לטפול מיוחד, לפתוח מתוך כוונה ברורה ולשם מטרה קבועה. **להצלת דורותינו הבאים מכליון לאומי דרוש לנו חנוך לאומי מתוקן בגולה.** לידי מי ימסר חנוך זה, מי יסדר אותו, מי ישגיח עליו, מי יהיה האחראי עליו? ברור בעיני, שרק ההסתדרות הציונית יכולה וצריכה לעשות זאת. כי — למה נסתיר את הדבר? — הלאומיות הזארגונית היא חסרת־אונים מהציל את בנינו מן הטמיעה, לאחר שעם כל רצונה הטוב (במקום שיש רצון זה) אין בידה לתת להם **כל אידיאל ממשי**, חוץ מהדבור בשפה בלולה; ולא רבה היא התקוה גם משרידי המשמרים, שאינם רוצים או

שאינם יכולים להבין את רוח הזמן, אף־על־פי שיש להם הזדמנות להוכח בכל יום ובכל שעה, כי אין עוד שום אפשרות להקנות לדור הצעיר את התורה ואת אהבת התורה ביד חזקה ובזרוע נטויה. אם יהיה בית־הספר העברי בגולה דתי־לאומי או לאומי סתם — אין שאלה זו מעניני כאן. אדמה, שלשני הטפוסים יש מקום — הכל לפי צורך המקום, לפי רצון ההורים וכו'. אך בית־ספר דתי גרידה — בין בצורת „שעורי יום ראשון לשבוע" של המתקנים ובין בצורת ה„חדר" הידוע, שמתוך רומאנטיות מזויפה התחילו עתה לשיר לו פזמוני־תהלה מעברים שונים — אין לו תקוה להתקיים לאורך ימים; ואם גם יתקיים — אין להאמין, שישמש תרים בפני ה„התבטלות" המובילה להתבוללות. רק בתי־ספר מתוקנים, משוכללים בתכלית השכלול מצדם החיצוני והפנימי ומסורים בידי מורים בעלי התפתחות גבוהה וספוגי האידיאל של התחיה הלאומית — רק בתי־ספר כאלה עלולים לשמור (ולוא גם שמירה מלאכותית בלבד) את דורותינו הבאים מכליון חרוץ. וההסתדרות הציונית מחויבה לדאוג ליסוד מוסדות־חנוך ממין זה.

בית־הספר הלאומי או הדתי־הלאומי בגולה צריך להיות מעין גן־חורף נהדר, המחזיק סביב צמחיו בני־טפוחיו טימפיראטורה חמה, נוחה ומלטפת, השומר עליהם מכל רוח שאינה מצויה והממציא להם אור, אויר והשקאה בימי הקור והקפאון מסביב. שעות חדוה והתרוממות הרוח צריכות להיות לילד העברי הנדח שעות למודו ומשחקו בבית־הספר הלאומי. אל הלכות יבשות, אל שנון על־פה; הלאה כל הציונים והבחינות; הלאה המשמעת בצורת „גזירה", ואף זכר לא יהיה לענשים בצורתם המקובלה. המורה בבית־הספר הלאומי יהיה פחות מכל מלמד ויותר מכל חבר ומחנך. באש־נשמתו ידליק נר תמיד בנפש אחיו־ילדיו. חופש רב, אהבה רבה והתענינות אמתית, טבעית ישלטו כאן. אם אין לנו אפשרות להכנים רוח זו בבית־הספר הכללי, נכניסנה למצער בבית־ספרנו הלאומי. שם זהו דבר רצוי וחשוב עד בלי די; פה זהו צורך קיצוני, הכרח, ש ב ל ע ד י ו א י ן ל ה צ ל י ח. לא מתוך חובה שהוטלה עליו כנגד רצונו ילך הילד לבית־הספר העברי, כי־אם מתוך דחיפה פנימית, מתוך שמחה וחדוה ירוץ שמה.

אָכן גם זה אינו פתרון גמור לשאלתנו. פתרון גמור איננו אפשרי כלל בגולה. קללת השניות רובצת ותרביץ על כל מעשינו שם. הפתרון הרצוי לנו ביותר היה יכול להיות בית־ספר אחד אנושי־לאומי, אשר על־כרחנו תשלטנה בו שתי שפות: שפת־המדינה ושפת־ישראל. ואולי אין דבר זה מן הנמנעות. אך לפי שעה, בתור מעבר, דרוש בכל אופן בית־ספר עברי מיוחד.

ואל־נא יאָמר, שאין לנו די כחות, די אמצעים. זוהי שאלה הנוגעת לכל עם ישראל, שאיננה דורשת מכל אחד קרבנות וחסדים לאחרים, אלא לעצמו. דור האָבות לא התבולל עדיין במדה כזו, עד אשר ימנע מסייע לקיום מוסדות־

חנוך המסוגלים להציל מטמיעה את דור הבנים. בכל אופן לא רבים הם ביותר האָבות ממין זה. והעמידה מרחוק עד כה מתבארת מצד אחד בחוסר הבנה ואיניציאטיבה, ומצד שני — ברגש היאוש, התוקף את כל אחד למראה התוצאות העלובות של החנוך ה„דתי" כביכול. אבל דוגמה אחת טובה עלולה לפקוח עיני רבים ולמשוך את לבם. צריך איפוא לעורר את העם ולכוון את הפעולות לצד הרצוי. ואין ספק, שהציוניות לא תפסיד, אלא רק תרויח על־ידי כך. אָמרו עליה על הציוניות, שהיא אינה אלא תנועה של תעמולה, ונדמה, שבדבר־לעז זה יש הרבה מן האמת. ביחוד, כמובן, במה שנוגע לגולה. אך אם היתה נחיצות להסתפק בכך עד כה — אין עוד אפשרות לעשות כזאת כיום. ולא רק בארץ־ישראל יש למעט בדבורים ולהרבות במעשים, אלא גם בארצות הגולה תצטרך הציוניות להוכיח, שכחה לא רק בפיה. ואין עבודה אשר תרים את ערך הציוניות בעולם ואשר תחזק את עמודי־בנינה לבל ימוטו, כעבודת החנוך. אפילו המתנגדים, כשיראו את התוצאות, יענו אָמן על־כרחם. כזאת ראיתי בעיני במקומות אשר נעשו נסיונות ממין זה על־ידי אנשים בעלי אמונה רבה ובעלי מרץ רב. ואף באמריקה, ההולכת ונעשית למרכז הגולה, ידועים נסיונות מוצלחים ממין זה, שאחד מהם הוא, לפי דעתי, „בית־הספר הלאומי" לחנוך הבנות בניו־יורק. וכי אפשר להגזים את הערך העצום של מוסד כגון זה, המחנך מאות אמהות עבריות, מאות קוראות עבריות בגולה? יושם־נא לב אגב־אורחא גם לדבר זה: הספרות העברית זכתה בימינו לגואל, אשר לכמותו התפללה במשך כל זמן מלחמתה הקשה על קיומה; ועל דבר זה ישמח בודאי כל חובב ספרותנו ומוקירה. אך הן לא נרמה את עצמנו אף לרגע לחשוב, כי על־ידי גואל אחד ואפילו על־ידי גואלים אחדים מעין זה תבנה הספרות וגם תתקיים על־ידיהם. שהרי אין ספרות מתקיימת בעולם בלתי־אם על קוראים וקוראות במספר הגון. היכל עזוב, שדלתותיו נעולות לנצח והשבילים המובילים אליו נשכחו מני רגל, איננו אלא „חורבה", וספרות שנעשתה נחלת עבר רחוק ושרק מתי־מספר מבינים את ניביה ומתענגים עליהם — איננה עוד ספרות, כי־אם שדה־חקירה. „למי אני עמל?" שאל גורדון, ושאלתו לא היתה שאלת־שוא. איננה שאלת־שוא גם היום. ספרותנו לא תוכל לפי שעה להתקיים רק על חוג הקוראים והקוראות של ארץ־ישראל — לא תוכל במובן הרוחני: אי־אפשר שתשרה השכינה על סופר גדול בן זמננו, אם ירגיש, שדבריו לא ימצאו הד בלב קהל־קוראים רחב. ביאליק ואחד־העם אפשר שהיו כובשים את נבואָתם, אילו לא היתה בלבם ההכרה, שקהל צמא מקשיב לדבריהם, בולע אותם. קהל זה היה מתמלא עד התקופה האחרונה מחניכי החדרים והישיבות. ועם מעוט דמותם של אלה הולך מספר הקוראים העברים בגולה הלוך וקטון. בלי בית־הספר הלאומי היה המספר הזה יורד מהרה עד אפס. וארץ־ישראל לא תוכל עוד לפי שעה להעמיד קהל־קוראים

רחב ומגוון, עד כדי כלכלת ספרות רחבה. ומי יודע? אולי זוהי גם אחת הסבות, שמפניהן לא זכתה עוד ארץ־ישראל לגדל אפילו סופר חשוב אחד: בעל־הכשרון, שחונך בארץ־ישראל ושאין לו מגע נפשי עם קוראי הגולה — עוד אין לו באזני מי לדבר. בין כך ובין כך: הדואג לעתידות רכושנו הרוחני אי־אפשר לו להתעלם מהפרובלימה של החנוך העברי בגולה.

בין כל המכשולים הרבים, העומדים על דרך חנוך זה, יש אחד, שבחשיבותו הוא עולה על יתר המכשולים, ושאם לא ימהרו להסירו, לא תהיה שום אפשרות להצליח בעבודה, וכל העמל יעלה בתוהו. אני מתכוון לחוסר מורים הגונים. גם ארץ־ישראל סובלת ממחסור זה, אבל בגולה מורגש הדבר עוד יותר. שתי סבות עיקריות גרמו לכך, והן: העדר תנאי־עבודה נוחים, שיוכלו למשוך כחות חשובים להוראה, וחוסר האפשרות של הכנה מספיקה לתפקיד אחראי זה. צריך איפוא להרחיק את שני המעצורים האלה, רצוני לאמר: צריך ראשונה להשביח את תנאי־העבודה של המורה העברי על־ידי הרמת משכורתו, על־ידי קביעת תכניות מסוימות, על־ידי יצירת ספרות־למוד מתאימה וכדומה, ושנית — לתת לקאנדידאטים הראויים את אפשרות ההכנה הרצויה. דרישה זו כוללת, כמובן, יצירת בתי־מדרש למורים עברים בגולה. אך בנדון זה הייתי מרחיק עוד ללכת ודורש, שהמורים האלה ישתדלו לחיות זמן ידוע בארץ־ישראל, ושתנתן להם היכולת לעשות זאת. ואולי אפשר היה אפילו לסדר במשך הזמן את ענין הכנת המורים בשביל בתי־הספר הלאומיים בגולה באופן, שמקצת ההכשרה תעשה בחוץ־לארץ ומקצתה בארץ: צעירים וצעירות מוכשרים, שרכשו בארצם ידיעות כלליות מספיקות וידיעה הגונה בשפה ובספרות העברית, היו יכולים להשלח במספר הגון מדי שנה בשנה לארץ־ישראל על־מנת שיקבלו שם — תחילה בבתי־המדרש למורים ולמורות ואחר־כך אולי גם באוניברסיטה — את הכנתם המקצועית להוראה והשלמתם בלמודי היהדות. ומובן, שלא יסתפקו רק בשמיעת שיעורים וברכישת ידיעות מתוך ספרים. הם יעברו את הארץ לארכה ולרחבה, יתבוננו אל בתי־הספר, אל הערים והמושבות, אל חיי העובדים והעמלים בארץ־ישראל; הם יספגו לנפשם מאורה וזהרה של ארץ תקותנו, מתכלת שמיה ומירק שדותיה, מעצבות הריה השוממים ומבדידות סלעיה העזובים. והיה בשובם לארץ־מכורתם לעבוד בה את עבודת־קדשם — וחי בלבם חלום הגאולה, ושפה עברית חיה בפיהם וגעגועי־מולדת נאמנים עצורים בנפשם. מזוינים בידיעת שפת ארצם ותהלוכותיה ובידיעות כלליות הגוגות מצד אחד, וספוגי רוח יהדות עתיקה־חדשה מצד שני, יצליחו באמת להרים את החנוך הלאומי בגולה לרום המעלה ולשפוך עליו חן וקסם בל־יתואר. ובידם עלה יעלה לגדל דור עברי שואף לתחיה, אשר מיטב תקוותיו ומבחר מאוייו האידיאליים יהיו קשורים לארץ עברנו ועתידנו ולשפתה וספרותה. ואז רק אז תעבור סכנת הכליון מעל ראשנו, ואימת החדלון לא תבעתנו עוד.

ידעתי, כי מלבד העכובים שהזכרתי עומדים מכשולים רבים ועצומים על דרך הגשמת הצעתי שהצעתי בזה; ידעתי את שויון־הנפש, את חלוקי־הדעות, את ההתחרות ואת כל יתר המכות הטריות של עבודתנו הצבורית; ידעתי גם כן, שעבודה ממין זה דורשת סבלנות רבה, מסירות, הדרגה; ידעתי, שאין אנחנו עשירים ביותר באנשים ובאמצעים חמריים. אך אין אָנכי רואה יסוד להואש, וביחוד אין אני רואה — כמה שנאמר כבר — אפשרות לציוניות להמשיך את עבודתה בגולה בגבולות המצומצמים שקבעה לעצמה. הגיעה השעה להרחיב את הגבולות האלה. אין כבר יכולת לצאת ידי חובה בגבית שקלים, בעריכת „נשפים" ובנאומים יפים. חלק גדול מהאינטליגנציה העברית, המתיחס בסימפאתיה אמתית אל הציוניות, שמסבות חיצוניות או פנימיות איננו יכול לתת לסימפאתיה זו את הבטוי הנאמן היחידי והיסודי, הפותר את השאלה בבת־אחת, כלומר: ללכת לארץ־ישראל ולעבוד שם — חלק זה של האינטליגנציה העברית בגולה זקוק סוף־סוף לאיזו עבודה לאומית ממשית; לעבודה, שתמציא לו ספוק נפשי עמוק, שתתן לו את ההרגשה, כי משתתף הוא באופן ישר — אם כי לא באופן הראדיקאלי ביותר — בתקון חיי העם, בהכנת חומר מובחר לבנין עתידו. וקהל זה ישמח בלי ספק לקראת היכולת של עבודת־יצירה רבת־תענוג ורבת־תועלת, כהקמת בית־ספר עברי לאומי משוכלל.

ואף גם זאת: צריך סוף־סוף, שהיחס בין ארץ־ישראל והגולה יחדל להיות רק יחס שבין פושט־יד מצד אחד ובין גומל־חסדים מצד שני, בין מקבל ובין נותן. דרוש קשר חי, פנימי ובריא יותר. הגיעה השעה ליצירת יחס של השפעת־גומלים ביניהן; ודבר זה יושג על־ידי כך, שההסתדרות הציונית תקבל על עצמה את הדאגה לסדור עניני החנוך הלאומי בכל הארצות שאחינו נתתים שם. ואין להחמיץ את הדבר, פן יאוחר המועד.

ציקלם שלישי:

נֶחָמָה וְנַחַם ·

פְּתִיחָה ·

קוֹצִים עֲצוּבִים בְּנֶפֶשׁ בַּת־סְתָו
רָקְמוּ נֶחָמָה לַאֲשֶׁר לֹא שָׁב ·

הַרְחֵק רַק זֵכֶר עוֹד רַחֵף בָּאוֹר,
נִמְלַט מִסְּגוֹר־לֵב, דָּמַע מִדְּרוֹר · · ·

גַּלְמוּד רַק נִשְׁאַר — מִכְתַּת רְאִי —
לֵבָב תָּמֵהַּ, שָׁקוּף בַּדְּמִי ·

רוֹאֶה הוּא הַכֹּל, אֵינֶנּוּ מְאוּם · · ·
מֵאֵן הֶעָצֵם, חָפֵץ רַק נוּם · · ·

I

פְּטוּר צִיץ־עָתִיד נָעוּל
נִרְאָה לִי בְּגַן חַיָּי:
טֶרֶם אֵדַע אִם זֶה שְׁלִיחַ־אָבִיב גָּאוּל —
אִם רַק פֶּרַח־סְתָו עַל קֶבֶר מַאֲוַיָּי...

צִבְעֵי־נֹגַהּ רַכִּים
נִפְעָם אֶרְאֶה וְיָחִיל:
הוֹד הַשְּׁקִיעָה זֶה, אִם אוֹרוֹת־יוֹם מִתְבַּקְּעִים?
פְּרִיחָה וְחִדָּלוֹן יַחַד לֵב־אִישׁ יָכִיל...

אֶרְאֶה בְּעֶרְיַת שְׁדֵרָה
יַלְדַּת־אוֹר עֲרֵבָה:
הֲמַלְכִּי בָּא לָהּ וַיְרַעֲנֵן פְּאֵרָהּ?
אוֹ רַק אַהֲבָה מֵתָה סָבִיב תָּז עוֹד כְּאֵבָהּ?

קוֹל בִּלְבָבִי טָמִיר
יָרֹן שַׁאֲנַנּוֹת:
הַבְּאשֶׁר חָדָשׁ תּוּגַת עָבָר אָמִיר,
אוֹ אֵת לִי לֹא הָיָה אוֹסִיף עוֹד לְתַנּוֹת?

II

בָּאת חֶרֶשׁ וּבְאֵמוּן בְּצֵל בְּדִידוּת־חֲדָרִי,
בָּהּ שָׁכְנוּ חֲבוּיִים זִכְרוֹנוֹת לְבָנִים.
שָׁם בָּדָד נִשְׁקַפְתִּי בַּחַלּוֹן הַמְּאָדָּם
עַל דְּרָכִים עֲזוּבוֹת הָעוֹלוֹת לָעֲנָנִים...
דּוֹם בָּאת, לְבוּשַׁת לְבָנִים, וַתֵּשְׁבִי בַּפִּנָּה.

בַּדְּמָמָה רַק תָּעוּ זִכְרוֹנוֹת לְבָנִים:
מִמֶּרְחַק־אוֹר יָקָר קוֹל אָהוּב אַאֲזִינָה...
אַאֲזִינָה — בְּחַדְרֵי רְחִישַׁת־בְּכִי קְצָרָה:
אַתְּ בּוֹכָה — אוֹ רָגְשׁוּ זִכְרוֹנוֹת לְבָנִים?
מַה נִּפְלָא! כֹּה הָיָה וְזֶה־כְּבָר! זֶה כְּבָר קָרָה...
קַו־אוֹר חָמַק מִבֵּין זִכְרוֹנוֹת לְבָנִים —
וַיִּפֹּל אֶל תּוֹךְ זְהַב שְׂעָרֵךְ...
בִּדְרָכִים רְחוֹקוֹת עוֹד נַפְשִׁי תְּשָׂרֵךְ,
זִכְרוֹנוֹת לְבָנִים עוֹד יַאַטְמוּ הַנְּהִי...
דּוֹם אַחֲלִיק אֶת שְׂעָרֵךְ. מַה קֶּסֶם הַחִידָה?
זֶה קָרָה זֶה־כְּבָר... שְׂעָרֵךְ הֵאִיר — וָאֱהִי
כְּנִגָּשׁ מִקָּרוֹב אֶל מֶרְחַק־אוֹר יָקָר,
הַנָּמוֹג וְלוֹהֵט עִם פְּרִידָה...

III

מָצִיתִי קֻבַּעַת הַתּוּגָה הַגְּדוֹלָה
בִּימֵי הֶבְלִי וְנִזְרִי.
הָבָה, נֶחָמָה, בִּזְרוֹעֵךְ אֶפֹּלָה!
אֶת קְרָעַי אַתְּ שְׁזֹרִי!

בָּכִיתִי לֶעָנָן וָאֶכְאַב עַל פֶּרַח —
לְגוֹרַל עִוָּרוֹן...
כַּיּוֹם שְׁבִיל הַנְּשִׁיָּה לַשַּׁכּוּל לֹא יֶאֱרַךְ,
בּוֹ נַפְשֵׁךְ לוֹ תָּרוֹן...

וּכְבָר עֲנוּת־נֶפֶשׁ בְּכַבְלֵי הַבְּשָׂרִים
לֹא תַחֲרִישׁ אֶת נִצְחִי.

אֵלַיִךְ, נֶחָמָה, אֶת עֵינַי עוֹד אָרִים.
רִנָּתֵךְ לִי פִּצְחִי!

וּכְבָר לִי הַכֹּל אֶחָד! אֶחָד הוּא שִׁירִי,
כְּנִטְפֵי הָרְגָעִים...
כִּצְחוֹק אָשׁוּר מוֹתִי, כְּשָׁכְבִי עֲרִירִי
כְּחֵיק מַלְאָךְ נָעִים...

IV

כַּחֲלִיפוֹת צְלִילֵי־הַצְּבָעִים צָחַק
לִי זֵר פְּרָחַיִךְ בְּכוֹס־הַבְּדֹלַח,
בִּנְגִינַת־בְּשָׂמִים הֲרַת־תַּעֲלוּמָה,
כְּרֹן מַאֲוַיִּים עֲרֵבֵי־הֵדִים:

צְחוֹק וֶרֶד־כַּרְכּוֹם שְׁזוּר מֶשִׁי־כֶסֶף
לְיָרֹק אוֹר־סַהַר עַל פְּנִינִים חִוְּרוֹת —
מוּל אֹדֶם וָזָהוּב, כְּזַג הָעֵנָב
בֵּין יִפְעַת גְּפָנִים מְכֻתְּמוֹת־שָׁמֶשׁ.

מְזֹהַב שְׁמֵי־תְכֵלֶת בִּיקוֹד־צָהֳרַיִם —
כְּחֹל־שֶׁלֶג טָהוֹר, מְעֻנֵּה שְׁקִיעָה,
הִשְׁתַּפֵּךְ חָרֵד — עֲדֵי כִּי נֶהְפַּךְ
לְחִוְּרַת־אַלְמֹג עַל עוֹר שְׁדֵי־וֶרֶד.

וּבְעוֹדִי שְׁכוּר הֲדַר־בְּשָׂמִים חָרִיף,
וַתָּרַח נַפְשִׁי בְּמַכְאֹב־פֶּתַע
נִיחוֹחַ אַהֲבָה כֹּה צָלוּל, רָחוֹק,
הֵן אֲשֶׁר מֵת, הֵד אַהֲבָה מֵתָה...

לֹא אַתְּ, לֹא אַתְּ בִּפְאֵר פְּרָחַיִךְ —
אַחֶרֶת, גֵּאָה וּרְחוֹקָה כָּבְשָׁה
אֶת חֶבְיוֹן לִבִּי — וַתְּמַלְאוֹ רֵיחַ
שֶׁל אֹשֶׁר נֶאֱמָן וְנִשְׁכָּח, נִשְׁכָּח...

וּמַבָּט תּוּגָה בְּגֵאוּת־יִפְעָה
אֵרֶא בֵּין תְּמוּרוֹת בְּאוֹפֶק כְּחַלְחַל:
חִוֶּרֶת תִּצְעַד, וְנַפְשִׁי תִּסְפֹּג
זֶה יְקַר נִיחוֹחָהּ, כֹּה צָלוּל, רָחוֹק...

V

יוֹתֵר מִדַּי יָדַעְתִּי, לְמַעַן הַאֲמִין,
יוֹתֵר מִדַּי הִרְגַּשְׁתִּי, לְמַעַן דַּעַת!...
וְאִם יֵשׁ עוֹד תַּהְפּוּכוֹת־לֵב, מֵהֶן נִרְתַּעַת
אַתְּ, נַפְשִׁי — עוּזִי לַמְתִּיק חֵטְא וְטַעְמִין!

אֱלִילוֹת שְׁתַּיִם נִפְתְּלוּ לְיִצְרִי:
הָאַחַת עוֹטְפָה שְׁחוֹר, מְאִירַת־נְשָׁמָה,
מְעֻנָּה וּבְהִירָה, כְּרֹאשׁ יַעַר הָרֵי...
לַשְּׁנִיָּה גִּילַת־פָּז וּמֶתֶק רֵיחַ אֲדָמָה.

כִּי דָבַק כְּאֵב הָאַחַת, בַּל־יִנָּתֵק,
לַשָּׁוְא הִיא תַחֲרֹג, אַף תֵּרָתַע אָחוֹר!
הָדַפְתִּי פְּנֵי הַשְּׁנִיָּה. לְשִׁיר־דָּם מָתוֹק
הֵד מֶרְיִי עָנָה עַל סַף־בְּדִידוּת עָכוֹר.

VI

בַּחֲלַל הַבָּצִיר יִזְלוֹף שֶׁקֶט יָהִיר,
כְּאִלּוּ תַּחֲלוֹף נַפְשִׁי בִּרְאִי בָהִיר.

שַׁלַּכְתּוֹ בְּהֶמְיַת־אָבִיב לִי קוֹסֶמֶת,
וּמְרִי לֵב נוֹאָשׁ יַעֲטֶה בָּהּ אוֹר־אֱמֶת...

עוּל־אָשְׁרִי אֲשֶׁר מֵת בְּטֶרֶם חָיָה —
בְּתַכְרִיךְ בָּצִיר עוֹד הַפַּעַם אֶחֱוֶיָה...
אֲבִיב־אַהֲבָתִי! לָעַד לֹא תִפְקְדֵנִי!
הָיִיתָ לִסְתָו־חַיַּי, לְךָ אֵין שֵׁנִי...

כִּשְׁתֵּי אֲהוּבוֹת, הוֹפְכוֹת לֵב־פִּיפִיּוֹת,
הָאַחַת שְׂכֹל רְעוּתָהּ לוֹ מַבִּיעוֹת —
לִי הָיוּ שַׁלְוַת־סְתָו וְהֶמְיַת־אָבִיב:
בְּמַעְגָּל לִבִּי יַדְרִיכוּנִי סָבִיב...

VII

נַעְגּוּעִים עַתִּיקִים, כְּלֵילוֹת מָשְׁלָגִים,
הִכְחִילוּ בְּדִמְמַת תּוּגָתִי.
וְגֵאוּת מְכוֹרָתִי הִתְפַּלְּאָה בְּדִמְעָה:
עַל מָה הֵנָּה בָּאתִי?...

אָז נִפְתְּחָה דֶּלֶת מְעוֹנִי הַחֲרִישִׁי —
וּדְמוּתֵךְ הַלְּבָנָה הִבְהִיקָה,
כֹּה זְקוּפָה, מִתַּמְּרָה עַל שַׁחַק כְּחוּל־אוֹפֶל,
כְּעָב לִבְנַת־שְׁתִיקָה.

בְּלִי אוֹמֶר שַׁח רֹאשֵׁךְ הַנִּכְנָע אֶל רֹאשִׁי,
כְּמַרְוֶה צִמְאוֹנוֹ בִּכְאֵבָיו,
וּלְחוֹף חָזִי שָׁאֲפוּ שְׁנֵי גַּלֵּי־חָזֵךְ,
וְרֵיחֵךְ — לַלֵּבָב...

אַךְ דְּמָמַת יֵאוּשִׁי, כְּלֵילוֹת מָשְׁלָגִים,
לָךְ גִּלְּתָה אֶת מֶרְחַק נִשְׁמָתִי...
וְגֵאוּת עֶדְנָתֵךְ הִתְפָּרְצָה בְּדִמְעָה:
עַל מָה הֵנָּה בָּאתִי?...

VIII

חֲלוֹם מְלֵא־אַהֲבָה נִלְחַץ אֶל לְבָבִי
בֵּין אֵלוֹת לוֹהֲטוֹת כְּהֶמְיַת עֶרֶב,
וַיַּאֲהִיל עָלַי רֶגַע כְּיָד לְבָנָה:

„...אַף אִם גֵּא וְנִשָּׂא לִבֵּךְ בֵּין הַלְּבָבוֹת,
הֵן מָחָר יִשָּׂא בוֹ בַּלָּאט אֶת דְּמוּתִי,
אַף יֶאֱהָבֶנָּה רֶגַע קַל בְּטֶרֶם
כְּבַת־צְחוֹק יַקְרִיבֶנָּה לְאֵל הַדְּמָמָה.
שׁוּר! רֶגַע עוֹד וְקִצִּי יִשַּׁק עֵינֵךְ,
כִּפְנִינָה יַתִּיכֵנִי לַהַט־גְּוִיעָה,
וְיָדֵךְ, לְתָפְשֵׂנִי תִּשְׁלַח, תְּחַבֵּק צֵל...“

חֲלוֹם חֲרִישִׁי נִלְחַץ אֶל לְבָבִי,
וַיִּפְקַח עָלַי מֶבַּט־חֶמְלָה נִבְהָל,
וַיִּגַּע חֶרֶשׁ בִּי כְּיָד לְבָנָה,
וְנֶעְלַם, וְלֹא נֶעְלַם מִלְּבָבִי...

IX

— הַאוֹתִי תוּכְלִי לֶאֱהֹב, נַעֲרָה לְבַנַת־דְּמָמָה?
רְאִי! הָאַהֲבָה הִיא פֶּרַח הָאֲדָמָה:
רַק אָז תְּנַשְּׁקוֹ שֶׁמֶשׁ, אִם יַשְׁקוֹ מִשְׁמַן עָפָר...
וַאֲנִי בֶּן־עָב מִתְחַלֵּף, בִּמְלֹא הָאָרֶץ כָּפָר...

— אַל בְּכִי! פֹּה שְׁבִי וְשִׁמְעִי: רַק שֶׁמֶשׁ אֲנִי אוֹהֵב!
וָאֶחֱטָא פַּעַם וָאֶגְדַּע פֶּרַח־שֶׁמֶשׁ דּוֹאֵב·
הוּא חָיָה רַק בִּשְׁבִילִי — וַאֲנִי הָלַכְתִּי הָלְאָה·
וָאֵפֶן עוֹד וָאֵרְא: הוּא מֵת כִּמְעַט וּבָלָה···

אָז שַׁבְתִּי אֵלָיו דּוֹם· הִשְׁקִיתִיו אֶת לְשַׁדִּי·
הוּא הִזְהִיר בְּאֶגֶל תּוֹדָה; עוֹד מְעַט — וַאֲנִי לְבַדִּי···
מֵעֵינַי שְׂחוֹק גָּזַלְתִּי לְשִׂימוֹ עֲלֵי שְׂפָתָיו —
הוּא לָחַשׁ חִוָּרוֹן מַר בְּאַהֲבָה — וְלֹא יָסַף···

— מֵאָז עֲלֵי מִשְׁכָּבִי מָוֶת יָלִין לַיְלָה·
אַךְ יוֹמָם — צַיַּד שֶׁמֶשׁ — לֹא תֹאמַר נַפְשִׁי דַּי לָהּ!
הֲתוּכְלִי, נַעֲרָה, רֶשֶׁת לַיְלָה מְקוֹם הַמָּוֶת,
וְיוֹמָם תַּחַת שֶׁמֶשׁ לִהְיוֹת לִי שַׁלְהֶבֶת?···

X

כְּגֶשֶׁר הָאוֹבֵד בֵּין הֵיכְלֵי־אֲפֵלָה,
וּבוֹכֶה בִּנְגֹהוֹת אֲדֻמִּים,
רָאִיתִי מַזָּלָהּ הַנּוֹפֵל לְחֵיק לֵילָהּ,
אֶל זְרוֹעוֹת מַאֲוַיִּים עֲרוּמִים···

לְתוּגָה לִי הָיָה אָז מִשְׂחַק לְבָבִי,
כַּנֶּשֶׁף הַהוּא שְׁכוּר הַפַּחַד·
עָלַי נָחָה זְרוֹעָהּ — כְּשַׁלְשְׁלוֹת שְׁבִי,
עִם כַּנְפֵי רַעֲבוֹנִי גַּם יַחַד···

הִפָּרֵד? לֹא יָדַע לְבָבִי עוֹד פְּרִידָה···
הוּא נִצְמַד לַכְּאֵב לְהַחֲלִימוֹ!

אַךְ יָדַע שְׁבִיל־חַיַּי, כִּי נַפְשָׁהּ עֲתִידָה
לְהַחֲיוֹת הַחֲלוֹם אֲשֶׁר רִמּוּ····

XI

עִתּוֹתַי עֶצֶב מַבְלִיג עַל אוֹר־לֵב כָּמֵהַּ
יֵשׁ פֶּתַע וְעִלְפוּנִי בַּחֲבִי זְרוֹעוֹתַיִךְ,
וְצִיץ הַכְּנַע יִגְמַל, יַעֲנֶה לְבְרַק רֵעַ,
הַמְגַשֵּׁשׁ דּוֹם עַל אֵלֶם לִבִּי — פְּלִיט רִיסַיִךְ···

אָז יִשַּׁח גְּאוֹנִי לִפְנֵי אַהֲבָה זוּ תְּחַיֵּךְ,
כִּפְנִינָה יִקְטַן מֶרְחָק, גָּמָא לֵב שׁוֹפֵעַ·
בַּחֲזוֹנִי לִי אָבַדְתְּ, וּכְבָר אֶאֱנַשׁ: אַיֵּךְ!···
כְּבָר רֵיק וְנִכְלָם לִבִּי, קֵץ אָשְׁרוֹ יוֹדֵעַ···

נְזוּף־גּוֹרָל וּנְבוֹךְ־גַּאֲוָה אֶכְבֹּשׁ פָּנַי בְּאוֹנֵךְ,
וְאֵדַע: כְּבָר סָלַחַתְּ בְּטֶרֶם פָּג עֶלְבּוֹנֵךְ,
הַסּוֹעֲרָה־עֲנָוָה וְאוֹהֲבָה־עֲזוּבָה!···

בְּמַכְאוֹב רַךְ מֶרְחַקַּי אָמִיר אָז בִּמְלוֹנֵךְ,
קְטוֹנְתִּי, אֵדַע אָז, מֵחֶסֶד לֵב עֲלוּבָה,
וְצַיַּד־נִסִּים עָז — לַעֲרוּגַת־תּוֹם אָשׁוּבָה···

XII

עָצוּב הָיָה דֶּרֶךְ נוּדִי!
נוּחָה, לֵב!
רְוֵה, עֲנוּגִי, רְוֵה, אֲבוּדִי,
מִנִּי מַעְיָן מְנַחֵם כְּאֵב,
נוּחָה, לֵב···

עַל שִׂיא כֵּף, בְּעִמְקֵי תְכֵלֶת,
כָּפַן בְּרוֹשׁ מִנְלֶהוּ ·
בַּחֲבִי גַן הוֹם תִּלְהַט שַׁלְהֶבֶת,
עַיִן לַחָה תַּזְהִיר · וְאֵי הוּא
קֶשֶׁט הַיֵּאוּשׁ ? — „נִשְׁהוּ ! · · ·"

כְּנָטָף צָלוּל יִזַּל יוֹפִי
מִשִּׂיא נוֹפִי · · ·
עַד יָפוּחַ רוּחַ עֶרֶב —
עֲצָר בְּכִי וְהַחֲרֵשׁ, סוֹפִי,
צְלִיל בְּלִי־הֶרֶף ! · · ·

XIII

מְתוּגָה חוֶֹּרֶת לְעֵין וֶרֶד עָיֵף
עֵת מִקְסַם פָּנַיִךְ יִתְחַלֵּף,
וְרַצֵּי גִיל שַׁאֲנָן אֶל פִּיךְ, חוֹף הַשֶּׁקֶט,
עֵת חֶרֶשׁ יְאוֹר־עֵינֵךְ יְזַלֵּף —

אָז יוּאַר, כְּלִיל־עֲנָוָה, חֲלַל נַפְשֵׁךְ הָאָפוּר,
יִשְׁתַּקֵּף בְּמִכְחוֹת בְּנוֹת־גַּנָּן,
כְּנוֹף־בְּדִידוּת, שֶׁחִבֵּר מִסְגֶּרֶת־עַרְבַּיִם
לִכְפּוֹת־עִיר חוֹלְמוֹת בְּלַהֲבָן ·

אַךְ יָנִים יִפְעָתֵךְ צֵל אַחֲרִית אֲפוּרָה,
כִּי יַחֲלוֹף כִּכְנַף הָעֲטַלֵּף —
מֵעֵין וֶרֶד עָיֵף לְעֶצֶב חִוַּרְיָן ·
שׁוּב מִקְסַם פָּנַיִךְ יִתְחַלֵּף · · ·

סוף יבוא.

על בלימה

רומאן בשני חלקים מאת דוב קמחי

פרק ד.

— הירדן זורם, ודאי זורם. וגבעה — גבעה פנה יפה, ודאי פנה יפה, ובפרט כשהיא מתוארה ב„מורגן־זורנאל“ בכשרונו של ליפקין... ותיאורי הרי־הגליל ותיאורי הטבע היפים נקראים בעונג רב, ביחוד כשיושבים אל כוס שכר ב„בית־קפה“ בריאו־די־זאנירו... אבל חיים, מיסטר שאך, חיים יש בניו־יורק, בשיקאגו ובריאו־די־זאנירו...

— ודאי, ה„תכניות“ הן תמיד פשוטות, פשוטות מאד: מדי שנה בשנה — עשר משפחות מרוסיה או מאמריקה. אבל לעת־עתה — סע אתה, אפרת, ו„הכן את הקרקע“ ובנה את הבתים. ו„שם בונים בפרוטות“ — אבל לעת־עתה שב בחורבה עם משפחה שלמה, בבית־חמר של ערביים... והם כותבים: מיסטר אפרת, צריך אדם לסבלנות — רומא אף היא לא נבנתה ביום אחד... אל־רייט! — אבל, שאך, מה עושים, אם אין „סבלנות“? ומיסטר אפרת רוצה לשבת ברומא הבנויה דוקא, ולא לגווע כאן לבדד על איזו „גבעה“ ולשמוע לזרם הירדן? — אתה, שאך, אינך זוכר אותי מן הימים הראשונים לבואי הנה — באת חדשים אחדים אחרי. אבל יש כאן כאלה הזוכרים — חמשה־עשר קילו שלמים נטלה כבר „גבעה“ מגופי זה... וכלום אינך מרגיש, שגבי כבר כפוף עלי?... סע בבוקר ובערב בקרון כזה מגבעה לפסגה ומפסגה לגבעה — והיה „אדם ישר“... אני הייתי שם, בברזיליה, בכפרים רבים, ובאמריקה הדרומית הייתי; אבל שם, מיסטר שאך, שם אחרת... שם יש לך רכבת למעלה ולמטה ובאמצע הרחוב, וכשאתה רוצה פעם להחליף את מקומך ואת בני־ביתך, הרי אתה לובש את מעיל־החג והנך בריאו־די־זאנירו,

ובריאו־די־זאנירו נובעים חיים, והאדם הוא חפשי... גנטלמן בין כולם... וכאן, לאן תסע? — לטבריה או לצפת?... הרי זה צחוק!... ואף הרי צפת יפים הם, אף אם יש לדעת ולהחליט תחילה, אם הרים חשופים, שאינם נותנים כל פרי ובולטים בסלעיהם ואין מעבר בינותם — יפים הם?... אני חושב, שאדם מאמריקה לא יאמר על כך יפה... אבל נניח, שאך, שיפים הם, וכל התיאורים בעתונים הם נכונים, וה„שומרים" מתאהבים ב„בידויות" וגוזלים אותן בלילה ומביאים אותן אל הגורן ומתעלסים אתן לריח כרשינה ותבן, שקצרוהו זה־עתה מעל גדות הירדן (עיין ספוריו של ליפקין...); אבל, רבותי „השומרים", מה לכם סוף־סוף ברכושכם יותר מן „העגל" הזה ו„הכפיה" הלזו על ראשכם? — פארדון, שאך, שכחתי! גם אקדח יש לכם עם חגורה וחצים — ולך גם אשה, ברוך השם — כן, אבל הרי כל זה מעין „חתונה עם כלי־זמר" אצלכם, וכל אחד מקוה, שהחתונה תעבור והמחותנים ישובו כל אחד למקומו: לרוסיה, לאמריקה וכו' וכו' — וכמה יכולים בני אדם „לרקוד"?... חייך, מיסטר שאך, אמור האמת — כלום לא עיפת מ„חתונה" זו, ולוא ידעת, שפתאום נבנתה, למשל, סינסינטי על־יד טבריה, לא היית משליך את „העגל" והולך ולובש פראק ומחלצות ונהיה ל„קלנר", למלצר, באיזה הוטל גדול, למשל? — האמת, מיסטר שאך?...

— ודאי, אני, שאך, שונא פראזות. אמריקה ארץ של מעשים היא, זאת אומרת: „ארץ החיים", "A land of life" — ושם למדתי לעבוד — אבל עמוד, בן־אדם, ועבוד עם פועלים מראשית השנה ועד אחרית השנה וכתוב לאמריקה: כך וכך מאות דולארים „דיפיציט"... אני איני יכול כך... זאת אומרת: מיסטר אפרת, קבל חלוקה מאמריקה והואל לשבת בגבעה, שאם לא כן — ידעו הכל, שה„סוסייטי" לא הצליחה וכל דבוריהם היו לשוא... — מה? כן... ודאי בכל החוות והמושבות המצב כך: „דיפיציט"; אבל אני איני יכול לעבוד כך מן הבוקר עד הערב ולשוב הביתה ולאכול מן ה„דולאר", שהוא לאחר ה„דיפיציט"... באמריקה קוראים לזה „בלוף"... פשוט, בלוף... ושנית — פארדון, הרי זו כבר שלישית או רביעית — הלא האדם אינו מכונה... למשיח צריך אמנם לחכות, אבל כיצד יושבים בבית כזה, שאתה צריך להרכין גבך בשעה שאתה נכנס לתוכו? — ואתם, „חברה", עד מתי תוכלו אתם לשבת בתוך ה„קרשים" האלה, שנבנו לכם?... שאך, אנחנו עומדים כבר בחודש חשון. עוד מעט יבואו אותם הגשמים ה„כועסים" (ליפקין כתב ב„מורגן־זורנאל", שהם כועסים, הגשמים, על הבורא, שעצר בהם במשך כל ימות השנה להפרות את הארץ...). טוב. יהא כך. אבל אז הלא ירד הגשם אל תוך ביתכם ממש, ואתם תתחבאו בפנות ותשתו את התה ותתאמצו להתחמם — ואסור לשכוח, שאך, את ההבדל הקטן הזה, שבין אשתקד לשנה הזאת: גישה יכולה עוד להחליט לאצול לך ברכה בדמות בן

זכר חם ושלום — ואז תצטרך לקחת את היולדת עם הרך הנולד ולהוציאם אל הירדן, הזורם כל־כך יפה בתיאוריו של ליפקין... והנה גם וויטה חסרה כאן!... הגע בעצמך, שאך: אשה בריאה באה הנה ויושבת כאן רק שנה אחת — הרי כמוני ידעת אותה בבית־הגרוסים וראית אותה גם איזו שנים אחרי — וראה מה היה לה... הרי פשוט הלב מתכווץ, ואתה רוצה לירוק בפניך ובפני ליפקין גם יחד... כן. אף באזניה זרם בודאי הירדן שם, ואפרת היה אלהים — אפס כאן נהפך הכל: הירדן היה למים עכורים, ואפרת נהפך והיה לשד רוגז, לאדם מילאנכולי... ובאמת, שאך, לכלב שוטה נהפכתי אני — וביחוד, ביחס אליה, אל וויטה... וכי לא כך? כולכם אומרים כך... אבל, רבונו של עולם, הכנס אתה לבית, שאינו אלא מערה, אורוה, שתה אתה תה על שלחן מלוכלך, ראה אתה לפניך אשה עם עינים טרוטות, סגורות למחצה, וילד, שרירו נוזל תמיד וזבובים למאות על פניו — והיה אתה שוקט!... הרי הלב אינו ברזל... ומה לעשות? — שגעון! ישבה לה שם בשקט ובשלוה וראתה חלומות בפלשתינה, „נא גוראך יודאי", ולמדה את יאניק שירים וחלומות... „אבא בונה לך בית בגבעה"... הרי אלה ממש קרבנות למולך, לעזאזל! וכלום ידעה היא אפילו, מה זאת פלשתינה זו? שמועה שמעה: גבעה... הירדן זורם... ותרגמה לה את המליצות האלה לשפת־גויים והתרגשה בלבה: זאת תהיה אידיליה... „נא גוראך יודאי" עם אהובה, שילדה ילד לו ושנסע מכאן בשכבר־השנים... היא תברח אליו... ועוד: בשקט ההוא, שם בכפר, בשעה שהחלב והחמאה והבשר היו לרוב (זוכר אתה את בית־הגרוסים?), והאולמים רחבים וגדולים, ואיצי שנוא, ועבודה אין, — ניעורה התאוה לעשות איזה מעשה־רב, יוצא מן הכלל — הרי אף־על־פי־כן לא כל מה שכתוב ב„רומאנים" הוא שקר... והנה מה? היא באה לימי־החורף הזועמים ורצתה לחזק רוחה: „מערה" — תהא מערה, ובלבד שתשב יחד עם „זה", שחלמה על־אדותיו ולמדה את מכתביו בעל־פה... אבל, שאך, חלום ומציאות דומים זה לזה, כמו שאני דומה לאותו אפרת מאותה העיירה שם, וכמו שניו־יורק דומה ל„גבעה"... והחלומות נתנדפו אחרי עבור ימים, והלב נלחץ, ואז רקדה אתכם יחד ב„בנין־הקרשים" עם לילי חברתה — ויאניק למד אז שיר חדש: „אבא יבנה בית על הרי־הגליל"... אמור־נא, שאך, כמה פעמים עוד ישנה יאניק את שירו עד שימצא את „ביתו" אצל ה„טאטקו" שלו?...

— איך אומרים אצלנו — פשה־קרב, לשדים! אתה זוכר את סטאש העגלון? — חה־חה־חה! הוא היה מתגרד במפרקתו ורוקק ומקלל ושותה יי"ש. גם אתם כאן נהפכתם כולכם ל„סטאשים" כאלה — רוקדים! מדן ועד באר־שבע רוקדים! חתונה בארץ! הוא אשר אמרתי: חתונה — והמחותנים: ליפקין, לילי, וויטה, יאניק, אתה, שאך, ואני בכבודי ובעצמי... אמור, שאך, האם אין אתה מסכים לנסוע אתי מחר, אם ירצה השם, בהשכמת

הבוקר לריאו־די־זאנירו? ואז יתחיל יאניק לשיר: „טאטקו יבנה בית בריאו־די־זאנירו"! — כן, ולילי גם היא מקומה נאה כאן, כשם ש„העגל" ו„הכפיה" נאים לליפקין. אמור לי, שאך, בבקשה ממך, למה חובש הוא עגל וכפיה? — מילא, אתה הנך עוד „מקצת שומר" — אבל הוא, אומרים, ישן שינה מתוקה בלילות, ובפרט מעת שחזרה לילי הנה — ולמה לו ה„עגל" וה„כפיה"? — ודאי הרי זה נוי, קשוט — כשם שמתקשטים אצלנו הפולנים בשלישי במאי במדים הפולניים וצועקים: „עוד לא אָבדה פולניה"... וליפקין ודאי החליט, שאם יוציא את „כל כתביו" הזארגוניים, יצרף להם את תמונתו זו — וכשתקראנה את ספוריו איזו „וויטות" או „לילות" בעיירות ישראל הנדחות, תאָנחנה חרש: שם חיים אנשים!... הגורן — זהו מין שוק לחתנים ולכלות ולאהבה... וכלום מי היא העלמה, אשר לא תחפוץ ב„אהבה" על גרנות פלשתינה?... תאר לך, שאך: אהבה... ירח... גורן... נשיקות... ירדן זורם... ואף־על־פי־כן הרי זה פרא־אָדם! איש בא הנה וכותב כל הימים שטויות... אני אָמרתי לו פעם: ליפקין, וויטה נסתמאָה למחצה, לילי נשתגעה למחצה — ואתה נשתגעת לגמרי: מה אתה מבלבל שם את המוחות ב„מורגן־זורנאל"? לעזאזל!... ומה הוא חפץ מלילי — כלום יודע אתה, שאך? וכי זו לא נדלדלה עדיין כל־צרכה? ומה יהיה הסוף? הרי כבר נעשתה פשוט לגל של עצמות!... כמה „אהבות" היו לה כבר כאן? והרי היא הולכת ותמה לגווע... את אשר ד"ר מארק אינו שולח — אָין... והלב אינו ברזל, כמו שאָמרתי... כן, שאך, הסך־הכל הוא יפה: קח חבל וקשור את כולם יחד עם ליפקין והשלך אותם אל הירדן הזורם... ואתה יודע, איזה שיר נשיר אָז? — „טאטקו יבנה בית, יבנה בית, במימיו של הירדן, במימיו של הירדן"... אבל בטרם אעשה כן, הרי אני, שאך, רוצה עוד לחיות... גם יאניק עוד חיה יחיה, ואת וויטה צריך לשלוח לירושלים אל הרופא האנגלי לרפא את עיניה. ואָז נקח את העגלה הזאת ואת הסוסים הללו — ויישר לחיפה ולריאו־די־זאנירו!... ואָז, אתה יודע מה יהיה אָז? — אָז נשב בבית־קפה ונתגעגע לארץ־ישראל... זהו עכשיו, שאך, ה א י ד י א ל שלי: לשבת בבית־קפה בריאו־די־זאנירו ולהתגעגע לארץ־ישראל... ושם, כשישאל אותי איש: מה שם בפלשתינה? — אענה: בריאו־די־זאנירו מתגעגעים לארץ־ישראל, ובארץ־ישראל מתגעגעים לריאו־די־זאנירו...

*

העגלה של האכר אפרת ירדה במורד, המוליך מ„פסגה" ל„גבעה". ישבו בה, על־גבי קרש אחד, האחד על־יד השני, שאך ואפרת. אפרת החזיק את המושכות בידיו ודפק בסוסים. היה ערב, ועננים ראשונים נתפזרו על ים כנרת, שפניו קדרו מצללי ההרים, ונבאו על גשמים ראשונים מתקרבים. הדרך ירדה תלולה מ„פסגה" עד הירדן, במקום שהיה עליהם לעבור לגבעה,

אשר מעבר הירדן השני. העגלה דלגה על אבנים וחצץ והפסיקה את דבורו של אפרת לקטעים — ואז דומה היה הוא כמתמרמר ודפק בסוסים בכל כח. שאך ישב והאזין הפעם שלא כדרכו והיה מביע התנגדותו לדבריו של אפרת רק במלה אחת או במשפט אחד קטוע. שאך לבש עדיין בגדי־קיץ קלים ופניו היו מכוסים כמעט לגמרי ב„כפיה" הערבית. את כתפיו לפפה רצועת־עור דקה, שהאקדח היה תלוי בה, ובחגורתו היו מסודרים טורים של חצים, שהיו צירוף בלתי־הארמוני למכנסים אלה, השחורים, ממעשה־ארג, שהפראק יפה להם יותר מאשר החולצה הלבנה, שלבש הוא. שפמו היה מגודל, אולם הפנים, וביחוד חלקי הלחיים שהציצו מתוך ה„כפיה", הזכירו עדיין בפניו של בחור־ישיבה. ורק הידים היו מוקשות וחריצים שחורים־אפורים עוברים בהן: קוצים לא יבואו עוד בבשרן!... שאך ישב וקפץ על מקום־מושבו עם דלוגי העגלה, וכשהעגלה עמדה לפני הירדן, ירדו שניהם, התמודדו, הרימו ידיהם למעלה ופהקו.

„גבעה" נראתה מרחוק, כמהלך חצי־שעה, בבתיה הקטנים, שהיו דומים לצבור־עפר, ובאוהל־הקרשים הגדול, שהיה נשא על הבתים בקצה המושבה. כל תנועה לא הגיעה משם, אולם כאן זרם הירדן בכח, ביחוד במקום שפך מימי הכנרת לתוכו — ורחש העצים והסוף, הגדלים על חופיו, השרה בדידות בסביבה. על הכנרת הפליגה איזו סירה כהה עם דייגים ערביים מלבינים במרחק, ודרכה לטבריה, שאף היא נראתה לכאן כמכונסה ומעורפלה בתוך אדי־ערב, ורק כפות־גגות אחדות של בתי־תפלה נתבהרו מתוכה. לעיניהם נשתטחו שדות רחבים, מישורים אבלים בשוממותם, עד הגבעה, שעליה עמדו בתי־הכפר, וחכו לגשמים ולזיעת עובדים. מרחוק נראו גגות אדומים של בתי המושבות הקרובות — ו„פסגה" הלבינה בחומה גבוהה, המקיפה את בתיה מכל העברים. הסוסים עמדו ושתו ממימי הירדן, הרימו ראשיהם והניעו רעמותיהם. הלילה משמש ובא. העגלה היתה טעונה ירקות, שקי־חטה, מלתחה גדולה, שהיו דבוקים עליה ניירות אניות ורכבות אדומים וכחולים, ותרנגולות מספר, שחכו לשוחט מטבריה...

אפרת עלה על העגלה — ואחריו שאך. הם הפליגו בחפזון אל תוך הירדן וחדלו מדבר עד שעלו אל השדות השטוחים. אפרת היה עדיין בעל־בשר, למרות חמשה־עשר הקילוגראם, ש„גבעה" גזלה ממנו. הוא חבש כובע אנגלי לראשו, בגדיו היו אפורים ומכנסיו קצרים ותחובים לתוך מגפים גבוהות וכל מראהו כ„פארמר" אמריקאי. את שפמו גלח לפני שבועות אחדים בטבריה, כשבגרה בו ההחלטה לנסוע „היום־מחר" לברזיליה. וכשנסע כאן, בסביבה זו, דומה היה לתייר אנגלי זה, ששנה פרצופו במתכוון בבואו אל ה„מזרח" — והרי הוא מפליג עכשיו אל תוך הירדן לידו של אחד הערביים... גם את המושכות החזיק בידו כאילו מתוך כוונה להוכיח: „אנחנו, האמרי־קאים, איננו אסטניסים — בקיאים אנו גם בענינים כאלה"... אפרת ישב

בהרחבה, אפס גבו היה כפוף, ומכל פניו הביעו רק עיניו הבעה מיוחדת וספרו על נדודים בארצות רבות ועל חיים ארעיים בכל מקום ועל אי־מנוחה... את זכרונה של העיירה כבר קשה היה לקרוא מעל פניו — אולם ענוה כל־שהיא היתה שפוכה גם עליהם, שהזכירו פני אמהות זקנות טובות בערי־ישראל הקטנות.

דמדומי־ערב ושקט שררו על השדות אשר ל„גבעה". ממרחקים, מן ההרים הנשאים, הגיעו איזו רחשי־סודות, ועלו בזכרון שדות קברים רחוקים, שקטים. העגלה מהרה לרוץ אורח. מבין הבתים עלה עשן ובשר לשאך ולאפרת, כי במשכן־הפועלים מבשלים ארוחת־ערב ותה... העגלה דלגה, נחפזה במישור, ואז שאל שאך:

— וכיצד אומר אתה לסדר ענינך?

— ענינים... איזו ענינים?... את הרהיטים אשאיר כולם כאן, בתוך ביתי... אתה צוחק, שאך? אם גישה גברתך תרצה, תוכל לקחתם אל ביתה ב„פסגה", או בכאן, כפי שאתה חושב להעתיק „משכן־כבודך" הנה. ובכן טוב. כן. עוד ענינים. אני החלטתי לנסוע בגפי. וויטה תסע לירושלים. קארלין וגוניק ענו, שיש שם רופא אנגלי מומחה — והוא ודאי ירפאנה. אתה יסע גם יאניק, וכשאפרת יגמור את „בנין־ביתו" בריאו־די־זאנירו, תפליג וויטה עם בנה אליו — ו„הכל שריר וקיים"... ואתה, שאך, תוליד בנים, וגישה גברת־ביתך תלמדם שירי־ערש של שומרים — לא כך החלטתם בלילות־הגרנות? — וליפקין יכתוב „פואיזיה" על ילדיך ועליך ועל לילי בשנוי־שמות, ואני אשב בריאו־די־זאנירו, ב„בית־הקפה", ואקרא ואדע הכל... וכיצד אומר האנגלי: ואז תהיה כבר התרנגולת מעבר לנהר... אל תעצב אל לבך, שאך: כשתהיה הרוחה לאפרת ו„ביתו", אשלח לך פתקה קטנה: שאך, צרור חפציך ובוא... אבל בלי תריסר תינוקות... באמריקה אין סובלים דא...

— ומה אומרת וויטה?

— וויטה כבר מזמן רב אינה אומרת כלום... היא אומרת: אין מה לספר. היא אומרת: אני, כמו שאני נצבת כאן בתוך כתלי הבית הזה, בשמלותי אלה ובעיני הדומעות בלחה נוזלת, עם יאניק זה שנשאר ממנו רק שליש — כל זה מספר הכל בלי אומר ודברים... לפעמים היא מוציאה את „היומן" — הוא קודש־הקדשים שלה — ומקריאה לפני יאניק, לפני לילי, לעצמה, את הפרקים ההם, המספרים בפרטי־פרטים, כיצד ישבה היא בהוטל שם, בעיירה, וכיצד היו אז הן, היא עם לילי, באיזו „גבעה" רחוקה, שיצרתה פאנטאסיה של נשים בשמלות ארוכות, המשתעממות ומתגעגעות ואינן יודעות מה... ואוהבת היא לקרוא ב„יומנה" ביחוד אז, כשאני אינני בבית... ואז מותר לה גם לבכות... ויאניק רץ כל הימים, משחק בכלבים, יורק מבעד לשינים למרחוק, מדבר ערבית כבידוי ועברית מעורבה בשפת־גויים:

— „טאטקו, אבא, אמא כורה (חולה)"...

וכשבאתי ואָמרתי: אני אסע מכאן, אנחנו נסע מכאן — שאלה מיד: כיצד? לאָן? אני? — וכשהסברתי לה את כל ה„תכנית" שלי — היה זה, כאילו עמדו ויצקו עופרת על ראשה, צנחה לאט־לאט על מטתה ואָמרה רק מלה אחת: „לאמריקה"... ואחר חזרה ואָמרה: „לאמריקה... לברזיליה... ול„הרי־חושך" אימתי, ווילמוזני פאן אפרת?" — וכבשה פניה בכר... כך, שאך ידידי, קשה לחיות עם בריות כאלה. אלו אינם אנשים — זוהי חבילת עצבים, שצריך לעטפם משי, להושיבם על כסא מתנדנד באיזה „סאלון" עם פרחים ושושנים למאות, להעמיד להם משרתים ומשרתות — ולתת להם רשות אחרי כל אלה להשתעמם ולהתגעגע... כל ישראל בני־מלכים — זהו דבר המוטל עדיין בספק, אבל כל נשי־ישראל ודאי בנות־מלכים... ובכן, שאך, מעשה ב„בת־מלכה", שנתפסה לגזלן והושיבוה ברפת — הֶמ... המ... ו„הגזלן" — אני הוא, אני בכבודי ובעצמי... יתכן!... גם זה אפשר!... כולנו „גזלנים"... וליפקין אינו גזלן ורוצח? מה יהיה סופו וסופה של לילי? — בפסח שלחה ירושלימה... יודע אתה, כיצד אָמר לה: „את צריכה להקדיש עצמך לחנוך הדורות העברים"... ולהיכן ישלחנה עכשיו? — וכשאתה רואה אותו מהלך חבוש ב„העגל" שלו, שר על הגורן או מטייל עם פועלות — הנך זוכר מיד: הבחור ליפקין מלקט „תימות". הכל אצלו חומר — אף הוא עצמו „חומר" בשבילו, והרי הוא עומד ומשפר את החומר הליפקיני הזה, משפרו ב„עגל" ו„כפיה" ואקדח עם חצים... כן, שאך, את ה„חתונה" שלך עם גישה קובאלסקאיה עוד לא שלח ל„מורגן־זורנאל"? שם תהיה בודאי גבור הדור בלבושך, והירדן יזרום אל תחת חופתך בדיוק, והשומרים יירו לכבודך, והסוסים ירעמו, האלהים בכבודו ובעצמו יראה כל זה ויתקנא בבני־האָדם, הלוקחים להם נשים מבנות־האָדם ה„גננות" אשר בירושלים עיר־הקודש... ואף אתה, שאך, אָמנם חתיכת „גזלן" אתה: מילא, חתונה היא חתונה, אבל הלא צריך איזה „יסוד"!... באמריקה היה עליך להביא „תעודה", שיש בידך לפרנס אשה ובנים... כאן „עולם־הפקר", מתחתנים מדן ועד באר־שבע סתם, כמו שאומרים כאן: „עֲלֵה בְּאַב — אַללה!"... אם ירצה השם — יהיה טוב, ואם לא — הרבה דרכים יש בים, המוליכים להרבה ארצות — וסוף כל אָדם לאמריקה או לאויסטרליה!...

בקצה הדרך, העולה מן המישור אל הכפר, נשתתק אפרת. שאך שקע בתוך עצמו והרהר באשתו הצעירה, הנאנחת באָזניו כל הימים ורובצת על המטה אשר בחדרו המיוחד באחד הבתים ב„פסגה", שתושביו עזבוהו והרחיקו נדוד למדינת־הים. עכשיו היא באָה בטענות אליו: למה לה ילדים? מה היה חסר לה ב„גן־הילדים" בירושלים? וכשהוא, שאך, יוצא מפתח ביתו לאיזו רגעים, הריהו מתחייב בנפשו: כך אתם כולכם, רק למלאות התאוה —

ואחר תתפקע שם האשה ותתהפך עם גועל־לבה על משכבה... כולכם גזלנים, רוצחים! ממש כמו שאָמר עכשיו אפרת... הוי, הוי, צר המקום — כאשר אָמר אפרת... כולם בונים על המים... כך, כך, כשהמגדלים יורדים מן השמים ארצה — נוזלת לחה מן העינים... ולילי — זו כבר חציה מטורפת, ישנה עם וויטה, ושתיהן יושבות כל הימים ובוכות וקוראות ספרים ונושקות זו לזו... ליפקין כתב עליהן אגדה והקריאָה במשכן־הפועלים: מעשה במערה ובה שתי נשים, שהחליטו לברוח מן העולם כולו... נסגרה עליהן המערה, ואָז התחילו לנחם את עצמן בנשיקות כל היום, חיו על נשיקות ואָכלו זכרונות וגעגועים... ויאניק — הוא השלישי לחבילה... בכל יום שירים חדשים ואגדות חדשות... „פאני שאך, כשאני אהיה לשומר, אקח שתי נשים" — אָמר לפני ימים אחדים... ואת גישה אינו אוהב. אין לה גבות־עינים, — הוא אומר — ואָזניה גדולות ובולטות, לא כמו אלו של לילי... הוא, אפרת, קורא לו „ממזר" — ואָז תתרגז וויטה ותבכה... ריאו־די־זאנירו... ריאו־די־זאנירו — חלום חדש נכנס למוחו, וויטה תסחף אתו כך לכל הרוחות... והוא, שאך, כנראה, „הקדש מרחם" לראות את „הדראמה" עד הסוף...

מ„משכן־הקרשים" אשר לפועלים בקצה הכפר נשמעו איזו קולות קטועים, ומעבר השני ל„גבעה" עלו שני פועלים במעלה־הדרך ושערותיהם רטובות. שאך קרא אליהם:

— מה יש? ועכשיו רוחצים עוד בירדן?...

העגלה קרבה אל הכפר ועברה את הבתים, ואחריה הלכו שני הפועלים בפסיעות מהירות, חקרו מפיהם חדשות מ„פסגה" וספרו לאפרת, שהיום הוציאו את יאניק „חצי־מת" מן הירדן. הוא רחץ שם לבדו ולא ספר לאיש. אבל וויטה ראתה שאיננו, ושלחה את ליפקין, והוא הצילו. ואָז התל אחד הבחורים:

— לליפקין היה כדאי העסק.

והשני הסביר:

— זהו ריוח נקי — חומר בשביל ה„מורגן־זורנאל"...

אולם אפרת כעס והשיר מבין שיניו: „ממזר זה"... ואחר: „סופו של זה לטבוע, או לאבד עצמו... יש לו אלף מחנכות, לעזאזל"... אולם בקול שאל:

— נו, ומה אָמרה וויטה?

— וויטה לא אָמרה ולא כלום... היא אך יצאָה החוצה וזעקה: „יאניק, יאניק!" בקול כזה, שכל העצבים אשר ב„משכן־הפועלים" נמתחו. ואחריה יצאָה גם לילי וזעקה — ואָז קמו גם הפועלות מן המטבח ופסקו מלאכתן באמצע הסעודה, והיתה זעקת־נשים כביום־כפורים בבית־הכנסת. אולם כשעלה סוף־סוף על דעתה של אחת, כי יאניק רוחץ בודאי בירדן, וליפקין שנס מתניו וחפז לשם — מצאו כשהוא שוכב על גבו, והביאו אתו. אולם יאניק

פרפר ברגליו ובראשו שלא כדרך המתים — והיה אָז כל היום „עסק" במטבח: אנחנו החלטנו פה אחד, שיאניק לא טבע, אלא שט על גבו ולעג לצעקות, ששמע מרחוק. וליפקין אָמר להוכיח דוקא, שהצחוק היה צחוק־המות — ואולם אָז קפץ יאניק עצמו ואָמר לליפקין בפני כל הנאספים: „טפש!"

— אך זה ממזר! — צחק אפרת בקול.

החשכה בביתו של אפרת כבר בשרה את בוא הלילה. אפרת ירד מעל העגלה ומצא את הדלת פתוחה, אבל איש לא היה בבית, ולכן חזר ועלה ודפק בסוסיו וכוונם אל משכן־הפועלים. הוא ידע, שעכשיו, בערב, יושבים הם כולם — כל תריסר האנשים אשר בפנה זו — יחד ומתחילים כבר להתחמם להבלו של התה.

הערב היה צונן ורוחות טסו, כמתאמצות לסייע לעננים התועים ממערב למזרח להוריד את הגשם המקווה. מסביב היה האופק רחב עד מאד, ושולי־שמים נגעו במרחקים בהרי הגליל העליון ובהרי עבר־הירדן וכנרת. לדרום השתרע מישור רחב־ידים, ונראו פה ושם מושבות יהודים וכפרים ערביים נטושים לרוחב. לצד מערב חסמו הרים גבוהים בפני המבט, והיתה נראית רק „פסגה", שמבתיה הבהבו כבר איזו אורות רועדים, קלושים. תימרות־עשן התפשטו מכפרים ערביים חבויים והזכירו ב„שייכים", היושבים על מחצלות־קש מסביב לאור דולק ומספרים, כשעינים שחורות־פראיות מאזינות להם ומשתאות... על ראשי־ההרים כבר התדפק החורף הבא, כפף עצים, לחש בסוף ובצמרות זיתים ותאנים, שעלי שלכתם היו מכוסים אָבק רב, והתחיל את מלחמתו הקשה על הרי הגליל ועל מימי כנרת וירדן. — והרי צפת נתקדרו ורמזו אבלים לחרמונים, ונתעטפו עמקים יגון בלילות הכבושים, כלבים ענו במרחקים וילדי בידואים נודדים רעדו מקור ערומים ובקשו תקונם בשד צומק של אם רובצת לפתחו של אוהל...

במשכן־הפועלים, הבנוי קרשים ונחלק למטבח, שחציו בחוץ לפני הדלת וחציו בפנים, ולשנים־שלשה חדרים, הנבדלים אחד מן השני בקירות־עץ רעועים, שמבין סדקיהם מבצבצות אותיות עבריות של עתונים יומיים וירחונים — ישבו עכשיו כל בני הקבוצה של „גבעה" ושתו תה. היו בהם פועלים אחדים, שחשפו שרווליהם עד למעלה מאצילי־ידיהם והבליטו שרירים ושערות־גברים מגודלות, כאילו היו מתכוננים יחד לאיזו עבודת לא־אנוש. וכנגדם פועלות שתים עם תנועות „נזיריות" ומהודרות מגישות את הביצים המטוגנות עם התה לארוחת־הערב. בקצה השלחן ישבו וויטה ולילי וגמעו מן התה חליפות. אלו חפו כבר על ראשיהן במטפחות חמות, זכר לחרפים מושלגים, והיו ללעג בעיני הבחורים, שחשפו עדיין חזיהם וטבלו בירדן:

— קר... איזה קור? לנשים זקנות תמיד קר! — סחו הללו ב„אינטי־מיות" גמורה. וכאן לא נעלב איש. כאן, בקבוצה, אפשר היה לאחד לאמר

לשני כל מה שבלבו. דברים כאלה, אלמלי נאמרו שם, ב„ישובו של עולם", היו מרעישים עליהם עולמות. אולם כאן נאמרו הדברים באופן כזה, שלא השאירו אחריהם כל הד — רק חיוך קל על השפתים, או נזיפה סתם... כאן ידע כל אחד את דברי ימי חברו ואת כל צפונות חייו עד לידי שעמום. „סודות" לא היו ב„גבעה". וויטה ולילי — אלו חשבו אמנם, שהן מסתירות מה מאחרים, אבל ליפקין ושאך ואפרת ספרו לפני כל את הכל, מבית־הגרוסים ועד הנה. ופעם, כשישבה וויטה בקבוצה ואחד הבחורים חמד לו לצון ולחץ את ידו של יאניק והביאו לידי בכי, כעסה אז וויטה והתריסה כנגדו: מנוול! — אז קרא הלה: גברת וויטה, רק את חלקו של „איצי גרוס" לחצתי! — וגעה בשחוק. וצחקו אז כל הבחורים פה אחד.

ב„משכן־הפועלים" גרו רק הבחורים, ובבתים — המשפחות והעלמות. הבתים האלה היו שרידי הכפר הערבי, שהעתיק את משכנו מכאן ב„פקודת הממשלה" אל גבעה אחרת אשר בקירוב־מקום — והיתה אז „גבעה" צרתה של שכנתה הערבית, והשתדלה תמיד לפייס את השכנים, שנתפייסו רק למראית־עין וגזלו מן הגורן בכל שנה ושנה וגרמו ליריות ולמריבות, שנגמרו תמיד בכרה גדולה, אשר הכינה „גבעה" לשכניה; אז הוזמן השיך עם נכבדי הכפר אל „משכן־הפועלים", אכלו אורז בידים ושחטו כבש „לכפר עליהם ולטהר אתהם"...

הבתים האלה תוקנו „עד כמה שאפשר" וסוידו, ונראו אז כאותם הבתים הקטנים בקצות הכפרים אשר במולדת הרחוקה. ביתו של אפרת היה המרווח בכולם. היו בו שני חדרים — כ מ ע ט שני חדרים; וכשבאה וויטה הנה אשתקד בעגלה מטבריה עם יאניק, חשכו עיניה ואורו כאחד: כן, טוב, לזאת קויתי: „דומנה חלופה" — ומה איכפת? — ואז נפלה בפעם העשרים על כתפי אפרת ועל ראש יאניק ובכתה:

— הנה, יאניצקו, הנה טאטקו, הנה ה„בית"! — והתחילה מיד לעשות סדרים ולשיר שירים בקול חנוק. וכשראתה את יאניק מהלך כאן ב„תלבושת־המלחים", היה הדבר מוזר מאד בעיניה, ישבה ותפרה לו בגדי־בד פשוטים והחליטה בפעם העשירית מתוך דמעות חונקות: ל ה ס ת ג ל, ל ה ת א ק ל ם. כן, ל ה ת א ק ל ם...

אפס עם הגשמים והרוחות הזועפים חדרו לנפש הקור והשעמום והבטלה, שגרמו לרוגז עצביו של אפרת בתוך ביתו ועם „אשתו", שבאה ותלתה עצמה עליו ללא צורך וללא תכלית — ואז זעפו פניו, וויטה נשאה בדומיה ובשינים מהודקות את מכאובי־נפשה... ואחר — היתה „גבעה" למציאות... ואפרת היה למציאות, ודבר על ארצות רחוקות, ולפרקים — גם על נשים רחוקות, ודבר בריקות־לב ובהרחבה מרגיזה על ריאו־די־זאנירו, ששם חי כבן־מלך

בהיכלי־שן... ואחר — חלה יאניק ופניו שונו, רזו, ועיניו התחילו מפרישות לחה — ואז נשקתהו וויטה, ואף עיניה לקו והתחילו מתדבקות... ואחר — נסעו לטבריה פעמים בשבוע אל רופא, ואפרת רגז כל הימים... ואחר — הודיע הרופא, שזוהי דלקת קשה, והיא התחילה לסובב בבית כעורת, וממששה בידיה בכוונה כעורת, להגדיל פצעיה ופצעי בעלה... והתחילה אז לספר ליאניק אגדות ולנחמו, שכאן הם בדרכם לשם, רחוק־רחוק ל„גבעה" — — ואז באה לילי ועזרה לה לבכות והוסיפה אנחות על אנחותיה וספרה על לילות עם ליפקין — על זעומי־לילות — ורחב העלבון, ולא נשתייר אלא „היומן", שהיא הקריאה מתוכו, כאשר תקריא אשה זקנה את ה„מעשה בר' אמנון ביום־הכפורים"... ובימים ההם נסעה לילי, והיא נשארה בודדה, וידעה: לילי תשוב הנה, אליה; היא תתגעגע לבכי, כי רק זה נשאר לה בחייה, רק זה נשאר להן לשתיהן...

— בוא הנה, יאניצקו, בוא ואנשקך... שירה לי משירי הרפתים שבבית־הגרוסים... בוא, יאניצקו שלי! כיצד שר סטאש? איך שרה יאדווה?... ואתה זוכר את הסוסה, שהיית תולש שערות מזנבה — מה היה שמה, יאניצקו? הזוכר אתה? — פניכסה, כן, פניכסה!... יאניצקו, הזוכר אתה את מאשה ואת מארישה? הן לא נסעו אתנו הנה... לא, הן נשארו שם, רחוק־רחוק, על־יד היער והנחל — יאניצקו, אתה זוכר את הנחל? ואת נושא־המכתבים אתה זוכר? כיצד היה הוא אומר תמיד? — „היכן גרה פה בבית הזה ווילמוזנה פאני גרוס?"... בוא, יאניצקו, הלא אוהב אתה אותי, הלא אוהב אתה את מאמה?...

ובימות־החורף היה גם אפרת משתעשע עם יאניק. הוא היה מרכיבו על ברכיו ומלמדו לאמר: „אבא אפרת", ואחר־כך היה שואל וחוקר מפיו את אשר יזכור עוד „מעבר השני של ההרים האלה, ששם עוד עומדת האניה". ואז ספר יאניק את הכל והתרפק עליו ונשקו — ואפרת היה „יוצא מכליו" וקורא לו בחבה „ממזר"! וויטה כעסה על זה מאד ואמרה ליאניק בפני אפרת, שאם אבא יאמר לו „ממזר", תקחהו אמו ויברחו שניהם „אל האניה מעבר להרים"... ובימים ההם ישב אפרת ושח לפני בנו ולאזני אמו את תולדות־חייו בפרטי־פרטים, והאריך ביחוד לספר על חייו בריאו־די־זאנירו, אשר שם יש עלמות יפות, המנשקות לגברים באמצע הרחוב — אבל כשנגשה אליו עלמה כזו, הוציא תמיד את תמונתו ואת תמונת אמו והראה:

— יש לי למי לנשק!

והיה אז יאניק לשניהם מעין „בית־קבול", שמקבל את מה שצריכה אמא לאמר לאבא ואבא לאמא... הם ספרו הכל ליאניק, ויאניק תהה סביבו, שקע בעולמות לא־לו, ונטשטשו הגבולים במוחו, ובקש אחר סטאש בין הפועלים ובבתי־הכפר, ולא מצאו...

כשקרבה העגלה אל „משכן־הפועלים", היה יאניק הראשון, שיצא לקראתה וספר תיכף ומיד בזרם־דברים לאביו ולשאך, שהוא טבע היום בירדן וליפקין הצילו... ואחר־כך היה מדלג סביב אפרת, עלה על העגלה ומנה בקול בערבית, בעברית ובשפת־גויים את שמות הירקות, המונחים בעגלה — וכשראה את המלתחה הגדולה, עלה על גבו של אחד הסוסים, נענע גופו וזעק לאמו:

— מאמה, נוסע אני — הֶט, הֶט! — ואז קמה וויטה מהר ואחריה לילי ויצאו אליו. וויטה הורידתהו תיכף מעל הסוס בכעס:

— רוח בחוץ... אָסור... העינים... קר... רוח... — ואחריה חזרה ואָמרה לילי:

— יאניק, אָסור לצאת בלילה... קר, רוח...

וכשראו את שאך בא מ„פסגה", שאלו:

— נו, ומה שלום גישה?

— גישה?... כשלום כל אשה צעירה...

— ואימתי תעתיקו דירתכם הנה?

— לאחר שיסע אפרת...

— מה? הוא גלח שוב את שפמו? — שאלה לילי.

— לא. אבל כל הדרך סח על ריאו־די־זאנירו שלו... ריאו־די־זאנירו...

— תם ונשלם! ה„תכנית" ברורה. צריך רק, שאני אסע לירושלים עם יאניק — ודי...

— ואז — ישר לחיפה ולריאו־די־זאנירו — לא כך, אפרת? כך אָמרת!

— וקבלתי מכתב מגוניק ומקארלין, שבירושלים רופא אנגלי יש, רופא מצוין. צריך פעם לגמור. — אָמר אפרת, התיר את רתמות הסוסים והוסיף:

— הם דורשים בשלום לילי וליפקין — נו, לילי, ואת לאָן? — שאל והשליך את אחת הרתמות על כתפיו. יאניק קפץ סביב אפרת ושאך, וכשאחד הסוסים היה כבר חפשי, רץ אחריו אל האורוה בהתעסקות מרובה, ואז נחפזה וויטה מאחריו והביאתהו עד העגלה. יאניק עמד נשען לברכי אמו והקשיב לשיחה, וכששמע, שאבא יסע ואמא תסע, התחיל רוקע ברגליו משמחה:

— מאמה, זוכרת את את ה„קאפיטאן", שישב אתנו ונתן לנו שוקולאדה? הוא יהיה שם, מאמה?...

— שתוק! — זעפה וויטה והביטה אל תוך שחור הלילה, שירד פתאום וכסה את הסביבה ואת הכפרים.

— ואימתי, פאני אפרת? — שאלה לילי.

— היום־מחר... והעיקר, לפני הגשמים... ששש... הס!... אָסור לדבר, ליפקין יכעס...

ליפקין, שיצא באותו רגע מן המטבח והוא עודנו לועס בפיו פרוסת־לחם שנשתיירה בידיו, נשק לשאך, כאילו לא ראהו זה שנים, ועמד מיד להשתתף בשיחה:

— הא... מיסטר אפרת? לריאו־די־זאנירו? אימתי? — „היה חלום, גם הוא עבר!“ — שר לעצמו ובלע את הלעיסה האחרונה והוסיף:

— ולילי תמות כאן בלעדיכם...

ואז ענה אפרת:

— בין כך וכך תמות... אתה תמיתנה בפואיזיה ובפילוסופיה שלך... ליפקין, אמור האמת, אינך רוצה לנסוע אתי לריאו־די־זאנירו?... שאך כבר הסכים כמעט...

— גם אתה, אפרת, אינך נוסע עדיין... ארץ־ישראל יש לה „כח־המושך“... ואם תסע, תשוב... ודאי תשוב... זה טבוע כבר ב„אינסטינקט היהודי“...

ואז התבוננו אפרת ושאך סביבם, כאילו רצו לראות את פיו של ליפקין, המדבר היום כזקן בן־תבונה, ואז ענה אפרת בקול מעבר לאורווה, מן החשכה:

— מה, ליפקין? זוהי כבר פתיחה למאמר או ספור? — אבל ספור, דומני, אין מתחילים כך... ובכן, ליפקין: הירח זרח על הגורן... בידויים הכו בחליל... ארץ־ישראל שכבה ככלה זו לפני נשואיה וחכתה לגשמים — — ו„אפרת הגלילי“ לקח את בני־ביתו ונשאם רחוק־רחוק... נו, יאללה אפרת, המשך!... אשתו, ח ו ל ד ה, בכתה ועיניה הבהיקו לאור־הירח (אפרת פרק את הירקות מעל העגלה, וכשהיה עמל להסיר את המלתחה ושאך היה מסייע לו — המשיך:), אחזה בדלת־ביתה וזעקה: כאן אמות!... ובנו — נו, ליפקין, חושה לעזרתי: איזה שם יפה נותנים ליאניק? „זרחיה“ — לא כך, שאך? — ובנו זרחיה שאף אל קרבו את אויר־השדות וקרא: אבא, אבא, לאן? לאן? — — — והשמים היו מכחילים ורבבות כוכבים מכוכבי־הארץ נאספו להאיר על הגורן, ואז — נו, ליפקין, — מה היה אז? — אז כאילו קראה הגורן ל„אפרת הגלילי“: הנני! הנה תנובתי לפניך... ושמים וארץ קראו אף הם: לאן, לאן?... מה דעתך, ליפקין, באמריקה אפשר לעשות „ביזנס“ בכשרון כזה?... ואז משך אפרת את המלתחה אל קצה החצר, והנשארים עמדו ותהו ולא דברו מאום. ומשם הוסיף אפרת לדבר:

— וויטה תשית עדיה עליה ותסע ירושלימה... קארלין וגוניק מחכים לה... ואני לחיפה... ואחר תבוא טלגראמה: וויטה אפרת — לריאו־די־זאנירו!... וליפקין אף הוא יסיר, אם ירצה השם, את ה„עגל“ ואת ה„כפיה“ ויקח לו את לילי ויבוא לאמריקה או לברזיליה — ואז נשב יחד ונדבר על „גבעה“... אמריקה ארץ־חיים היא, ואין להתיאש, וויטה...

ובדברו נכנס אל המטבח, ואחריו וויטה ולילי ויאניק. שאך וליפקין נשארו עוד רגעי־מספר בחוץ, הלכו לאורך החצר והתלחשו:

— מה? כבר? לכל הרוחות!...

— אלף מיתות, ולא אשה אחת... זהו, שאך, הפרינציפ שלי...
— או אלף נשים, ולא אשה אחת...
— כן... זהו... זהו הנכון!
— נו, ולילי?
— היא תסע ודאי לירושלים עם וויטה ויאניק... הרי זהו חוט משולש מששת־ימי־בראשית... וגוניק וקארלין רחמנים בני רחמנים הם — וישתדלו לפרנסם...
— ומה שלום אלה שם בירושלים?
— הם כותבים: טוב, טוב... גוניק קוטף פרחים וקארלין אוסף כסף, אומרת לילי תמיד...
— גם גישה מספרת על זו, על דבורה שלו... מי יודע, אם כבר נשק לה פעם?... ואולי למד גם הוא במשך הימים?...
— והלה, אפרת, שמח היה הערב... רוחו עלזה עליו...
— כך, כל הערב, מפסגה ועד הנה, דבר על נסיעתו...
— ואימתי?
— כנראה, באמת, כמו שהוא אומר: „היום־מחר“.
— ואני אומר לך: ראה תראה, הוא עוד ישוב הנה!...
— דברים בטלים!
— תראה, הוא עוד יתגעגע לכאן...
— כן, גם אפרת אומר, שהוא עוד יתגעגע, אבל הוא רוצה להתגעגע על כוס שכר ב„בית־קפה“ בריאו־די־זאנירו...
— גם אלה „פראזות“...
— אתה, ליפקין, לא ידעת את בית־הגרוסים?
— לא, אז היתה עוד לילי בבית אביה.
— אבל אני אומר לך: כשזוכרים כל מה שהיה שם, ואיך ירדה וויטה זו עד... עד היום... עד עיניה המלפלפות — צריך, כמו שאומר אפרת, לקשור את כולם בשק אחד ולהשליכם אל הירדן...

מן המטבח עלו איזו קטעי־שירה עברים מתוך מנגינות רוסיות. אפרת ישב שם עכשיו ושח לפני כולם בקול חוגג על ה„תכנית“ שלו — והתפלא תוך כדי דבורו על עצמו, על שרוחו טובה עליו, וידע, שגרמה לכך החלטה זו, שהולכת ונחתכת ונגמרת עם התגברות דבורים חוגגים אלה... הוא חזר עוד פעם על כל ה„אני־מאמין“ שלו, התלוצץ לכל צד וקרא לכל אחד „מיסטר“ או „מיסס“ — וכשגמר לספר את כל ה„גדולות“, הצפויות לו שם, והרגיש, שהוא קצת „משוגע“ מעצמו, רצה אז להגדיל „שגעונו“, קם והעמיד רגלו על הספסל, הרכיב עליה את יאניק וצוה עליו לשיר אתו יחד:

„טאטקו יבנה ביתו, יבנה ביתו,
בריאו־די־זאנירו, בריאו־די־זאנירו“...

וכשנתקל יאניק בשירה זו, וביחוד בשתי הרישי"ם שב„ריאו" ו„זאנירו" — צחקו הכל בקול. וויטה ישבה מן הצד, הסתכלה בפני אפרת כמתנכרה והקשיבה לדבריו, כאשר תקשיב אשה לדברי בעלה, ששתה לשכרה והריהו עומד ומדבר תועה ברחוב ואינו רוצה לחזור לביתו — ומגלה סודות... היא התפלאה ביחוד על זרם דבורו, שפרץ הערב בשטפו, וכשלקחה את יאניק והלכה אתו אל ביתה יחד עם לילי, צנחו שתיהן על המטה ובכו ונשקו אשה לחברתה... ואז לקחה לילי את יאניק, נשאתהו על זרועותיה, ישנתהו בתוך חשכת החדר ושרה לו איזו שירה יתומה נשכחה...

יאניק נרדם ויישן. לילי חזרה ושכבה ליד וויטה. בחדר היתה דומיה כבושה, אבלה. הן חזרו על זכרונות נשכחים, יראו לנגוע בדברי אפרת, שהריחו בהם שתיהן איזו טומאה וחלול־קודש, ואנחות פרצו מלבות שבורים... בחוץ יללו רוחות. קרעי עבים נשקפו אל החלון הנמוך, והכנרת בכתה בזרם מימיה בירדן.

על אפרת גברה קדחת הנסיעה, והיה מדבר מן הבוקר עד הערב על ה„תכנית", ורוחו עלזה עליו. וויטה הביטה עליו ברגעים כאלה באיזה פחד, כמו שמביטים בפני איש ברגע שהשגעון הראשון תקפו... היא נסגרה בתוך עצמה ולחצה את יאניק אל לבה, והיה דומה לה, כאילו מסרה את נפשה מאין־אונים לאיזו כחות נעלמים, ואלה יבואו וישלטו בה באין מפריע: רוחי הפקר!... מזמן רב הפקר!... אולם לחץ־לבה גדל, בהכירה פתאום באחד הימים, שעליזות־רוחו של אפרת אמצעי הוא לצאת מן המיצר; אין זאת אלא קפיצה־לעילא של זונה, בשעה שאומרים לה בפניה, כי טמאה היא טומאת־עולם... „אני שכור מעצמי — מן התכנית שלי, וכלל הוא: אין דנים שכורים"... ולכן:

— אח, וויטקה! אפרת, תארי לך, יהיה בעוד ירח־ימים עוד הפעם בריאו־די־זאנירו... ושם, וויטה, צפויים לנו ח י י ם...

ואז ידעה וויטה: זאת היא תשובה מוקדמת הכרחית על כל השאלות הרבות, העומדות כאן, בבית הזה, ותובעות תשובה כל הימים — אבל „אנחנו" קופצים, פוסחים על כל זה.

— באנגלית, וויטה, אומרים, שהעיקר הוא ה„טון" — את מבינה? העיקר, וויטה, הוא לצאת מכאן — את מבינה? את מבינה?...

וויטה ישבה אז וזכרה את איצי גרוס. רבות זכרתהו בימים אלה, והיתה הוגה בו ומוצאת עכשיו „תירוצים מספיקים" גם לאותם החיים שלו, שעברו עליו יחד אתה — שעברו, שעברו... והתפלאה וויטה ביחוד על אותה הרגשה קלה, לוחצת, שהיה בה גם מעין צל של מוסר־כליות, אשר ניעורה בלבה בימים אלה לגבר זה, שישבה תחת צל קורתו הכבדה, הכפרית, רבות בשנים...

ועלה אָז גם זכר רגעים רחוקים־רחוקים, ודברו הרגעים האלה ללב, וצבטו ותבעו: אָז היה איצי ג ו ו ע לעיניה, לרגליה, מתוך אהבתו אליה — אהבה זו, העזה, הכפרית, שבערה בקרבו. הוא היה חושף זרועה ונושכה ונושקה... והיא, כדרכה, היתה מתפרצת מפניו בכח ומשתרעת על הספה כחולמת — ואָז ישב איצי בראש מורד... כך היה יושב כמבויש ומצר על הייו, שקופחו מחוסר הארמוניה... וכשעברוה גם אותה פעם אחת איזו רחמים נעלמים על הילד הזה, הגדול, ונשקה לו בפעם ההיא, הראשונה, הנשכחה, על לחיו, — צנח הוא על הספה, כבש פניו בכר ובכה, ובכה... כך היה הוא. איצי לא היה משקר... לא. הוא היה כולו „אינסטינקט". ואפרת — זה משקר כל הימים, ואף הוא עצמו אינו יודע מהו השקר, שעליו רוקדות רגליו רקידה חגיגית... ואָז גדל הבוז לאיש הדובר בה — וכשהתחילו לבוא גם הנשיקות והחבוקים, נרתעה וויטה בעומק נפשה והסתכלה בו, כאשר יסתכל בעל־הבית בעיניו של גנב, שתפשו זה־עתה בגנבתו... אולם אפרת הרגיש בכיעור כשלונו, וכשהשתררה עליו איזו הרגשה נעלמה: הנה עד היכן אפשר לו לאָדם להגיע — היו עיניו קמות, והיה יושב ונושם כמו מתוך עיפות; אפס עד מהרה נזכר ב„תפקידו", שעליו לשחק על „בימה זו" (ואין צריך לשכוח — רק עוד איזו ימים!), והיה אָז המפלט היחיד — יאניק... הוא הרגיש, שצריך הוא עכשיו להתרפס לפני זו, לפני וויטה („אפרת, אָדם חלש ורפה־אונים, מתרפס תמיד!"...), והיה יושב למול יאניק ושח לפניו על הבגדים, שילבש הוא שם, ומורה לו באצבע על אמו:

— הנה מאמה תלבש משי לבן ותלך אתך כל היום בגנים גדולים־גדולים, ביערות... בברזיליה יש יערות, יאניצקו, שם חיות ועצים, ומן העצים יורד דבש... לאמך אבנה בית גדול, ושם יגדלו פרחים... פרחים גדולים, שמאמה אוהבתם...

אבל אפרת מהר לקרב את הקיץ, כי נלאה ב„שחקו" — ואף וויטה עיפה, — ואָז בא יום הפרידה המקווה בלי רוגז ובלי תמרורים, כדבר המובן מאליו, כאילו נסע הוא לפסגה או לטבריה. וכשנשק לוויטה וליאניק ואת עיניו הציפו דמעות — עמדה וויטה ואָמרה להקשיב לעצמה, ולא האזינה כלום... מחורבת־חייה לא עלה כל קול, כל הד... דומה היה עליה: לבה הפך אבן, והיא כולה אבן — אף עשתה נסיון להניע רגל קמעה... אולם דמעות לא באו. ואָז נסעו אף הם.

ובירושלים חזרו ונשנו אותם החיים אשר במלון הקטן בעיירה הרחוקה, מלפני שנה. אפס עכשיו לא ישבה עוד וויטה בצפיה לימים יותר טובים, וחלומות ודמיונות לא שעשעו אף לא הרגיזו הלב. היא חזרה ואָמרה לעצמה אלף ביום: „אלמנה" — וכמו תמיד, עָבְרָה גם עכשיו אותו חפץ להשיח הכל

לפני יאניק, וישבה וספרה לו, שהנה הוא כבר במקום אחר, והבית הזה, שהם יושבים בו כיום, זהו הבית אשר ח כ ו לו... וכשנשקה לו פעם על ראשו עם דמדומי־בוקר לפני לכתה אל הרופא האנגלי לרפא את עיניה והילד נשאר לבדו בבית, לחשה עליו בדמעות:

— יתומי...

יאניק אף הוא היה נעצב כאן כל הימים, וכשירד בפעם הראשונה אל העיר העתיקה, אל רב אבא, ניעורו פתאום במוחו למראה הזקן בבגדיו הלבנים איזו זכרונות מטושטשים, שלא מצא מעבר אליהם, הרגיש במרחקים ובשנויים בלי ביאורים, ועמד משתומם בתוך כתלי־הבית המשחירים, שהשרו עליו איזו תוגה, ולא ידע נפשו; וכשרב אבא שאלו: „יאניק, התכירני?“ — נחפז הילד אליו, נשקו בידו, כאשר הסכין לעשות ש ם, ואמר:

— רב אבא. סבא רב אבא...

וכשראה את גוניק, חזרו וניעורו זכרונות אחרים, ושאלו, מתי ישובו אל האניה, מתי ילכו לטייל אל גנו של וואסיל, ומדוע לא היה הוא ב„גבעה“, ועוד הרבה שאלות. ואז התחיל יאניק לבוא לבית האלמנה שוהם, ודבורה היתה מלמדתו את משחקי „הגן“ — ומצא אז גם הילד נוחם בבית הקטן ובסוכה המצלה...

וויטה ישבה בקרבת „שכונת טוביה“, והיו וויטה ויאניק ודבורה ב„השפעת“ גוניק לקבוצת־ידידות, וגוניק הלך בכל בוקר עם וויטה אל הרופא וישב שעות רבות בביתה. חייה „נסתדרו“, והיתה דומה על עצמה כאלמנה זו לאחר שלשים, אחרי שנגמרו כל הקינות והבכיות, — צריך איפוא להשלים ולחזור אל „בין החיים“... וכך קדמוה גם גוניק וקארלין באותה הסברת־פנים, שמקדמים אלמנה עשירה, שירדה מנכסיה... חסרה רק השמלה השחורה, רק השמלה השחורה חסרה...

ואולם כעבור ימים באה שמלה אחרת — ל ב נ ה...

היא שבה לאיתנה ועיניה נתרפאו כעבור שבועות מספר. בחדרה היתה הבדידות רבה, והרגישה אז וויטה בכל נימי לבה ועצביה, שאם תשב כאן כך באין עבודה, סופה להשתגע. היא שנאה את אפרת, והשנאה הלכה וגברה מיום ליום — ואז גדלה הריקות אשר בלבה, וחזרה על מכתבים, שלפני שנה היו „קדושים“ בעיניה, ולעגה: חלומות! ולא הבינה, איך ישבה רק לפני שנה אחת וחלמה מעל להשורות האלו — והחליטה, שאם יבואו וילחשו לאזנה בסוד: „אפרת לא יכתוב אף מלה אחת מברזיליה... בנין רעוע היה זה מתחילתו“... — תענה היא בקול גדול:

— אני ידעתי... ומה לי ולמכתביו?!!...

ובאחר הימים, כשישבו קארלין וגוניק בביתה ודברו דברים סתם, העלו זכרונות מאשתקד ומאורעות מחייה בגליל — והגיעו בלי כוונה ובלי רצון לידי „סך־הכל“, נרתעה וויטה ממקומה ובקשה מקארלין, שיבוא לעזרתה רק בדבר ה„אחר“ הזה: וסחה אז וויטה בלחישה, שהיא אינה ישנה בלילות, וכי היא דובבת מתוך פחד, והימים מיטעממים, והיא נרגזת, ועצביה מתוחים, וכל קול קל מרגיזה ומפחידה:

— תמול נכנסה דבורה ודפקה בדלת, ואז נרתעתי ממקומי ויישבתי בראש מורד כמבוישה — והיא נפחדה...

— ... ואם לא תמצא עבודה כאן — אמרה — תגוע לאט־לאט. ולכן החליטה להכנס לבית־החולים אשר לעדת האמבורג כאן ולהיות ל„אחות“ שם:

— ושמעתי, אדון קארלין, כי יש לך ידידים כאן, שיכולים לעזור בענין זה.

וקארלין החיש עזרתו, ואז נתקבלה וויטה ל„בית־החולים אשר לעדת האמבורג“. וכשעמדה לפני המראה ביום הראשון להכנסה לתוך הבית הזה, הגדור בחומת־אבנים גבוהה, וראתה את עצמה בבגדיה הלבנים ובסינרה הארוך, עם הכפה הלבנה על ראשה, הרגישה: הנה הסוף... כך הייתי צריכה לגמור... כאן, בירושלים, „אחות רחמניה“... וטוב... בודאי טוב... כאן עבודה רבה... אפרת, לילי — כל אלה יורחקו, יורחקו ממילא...

— יאניצקו! קרב הלום, יאניצקו. האם אמא יפה כך בבגדיה הלבנים?... אמור, יאניצקו, היכן היתה אמא יפה יותר — האם שם, אם ב„גבעה“ או כאן?... אמור, יאניצקו, אתה אוהב את דבורה?... בוא, יאניצקו, האוהב אתה את מאמה?... בוא, אל תתמה... הכפה הזאת יפה היא — לא כך? ראה, איזה סינר לבן, לבן... ראית, יאניצקו, גם רב אבא־ילובש בגדים כאלה — לבנים, לבנים...

שלהי חשון הביא גשמים על „גבעה“. פריצי־רוחות, שנשתחררו מעם החרמונים והרי הגליל העליון הסגורים, פשטו כאן בעמק־גינוסר ועל השטחים הרחבים אשר משני עברי הירדן, ונתדפקו על־פני מימיהם הרבים של כנרת וירדן — ואז זעפו פניהם, גאו מימיה של הכנרת והכו גלים סואנים, כאוקינוס הים... עננים עלו והתלכדו יחד לכנופיות־כנופיות, באו מים, עברו נחפזים למזרח ופשטו לצפון ולדרום — והיתה אז חשכת הערבים מבשרת ימי־סגריר ראשונים בימות־חורף על הרי־הגליל.

„גבעה“ עמדה בימים אלה כקפואה על מקומה, כאילו נתכופפה מאפס ברירה, מאין מפלט, ומסרה עצמה לדפיקות הגשם וליללת הרוח: בואו הרוחות, והתדפקו — הנה גגותי! — — — וקבוצת תושביה אף הם נמסרו כך מאין ברירה ומאפס אונים לגשם ולרוח, נתכנסו במשכן־הקרשים, שתו תה

לרוב, דברו הרבה והסתכלו בעננים המטיילים ובפני האדמה, שפלטה אדים מתוך עפר תחוח, בקבלה אל קרבה את זרמי־המים הראשונים, ושרו שירים מארצות־פזורם השונות... והיתה אז הבדידות השוממה על מספר האנשים, שנאספו כאן מכרכים גדולים, וזכרונות אהבים בחיקן של עלמות ברוסיה, בשווייציה ובשאר מקומות ניעורו וחיו — ואז ישבו הבחורים וכתבו מכתבים גדולים, מוגדשים בתיאורי־טבע, לאיזו „אננה" ו„פאניה" ו„ליובה" מעבר לימים וארצות, אשר בודאי תתמהנה, כי סוף־סוף נזכרו גם בהן בחוריהן שעל הררי הגליל...

ובימים האלה קטנה הקבוצה. רבים יצאו מכאן ונדו למושבות הקרובות, לבלות את הימים המשעממים במסיבת חברים; ואז עמדה „גבעה" לפרקים ריקה לגמרי מתושביה. נשתיירו בה רק שני שומרים, שהשתרעו על הקרקע ב„משכן־הפועלים" על מכסות־מטותיהם, קראו את טולסטוי או כתבו בעצמם שירים וספורים, ודברו הרבה... הכוסות נתחלפו אז ונתמלאו מדי פעם בפעם מן ה„סאמובאר" הרותח, ומשכן־הקרשים נזדעזע מסופת גשם ורוחות והזכיר לשנים האלה את נסיעותיהם הנה באניות־המשא במחלקה השלישית מלפני שנה ושנתים...

— „הוי, וויסנא!... הוי, זימא!" — הוא אשר אמרתי: „התפשטות הגשמיות"... זוכר אתה, כיצד חיים בימים כאלה אנשי־האדמה ש ם ?... כיון שיורדות טפות הגשם הראשונות על הארץ, יורדות למעים טפות היי"ש הראשונות... ואז שותים הם ומשתכרים, ומגרשים את ה„עננים" מן הלב... מבין אתה? זהו דבר הקבוע בנפש האדם... ת ו ג ת ־ ע ו ל ם , מבין אתה... אי־אפשר לחיות בעצב... ואז, זוכר אתה, נוהרים הם עם נשיהם ובניהם אל העיירות ושותים כל הימים... גויים מתחבקים עם גויות ומתנשקים באמצע הרחובות... זוהי „התפשטות הגשמיות"... מכיון שאי־אפשר להסכים ל„מציאות", משתוקקים, כמו שאמרו הם, ה„חסידים", למחזי־זיו־בזעיר־אנפין... וכאן ה„מפתח" להבנת ה„חסידות" והבעש"ט, שאחזו מעשי עכו"ם והכניסו לחיי־ישראל את ה ק ו ל ט של יי"ש... מבין אתה, המטרה היא: להשתחרר מן העצב, זו עבודה זרה... והאמצעים — כל האמצעים כשרים. „המטרה מקדשת את האמצעים" — הלא זה ידוע לך... הלא ?...

ליפקין נשתתק, כי עיף משכיבתו על צד אחד, התהפך על צדו השני והפך גם את הכר אשר למראשותיו, הסב פניו אל חברו ונהנה באותה שעה, שהנה כאן הולכת ונבנה „תימה", שיש לו הרבה להעיר עליה... אבל משהתהפך והסתכל בפני חברו, המושך בשפמו כאילו מהרהר בדבריו ה„עמוקים", נולד בלבו חשד, שמא עושה זה את עצמו כמקשיב לדבריו, ובאמת אינו אלא מהרהר ברגע זה בגישה ובלילי — למה נסעו שתים אלה היום ל„פסגה" ? — והמשיך:

— שמע, תוכל לשמוע. כל גדולתו של דוסטוייבסקי הלא היא בזה, שהוא תאר את ה„רוסי", שהוא הוא העלול יותר מכל העמים לבוא לידי „התפשטות הגשמיות" — המבין אתה? את נפשו של ה„רוסי", הנתונה בשפל ומשתוקקת למרום... אלה עלולים בעד שתי קופיקות להרוג איש, וביום בהיר אחד (יותר נכון: ביום מעונן אחד) יבואו לידי „התפשטות הגשמיות" וישאפו לחבק זרועות עולם... המבין אתה?... ולכן דוק ותראה, שעל הספרות הסלאווית כולה פרושים „עננים"... המבין אתה? עננים...

ונשתתק בשניה, כי הרגיש, שמלה זו „עננים" ערפלית היא ביותר ולא תכנס ללבו של חבירו ולא תחוור לו כלום. ואולם הגשם והרוחות בחוץ משכוהו לדבר — ועל מה איפוא ידבר? אולי על גירוש היהודים מספרד, שהוא גרם לגלוי אמריקה?...

— וקולומבוס — היודע אתה? בזמן האחרון חקרו ומצאו, כי קולומבוס היה יהודי...

ואז הניח ראשו על משכבו וצחק לעצמו בקול. אולם מיד נזכר, שהדבור כאן, ביום הגשם, בשעה שבחוץ מתדפקים רוחות והוא מכוסה בשמיכה זו המחממת, גרם לו גרויים של נחת־רוח, ולכן אמר להמשיך דבריו. אולם מכיון שנפסקה כבר השיחה הראשונה, החליט לדלג ולעבור גם על שיחה שניה, על קולומבוס, ולדבר על ענינים אחרים, שיאספם כאן מעולמות רחוקים, למען ידע חברו, עד היכן „דיקאדינטיות" מגעת, חה־חה!...

— יודע אתה? בעיקר הלא כל אדם משוגע הוא... ואילו היה הפה קרוב למח והיה מדבר כל מה שעולה שם, במח, היינו כולנו משוגעים... תאר לך את אשר עבר שם במחי עד שהגעתי פתאום מדוסטוייבסקי לקולומבוס... זוכר אני, לפני שנים הייתי מהלך ברחוב וראיתי תיבת־פוסטה ושאלתי עצמי: למה אין עושים את פתח התיבה למעלה אלא מן הצד?... והייתי מהלך ומחשב בזה לאורך רחוב גדול, עד שמצאתי סוף־סוף את הסבה הנכונה: אלמלא כך, היו הגשמים מקלקלים את האדריסות אשר על המכתבים... המבין אתה? העיקר — זהו „סדור־המחשבה"... פעם כתבתי ספור בשם: „מה סח לי כסאי שאני יושב עליו?" — וכתבתי שם, שהכסא מספר לי, כי בעודו בין עצי־היער, ב„ווינר וואלד", ישבו נשענים עליו לאור ירח בחור ובתולה ונשקו זה לזו. ואחר־כך כתבתי רומאן שלם ומפורט, עד שהמתי את האהובה ועשיתי משערותיה כר לסוס, ומן העץ — כסא בשבילי... ואז — יודע אתה, מה ענו לי מן הרידאקציה? „עד כאן עוד לא הגענו"... זאת אומרת: עוד לא יצאו מדעתם... הנה אתה, שאך, שוכב כל הזמן ומהרהר ודאי בלילי, ימחשמך וזכרך!...

ואָז התמודד ליפקין ותקן את ה„עגל“ על ראשו, ושתק... הוא האזין אל המתרחש בחוץ, ולפני עיניו נצבו פתאום טורי־עצים בגנים גדולים באחד מכּרכּי אירופּה וסוכּה בודדה עומדת שם — והנה ברגע הזה ברחו מן הגשם, שהתחיל יורד פּתאום, אל תּוך סוכּה זו עלם ועלמה... והעלם לובש אותם הבגדים, שהיה הוא לובש לפני בואו הנה, והעלמה בּלונדית היא וצמותיה ארוכּות... ואָז חקר את עצמו: אימתי, ליפקין, היה זה? היכן היה הדבר? — ותקן מיד: לא, בּחורף היה זה, בּעיירתם, ושלג ירד אָז על העצים... כּן, הם הלבּינו אָז בּצמרותיהם... והעלמה לא בלונדית היתה, וצמותיה ערמוניות היו, וזאת היתה ל י ל י... וקר היה אָז מאד, ויפה היתה היא מאד... הוא אָמר לה (גם אָז, ליפקין, היית כּבר „פּרא־אָדם“!...): „עד כּמה שאפשר לאָדם כּמותו לאהוב — אני אוהבך“... היא שאלה: „ועד כּמה יכול אתּה לאהוב?“ והוא נשק לה אָז בּפּעם הראשונה בּתוך סוכּה בודדה, בּגן, ואָמר: „עד כּאן“...

— חה־חה־חה, עד כּאן... שאך! ע ד כּ מ ה אתּה אוהב את גישה?... חה־חה־חה, כּמה „בישליקים“ היית משלם, אלמלי באו ולקחוה מכּאן, נאמר, אפילו לסיביר?... גישה קובאלסקאיה!... שאך! אילו שמעו את השם הזה אצלנו בעיירה, היו מתארים להם מיד, שזוהי איזו מכשפה, היודעת לנחש בּ„חכמת־היד“ ולהנבּא לעתידות... ובערים הגדולות — משחקת בּאופּירטה, המגלה רגלים עד למעלה מן הבּרכּים, אותן הרגלים, שכּבר ראו אותן מאָה וחמשים וששה אלף איש בּכל העולם...

ואָז שתק ליפקין שוב והבּיט לצד חברו, שפּניו נבוכו והוא מסלסל בּקצה־שפמו השני, והתפּלא, שהלה לא אָמר לו עד עתּה אף פּעם אחת: „פּרא־אָדם!“ אבל אחת החליט ליפקין לפתּוח את שפתי חברו! אָז חזר ולקח בּידו את ה„עגל“ של שאך וסלסל בו על־גבּי הרצפּה ואָמר בּניגון הטעמים של ההפטרה פּסוק אחד, שנתלבּט בּמחו כּל אותה השעה:

— „הנה העלמה הרה ויולדת בּן — וקראת שמו?“... כּן, יודע אתּה, הבה נחליט עכשיו, איזה שם תּקרא לו... „והיה אם בּת היא?“ — — — —

— „היאורה תשליכוה!“ — ענה שאך מיד. — אבל, ליפקין, מה היום מיומים?... ומה היה בּרצוני לשאול אותך סוף־סוף? כּן, אותה שאלה עצמה: ע ד כּ מ ה אתּה אוהב עכשיו את לילי?...

והרגיש ליפקין מיד, שחברו שאל שאלתו בּכובד־ראש, והריח בּה ריח סקרנות, שהיתה ודאי תוצאָה משיחה בּיום זה עם אשתּו שלו או עם פּועלים על ה„תּימה“, העומדת כּיום על הפּרק בּגבעה וסביבתה: „ליפקין ולילי — מה תהא־עליהם?“... ולכן ענה:

— גם אני כּבר „מעבר לאהבה“... ועכשיו שאל עוד, שאך, מה שתּשאל!

אולם שאך לא שאל עוד דבר, ואז חזר ליפקין ואסף שארית־כחו, והיה כמקריא מתוך ספר:

— הסכת ושמע: אני „התולעת“ ולילי „הפרח“ — מסכים אתה, שאך? כולכם מסכימים! — אני מכיר את הפרח בעודו בציציו — בערבות מושלגות רחוקות... אתה מכירו בראשית פתוח עליו — בבית איצי גרוס. לא כך, שאך?... בירושלים וב„גן־הילדים“ התפתח הפרח למינו ואמר לגמול פרי... וכשהתחיל להסגר על עצמו, מצא הפרח שוב את ה„תולעת“ בקרבו... ב„גבעה“ היה ה„פרח“ תלוי על גבעולו, וה„תולעת“ קססה בתוכו... עכשיו הוא נוטה למטה והגבעול רועד... ויודע אתה, שאך, כשהגבעול רועד, מתעוררת התאוה לקטוף את הפרח לגמרי... יש עונג כל־שהוא לראות שרפה גדולה, כשהיא עולה ומתמרת... אני, למשל, בעודי ילד כעסתי על מכבי־האש, שזורקים מים אל הבערה... אילו נתנו לי, הייתי מוסיף נפט... המבין אתה? — הלילות זעומים... הנה הרוח נוהם... גשמים יורדים... ובלב ניעור איזה חפץ טמיר להרוס... את עצמי ואת אחרים... המבין אתה? — הוא אשר אמרתי: „עננים“... המבין אתה? העננים שבספרות הסלאווית... ומשום כך תמצא שם, בספרות זו, כל־כך הרבה מאבדים עצמם לדעת...

אולם ליפקין כעס על עצמו, שלא הצליח הפעם במשל ונמשל זה: למה ליטול „פרח“ ו„תולעת“ — הרי זה רגיל כל־כך, באנאלי! פרח... מליצות! והאמת היא במלים פשוטות: אתה, ליפקין, היית זקוק לאיזה שעיר לעזאזל להעמיס עליו עצבים אלה... והלילות קרירים, משעממים... ולילי — אף היא רצתה בכך, להסתכל בחורבנה ולראות, כיצד אני עומד ומסיע את אבני־הבנין אחת־אחת... אולם אז רגז שוב על המליצות „להסיע את אבני־הבנין“ — והשליך את ה„עגל“ מידו...

— אוי, הוי, ליפקין — היום אתה רוכב בערבות!...

והיה לעג כל־שהוא בדברי חברו, לעג שעורר חשד: הנה זה התל בו, כנראה, כל אותה השעה. ואז הציק לו הדבר, ומאליו גבר החשק לעשות „מעשה־ילדות“, להוסיף עוד דבר־שטות על שטויותיו. וכשלקח שאך ספר, שהיה מונח על־ידו, והתחיל לעיין בו, נשתתק ליפקין, הוציא לאט־לאט את כל החצים אשר בחגורתו של שאך, כונן לקראתו את האקדח וזעק:

— אם אינך מניח את הספר — ירה תירה!

ואז שאל שאך סוף־סוף:

— וכשהגבעול עם הפרי נופלים — כי־אז?...

— כי־אז... כי־אז, שאך, מתהפכת גישה קובאלסקאיה עם גועל־לבה על מטתה וזועקת: „גזלן!“ — ולילי לא נסעה בבוקר לפסגה, אלא לצפת... השומע אתה, שאך? לצפת!... רופא יוני שם, שיכול לשחרר את ה„אשה“ מגועל־לבה ומן ה„עתידות הבלתי־נעימים“ בשכר פרוטות... ולילי

נסעה אל הרופא היוני — שומע אתה? לא ל„פסגה“ — לצפת!...
וליפקין, ימח שמו, הוא פראזיור גדול למן העיירה ועד הנה. ועכשיו כל
הסודות גלויים לפניך, ותוכל לרוץ ולבשר לגישה: מזל־טוב, נמצא עוד
גזלן!...

ב„משכן־הפועלים“ היתה חשכת־ערבים... כתלי־הקרשים הרטובים נרטבו
קמעה גם מבפנים. הגשם פסק, כנראה, והיה נשמע עכשיו לחש שלוליות־מים
נחפזות. הירדן זרם בכח, והיה רעש העצים עולה לתוך הבית. ש׳אך וליפקין
נטשטשו בחשכה, היו עיפים משכיבה זו על מחצלותיהם, מתחו רגליהם
בערנת־עצבים — ופהקו...

סוף יבוא.

ד"ר דוד ניימארק:

משֶׁה וְיֵשוּ

אומרים, שאחד החילוקים המהותיים שבין היהדות והנצרות נוגע למקומו של ישו בדת הנוצרית. כמובן, האומרים כן אינם מעלימים את עיניהם ממקומו של משה בדת היהודית. אלא שמטעימים את החילוק שביניהם: משה, אף־על־פי שלפעמים נקרא „איש האלהים", הלא אינו נחשב לנמצא אלהי, כישו בתורת האמונה הנוצרית. ואין ספק, כי בכלל הדבר ניתן להאמר, שזה הוא החילוק שבין מקומו של משה ביהדות ובין מקומו של ישו בנצרות. אלא כשבאים אָנו לרדת לסוף מובנם של החזיונות ההיסטו־ריים, שבהם אָנו דנים, עדיין ישנם דברים חשובים בגו, והענין צריך הוכחה וביאור.

מימוני מרגיש את הסתירות שבכתובים ומאמרי החכמים על־דבר משה, והוא משתדל הרבה לסקור לנו את צורתו של משה ומקומו בנבואָה באופן המפרנס את כל הכתובים והמאמרים שבענין.

הלכות יסודי התורה פ"ז, ו': „ומה הפרש יש בין נבואת משה לשאר כל הנביאים? — שכל הנביאים בחלום או במראה, ומשה רבנו מתנבא והוא ער ועומד, שנאמר (במדבר ז', פ"ט): „ובבוא משה אל אוהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו". כל הנביאים — על־ידי מלאָך, לפיכך רואים מה שהם רואים במשל וחידה, משה רבנו — לא על־ידי מלאָך, שנאמר (שם י"ב, ח'): „פה אל פה אדבר־בו"; ונאמר (שמות ל"ג, י"א): „ודבר ה' אל משה פנים אל פנים"; ונאמר (שם, שם): „ותמונת ה' יביט", כלומר — שאין שם משל, אלא רואה הדבר על־בוריו בלא חידה ובלא משל. הוא שהתורה מעידה עליו (שם, שם): „ומראה ולא בחידות" — שאינו מתנבא בחידה אלא במראה, שרואה הדבר על־בוריו. כל הנביאים יראים ונבהלים ומתמוגגים, ומשה רבנו אינו כן. הוא שהכתוב אומר (שמות ל"ג, י"א): „כאשר ידבר איש אל רעהו", כלומר — כמו שאין אָדם נבהל לשמוע דברי חברו, כך היה כח בדעתו של משה רבנו להבין דברי הנבואָה והוא עומד על עומדו שלם".

שם פ"ח, ג': „לפיכך אם עמד הנביא ועשה אותות ומופתים גדולים ובקש להכחיש נבואָתו של משה רבנו, אין שומעין לו, ואָנו יודעין בבאור, שאותן האותות בלאט וכשוף הן. לפי שנבואת משה רבנו אינה על־פי האותות, כדי שנערוך אותות זה לאותות זה, אלא בעינינו ראינוה ובאָזנינו

שמענוה, כמו ששמע הוא (כלומר, במעמד הר סיני, כאשר באר מימוני במה שקדם) — — — לפיכך אָמרה תורה, שאם בא האות והמופת לא תשמע אל דברי הנביא ההוא, שהרי זה בא אליך באות ומופת להכחיש מה שראית בעיניך; והואיל ואין אָנו מאמינים במופת אלא מפני המצוות שציוונו משה, — היאך נקבל מאות זה, שבא להכחיש נבואָתו של משה, שראינו וששמענו".

שם פ"ט, ב': „אם כן, למה נאמר בתורה (דברים י"ח, י"ח): „נביא אָקים להם מקרב אחיהם, כמוך"? לא לעשות דת הוא בא, אלא לצוות על דברי התורה ולהזהיר העם, שלא יעברו עליה (מימוני יכול היה להביא גם את הכתוב שלפני זה, פסוק ט"ו: „נביא מקרבך מאחיך, כמוני יקים לך יהוה אלהיך — אליו תשמעון". אבל, כנראה, חשב, שמאמר זה בפי משה עצמו אפשר ליחס לענותנותו של משה, ועל כן הביא את המאמר מפי הקדוש־ברוך־הוא, שהוא הבטחה מוחלטת).

כוונתו של מימוני בדברים שהבאנו היא משולשת. א) הוא משתדל לבסס את דעתו, הרמוזה במאמרים שהבאתי ומבוארה באריכות בכל הפרקים האלה, המוקדשים לביאור ענין נבואָה, שבאמת משה הוא הנביא המיוחד והמסוים, מרכז כל הנבואָה שבעולם. כל הנביאים שקדמו למשה לא היו אלא הכנה אליו. הנבואָה שבאָה אליהם לא היתה אלא לעצמם, ולא היו שלוחים „לעיר או ממלכה", ואם הם הלכו ועשו נפשות לאלוה היחיד והמיוחד, שנגלה עליהם, לא עשו כן אלא על דעת עצמם. משה היה הנביא הראשון, שהיה שליח אלוה לבני־אָדם. וכל הנביאים שאחרי משה סומכים על האבטוריטה של משה, מאחר שעדיהם שהם נותנים, או המופתים שהם עושים, כדי לאמת להעם, כי באמת שלוחים הם מאת אלוה, — נדונים על־פי מצוות תורת משה. ועל כן אי־אפשר לשום נביא להוסיף על תורת משה או לגרוע ממנה, חוץ מהוראת־שעה (וגם זה רק בשאר מצוות, אבל לא בעבודה זרה). ב) מימוני מתכוון לפרש את המבטאים האנתרופומורפיים בכתובים המדברים בנבואָתו של משה, כגון „פנים בפנים", „ותמונת יהוה יביט" וכדומה. והוא מפרש את הכתובים האלה באופן שראינו, שהוא מבחין בין מדרגת הנבואָה של שאר הנביאים ובין זו של משה. ג) מימוני רוצה לישב את הסתירות שבין הכתובים, כגון הסתירה שבין הכתובים בבמדבר י"ב, שאלוה בעצמו מבאר את ההבדל שבין משה לשאר הנביאים, ודברים י"ח, שאלוה בעצמו מבטיח לישראל, שיקים להם נביא מקרבם כמשה עצמו.

והנה מתוך ההשקפה של בקורת היסטורית גלוי הוא, שאי־אפשר להסכים לתירוציו והתאָמותיו של מימוני. בנוגע לכוונתו השניה, אָמנם, אפשר להודות בכלל, שסופרים מקראיים השתמשו לפעמים בהשאלות ומליצות גשמיות, אם כי כוונתם היתה לענינים רוחניים. אבל דוקא בענייננו, בכתובים המבארים את ההבדל שבין משה ושאר הנביאים, הדבר גלוי הוא,

שהסופרים המקראיים לא התכוונו בדברים אלה למליצה כלל. וביחוד אם מזכירים אָנו את הכתובים בשמות ל"ג — ל"ד: „פני ילכו והניחותי לך", „אם אין פניך הולכים", „לא תוכל לראות את פני", „הנה מקום אתי", „ושכותי כפי עליך", „והסירותי את כפי וראית את אחורי ופני לא יראו", „ויתיצב עמו שם", „ילך־נא אדני בקרבנו". בנוגע להגשמה שבכתובים אלה אָמנם משתדל מימוני לפרשם (עיין שם פ"א, י', וב„מורה־נבוכים" חלק א', פרק נ"ד, ובכמה מקומות אחרים), אבל דבריו דרשה הם ואינם מתקבלים על הלב. וביחוד אי־אפשר להסכים לדברי מימוני בכוונתו להתאים את הכתובים הסותרים זה את זה בנוגע להאבטוריטה המיוחדה והמסוימה של משה. גלוי הוא, שיש כאן סתירה בין הכתובים. מימוני אינו מביא כאן את דברי הכתוב בדברים ל"ד, י': „ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, אשר ידעו יהוה פנים אל פנים". אפשר, שהוא לא ראה שום סתירה מכתוב זה לכתובים שבדברים י"ח, מאחר שהדברים שבפרשה ל"ד אינם אלא מספרים, שבעבר לא קם נביא כמשה. אבל התאָמה זו דחויה היא מעיקרה: גלוי הוא, שכוונתו של הכותב היא, שנביא כמשה לא רק שלא קם בעבר, אבל גם לא יקום בעתיד. וגם בנוגע להסתירה שבין הכתובים בדברים י"ח והכתובים בבמדבר י"ב אי־אפשר בשום אופן לקבל את ההתאָמה של מימוני: גלוי הוא, שהסופר בדברים י"ח אינו מודה ביחידותה של נבואת משה (ובודאי לא הודה להשקפה, שמשה הוא מרכז כל הנבואָה שבעולם).

ואולם ההתאָמה היותר מתקבלת בענייננו, כבכמה ענינים אחרים מהמין הזה, היא, כנראה, שלא להתאים כלל: היו כאן בתקופת המקרא שתי השקפות שונות בנוגע למצבו של משה בנבואָה ולטבע אישיותו בכלל. יש מהסופרים שראו במשה, אם לא נמצא אלהי, לכל הפחות „איש האלהים", איש בעל מדות ותארים אלהיים, מין „אָדם עליון", נמצא ממוצע בין האלהי ובין האנושי. ולא עוד, אלא שמושג זה של משה, כנראה, היה מקובל גם בין אותם הסופרים המקראיים, אשר בכלל היו פילוסופיים בערך, שלא האמינו במלאָכים כלל ונזהרו ממושגים ומבטאים גשמיים במחיצת אלוה ככל האפשר. וביחוד הפליגו ללכת בהערצתו של משה ובהרמתו לתוך הספירה האלהית אותם הסופרים המקראיים, הנודעים לנו בבחינת בעלי־מסתורין באמונתם במרכבה ובמלאָכים, כיחזקאל וישיבתו. וכמעט אין ספק בדבר, שכל הכתובים המעידים על משה, שהוא הביט בתמונת אלוה וראָה אותו פנים בפנים, יצאו מישיבה זו (ואָמנם גם בקרב ישיבה זו עצמה היתה כתה, שהשתדלה למעט במקצת את המגע הישר שבין משה ואלוה, בהגבילה את גדולתו של משה לראות אחוריו של אלוה, משום שפניו לא יראו). ויש כתובים, שבהם מדובר על משה בבחינת מלאָך: „וישלח מלאָך ויוציאנו ממצרים" (במדבר כ', ט"ז). אָמנם נראה, שהדברים האלה בפי משה עצמו כוונתם היא ל„מלאָך יהוה", אבל אם מדקדקים אָנו היטב בכתובים,

אָנו מוצאים, שהדברים האלה במקורם לא היו מיוחסים למשה, ושהסופר המקורי התכוון במבטא „מלאָך" למשה. ביחוד אם מקבילים אָנו את הכתוב הנדון לעומת כתובים אחרים, שבהם אָנו מוצאים את התמונה האלהית של משה במלואָה: „בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם — — — — והמה מרו ועצבו את רוח קדשו (=משה) — — — ויזכור ימי־עולם, משה עמו — — — איה השם בקרבו את רוח קדשו... כבהמה בבקעה תרד, רוח יהוה תניחנו" (ישעיה ס"ג, ט'—י"ד; ועיין גם נחמיה ט', כ': „ורוחך הטובה נתת להשכילם". שפינוזה בספרו „טראַקטאַטוס תיאולוגיקו־פוליטיקוס" מאמר א', הוצאָה ראשונה, עמודים 11—12, מפרש את המבטא „רוח־קדשו", כאילו מתכוון הוא אל התורה. אבל הוא לא ראָה נכונה בזה, אחרי שכל יחס הענינים השורר בכאן נעלם מעיניו, כאשר הוכחתי במאמרי „קרשקש ושפינוזה" ב„העתיד" ובפרק על־דבר שפינוזה ב„תולדות העיקרים בישראל" חלק ב'). ולעומת הסופרים המסתוריים האלה היו סופרים, שהשתדלו לפשט מתמונתו של משה את כל הקוים והשרטוטים המסתוריים, ולתארו בבחינת איש בעל מדות טובות ותרומיות ותארים משובחים בגשמיות וברוחניות. וגם הנטיה לעשות את משה למרכז כל הנבואָה, שכמוהו לא היה וכמוהו לא יהיה, מצאָה נטיה מקבילה לה בישיבת הסופרים האלה, והם הטעימו בכתובים שבדברים (ספר שבעיקרו רחוק הוא מכל אמונה במלאָכים ומסתורין) י"ח, שנביאים אחרים במדרגתו של משה יקומו לישראל „מקרב אחיהם". וגם הנטיה ליחס את כל האבטוריטה של התורה למשה, כזו שבתורה שלפנינו ובדברי מלאכי ג', כ"ב: „זכרו תורת משה עבדי, אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חוקים ומשפטים", — מצאָה לה נטיה מקבילה, לשתף גם את הנביאים האחרים באבטוריטה זו: „ולא שמענו אל־עבדיך הנביאים — — — ולא שמענו בקול יהוה אלהינו ללכת בתורותיו אשר נתן לפנינו ביד עבדיו הנביאים — — — ותתך עלינו האָלה והשבועה אשר כתובה בתורת משה עבד־האלהים" (דניאל ט', ו' — י"א; התפשטות האבטוריטה הנבואית על כל הנביאים נמצאָה דוקא בספר המלא מסתורין, בדניאל. אבל כמעט ברי הוא, שתפלה זו אין מקורה בספר דניאל, ורק ניתנה בפיו מאת מסדרו של הספר, אשר אם אָמנם בכלל נטה למסתורין, לא נמנע מלשים תפלה זו בפי דניאל, מפני שלפי דעתו מסוגלה היתה להתנאים ההיסטוריים, שדניאל היה נתון בהם. יחס הענינים, שהתפשטות האבטוריטה על כל הנביאים סותרת היא להשקפת בעלי המסתורין, בודאי נעלם לגמרי ממסדר זה).

אָמנם כן, במקרא ישנם לפנינו שני מיני משה. משה בתמונה אנושית: אָדם גדול, שזכה שתנתן תורה על־ידיו, אבל אינו מסוים ומיוחד במין, כלומר, אינו מין לעצמו, באופן ששאר הנביאים הבאים אחריו עדיין יהיה להם מקום להתגדר בו בנבואָה ובאבטוריטה, ולא עוד, אלא שאלוה

הבטיח בפירוש, שיקים להם נביאים ממינו של משה. ולעומת התמונה הזאת יש כאן משה בתמונה אלהית: משה הוא נמצא אלהי, מביט בתמונתו של אלוה, הוא מלאך פניו ורוח קדשו, שנשלח ממרום בלבוש בשר, כדי לזכות את הבריות.

את התמונה הכפולה הזאת של משה אָנו מוצאים גם בספרות היהודית־היונית. התמונה האנושית של משה הולכת ומתרקמת לזו של הפילוסוף המושל של אפלטון, בעוד שהתמונה האלהית שלו, שבתחילה היתה זו של מלאך, הולכת ומתרקמת למשה באידיאה. בספר „הסתלקות משה" א', י"ד: „על כן בחר בי וזכה אותי, אשר מבראשית הבריאָה הייתי עתיד לכך, להיות ממצעה של אותה הברית". ויותר מכריעים הדברים, שמביא גלאסיוס בשם הספר הזה (שכנראה אינו במלואו לפנינו): „כי מרוח קדשו (כלומר, של משה) נבראנו כולנו"; או: „יצא רוח קדשו (משה) מלפני אלוה, ויהי העולם" *. וכן נהיה הדבר, שתמונתו האלהית של משה חזרה ונתחלקה לשתים: בעלי „מעשה־מרכבה" ראו בו „מלאך־הפנים", בעוד שבעלי „מעשה־בראשית" ראו בו את „רוח־הקודש", הלוגוס.

וזה הוא היחס הקדמוני שבין משה ובין ישו: הנטיות המסתוריות בתמונתו של משה, שלא עצרו כח למצוא יפוי־כח בקרב היהדות האבטוריטטיבית, פרצו את הגדר ומצאו להן בטוי באישיותו של ישו. ישו הוא משה המסתורי, שנדחה מגו היהדות האבטוריטטיבית.

הנוצרים הקדמונים ראו בישו מין מלאך עליון, שהתלבש בבשר, כדי לזכות ברואי מטה ולגאלם; זו היא התקיימותה של תמונת משה אשר לבעלי־מרכבה שבמקרא ובספרות היהודית־היונית. הנוצרים המאוחרים האנטי־נומיים, שהתנגדו להחוקים, ראו בישו את הלוגוס, הרוח האלהי, רוח־הקודש; זו היא התקיימותה של תמונת משה אשר לבעלי־בראשית, מתוך תורת האידיאות.

מתוך השקפה זו מקבלים אור חדש כמה וכמה מקומות בספרי הברית החדשה והספרות התלמודית, שבהם גלוי, כי בימי תקופתה הראשונה של הנצרות היתה התחרות רותחת בין האישיות של משה וישו, ומצדם מאירים הם את יחס הענינים באופן נפלא: אין זו אלא ההתחרות שבין תמונת זה משה האיש ובין תמונתו המסתורית של משה בבחינת נמצא אלהי בשני גווניה: בגוון מלאך־הפנים בתקופת מרכבה של הנצרות, ובגוון רוח־הקודש, או הלוגוס, בתקופת בראשית של הנצרות

* מובא בקויטש: אפאקריפהעז וכו' II, עמוד 316.

האנטינומית *. „כי התורה ניתנה על־ידי משה, החסד והאמת נולדו על־ידי ישו משיח" (יוחנן א', י"ז). „ויאמר אליהם ישו: אָמן אָמן הנני אומר לכם: לא משה נתן לכם את הלחם מן השמים, אך אָבי הוא הנותן לכם את הלחם מן השמים האמתי — אני אני הוא לחם החיים!" (שם ו', ל"ב — ל"ה). „ויקללו (היהודים) אותו (את הסומא שנתרפא על־ידי ישו) ויאמרו: היה־נא אתה תלמידו של זה (ישו), ואנחנו תלמידיו של משה הננו" (שם ט', כ"ח). „אָז העידו עליו (על סטיפאנוס) אנשים לאמר: שמענו, שהטיח דברי גדוף נגד משה ואלהים — כי שמענוהו לאמר: זה ישו הנוצרי יחריב את המקום הזה וישנה את החוקים שנתן לנו משה" („מעשי השליחים" ו', י"א — י"ד; שם פ"ז משתדל סטיפאנוס להוכיח, שמשה בעצמו כבר נבא על ישו. ועיין גם כ"ו, כ"ב. בפרק ז' נראה הדבר, שמקומו של פסוק נ"ד הוא תכוף לפסוק ל"ז, וכל השאר בינתים הוא הוספה מאוחרה, שנוספה בכוונה, להשלים את הסקירה ההיסטורית הטרחנית, שהתחיל בה סטיפאנוס). „כי שמעו עליך (על שאול) לאמר: הנך מפתה את כל היהודים שבין הגויים למרוד במשה, לאמר — שלא ימולו את הבנים ולא ילכו בחוקות התורה" (שם כ"א, כ"א). „אם, איפוא, משמרת המות באות, כתובה על לוחות אבן, זכתה לכבוד, שבני ישראל לא היו יכולים להביט בפני משה מחמת [אור] כבוד פניו העובר, אינו דין שמשמרת הרוח תזכה לכבוד — — — אבל לא כמשה, ששם מסוה על פניו, למען לא יראו בני ישראל את קץ [האור] העובר — — — ועד היום הזה, בקראָם את [ספר] משה, מסוה פרוש על לבם, ורק אם יפנו לרבנו, יוסר המסוה" („אל הקורינתיים" ב', ג', ז' — י"ח). „כי נודעת לו (לישו) חבת כבוד יתירה על משה, בה במדה שגדול מערך הבית ערך הבונה אותו — — — גם משה נאמן היה בכל ביתו, בבחינת עבד להיות לעד על הכבוד העתיד. אבל ישו [ממונה] הוא על ביתו בבחינת בן" („אל העברים", ג', ג' — ו'). „משה, בנתנו את התורה, בנה משכן וקדש את האוהל וכל כליו בדם פרים ואילים, אבל ישו חתם את הברית החדשה בדם עצמו" (שם ט', י"ח).

ותשובתם של חכמי התלמוד נגד הדרשות האלו היתה התשובה הנהוגה באותם הימים: דרשה נגד דרשה.

נגד הדרשה, שמשה הוא עבד וישו בן, היו דורשים: „ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה" — אין תלמוד לומר בעבדי במשה, אלא שדברתם בי דברתם בעבדי במשה" (ספרי, בהעלותך, פסקא ק"ג). כלומר: בדברכם בעבדי במשה, הרי הוא כאילו דברתם בי. „עבד ה' — לא בגנותו של משה הכתוב מדבר, אלא בשבחו, שכן מצינו (עמוס

* גם קרוב הדבר, שהשם „ישו" = ישוע = „יהושע" אינו אלא שמו של „יהושע משרת משה".

ג׳, ז׳) הנביאים הראשונים שנקראו עבדים" (שם, פסקא קנ"ז; וגם במקום אחר, ספרי דברים, פסקא כ"ב, מאריכים הם בדרשה זו, שלא כל מי שהיה רוצה בכך היה זוכה לשם־הכבוד „עבד ה׳"). ונגד הדרשה הנוצרית הנדונה מכוונה גם הדרשה המדמה את משה לבנו של מלך (שם, פינחס, פסקא קל"ד—קל"ה). נגד הדרשה, שישו הוא לחם־שמים, דורשים החכמים, שהמן ניתן לישראל בזכות משה (תוספתא סוטה פרק י"א, י׳). הנוצרים דרשו, שמשה הקריב דם פרים ואילים וישו הקריב דם עצמו; והחכמים דורשים לעומתם: „יערף כמטר לקחי" — חכמים אומרים: אמר להם משה לישראל: שמא אתם יודעים, כמה צער נטצערתי על התורה — נתתי נפשי עליה, דמי נתתי עליה (ספרי, דברים, פסקא ש"ו). הנוצרים דרשו, שישו בא מבית־דוד, והחכמים לעומתם נשאו את משה על חשבונו של דוד. „משה אמר: עבירה עברתי — תיכתב אחרי; דוד אמר: לא תיכתב" (ספרי, דברים, פסקא כ"ו). ובזה, כמובן, מרמזים הם, שישו נולד בעבירה, מעין זו של דוד אביו, שהנוצרים מחפים עליה („לא תיכתב").

ויותר שהשפילו אויבי התורה את כבודו של משה, כדי להבליט את גדולתו ורוממותו של ישו, התנשאה גם אישיותו של משה. באותה התקופה מתחיל גם שמוש הלשון „משה רבנו", מכוון כנגד השם „רבנו" של ישו. אמנם בדבריו של יהושע: „אדוני משה, כלאם" (במדבר י"א, י"ב) כבר שומעים אנו את הכנוי „רבנו" שבעתיד, ובתקופת התנאים הראשונים כבר מצוי היה הכנוי „רבן" (עיין גרטץ חלק ד׳, הערה 9); ואולם העיקר כאן הוא מובנו המוחלט של כנוי זה, שכנראה גם מסדר האבנגליון של מתי לא ירד לסוף ערכו. ובמובנו זה היה הכנוי „רבנו" ענין של התחרות בין אישיויותיהם של משה וישו:

„... והמה (הפרושים) נקראים מאת האנשים „רבי", אבל אתם אל תקראו „רבי". כי אחד הוא המורה שלכם — — — וגם אל תקראו „רב", כי רבכם הוא המשיח" (מתי כ"ג, ז׳ — ט׳). „אתם קוראים אותי מורה ורב, ויפה אתם אומרים, כי באמת אני הוא" (יוחנן י"ג, י"ג).

ולא רק בבחינת רב ומורה של תלמידיו הקרובים לו קראו לישו „רב", אלא גם בבחינת „אדון ישראל", או „רבן של ישראל". ואלה הם דברי שמעון (פטרוס) בדרשת שבועות שלו: „הפעם ידע כל בית ישראל, שהאלהים עשה אותו לרב ולמשיח, את ישו זה, אשר אתם הוקעתם אותו" („מעשי השליחים" ב׳, ל"ו).

נגד טענה יהירה זו התחזקו החכמים בשמוש הלשון „משה רבנו". וגם תארי־כבוד אחרים יחסו למשה, כדי להגדילו ולנשאו נגד כל הבאים להשפיל את כבודו. כגון: „משה — חכם גדול, אב החכמים ואדון הנביאים" (ספרי, פינחס, פסקא קל"ד); „משה — חכם חכמים, גדול גדולים, אב

נ ב י א י ם" (שם, פסקא קל"ה); „ה מ ע ו ל ה ש ב נ ב י א י ם" (שם, פסקא קל"ט); „ומה משה, שהוא חכם חכמים, גדול שבגדולים" (שם, האזינו, פסקא ש"ו, ועוד). וכנראה, היו רוצים גם לקבוע את האמונה במעלתה המיוחדת של נבואת משה לעיקר מעיקרי היהדות. הם נסו לקבוע את שמו בברכת־התורה, ובימי התנאים, כנראה, הנהיגו באיזו בתי־כנסיות חשובים את נוסח ברכת־התורה: „ברוך ה' אשר נתן תורה לישראל על־ידי משה רבנו" (שם, פסקא ש"ה. נוסחה זו מסורה היא בשם י ה ו ש ע, תלמידו של משה!).

ואם נוסחה זו של ברכת־התורה לא נתקבלה בישראל, אין זה אלא מפני שנושאי היהדות שבאותם הדורות נזהרים היו מאד־מאד בדבריהם ומעשיהם בענין זה. כי בכל היותם אנוסים מצד אחד להטעים את אישיותו של משה, הלא מהצד השני מוכרחים היו להתנהג במתינות ובזהירות יתירה. כי מה בצע בהתרחקם מישו, אם ינשאו את משה ממדרגת איש בן־תמותה למדרגת מלאך או לוגוס ויפליגו להכניסו לתוך מחיצת האלהות, כשם שעשו מעריצי ישו את מורם ורבם? וכמה מיוסדה היתה זהירותם זו, אָנו רואים בהעובדה, שבדורות מאוחרים היו איזו מבעלי־מדרש מיחסים למשה אותם הסימנים הקוסמולוגיים עצמם, שיחסו הנוצרים לישו: „הקדוש־ברוך־הוא אָמר למשה: הרי ע ש י ת י א ו ת ך כ מ ו ת י לפרעה. אני נקרא אלהים, ו ב ו ב ש ם ב ר א ת י א ת ה ע ו ל ם, שנאמר: „בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ"; והרי עשיתי א ו ת ך כ מ ו ת י ל פ ר ע ה א ל ה י ם, שנאמר: „ראה, נתתיך אלהים לפרעה" (תנחומא הקדום, הוצאת בובר, וארא ז'; דרשה זו דומה לדברי גלאסיוס שהבאנו למעלה).

סכנה זו ראו כמה מטובי התנאים, והשתדלו למעט במקצת את דמות אישיותו הגדולה של משה. ואם כי היו נזהרים מלפגוע בכבודו, הלא הטעימו בדרשותיהם, שמשה אינו אלא שליח ולא יותר, ושכל שליחותו אינה אלא בשביל ישראל. את דברי הכתוב: „ראה, נתתיך אלהים לפרעה" — הם מפרשים, שמשה היה ד י י ן לפרעה (מכילתא בוא, בפתיחתא). „רבי עקיבא אומר: לאמר — צא ואמור להם, ש ב ז כ ו ת ם ה ו א מ ד ב ר ע מ י, שכל ל"ח שנים שהיה כועס על ישראל לא היה מדבר עמו. אָמר רבי שמעון בן עזאי: ולא עם משה בלבד היה מדבר בזכות ישראל, אלא עם כל הנביאים כולם" (שם). „לא מפניך, בן־עמרם, אני בורח, אלא מפני אדון חולי ארץ" (שם, בשלח, מסכת ב', פ"ד). „ויאמר ה' אליו: לך רד, יפה אָמרת. זהו שהיה רבי יהודה (שהיה בעל־מסתורין מובהק) אומר: מנין אתה אומר, שאָמר הקדוש־ברוך־הוא למשה: דבר אומר לך, ואתה מחזירני, ואני מודה לך, שיהיו ישראל אומרים: גדול משה, שהודה לו הקדוש־ברוך־הוא. רבי אומר: א י ן א ָנ ו צ ר י כ י ן ל ע ש ו ת ל מ ש ה ג ד ו ל, א ל א א ם כ ן ע ש י נ ו ל ה ק ד ו ש ־ ב ר ו ך ־ ה ו א, ש ח ז ר ב ו ו ב ד ב ר ו. אלא

מזרזין לאדם בשעת תלמוד ומזרזין את האדם בשעת מעשה (שם, מסכתא דבחודש פרשה ד׳; ועיין שם סוף פרשה ט׳, שגם שם רבי אינו מסכים להגדיל את משה על חשבונו של כבוד המקום). „אמר רבי עקיבא: „בינו ובין בני ישראל" — זכה משה ליעשות שליח בין ישראל לאביהם שבשמים" (ספרא, בחוקותי, סוף פרשה ב׳; לשונו של רבי עקיבא „אביהם שבשמים" מיוחדה היא לו במאמריו המכוונים נגד ישו, כגון משנה יומא פ"ח ואבות פרק ג׳, י"ד. וכאן הוא משתמש בלשון זו עצמה בדבריו המכוונים נגד ההערצה המוגזמה של אישיותו של משה). „מגיד הכתוב, שכל המודה בעבודה־זרה כופר בעשרת הדברות ובמה שנצטווה משה ובמה שנצטוו האבות ובמה שנצטוו הנביאים" (ספרי, שלח, פסקא קי"א).

ואת ערך המאמר הזה לענינו נבין מתוך המאמר הבא: „תורה צוה לנו משה". וכי ממשה אנו אוחזים את התורה, והלא אבותינו זכו בה, שנאמר: „מורשה קהלת יעקב" (שם, ברכה, פסקא שמ"ה).

וביחוד חשוב הוא יחס המשנה להשאלה הנדונה כאן: „והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל", וגומר. וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא לומר לך, כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדים את לבם לאביהם שבשמים (רבי משתמש כאן בלשונו של רבי עקיבא במאמריו המכוונים נגד ישו), היו מתגברים, ואם לאו, היו נופלים. כיוצא בדבר אתה אומר: „עשה לך שרף ושים אותו על נס והיה כל הנשוך וראה אותו וחי". וכי נחש ממית או נחש מחיה? אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדים את לבם לאביהם שבשמים, היו מתרפאים, ואם לאו, היו נימוקים" (משנה ראש השנה פרק ג׳; בבלי כ"ט, עמוד א׳).

הדברים על הנחש מכוונים בלי ספק נגד דרשות הנוצרים בענין זה: „וכשם ששם משה את הנחש על נס במדבר, כן גם בן־האדם צריך להתעלות על נס, כדי שכל המאמין בו יזכה לחיי עולם, כי כל־כך אהב אלהים את העולם, שהסגיר את בנו יחידו, כדי שכל המאמין בו לא יאבד, אך יזכה לחיי־עולם" (יוחנן ג׳, י"ד — ט"ז; ועיין גם שם ח׳, כ"ח וי"ב, ל"ב).

דרשה זו ערך גדול היה לה בתורת הנוצרים. כי לא בלבד שכבר כרוכה בה התורה היותר חשובה של הכריסטולוגיה בסגנונה היותר קדום, בזה של שאול התרסי (עיין „אגרת אל הרומאים" ג׳, כ"ה; ה׳, ח׳; ח׳, ל"ב; ו„אגרת יוחנן" א׳ ד׳, ט׳), אלא יתר על כן: היו בין הנוצרים מי שדרשו מתוך הפסוק, הנדון במשנה שלפנינו, שמשה התנבא על ישו ושם את הנחש על נס, כדי לרמז על ישו, שעתיד הוא להתלות על העץ, וכשם שכל המסתכל כלפי מעלה אל הנחש היה מתרפא, כן כל המסתכל כלפי מעלה לצלבו של ישו ומאמין בו, הרי הוא עתיד לחיי־עולם. והוא, ישו, אשר שמו אותו על

גם והטרידו אותו מן העולם למראית עין, הוא הוא שיהיה מחיה מתים (אגרת ברנבס, י"ב, ה׳ — ז׳. ספר זה הוא אחד הספרים הגנוזים, או האפוקריפים, של הברית החדשה, אבל בתקופת המשנה, כלומר, בזו שסדור המשנה היה הולך ונעשה, ספר זה היה לו מקום חשוב בין ספרי הברית החדשה).

והנה באור היוצא מתוך דרשות אלו של הנוצרים גלוי הוא, שדברי המשנה בראש השנה, שהבאנו, מכוונים נגד ישו, אבל דרך־אגב גם נגד משה, כדי שלא נטעה בו, שיש בו איזה כח אלהי בין ישראל לאביהם שבשמים. והמשנה מטעימה, שכל ענין הגבורה לא בא אלא על־ידי ישראל עצמם, שהיו משעבדים את לבם לאביהם שבשמים, ולא על־ידי איזה כח אלהי מסתורי שבמשה.

„מצינו, שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה, שנאמר: „עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי, מצוותי, חוקותי ותורותי" (סוף קידושין; ועיין שמות רבה כ"ח, א׳: „בקשו מלאכי־השרת לפגוע במשה, עשה לו הקדוש־ברוך־הוא קלסטורין של פניו דומה לאברהם... אמר הקדוש־ברוך־הוא למשה: לא ניתנה לך תורה אלא בזכות אברהם").

„משה זכה בעצמות יוסף, ואין בישראל גדול ממנו, שנאמר: „ויקח משה את עצמות יוסף עמו". מי לנו גדול ממשה, שלא נתעסק בו אלא המקום, שנאמר: „ויקבור אותו בגיא". לא על משה בלבד אמרו, אלא על כל הצדיקים, שנאמר: „והלך לפניך צדקך, כבוד ה׳ יאספך" (משנה סוטה, פרק א׳). גלוי הוא כאן, שהמשנה מטעימה בכוונה, שאין גדול בישראל ממשה, ולא שמשה גדול הוא מכל החכמים והנביאים, כבמאמרים שהבאנו למעלה. ולא עוד, אלא שמטעימה היא, שלא משה בלבד זכה למעלה הנדונה, אלא כל הצדיקים. והנה דברי המשנה נמצאים בשנויי נוסחאות במקורות אחרים (בספרי בהעלותך, פסקא ק"ו; ברכה, פסקא שנ"ה; תוספתא סוטה, פרק ד׳, ח׳, ט׳; בבלי שם, י"ג, עמוד ב׳; וילקוט בהעלותך, רמז תשמ"ב). מזה יוצא, שההתנגדות להערצה מוגזמה של משה התפשטה בין חכמי התלמוד של כל הדורות.

ואולם הפרט היותר חשוב והיותר מכריע בעניננו הוא יחס המשנה להכנוי „משה רבנו". כנוי זה נמצא בכל הקבצים התנאיים (כגון ספרי במדבר, פסקא קנ"ז; דברים, פסקא י"א, י"ד, כ"ה, כ"ט ועוד; תוספתא עבודה זרה, פרק ג׳ (פ"ד), י"ט — כנראה, הפעם היחידה בכל התוספתא. ועיין שם סוף עדיות), אבל במשנה אינו נמצא אפילו פעם אחת. ומלבד שגם ראיה שלילית זו, כלומר, „ראיה מתוך שתיקה", גדולה היא כשהיא לעצמה, הרי יש מקום אחד במשנה, שראיה שלילית זו שקולה כחיובית: במקום זה, שצורך היה בכנוי מיוחד למשה, לשון המשנה

כך היא: „רבי יהושע בן קרחה אומר: גדולה מילה, שלא נתלה לו למשה הצדיק עליה מלא שעה" (משנה נדרים, פרק שלישי; בבלי ל"א, עמוד ב').

והנה בברייתא, המובאה שם בגמרא בענין זה, הלשון היא: „שכל זכויות, שעשה משה רבנו, לא עמדו לו, כשנתרשל מן המילה". ואף־על־פי שגם רבי עצמו בברייתא משתמש בכנוי „משה רבנו", השכיל לשנות במשנה מ„משה רבנו" ל„משה הצדיק" *. הרי שבכוונה השמיטו את הכנוי „משה רבנו" במשנה, כדי למעט במקצת בדוקומנט הדוגמטי, במשנה, את דמות אישיותו של משה, שהיתה הולכת וגדולה, הולכת ומתלבשת בתארים אלהיים, שנושאי היהדות האבטוריטטיבית השתדלו להרחיק מאישיותו של משה כמאישיותו של ישו, שלא הודו בה ולא כלום.

את ההתחרות בין שתי התמונות של משה אנו מוצאים גם בספרות המדרשית המאוחרה, אשר אמנם לפעמים המאמרים, המובאים בשם ראשוני החכמים, עתיקים הם ויצאו מפי החכמים אשר בשמם נמסרו: „רבי עקיבא אומר: „ויכסהו הענן ששת ימים" — לחלוק לו כבוד למשה. אמר רבי נתן: מפני מה נתעכב משה כל ששת ימים ולא שרה עליו דבור? — בשביל שימרק מכל אכילה ושתיה שהיה במעיו עד שיתקדש ויהא כמלאכי השרת. אמר לו רבי מתיא בן חרש: רבי לא אמרו אלא לאיים עליו, כדי שיקבל עליו דברי תורה באימה, ביראה, ברתת ובזיע" (אבות דרבי נתן פרק א', א'). רבי עקיבא ורבי מתיא מתנגדים להדרשה, שמשה צריך היה להתלבש בתארים אלהיים, להיות כמלאכי השרת, כדי שיקבל את התורה.

במדרשים על פטירת משה (בית־המדרש חלק א'; אוצר מדרשים חלק ב', עמוד 356 ואילך) ההשתדלות גלויה היא, להטעים את הרעיון, שמשה לא היתה לו שום זכות להפטר מן המיתה, שאינו טוב מהאבות וצדיקים אחרים, ובכלל — שבן־תמותה הוא וסופו למות ככל האדם. ואף־על־פי־כן, תמונת משה המסתורית מרחפת על־פני הדברים, כאילו כל הויכוח שבין הקדוש־ברוך־הוא ובין משה, על־דבר אפשרות מיתתו של משה, בא להשיב על השאלה הקשה, היאך אפשר הדבר, שמשה „איש־האלהים" לא ינצל ממיתה, שהיא גורל בן־תמותה. ובאמת במקום אחד גלוי הוא, שהתשובה

---

* הכנוי „משה הצדיק" אינו נמצא בספרות התלמודית אלא במקומות מועטים, וכמעט בכל המקומות האלה הוא בא בקשר עם המקרא „צדקת ה' עשה", כלומר: כל המקומות האלה אינם אלא מקבילים להמשנה בסוטה פ"א, ששם הטעימה המשנה, שאין חילוק בין משה לשאר הצדיקים. עיין משנה אבות, פרק ה', י"ח; תנחומא הקדום, ברכה, ה'; מדרש שמואל ב', ח'; אבות דרבי נתן, ב', ג', בענין שבירת הלוחות: „כך היה משה הצדיק דן קל וחומר מעצמו"; מדרש פטירת משה, בית־המדרש, חלק א', עמודים 123, 129; למדרש שמואל ב', ח', עיין ילקוט בסוף י"א, רמז תתקמ"ז.

האחרונה על שאלה זו היא פשרה בין שתי התמונות של משה, שהיו מתחרות זו בזו דרך הדורות: משה בחייו הוא בן־תמותה, וגורלו גורל כל האָדם, אבל משה אחרי מותו יהיה מין נמצא אלהי. „אָמר לו הקדוש־ברוך־הוא: משה, ימיך בטלים ואורך אינו בטל — שלא תהא צריך לעולם־הבא לא לאור החמה ולא לאור הלבנה וכוכבים, ולא אכילה ושתיה, ולא כסות ומלבוש, ולא שמן לראשך, ולא מנעלים לרגליך — — — שאני בכבודי מאיר לך — — — ומכבודי אָשים לבושך, ומהדרי אָשית כסותך, ומזהרי אטהר פניך, וממתקי ארוה גרונך, וממרכבות רכובי אָשים רכוביך, ומשרביט שלי שחקוק עליו שם המפורש, שבו בראתי העולם תחילה, (ש)ממנו נתתי לך דוגמא בעולם הזה" (מדרש פטירת משה רבנו עליו השלום, בית־המדרש חדר א', עמוד 121, אוצר מדרשים חלק ב', 364, 2). מיתתו של משה, לפי ספור זה, לא היתה אלא הסתלקות מתוך חיי בן־תמותה לחיים נצחיים של מלאָך ולוגוס. כי גלוי הוא, שכוונת הדברים המובאים היא, לקיים את תמונתו המסתורית של משה בשני מובניה, בזה של מלאָך ובזה של לוגוס: הקדוש־ברוך־הוא מזכיר למשה, שכבר בעולם הזה, אף־על־פי שלא היה לוגוס, הלא היה בידו „מטה ה'", השרביט, שחקוק עליו השם המפורש, שבו נברא העולם, ומבטיח לו, שלעתיד, אחרי הסתלקותו מן העולם הזה, יהיה לאחד ממלאכי המרכבה.

וגם גדולי הפילוסופים שלנו השתדלו להבליט את תמונת משה „שלהם" מתוך ההתנגדות שבין משה וישו, או שבין משה הפילוסופי ומשה המסתורי, ויש שנלכדו בפח והכניסו לתוך תמונת משה שלהם איזו שרטוטים מתוך תמונת ישו או משה המסתורי.

סעדיה בספרו „האמונות והדעות" מזכיר את ההשקפות השונות על־דבר אישיותו של ישו: „ואלה האנשים ארבע כתות: השלש מהם יותר קדמונים, והרביעית מקרוב יצאָה. הראשונה רואה, כי משיחם גופו ורוחו מהבורא יתברך — — — אבל הרביעית חושבת, שהוא כמו הנביאים בלבד, כאשר נסבור אנחנו ב„בני בכורי ישראל" (שמות ד'), וכאשר חושבים זולתנו (המושלמנים) ענין אברהם ידיד הבורא" (מאמר ב', פרק ז').

סעדיה, כמובן, משיב על כל אלו הכתות ומוכיח, שאין כאן מקום לנבואָתו של ישו, וביחוד — שאין כאן מקום לישו האנטינומי, שבא לבטל את התורה.

וכשבא לדבר על נביאי ישראל, הוא מבליע לגמרי את מעלתו המיוחדה של משה, וכל טענותיו נגד בטול־התורה אינן לקוחות מתוך מעלתה המיוחדה של נבואת משה, אלא מתוך המושג הפילוסופי הכללי, שאלוה לא ישנה את דברו, אחרי שהוא חכם ויודע לסגנן את החוקים באופן שיהיו מסוגלים לכל התנאים של כל המקומות וכל הזמנים. סעדיה נותן לנו תמונה פילוסופית

של הנביא בכלל, ונותן טעם לדבר, שהנביא צריך להיות איש בין האנשים מעמיו ולא נמצא אלהי מסתורי: „ואומר עוד, שלא יתכן בחכמה, שיהיו השלוחים לבני־אדם מלאכים, מפני שבני־אדם אינם יודעים שיעור כח המלאכים במה שיוכלו ולא במה שילאו ממנו. וכאשר יבואו באותות מלאים (= נפלאים), יש לבני־אדם לחשוב, שכל המלאכים כן טבעם, ולא יתאמת אצלם, שהאות ההוא מאת הבורא. אך השלוחים, כשיהיו בני־אדם כמונו, ונמצא עושים מה שנלאה מעשותו, ומה שאיננו כי אם ממעשה הבורא, תתאמת להם השליחות במאמרו. — — —" „ואשר הביאני לזכור כל אלה הדברים: הנה, שראיתי אנשים, הפסידו מחשבותם, כאשר חשבו בדברים האלה. וקצתם אמר: הרחקתי (= רחוק הוא בעיני), שימות הנביא כשאר האדם, וקצתם שהרחיק, שירעב ויצמא, וקצתם הרחיק, שישגל ויוליד, וקצתם הרחיק, שיעבור עליו החמס והעול, וקצתם הרחיק, שיעלם ממנו דבר מן הנמצאות" (מאמר ג', פרק ד').

בחיי נמשך בכלל אחרי סעדיה. הוא מטעים את שליחות אדם בבחינת נביא במדה מרובה מסעדיה, אבל, כסעדיה, גם הוא אינו מטעים את אישיותו של משה. צורת הנביא בכלל בשיטתו של בחיי היא זו של אדם המעלה: „והשביעי (החילוק השביעי בין ההערה התורית וההערה השכלית), כי התורה נגיע אליה במציעות אדם, שיראו על־ידו אותות ומופתים, כל (= שכל) בני־אדם שוים בהם מצד הרגשותם, לא יוכלו לדחותם" („חובת הלבבות" שער ג', סוף פרק ג'). „והענין הרביעי: טובת האלהים על איש מאישי בני־אדם, נתיחד בה משאר משפחתו ועמו ושאר המדברים, כנביא מובחר" (שם פרק ו').

ואולם סעדיה וישיבתו מצטיינים בזה, שהתרחקו הלאה מכל השפעה מסתורית. וגם בחיי, אף־על־פי שהוא לא ניצל לגמרי מהשפעה מסתורית, ובאמת צורת משה בספרו „תורות הנפש" מצטיינת בסימנים אלהיים מובהקים, הלא ביסודות שיטתו בספרו „חובת הלבבות" נמנה הוא על ישיבתו של סעדיה. ואולם כשבאים אנו לישיבתו של גבירול, שהשפעה מסתורית שלטה בה בכמה ענינים, אף־על־פי שבכלל גם ישיבה זו התרחקה מיסודות המסתורין, אנו מוצאים רשומים ניכרים של תמונת משה המסתורית:

רבי יהודה הלוי רואה בנביא בכלל מין חדש. על החלוקה הרגילה: דומם, צומח, חיים, מדבר, הוא מוסיף מין חדש: דומם, צומח, חיים, מדבר, נביא. ומתוך כך יוצאת לו תמונה של משה, שיש בה מעין שרטוטים מסתוריים, אלא שאינה מסתורית כל־כך, כזו של ישו. כוונתו זו גלויה משתי התמונות המקבילות, זו של ישו מתוארת מאת בא־כח הנצרות, וזו של משה מתוארת מאת בא־כח היהדות: „וקרא לחכם מחכמי אדום (במקור: אלנצארי = הנוצרים) ושאל אותו על חכמתו ומעשהו (במקור: עלמה ועמלה, כלומר: התיאוריה והריטואל שלו). ואמר לו (הנוצרי): אני

מאמין — — — בכל מה שבא בתורה ובספרי בני ישראל — — — ובאחריתם ובעקבותם (של ישראל) נגשמה האלהות, והיה עובר ברחם בתולה מנשיאות בני ישראל, וילדה אותו: אנושי הנראה, אלהי הנסתר, נביא שלוח בנראה, אלוה שלוח בנסתר, והוא המשיח, הנקרא בן־אלהים, והוא האָב והבן, והוא רוח־הקודש, ואנחנו מיחדים אמתתו, ואם נראה על לשוננו השילוש" („כוזרי", מאמר א', סימן ד').

מקבילה לעומת תמונת ישו זו היא תמונתו של משה מתוארת מאת החבר, בא־כח היהדות (אחר שהציע את החילוקים שבין ממלכות הטבע דומם, צומח, חי, מדבר בינן לבינן):

„אָמר החבר: ואיזו מדרגה אתה חושב למעלה מזאת? אָמר הכוזרי: מעלת החכמים הגדולים. אָמר החבר: איני רוצה לומר (כלומר, כוונת שאלתי אינה) אלא מעלה תפריד (= שתפריד) את בעליה פרידה עצמית, כהפרד הצמח מן הדומם והפרד האָדם מן הבהמה, אבל הפרידה ברב ומעט אין לה תכלית, מפני שהיא מקרית ואינה מעלה על דרך אמת. אָמר הכוזרי: אם כן, אין מעלה במורגשים יתירה על מעלת בני־אָדם. אָמר החבר: ואם ימצא אָדם, שיבוא באש ולא יוזק בו, ויעמוד מבלי מאכל ולא ירעב, ויהיה לפניו זוהר, שאין העין יכולה להסתכל בו, ולא יחלה ולא יחלש, וכאשר יגיע אל תכלית ימיו, ימות לרצונו, כמי שיעלה על מטתו לישן ביום (לפי המקור) ידוע ובשעה ידועה, עם (= בצירוף) ידיעת העבר והעתיד: מה שהיה ומה שיהיה, הלא המעלה הזאת נפרדת בעצמה ממעלת בני־אָדם. אָמר הכוזרי: אבל המעלה הזאת אלהית, מלאכותית, אם היא נמצאת. וזה מדין הענין האלהי, לא מן השכלי ולא מן הנפשי ולא מן הטבעי. אָמר החבר: אלה קצת תארי הנביא, אשר אין עליו חולק" (שם, סימנים ל"א — מ"ג).

ביאור הדברים, מתוך הרצאָתו המלאה של הלוי בקשר עם יסודות שיטתו, הוא זה: הנוצרים, המנשאים את ישו למדרגה אלהית, עושים כן על־ידי התגשמות האלהות, במה שמורידים את האלהות ממרומה הרוחני ומכניסים אותה לתוך רחם בתולה. בזה הם קובעים יחס גם בין האלהות והגשמיות, בין אלוה ואָדם. לא כן לפי תורת היהדות. בכאן הנביא הוא ממלכתו החמישית של הטבע. וכשם שאין קושיה בדבר, שהצומח הוא במעלה יתירה על הדומם, ובעל־החי במעלה יתירה על הצומח, והאָדם במעלה יתירה על בעל־החי, כך אין כאן שום קושיה בדבר, אם הנביא הוא במעלה יתירה על המדבר הפשוט. אָמנם יש כאן חילוק בדבר: הנמצאים של ארבע ממלכות הטבע נולדים ומתפתחים מתוך מאורעות טבעיים, בעוד שתולדתו והתפתחותו של הנביא תלויות בהתקיימות כמה וכמה מצוות שמעיות, ריטואליות. אלא

שהחילוק הזה אינו נוגע לעצם מהותו של הענין. כי מאחר שהמצוות השמעיות באות מצוויו של בורא־העולם, שממנו באים השיעורים והערכים במאורעות הטבעיים, הרי המאורעות הריטואליים והמאורעות הטבעיים, כל כמה ששונים הם זה מזה, יש להם צד השוה בזה, ששיעוריהם וערכיהם נצטוו ונסדרו מאת אלוה, שהוא יסוד הצורה להחומר הקדמון הנצחי, שממנו נבראו כל הנמצאים הטבעיים, ושהוא גם מישמיש חומר להתקיימותן של המצוות הריטואליות. ועל כן עם ישראל, המקיים את המצוות השמעיות על־פי מצות אלוה, הוא עם הנבואה, ומשה, שבו נתקיים הטפוס הישראלי בתמונתו האידיאלית, הוא גלויו היותר מלא והיותר שלם של המין האלהי המלאכותי, הנביא. תמונתו של משה, לפי דעת הלוי, אינה פוגמת בהתעלותה של אלהות, כזו של ישו, מפני שסוד הבריאה בארבע ממלכות הטבע הוא זה בעינו כבבריאת הנביא, אלא שבריאתו של זה צריכה היא למצוות ריטואליות. בריאת הנביא, איפוא, אינה אלא המשך פעולת הבריאה האלהית בהשפעתה על החומר ההיולי, בלי שום שנוי יחס כלל.

ולא רק יהודה הלוי, אלא גם מ י מ ו נ י, אותו הפילוסוף, שהשתדל להתרחק מכל השפעה מסתורית יותר מכל בני גילו, לא הישתמט לגמרי מהשפעתה של התמונה המסתורית של משה:

כבר הבאנו בתחילת מאמרנו זה את דבריו ב„יד החזקה“, אלא שב„יד החזקה“ מימוני מתכוון להציע את הענין בפשיטות היותר אפשרית, מבלי רדת לפרטי הדברים, וביחוד מבלי נגוע במחקרים עמוקים, המסתתרים תחת השטח. אבל אפשר למלא את דבריו בזה מתוך דבריו בפירוש המשניות וב„מורה נבוכים“: „והיסוד השביעי: נבואת משה רבנו עליו השלום. והוא, שנאמין, כי הוא אביהם של כל הנביאים — — — והוא היה הנבחר מכל מין האדם — — — וכי הוא עליו השלום הגיעו התעלותו מן האנושיות עד [ש ה ש י ג] ה מ ע ל ה ה מ ל א כ ו ת י ת ו נ כ ל ל ב מ ע ל ת ה מ ל א כ י ם — — — ו נ ש א ר ש כ ל ב ל ב ד“ (מבוא לפרק חלק — — — בלשון ערבי ובהעתקה עברית — — בהוצאת יהושע האלצער, ברלין תרס“א, עמודים 23—24).

גלוי הוא, שהגוון הבולט החדש, שנתן הרמב“ם לאישיותו של משה, היה מכוון כנגד דברי המושלימים על גדלותו של נביאם מחמד (אלא שבסמוך נראה, שגם תמונת מחמד קבלה שרטוטים ידועים מתוך תמונתו של ישו הקוסמולוגי. כי בין המושלימים שבאותה התקופה כבר היתה כתה, שהיתה מיחסת למחמד אותן הסגולות הקוסמולוגיות שיחסו הנוצרים לישו). ואפשר לאמר, שמימוני בא לידי השרטוטים המסתוריים בתמונת משה שלו דוקא מתוך השתדלותו להתרחק מתורות מסתוריות ככל האפשר. ידוע הוא, שמימוני בימיו ראה סכנה גדולה לטהרת הפילוסופיה היהודית נשקפת מתוך תורת האידיאות. ומאחר שרבי עקיבא במשנה מאמיר אבטוריטה גדולה

להתורה, מפני שהיתה כלי־חמדה שבו נברא העולם, מימוני רצה להציל אבטוריטה זו מהתורה הקדומה לאישיותו של משה: המשנה מכניסה סימנים קוסמולוגיים לתוך התורה, אבל ממעטת היא את דמות אישיותו של משה ונזהרת מליחד לו איזו סגולה קוסמולוגית. ובשיטת מימוני הדבר הוא להפך: משה מתיחד בסגולה קוסמולוגית, אבל התורה לא קדמה למשה, אלא משה כתב את התורה מפי הקדוש־ברוך־הוא, הקדוש־ברוך־הוא קורא ומשה כותב, מלה במלה ואות באות.

ואולם בפירוש המשניות לא הגיע עדיין מימוני לסוף דעתו בפילוסופיה, וגם זאת, שבכאן ענינו היה לקבוע עיקרי היהדות, והוא בעצמו מבחין בין עיקרים פילוסופיים ובין עיקרים דתיים, או תיאולוגיים, התלויים באמונה, ועיקר נבואת משה הוא אחד מהם. ב„מורה נבוכים", איפוא, במקום שמימוני אינו עוסק אלא בתשעת העיקרים הפילוסופיים (למעט את העיקרים: נבואת משה, תורה באותיותיה מן השמים, תחית המתים ומשיח, בבחינת עיקרים תיאולוגיים), לכאורה, לא היה לנו למצוא את תמונת משה שלו. ובאמת מימוני בעצמו מבטיח לנו, שלא ידבר כאן על נבואת משה לא דבר ולא חצי־דבר (עיין להלן). אבל, כנראה, הענין הזה חשוב היה לו ביותר, ואין אָדם שליט ברוחו לכלוא אותו בענין גדול כזה. ועל כן אם נלקט את הרמזים למשה ב„מורה נבוכים", נמצא את תמונתו של משה במלוא הודה, זיוה והדרה, תמונה יותר פילוסופית מזו שבפירוש המשניות, אבל עדיין מלאה היא שרטוטים מסתוריים. ולא עוד, אלא שבכאן רואים אָנו בבהירות יתירה, שמימוני, בלטשו את תמונת משה שלו, היה נותן את עיניו בצורתו של ישו, כדי להבדיל בינה (וגם בין צורת מחמד שקבל מאת ישו) ובין צורת משה, בכוונה לקרב את צורת משה ככל האפשר לאלהות, מבלי לפגום במושג אלוה של היהדות, ולקיים את טענתו, שמשה הוא מרכז הנבואָה לכל העולם, בין בישראל ובין באומות העולם:

„צריך לאָדם, שלא יהרס לזה הענין העצום הנכבד מתחילת המחשבה — — — עד שיעלה ראשון־ראשון. ועל זה נאמר: „ויסתר משה פניו, כי ירא מהביט אל האלהים" — — — ושובח לו — עליו השלום — הדבר הזה, והשפיע עליו האל יתעלה מטובו מה שחייב לו, שנאמר בו: „ותמונת ה' יביט", וזכרו החכמים זכרונם לברכה, כי זה גמול להסתירו פניו תחילה מהביט אל האלהים" (חלק א', פרק ה').

„כאָמרו: „הנה מקום אתי" — מדרגת עיון והשקפת שכל, לא השקפת עין, מצורף אל המקום הרמוז אליו מן ההר, אשר בו היה ההתבודדות והשגת השלמות" (של משה; שם פרק ח').

„וביאור זה, כפי מה שיראה לי, שמשה — עליו השלום — בקש השגה אחת, והיא אשר כנה אותה בראיית פנים, באָמרו „ופני לא יראו", ויעדהו

בהשגה למטה ממה שבקש, והוא אשר כנה אותה בראיית אָחור, באָמרו „וראית את אחורי" (שם, פרק כ"א).

„דע, כי אדון החכמים, משה רבנו עליו השלום, בקש שתי בקשות, ובאתהו התשובה על שתי הבקשות. הבקשה האחת היא בקשו ממנו יתעלה, שיודיעהו עצמו ואמתתו, והבקשה השנית — והיא, אשר בקש תחילה — שיודיעהו תאריו. והשיבו יתברך על שתי השאלות בשיעד לו בהודיעו אותו (= שיודיע לו) תאריו כולם, ושהם (= שהם) פעולותיו. והודיעו, כי עצמו לא יושג לפי מה שהוא, אלא שהוא העירו על מקום עיון, ישיג (= שישיג) ממנו תכלית מה שאפשר לאָדם, שישיגהו. ואשר השיגו — עליו השלום — לא השיגו אָדם לפניו ולא לאחריו" (שם, פרק נ"ד).

„— — — ולמדהו השם (למשה) אָז מדע, שיגיעהו אליהם, יאמת אצלם מציאות השם, והוא: „אהיה אשר אהיה" — — — וכאילו הוא הראה, שהמתואָר הוא התואר בעצמו" (שם, פרק ס"ג).

„ואחר־כך יצאו עוד בישמעאלים מאמרים תוריים מיוחדים בהם, הוצרכו (= שהוצרכו) בהכרח לשמרם, ונפלה ביניהם גם־כן מחלוקת בדברים ההם, וקיימה כל כת מהם הקדמות מועילות לה לשמור דעתם. ואין ספק, כי יש ביניהם דברים, שכוללים שלשתנו, רוצה לומר: היהודים והנוצרים והישמעאלים, והוא מאמר בחדוש העולם, אשר בהתאמתו יתאמתו הנפלאות, וזולתו (לפי המקור). אָמנם שאר הדברים, אשר עמסו על עצמם שתי האומות האלה [את] העסק בהם, כעסק האנשים ההם בענין השלוש, וכעסק קצת כתות אלו בדבור (הכוונה פה היא לאותן הכתות שבין המושלימים, שהיו מאמינים בדבור, הלוגוס — הנצחי או הנברא — שהיה מדבר מתוך גרונו של מחמד, או שהיה מתלבש בו, בעת כתיבת הקוראן), עד שהוצרכו לקיים ההקדמות, יקיימו (= כדי שיקיימו) בהקדמות ההם, אשר בחרום, [את] הדברים, אשר נשקעו בהם, והדברים (= ואת הדברים) המיוחדים בכל אומה מהם, ממה שהוצע (לפי המקור) לה, אין צורך לנו אליהם כלל" (שם, פרק ע"א).

בזה דוחה מימוני את השרטוטים היותר מסתוריים מתוך תמונת משה הפילוסופית, שהוא משתדל לצייר ב„מורה נבוכים", אף־על־פי שגם כאן רוצה הוא להציל איזו שרטוטים קוסמולוגיים חשובים, כאשר נראה בסמוך:

„ואשר אודיעך אותו, כי כל דבר, שאומר אותו בנבואָה בפרקי זה המאמר, אָמנם הוא בצורת נבואת כל הנביאים אשר לפני משה ואשר יבואו אחריו. אָמנם נבואת משה רבנו לא אדבר בה באלו הפרקים אפילו מלה אחת, לא בביאור ולא ברמיזה. — — — וכן הענין אצלי עוד בנפלאותיו ובנפלאות זולתו, כי אותותיו אינם מכת נפלאות שאר הנביאים — — — כבר התבאר, שהשגתו נבדלת מהשגת כל מי שיתאחר אחריו בישראל, אשר [= אף־על־פי

ש]הם „ממלכת כהנים וגוי קדוש" „ובתוכם ה'", וכל שכן בשאר האומות (שם, פרק ל"ה).

„ואף־על־פי שהוא (משה) עליו השלום לא היה לכח המדמה בנבואתו מבוא, אבל שפע השכל עליו מבלתי אמצעיותו" (שם פרק ל"ו; עיין פרק מ"ה).

„הנה כבר בארנו, ששם מלאך משותף, ושהנביא גם־כן יקרא מלאך, כמו שכתוב (עיין למעלה): „וישלח מלאך (= משה) ויוציאנו ממצרים" (שם, פרק מ"ב).

„והנביא לא תביאהו הנבואה רק באמצעות מלאך — — — עד שמשה רבנו תחילת נבואתו היתה במלאך" (שם, חלק ג', פרק מ"ה).

„וזאת היא מדרגת הנביאים. ויש מהם (משה) מי שהגיע מרוב השגתו ופנותו מחשבתו מכל דבר זולתי השם יתברך, עד שנאמר בו: „ויהי שם עם ה' — נאמר", ישאל ויענה, ידבר וידובר עמו במעמד ההוא המקודש. ומרוב שמחתו במה שהשיג — „לחם לא אכל ומים לא שתה", כי התחזק השכל עד שנתבטל כל כח עב שבגוף, רוצה לומר מיני חוש המישוש — — — אבל כשיגיע איש מבני־אדם מהשגת האמתיות ושמחתו במה שהשיג, לענין (= למצב הנפש) שיהיה בו מספר עם בני־אדם ומתעסק בצרכי גופו, ושכלו כולו בעת ההיא יהיה עם השם יתברך, והוא לפניו תמיד בלבו, ואף־על־פי שגופו עם בני־אדם — — — וזאת המדרגה: איני אומר, שהיא מדרגת כל הנביאים, רק אומר, שהיא מדרגת משה רבנו עליו השלום — — — וזאת גם־כן מדרגת האבות" (שם, פרק נ"א).

בתמונת משה הפילוסופית, שהגיע אליה ב„מורה נבוכים", השמיט מימוני את השרטוט המלאכי שבספרות המשנית. כאן משה הולך ממדרגה למדרגה, כלומר, אינו נמצא קוסמולוגי מיוחד בתחלה, אלא היה עליו להתהלך ולהתגלגל עד שעלה מעלה־מעלה, עד המדרגה היותר עליונה. מתחילה גם נבואתו היתה על־ידי אמצעותו של מלאך, שרטוט החסר לגמרי בשאר ספריו של מימוני. ולא עוד, אלא שבמדה ידועה גם האבות באו לידי מדרגה גדולה כזו של משה, במה שגם הם התרכזו במחשבתם באלוה, גם כשעסקו בענייני העולם — גם שרטוט זה בודאי חשיבות היא, שאין זכר לה בספריו הקודמים. אלא שעדיין משה עולה על כל הנביאים, גם על האבות, שהוא מלא את כל התביעות של חנוך פילוסופי במדה מרובה מכל שאר הנביאים, גם מהאבות. לו נגלה המופת האמתי על מציאות אלוה, ועל כן גם השגתו עלתה על זו של כל בני־האדם, ועל כן גם נבואתו טהורה היתה מכל התערובת הדמיונית, וכולה שכל טהור שבטהור. ובזה העמיד מימוני את משה על מדרגה חדשה, קוסמולוגית בערך. משה, בשהותו על ההר, בטל את יסוד הגשמיות שבו בעודו בחיים והיה כולו שכל טהור. וכאן צריך להוסיף,

שהריאַליות האמתית בשיטתו של מימוני היא שכל, כלומר, ה ש ג ה: לא שכל המשיג, אלא פ ע ו ל ת ההשגה עצמה היא אמתות מהותו של אלוה ואמתות המציאות הממשית המוחלטת. משה זכה איפוא למדרגה בנבואה, שבה המציאות האמתית זורחת בעצם תקפה וגבורתה.

תמונת משה זו הפילוסופית נתקבלה בכלל בין הפילוסופים, אלא שהנטיה לראות במשה מין נמצא מיוחד במדרגת מ ל א ך לא נכחדה לגמרי אפילו במחנה הפילוסופים, ואין צריך לאמר — במחנה הדרשנים, שהיו שואבים יסודות ידועים מתוך הספרות הפילוסופית והיו רוקמים אותם בתוך דרשותיהם. ביחוד התחזקה הנטיה ליחס למשה מדרגה מלאכית בין ה ו ו כ ח נ י ם ה א ו פ י צ י א ל י י ם, שהיו אנוסים להתווכח את באי־כח הנוצרים בויכוחים פומביים בעל־כרחם. את הלך רעיונם של הווכחנים האלה אפשר להשיג מתוך תשובתו של ק ר ש ק ש לשאלת הווכחנים הנוצרים: מדוע אין היהודים מודים בישו בבחינת ק ר ב ן על כל באי־עולם, אחרי שבכלל היהודים מודים, שהצדיקים נתפסים בעון הדור? ל נ ו היום שאלה זו אינה קשה כלל: אמנם ישנם בין באי־כח היהדות, ביחוד בין חכמי התלמוד, מי שמודים בתורת „כופר“, כלומר, שלפעמים הצדיק נתפש בעון הדור, ואז הוא „כופר“ לבני דורו. אבל החילוק היסודי שבין תורת הכופר של חכמי התלמוד וזו של הדת הנוצרית הוא, שלפי חכמי התלמוד הצדיק יכול להיות „כופר“ רק לעבירות ש ב ע ב ר, ורק לאלה של בני דורו, שאחריותן עליו במדה ידועה, על „שהיה בידו למחות ולא מיחה“. לא כן לפי תורת הכופר של הנוצרים: ישו הוא קרבן־כופר גם על ע ב י ר ו ת ש ל ה ב א לכל באי־עולם המאמינים בו, לדור ודור. והנה קרשקש, או שנעלם מעיניו החילוק הזה, או שבימיו ס כ נ ה היתה בדבר לגלותו, ועל כן המציא תשובה אחרת: הוא לא עסק באישיותו של משה הרבה, ובכלל לא הטעים בויכוחיו (ובספרו „בטול עיקרי הנוצרים“, שכתב כדי לחנך את הווכחנים היהודיים) את אישיותו של משה, אלא הטעים את „עקידת יצחק“: היהודים אינם צריכים לקרבן ישו, מפני שקרבנם הוא י צ ח ק (עיין לענין זה ספרי „תולדות העיקרים בישראל“ חלק ב׳, הוצאת „מוריה“, אודיסה, תרע״ט, עמוד 173 ועמוד 175 בהערה. ההקבלה שבין יצחק וישו נמצאת גם בספרי הברית החדשה, ואין כאן מקומו של הענין). מהמצאה זו הושפעו ווכחנים אחרים, וכדי להראות, שהיהודים אינם מקבלים את אמונת ישו, לא מפני שהם מתעבים אותו ואת זכרו (כי הודאה כזו מסוכנה היתה), אלא מפני שאינם צ ר י כ י ם לו, היו מטעימים, שאם צריכים הם ל נ מ צ א מ ל א כ י (כי זו היתה תמונתו של ישו, שהווכחנים הנוצרים האדוקים דברו בשמה), הרי יש להם נביאם הגדול משה, שגם הוא הנו במדרגת מלאך. וכן מוצאים אנו את תלמידו של קרשקש, הווכחן הגדול ר ב י י ו ס ף א ל ב ו, שאם בכלל הוא מקבל את תמונת משה הפילוסופית של מימוני, אף־על־פי־כן הוא

חוזר ומכניס את השרטוט המלאכי לתוך תמונת משה: „ויש מי שתעלה נבואתו מאותה מדרגה אל מדרגה יותר גדולה ממנה, עד שיש מי שתעלה מדרגתו אל שתהיה נבואתו בזולת אמצעי, רוצה לומר, שיהיה השפע, השופע על הכח הדברי (= השכלי), אשר באדם, מבלי שיצטרך אל זה פועל הכח המדמה כלל. וזאת היתה מדרגת משה רבנו עליו השלום בכל עת אחר ההתחלה, שנראה אליו מלאך ה׳ בלבת אש מתוך הסנה, אבל משם ואילך אמר הכתוב „פה אל פה אדבר בו“, כלומר, בזולת אמצעי. ולזה לא יבואו בדבריו חידה כלל, אלא כולן כפשטן. וזה היתה מדרגת כל ישראל בשעת מתן תורה: אמר הכתוב „פנים בפנים דבר ה׳ עמכם בהר מתוך האש“. וזה, כי למה שרצה השם יתברך לתת תורה על־ידי משה מנוקה מבלי ספק, רצה שתתעלה מדרגתו באופן, שלא יהיה לכח המדמה מבוא בה, כדי שלא יכנס בה שום חשד וספק. וכן נתעלה מדרגת ישראל, המקבלים התורה, למדרגת פנים בפנים במעמד ההוא מהטעם הזה“ („עיקרים“ מאמר ג׳, סוף פרק ח׳).

בדבריו האחרונים חולק אלבו על מימוני, שישראל בהר סיני לא שמעו אלא קול שאינו מחותך באותיות. טעם הדבר הוא, שאלבו חפץ היה למעט קצת גם את ערכו של משה ולהראות, שלפי תורת היהדות „כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה׳“. אבל מצד שני היה לו ענין להגדיל את משה למדרגת ישו מטעם הנזכר, ועל כן הוא אומר: „ויש מי שלא יעמוד על המדרגות הללו, אבל יעלה למדרגה יותר גדולה מאלו — — — והמדרגה הזאת, כשיגיע אליה האדם, אין ראוי שיקרא אדם, אלא מלאך. ואין אצלנו מי שהגיע למדרגה הזאת אלא משה רבנו עליו השלום“ (שם, פ״ו).

ואם במחנה הפילוסופים כך, במחנה המקובלים על אחת כמה וכמה. אמנם בשיטתה של הקבלה כל האישיויות ההיסטוריות שבאומה יש להן מקום מיוחד במרכבה והשפעה ידועה על צנורות השפע. ולא רק צורתו של יעקב חקוקה בכסא־הכבוד, כנזכר בתלמוד, אלא גם צורתם של כל האבות וכל האישיויות הגדולות שבאומה, האבות והאמהות (וגם לזה יש סמך במדרש: „האבות הם הם המרכבה“). ואף־על־פי־כן השתדלו למצוא מקום מיוחד למשה: „אמר רבי יוסי: זכאה חולקיה דמשה, דהכא (ב„שמע ישראל“) אמר „אלהינו“, דאמר רבי שמעון: משה בדרגא עלאה יתיר אתאחד על שאר נביאי מהימני. ואמר רבי שמעון: אלמלא הוו ידעי בני נשא מלין דאורייתא, לינדעון, דהא לית שום מלה באורייתא, או את באורייתא, דלא אית ביה רזין עלאין ויקירין. תא חזי: כתיב (שמות י״ט): „משה ידבר והאלהים יעננו בקול“, ותנינן: מאי בקול? — בקולו של משה. ושפיר הוא: „בקולו של משה“ דייקא, בההוא „קול“, דאיהו אחיד ביה על כל שאר נביאי. — — — ואמר רבי שמעון: תנינן: קללות שבתורת־כהנים משה מפי הגבורה אמרן, ושבמשנה־

תורה משה מפי עצמו אמרן. מאי „מפי עצמו"? וכי סלקא דעתך, דאפילו את זעירא באורייתא משה אָמר ליה מגרמיה? אלא שפיר הוא. והא אתערנא: „מעצמו" לא תנינן, אלא „מפי עצמו", ומאי איהו? ההוא קול, דאיהו אחיד ביה. ועל דא: „הללו מפי הגבורה והללו מפי עצמו — מפי ההוא דרגא, דאתקשר ביה על שאר נביאי מהימני" (זוהר פרשת ואתחנן, דף רס"ה, עמוד א').

תמונת משה שבכאן היא זו של מדרגת הלוגוס, כזו של ישו בנצרות האנטינומית, וכזו של מחמד לפי איזו מהכתות, שמימוני מביאן וחולק עליהן (עיין למעלה). ויש מקום אחד בזוהר, שבו ההקבלה שבין תמונת המשיח ותמונת משה מרומזה בין השיטים באופן נפלא: „דבר אחר: „וכל שיח השדה" — דא משיח ראשון, טרם יהיה בארעא; „וכל עשב השדה טרם יצמח" — דא משיח שני. ולמה? בגין דלית תמן משה למפלח לשכינתא, דעליה אתמר: „ואָדם אין לעבוד את האדמה". ורזא דמלה (בראשית מ"ט): „לא יסור שבט מיהודה" — דא משיח בן־דוד, „ומחוקק מבין רגליו" — דא משיח בן־יוסף, „עד כי יבא שיל"ה" — דא משה, חשבן דא כדא (בגימטריה שמ"ה), „ול"ו יקה"ת עמים" — אתוון: „ולו"י קה"ת" (זוהר בראשית כ"ה, עמוד ב').

וגם בזמן הזה, דור של בקורת היסטורית, התחרות זו בין התמונות השונות של משה, או בין משה ובין ישו, עדיין לא פסקה, ועדיין היא הולכת ומשפיעה על בעלי המחשבה. בזמן הזה עזבו החוקרים הנוצרים את ישו המיתולוגי והם משתדלים לברוא תמונת ישו חדשה, כעין זו: ישו הנוצרי היה אָדם־המעלה; הוא החל כדרשן ומוכיח לעמו, בתוך גבולותיה הצרים של הלאומיות, אבל היה הולך וגדול ברוחו, עד שבקע את המסגרת הלאומית לרסיסים והביא גאולה לכל באי־עולם, במה שבטל את התורות והמצוות הלאומיות של ישראל, והעמיד את הדת על המוסריות הטהורה. ובזה, שהפך לרסיסים את עול הלאומיות בענינים שבדת וברוחניות, גאל גם את נפש היחיד. כי כל זמן שהלאומיות מתערבת בדת וברוחניות, הרי לא היחיד, אלא האומה, היא נושאת האמת והגאולה. אבל בבטול הלאומיות בדת וברוחניות, הרי כל האומות שוות הן, ואינן באות במספר בבחינת אומה, אלא בבחינת קבוצה של אישים, ואין כאן חילוק בין איש לאיש. וזו היא הגאולה העולמית, וזו היא מלכות שדי בעולם.

ועל כן כשבא אחד־העם לצייר לנו את תמונת משה שלו, הוא מצייר לנו תמונה כזו, שיש בה השרטוטים היותר מעולים שבתמונת ישו של הבקורת ההיסטורית, אבל גם איזו שרטוטים מתנגדים, בהתאָמה לשיטתו ביהדות ולאומיות. אחד־העם אינו מזכיר בפירוש, שתמונת משה שלו מקבילה לתמונת ישו החדשה, אבל אין ספק בעיני, שכן הוא הדבר, אם ביודעים או בלא־יודעים: —

„וכשם שמציאותו של משה זה אינה מוטלת בספק אצלי, כך גם מהותו ברורה לי ואינה עלולה להשתנות על־ידי שום „מציאה“ ארכיאו־לוגית“ („על פרשת דרכים“, חלק ג׳, עמודים 211—212).

„כשיוצא משה מבית חנוכו לשוק החיים, מיד הוא פוגש בעלבון הצדק, ומבלי להרבות מחשבות תובע הוא תיכף את העלבון הזה ותיכף מתגלע הריב הנצחי שבין הנביא ובין החיים. „איש מצרי מכה איש עברי“, התקיף רומס ברגל גאוה את החלש. — — — מעט־מעט הוא הולך ומכיר את החיים יותר ורואה חזיון עוד יותר מעציב: „שני עברים נצים“, שניהם אחים, שניהם חלשים, שניהם עבדים לפרעה, — והם נצים ומכים זה את זה! — — — — ומיד כשהוא בא למקום ישוב חדש, עודנו יושב על הבאר מחוץ לעיר, עוד לא הספיק למצוא מכיר שיאספהו אל ביתו, — וכבר הוא שומע קול הצדק הנעלב, והוא רץ לעזרתו תיכף. לא עברים נצים הפעם, כי־אם בני עם אחר אשר לא ידע. אבל מה בכך? הנביא אינו מבחין בין אדם ואדם, אלא בין צדיק ורשע. הוא רואה רועים תקיפים גוזלים משפטן של נשים חלשות — „ויקם משה ויושיען“ — — — ופתאום שומע הנביא „קול אלהים“ בקרבו — הקול הידוע לו כל־כך! — קורא אליו מאיזו פנה נשכחה בתחתית הלב: „אנכי אלהי אביך... ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים... ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים“.

„אלהי אביו“... „עני עמו“... איך יכול לשכוח כל זה עד עתה? את אלהי העולם עבד באמונה. בעד הצדק הכללי נלחם כגבור; במדין ובכל מקום אשר דרכה כף־רגלו השתדל תמיד להציל עשוק מיד עושקו והטיף לאמת, לשלום ולצדקה, ואת אלהי אביו שכח, ואת עמו לא זכר, ואת הלחץ אשר מצרים לוחצים אותו לא העלה על לב!“ (שם, עמודים 214—215).

„ומאסף הנביא את עמו „בתחתית ההר“ וקורע לפניו את השמים ושמי־השמים ומראה לו את „אלהי אבותיו“ בצורה חדשה, בכל גדלו העולמי — — — לא כן! אין בעולם אלהי ישראל לבד ואלהי מצרים לבד, אלא אל אחד, שהיה, הוה ויהיה, — הוא אדון כל הארץ ומושל בכל העמים. ואל־עולם זה הוא אלהי אבותיכם. העולם כולו מעשה ידיו הוא וכל בני האדם בצלמו נבראו, אך בכם, בני אברהם בחירו, בחר להיות לו לעם סגולה, „ממלכת כהנים וגוי קדוש“, שתקדשו שמו בעולם ותהיו למופת לשאר בני־האדם בחייכם, האישיים והחברתיים, שיתכוננו על יסודות חדשים, ברוח האמת והצדק“ (שם, עמודים 217—218).

גלוי הוא, תמונה לעומת תמונה ברא אחד־העם. המבקרים הנוצרים בראו להם תמונת ישו, שהתחיל בבחינת לאומי והתפתח לבין־לאומי, ואחד־העם ברא לו את משה שלו בבחינת נביא, שהתחיל בבחינת בין־לאומי, אבל התפתח ללאומי, העושה את לאומיותו מרכז של השפעה בין־לאומית. ועד כמה היה

אחד־העם תחת השפעה מקבילה זו יוצא לנו גם מזה, שבאמת עקם מעט את הכתובים, כדי למצוא בהם הגות־רוחו וחזון־לבו. אחד־העם מעתיק מן הכתוב: „איש מצרי מכה איש עברי" ומוסיף את הפירוש: „התקיף רומס ברגל גאוה את החלש"... „הנביא אינו מבחין בין אָדם ואָדם"... „איך יכול לשכוח כל זה עד עתה?"... „ואת עמו לא זכר". ואולם דברי הכתוב, שממנו העתיק אחד־העם במלואם הם: „ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם, וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו" (שמות ב׳, י"א). אחד־העם משמיט לא רק את הדברים „ויצא אל אחיו וירא בסבלותם", שכשהם לעצמם כבר מטעימים הם, שמשה לא שכח מעולם את עמו, ושזה היה צעדו הראשון בחיים, לראות בסבלותם של אחיו, אלא הוא משמיט גם את המלה היחידה האחרונה בסוף הפסוק „מאחיו", שבה הכותב מטעים, שמשה היה לו ענין נוסף בעברי זה, מפני שהוא היה „מאחיו". וכי בכוונה השמיט אחד־העם מה שהשמיט? — לא, אלא שתמונה מקבילה היתה לפניו, והוא היה עוסק בסקירת תמונה מקבילה, מובדלה ומובחנה ביחס ידוע אל אותה התמונה, שהוא בא לבטלה. אחד־העם לשיטתו: „קול אלהים" ששמע משה הוא „הקול הידוע", הידוע גם לנו מ־שאר מאמריו של אחד־העם — קול הלאומיות היהודית, הקורא להיהודים להשתחרר מעול הקוסמופוליטיסמוס המוחלט, ולשוב לעמם, להשקפת־העולם הלאומית, שלפיה ישראל זו תעודתו — להיות „עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב", ולברוא בקרבו מרכז המוסר והצז'ק העולמי, שיהיה לסמל לכל באי־עולם.

מכתבים על דבר הספרות

III

ידידתי,

בלי ספק הגיעה כבר גם עד לפנתך הבודדה השמועה הרועשת על־דבר החזיון „חלום יעקב“, אותו החזיון, הנפלא והמפליא, אשר חברו משורר יהודי צעיר בווינה, ריכרד בר־הופמן שמו, ואשר מעלים אותו עתה בלי הפסק בברלין על במת „התיאטרון האשכנזי“ של ריינהרדט ועל הבמות בווינה ובערים גדולות אחרות, ואשר החריד את כל המבקרים מרבצם לקרוא אחריו תהלות ותשבחות, שכמוהן לא נשמעו זה ימים ושנים, ואשר הביא את כל הקהל הגדול לידי התלהבות עד שלא חדל מדבר בו עד עתה, ואשר ואשר ואשר — עד בלי די.

ספר החזיון הזה מונח לפני זה שבועות וחדשים ואני קורא בו וחוזר וקורא. האם הלשון היפה והמצלצלת, לשון שירה שלא כתבו כמוה באשכנז זה עדן ועדנים, היא שלקחה את הלבבות? האם הלהטים הרבים והמפתיעים, שבכחו של „התיאטרון האשכנזי“ להראותם לעיני הקהל שלו בשעה שהוא רוצה, הם שתפשו את הרואים בלבם? האם האבן המדברת, המעין המדבר, המלאָכים העולים והיורדים ויתר הנסים והנפלאות, שרק האָמנות של ריינהרדט יש ביכלתה לממש אותם לעין הרואים עם רמ"ח כל האפקטים ועם שס"ה כל חלופי האורים השונים והמשונים התלויים בהם, הם הם שעשו את כל החיל הזה? האם הרעיונות החדשים — או הנראים כחדשים — המובעים בחרוזים צחים ויפים ובלשון מצלצלת וערבה, וההשקפות העמוקות — או הנראות כעמוקות — היוצאות מתוך מליצות לוקחות לב ונותנות כעין פתרונים לשאלות המנקרות בלב כל יהודי, ואפילו בלב כל מי שאינו יהודי בבואו לַחֲקֹר את שאלת היהודים, הם הם שעזרו לכל ההצלחה הגדולה הזאת? האם אותה האנחה הגדולה על צרת היהודים ואותה האפולוגיה הנמרצה על אומה שלמה של אומללים, העושות תמיד רושם מיוחד בשעה שהן נשמעות מעל־גבי הבמה במלים חיות מפיו של אָמן מצוין היודע את חכמת הדבור, הן הן שעשו לחזיון הזה את כל הנפש הזאת?

למה נכחד? הדרמה העברית היא עתה המודה האחרונה בשוק הספרים באשכנז ועל־גבי הבמה. הלא ידעתם: גם העולם הספרותי יש לו המודות

שלו. רואים אָנו לפעמים בעולם זה מראות נפלאים קצת, שדרכם דרך מחלות מתהלכות, כמו אסכרה וטיפוס וכולירה ודומיהם. היו ימים — ואנחנו לא נדע אי מזה בא הרוח ולאָן היה שואף — וסופרי אשכנז וחוזיה הכותבים בשביל הבמה התחילו פתאום בבוקר יום אחד לכתוב חזיונות למחוזותיהם ולמקומותיהם השונים ולפי הדיאלקט המדובר שם וקראו לזה „אמנות פרובינ־ציאלית“ — וכל הבמות באשכנז שרצו את הצפרדעים האלה. היו ימים וכתיבת דרמות מחיי היהודים היתה פתאום לקפריסה מתהלכת והאריכה כמה וכמה סיזונים ועונות של משחק, וכל החוזים באשכנז ילדו רק עקודים ונקודים. ושוב היו ימים והנה מודה חדשה באָה: המוטיב הביבלי היה למין מחלה מתדבקת, העוברת מסופר לסופר זה כשתי שנים. יותר משלש מאות חזיונות כאלה נכתבו בעת האחרונה, ויש מהם שנכתבו היום ומחר נשכחו, ויש מהם שנועדו רק לקריאָה, ויש מהם שהועלו גם על הבמות פעם ושתים. מן החומר הרב הזה, אשר תקצר ידי למנותו אחד לאחד ולרשמו כסדר, רב לי אם אזכיר פה את הבולטים ביותר: ירמיהו מאת סטפן צווייג, חוה מאת לודוויג נודלינג, המלך דוד מאת וולדימיר פון חרטליב, אָדם מאת ארנו נאדל, אָדם ולילית מאת מקס ב. וויינשטיין, אסתר המלכה מאת מקס ברוד, מלאכות סמאל מאת ארנולד צווייג וגם — חלום יעקב, פתח־חזיון מאת ריכרד בר־הופמן *. ועלי להגידה פה מיד: החזיון הזה עולה על כולם ובולט מתוך כולם וחשוב מכולם. הפעם הזאת דובר אלינו משורר אמתי.

וגם את זה עלי להגיד מיד: בתור דרמה יהודית לא הניחה דרמה זו את דעתי ביותר, למרות כל הכתרים הרבים שקשרו לה המבקרים האשכנזים דוקא מצד זה. חושד אני לפעמים במבקרים האשכנזים, וביחוד באלו משלנו, שאין הם מבינים את הדבר כהוגן בשעה שהם מגיעים לידי חומר עברי, מאחרי שהם בבחינת תינוק שנשבה לבין ישראל, ומיד ברגע הראשון כשהם שומעים איזה פסוק מישעיהו או רואים איזו מלה מגוהצה, שבמקורה היא נכתבת מימין לשמאל, או איזו מליצה בטעמם של השמיים, תזות עליהם דעתם והם מתחילים למצמץ בעיניהם כאילו נגלה להם סוד העולם ומיד הם מקמטים את מצחם וקוראים: עושה מעשה בראשית — ואין אני מאמין להם הרבה. אם כותבים הם: „כמעט כל מה שנראָה על הבמה זה שנים על שנים אינו לעומת השירה הזאת אלא ספרות גרידא“ — אני מאמין להם. אם אומרים הם: „בר־הופמן בדרמה הלירית העליונה הוא כיום הזה, בלי שום צל של ספק, הראשון“ — יכול אני, אם אני רוצה ואם אני שוכח לאיזו רגעים את „חנהלי“ של גרהרט הויפטמן, להאמין גם בזה. אבל אם מחליטים הם:

* יאַקאָבס טרוים. איין פאָרשפּיעל פאָן ריכארד בעער־האָפמאַנן. ס. פישער־פערלאַג. בערלין 1919.

„החוזה הזה חולם ברוח הציוניות", או „מרטין בובר והציוניים שלנו ימצאו את קורת־רוחם בו", או „רק קונגרס ציוני הוא קהל השומעים היותר טוב בשביל חזיון כזה", או „אשריך ישראל, הנה סוף־סוף יש לך השירה הלאומית שלך" — אָז אין אני מאמין להם ואין אני יכול להאמין. ולא רק אם המבקרים יאמרו לי כך, אלא אפילו אם המחבר בעצמו יחתום על זה בחתימת ידו. ציוניות? — לא, אדוני! גם מעט הרבה מציוניות לא נמצא בזה. אלהים הוא היודע מה הם מבינים שם עם המלה ציוניות ואפילו עם המלה יהדות. תהום גדולה יותר מדי רובצת ביניהם, בין אלה היהודים החדשים שבאו אלינו מאתמול, ובינינו, אָנו היהודים שביהודים, יהודים מימי ילדותנו ומבּתי אבותינו וזקנינו, שיהדותנו חתומה בבשרנו ובנשמתנו ובכל קמט מקמטי מחשבותינו ומבינים אָנו את היהדות ואת שאלותיה וגם את חלומותיה באופן אחר קצת. סוף־סוף אין האנשים הטובים האלה בשבילנו אלא מין גרי אריות. לפעמים מתעוררת בלבנו עליהם כעין חמלה בשמענו אותם. סוף־סוף, כשהם פותחים את פיהם לאמר אל"ף ובי"ת וגימ"ל, יוצא כל זה מפיהם באופן משונה קצת והם מזיעים על אותה „היהדות" קצת יותר מדי, עד שסוף־סוף אָנו מוכרחים לפנות הצדה ולשחרר את עצמנו בחשאי מן הצחוק אשר יחנק לנו בגרוננו. גם הטוב שבהם, מיד כשהוא פותח את פיו, מזכּיר לנו יותר מדי את המטיף האשכּנזי בשעה שהוא משמש בכהונה גדולה בבית תפלת המקהלה ודורש לפנינו על „איזראעל" ועל תעודתו בלאומים. וצר לי! הן יש לנו סוף־סוף עסק פה עם משורר מצוין מאד, עם כשרון חזק, שמצד כשרונו המסוים היה ראוי לכתוב לנו את השירה הלאומית שלנו באמת — אילו היה משלנו ולא רק יהודי.

ונזכּר אני באותו המעשה הנפלא, שהיו מספרים על־אדות יוהנס מילר, אותו הפיזיולוג והאנטום הגדול, שהיה מפורסם כּל־כּך בדורו, והיה דרך־אגב גם קתולי אדוק ומאמין גדול. כּשחפרו מן האדמה את עצמותיו של אחד קדוש מקדושי הכּנסיה, וכל העם מקצה החל לעלות ברגל לדרומה של אשכנז לבוא אל מקומו של אותו הקבר להשתחוות אל העצמות הקדושות, היה בין המאמינים העולים ברגל גם יוהנס מילר. מכּיון שהגיע אל המקום הקדוש וראָה את אשר לפניו ובחן את אשר ראָה, קם ואָמר: בתור אנטום מוכרח אני להעיד, כּי העצמות האלה הן עצמותיו של פגר סוס, ואולם בתור מאמין אין לי אלא לכרוע על ברכּי ולנשק את העפר הקדוש הזה. גם אני, כּשאני עומד על־גבּי ספר נפלא כּספרו של בר־הופמן, מוצא את עצמי מחויב להגיד: בתור יהודי, היודע קצת את היהדות ואת רוחה העיקרי והאמתּי, יכול אני להשבע בנקיטת חפץ, כּי אין זה אלא הפזמון הישן בדבר ה„מיסיה" הידועה של היהודים בעולם הזה, להיות לאור גויים ולהתהלך ביניהם לעולמי־עולמים, כּדי ללמדם את דרכי הרוח, וזוהי תעודתם מאָז ומעולם ועד נצח נצחים, ואולם בתור אָדם, אשר לבו ילך שבי אחרי כל יפה וכל נאצל, יכול אני

להעיד, כי משורר גדול לפנינו. קורא אני וחוזר וקורא את הספר הקטן הזה, ואָזני לא תמלא משמוע אל קולותיו. שפת מוסיקה כזו שומעת האוזן רק לעתים רחוקות, רחוקות מאד. חדוה גדולה לובשת פתאום את הלב לשמע הצלילים הנאצלים, האדירים והרחבים, הרכים והענוגים האלה...

ואת כונתו האמתית בחזיונו זה הן המשורר אינו מעלים ממנו כלל. מיד בפתח הספר אָנו מוצאים בתור מוטו את פסוקי ישעיהו מ"ט, וביחוד את הפסוק ו׳: „נקל מהיותך לי עבד, להקים את שבטי יעקב ונצורי ישראל להשיב, ונתתיך ל א ו ר ג ו י ם להיות ישועתי עד קצה הארץ" — ומתוך התרגום בלשונו של לוטר יוצא, כי דבר קל הוא להיות רק עבד לאלהים על־מנת להקים את שבטי יעקב לבדו ולהשיבם אליו, אלא תעודתו היא להיות לאור לכל הגויים, להתהלך עד קצה הארץ מעתה ועד עולם ולהיות לישועה ולעזר לאלהים, להטיף את רעיונו באָזני כל עד אחרית הימים...

ואולם משורר מצוין מדבר אלינו. אמת, כשלקחתי את הספר לתוך ידי, נפלאו בעיני איזו זרות חיצוניות, שעל־פי רוב אין הן הולכות יד ביד עם מי שכשרון אמתי בלבבו. המחבר אוהב לנהוג סלסול בעצמו ולעשות כוני־חן ידועים, כדי להיות מופלא קצת מן הצבור. אינו כותב „יאקאָב", כפי המקובל, אלא „יאאקאָב" בשני אַלפי"ן דוקא, כדי לשנות מעט מן הצורה הרגילה; אינו כותב „עֵשָׂו", באופן שכל קורא ידע תיכף ומיד אל מי הוא מכון, אלא כותב „אדום" דוקא, וגם זהו מין קוקטריה קטנה: אינו כותב „דרמה" או „חזיון", אלא כותב „פאָרשפיעל", וכן אין הוא מחלק את חזיונו לאַקטים, אלא כותב פרק א׳ ופרק ב׳, וגם אלו הם רק מעשי עלמה מתיפה; וגם נותן הוא סימני מספר לחרוזיו, אחת לחמש שורות, כמו שהיו המדפיסים נוהגים לעשות עם הקלסיים הקדמונים. ואולם חי אני כי החזיון הזה הוא יפה כל־כך, עד שלא היה להמחבר שום צורך בכל אותם האמצעים הקטנים והמשונים, כדי להתחבב ולהתגעגע קצת על הקורא. יעשו נא כזאת אלו שאין בלבם פנימה כלום, ולפיכך הם צריכים לסימנים משונים מן החוץ. ובכל זאת גם מעשי ילדות אלה נאים לו למשורר זה ואינם גורעים מיפיו כלום. הן סוף־סוף נעשות לי לגועל רק אותן הבתולות הבלות והמכוערות, כשהן עושות כונים לנוי כדי לתפוש אותנו בלבנו, ואולם אם נערה יפה באמת מתיצבת קצת לפני הראי, אין בכך כלום. סוף־סוף דובר אלינו הפעם משורר אמתי...

היריעה עולה — וקודם עוד שיעברו חמשה רגעים ואנחנו כבר מרגישים כי נפשנו צרורה בתוך ערפלים של ימי קדם רחוקים, רחוקים מאד, והאויר אשר נשאף אל קרבנו הוא אויר של איזה מזרח רחוק ועתיק וזר עד למאד. סביבה זרה ונפלאָה, אנשים זרים ונפלאים, מלים זרות ונפלאות. בָּשְׂמַת ואהליבמה, שתי נשות אדום (=עשו), רובצות על יצועיהן על מוסד החומה

לבושות עורות, ובשמת מדברת עם העבד הבבלי שַמרתו ושואלת אותו, אם כבר שלח ציר אל עשו בשדה להגיד לו את הנעשה פה פתאום, כי בא יעקב בעצת רבקה אמו במרמה אל יצחק העור לפני מותו לקחת ממנו את הברכה אשר הועיד לבכורו לעשו, וכי על עשו למהר לבוא לבעבור הרוג את אָחיו. בשמת היא הנפש הפועלת ואהליבמה הנפש הנפעלת. אהליבמה משחקת מתוך עצלות ומנסה לנחם את בשמת ולהגיד לה, כי ברכה הנתונה בטעות היא ברכה לבטלה, שאין לה שום ערך, מאחרי שהכונה באמת היתה לעשו. ובשמת רועדת מכעש ועונה:

נַפְּשִׁי, אָהֳלִיבָמָה,
מִנְעִי אֶת בְּשָׂרֵךְ מֵאֱדוֹם לַיְלָה אַחֲרֵי לַיְלָה,
וְאַחֵר בְּגִבּוֹר בּוֹ הַתַּאֲוָה עִם־תְּשׁוּקָה וּמְרִי עַד־לִהְיוֹת
לְלַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה הָעֹרֵג רַק אֵלַיִךְ,
אוֹ־אָז וְתָשִׂימִי בַּלַּיְלָה — וְהוּא בַּחֲשֵׁכָה לֹא יִרְאֶה —
שִׁפְחָתֵךְ לוֹ בְחֵיקוֹ, וְשָׁכַב עִמָּהּ תַּחְתַּיִךְ:
וְהִזְרִיעָה וְהָרְתָה וְיָלְדָה לוֹ יֶלֶד הַשִּׁפְחָה הַזּאת,
אֲשֶׁר בְּשְׁרִירֵי דָמוֹ תִתְלַקַּח כָּל־תַּאֲוַת אֱדוֹם
וּמֶרְיוֹ וְכָל־תְּשׁוּקָתוֹ אֲשֶׁר רַק לָךְ נָכוֹנוּ —
אוֹ־אָז וְשָׂחַקְתְּ, אָהֳלִיבָמָה, וְעָנִית וְאָמַרְתְּ אֶל־הַיֶּלֶד:
„לֹא נֶחְשָׁב אַתָּה לְיֶלֶד — הֵן לִי נָכוֹנוּ כָּל־אֵלֶּה!“

ואהליבמה מתהפכת על משכבה ומביטה השמימה ורואה את כסיל הכוכב השולח את זהרו לארץ, והיא אומרת: „הנה כסיל עוד עומד ברקיע“, ואולם שמרתו מדבר אל לבו בקול מלחשים ואומר:

כֵּן, כְּסִיל!
כְּסִיל! וְהוּא גַם־הוּא הֵן הָיָה צַיָּד כֶּאֱדוֹם,
הָיָה כָמוֹהוּ גִבּוֹר, וּבְכָל־זֶה צָדוּהוּ בְמִרְמָה!
וְעַתָּה הוּא נֶאֱנָח בִּמְרוֹמִים, קָשׁוּר בְּעֶצֶם מוֹשְׁכוֹתָיו
אֶל־קֶשֶׁת רְקִיעַ שָׁמַיִם בַּחֲבָלִים עַד־עוֹלָם — זֶה כְסִיל!

כאלה וכאלה יהיו הדברים וציורי הדברים אשר עליהם אָמרתי, כי מובילים הם אותנו אל תוך עולם זר ורחוק ואוחזים אותנו בחבלי קסם עתיק

אשר לא נדע עוד מה הוא. את יצחק אין אנו רואים. ואולם את דמות תמונתו תשים בשמת לפנינו, ועל־פיה אנו יודעים, כי איש עובר ובטל הוא אשר לא ידע עוד את אשר לפניו, ובכל זה די כי תזכיר בשמת את המלה ברכה אשר יצאה מפיו, והנה נופלת עליה פתאום האימה החשכה הבאה על האדם הקדמוני בהיותו עומד לפני כח איתנים אשר לא יבינהו:

אִישׁ כִּי־יִשְׁכַּב תַּחְתָּיו חֳדָשִׁים, חֳדָשִׁים תְּמִימִים,
לֹא יִמְשׁוֹל כִּמְעַט בְּחוּשָׁיו, שָׁב וְנֶהְפַּךְ לְזַוָּעָה
וְהָיָה לְיֶלֶד זָקֵן הַמְגַמְגֵּם בִּשְׂפָתָיו הַכְּחוּלוֹת,
וְעַד־עוֹרֵר גּוֹעַל בְּנֶפֶשׁ יֵדַע רַק אָכֹל וְשָׁתֹה,
וּמֵצִיק לוֹ לְתוֹעֵבָה רַק עוֹד זֶה־צֵאתוֹ חוּץ...
אִם זֶה — אִם יָצוּר כָּמוֹהוּ מִתְעוֹרֵר לְפֶתַע פִּתְאוֹם
מֵרִבְצוֹ וְלוּחַ לִבּוֹ מִתְנַשֵּׂא, זָקוּף כְּמֶלֶךְ,
וְרֹאשׁוֹ מוּרָם מוּל־עָרְפּוֹ, גֵּא כָּאֵל הַמְיַסְּרֵהוּ,
וְהוּא גַּם־עִוֵּר עוֹד אֵינוֹ — וְרַק עוֹד יֹאחֲזוּהוּ סַנְוֵרִים
לְמַרְאֵה הֶחָזוֹן הַנִּגְלֶה לְעֵינָיו פִּתְאוֹם, וְאַחַר — —
שַׁמַּרְתּוּ! הֵן אַתָּה לֹא שְׁמַעְתָּהּ — מִקִּרְבּוֹ תִּתְפָּרֵץ הַבְּרָכָה,
בְּרָכָה בְּאֵין אַחֲרִית וּגְבוּל, בְּרָכָה בְּאֵין חוֹף וְשָׂפָה;
וְקוֹלוֹ יְהִי כְּמוֹ־זָר וּמֵרֶגַע לְרֶגַע יְשֻׁנֶּה,
וְהָיָה כְּמוֹ מִמַּעֲמַקִּים יִשְׁטְפוּ פִּתְאוֹם מַעְיָנוֹת,
שֶׁהָיוּ סְכוּרִים עַד־עַתָּה, וְעַתָּה־זֶה פָּרְצוּ אֶל תּוֹכוֹ —
וְהוּא רַק מְבָרֵךְ, מְבָרֵךְ... וְעַל־בִּרְכָּיו הַכּוֹשְׁלוֹת יִרְבַּץ
יַעֲקֹב אֶל־מוּל רֹאשׁ הַמִּטָּה וּפָנָיו חִוְּרִים כַּמֵּת
וּבְחָפְנָיו, חָפְנֵי יַד גַּנָּב, יֶאֱרֹב לִמְלוֹא כָל־הַבְּרָכָה
הַיְעוּדָה לֶאֱדוֹם מִקֶּדֶם מֵאָז וּמֵרֵאשִׁית הַיָּמִים,
וְשָׁתָה לִרְוָיָה גָאוֹן וּגְבוּרָה מִבִּרְכַּת אֱדוֹם...

וגם אדום זה הנה בא, שואף לרצח — ויש אשר נדמה רגע, כי ריח שדה ויער עולה פתאום באפנו. הנה תלי וכלי ציד וכלבי ציד רעבים ורעש שלשלאות וריח דם מסביב. עשו בעצם אינו איש רע, אלא איש, שאותו התום

עם הפואיזיה ועם החלומות, המצויים רק אצל המועט היושב באהלים, לא נפלו לו בחלקו. בעצם הוא ההגשמה של רוב בני העולם הזה, הטפוס של הגויים שמסביב. — מה אומרת אליו רבקה אמו? הלא כה דבריה אליו בהזכירה לו את יצחק:

וְקָנָתוֹ בְּאֶפֶס אוֹנִים אַהֲבַת אוֹתְךָ, הֶחָזָק.
יַעֲקֹב דִּבֵּר — וְיִצְחָק שְׁמָעוֹ וְלֹא יָכֹל הַאֲמִין!
יַעֲקֹב דִּבֵּר...

הלא זאת היא תעודתו מעולם ועד נצח להיות רק מדבר תמיד ומטיף תמיד לגויים, תחת אשר הגויים ההם תעודתם היא להיות חזקים, אשר כל זקנה מוכרחה להיות נשענת עליהם. ידענו, ידענו את הנוסח הזה, הוי איך ידענוהו! — והיא מוסיפה ואומרת לעשו:

מַה־לְּךָ הַבְּרָכָה וְלָמָּה? — הִתְעַנֵּג וּשְׂמַח עַל־הָאָרֶץ!
קַח אַתָּה לְךָ אֶת־מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ מִסָּבִיב לְנַחֲלָה!

ולמה יעקב הוא הנבחר? ולמה עשו הנדח? — רבקה מנסה לבאר לעשו את החזיון הזה והיא אומרת על יעקב:

יַעַן יִתְהַלֵּךְ תָּמִיד קֹדֵר בִּשְׁאֵלוֹת סְתוּמוֹת,
וְאַתָּה שָׂמֵחַ כֻּלְּךָ, שְׂבַע חֶדְוָה וְעָלֵז לָבֶטַח!
יַעַן מַאֲוַיֵּי אֲבוֹתָיו וַחֲלוֹמָם וְכָל־תְּשׁוּקוֹתֵיהֶם —
אֲשֶׁר לֹא יֶחְדְּלוּ נֶצַח — יֶהֱמוּ בְקִרְבּוֹ תָּמִיד;
יַעַן אֶת־אֵלוֹ לֹא טָמַן בְּקִבְרוֹת שָׁמַיִם רְחוֹקִים,
זוּלָתִי יוֹם־יוֹם יֵאָבֵק עִמּוֹ וְאֵלָיו יָשׁוּר —
וְיַעַן אַתָּה יוֹדֵעַ רַק הַקְרִיב וְצוּד וְרָצֹחַ!
וְהוּא עִם־מַכְאוֹב כָּל־יָצוּר יִכְאַב וְיִנָּגַע גַּם הוּא,
וּבְאָזְנֵי כֹל יְדַבֵּר וְהַכֹּל מְדַבְּרִים אֵלָיו...
וְלָכֵן יִשָּׂא הַבְּרָכָה — וְגַם אֶת־כָּל סֵבֶל הַבְּרָכָה!
הֵן סָבִיב לְרֹאשׁוֹ יֶהֱמֶה כַּהֲמוֹת קוֹל מַשַּׁק כְּנָפַיִם
וִישׁוֹקֵק תָּמִיד כְּמַשַּׁק קוֹל כַּנְפֵי מַלְאָכִים,

אֲשֶׁר עֵין אָדָם לֹא תִרְאֵם — וַאֲשֶׁר לֹא תִרְאֶה אַתָּה —
וַאֲשֶׁר רַק עָלָיו הִיא שׁוּמָה לִרְאוֹתָם תָּמִיד תָּמִיד,
וּבַיּוֹם וּבַלַּיְלָה לוֹ יִהְיוּ לְמַעְיְנוֹת חִזָּיוֹן וּמַרְאוֹת!
כִּי־הִנֵּה כָּל־בְּאֵר מִסָּבִיב תְּפַכֶּה לוֹ מַיִם קְדוֹשִׁים,
וְהָיָה לוֹ יַעַר וְיַעַר לְחֹרֶשֶׁת מִזְבְּחוֹת קֹדֶשׁ!

אך האם לא יעלה כלל על לב המשורר, כי יש לנו עתה גם „אנשים חדשים“, אשר כבר נלאו קצת מהיות ברוכים ומבורכים כל היום ולחלום תמיד חלומות טל שמים, והם כבר רוצים להיות גם הם „מקוללים“ קצת, מקוללים כאותם בני בניו של עשו, וליהנות קצת גם הם משמני הארץ? האם לא ירגיש כלל, כי כל ההשקפה הזאת על עיקרה של היהדות כבר ישנה ומיושנה קצת יותר מדי וכי כל החזיון הזה כבר היה קצת למעמסה וכי היהודי החדש ירגיש אחרת לגמרי? אָכן פלא הוא, עד כמה לא יבינו עוד באשכנז גם הנבחרים שבנבחרים את אשר לפניהם, עד שאפילו המבקרים היותר טובים, שברובם הם משלנו, ראו בחזיון הזה את הציוניות דוקא, ולא הרגישו, כי כל מלה ומלה היא ההפך הגמור והמוחלט של כל ציוניות שתהיה!

מכל נפשות החזיון עושה עלינו דמות צורתה של רבקה רושם משונה קצת. לפי התוים שנתן לה המשורר לא אוכל לציירה לי בשום אופן כתור אשה יהודית, ואפילו לא אשה יהודית בטעמם של הדורות הראשונים בקדמות ימות עולם, אלא מתיצבת ונראית היא לפני כמו איזו צוענית שזופת פנים עם עינים גדולות ושחורות ועם שנים לבנות ומבהיקות ועם עגילי נזמים גדולים בשתי אָזניה ועם פניני זכוכית גדולות על צואריה. כחה הוא כח גבר, כל מלה ומלה היוצאת מפיה יוצאת מפי הגבורה שלה, ולפעמים היא יודעת להשתמש גם בכח אגרופיה. בשעה שהיא אוחזת בעורף בשמת ואהליבמה ומפילה אותן לאָרץ ומכריחה אותן לכרוע לפניה, ועיניה יוקדות ושערותיה פרועות, רואות עינינו לפנינו תמונת צוענית זקנה וגבורה באמת היודעת את כחה.

אבל כל אלה סוף־סוף אינן אלא הקדמות. העיקר מתחיל עם הפרק השני — עם יעקב בשעה שהוא מכין את רבצו על־פני הגבעה בבית־אל לישון שם הלילה על אחת האבנים, ואין עמו אלא עבדו הנאמן עֶדְנִיבַעַל, וכן גם טלה רך, שהוא נושא בחיקו ודואג לו ומשקהו חלב ומרביצו על רבצו בלילה (המוטיב הזה הוא מוטיב נוצרי קצת יותר מדי!). חוץ מתמונתו של יעקב יש לנו בחזיון הזה רק עוד תמונתו של עדניבעל הלזה, שהיא עשויה ומחוטבה עד להפליא: — עבד בן חורים שנשבה בילדותו ונמכר לעבד ליצחק, וכל ימיו הוא חולם ומתגעגע על ארצו ועל מולדתו ועל בית אָביו ועל אמו,

ודמעותיו באות לו בשעה שהוא מזכיר את מולדתו. כל התמונה המסוימה הזאת לא נבראה, כפי הנראה, אלא כדי להראות לנו איש מתגעגע אל חופשתו ואל ארצו — זכר ליהודי בגלות. בכלל הן הצד הרפה שבחזיון זה הוא, שהמשורר מרבה כל־כך ברמיזות ובגזירות שוות ובהיקשים של דמיון, ללמד מפרט על פרט, ודורש סמוכין בכל מקום ומקום, באופן שחוץ מן הפשט הפשוט עלינו לבקש תמיד גם איזה רמז, עד שמלאכה זו תעיב לרגעים את הזהב הטהור של השירה האמתית. אבל אין דבר: תמונתו של עדניבעל היא אחת מן התמונות היותר מצוינות, שיש לנו באוצר השירה בכלל. יעקב — משורר צעיר וגדול החולם תמיד וחולם גם בהקיץ (והרי גם „חלום יעקב" אינו אלא רמז!) — עומד על ראש הגבעה ושולח אצבע אל מול הכּכּר אשר לפניו לשאול לנתיבות הדרכים. מה פה? מה שם? ולאָן עולה דרך זה או רחוב זה? ועדניבעל עומד על־ידו ועונה, ומזכיר לו את ימי ילדותו בהיותו עובר עם אָביו המושל את כל הכּכּר הזאת לאָרכּה ולרחבּה, מנגב ומצפון ועד קצה המזרח ועד אפסי מערב. מה הצללים האלה הרחוקים העולים מנגד מתוך הערפל? — ועדניבעל אומר: צללי החומות הבצורות הם אשר לְעֵת, אשר שם ישבו לפנים מלכים והם הקריבו קרבנות לאלהי נכר. דרך־אגב, יאלף אותו גם כּן, איך קמו ראשית הגויים ואיך התנחלו איש איש את נחלתו בקדמות הימים ואיך היתה והתפתחה חלוקת הארץ. כל מלה ומלה היא זהב טהור. מי הגיד לך את כל אלה? — אָבי הגידם או אמי לי סִפְּרָתַם! — והוא מספר לו גם את ראשית הארץ אשר באחריתה נקראה — ארץ ישראל. „בהיותנו נוסעים מִגְּבָל לעומת ההרים לקחת משם עצים בעבור אניותינו, היתה דרכּנו תמיד בצאתנו דרך מעבר עית ובשובנו שבנו דרך אורו־שלים (ירושלים)". רעדה קלה תוקפת את יעקב. „האם לא זה הוא המקום אשר שם כּהן מלכּי־צדק הכּהן לאל עליון?" — ועדניבעל עונה: כל הגויים הקדמונים האלה כּבר ספו ואין עוד זכר ושארית להם. „מן החיים ומקרב המתים נמחה שמם ולא נשאר להם זכר: לא השורש למטה ולא הפרי מלמעלה. מכּה טריה אוכלת אָכלה את פני בניהם ונינֵיהם ואת כל אשר דמה אליהם בדמותם". עתה הנה מושלים שם אבותיו, כּי היתה הארץ ההיא ירושה לבני היבוסי. גם האלים הגדולים דואגים אל פאת הארץ הזאת ולא יעזבוה ביד מרעים: לא יתנו למפירי ברית ומפירי אמונים אשר חללו את שבועתם להיות לשומרים לתהום הנפלאה הזאת, המסתירה בחובה את גורל כל העולם...

לְעֵת אֲשֶׁר „תַּחַת" וּ„מַעַל" לֹא הָיוּ עוֹד לְעוֹלָמִים,
עוֹד יָם וּמְצוּלוֹת הִתְאַבְּכוּ בְּגַלְגִּלֵּי תֹהוּ וָבֹהוּ,
וְכָל אֲשֶׁר מִסָּבִיב מִתְהַפֵּךְ וְסוֹעֵר בְּסִבְכֵי הַנֵּצַח — —

אָז עָלוּ אֵלִים רַעֲנַנִּים מִשְּׁמָּה, צְעִירִים וּבְחִירִים,
וְהֵמָּה בִזְדוֹנָם הַקָּדוֹשׁ הִכְנִיעוּ בְחֹזֶק יָדַיִם
אֶת־עָצְמַת הַתְּהוֹם הַנּוֹרָאָה אֲשֶׁר מִקִּרְבָּהּ יָצָאוּ ·
אָז בָּרְאוּ הַיּוֹם וְהַלַּיְלָה וְאֶת־אֹהֶל שְׁמֵי הָרָקִיעַ,
וְאֶת כּוֹכְבֵי הַמָּרוֹם אָסְרוּ בִשְׁבוּעוֹת אֱלֵי־מְסִלּוֹתָם ·
וְאוּלָם אֶת־צוּק הַסֶּלַע מִתַּחַת לְאוּרוּ־שַׁלִּים
בָּקְעוּ בִבְרָקָם לְנִקִיק, וּפֶה לוֹ פָּתוּחַ וּפָעוּר
עַד־טַבּוּר תְּהוֹם הָאֲדָמָה, וְשָׁמָּה שָׁמָּה הִשְׁלִיכוּ
אֶת כָּל אֲשֶׁר זָב עוֹד מִדָּמוֹ וְכָל־אֲשֶׁר הָרוּס וּמָאוּס —
וְשָׁם הִנֵּה רֹבְצִים כָּל־אֵלֶּה ! וּלְבִלְתִּי הֱיוֹת לָהֶם מָנוֹס
מִשָּׁמָּה, עָפָה בִסְעָרָה בְלַיְלָה בְרוּךְ אֱלֹהִים
אֶבֶן מִמְּרוֹם הַשָּׁמַיִם, פְּלֵיטַת כּוֹכַב שַׁלְהֶבֶת,
וַתִּרְבַּץ כְּחוֹתָם לָהֵט לִסְגּוֹר אֶת־פִּי הַסָּלַע !

ומה שם נקיק הסלע הזה ? — „מוריה“ !

יעקב שומע וכל עצמותיו תרעדנה מחרדת גיל. הן שם על הסלע הזה, על־פני אש ועצים ערוכים, שכב אָביו יצחק בהיותו נער, והוא עקוד על־פני העצים ממעל והמאכלת שלוחה אליו להיות תקועה בצוארו. את אשר ראו ברגע הזה עיני הילד, והן רחבו וגדלו מרוב חרדה — את זה לא ישכח אָדם עד עולם. היד, יד אָב, אשר ברחמי אהבה ובבושת פנים החליקה תמיד על לחיי הנער הקודחות, הזרוע הזאת אשר התרפקה תמיד עליו ותלחצהו אל לבו, כאילו „ה ק ר ו ב לא היה עוד קרוב למדי“, העין הזאת אשר האירה תמיד מרוב געגועים ודאגה וברכה, הפנים האלה אשר אליהם יתמלט עוד לפעמים זכרון הזקן העיף מתקוות לא־באו כהתמלט אל אי עדנים — וכל אלה, היד והזרוע והעין והפנים, נהפכו פתאום ל ר צ ח. למה היתה כזאת ? — וההרהורים המרים האלה מזכירים לנו את הרהורי קין אשר לבירון. האלהים חפץ לנסות אותו. תמיד יש רק תשובה אחת : — האלהים. אבל איזה אלהים הוא זה אשר שומה עוד עליו מעת אל עת לשאול ? — אומרים : יש שכר לאמונה כזאת אשר יאמין איש באלהים. אבל הן אמונה לא ת ד ר ו ש שכר. אמונה היא דבר אשר היא בעצמה היא השכר. ועדניבעל אומר, כי תחת כל זה „נשבע אלהים לאָביך לתת לו את כל הארץ אשר מגבול נהרות

בבל ועד הנהר הגדול נהר מצרים", ואולם יעקב מעביר צחוק מר על פתחי פיו ואומר:

הַבֵּט וּרְאֵה, עַדְנִיבַעַל!
הָאָרֶץ הַזֹּאת בְּאֵלוֹנֵי מַמְרֵא עִם־יַעֲרַת שְׁכֶם
הַקְּדוֹשָׁה נִשְׁבַּע אֱלֹהִים בָּרִאשׁוֹנָה לְתִתָּהּ לָנוּ —
וְשֵׁנִית נִשְׁבַּע לָנוּ בְּעַיָּת — הֲלֹא הִיא שָׁמָּה!
וְעוֹד לוֹ גַּם שְׁלִישִׁיָּה: בְּכָרְתוֹ עִמָּנוּ אֶת בְּרִיתוֹ,
בְּרִית אֱלֹהִים בְּחֶבְרוֹן בֵּינוֹ וּבֵין זַרְעֵנוּ —
וְחִזְּקָהּ עִם גִּבְעַת מוֹרִיָּה — וְעַתָּה, רְאֵה־נָא הָאָרֶץ —
הִנֵּה הִיא פֹה מִתַּחַת — הֲיִצְחָק יִקְרָא שֵׁם מוֹשְׁלָהּ?

מובן מאליו: טענה זו עם כל מרירותה לא טענתו של יעקב הקדמוני היא, כי־אם טענתו של בר־הופמן החי עתה ורואה את כל אשר הגיע אל עמו האומלל. סוף־סוף ניעור בו הרגש היותר טוב שבו לטעון גם הוא את הטענה הגדולה, וכל תחבולות בעלי היעוד שמסביב לו לא הועילו לְיַשֵּׁן בו את החששות ואת הספקות המרים, המתעוררים לפעמים בלבו של משורר בשעה שהוא מתיחד רגע עם נשמתו.

ויעקב מוסיף בבוז:

רְאֵה־נָא הִנֵּה הַחִתִּי, הַפְּרִיזִי וְגַם־הַקַּדְמוֹנִי
מִתְעַשְּׂקִים אִישׁ עִם־אָחִיו עַל־אֹדוֹת בְּאֵר וּמִרְעֶה;
אֶת־מוֹצָא חוֹפֵי הַיָּם תָּפַשׂ הַכְּנַעֲנִי בְּחָזְקָה,
וְהַקֵּינִי בַּסֶּלַע שָׂם קִנּוֹ וְשָׁמָּה אֵיתָן מוֹשָׁבוֹ —
וְזֹאת גַּם־זֹאת רַק תֶּאֱרַךְ כְּכָל־אֲשֶׁר שְׁלֹשֶׁת הַגְּדוֹלִים —
מִצְרַיִם וּבָבֶל וַאֲדוֹנֵי אַרְצוֹת הַיָּם מִסָּבִיב —
יִסְבְּלוּ אֶת־רִיב הַיְלָדִים הַלָּז וְאֶת שַׂחֲקָם לִפְנֵיהֶם!
אַךְ אַיֵּה פֹה מִמְשַׁל תֶּרַח וְזַרְעוֹ וּמִשְׁפְּחוֹת נָחוֹר?
לְזֶרַע שֵׁבֶט אַבְרָהָם יִקָּרֵא אֱדוֹם וְיַעֲקֹב —
מִי יֵדַע: אוּלַי אֱדוֹם יִמְשׁוֹל בִּמְהֵרָה לְבַדּוֹ!

הרומז המשורר על מעשים ומאורעות בימינו? האם הטורקי נצב לנגד עיניו? או האם הוסיף ללכת גם מזה והלאה, וגם לכל הנעשה פה בימים היותר אחרונים אין הוא קורא אלא ריב ילדים, ששלשת הגדולים, אדוני כל העולם באמת, יכולים לשום לו קץ בכל רגע שיחפצו?...

עדניבעל מנסה לנחם את יעקב ולהגיד לו, כי כל האנשים מסביב אומרים, אשר אלהים גדול עמו, עם השבט הזה, ויעקב קורא במרירות:

גָּדוֹל הוּא — אֱלֹהִים זֶה — וְעִמָּנוּ הוּא, עִמָּנוּ!
רַב מִדַּי עִמָּנוּ — עֶדְנִיבַעַל — רַב מִדָּי!

והוא סוגר את עיניו ורעדה חולפת את כל עצמותיו:

קָרוֹב מִדַּי יְסֻבֵּנוּ הָאֱלֹהִים הַלָּזֶה — מַה־יַּחְפּוֹץ!
מֶה חָפֵץ הוּא — כִּי כָכָה יָגֵר אֶת עִקְבֵינוּ?

ועדניבעל אומר לו, כי האלהים בחר בם מכל העמים, ויעקב צועק:

עַל־מַה־זֶּה בָּחַר בָּנוּ — וְלֹא יִשְׁאַל אִם־חָפַצְנוּ?

במרירות לב ובפקפוקים משונים הוא מתעתד להכין לו את רבצו ללילה ואת עדניבעל יצוה ללקט לו אזוב וכמון וטרפי מנתא ולרפד את יצועו על האבן אשר מראשותיו, ואחר כן יקטוף עלים אחדים מן העשב אשר בין האבנים ומדבר אל לבו בדממה:

מַה־לָּהֵט אַתָּה הַנֶּחְמָד, אַתָּה צִיץ שָׂדֶה, הַכַּמּוֹן!
זֶה־רֵיחֲךָ חָזָק מֵחָזָק — מַה־יַּגִּיד לִי אֵפֹא הָרֵיחַ?
הֲיַגִּיד: „אוֹי לִי, כִּי אֶבּוֹל!" אוֹ הַאִם כָּכָה לִי יַגִּיד:
„עוֹד חַי אָנֹכִי וְלֹהֵט בַּשֶּׁמֶשׁ בְּטֶרֶם בּוֹא לַיְלָה"?
אִם אֶזְרַע גַּם אוֹתְךָ, אַתָּה הַדַּל, עַל־רֶבֶץ מִשְׁכָּבִי,
וְנָתַן־אֶת רֵיחוֹ עַל־סְבִיבָיו בַּלַּיְלָה, לְהַזְכִּיר אֶת־שָׁכְבִי
בַּלֵּילוֹת בְּחֶדֶר הוֹרָתִי, בִּמְקוֹם־שָׁם הִצְפִּינָה הוֹרָתִי
אֶת־פִּשְׁתֵּי בַד־כָּתְנוֹתֶיהָ לְיוֹם חֲתֻנָּתָהּ וּמוֹתָהּ!

עדניבעל נותן לו יין בספל, למען ישתה טרם ישכב ואת הספל ישים על־פני האדמה, ומבקש אותו לשום לב לבלתי הדוף בכף רגלו את הספל בלילה בשנתו ולא ישפוך את היין ארצה, ולא מאשר יקר היין ככה, כי־אם:

רַק בַּאֲשֶׁר מָעוֹן לְאֵלִים, לֹא נִבְצְרָה מִן־הָאֲדָמָה
לִשְׁתּוֹת יַיִן אוֹ דָם — וּבִלְעֲדֵי אֵלֶּה וְצִוְּתָה
אֲשֶׁר־לֹא תִשְׁתֶּה מֵהֵמָּה · וְהָיָה כִּי־תִשְׁפּוֹךְ לָאָרֶץ
יַיִן בְּמָקוֹם לֹא־קָדוֹשׁ — וְהִשְׁתַּכְּרָה בּוֹ הָאֲדָמָה,
וְהֵנִים הַיַּיִן מִמֶּנָּה אֶת־שְׁנָתָהּ, אֶת־שְׁנַת הַמְּנוּחָה,
וְחָלְמָה חֲלוֹמוֹת וְשִׁלְּחָה הַחוּצָה אֶת־רֹב חֲלוֹמוֹתֶיהָ
אֶל חֶשְׁכַּת הַלַּיְלָה . . .

ומראות ותמונות יחלפו על פנינו, אשר רק משורר אמתי יכול להגותם מלבו. אחת מן הסצינות היפות ביותר היא הסצינה אשר בה ישחרר יעקב את העבד מעבדותו וקורא לו דרור ועושה בו ככל החוקה הנהוגה בשעת מעשה כזה. את לבוש העבדות יגזור עליו במאכלת מול ערפו וילבישהו ממעלה ראשו את שמלת החופש אשר הכינה לו רבקה אמו ליום צאתו לחפשי. ואולם עדניבעל לא ישמח ביחוד על החופש אשר ינתן לו: כבר שכח את טעמו של החופש. „מר יטעם לחיך לחם העבדות, וכל דבש לא יוכל להמתיקו“. החופשה הזאת

אַחֲרָה פְּעָמֶיהָ מְעַט · כָּל־אֲשֶׁר „מוֹלֶדֶת“ לוֹ נִקְרָא —
חֲפָצִים וַאֲנָשִׁים וְאֵלִים — כָּל־זֶה זֶה־רַבּוֹת שָׁנִים
חָדַל מִדַּעַת אוֹתִי — וַאֲנִי גַּם אוֹתוֹ לֹא אֵדָע;
הֶאֱרִיךְ הָעֹל לָנוּחַ עַל־עָרְפִּי! — „אֶת־זֹאת לִי תַעֲשֶׂה!“
„וְאֶת־זֹאת!“ — וַאֲנִי זֹאת אָבִינָה · וְאוּלָם — כִּי אֶחְפֹּץ דָּבָר,
כִּי אֶחְפּוֹץ מִלִּבִּי אָנֹכִי — אֶת־זֹאת לֹא אוּכַל עוֹד עַתָּה!
מִי־יָשׁוּב לְרַפֵּא אֶת־זֶה? מִי יָכוֹל לְרַפְּאוֹ? הוֹי מִי?

האם שב המשורר לרמוז גם בזה אל השפלות הגדולה האוכלת את הנפש בכל גלות? האם עלה על לבו זכר השעבוד אשר אבד מלב היהודי אפילו את היכולת לקום לתחיה ולחפוץ? — ואולם יעקב לא ירפה ממנו, והוא מכין ומעודד אותו לקראת הגאולה הבאה. כל מלה ומלה היא של משורר גדול. בלשון נאמנים יוכיח לו, כי האל הגדול עדני־בעל, בעל העדנים והזמנים הנצחיים, הוא הוא אשר יעודדהו וירפאהו. העת כל יכולה. והוא מצייר לפני עיני רוחו ציורים, כל ציור יפה מחברו, לעת אשר ישוב וישב על נחלתו

ועל ירושתו, ואשה אהובה תחדש את נעוריו ובנים נחמדים מסביב לו. מין פנינה של אידיליה נפלאָה תברא בפי המשורר הזה — בפי יעקב. העבד מחל לבכות, ופתאום הוא מתעורר ומדבר ושפתו מגמגמת בפיו:

מִי־אַתָּה — מִי? כִּי־כָכָה יָדַעְתָּ לְדַבֵּר!
נוֹלַדְתָּ אָדוֹן — וְאֵיכָה יָדַעְתָּ אֶת־נֶפֶשׁ הָעֶבֶד?
אֶת־אַרְצִי עֵדֶן לֹא רָאִיתָ — וְאֵיךְ־זֶה יָדַעְתָּ לְהַגִּידָהּ?
וּבְצָרַת הַחַיָּה מַה־צַּר לָךְ!... רְאֵה, לֹא כָאַבְתָּ מֵעוֹדְךָ
וּמַכְאוֹב כָּל־אָדָם יָדַעְתָּ... הוֹי אַתָּה, הַנַּעַר, מִי־זֶה
הִגִּיד לְךָ מַה־זִּקְנָה וְהַזָּקֵן מֶה הוּא? — מִי־נָתַן
הַכֹּחַ לְךָ כִּי תִתְפּוֹשׂ אוֹתִי בְּחַדְרֵי קְרָבַי?
מִפִּיךָ יֵצֵא דָבָר, וְהוּא יְעִירֵנִי לִבְכּוֹת,
אִם־כָּכָה חָפַצְתָּ אַתָּה, וְהוּא גַם יְעִירֵנִי לִשְׂמוֹחַ!
מְצֵאתִיךָ מִבֶּטֶן אֲסַכְּךָ — וְעַתָּה רַק זֶה־יְדַעְתִּיךָ!
וְעַתָּה גַּם־עַתָּה עוֹד טֶרֶם אַכִּירְךָ... מַה־קֹּרֵא מִקִּרְבְּךָ?
מִי־אַתָּה, הַנַּעַר, הַגִּידָה — מִי־אַתָּה — מָה־אַתָּה?

ויעקב אומר:

רַק נַעַר,
רַק־נַעַר אָנֹכִי, שֶׁהוּא — יָרֵאתִי — לֹא יִלְמַד עַד־עוֹלָם
לִהְיוֹת אַחֵר! —

היום הולך ונוטה, הולך ויורד. על־פני הגבעה רובצים הדמדומים. עדניבעל יורד ללון בעמק ויעקב נשאר לבדו. הוא עומד והטלה בין זרועותיו. הצללים הולכים ורבים. ברגע הזה יראה עשו (אדום), בטפסו בין הסלעים ועולה עם מעלות ההר, הוא וכלביו הרעבים השואפים לדם, וקשתו על שכמו. יעקב לא יירא לנפשו, כי־אם ידאג לשיו (המוטיב הוא מוטיב נוצרי קצת יותר מדי!). הכלבים — הוא אומר — עזי נפש הם והם יכולים להחריד את הטלה משנתו, ולכן יבקש כי יאסור עשו את כלביו אל גזע עץ. עשו ילעג לו: — לא ידאג ברגע נורא כזה לחייו, כי־אם לחיי שה. אחרי חליפות דברים מעטים ועזים ידרוך את הקשת ויכונן חץ על היתר וימשוך — והחץ מעופף בקול המולה. השה מומתת בזרועות יעקב, ויעקב עומד קוממיות.

רמז: כל כלי יוצר עליו לא יצלח, ה„גוי" לא יוכל לו עד עולם. וברגע הזה חושב יעקב בלבו: לא רצה אלהים אותי לקרבן, ויבחר לו עוד הפעם שה לעולה תחתי, כאשר עשה לאָבי. ואולם עשו שובר את קשתו על־פני ברכו לשבבים ושולף את מאכלת הציד אשר לו מחגורתו ועולה בקפיצה אחת על ראש הגבעה ומשתער על יעקב. יד לעומת יד הוא חפץ להאָבק עמו. יעקב מדבר אליו בנחת ומבקש להוכיח לו, כי ברכת אָביו היא השומרת עליו. עשו מתרגז עוד יותר ושואל: למה גנבת את ברכתי? — ואולם יעקב עונה: התאמין, כי בגלל הדגן והתירוש ומשמני הארץ וטל השמים עשיתיה? — עשו מאיץ בו לקחת שכין בידו גם הוא ולהלחם עמו, ויעקב לא ינוע ממקומו. עשו אומר להתנפל עליו, אך ברגע הזה נדמה לו כאילו הוא שומע קול המון כקול כנפים משיקות מסביב לקדקוד ראש יעקב, והוא מתחלחל רגע ונסוג אָחור. „האם לא לבדך אתה?" — „לבדי אני. רק ערפלי הערב עולים מן הבקעה והם מרחפים עלינו". אבל עשו צועק: „לא עבים, לא —" והוא משליך את השכין מידו וחפץ להתגושש עם אָחיו יד ביד — אם להפיל אל התהום העמוקה אשר מתחת ואם לנפול בה. יעקב איננו נע ואיננו זע. „מה ירעש פה ומה יהמה פה על סביביך?" עשו רועד בכל בשרו. ויעקב אומר: „רק הרוח הומה בין זלזלי הזית". — „האם א ו ת ו ראית?" — „לא". „האם ד ב ר אליך?" — „לא עוד..." ומעט מעט מוצא יעקב מסילות אל לב אָחיו ושם לפניו את פרשת עצם הברכה אשר ברך אותו אלהים, וכי לא יבוא לגעת בחלק אָביו על־פני האדמה, כי־אם רק נחלת אלהים תהיה לו מן השמים. „הן כה היה דבר אלהים בהר המוריה אל אברהם: והתברכו בזרעך כ ל ג ו י י ה א ר ץ. ובכן הלא ברור: הברכה לא תהיה לו לבדו, כי־אם על־ידי זרעו יהיה לברכה ל כ ל הגוים. ויעקב מוכיח לו ומראה אותו מעט מעט את רוב כל האושר אשר יפול לנחלה גם ל„גוי" כמוהו, וכי סוף־סוף יכולים הם לדור בכפיפה אחת, החמרי והרוחני גם יחד — זה על־פני האדמה וזה בשמים. בקיצור: גם החיים הגשמיים אינם עסק רע כל־כך, והוא, יעקב, מה יש לו? סוף־סוף אינו אלא נ ב ח ר. ונבחר מה הוא?

אָכֵן זֶה מִשְׁפַּט „הַנִּבְחָר": שֵׁנָה לֹא יֵדַע בְּאֵין חֲלוֹמוֹת ·
חֶזְיוֹנוֹת יְבַעֲתוּהוּ בַּלַּיְלָה — וְקוֹלוֹת מִסָּבִיב יוֹמָם!
הַאֻמְנָם נִבְחָר אָנֹכִי? הֲלָזֶה נִבְחַרְתִּי כִּי אָדָם
בְּרֶגַע הֶעָשׂוֹת לוֹ רָעָה לִי יִקְרָא, לִי יִדְרוֹשׁ, לִי יִזְעַק?
וַאֲשֶׁר גַּם חַיָּה כִּי תוּמַת, וְאִלְּמָה הִיא, וְרַק עֵינָהּ
תִּשְׁאַל מֵעִמִּי „מַדּוּעַ"? — הַאֻמְנָם לֹא יָצוּר גַּם אָנִי?

וְאֵיךְ אֵפוֹא יִשְׁאַל זֶה־עֶלְיוֹן כִּי־אֶעֱנֶה אָנֹכִי עַל־שְׁאֵלוֹת
כְּאִלּוּ הָיִיתִי — הוּא, הוּא הַיּוֹצְרֵנִי וְאֶת־כֻּלָּם ?
אֵיכָה זֶה אוּכַל כָּזֹאת ? — הַאִם רַק לָזֹאת בִּי בָחַרְתָּ,
אַתָּה הַיּוֹשְׁבִי בִּמְרוֹמִים ? כִּי־עַתָּה בֹּא־נָא וְהַגִּידָה
בְּאָזְנַי אֶת־דְּבָרְךָ וְאֵדַע אֵת אֲשֶׁר־לִי לַעֲנוֹת וּמֶה ;
אָנֹכִי, יְצוּרְךָ וּפָעָלְךָ, אַצְדִּיקְךָ, אוֹתְךָ הָאֵל !
הוֹי דַּבֵּר, דַּבֵּר, אַתָּה אֱלֹהִים הַנּוֹרָא בְּדַבְּרוֹ,
וְנוֹרָא שִׁבְעִים וְשֶׁבַע לְעֵת־אֲשֶׁר יֶחֱשֶׁה מִדַּבֵּר !

ועשו שומע וכל קרביו בו יכמרו, והוא מתעורר לחמלה על אחיו האומלל. כל קצפו נדף כעשן, והוא מתרפק על יעקב וקורא :

הוֹי יַעֲקֹב —
בְּרַח מֵאֱלֹהִים זֶה וָבֹא ! הוֹי עִמִּי בֹא — הָעֲדָרִים
אֲשֶׁר־פֹּה תַּחַת יָדֶיךָ, נַהֲגֵם עַד־מִרְעֶה שְׂדוֹת עַיִת •
וְשָׁמָּה חַכֵּה לִקְרָאתִי, חַכֵּה־לִי יָמִים אוֹ־חֹדֶשׁ,
וְאָנֹכִי אָבֹא אַחֲרֶיךָ בַּעֲדָרַי וְנָשַׁי וַעֲבָדַי
וְעִם־כָּל הָרְכוּשׁ אֲשֶׁר־לָנוּ הָאָגוּר בְּתוֹךְ הַמַּמְגּוּרוֹת ·
אָז נִסַּע שְׁנֵינוּ גַם־יַחַד מִשָּׁם וְעַד־אֶרֶץ נָכְרִיָּה,
אֲשֶׁר אֵין שָׁמָּה שִׁלְטוֹן וְכֹחַ לָאֵל הַלָּזֶה,
וַאֲשֶׁר שָׁם אֵלֵי נֵכָר גְּדוֹלִים וְאִלְּמִים בְּאֵין־נוּעַ
עוֹמְדִים בְּהֵיכְלֵי זָהָב — וְכֹהֲנִים קְדוֹשִׁים נוֹשְׂאִים
עִמָּהֶם אֶת־מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ לִהְיוֹת לִמְלִיצִים בֵּינֵינוּ ! —
לֹא אֶחְפֹּוץ בֵּאלֹהִים הַלָּזֶה, אֲשֶׁר קָרוֹב הוּא תָמִיד !
בֹּא יַעֲקֹב, בֹּא וַעֲזָב־לוֹ הָאָרֶץ הַזֹּאת, אֲשֶׁר שָׁמָּה
יֹאכַל יוֹמָם הַחוֹם וְלַיְלָה נִתְעַלֵּף מִקֶּרַח !
עֲזָב־לוֹ הָאָרֶץ הַזֹּאת וַעֲזָב־לוֹ גַּם אֶת הַבְּרָכָה !
עִמִּי בֹּא, יַעֲקֹב, בֹּא ! בְּרַח לְךָ מִפְּנֵי אֱלֹהִים זֶה · · ·

ובכן: נסיון קטן ל„שמד“. מובן מאליו, כי היהודי חרש גם לפרופוזיציות טובות כאלה — הן כל הנסיונות אשר נעשו בהמשך הזמנים לפתותו ל„שמד“, לאיזה שיהיה, לא הועילו מעולם. יעקב כורת ברית עם עשו — וגם הסצינה הזאת, הסצינה של כריתת הברית, היא מצוינה. מאָז ומעולם הן מנסה הוא מעת אל עת לכרות את הברית עם הגויים מסביב ומבקש לשבת עמם בשלוה, ובלבד שהם יתנו לו מנוח — ה„גוי“, קודם שהולך, נותן עוד את אצבעו על פי המכה ושואל: „האם לא תחשוב בכל זאת בלבבך פנימה, כי רע אָנכי ממך?“ — יעקב מחליק בידו על שערת ראש אָחיו ואומר בפה מלא: „לא“. ואולם עשו ברוחו הכבד אינו מניח את הטימה הזאת מידו והוא חוזר ובודק, חוזר ושואל, עד שתהיה לו ברורה מכל צד: „וגם — האם לא אמת היא? — וגם נקלה ממך אין לי להיות בעיני — כי, ראה נא — הן שונה אָנכי ככה ממך?...“ ויעקב עונה:

הֲבָא בְאַפְּךָ, הַגִּידָה,
הֲרֵיחַ הַלָּז הָעֹלֶה וְשׁוֹטֵף מֵעַל־יְצוּעַי?
לֹא עֵשֶׂב בַּדֵּד יִתְנַגֵּן, לִהְיוֹת כֹּה מָתוֹק וְכַבִּיר,
וְרַק כִּי מֵרַבִּים וְשׁוֹנִים יֵצֵא וְהִתְחַבֵּר הָרֵיחַ·
כָּל־עֵשֶׂב יָפִיחַ אַחֵר — גַּם־צִיץ וְעָלֶה יַחְדָּו
בְּחוֹטֶר אֶחָד וְרֵיחָם מַה־שֹּׁנֶה! הַאֻמְנָם תַּחְשׁוֹב
כִּי נִקְלֶה הָאֶחָד בְּעֵינָיו וְנוֹפֵל מִן־הַשֵּׁנִי?
— — — — — — — — — — — —
לֹא! כָּכָה חֲפָצַנִי אֱלֹהִים — וְאוֹתְךָ חָפֵץ אַחֵר·
רַק בַּאֲשֶׁר אֱדוֹם אַתָּה — יָכֹלְתִּי לִהְיוֹת לְיַעֲקֹב!

ועשו הולך ויעקב נשאר לבדו.

אָמנם סוף־סוף גם כל הדברים האלה אינם בלתי אם עוד הקדמה. העיקר הוא החלום, חלום יעקב, הבא עתה, והוא הוא נפלא באמת.

התפלה אשר יעקב מתפלל לפני שנתו היא יצירה אמנותית קטנה, אף כי בסגנונה ובהטעמתה היא מזכירה קצת יותר מדי את בירון. לבסוף רובץ יעקב על משכבו ונרדם — ופה מתחיל עצם החזיון. יעקב מתנודד מתוך שנתו ומדבר בשנתו אל לבו:

מַה־קֹּרֵא אֵלַי מִן־הַחֲשֵׁכָה? מַה־זֶּה אוֹ מִי־זֶה הַמְדַבֵּר?
הַאִם לֹא לְבַדִּי אָנֹכִי?

והמעין המפכה הרועש מן הדממה דובר, והדברים רכים כל־כך ומתוקים כמים גנובים — דברי מעין מפכה וחולם — והדברים ברכותם נוגעים עד הנפש ולוקחים את הלב. פתאום מתחילה אבן לדבר, והדברים קשים כל־כך — דברי אבן קשה וקרה — והיא קוראת: „אל תשמע לו, אל המעין, ואל קול געגועיו ותשוקותיו הרכים והענוגים, כי־אם אלי תשמע! אל נא תרע עינך בי ותאמר: קשה את, אל נא תרע עינך בי ותאמר: קרה את — שלהבת ולהט בוער בחום ואור הייתי גם אני — כוכב הייתי — ואני נפלתי! מדוע? אמר־נא לי אתה את זה, יעקב, אמר לי... ידע נא אחד, ידע נא אחד לכל־הפחות את כאבי“... ופתאום ירדו שני מלאכים. האחד אומר: „חלם־נא, יעקב, חלם־לך“, והשני אומר: „רק עוד הלילה הזה“, והנה זה מלאך שלישי בא ואומר: „מלאך אנכי שלוח מעמו“... יעקב לא ינסה להביט אל האור הרב, כי האור מכה אותו בסנורים, והמלאך השלישי אומר: „שם באשר אחרים יהיו לעורים, עליך לראות“... וגם גבריאל הנה זה יורד ובא: „אנכי גבריאל — גבורת האל“. הדברים אשר ידבר מזכירים קצת בסגנונם ובהטעמתם את „פויסט“. הוא מורה אותו את האלהים במדותיו:

לֹא קָרוֹב הוּא — לֹא רָחוֹק הוּא,
לֹא הָיָה אָז — וְאֵינֶנּוּ הַיּוֹם:
לֹא כָל־אֲשֶׁר יִגְדֹּר עוֹלָמוֹת וְאוֹתָנוּ וְאֶת־הַכּוֹכָבִים...
לֹא מָקוֹם יְחוֹגְנוּ — לֹא עֵת תַּגְבִּילֶנּוּ.

ורפאל בא ומוסיף:

וּבְכָל־זֶה יוֹדֵעַ הוּא אוֹתְךָ וְיָחוּשׁ אֶת־חוּשְׁךָ עִמְּךָ,
כְּאִלּוּ הָיָה — אַתָּה...

וגם אוריאל הנה זה בא וגם מיכאל הנה זה בא. כבוד אלהים מלא את כל המקום מסביב. יעקב אומר: „הן מעודי קויתי לכל זה כי בוא יבוא אל נכון — ועתה כי בא, יפול לבי עלי“. ואולם גם סמאל בא בין הבאים. סמאל מזכיר קצת יותר מדי את לוציפר של בירון. „הלילה, ליל קדמות עולם, ישאני“. ויעקב עונה: „מעולם לא ראיתיך, ובכל זה — עיניך אלה — לבי לי יגיד, כי יודע אנכי אותן זה כמה“. וסמאל אומר: „לא ראיתני, לא ידעתני, וזה אשר יצא אליך מתוך עיני — זה הוא — המכאוב“. ויעקב מוסיף: „לא מהם ומהמונם אתה! על שפתיך — מה יפות הן — לא תלין חדוה, כי־אם תוגה. לא אראה את כנפיך“... וכל המלאכים מסביב יהמו

ויגעשו וירעשו, כי בא זה למסוך את רעלו לתוך חיי הנער הזה. רק מורד הוא, מתפרץ, לועג ומחרף. סמאל לא יתן אותם לכלות את דבריהם. לא, לא מחרף הוא. הוא רק לא יכול להלל ולשבח ולזמר כל היום גם הוא כמוהם, כי קול זעקת השבר הגדולה העולה מן האדמה יגדל פי שבעה מקול תהלותיהם עם צלצליהם וחצוצרותיהם.

הַאֻמְנָם רַק עֹנֶשׁ כָּל־רָע ? הַגִּידוּ : מָה עָוְתָה זוֹ חַיָּה
כִּי־תָמוּת וְתִכְלֶה בַּדֶּרֶךְ נֶאֱלָמָה וְכִבְדַת מַכְאוֹבִים ?
הוֹי אַתֶּם הַבְּרוּכִים נֶצַח ! קִרְאוּ בַּשֵּׁם לִי הֶעָוֹן,
שֶׁלְּמַעֲנוֹ שִׁלַּח אֱלוֹהַּ עוֹלָל לִתְהוֹמוֹת הַחַיִּים
וּטְעָנוֹ כֻּלּוֹ חַבּוּרוֹת וּמַכּוֹת טְרִיּוֹת נֶאֱמָנוֹת ?
הַלְלוּהוּ אַתֶּם עַל־טוּבוֹ, הַלְלוּהוּ אַתֶּם עַל־כֹּחוֹ,
וְאוֹתִי — חִיל יִתְקְפֵנִי ! לֹא אוּכַל כַּלְכְּלוֹ ! הַאֻמְנָם
לֹא יָכֹל לַעֲשׂוֹת אַחֶרֶת ? לֹא חָפֵץ לַעֲשׂוֹת אַחֶרֶת ?
וְאִם לֹא בַלָּהָה תֹאחֲזֵהוּ לִרְאוֹת לְפָנָיו אֶת־פָּעֳלוֹ ?
הַאִם רַק לְמִשְׂחָק לוֹ בָּרָא הַכַּדּוּר הַזֶּה ? וְעַתָּה
יִתְגַּלְגֵּל וְיָחוֹג וְיָעוּף — כִּי נִשְׁמַט מִתַּחַת יָדָיו —
וְיָעוּף בְּמֶרְחַב הָעֵת — אַךְ אֶשְׁאַל : אֵי־זוֹ הַתַּכְלִית ?
אָכֵן מְשָׁרְתִים נֶאֱמָנִים, זַמְּרוּ לְכַדּוּר הַמִּשְׂחָק
כִּי בְרָאוֹ — וּבְרָאוֹ לָרָע — כִּי כֹחַ לֹא הָיָה לוֹ דַיּוֹ . . .

ומיכאל עונה: לא ב ר א — כי־אם ב ו ר א, בורא עוד ולא חדל, ואת כ ו ל נ ו קרא לברוא עמו... וכולנו, כולנו אנחנו בוראים עמו: הברק המתפרץ מתוך עבים חשכים, מצולת־המים הבולעת והסערה והרוחות הרפים — את כל א ל ה קרא להיות לו לעוזרים במפעליו, וגם את העשת האומר לפרוח בבטן האדמה, וגם הציץ המתפרץ במשובת־כחו ממעבה האדמה לקראת האור, וגם השחוק וגם הדמעה, כולם הם משרתים לפעלו — והם לא ידעו! וגם הרצון החזק והסתום אשר לחיות אלמות, וגם זמרת שיר תהלותינו, וגם ה ק נ א ה א ש ר ל ס מ א ל, כל אלה בוראים, ב ו ר א י ם עמו יחדיו את עולמו...

והמלאכים מהסים מעט את סמאל ואת טענותיו ומתחילים למנות לפני יעקב את כל הברכה הגדולה אשר אמר אלהים להביא עליו: ארץ יתן לו

אשר גבולותיה ימשכו מן הצפון ועד הדרום וממבוא השמש ועד מוצאו ואשר מטר השמים ישקה את שדותיה ואשר תתן לו האדמה את יבולה מאה שערים, ואשר מעינות יפרצו בה ונחלים ובארות עמוקות, ודגן ודבש ויין וזית ותאנה ורמון ינובו בה — ויעקב מחריש ולא יענה דבר. האם לא מצאו כל הדברים הטובים האלה חן בעיניו? לא! משמני הארץ וטל השמים ודגן ותירוש — כל אלה הם ברכת אב, ואולם הוא —

אַחֶרֶת חָפַצְתִּי מִיֶּדְכֶם,
וּמַה הִיא לֹא יָדַעְתִּי — וְאוּלָם אַחֶרֶת חָפָצְתִּי!

והוא מוסיף: קראו לכם את עשו! תנו לעשו את אשר לאושר יחשב בעיני עשו ואולם לא בעיני יעקב! — אבל גבריאל לא יחשוך ממנו ומדבר על לבו: ראה, הנה שבט עמים יצא מחלציך, והוא: אם יאמר לעבור — ויבקע הים לפניו, ובמדבר במקום אין דרך ילך ועמוד אש יסע לפניו, להנחותו עד הארץ אשר לו היא ואשר שם יהיו לו לנחלה כל החצרות והערים והמצודות אשר היבוסי יושב בהן עתה, ומן הסלע אשר באורו־שלים יצאו כסאות למלכים, ומיעקב — מלכים מדמו יצאו! — בין כה וכה וסמאל יפטיר לו בשפה חרש: גם שלטון יש לו אחרית — וגם עמים הולכים ואובדים ונמחים מעל־פני האדמה... ואולם יעקב לא ישאל דבר. האם בקרי ילך עם אלהים? לא! במר רוחו מתפרצות דמעותיו והוא בוכה וקורא: לא אשאל דבר ולא אבקש מכם דבר עוד, ואולם אם יש בידכם לעשות למעני דבר, אז עשו נא לי רק זאת: הורו לנשמתי דרך לשוב אל ביתה — אל חברון חפצה היא — חפצה היא אל ביתה, אל מתיה...

האם עוד הפעם רמז? האם היו לנגד עיני המשורר אותן התמונות של היהודים מן הדור האחרון, שראש תאות לבם היה לעלות אל ארץ אבותיהם להקבר שם בעפר האדמה הקדושה?

ואולם יעקב בגאונו אשר חולל קורא חמס על אלהיו:

הֲיִבְחַר אִישׁ רַק לָתֵת מַתָּן לוֹ וּמַשְׂאֵת?
כִּי רְכוּשׁ וְעֹז וְתִפְאֶרֶת יִשָּׁבַע לוֹ לְתִתָּם?
הַלְדָבָר לֹא יִסְכּוֹן דָּמִי זוּלָתִי לְהוֹלִיד מְלָכִים?
לֹא אֶחְפּוֹץ בְּשִׁלְטוֹן וּמִמְשָׁל! הֲטֶרֶם יֵדַע כָּל־אֵלֶּה?
הִנֵּה מִצְרַיִם וּבָבֶל וּמַלְכֵי כָּל־אַרְצוֹת הַיָּם —
הֶחָשׁב יַחְשֹׁב כִּי־אָמְנָם קִנֵּאתִי בָאֵלֶּה מֵעוֹדִי?

לֹא אֲקַנֵּא בְדָבָר וּבְאִישׁ — וְגַם לֹא בְאָשְׁרְכֶם אַתֶּם
הֲתוּכְלוּ הֱיוֹת מְאֻשָּׁרִים וְהַכֹּל מִסָּבִיב כְּאֵב?
רְאוּ כָּל־הַקֶּרֶב יוֹמָם אֵלַי וּבִשְׁעָפִּים בַּלַּיְלָה,
אָדָם וְחַיָּה וְאֶבֶן וְעֵשֶׂב אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה,
נֶאֱנָחִים וְדוֹרְשִׁים מַעֲנֶה, בְּעֵינַיִם מַחֲרִישׁוֹת יִדְרֹשׁוּ,
וְאוֹתִי יִשְׁאֲלוּ — וּמַעֲנֶה, כָּל־מַעֲנֶה הֲלֹא הִיא רַק עִמּוֹ!

— — — — — — — — — — — — —

וְהוּא בִמְרוֹמֵי שָׁמָיו, בְּחֶבְיוֹן שְׁחָקָיו מִמַּעַל
נוֹרָא וְאָיוֹם כֻּלּוֹ הִתְמַלֵּט לָבֶטַח מֵרָחוֹק...
וְאוֹתִי בָחַר וְאֶת־דָּמִי לִהְיוֹת לְנֵצֶר גֵּאוּתוֹ,
לִפְרוֹחַ לְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים וּלְבִלְתִּי נָבֹל לָנֶצַח —
לְבַעֲבוּר מִפִּי אָנֹכִי — יוֹם־יוֹם וְשָׁנָה עַל־שָׁנָה —
יִתְפָּרֵץ דְּבַר רְצוֹנוֹ לָנֶצַח וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים!
וּבֵינִי וּבֵין־הַצִּיץ הַפּוֹרֵחַ רַעֲנָן וְתָמִים
הָרַס כָּל־גֶּשֶׁר וְנָתִיב, לְבַעֲבוּר אֲשֶׁר אָנֹכִי
אֶתְהַלֵּךְ פֹּה עַל־אַדְמוֹת לָנֶצַח בְּצַעֲדֵי אָדָם
וְאֶעֱבוֹר אַחֲרָיו לְאִטִּי בְּאָרְחוֹת־אֱלֹהִים הָרְחוֹקִים,
וַאֲנִי — בְּחַכְּשִׁי מַכְאוֹבִים בְּמַאֲמַר פִּיו — אֶהְיֶה
לְפֶה לוֹ פֹּה עַל־אַדְמוֹת וּלְמֵלִיץ יָשְׁרוֹ עַד־עוֹלָם...

המלאכים יגעשו וירעשו. אוריאל מצעק: הוא משתולל! הנה רמו עיניו! ואולם יעקב עונה:

יָדַעְתִּי, כֵּן, יָדַעְתִּי — כִּי־תִגְּעוּ בִי — וְאֵרֵד
כְּרֶגַע אֶל־הָאָרֶץ, שֶׁמִּנָּה אֵין עוֹד לָשׁוּב —
תָּפִיחוּ בִי — וְאֶכְרַע וְאֶהְיֶה בֵין־הַמֵּתִים!
תּוֹלַעַת אֲנִי! וּבְכָל־זֶה אָשִׁיב אֶתְכֶם אָחוֹר
עַד־חֻקּוֹת גְּבוּל כְּהֻנַּתְכֶם. — בֵּינוֹ שָׁם וּבֵינִי —

וּבֵינִי פֹּה וּבֵינוֹ — רַק צִירִים אַתֶּם — צִירִים! —
רַק קִיר לְהַבְדִּיל אַתֶּם בֵּינִי וּבֵין־אֱלוֹהַּ!
בַּעַדְכֶם זַעֲקָתִי תָבוֹא וְתַהְדּוֹר וְתִגַּע אֵלָיו!

אוריאל קורא: עבד! ויעקב עונה: לא עבד! אלהים בחר בי — ואלהים חפץ כי אהיה חפשי!

ואל אלהים יקרא:

פֹּה אָנֹכִי עוֹמֵד! אֱלֹהִים! אִם־רָשַׁעְתִּי — עֲנוֹשׁ!
אֶת אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתַי — שׁוּב וְקָחֵהוּ מֵעִמִּי!
נַקֵּה אֲנַקְּךָ כֻּלְּךָ, אֱלֹהִים אֱלֹהַי, מִשְּׁבוּעָתְךָ!
אַתָּה הַיּוֹשֵׁב בִּרְעָמִים! שְׁלַח־נָא אֶת־קוֹל חֲזִיזֶיךָ
וּפְגַע פֹּה — בְּקָדְקֹד רֹאשִׁי! תָּמוּת־נָא פֹּה נִשְׁמָתִי,
עֵקֶב אֲשֶׁר תִּזְעַק בִּמְשׁוּבָה אֶל אֱלֹהֶיהָ!

קולות וחזיזים ורעמים יורדים ואש נופלת מן השמים. המלאכים עומדים וערפם נטוי מעט — ואולם יעקב עומד הכן ועל קדקוד ראשו אור עולם ותפארת אלהים. ורפאל אומר: „ראה נא, אוריאל! לא היתה בו יד האש!" וגבריאל קורא: „אור נגה על מצחו!" וסמאל מוסיף חרש: „מה קודרים אתם, אם אשוכם אל אורו!" — אז יגש מיכאל ויאמר: „שמע! זה הדבר אשר שם אלהים בפי: כל אשר תבחר — לא ימנע אלהים ממך; מלכים גדולים אשר בארצות הים — יסופו; מצרים — תחלוף; בבל — מוט תתמוטט ותפול; ואתה — לעם־עולם תהיה — לנצח נצחים תתהלך — פלא עולמים תהיה לעולָמי אשר לנצח!"

ובכן: התעודה? התעודה הידועה?

וסמאל עומד מן הצד ומזהיר: „אל תקח את הברכה הזאת, יעקב, אל תקח זאת מידו! גם עמים אחרים לא יחלפו, ורק את שמותיהם יחליפו; הדם הישן מתערב בדם העמים הצעירים, ויש להם רשות וזכות לשכוח את גורלם, תחת אשר אתה לבדך שומה עליך לדעת את נפשך לנצח ולזכור... הם רשאים לזכור, ואתה מוכרח — אתה העם אשר אין לו הזכות לשכוח — אתה מוכרח; האלהים יסחבך עמו בתוך מרחבי כל הזמנים. האם ירא אלהים? האם מרגיש הוא את עצמו בודד? אל תקח ממנו זאת! נראית היא כברכה, והיא הן קללה"... ואולם סמאל לא יועיל

בדבריו. יעקב מחליט. „יהי נא זה גורלי!" הוא אומר. ואוריאל קורא בעליצות: אשרי יעקב, אשריהו!

אז ידבר מיכאל:

אַתָּה שֶׁאֵלוֹ בּוֹ בָּחַר
לִהְיוֹת לְעֵד לְנִפְלְאוֹתָיו — לְסַפֵּר אוֹתָן לַדּוֹר,
וְשָׁמְעוּ אֲרָצוֹת וְאִיִּים וְאַפְסֵי אֶרֶץ רְחוֹקִים,
עַד־תִּכְרַע מִסָּבִיב כָּל־בֶּרֶךְ לֵאלֹהִים אֱלֹהֵינוּ לְבַדּוֹ
וְלוֹ כָּל־לָשׁוֹן תִּשָּׁבַע, רַק לוֹ וְאֵין־עוֹד זוּלָתוֹ!
אַתָּה כִּי־תִקְרָא בַצָּרָה — מִמַּעֲמַקִּים — אֶל־אֵל אֱלֹהִים,
וְהָיָה זֶה פִּיךָ לְמֵלִיץ לְכָל־מַכְאוֹב אִלֵּם בָּאָרֶץ:
דָּבָר מִפִּיךָ וְהָפַךְ צְנִיפִים — לַעֲטָרוֹת קְדוֹשׁוֹת,
לִהְיוֹת לָעַמִּים לָעֹז — וּלְתוֹדָה — וְלִמְצְהֲלוֹת רִנָּה;
אֶת־עֶרֶשׂ הַיֶּלֶד יְבָרֵךְ וּלְקֹדֶשׁ יָשִׂים כָּל־קֶבֶר,
יִגְמוֹל וְיֵעָנוֹשׁ וִינַחֵם — יִפְדֶּה וְיוֹרִיד לַשָּׁחַת...
וְשָׂמְךָ אֱלֹהִים לְלַפִּיד שַׁלְהֶבֶת בּוֹעֲרָה לָנֶצַח,
וְהָיִיתָ לְאוֹר לָעַמִּים לְהָאִיר עַל־דַּרְכָּם כֻּלָּהֶם!
וּנְתָנְךָ אֱלֹהִים קָשֶׁה אֲשֶׁר גִּיד־בַּרְזֶל עָרְפֶּךָ,
וּבְשִׂימוֹ עָלֶיךָ אֶת־סִבְלוֹ וּנְתָנְךָ גַּם־כֹּחַ לְשֵׂאתוֹ —
וְהָיִיתָ לְאוֹר לַגּוֹיִם! לִפְקֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת,
לְהוֹצִיא אַסִּיר מִמַּסְגֵּר וְיוֹשְׁבֵי חשֶׁךְ מִכֶּלֶא,
וְלַהַט אוֹתְךָ אֱלֹהֶיךָ וּפָעָלְךָ לְגוֹי אֲשֶׁר־קָדוֹשׁ,
וְהִצִּיגְךָ לָעַד קוֹמְמִיּוּת — וּסְבִיבֶיךָ מִשְׁבְּרֵי עִתִּים,
וְאַתָּה תִגְבַּהּ — וְהָיִיתָ לְאוֹת וּלְמִדָּה לְעוֹלָם
לָמֹד בְּךָ כָּל־חוֹסֶן אֱמוּנִים וְתִקְוָה — וּפְגָעִים!
וְהָיִיתָ...

אך סמאל לא יתנהו לכלות את דבריו, והוא מראה לו גם את הצד השני של המטבע:

„וְהָיִיתָ!" — שְׁמַע־לִי וַאֲגַּדְךָ אֵת אֲשֶׁר תִּהְיֶה!
לֹא כִזְבוּ לְךָ כָּל־אֵלֶּה; הֵן־אָמְנָם יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ,
וְאוּלָם אֶת־פִּיךָ יִמְחֲצוּ עַד־זוֹב דָּם אַחֲרֵי דַבֶּרְךָ!
הֵן־אָמְנָם תִּתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ! וְאוּלָם מָנוֹחַ? מוֹלֶדֶת?
כְּפִיךָ יִהְיוּ לִמְלָאכָה — וְאַתָּה רַק תֶּהְגֶּה בָּהּ תָּמִיד.
וְהָיִיתָ לְעָם אֲשֶׁר תִּקַּח יַד־כֹּל מֵעִמְּךָ אֶת־שְׁלָלָהּ —
וּמִי לֹא יֶחֱטָא אֵלֶיךָ? וּמִי לֹא יִצְדַּק עֵת יֶחֱטָא?
וְהָיְתָה הָאָרֶץ לְבַרְזֶל מִתַּחַת לְכַפּוֹת רַגְלֶיךָ
וּנְחֹשֶׁת יִהְיוּ שָׁמֶיךָ הַפְּרוּשִׂים עַל־קָדְקֹד רֹאשֶׁךָ...
אַתָּה שֶׁעָרְפְּךָ קָשֶׁה מִבִּלְתִּי בְעוֹט בֵּאלֹהֶיךָ,
אַתָּה הַגּוֹי בְּאֵין־אֶרֶץ — מִפָּנֶיךָ יִסְגְּרוּ דֶלֶת,
וְאֶבְיוֹן מְצֹרָע בַּפֶּתַח יִגְדַּל מִמְּךָ וְיִתְגָּאֶה
כִּי־אֵינוֹ בֵן לַשֵּׁבֶט אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ יָצָאתָ!
הוֹי אַתָּה הַנִּבְחָר — אַתָּה הַבְּרָכָה לְכָל־הַגּוֹיִם —
אֵי־אֵיפֹה עוֹד חֶרְפָּה בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא הֶעֱטוּ עָלֶיךָ?
גַּם־נַפְשְׁךָ גַּם־בְּשָׂרְךָ יִהְיוּ לְשִׁקּוּץ וּלְגוֹעַל לַכֹּל —
וְיָרְקוּ רוֹק אֶל־פָּנֶיךָ...

— — — — — — — — — — — —

כָּל־עַם אֲשֶׁר עָלָיו תִּתְרַפֵּק
יַבְעִיר אַחֲרֶיךָ בָּאֵשׁ כְּהַבְעִיר חַבּוּרָה טְרִיָּה...
אַתָּה, אֲהוּב אֱלֹהִים, וְלִשְׂנוּא כָּל־הָאָרֶץ תִּהְיֶה,
כַּדֶּבֶר, כְּעֵשֶׂב הָרוֹשׁ, כְּחַיָּה מֻכַּת שִׁגָּעוֹן!
מוֹלִידְךָ וְזֹה יְלָדַתְךָ יִשָּׂרְפוּ בָאֵשׁ לְגֶחָלִים,
וְאִשְׁתְּךָ שְׁסוּעָה בְדָמָהּ תָּמוּת לְעֵינֶיךָ בְּחֶרְפָּה,
עַד־הַשְׁמִיד אוֹתְךָ כָּלִיל! וּבִקְּעוּ שִׁלְיָתָהּ מִבִּטְנָהּ,
וְנִפְלָהּ בְּטֶרֶם יִוָּלֵד וּרְמָסוּהוּ בְעוֹדוֹ בַבֶּטֶן...
כָּכָה — יְבָרֵךְ הוּא!

וסמאל יתחנן אל יעקב: „הרף ממנו!" ואולם יעקב עומד קוממיות: —
„לא אוכל להרפות ממנו!" ואז ידבר יעקב אל סמאל:

אַתָּה, נֹשֵׂא הַמַּכְאוֹבִים, אִם־אַתָּה תִּרְפֶּה מִמֶּנּוּ?
קְרוֹבָה עוֹמֶדֶת שִׂנְאָתְךָ אֶל־כִּסֵּא כְבוֹדוֹ לְפָנָיו
מִכָּל הָאַהֲבָה הָרַבָּה אֲשֶׁר לִקְהַל עֲדַת כְּרוּבָיו!
הֲהִזְהִיר תַּזְהִיר אוֹתִי? וַאֲנִי רַק אוּכַל שָׁמוֹעַ
בְּקוֹל הַקּוֹרֵא מִקִּרְבִּי — זֶה דָמִי וְדַם אֲבוֹתַי...
אֲהַבְתִּיו בְּכָל־אֲשֶׁר הוּא — אַכְזָר וְרַחוּם גַּם־יַחַד,
אוֹר טָהוֹר וְזַךְ וּמֵאִיר — וַחֲשֵׁכָה אֲפֵלָה וַעֲמֻקָּה.
לֹא אַרְפֶּה מִמֶּנּוּ: יָדַעְתִּי כִּי־לוֹ אָנֹכִי לָנֶצַח!

אור נוגה גדול, רב וגדול מכל האורים מסביב, בוקע ושוטף פתאום על יעקב, ומן האור ישמע קול — ותמונה לא תראה. ענן כבד מסביב מכסה את המלאכים ואת כל אשר מסביב ולא יראה בלתי אם יעקב לבדו. האלהים המדבר אל יעקב מן האור מזכיר את האלהים המדבר אל איוב מן הסערה בקצורו הנמרץ:

כִּי־יִכְרְעוּ אֲחֵרִים עַל־בֶּרֶךְ וְהִתְחַנְּנוּ לְאֵל הָרַחֲמִים,
וְשַׂמְתִּי אֶת־רַחֲמַי לָהֶם — כְּאָדוֹן עַל־עַבְדּוֹ יְרַחֵם!
אַךְ אַתָּה — הָכֵן הִתְיַצֵּב לִפְנֵי אֲדוֹנֶי אָבִיךָ.
רַחֲמִים — אַקְשִׁיחַ מֵעִמְּךָ! שְׁאַל־לְךָ — מִשְׁפָּט וּצְדָקָה!
אָכֵן לְבַעֲבוּר שְׁמִי תִּסְבּוֹל עַד־בִּלְתִּי סַפְּרָה,
אַךְ גַּם בְּרֹב לִמְצוּקָתְךָ, דַּע כִּי־לֹא גְעַלְתִּיךָ!

ובקול חנון ורך מאד יוסיף:

הֵן זֶה כָּל־חֶפְצִי, בְּנִי, כִּי אֶאְשַׁם לְנֶגְדְּךָ כָּכָה,
לְבַעֲבוּר — בִּמְחוֹתִי אֲשָׁמִי — אוּכַל מִכָּל נַשְּׁאֶךָ!

ואחר כן יצוה לסערות ולכוכבים לעשות את דבר חוקם יום יום כמשפטם. מפעלי הלילה הזה שלמים — והאור יסוף פתאום. דמדומי בוקר הולכים

וקרבים. המלאָכים ישיבו את יעקב אל אבנו למראשותיו אשר שכב עליה, וגבריאל יאמר לו: „אם תאָבק עם זרים וזכרת: עם אלהים שרית היום!“

ועוד יוסיף:

הִתְהַלֵּךְ, הַבֵּט וּשְׁמַע — יִשְׂרָאֵל!

בוקר. העבים מתפזרים. יעקב נשאר לבדו.

והוא עושה את אשר צֻוָּה: מתהלך, מביט ושומע...

הלא זאת היא „תעודתו“. — ובזה בא „חלום יעקב“ אל קצו.

האם באמת זה הוא חלום יעקב? גם אָנכי יודע מעט את יעקב ויודע אני את חלומותיו...

וצער תוקף אותי למראה משורר גדול, אשר החנוך והסביבה וכל דרכה של הרוח אשר הלך בה לא נתנו אותו לגשת אל הפרובלימה היהודית ולהביט עליה בעינים אחרות מאשר הוא מביט עליה עתה. מה היה יכול איש כזה לתת לנו! ואולם אם ככה ואם ככה, הלא אחת הפנינים היותר יקרות שמה הספרות האשכנזית על צוארה בשירה הזאת. וגם לנו יקרה היא עם כל הזרות והתעתועים אשר נמצאו בה. מחכה אני אל היום אשר השירה המצוינה הזאת תהיה מתורגמת גם לעברית.

והנני ידידך

דוד פרישמאן.

אברהם רגלסון:

משֶׁה עַל הַר נְבוֹ

לֹא כְנַעַן וְעָרֶיהָ, הוֹד מִגְדָּלִים,
וְחוֹמוֹת נוֹצְצוֹת בְּשֶׁמֶשׁ־עֶרֶב —
לֹא יֶרֶק גַּנּוֹת, שׁוּרוֹת תְּמָרִים,
וְנָהָר שׁוֹטֵף אַט וּמַשְׁקֶה בְּרָכָה
פְּרִי כַרְמֵי־חֵן וּמֶגֶד שָׂדוֹת,
עַד יִשַּׁק שִׂפְתֵי יַם דְּלוּק־אוֹדֶם —
לֹא אֵלֶּה, נַחֲלוֹת עַמִּי, רוֹאוֹת עֵינַי,
כִּי־אִם הֲמוֹנֵי דוֹרוֹת יִוָּלֵדוּ
וּתְקוּפוֹת וַחֲלוֹמוֹת יִבָּרֵאוּן —
כְּהָרֵי־תְכֵלֶת שׁוֹאֲפִים שָׁמַיְמָה,
הָר מֵעַל הָר וּפִסְגָּה מֵעַל פִּסְגָּה,
עַד יֹאבְדוּ מֵרְאוֹת בְּעַרְפְלֵי־נְצָחִים ·
וְנֵטֶף מִדַּם לִבִּי יֵז וִיפַעֵם
כָּל שַׁחַר יַאֲדִים רֹאשׁ־שֶׁלֶג רָחוֹק,
וְאֵשׁ הַסְּנֶה אֲשֶׁר הֶרְאַנִי אֱלֹהִים
עוֹד תַּצִּית רִשְׁפֵּי־טַל בְּבוֹקֶר יֶאֱתֶה ·
יָדוֹעַ אֵדַע, כִּי הִקְדַּרְתִּי עָשָׁן
בְּלוֹבֶן אֵשׁ הַסְּנֶה, לְבַל תְּעַוֵּר
עֵינַיִם כֵּהוֹת, וְהִמְתַּקְתִּי מֵי־תוֹרָתִי
לְחֵךְ עֲבָדִים לֹא יַקְדִּשׁוּ אֱמֶת
וְאֵל הַדּוֹרֵשׁ צֶדֶק וְלֹא זָבַח ·

וְאֶשָּׂא בְרָכָה לִנְבִיאֵי־עָתִיד,
אֲשֶׁר יָבוֹרוּ אֵשׁ מֵעָשָׁן, פָּז מִפְּסֹלֶת,
דְּבַר־אֵל מִדִּבְרֵי דָתִי; וּבֵרַכְתִּי
לְרֹאשׁ כָּל שׁוֹבְרֵי־לוּחוֹת אַחֲרֵיהֶם,
אֲשֶׁר בְּעֹז וְעָמָל וְיִסּוּרִים
יוֹלִיכוּ עָם בִּישִׁימוֹן לֵאלֹהִים. כִּי
כְּנַחֲלֵי־אֵשׁ מִתְאַבְּנִים עַל הָר עָשֵׁן,
כֵּן קוֹפְאִים דִּבְרֵי־אֵל בְּתוֹרוֹת אָדָם;
עַד יִפְרוֹץ שֵׁנִית זֶרֶם־לַהַב מוֹרֵד
וְשִׁבֵּר סַלְעֵי־דָת וְעֹל מוֹרָשׁוֹת,
וְהֵקִים דָּת חֲדָשָׁה עַל חָרְבָּנָם.
כֹּה יִשְׂגַּב הַר־הָאָדָם לַמְּרוֹמִים,
לָשִׁית אֶת כְּתֵפוֹ מִשְׁעָן לַכּוֹכָבִים
וְלַסְתִּיר רֹאשׁוֹ בֵּין מִכְמַנֵּי עֶלְיוֹן.
הִנֵּה, הֶחָזוֹן גָּז. וְצִבְאוֹת צְלָלִים
מְכַסִּים בִּקְעַת־כְּנַעַן וּכְרָמֶיהָ,
וּפְנֵי יָרֵחַ צוֹפִים עַל יְרִיחוֹ
וּמַרְכְּבִים גֵּאוּת־חוֹמוֹתֶיהָ. לַיְלָה.
וְשַׁלְוַת־אֵל צוֹנַחַת עַל הַמִּדְבָּר,
כְּכַנְפֵי תְנוּמָה עַל עַפְעַפֵּי עָיֵף,
וּנְשִׁיקַת־אֵל יוֹרֶדֶת, מִתְקָרֶבֶת,
וְנַפְשִׁי מְיַחֶלֶת אֶל הַדְּמָמָה.

מחדש לחדש

מעשי אבות סימן לבנים. — הפרעת אבלנו. — מנוחת־נפש אנגלית. — מעשה פילאטוס. — דעת מאמינים ודעת ספקנים. — שמחה ו„פרפראות" לשמחה. — תהלוכת־הגאולה וכלי־זיננו הלאומי. — בני־אדם או מלאכים? — יהודים השמחים בצרתנו ומצטערים בשמחתנו. — „החומה שאליה תנופץ הציוניות". — ציוניים ש„כל תקוותיהם נתמלאו". — אמונות ואמונה. — מעשים וקרבן־תודה. — חשבון מוטעה. — יצר־המלחמה החצוף ושאיפת־השלום הצנועה. — „הלשון הרשמית של ארץ־ישראל". — ה„גאולה" מחובת חנוך עברי. — „חנוך ציוני". — יכולה ואינה רוצה, רוצה ואינה יכולה. — נקודות־היקף בלי מרכז. — אין חכם כבעל־הנסיון. — התמזגות היכולת והרצון. — עברים טבעיים ועובדים טבעיים. — בן ששים לצבא. — הכותל המערבי ובשורת הגאולה. — „שמחת תורה" העתידה לבוא.

„וכל העם הריעו תרועה גדולה, בהלל לה' על הוסד בית ה'. ורבים מהכהנים והלויים וראשי־האבות הזקנים, אשר ראו את הבית הראשון — ביסדו זה הבית — בעיניהם, בוכים בקול גדול; ורבים בתרועה בשמחה להרים קול. ואין העם מכירים קול תרועת השמחה לקול בכי העם".

ומעשי אבות סימן לבנים: בעצם המבוכה, שתקפה אותנו עם הפרעות בירושלים, נפלה בתוכנו הבשורה שיצאה מסאן־רימו — והופרע אבלנו.

הבשורות הרעות היו מרדפות זו את זו, כגלי ים נגרש.

תחילה באו פרטי הידיעות על־אדות החג, שקראה הפקידות האנגלית בארצנו: הרג זקנים וילדים, אונס נשים, חלול ספרי־תורה, שרפת בתי־אולפנה, הרס קברים, שוד ובזה — הכל בסיוע הצבא האנגלי, שחייליו הגינו על הפורעים, אף ירו בעומדים על נפשם ועל כבוד אחיותיהם, ופקידיו עמדו וצלמו את פרשת הפרעות במנוחת־נפש אנגלית, להכין מזה שעשועים לידידות־נפשם, השומרות להם בבית.

אחר־כך — רדיפות חדשות, שהיו מכוונות לדכדך את נפש הנשארים בחיים. אחרי ההרג בודקים בבתי היהודים, לרבות המשרד של ועד־הצירים, למען החרם את כלי־הזין המסותרים שם; ובדליכא — מעכבים בחוצות כל יהודי העובר לתומו וגוזלים ממנו את מקלו אשר בידו, כדי ללמד בזה את הערביים, שהיהודים הפקר הם, ולהוכיח לעולם, שהאשמה בראש הנרדפים. למען הוסף פרעות הנפש על פרעות הגוף, אוסרים על קרובי הפצועים, המתרפאים במוסדות של צבור, את מצות בקור־חולים; ועל קרובי המומתים, שהם כל בני הקהלה, אוסרים מצות הלוית־המת. את זאבוטינסקי וחבריו

להגנה שמים במאסר בין פושעים ורוצחים, בשעה שאת ראשי הפורעים מושיבים בארמון, כראוי לאסירים שותפי הפקידות. הרוצחים „נמלטים" מן המאסר, או משתחררים על־פי הדין ויוצאים כמנצחים אל ההמון הערבי, החוגג לפני ארמון הפקידות; בעוד שהמגינים היהודים נשפטים קשה לעשרותיהם, וכשהיהודים יושבי העיר סוגרים את חנויותיהם, בתור מחאה כנגד עוות־הדין, כופים אותם לפתחן.

ואחרי כל אלה עושים מעשה־פילאטוס ומתנכלים לנקות את הידים הטמאות במים טהורים. משליטים בקורת קשה על העתונות העברית, לבל ישמע קולה מחוץ־לארץ; ובראות גואלינו, כי האסור ללא הועיל הוא, מפני שגם המקומות הפנויים שבעתונים זועקים חמס, הם אוסרים להוציא את הגליון חלק. מזמינים את זקני הרבנים אל בית־הפקידות, ומשתדלים עמהם שיעידו בכתב, כי הפקידות הגינה על היהודים בימי הפרעות שנערכו בעטיה; ובמאנם — באים על הישוב היהודי בעלילות־שוא.

ונראה כאילו הפקידות שבארץ יש לה על מי לסמוך. ה„מאנטשיסטיר גארדיאן" בא לידי הוכחה, כי האשמים האמתיים בפרעות הם ראשי הפקידות, ומעלה מסקנה, כי מקומם הראוי להם הוא במאסר, במקום זאבוטינסקי וחבריו; אך אלה שהכח בידם מודים בהוכחה ואינם מקבלים את המסקנה. ווינסטון טשורטשיל הודה ולא כחד, כי תשעים אחוזים למאה מן הפצועים יהודים הם; ותוך כדי דבור הוסיף ואמר, כי המשפט הקשה, שנחרץ על זאבוטינסקי, יבואר בזה, ש„הסית את העם לבלתי שמוע בקול הפקידות". מזה משמע, שראשי הפורעים, שנפטרו מעונש, „הסיתו את העם" לשמוע בקול הפקידות, ואף־על־פי־כן כשרה היא בעיני טשור־טשיל. נוסף על זה בא פטרסון ומגלה עובדה, שעוד לפני שלש שנים, בחודש מארס שנת 1917, חוה בולס דעתו כנגד יסוד הלגיון העברי וצדד בזכות הערביים בכל דבר. האמנם משום כך הופקד זה להוציא אל הפועל את הכרזת באלפור?

ולפתע־פתאום הבריקה הבשורה הגדולה והכתה אותנו בסנורים.

המאמינים רואים בזה את נצחון תביעותינו הצודקות: כל הגולה — מוורשה עד ניו־יורק, וממחונני עפר ארצנו עד חברי ה„ליגה של יהודים בריטים" — נתעוררה במחאה עזה מלווה דרישות ברורות; אגודת הפועלים באנגליה דרשה משפטנו; הכמרים בבתי־כניסתם העירו על זה את לב שומעיהם, והעתונות — את לב קוראיה; טלגראמות עפו אל סאן־רימו מכל עבר; ומלאכינו אף הם ידעו לעמוד שם על זכותנו; — ובכן קרבנו את הקץ, שהיה ממשמש ובא אלינו בהכרח המאורעות המדיניים מכל מקום. והספקנים אומרים: לא כן; מעז לא יצא מתוק. תקיפי־העולם, שנתאספו בסאן־רימו, נוכחו סוף־כל־סוף לראות, כי השהיות היתירות, שהשתמשו בהן עד עתה למעז הַדִבֵּר את האנושיות תחתם, חותרות חתירה גם מתחת לכסא־

כבודם, — לפיכך החליטו למהר ולחלק ביניהם את השלל. להלכה נתאשרה הכרזת באלפור על־ידי ברית־העמים; אך למעשה לא יהיה כחה של ההכרזה יפה משהיה.

אולם העם נוטה לבטל בשעה זו את החששים והספקות. עדה היא השמחה, שהקיפה עתה את כל משכנות ישראל. היהודים הנדכאים שבמזרח אירופה ומרכזה זקפו קומתם הכפופה, בנפול עליהם קרן־התקוה: „הבו כבוד לעם בעל־ארץ" — קרא בא־כחם בבית־הנבחרים האויסטרי. יהודי לונדון הפכו את אספת־האבל, שקראו לזכר גבורי הגליל הנופלים, לאספת־שמחה; והמוניהם רקדו ברחובות, חבקו ונשקו לאנגלים שנפגשו על דרכם — והללו קבלו, כנראה, את היסורים באהבה. את ווייצמאן וסוקולוב קדמו, בשובם מסאן־רימו, בכבוד מלכים: בספרי־תורה ובברכות „שהחיינו". בניו־יורק פרצה ההילולה כמו מאליה ונמשכה ימים אחדים ברחובות, בבתים ובבתי־המזון — ביחוד בבתי־המזון. ואחרי ההילולה הבלתי־רשמית, באו החגיגות הרשמיות, שבהן נפרד העם לעדריו: חגיגת פועלי־ציון לבד, חגיגת ה„מזרחים" לבד, חגיגת ה„עברים" לבד, חגיגת אורדנים שונים לבד, וחגיגת הציונים הכלליים לבד. ובכל החגיגות כולן נשמע נאום אחד בלשונות שונות, והנאום ידוע משכבר־הימים גם לנואמים גם לשומעים — אך מי מקפיד על כגון זה בשעת חדוה? לא חסרו גם „פרפראות" לשמחה: פקודה מטעם ראשי הציוניים שבמדינה לקרוא את ה„הלל", וחבור „תפלות" חדשות בעתונות האידית. אך כל אלה בטלים בפני תהלוכת־הגאולה הנהדרה, שהשתתפו בה רבבות יהודים מכל השדרות — חוץ מפועלי־ציון, שתורתם בעוכריהם. בראש התהלוכה הסיעו את כלי־זיננו הלאומי — את ספר־התורה; ואחריו — יהודים מיהודים שונים: תינוקות של בית־רבן עליזים, וזקנים למודי דאגה; חיילים זקופי־קומה, ורוכלים כפופי־גב. הרוכלים ודאי שיבואו אל הארץ בהמוניהם לשם משא־ומתן; וכמה מן החיילים יעלו שמה, לתת לעמם מה שהיו מוכנים לתת לעם אחר?

וגם אחרים שמחו אתנו. לויד גיאורג קרא לבאי־כחנו בסאן־רימו: הנה באה שעת־הכושר שאליה צפיתם; עכשיו צאו והפיקו ממנה את התועלת הראויה. ה„טיימס" הלונדוני ברכנו בברכת מזל־טוב, והטעים, כי לא „האנגלים העילאים" מבית־מדרשו של הרב מאטוק הם באי־כחו של עם ישראל, אלא הציוניים. ה„טיימס" לא בוש לדון, באותה שעה, גם בדבר הפרעות בירושלים ולדרוש עונש למחולליהם האמתיים — דבר ששכחנו אָנו, בני „אל קנוא ונוקם". ראשי בתי־הספר העממיים שבניו־יורק, אשר רק לפני חצי שנה ענשו תלמידים עברים שהשתתפו בתהלוכת־אבל, הכריזו הפעם חג לתלמידים ולמורים היהודים. ושמועה באָה, כי אפילו בפולניה נמצאו מבני עם־הארץ שהשתתפו בשמחת שכניהם היהודים.

היה מי שאָמר, כי המשתתף בצער חברו — בן־אָדם הוא, והמשתתף בשמחת חברו — אינו אלא מלאָך. אם נכונה סברה זו, יש להוציא מכאן, שנקל להגיע למדרגת מלאָך מאשר למדרגת בן־אָדם.

רק בקרבנו נמצאו אנשים, שלא עמדו לא במדרגת בני־אָדם ולא במדרגת מלאָכים: שלא השתתפו עמנו לא בצערנו ולא בשמחתנו. ב„נייע פרייע פרעססע" אין זכר, לא לפרעות בישראל ולא לבשורת סאן־רימו. ה„אמריקן היברו" מצטער בשמחתנו; וכנגדו ה„נייער וועג" וה„ארבייטער שטימע" הווארשאי שמחים בצערנו.

לדעת ה„נייער וועג", יש לבאר את המאורעות האחרונים בארץ־ישראל — במלחמת המעמדות: „הציוניים מנשלים את הערביים מארץ אחוזתם, ומתנהגים עם הפועלים הערביים ונשיהם באכזריות אי־אנושית"; לפיכך „פקעה סבלנותם של הפועלים המשועבדים" — ועשו מה שעשו. וה„ארביי־טער שטימע" סובר אחרת: „קצה נפש הערביים להיות בידי הממשלות העצומות כחומר ביד היוצר; הם מוחים בחזקה כנגד העול האכזרי של חלוקת ארצם — — — הדבר ברור: התעוררות המזרח הקרוב, התנועה הכלל־ערבית, השאיפה של עשרות מיליוני ערביים לחופש וקוממיות — היא היא החומה הבצורה, שאליה תנופץ הציוניות". איך שהוא — וששון ושמחה ל„נייער וועג" ול„ארבייטער שטימע": הערביים ימלכו בארצנו, הציוניות תנופץ, וסכנת „מלוכה יהודית" תעבור מן העולם.

תשואות חן־חן ל„פורוורטס" הניו־יורקי, שהואיל לחונן אותנו ליום שמחתנו בברכה „מקרב לב". ולא עוד, אלא שהוסיף והורה, כי הציוניות אינה עוד תנועה פסולה בעצם, וכי אילו היתה ארץ־ישראל בזמננו „ארץ זבת חלב ודבש", כמו שכתוב, וביחד עם זה גדולה ורחבת־ידים וריקה מכל יושבים שאינם יהודים, — אָז אפשר היה להשיג הסכמה לציוניות גם בישיבת ה„פורוורטס".

* * *

אך הציוניים, הכופרים בעיקרי ה„אמריקן היברו" וה„פורוורטס" כאחד, אינם מחכים להסכמות. ווייצמאַן הודיע ליהודי אמריקה, כי עיני כל העולם — וישראל בכלל — עליהם, שימלאו תפקיד חשוב בבנין הארץ. ובכן, מזדרזים ציוני אמריקה וקוראים לועידת־גאולה, שבה יראו ל„עיני כל העולם" את אשר ברצונם וביכלתם לעשות.

קודם כל — בדברים. חברי ההנהגה השלוים מכריזים בעתונות, כי „כל תקוותינו נתמלאו". יתר על כן: יודעים היו, שתתמלאנה. „אנחנו, מנהיגי הציוניות באמריקה, לא הטלנו ספק בשום עת בקדושת הבטחתה של בריטניה הגדולה. האמַנו ובטחנו בממשלת אנגליה — — — ואפילו בזמן שהגיעה אלינו הבשורה הרעה על־אדות ההתנגשות בירושלים לא התיאשנו"...

אמת, אמת, אמת! בחודש ניסן שנת תר"ף נבאו מנהיגינו אלה בירחון „המכבי" (The Maccabaean), כי „יתפתחו הענינים בסוריה כאשר יתפתחו — השבוע של פסח שנת 1920 מובטח להיות שבוע ראוי לזכרון בתולדות ישראל". כידוע, נבאו ולא ידעו מה נבאו: נבואתם נתקיימה, אך באופן שלא פללו לו. אבל מה בכך? העיקר הוא, שנביאים הם.

מאמינים בני מאמינים! הללו „מאמינים ובוטחים" בממשלה האנגלית; וחבריהם־מתנגדיהם, פועלי־ציון, מאמינים ובוטחים באגודת הפועלים האנגלים. ובכח האמונות השונות הם נפרדים אלה מאלה ובונים להם במות בפני עצמם; ובינתים מתמעטת והולכת האמונה העיקרית, הלא היא האמונה בעצמנו ובכחנו לשוב לתחיה.

ואחרי־כן — במעשים. מקום בראש תפסו הברכות וההוראות המדיניות, שיש בהן משום מעשה. אחריהן באו תהלות ותשבחות, שפזרו המנהיגים זה לזה — גם־כן למטרה מעשית. חזרו על החלטות ישנות: כי יפתחו לפנינו שערי ארצנו, וכי ישחררו את זאבוטינסקי. הציעו הצעה מקורית: כי צירינו, המתכוננים ללכת אל הועידה העולמית שבקארלסבאד, ישתדלו ללמד לנאספים שם את תורת הפרלמנטריות ותורת הנהגת אספות. ולבסוף נתבקש העם החוגג להקריב „קרבן־תודה". והעם „הקריב": למעלה ממאתים אלף דולאר נאסף בקרב טובי הציונים שבמדינה, כלומר — ה א מ י ד י ם שבהם, שהם הם הנבחרים לצירים ברוב המקומות; ומסכום זה ניתן כמעט החצי — מאה אלף — בידי יחיד, בידי נתן שטראוס.

ועל סמך קרבנות־תודה כאלה מביע מאכס נורדוי את תקותו, כי לא יבצר ממנו לעשות מעין מה שעשו ממשלות אירופה בימי המלחמה, שבמשך שתי שנים הסיעו אל המערכות עשרים ושנים מיליוני חיילים, ביחד עם כל כלי־המשחית המרובים שלהם, וכלכלום ומלאו כל צרכיהם עד כריתת האמנה. ואחרי נורדוי באים אחרים ושואלים: היקריבו היהודים לשם כבוש־בשלום באותה מדה, שעמים אחרים מקריבים לשם כבוש־במלחמה? הירגיש כל יהודי ויהודי, כי במלחמת־קיום כזו נותנת אומה את כל אשר לה בעד קיומה? —

החשבון מוטעה מכל צד: ראשונה — צחוק מכאיב־לב הוא, להשוות את ה„ממשלה" שלנו, את ההסתדרות הציונית, לממשלות אירופה כולן. שנית — לא הרי בני עמנו כהרי בני אומות אחרות. עשיר אחד בבוסטון נדב, במשך שמונה שנים, ל„מכון הטכנולוגי" של מדינת מאסאטשוסיטס אחד־עשר מיליוני דולארים — הכל בעילום שמו; והיה מעשה, שפתחו מנהלי המוסד בתעמולה לקבץ בשבילו ארבעה מיליונים — ובא זה ונתן את כל הסכום בבת־אחת. ונתן שטראוס הודה בועידת־הגאולה, כי תשעה חלקים ממה שהפריש לצדקה בימי חייו נתן ל נ כ ר י ם — ועולם־הבא הוא בא לבקש ב ק ר ב נ ו. ושלישית — גדול כחו של יצר־וזמלחמה החצוף משאיפת־השלום

הצנועה. אותן ממשלות אירופה, שלא נמנע מהן לבזבז אוצרות אין־חקר למלחמה, עמידתן דלה בהזקקן למעשה־שלום. גדולי אנגליה — כגריי, אסקוויתּ ולויד גיאורג — משמיעים עכשיו על הנדבות בשביל החזקתה של ברית־העמים העלובה. דרוש לזה סכום של מיליון לירה אנגליות — כסכום שהוצא על ארבע שעות של מלחמה — ואַין.

וגם לשאלות תרבותיות הוקצע מקום בועידת־הגאולה.

יוליאן מאק, נשיא ההסתדרות, צוה עלינו בפתיחת הועידה „לברך אלהים על המצוה" שהזמין לנו, זו מצות ישוב־ארץ־ישראל. את המלה „מצוה" הגה בלשון־הקודש, ב„לשון הרשמית, החדשה־וישנה, של ארץ־ישראל"; ובזה תמו זכויותיה של הלשון הזאת, העלובה הרשמית, „החדשה־וישנה". כי ממחרת היום ההוא, כאשר הגיעו לסדר הצעות והחלטות, נמצא מי שדרש, כי יתרגמו את ההצעות לאידית ולעברית. מה עשה יושב־הראש של אותה ישיבה, סטיפאן ווייז? — שאַל, אם יש דורשים תרגום לאידית, ומכיון שנמצאו כאלה — נענה לדרישת המיעוט, מבלי העמיד את השאלה למנין; את שאלת התרגום לעברית העמיד למנין, רבו אומרי „לאו" על אומרי „הן" — ופסק הרב, ש„אחרי רבים להטות". כמובן, אין לחשוד את סטיפאן ווייז בחבה יתירה לאידית; אבל יש לדון מזה על הכבוד הרב, שהוא הוגה ל„שפה הרשמית של ארץ־ישראל".

דבר זה כשהוא לעצמו אינו לא מעלה ולא מוריד. מתרגום הצעות אחדות לא תושע שפתנו, כאשר לא תושע בכלל ממנהיגי הציוניות באמריקה, שכבר „נתמלאו כל תקוותיהם". אבל חשוב הוא, בתור עדות על היחס של חכמי־המדינה שלנו לעם ולערכיו: רוצים אתם בעברית? — הא לכם „שפה רשמית, חדשה־וישנה, של ארץ־ישראל". מַחאו כף למליצה הנאה — וחסל.

פחות משאלת־הלשון תפסה מקום בועידה זו שאלת־החנוך. בועידת פיטסבורג דנו בשאלה זו — והעלו משהו; בועידת שיקאגו דנו בה — והעלו חרס; בועידת־הגאולה נגאלו ממנה לגמרי. אולי מפני שמלונדון יצאה הוראה לפדרציות הארציות השונות, כי עבודת החנוך העברי בגולה חובה היא להן.

לכאורה, חייבת הסתדרות ציונית להיות ראשונה לכל דבר שבחנוך ותרבות. ובמקומות שהציוניות מתעמקת, אתה מוצא כי כן הוא: באוקראינה המתבוססת בדמיה; בפולניה המעונה; בליטה הגוועת ברעב; ברוסיה הסוביטית, אסירת החופש; בבסרביה, ששכחה ימי השובע שלה; בווינה, שהיתה לפנים קן ההתבוללות; ובסיביריה הרחוקה והתלושה. גם כאן, במדינות־הברית, ישנן מפלגות, שעמדו על ערך החנוך לשמו ולשם הפצת דעותיהן: עמד על זה ה„מזרחי", שהשעה משחקת לו עכשיו; עמדו על זה פועלי־ציון, שימין שלהם מקרבת ושמאל דוחה; עמדה על זה ה„קהלה" הניו־יורקית — שבאמת אינה „קהלה", כי־אם מפלגה — העשירה, לפי דברי

ראשיה, בהצעות ועניה באמצעים. אחת היא הפדרציה הציונית, המבכרת את ההתפשטות על ההתעמקות, שאינה נטפלת לחנוך העברי. דיה, שהיא עוסקת ב„חנוך ציוני“ — חנוך ציוני, המונה את שנותיה של תנועת־התחיה מימי פרוץ המלחמה העולמית ומוחה זכרם של ר' מרדכי עליאשברג ור' שמואל מוהליבר — כנראה מתוך האזכרה הרשמית, אשר נעשתה בועידה לנשמותיהם של גדולי התנועה הלאומית שהלכו לעולמם.

* * *

ההסתדרות הציונית האדירה, שיש לה קרוב לשתי מאות אלף חברים במדינה, שיש לה פקידות כבירה ועצומה, שבמשך שנה אחת — בין פיטסבורג לשיקאגו — הוציאה שתי מאות אלף דולאר על נייר בלבד, — זו יכולה ואינה רוצה לטפל בחנוך העברי. וכנגדה „ההסתדרות העברית“ העניה, שיש לה, לפי דברי נשיאה, מרכז בלי נקודות־היקף, — רוצה ואינה יכולה.

ועידתה השלישית, שנערכה שבוע ימים אחרי הועידה הציונית, „נקראה לא לשם דימונסטראציה גרידא, אלא לשם עבודה מעשית, להעמיד את ההסתדרות על בסיס נכון“; וכמדומה, שהפריזו קצת על מדת ה„מעשיות“, במה שקצרו בהרצאות והאריכו בויכוחים. יש להודות, כי הויכוחים סבבו על צירים מעשיים: על יסוד בית־מדרש למורים, שלא יהיה עליו לא חותם „דתי“, לא „פרוליטארי“ ולא „אמריקאי“; על פתיחת בית־ספר לגננות; על יסוד בית־ספר יומי למופת; על תעמולה לטובת החנוך בערי השדה; על הוצאת ספרים לעם; על המשכת הירחון „תרבות“, ועוד ועוד. אולם כל אלה ההצעות אינן חדשות. עוד לפני שנתים נתקבלו להלכה; ולמעשה נשארו רובן בכתב, והמעטות שהוצאו אל הפועל לא עלו יפה: „השעורים למורים“ הולכים ומתנוונים, הוצאת „קדימה“ אכלוה חובות, ומ„תרבות“ יצאו רק ארבע חוברות.

טעה טעה בריינין, נשיא ההסתדרות, באמרו, שיש לה מרכז בלי נקודות־היקף; להפך, יש לה נקודות־היקף, אך מרכז אין לה. יש להסתדרות מטרה ברורה, ידיעת הדרך המוליכה אליה, ורצון טוב ללכת בה; יש בהסתדרות כמה עובדים נאמנים, מטובי המחנכים והסופרים הצעירים שבמדינה, שהשקיעו הרבה שנים בעבודת התרבות העברית ובנו משהו, כל אחד לפי כחו וכשרונו, ועוד מעט ויזקינו בעבודה. אך אישיות מרכזית — „בעלת שם“ לאו דוקא — שתדע להדריך את כל הכחות הללו, חסרה שם. ולפיכך יש להסתדרות פרסום גדול, ויש לה תכניות מרובות — על־דבר הוצאת־ספרים גדולה, תיאטרון עברי, בתי־מדרש למורים, גני־ילדים, ספריות נודדות, גדוד עברי לעבודת התרבות, — אך מעשים אין; וכל אותם

הצעירים, המתאספים מדי שבוע בשבוע לשם עבודה, נדונו לשמוע במשך שתי השנים האחרונות נאום אחד אָרוך על־דבר העבודה.

באחד מנאומיו הרבים, שהשמיע בריינין בשני ימי הועידה, גלה לנו, כי „לא קשה ליצור תכנית, אך קשה מאד להוציאָה אל הפועל". יפה דרש; וכבר אָמרו, שאין חכם כבעל־הנסיון.

* * *

יכולת בלי רצון מצד זה, ורצון בלי יכולת מצד זה. היש תקוה, שיתמזגו ויהיו בנו למדה אחת?

אולי — בארץ־ישראל, מקום שם הולך חפץ־התחיה ונעשה לצווי מוחלט.

צעירים וצעירות מצד שמאל, שבגולה נלחמו כנגד הדת, מעמידים שם נפשם בסכנה, למען הציל ספרי־תורה מידי מחלליהם הפורעים; ורבנים זקנים מצד ימין, הנכונים תמיד למסור נפשם „אערקתא דמסאנא", חותמים שם בשבת על כתב־דרישה לפדות את זאבוטינסקי ממאסרו.

„צעירי־ציון" שבגולת פולניה מחליטים, אחרי פלפולים ארוכים על־אדות „יחסים" לכל מיני תורות שבעולם, שאידית חובה היא בבתי־ספר שלשונם עברית, ואין עברית חובה בבתי־ספר שלשונם אידית; וכשאותם צעירים עולים לארץ ומתמזגים עמה, הם שוכחים את כל ה„יחסים" חוץ מאחד — „היחס הישר לעבודת הבנין", והשפה העברית נעשית ממילא חיה בפיהם ובלבבם. עדים הם שליחי „הפועל הצעיר" לועידת פראג, שעתוני הגולה השכילו למצוא להם שם הולם — „העברים הטבעיים".

ולא „עברים טבעיים" בלבד, אלא עובדים עברים טבעיים. בגולה אין קשר בין מוחנו ושרירינו, בין תורה ומלאכה; ובארץ — הקרעים מתאחים. שם יש קרקע לגידול חדש במינו כחיים יעקב ירושלמי, שבחל ב„נהמא דכסופא" של החלוקה ונעשה עגלון — ראשון לעגלונים יהודים בירושלים — ולא חדל עם זה מלהיות בר־אורין; שבנערותו היה בחור־ישיבה, ובן־ששים נספח אל הגדוד העברי, הוא ובנו; שבסוף ימיו התנדב לעלות אל הגליל לשמירה — ולא ידע, כי המות אורב לו לקטפו באופן אחר.

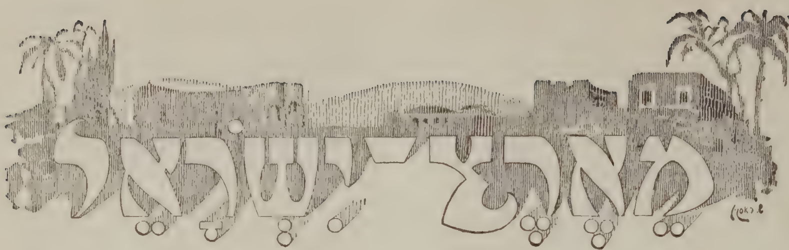
ויודעי ח"ן ימצאו סמוכים לדבר גם בזה, שבני ירושלים מצאו, על־פי חוש טבעי, את הדרך הנכונה לחוג את חג־הגאולה: אותו יום נועד להיות יום אבל על הפרעות, וכשבא אוסישקין אל בית־הכנסת ובשורת־הגאולה בפיו, — הסיחו דעתם מן הצרות האחרונות ובטלו את הצום שקראו, אך לא מחו בבת־אחת שמונה־עשרה מאות שנים של ענויים על קדוש־השם וקדוש־החיים. בעצם השמחה ותקיעת־השופר זכרו את סמל חורבננו ותקות־תקומתנו, את הכותל המערבי, ורצו לבשר לו את הבשורה.

וכי ראית כלה יתומה, שלא תזמין את נשמת אמה לחופתה?...

הכרזת־באלפור היתה לנו חג אירוסין. בין אירוסין לנשואין כמעט שנתבטל השידוך. בסאן־רימו נערכה החתונה. אבל עדיין אין אָנו בטוחים בזווג שבר־קיום הוא. מפני־מה חוגגים שמחת־תורה בסוף סוכות ולא בשבועות, שהוא זמן מתן תורתנו? — מפני שהברית בהר־סיני לא היתה מבוססת כל־צרכה: הכלה מאנה לצאת מרשות אָביה, והחתן לא הסכים לשידוך עד ש„כפו עליו הר כגיגית". לאחר שעבר על הזוג החדש „זמן" שלם של זריעה ונכוש וקציר ואָסיף, ונתברר, שהזווג בר־קיום הוא, — אָמר הקדוש־ברוך־הוא למשה: שמחה ראשונה נערכה כלפי חוץ; עכשיו בוא ונערוך לבנינו שמחה שניה, שתהיה במעונם — וערכו שמחת־תורה.

ואף עכשיו: „שמחת־תורה" שלנו עתידה לבוא — אחרי הקציר.

ש. ב. מקסימון.

ה.

היו פרעות בירושלים. פוגרום. ששה הרוגים מישראל הובלו בדממת ערב להר־הזיתים, לקבורה, כשלש מאות פצועים עוד שוכבים בבתי־החולים, בתי־כנסיות וספרי־תורה נשרפו, שלשים בחורים מחברי ההגנה היהודית אסורים, ועליהם — זאב זאבוטינסקי, מסדר הגדודים העברים בארץ ומסדרה של ההגנה הקטנה הזאת.

אלה הם במלים מעטות, אבלות, תוצאות הפוגרום הירושלמי. ואולם המחזה — מחזה הפוגרום בחוצות ירושלים בימי חול־המועד של פסח — היה איום, איום ונורא ממחזות הפוגרומים הגדולים שבארצות־הפוגרומים. קאטאסטרופה בלתי־צפויה היתה זאת — או במלה יותר פשוטה: מכת־לחי איומה, שאחריה עלה הד מחריד של לעג השאננים־השולטים, היושבים על מרומי הזיתים ומצווים, או אינם מצווים, לקיים אחרי ה„דיקלאראציה" שלנו... לעג־מורא זה היה כמרחף על ראשינו באותם שלשת הימים הקודרים של ט"ז — י"ח ניסן, הלעג השוקט הבלתי־מובע למראה התקוה האחרונה שלנו, כשהיא נדרסת תחת כפות רגלים גסות־שולטות, ותחת רגליהם של „שכנינו בני־גזענו", שליחי־המצוה, שלא ניזקו... נלעגים היינו ועמדנו פתאום שוממים ומשתאים, ולא הבינונו, וניטל מאתנו הדבור, ורק עינינו שאלו תוהות: גם בירושלים?... ואחר עבור שתי שנים ל„הבטחות הגדולות"?... ועוד שאלות־מבוכה איומות, כמורא גלותנו האיומה, קפאו על שפתינו בהבעת־אלם: מה הויה בנו פה? לאן אנו מובילים ולאן אנו מובלים? — וזעזועי־חרדה, לא הרגשנו כמותם אפילו בימות קישינוב, הרעידו את מיתר־הלבב האחרון, המתוח; ועם הערבים, כשננעלו עלינו דלתות הבית מפחד־ההתנפלות, צנח מבטנו האבל, הקודר, לארץ, ולחשנו: אבדנו... אבדנו... היאוש האחרון בדמותו השחורה התכנס ללבבות: התקוה האחרונה אף היא נופצה אל סלע־השקר של פמלית־השלום אשר בעולם־השקר... וכשעמדנו לפני בית־החולים של „הדסה", בשעה שהובאו מתוך מעמקי העיר העתיקה מאות הפצועים — אנשים, נשים וטף — שאלנו רק אחד מפי השני: מה זאת? כנראה, התחילו עושים גם אתנו „פוליטיקה"?... ושוב אותו מעשה נושן: מעשה ב„פריצים" שנים, שהיו להם שני יהודים בחצרותיהם. נפלה קטטה בין ה„פריצים", והכה כל פריץ את היהודי של חברו — והיהודי הוכה... וכאשר הובלו בשקט, באבטומוביל של הצלב האדום, אותם ששת ההרוגים, ומסביבם נצבו חילי־אנגליה נטויי־ראש ונטויי־כידונים, ידענו ברור: כן, „חללי־הפוליטיקה הגבוהה" — ולא הבינונו; ואין אנו מבינים עד היום את פשר המאורעות האחרונים האלה.

איננו מבינים. פוליטיקה גבוהה — ודאי. הנה המליכו את האמיר פיזאל למלך בסוריה, ואנגליה, כנראה, רוצה בכך, ואף אם גם ארץ־ישראל האנגלית נכנסה לרשותו על־פי הכרזת הכנסיה הסורית שהמליכתו. וצרפת ואנגליה נותנות מליונות להנהגת ממשלת דמשק — וממשלת דמשק, כניכר, אף היא טראגיקומידיה גדולה היא, שאת סופה הקרוב נראה בודאי בקרב הימים.

ועגלת־הפוליטיקה המזרחית משרכת דרכה עוד ביתר כבדות מאשר שערו מראש ה„ממשלות הנאורות" — וכנראה, גם לאופני העגלה הזאת, הכבדה והמזוהמה, דרוש היה מעט שמן־משחה מדם־ישראל, כאשר דרוש דמנו לכל עגלות־הפוליטיקה שלכל ה„מדינות הנאורות"... ואם „דרוש" דבר לפוליטיקה — הרי כל הדרכים והאמצעים כשרים, ואפילו „פוגרום בירושלים", שהאנגלים המנומסים סולדים בו כל־כך.

ואנו איננו מבינים. את הפוליטיקה הגבוהה אמנם למדנו קצת בימים האחרונים, ואף דברינו חנכו אותנו בדרכי הפוליטיקה הגבוהה הזאת במשך שתי השנים האחרונות והטיפו לנו בסודי־סודות, שהכל שריר וקיים והדיקלאראציה הבאלפורית בעינה עומדת; אבל מה ענין פרעות ודם יהודים הנשפך ברחובות ירושלים אצל ההבטחות הגדולות מלונדון הבירה — אין אנו מבינים. פולי־טיקה גבוהה זו — גבוהה יותר מדאי מבינתנו היהודית התמימה, המאמינה לכל דבר, הרוצה להאמין לכל דבר.

ודומה, כיום הזה נבוכו גם רבי הפולי־טיקה שלנו, ואף הם מודים במקצת, שלא הבינו.

והם לא הבינו טרם כל, ש„חסד לאומים — חטאת", שאין חסד לאומים, ושההבטחות החוגגות, הדינרים - הגדולים, שהראו לווייצמאן בי"ז לנובמבר לפני שנתים בלונדון, עלולים להפרט כאן, על קרקע ההתגשמות, לפרוטות־אסימונים מחוקות־מזויפות. הם לא הבינו ולא ראו מראש את אשר יכולים לעשות פקידי הממשלה הלונדונית „הנאורה" בפנת־אסיה שלנו — והבן לא הבינו, ש„חסדים" אלה, מכיון שנדחו מיום ליום — נדחו. האנגלים הנאורים אוהבי מסורת הם — ואם גם מסורת של תמול־שלשום. והמסורת בארץ לחשה להם, לפקידי הממשלה, למן הרגע הראשון לבואם הנה, שעל פלשתינה זו, שהובטחה משום־מה לציוניים, צריך לפרוש מסוה של הבטחות לעתיד־לבוא, עת ימסר המאנדאט לאנגליה, וש„בתנאים הנכחים" אין לעשות כל צעד להתגשמות ההבטחות.

וה„תנאים הנכחים" אף הם היו ברורים לממשל המקומי: שלא להקניט את השכנים אחי־הגזע. וכך, ב„תנאים הנכחים", ניתנה הממשלה לידי הערביים — "status quo", — את דלתי הארץ סגרו בפני העולים, הקרקעות נאסרו לקניה, ואת היהודים היושבים ב„ארץ המובטחה" הסכינו גם הכובשים וגם אחי־הגזע לראות כגרים, או כאזרחים ממדרגה שניה; המלה „ציוניים" התחילה להיות נשאת כקללה גדולה על שפתי הערביים ועל עמודי עתוניהם, ואין מוחה; והפוליטיקה של הכובשים הלכה למישרים באין מפריע: שקט שרר בארץ. והנה הופרע גם השקט, ואין אנו יודעים, אם הממשל המקומי רצה כבר בהפרעת השקט, או נגד רצונו הופרע. אין אנו יודעים, ואין אנו מבינים.

„פוליטיקה גבוהה".

ואולם יודעים אנו ומבינים, שהציוניות חטאה. את „האמת מארץ־ישראל" העלימה מן העם, את כחות העם לא חזקה, את עבודת הישוב לא הרבתה, לסגירת־השערים הרכינה ראש; אפילו מאה חלוצים, אשר יעבדו פה להרוחת צרכיהם ההכרחיים במשקים חקלאיים או עירוניים בנויים בכספי הלאום, וממילא יהיו משען והגנה לעוללינו ביום אשר יקום עליהם צר, לא העבירה לארץ במשך כל הזמן. ולעומת כל זאת, ותחת כל זאת, הרבתה בהטלת אבק בעינים, בדימונסטראציות עתונאיות, בקשקוש קופסות ובאגיטאציה לבעלי־כסף, בשיחות חשאיות עם פוליטיקנים, בנענוע במאנדאט, שתקבל אנגליה בעוד יום, בעוד שבוע, בעוד חודש... ובינתים, והמאנדאט לאנגליה כובשת־העולם נתקבל מאליו — והסימפאתיה של ישרי־הלב בעם האנגלי לרעיון שיבת חלק מישראל לארצו, עד כמה שזה לא יזיק לתושבים האחרים, נשארה רק סימפאתיה לוקאלית, המעוררת יחס אחר לגמרי אצל השליטים העיקריים — הסוחרים הגראנדיוזיים, היודעים לעשות כל מיני קומבינאציות. — — *.

את כל זאת אנו מבינים עתה.

---

* מדברי ב. ב„קונטרס", המוקדש לפרעות בירושלים, חוברת ל"ג.

והנה גם בעינינו ראינו. ראינו את השנאה ל„ציוניים המובטחים", כשהיא נזרעת מלמעלה מיום ליום ונושאה פרי; ראינו את הפוליטיקה המקומית, שהיא מכוונת את כל אמצעיה להוכיח לעולם, שאת התנאי המפורש בהכרזה הבאלפורית: „עד כמה שזה לא יזיק לשאר התושבים בארץ" — אי־אפשר יהיה לקיים; וראינו את הממשלה, כשהיא מביטה בשויון־נפש על ההפגנות הערביות נגד היהודים ואינה מתקוממת גם לקריאות המפורשות ממרומי הקלוב הערבי ברחוב יפו לפני מאות עולי־רגל: „לשחיטה על היהודים!" —

הממשלה התיצבה מרחוק, לדעה מה יעשה בנו — והנה נעשה בנו כל אשר נעשה ביהודים בשאר הארצות, באוקראינה ובפולניה, שגם שם התיצבה הממשלה הנאורה הזאת — שבודאי יכולה היתה גם שם להשפיע ולמנוע — מרחוק, לדעה מה יעשה בנו...

הוי, הפוליטיקה הגבוהה!

ואנו ראינו והצדקנו עלינו את הדין — ומתוך געגועים על טורקיה הברברית, שאת „הפוליטיקה הגבוהה" לא ידעה, ומתוך פשיטות־רגל זו, האיומה, שהתאמצנו לבלי הודות בה מתוך איזו הכרת־חיים וחפץ־חיים, ישנו את עצמנו בשירת האגדה הבאלפורית: בלונדון המצב טוב; בלונדון לא נשתנה מצב־הרוח; בלונדון אין יודעים מכל הנעשה כאן על־ידי הפקידות המקומית — ובלונדון היה אמנם ה„קורס" תמיד במצבו הטוב, ונתנחם עד בוא הקאטאסטרופה, עד בוא מכת־הלחי האחרונה.

והנה הקיצונו בימי חול־המועד של פסח וראינו את דמינו מוגרים ברחובות העתיקים של ירושלים — ובבת־אחת חדלנו להאמין. קורי־ההזיה רוחקו לפתע מעם עינינו החולמות, והתבוננו מסביבנו וראינו: היינו ללעג ולקלס.

ובמקום שירת־הערש המישנת, משועה כיום הארץ לאמת. תהי אמת זו מרה כמות ותהי המות עצמה — אבל את האמת הברורה, הפשוטה, אנו רוצים לדעת. שכבת קרת־הזיוף, שהקרימו האנגלים הסבלנים־הקרים על־פני חום תקותנו, נתבקעה. פנים אל פנים נעמוד עכשיו לפני רבי המדינה בלונדון ונתבע במלים ברורות את האמת; ואם דמי־ירושלים המוגרים יקרבונו לאמת זו — וידענו, כי לכל הפחות בפנה זו שלנו, על אדמת ארץ־ישראל, לא נשפך דמנו חנם.

ועכשיו לפרטי המאורעות:

ביום א׳, ט"ז ניסן, בבוקר, נערכה בעיר תהלוכה של שש מאות ערביים בערך. אלה היו עולי־רגל מחברון, ההולכים מימים ימימה לקברו של משה („נבי מוסה") — חג אשר בדה עבדול חמיד מלבו. התהלוכה עם הדגלים ומשתתפיה, עם הסימנים של השריף על בגדיהם, עמדה לפני הקלוב הערבי אשר על־יד שער יפו. על־יד הקלוב התחילו הנאומים לעורר את המפגינים לפרוע פרעות ביהודים. עורכו של העתון הערבי „נגב סוריה" אמר בנאומו: „אם לא נצא בכח נגד הציוניים ונגד היהודים — לא נפטר מהם לעולם". אחד השיכים נאם לאמר: „למי מקל, למי אקדח, סכין או אבן — ילך וישמיד את היהודים, ונפטר מהם בבת־אחת". המפגינים הערביים התנפלו עד מהרה על חנותו של שועז יהודי והתחילו לשדוד. מעופף אנגלי, נוצרי, שנמצא במקרה באותו מעמד ואמר להגן על החנות, נדקר על־ידי הערביים ונפל מת. הערביים הוסיפו להתנפל על חנויות אחרות, פגעו ביהודים העוברים ושבים והכו אותם בסכינים ובמקלות. שוטרי הממשלה הערביים רכבו על סוסים, ובאמתלה, שהם מפזרים את הקהל, הכו רק ביהודים. השוד אצל שער יפו הלך ונמשך כחצי שעה — ואיש־צבא לא נראה. לאחר שכלו המפגינים מעשיהם, הלכו לעיר העתיקה שבפנים החומה. בינתים נתאסף קהל גדול של יהודים, יותר מאלף איש, צעירים וזקנים, ופנו אל העיר העתיקה, למען הגן על המוכים והשדודים בפני הפורעים והשודדים הערביים — ואולם אז נסגר שער־יפו על־ידי הצבא האנגלי, שעמד במכונת־יריה ולא נתן בשום אופן את

היהודים להכנס העירה. באותה שעה התחילו הערביים להתנפל על היהודים בעיר העתיקה ולשדוד חנויותיהם. השוטרים הערביים עמדו לעזר הפורעים בגלוי, וכעבור חצי שעה כבר אי־אפשר היה לעבור ברחובות: נוצות, כלים שבורים, סחורות ורהיטי־בית התגוללו — ואנשים פצועים מתבוססים בדמם.

מספר הפצועים ביום הראשון עלה למעלה ממאתים. אז התיצבה משלחת יהודית, ובראשה אוסישקין, לפני המפקד של השטח הנכבש, והגישה לו את הדרישות האלה:

„א) הפוליציה הערבית הראתה את אי־יכלתה למנוע בעד הפרעת הסדרים ופרעות ולעצור בעד ההמון. שמועות נפוצו, כי הרבה מן השוטרים השתתפו בפרעות נגד התושבים היהודים. התושבים היהודים לא יהיו בטוחים בחייהם, אם הגנתם להבא תמסר לידי שוטרים ערביים. אנו מבקשים איפוא, שהגנת העיר תמסר לידי הצבא האנגלי במקום המשטרה הערבית.

ב) המשכת ההפגנות, התהלוכות והאספות והנאומים המסיתים ומעוררים את ההמון — במצב־ההתרגשות הנכחי, השורר כאן כיום — עלולה לגרום לפרעות חדשות. אנו מבקשים איפוא, כי כל ההפגנות, התהלוכות, הנאומים והאספות, העתידים לגרום למהומות — יאסרו.

ג) המהומות של היום, שתוצאותיהן היו: עשרות פצועים והרוגים, חנויות שדודות, חרופים גלויים וקשים נגד היהודים — המהומות האלה נסתדרו ונתחוללו על־ידי מנהלי־תעמולה ועל־ידי הקלובים הערביים. אנו מבקשים איפוא, כי יסגרו את הקלובים האלה ויאסרו את הנואמים מסערי־הרוחות נגד היהודים.

כמו־כן מבקשים אנחנו לסדר ועדת־חקירה בהשתתפות בא־כח התושבים היהודים, שתפקידה יהיה להמציא פרטים לכל העובדות ולקבוע את סכום הנזקים. על האחראים בעד המאורעות המעציבים להתיצב לפני משפט־צבא, ועל פורעי הפרעות ששדדו וגזלו לשלם את דמי הנזקים".

אחרי הדרישות האלה וההבטחות הרבות מצד הממשלה היה אפשר לקוות, כי מעשי הפרעות לא יתחדשו שוב. והנה למחרת, ביום השני, עוד טרם האיר הבוקר, וצעקה חדשה עולה מן העיר העתיקה: „פרעות חדשות ביהודים, הערביים שוחטים ברחוב היהודים!"

הפעם לא היו הפורעים ההמון הערבי של עולי־הרגל, אלא אנשי העיר ירושלים, חנונים וסוחרים, והם התנפלו כחיות והתחילו את השוד והרצח בפראות עוד יותר גדולה מאשר ביום אתמול. מספר הפצועים ביום זה היה אמנם קטן יותר, ואולם הפצועים היו אנושים ואחדים מהם מתו מיד. ביום זה היו גם מקרי־אונס בנשים בעיר העתיקה. השוטרים הערביים וראשיהם סדרו את השמירה באופן זה, ששום שוטר יהודי לא ימצא במקום הפרעות. גם ההגנה העברית, שנסתדרה לפני הפסח, לא יכלה לעשות כלום, מפני שהממשלה לא נתנה להכנס העירה, באמרה, שהיא כבר אחזה בכל האמצעים להגנה על התושבים. ובשעה שנאסרה הכניסה ליהודים, נכנסו הרבה ערביים באין מפריע.

העיר נמסרה, איפוא, לשוד גלוי לידי הערביים — והצעקה היתה איומה.

לאחר הפרעות ביום השני הוכרז מצב־מלחמה בעיר והשמירה נמסרה לידי הצבא. והנה את אשר לא פללנו בא: גם הצבא הבריטי, כובש העולם, לא יכול לשמור על מעט היהודים שברחובות ירושלים, ובליל שלישי, לאחר שנאסר על התושבים לצאת מפתח הבית אחרי השעה הששית, התנפלו הרוצחים הערביים בעיר העתיקה ויהרגו ביהודים ויאנסו נשים עבריות. אז התנפלו השודדים על ישיבת „תורת־חיים", שללו, חללו את ספרי־התורה, קרעו את מעטפות הכרים וימלאו את הבית נוצות, ואחר הבעירוהו באש (אחדים מרופאי „הדסה" חרפו את נפשם ויצילו אחדים מספרי־התורה).

ובירושלים גדל הפחד. השכונות העבריות המרובות יראו מפני התנפלות־המונים — וגדלה ההכרה המחרידה: שהנה הופקרנו

כולנו על־ידי הממשלה האנגלית, ודמנו הותר לפורעים. ומפה לפה עברה שאלת המבוכה: פוגרום אנגלי או רק התנפלות של ערביים?

ואולם העובדות המחרידות מוכיחות, שהפרעות האלה לא דבר־שבמקרה היו, אלא „סעיף בתכנית".

איזה „סעיף" בתוך איזו „תכנית"? — לא נדע; לא נבין. ואולם אחת ברורה: יד הממשלה היתה במעל הזה — העובדה עצמה, שהיו פרעות בירושלים תחת ממשלה אנגלית, מעידה על זאת.

והבטוי הנמרץ ביותר להכרה זו מצאה מפלגת „אחדות העבודה" בקריאתה „אנו מאשימים!", שפרסמה מיד למחרת הפרעות בירושלים. הלא כה דברי אגרת־האשמה הזאת:

„אנו מאשימים!

מאשימים אנו את פקידות „שטח האויב הנכבש", שהיא חייבת בפוגרום, שפרץ בירושלים ביום ט"ז ניסן (4 לאפריל) — ותובעים אותה למשפט על יסוד העובדות הבאות:

1) תעמולת האיבה וההסתה לפרעות ביהודים התנהלה זמן רב בגלוי — בעתונים, באספות ובשאר דרכי הפרסום — בלי שום הפרעה ועכוב מצד הפקידות. המסיתים הידועים לממשלה לא נמסרו למשפט, העתונים המעוררים לפרעות לא נפסקה הוצאתם ולא נענשו. הממשלה לא גלתה כל אות של אי־רצון ביחס לתעמולה זו.

2) ברשיון הממשלה נערכה הפגנה נגד הציוניות, שהיתה בעצם הפגנה נגד היהודים. בסדור ההפגנה עברו מסיתי הפרעות ממלים למעשים.

בהפגנה ראשונה זו לא השתתף עוד ההמון הערבי הפשוט. מן הכפרים כמעט שלא בא איש להפגנה. עד אז לא האמין עדיין ההמון הערבי, שהממשלה מרשה לעשות דברים כאלה. ההפגנה הזאת שמשה הוכחה להמון, שאין הממשלה מעכבת בעד פעולות איבה נגד היהודים.

3) ההפגנה הראשונה עוררה תסיסה בהמון הערבי. משום כך דרשו היהודים לאסור את ההפגנות. גם הרשות האנגלית העירונית הכירה, כנראה, בסכנת ההפגנות ולא נתנה רשיון להפגנה שניה. למרות זאת סודרה ההפגנה ברשיון הפקידות העליונה של „שטח האויב הנכבש".

בהפגנה זו הוכו ונפצעו יהודים אחדים ונשבר השלט של בית־החולים של „הדסה".

4) לאחר ההפגנה השניה נאסרו ההפגנות, אולם המסיתים, שעוררו את ההמון לפרעות ביהודים, לא נאסרו ולא נמסרו למשפט, והם הוסיפו לנהל בעתונים את תעמולתם ביתר שאת וביתר חוצפה ופראות.

5) התעמולה עשתה פרי, ובמשך שני השבועות האחרונים קרו מקרי התנפלות בודדים על היהודים במקומות שונים בירושלים, וביחוד על־יד הכותל המערבי. ועד העיר ליהודי ירושלים פנה בקובלנה ובמחאה לממשלה — ולא נענה.

6) בעתון „סוריה גנוביה", העומד בראש תעמולת האיבה, נדפס בזמן האחרון כרוז, הקורא בדברים ברורים לשפיכות דמים ולרצח בזו הלשון: „אם מחאות־הדברים שלנו לא ישמעו, נעבור למחאות במעשים: במקום עטים נשתמש בחרבות, ובמקום דיו — דם".

ועד העיר ליהודי ירושלים קבל לפני הממשלה בירושלים על הכרוז הזה, שנפוץ באלפי אכסמפלארים — ולא נענה. הכרוז הזה נתפרסם, איפוא, בדעת הממשלה, והפצתו לא נאסרה. הכותבים, העורכים והמדפיסים של כרוז הקורא לרצח לא נאסרו ולא נקראו למשפט.

7) למרות אסור ההפגנות הרשו ביום רביעי לאפריל לעורך העתון „סוריה גנוביה" ולחבריו המסיתים לאסוף קהל רב ברחוב יפו, לא־רחוק ממשכן הצבא, ולערוך אספה פומבית תחת כפת השמים. באספה זו הניפו את תמונת פיזאל, הכריזו על מלוכתו וקראו בגלוי, לעיני כל ובלי מפריע, להתנפל על היהודים. והפוגרום החל.

8) במקום הפרעות נמצאו שוטרי הממשלה, ערביים, שעזרו לפורעים לשדוד ולהכות את היהודים.

9) לאחר שנשדדו חנויות היהודים ברחוב יפו והרבה יהודים שנמצאו באותו מעמד הוכו ונפצעו — נכנס ההמון באין מפריע לעיר העתיקה לפרוע ביהודים. כשהמון הפורעים נמצא כבר בתוך העיר מבפנים, הקיף הצבא האנגלי את שערי העיר מבחוץ ולא נתן עוד לאיש להכנס פנימה. קבוצת־ההגנה העברית, שמהרה אל העיר למען הגן על חיי בני עמם, מצאו את השערים חסומים בכידונים שלופים. דבר זה שמש אות לפורעים, שיהודי העיר הפנימית הופקרו על־ידי הממשלה, ושהצבא מגין עליהם — על הפורעים — נגד כל התקפה מבחוץ.

10) במקום מושב היהודים בעיר מבפנים נמצאו שוטרים ערביים מזוינים, והם עזרו לפורעים בשני דרכים: השתתפו בעצמם בתור חברי הפורעים בשוד ורצח, ובשם השלטון הבריטי פרקו את הנשק מעל היהודים שאמרו לעמוד על נפשם. שוטרים עברים לא היו בתוך העיר.

11) הפקידות הבריטית התנגדה כל הזמן לקבלת שוטרים עבריים, והמעטים שנתקבלו לאחר דרישות והפצרות מרובות, הועמדו מחוץ לשכונות היהודים. לדרישות השכונות היהודיות, שיעמידו בתוכן שוטרים יהודים — לא הושם לב.

12) שוטר יהודי אחד, שהתאמץ לעצור בעד הפורעים, נפצע קשה על־ידי שוטרים ערביים.

13) ביום 4 לאפריל, הראשון לפוגרום, הודיעו היהודים לממשלה, שהשוטרים הערביים משתתפים בפרעות, ומשום כך דרשו להרחיק אותם — וגם לדרישה זו לא הושם לב. גם ביום השני לפוגרום (5 לאפריל) נשארו השוטרים הערביים על משמרתם ברחובות היהודים, וגם ביום זה פרעו פרעות כביום הראשון.

14) פאטרולים הודיים, שנשלחו לעיר העתיקה, התהלכו ברחובות בהנהלת שוטרים ערביים, שדאגו, כמובן, להרחקת הצבא ממקומות ההתנפלות.

15) למרות המשך הפוגרום ימים אחדים כסדרם, לא אחזה הממשלה באמצעים מספיקים ונמרצים לחקור ולדרוש במקום את מעשי הרצח והשוד, ורוב השודדים והרוצחים מתהלכים עדיין חפשים ברחוב בבטחון גמור, שהותרה הרצועה. המון הפורעים מתפאר בגלוי: „דולה מענא" (הממשלה היא על צדנו).

על המאורעות האלה יש להוסיף עוד כהמה וכהמה. הסכנה עוד טרם עברה; אך העובדות הידועות כבר, כשהן לעצמן, מספיקות להטיל את אחריות הדם השפוך וכבודנו הלאומי המחולל על ראש האדמיניסטראציה האנגלית המושלת בארץ.

על יסוד הדברים האלה אנו דורשים:

1) להסיר תיכף מעל משמרתם את ראשי פקידות „שטח האויב הנכבש" ולהעמיד אותם למשפט פומבי על המעשים שקדמו לפוגרום ועל הפוגרום עצמו. לבאי־כח יהודי ארץ־ישראל תהיה זכות תובע במשפט.

2) לסדר חקירה גלויה, בהשתתפות באי־כח העם העברי, בדבר מעשי הפקידות הבריטית בארץ במשך כל זמן קיומה, הנמצאים בניגוד גמור עם הכרזת ממשלת אנגליה להבטחותיה הרשמיות והחגיגיות.

3) לאשר ולזיין תיכף ומיד גדודי הגנה עבריים בכל הארץ.

4) לפתוח בלי כל דחוי את שערי הארץ להגירה עברית בלי שום הגבלות ועכובים.

5) לקיים במעשים ממשיים את ההבטחות שניתנו על־ידי העם האנגלי וממשלתו לעם העברי.

הועד הפועל של „אחדות העבודה".

מן הסעיפים וסעיפי־הסעיפים האלה יוכל הקורא לעמוד על אפים של המאורעות בירושלים. וזוהי אמנם השאלה העיקרית, המעסיקה אותנו כיום: פוגרום זה שנעשה בציוניים ובציוניות על אדמת ציון — בפרעות מקריות של פרחחי ערביים מקורו, או אינו אלא „הבעה־בעקיפין" של הרשות המקומית, ואולי גם של הממשלה האנגלית בכלל? כי אלמלא שאלה זו, העיקרית, לא היו פרעות אלו מחרידות אותנו כלל. היהדות ארץ־הישראלית, ואפילו

היהדות הירושלמית, זו שרגילים לסמנה במרכאות כפולות, הישוב הישן חבוש־השטריימלים ולבוש־הקפוטות — כל אלה הראו, שיכולים הם עדיין לעמוד ביום תוכחה ונאצה ולהגן על עצמם, להרוג וליהרג — ונגד פרחחי ערביים יוכל אף הישוב הקטן והדל של היום להעמיד פרחי־עברים צעירים, היודעים משמעת לאומית, ויודעים, שכאן יש להגן על מולדת — על המולדת. כי האמת צריכה להאמר לשמחתנו, כי לאימת־הפרעות בירושלים, ואפילו לאימה שנפלה על הישוב הישן ואף על נשי־ישראל זקנות, היה אופי אחר מאשר לפרעות בשאר הארצות. היהדות הירושלמית יותר מאשר פחדה — התמרמרה. ודוקא בימי־מורא אלה הכרנו שוב, שאמנם בגרה בתוך היהדות ארץ־הישראלית — יהדות זו המפוזרה ומפורדה בימים כתקונם לשבעים ושבע מפלגות וכתות — איזו הכרה לאומית עילאית, ואף האופי הלאומי נתן בפעם זו אותותיו אותות: היהודי הירושלמי היה גאה ביום הזה; הוא לא פחד, אלא התמרמר; הוא לא בכה, אלא חרק שנים לתוך הערפל הזה, שסביב שתו עליו מבפנים ומבחוץ — מבפנים: מנהיגינו עם הפולי־טיקה הלוחשת־הסודית שלהם, ומבחוץ: „הממשלה הנאורה", המצפה למאנדאט...

וצריך לציין, שבימי הפוגרום הירושלמי הובלטה הרגשה גדולה של אחדות בין כל העדות, כי אכן המרצח לא הבחין בין אשכנזים, תימנים, ספרדים, חלבים וכו׳: בששת ההרוגים שהובלו לקבורה (ובפעם זו הראשונה נתאחדו העדות בירושלים והסכימו לקבור את הנהרגים בקבר משותף) נטלו חלקם השוה שלש העדות הגדולות בירושלים: שני אשכנזים, שני ספרדים ותימנים שנים.

אולי תשמש עובדה זעירה זו לסמל מעט בימים הבאים!

וצריך לציין עוד כמה עובדות חיוביות, שהוכיחו לנו ימי הפרעות בירושלים: יהודים מתושבי המקום, זקנים ונערים, נסחפו לתוך זרם ההגנה, ויהודי זקן, שהיה רב כמה שנים באמריקה, עמד וירה בערביים לשם הגנה, ומשפחה ספרדית, על נשיה וילדיה, הגינה על רחוב־יהודים שלם, וידעו להרוג וידעו לעמוד על נפשם, והיו צעירים, שבעצם יום הסכנה הלכו עם רובים בידיהם להגן ולא יראו את המות האורב להם — וכשלוקחו לבית־האסורים חברי ההגנה עם זאבוטינסקי בראש (הוא הודיע לממשלה, שהוא האחראי היחידי על ההגנה העברית), וצעירים עברים יצאו באחרון־של־פסח לאסוף חתימות מכל אנשי העיר, המעידים שגם ידם הם עם ה„פושעים"־המגינים, חתמו יהודים חרדים למאות, ובראשם גם רבנים, ביום החג ובבתי־הכנסיות על הודעה זו שנשלחה לממשלה; והרב קוק המקובל עמד על קברי הקדושים, הנקברים על הר־הזיתים, ולחש עם חשכה: „ואומר לך: בדמיך חיי! ואומר לך: בדמיך חיי!"...

ולכן לא היינו כואבים על דם־ברית זה, שנשפך לעינינו בימי הפסח, אלמלא היה רובץ עלינו גם אותו ספק איום, שאולי אין זה מעשה־שודדים סתם, אלא פוליטיקה — „פוליטיקה גבוהה"...

וארץ־ישראל הנעלבה, המדוכאה, וירושלים היהודית מקוות, שימי־דמים אלה יפזרו סוף־סוף את שארית הערפל, שרבץ עוד למעמסה עלינו כאן, וסוף־סוף יגיה גם האור הגדול, או תצאנה הקרנים הקטנות־הזעירות, המקוות — ויחם לרוחנו ויעור כחנו, ותחל גם העבודה, שהיא אשר תצילנו אפילו מפרעות כאלה.

בחזית העבודה והעובדים לא תהיינה פרעות; שם לא יתנפלו עלינו הערביים מאחורי הגב — בחזית זאת תהיה מלחמה, ומפני מלחמה לא נרתע; אם יתבעו למלחמה את הישוב העברי הקיים כבר כיום וגם זה הבא — ויעמוד הכן ויגן.

ואולי לא יהא כלל צורך בחזית זו במלחמה? אולי שם, לכשיזקיפו אחי־גזענו את ראשיהם מעמל הקרקע המשותף ויביטו אל עומק עינינו העורגות ויכירו, שאמנם אחי־גזע אנחנו, מארץ מזרח־שמש זו, — וישלימו אתנו במרחבי־השדה אשר

בעבר לירדן מזרחה, ואשר בעבר לירדן מערבה, ואשר בגולן ובבשן ובגלעד?

עתידות מי יחוש? — ואולם אנו נלאינו לשאת את ההבטחות, ונלאינו להאמין למושלים המקומיים, ונלאינו, בעיקר, להיות לכדור־משחק פוליטי, הנזרק מצפון לדרום — מן השאיפות הצרפתיות אל האנגליות, וחוזר חלילה.

ווייצמאן היה כאן אתנו בימי הפסח של הפוגרום. הוא נכנס הפעם בחשאי ויצא בחשאי. עכשיו נקרא אל השלחן הירוק של המועצה בסאן־רימו, ונשא אתו לשם את התוגה העמוקה על ה„טראגיקומידיה", שנערכה לעיניו בירושלים. את דעתו לא שמענו, את השקפתו על הפרעות האלה וערכם וסבתם לא גלה לנו; לא בירר — ויצא בחשאי. ובארץ־ישראל משיחים דוקא בימים האחרונים על־דבר תוקף הדיקלאראציה ומספרים, שסוף־סוף יבוא הקץ בעוד ימים מעטים גם ל„נענועי המאנדאט" — ושערי הארץ יפתחו. ולאחר יאוש ולאחר ימי־ההזיה תבוא אולי באמת הישועה המעטה. דומה, עכשיו כבר מוכנים אנו לקבל את אשר ינתן. עמדנו בנסיון — בכמה נסיונות!

ואם אמנם יבורר במשך הימים (לתכלית זאת שלח ועד העיר ליהודי ירושלים משלחת מיוחדה לממשלה המרכזית בלונדון, שיצאה מכאן מיד אחר הפרעות), שהממשלה המקומית לא ידעה מכל אשר יעשה בירושלים, וכי לא היה בפוגרום זה משום „מדינאיות", כי־אז אפשר יהיה להשקיף על שלשת הימים העגומים שעברו עלינו בימי הפסח גם מתוך נקודת־ראות אחרת — ואז נמצא, אולי, ש„פתיחה" זו לא היתה לקח מיותר גם כלפי פנים וגם כלפי חוץ.

שאלת הערביים, שאף אותה דחו מנהיגינו מיום ליום, כאשר דוחים אנשי־המבטח את הבטחותינו שלנו — הועלתה סוף־סוף באופן ברור על סדר־יומנו; ושאלה זו, הסבוכה והגדולה, אי־אפשר לה עוד שתרד מן הפרק. ולא אל הצעקות הנפוחות והריקות של עתונאי־השלמונים ואנשי־הבקשישים נהיה זקוקים לשים לבנו ולהטות את עבודת־השלום, כי־אם אל ההמון־העובד, שכידוע אין הוא אנטי־ציוני כלל ואיננו גם מן המפגינים, ומכל־שכן שאיננו מעורכי־הפוגרום *. ולעת־עתה, עד היום, לא פנו הציוניים אפילו במלה נאמנה אחת אל תושבי הכפרים. והרי אליהם ולסביבתם מכוונה, בעיקר, ההגירה המקווה. ובכפר הערבי אין השנאה ליהודים דבר שבאינסטינקט, כמו בארצות־הגולה, והערביים הנוצרים — אלה זורעי זרע השנאה לישראל בערים, בין „אחיהם המושלימים" — אין להם שם השפעה ניכרת **. ושם, בשדות־העבודה, צריך יהיה לזרוע את זרע־השלום. והדרכים המובילים אל שכבות העם הרי תמיד גלויים וברורים הם.

והנה מורה־דרך קטן:

„את הפוליטיקה הערבית שלנו אין אנו צריכים לנהל עם אלה המכנים עצמם באי־כח העם הערבי. עלינו לפנות ישר אל ההמונים הרחבים של הערביים בכתב או בעל־פה. אנו הפועלים והציונים, שאין במטרתנו לבנות את הארץ על־ידי ניצול של יהודים או של זרים, אנו השואפים לבנות את הארץ על־ידי עבודה עצמית — אנו נוכל להודיע בגלוי לפני שכנינו את תכניתנו. אין אנו נלחמים פה בארץ נגד עבודה ערבית, אלא בעד עבודה עברית. התנגדותנו לעבודה הערבית היא ביחוד מפני זולותה. כשם שהסתדרות הפועלים האמריקאית נלחמת בעבודה הזולה של השחורים ושל הסינים, כך נלחם גם אנו בעבודה הזולה שבארץ. עבודה זולה קללה היא לארץ. היא מורידה את החיים למדרגה היותר נמוכה. ארץ,

---

* פלחים מכפרים אחדים בסביבת ירושלים הגישו תזכיר לממשלה, שהם אינם מתנגדים להגירת יהודים. — ** כדאי יהיה לציין, שבשעת ההפגנות הערביות אמרו ערביים מקומיים מכובדים, כי בת"ק לירות אנגליות אפשר היה לסדר דימונסטראציה גדולה פי־עשר מאלה בעד הציוניות ובעד ההגירה היהודית...

ששכר העבודה עומד בה במדרגה גבוהה, יש לה גם שוק פנימי בריא לסחורותיה ואינה תלויה במחירים של שוקי־חוץ. בארצות ששם העבודה זולה, נמצאים גם המסחר והתעשיה במצב ירוד והעוני שולט בתוך השכבות הרחבות של העם. אנו רוצים, שינהיגו כאן חוקי־עבודה ראדיקאליים, הכוללים חוק של משכורת מינימאלית לכל האומות ולכל הדתות, מבלי יוצא מן הכלל. אנו רוצים, שינהיגו בארץ חוקים אגראריים פרוגרסיביים, להקטין את המסים של האכר הזעיר ולהכנים את השיטה של מס־הכנסה פרוגרסיבי בשביל בעלי־הרכוש הגדולים. בזה חפצו של הרוב הגדול מן עובדי־האדמה הערביים. אנו שואפים להבראתה הגמורה של הארץ על־ידי סדור תעלות ועל־ידי מלחמה שיטתית במלריה ובגרענת. וכו' וכו'.

„אנו שואפים להשיג כאן בארץ אבטו־נומיה לאומית חזקה, אבל מכירים הננו גם בזכויותיהם המלאות של התושבים האחרים. ועל יסוד זה שיוכרו זכויות שוות של שני לאומים, אפשר יהיה לעשות הרבה יותר לתועלת הארץ כולה, מפאת היות העבודה משותפת. מה שאנו דורשים הוא זה: הכרה גמורה בזכותנו הלאומית, ולא הכרה יחסית ביחס למספרנו בארץ, כי לעם כולו זכויות היסטוריות על הארץ הזאת. ובנוגע להגירה חפשית, לקנית קרקעות וכו' — כל אלה אנו דורשים בשם הצדק האנושי, האלימנטארי. אין ארץ שתפסיד באופן חומרי או תרבותי על־ידי הגירה של המונים העומדים במדרגת השכלה יותר גבוהה מילידי הארץ. הגירה כזאת אושר היא לארץ, כי היא תביא אתה תחיה גם לאזרחי הארץ, שאליה הם באים. על ההמונים הערביים להבין, כי ביחס לניצול נשקפת להם הסכנה הגדולה לא מאתנו, כי־אם מ„קרוביהם" ומ„גדוליהם", וכי אין כל קשר בין עניניהם ובין עניני האפנדים.

„עלינו להחל מיד בהנהלת משא־ומתן מדיני עם הערביים, משא־ומתן גלוי ורחב וישר. אנו מצדנו צריכים לאמץ את כל כחותינו, כדי להגיע לידי הבנה הדדית עם ההמונים הרחבים של הערביים, כי ענינים משותפים לנו על שדה־הכלכלה היום־יומי; כי לא לנצל ולא לשעבד אנו באים, כי־אם לעבוד כבני־חורין" *.

וכלפי פנים: בשה"י ופה"י מצד מנהיגי הציוניות הרשמית, וב„לך ושוב" מצד הרשות המקומית והממשלה המרכזית בלונדון לא נסתפק עוד. ושנוי־היחס מצד הרשות בארץ — דבר שבהכרח הוא, והוא מוכרח לבוא מיד. אין אנו מן האופטימיסטים הנואלים להאמין, שמעשה רב זה של ישוב הארץ ו„שיבת בנים לגבולם" יעשה אפילו „בקרב הימים", ואולם אין להסכים, שהתחלתה של התגשמות ההבטחה תעשה מתוך יחס כזה של הכובשים. ידוע אמנם, שעל־פי החוקים האינטרנאציונאליים מוכרח להשאר בארץ הנכבשת מצב קיים (status quo), ואולם גם בגבולי המצב הזה צריך היה לכוון את המעשים לאותה ההבטחה הגדולה, שהוכרזה ברחבי הגלויות השונות. והנה הבשילו המעשים האלה את פירותיהם — וווייצמאן בא אל הארץ וראה את אשר הויה בהכרזה הגדולה, ונבהל.

ברם, דומה, שעדיין לא נחמצה לנו השעה — ואם ידעו מנהיגינו עכשיו את אשר לפניהם, ולא נאחר עוד את המועד.

ד. קמחי.

---

* מדברי י. נורמן בחוברת ל"ד של ה„קונטרס".

לִפְנֵי אֲרוֹן הַסְּפָרִים

ג.

יקיר וורשבסקי, הגיונות וזעזועים, וורשא, 1919.
דוד איגנאטאוו, אין קעסעלגרוב, ניו יארק, 1919.

בכוונה אני כורך את שני הספרים האלה ביחד. האחד, העברי, אינו אלא חוברת דקה וחסרת פריטנסיות, מכילה כחמשים עמוד בפורמאט קטן וכוללת הגיונות, שקצתם תאור וקצתם פיוט, על־דבר ענינים כמו „שעון", „פחם", „בית", „טיליפון", „פרח", „עץ" ועוד; והשני, הספר היהודי, הריהו רומאן המכיל יותר ממאתים עמוד בפורמאט גדול, רומאן בשלשה חלקים עם שני אפילו־גים, אשר אם נשפוט על־פי שמו, צריך הוא לתת לנו ציור החיים ב„דוד־התוך" ענקי זה המכונה ניו־יורק. ובכל זאת יש בשני אלה צד שוה, לשלילה. וזה הצד־השוה שבהם: ששניהם גם יחד, בתור פרי מוגמר, לא רק פרי כשרון מוגבל הם בלבד — הרי סוף־סוף יש מקום בספרות גם לכשרון מוגבל, — אלא הם גם, וביחוד, נעדרי־חשיבות. אין שם יצירה גמורה חל עליהם; ובארון ספרינו בעלי המשקל היצירתי לא יכירם מקומם.

יקיר וורשבסקי איננו פנים חדשות לגמרי בספרותנו. הוא כבר פרסם בשעתו כמה דברים בספרות העברית העתית, ב„המעורר", ב„התורן" החדשי ועוד — והדברים משכו עליהם את העין, והעידו על בעליהם, כי שייך הוא לסוג הסופרים הצעירים ה„מבטיחים". אולם אי־אפשר לו לסופר להיות מבטיח תמיד ולהיות בעולם הספרות בהקפה על חשבון מה שיכנים בעתיד; והנה בא וורשבסקי לפרוע הפעם את שטרו, ואנו מוצאים, כי בהוצאת חוברת זו עשה צעד לאחור. כי ברשימה „חיים", שהדפיס ב„המעורר", אשר כולה תהיה ותסיסה וחוסר־מנוחה של נפש צעירה מתלבטת ומחפשת דרכה, או ברשימה „לאחר מעשה", שפרסם ב„התורן" ושבה מתואר בכשרון מעמד־נפשו של מאבד־עצמו שהצילוהו — יש ענין, ורוגז־עצבים, ודם חם הרבה יותר מאשר בכל אלה ה„הגיונות והזעזועים" גם יחד. מה היה לו, ליקיר וורשבסקי? קרהו מה שיקרה על־פי רוב את צעירי סופרינו ומשוררינו העברים — לא, חס ושלום, את צעירי הסופרים והמשוררים היהודיים! —: מחוסר שמינית שבשמינית של חוצפה ואמונה בכחות עצמו, הדרושה בימינו לכל בעל־כשרון מפלס לו דרך בספרות, בוחרים הם להנמיך את קומתם ולהמעיט את דמותם, לתת פחות ממה שהם יכולים, להאכילנו לחם קלוקל ולפרנסנו בקב חרובים ישנים וצמוקים, ובלבד שלא יצטרכו לצאת ולחפש אחרי מזון רוחני, שיש בו חידוש או חשיבות אמנותית. בנוהג שבעולם, מי שיש לו מנה רוצה מאתים; אולם אצל כמה מסופרינו הצעירים הדבר הוא להפך: יש להם מאתים, ומסתפקים במנה.

אמרתי: מזון רוחני שיש בו חידוש או חשיבות אמנותית — והדברים טעונים ביאור. לא כל סופר יכול וצריך להיות דוקא ממציא של זאנר חדש בספרות. ולא עוד, אלא שלא כל אחד מן הסופרים צריך לחזור דוקא אחרי נושאים חדשים, שלא קדמוהו בהם אחרים. אחרי כל מה שנכתב

במשך אלפי שנים על האביב ועל האהבה, למשל, עוד נשאר מקום לטשרניחובסקים ולהאמסונים להתגדר בו. אבל — הרי לא כל אחד נחן בכשרונם של הללו. טוב הדבר. ישתדל איפוא בעל כשרון פחות במעלה לתת את המובחר שיש בכחו לתת; כלומר: עליו להעניק לנו יופי, אם רב ואם מעט, הנובע מעצם נשמתו, יופי שהרה אותו ושהולידו מתוך חבלי־לידה של יצירה.

יש חידוש, שלא תמיד החשיבות האמנותית עמו. כגון שירתו של המצי"ר מאנה. מנקודת־ההשקפה של האמנות הטהורה אין כמעט שום ערך לרוב יצירותיו. אולם מנקודת־ההשקפה היחוסית, ההיסטורית, הרי קנה מאנה את מקומו בתולדות שירתנו. במה? הוה אומר: בחידושו, בזה שהשמיע את צפצופו בשעה הראויה, לפני עלות השחר, ובזה שבכלי־הלשון המצומצמים כל־כך באותה תקופה עלה בידו בכל זאת למסור לנו ולהנחילנו את המאור הצנוע שבנפשו. אף מחברת זו של וורשבסקי, שעל צד האמת אינה אלא צפצוף, אילו נתפרסמה אז — אין ספק, כי היתה עושה רושם ניכר והיתה משפיעה אולי על מהלך־העתיד של ספרותנו. אולם מאז כבר עברו עלינו ימים רבים, ימי עבודה ויצירה והתקדמות; הרשימה הספורית, הציורית והפיוטית כבר הגיעה למדרגה גבוהה של דקות ושלימות אמנותית ביצירותיהם של טובי מספרינו בני הדור — ועכשיו יש צורך לסופר, הרוצה לכבוש לו מקום בספרות המפותחת יותר בזכות חדוש־מה שהוא מחדש, לשנס את מתניו יתר שנוס ולאמץ את כחו יתר אמוץ וליצור, לפי כחו, יופי מקורי מתאים יותר אל מצב הספרות של דורנו.

כמו־כן יש חשיבות אמנותית, שאין עמה חידוש. לשם אילוסטראציה עלי להשתמש שוב בדוגמה שירית. ב„לוח אחיעבר" שנה ראשונה נדפס שיר בשם „ירמיהו בבור", מאת א. ש. שווארץ, שרוב מבקרינו עברו עליו בשתיקה או בעקימת־החוטם מתוך טענה נבערה זו, שהנושא הוא ישן־נושן. הנושא אמנם „ישן" הוא — אולם בשיר יש חרוזים חדשים רבי־יופי. „ולעומת אופל נפשו — אופל בורו אור", — כך מתאר המשורר את מצב נפשו של הנביא, וחרוז מלא כח מרוכז כזה לא במהרה ישכח מלבנו. אז יבוא בשיר בית כמו זה: „ויש שיקרע שביב את אופל לב הנביא, משתתק בו יגונו, אבלו פתאום גז... מקוי שמש קלושים חודרים אל בור כלאו קולע הוא לנפשו סולם־פז", וגומר, וגומר, עד סוף השיר. דיו למשורר בבית אחד כמו זה, שנתן לנו, כדי שנכיר לו טובה וכדי שנאמין בו ונחכה לו בימים הבאים. כל גרעין נאמן של יופי חשיבותו גדולה, ואפילו אם הגרעין הוא קטן־שבקטנים. אולם אך לחנם נבקש גרעיני יופי כזה ב„הגיונותיו וזעזועיו" של וורשבסקי.

מה וורשבסקי נותן לנו במחברתו זו ברובה? כלי־זכוכית קטנים, שאינם יקרי־המציאות כלל וכלל. הנה הנן המחשבות וההגיונות, שמעורר בו ה„פחם": „מזכיר הוא הפחם את התקופות הגיאולוגיות הרבות שעברו על האדמה שלנו — — זה מוציא אותנו מתקופת העולם שאנו עומדים בה עכשיו ומכניסנו לתוך תקופת־הערפל שלפני ההיסטוריה". ואחר כך: „פחם — מזכיר הוא ריח־עשן זה בתי־נתיבות גדולים, שמסעות יוצאים מהם ושבים אליהם בכל שעה — — מזכיר הוא ריח־עשן זה מרחקים גדולים זרועים פסי־מסלה ארוכים, נוצצים, עם חוטי־טלגרף נמתחים, עם שדות זרועים ויערות עבותים — — מזכיר הוא בתי־חרושת ענקיים", וגומר, וגומר. האין ה„פחם" הזה מזכיר אתכם גם תלמיד בית־ספר בינוני, הכותב בדי כשרון ספרותי חבור של חובה על הנושא שניתן לו מאת מורהו?

והנה מה שוורשבסקי חושב על־דבר ה„טיליפון": „בבית שבו ישמע הד־קול תנועת־יד תחלץ אשה מזרועות בעלה, נערה מחבוקי עלם, ממציא מעבודת המצאתו החדשה, ורצו ובאו לשמוע את הד קולך"... וכיוצא באלה דברים והגיונות של מה־בכך, שאין בהם מחבלי המחשבה ומצער המחשבה. או — על־דבר ה„בית": „בית — מקום החלומות, ההזיות, שאיפות הילדות, תקוות הבחרות ומאויי

השחרות, מחשבות הזקנה ורעיונות המות — — מתו הבנאים, מתו הנגרים, מתו הפועלים, נושאי החמר והלבנים, מת בעל הבית וקם בנו תחתיו ומת גם הוא, ומת גם הנכד" — — וכדומה, וכדומה. האין כל אדם אינטליגנטי, ולאו דוקא סופר, יכול לשבת שבע פעמים ביום ולחשוב מחשבות כאלה ממש לעשרות ולמאות על כל כלי־בית ועל כל זבוב פורח שהוא רואה לפניו? ולא יעלה על דעתו כלל, כי הרהוריו אלה ראויים לראות אור בדפוס. והנה לפנינו מחזה משונה: אדם עובד וכותב ומוסר לבית־הדפוס, והדברים עולים לו בלי ספק בקרבנות רוחניים וחמריים ידועים — ואין הוא עומד רגע לשאול את נפשו פתאום: למי ולמה אני עובד את העבודה הזאת? מה תועלתה ומה חשיבותה, שאני רואה בה ושאף היא נותנת זכות הקיום לכל דבר שבספרות? מה הגוון החדש שתוסיף? או גרעין היופי שתכנים? —

אכן פלא הוא ויהי לפלא, כיצד אפשר להם לאנשים, שרוח־הקודש לא פקדה אותם, לטרוח ולעמל את נפשם בענין זה, שדורש דוקא שמחת היצירה! אין זאת כי עבודתם עבודת־פרך היא מאין כמוה. ועבודת־פרך כזו בודאי עבד גם דוד איגנאטוב על הרומאן „אין קעסעלגרוב". הסופר משתדל לעשות לפנינו בלהטים של אמנות — אבל אין בו כח ההוכחה הפנימית אשר בכל כשרון יוצר. אצל היוצר האמתי הדברים שמחים מאליהם, נובעים זה מזה ומאירים זה את זה, וביחד מתקבל רושם אחד, נאמן, שלם. אור־נפשו הפנימי של האמן הוא שפועל עלינו את פעולתו. אולם לאיגנאטוב אין אור־נפש פנימי. הוא סגל לעצמו באופן מיכאני רעיונות ידועים, שמצא מן המוכן בספרות מאשר לפניו, בצירוף מאניריזמים ודרכי־צורה ידועים אשר מצא אצל המודרניים, ובכך נגש אל המלאכה — לכתוב רומאן בן מאתים עמוד.

כי איגנאטוב, במקום להסתפק במנה, רוצה דוקא במאתים; כלומר — במאתים עמוד. מה עשה כדי למלא מספר עמודים רב כזה? הלך ובדה גבור, מין „אדם עליון", ששמו ברוך, ושם בפיו המון מליצות ופראזות, שאין בהן מן האמת הנפשית ואין בהן לא חידוש ולא חשיבות כל־שהם; ומתוך שהגבור בדוי, היה מוכרח לתתו בסביבת־חיים שהיא כולה מזויפת (כדאי לשים לב לזה, כיצד כל העלמים והעלמות אשר מסביב לאותו ברוך עובדים ומעריצים את גבור־הפראזה הזה, כהעריץ את השמש, לפי שכך גזר עליהם המחבר!); ועליהם הוסיף ציורים שונים של החיים בניו־יורק, שקצתם כתובים בכשרון וברובם הם פוטו־גראפיות משעממות, בלי רוח חיים — ובזה מלא את כל הספר. וכך יצא ה„רומאן" הזה!

מה טיבו של ברוך, „אדם עליון" זה של איגנאטוב?

קודם־כל הריהו אדם מתוק כדבש, שמגחך „גחוך טוב", לפי עדות המחבר, לפעמים קרובות כל־כך, עד שמתיקות זו נעשה לכם חשודה במקצת. נכנס הוא, לדוגמה, לבית־הקפה, מקום שם יושבים „סופרים, דברנים, עורכים וסתם עתונאים", והנה — „ברוך גחך פתאום ובבת־אחת, וכך נגש אל שלחנם" של בלומנקראנץ והעורך בירגיר (עמוד 33). העורך מושיט לו את ידו השמנה ושואל: למה אתה בורח מאתנו? אולם „ברוך עושה עצמו כלא רואה את ידו ואומר בגחוך" מה שאומר. באותו מעמד נודע לנו מפי ברוך בכבודו ובעצמו, המספר זאת שוב „מתוך גחוך קל", כי מנהל הוא משא־ומתן עם גוברנאטור של אחד הפלכים המערביים בדבר „כפרים". והרי אתם מבינים מאליכם ממלה זו האחרונה, כי לפנינו כאן צעיר יהודי אידיאלי, החולם מסתמא את חלומו להבריא את בני עמו בחיק הטבע באחד הפלכים המערביים שבארצות־הברית. ובאותו מעמד אנו מכירים לדעת את ברוך גם בתור איש אמיץ־לב, אשר לא יחת מפני כל, ואפילו מפני מי שהוא רידאקטור (העורך הוא, כפי הנראה, מפלצתו נוראת־ההוד של המחבר), שהוא אומר לו בפירוש: „ר' רידאקטור,

הנך עם־הארץ פשוט!" — ועוד יתרה לו לברוך זה, שלא רק כל העלמות כולן אוהבות אותו, אלא גם המחבר עצמו דבק בו לאהבהו: הולך הוא אחריו כפרוטוקוליסטן נאמן וספר־זכרונות בידו, ורושם ומציין בספר כל דבר־שטות שהלה אומר וכל גחוך אוילי שנראה על פניו. רצונכם לשמוע „דברי תורה" של ברוך? הנה הדברים אשר אמר „הוא שיחיה" לחברו, צייר צעיר, על אדות תמונת „הרצל על הנהר" „מתוך כעס ומרירות: בתמונה חסר מרחב ומרחק (שתי מלים אלה, „מרחב ומרחק", חביבות הן מאין כמוהן על איגנאטוב) — — בהיותו עוד נשען על גדר הגשר היו עיניו צריכות להביט אל המים במבטים כאלה, ש מ ת ו כ ם נראה (שימו לב!), כי הנהר חי ונמתח ארוך למרחוק". והרי לכם דוגמה שניה של דברי תורה, שהלז משמיע את ידידו את בינם והמחבר רושם מיד בספר לדור אחרון: „ראשית, הנך סוס. ושנית, איני מאמין בתחית המתים, משום שאני מאמין, כי אלה המביטים למרחב, למרחק — הללו אינם מתים כלל ואינם יודעים מות, וכל מה שהם חושבים עליו ואשר יחפצו בו יראוהו קרוב להם, ולא במלכות אחרת". ותיכף אחר זה: „אלהיו [של משה] אלהי, ותורתו תורתי. תורת העולם, תורת החיים, כי מחוץ לחיים פוסקות כל האמתות, השמעת את אשר אומרים לך? — התורה המקשרת את הארץ עם המרחב ועם המרחק". ובמקום אחר הוא אומר: „מאמין אני, כי יש למצוא דרך להביא לעולם מעט שטות לצרכנו. שאם לא כן, ניבש פה כשדה בלי גשם ובלי מים"...

ברם, זכור יהיה לטוב אותו העלם בינם, שאמר אל אותו ברוך: „דומה אני, כי אתה סמל הטפשות!"... אלא שאחר־כך מתברר לנו, כי לא היה זה בינם, אלא מין האלוצינאציה, שראה ברוך בהתיחדו עם נפשו. והנה מה שהפילוסוף שלנו חושב, בערב שלאחרי הטיול־בחבורה, בשבתו על־יד המדורה: „אש, אש! — הרי זה שם של כל מה שאין לו שם — — — כשאדם מבקש את עצמו, ואינו יכול למצוא את עצמו, טוב שישב וירבה לשבת ליד מדורת האש — — — על־יד האש הרי כל־כך הרבה נחרב ונבנה — — — ליד אש כזאת ישבו על ההרים האלה, עוד זה לא כבר, ההודיים. ליד אש כזו הז בנו, עוד זה לא כבר, הקווייקרים את בתיהם ואת חלומותיהם. — — — וכי זמן רב עבר מאז הלכנו לאור האש במדבר?"

קוראים אנו בסבלנות של עובדי עבודת־פרך את כל הלהג הרב הזה, ופתאום מתברר לנו תכלית בירור, כי אין זה כלל אדם חי וחושב, אלא בריה דומה לדחליל, שמעמידים בגן כדי להבעית את העופות, דחליל ממולא קש וגבבה... וכיון שאנו מכירים בסוד זה — שוב לא תועיל לגבור ריק־הנפש לא האדרת של חכמת־הפרסים, שהוא מתחפש בה, ולא כל מיני הקשוטים האכזוטיים, לא האפילוגים בעלי השמות הצבעוניים, מעין „בספינת הארגמן", ולא הציורים היותר מודרניסטיים שקושטו בהם הספר. עם התגלות הסוד הזה הומת הגבור, הומת כל הרומאן.

ש. ג.

חֶזְיוֹן־בַּדִּים

Arnold Zweig. Die Sendung Semaels. Jüdishe Tragödie in fünf aufzügen. Kurt Wolff Verlag. München, 1920.

יצטער מי שיצטער, ואולם עובדה היא, כי בדברי חזון ושירה אין אנו נוטים להתחשב תמיד בכוונה הטהורה ובמחשבה הרצויה ב ל ב ד, כי־אם גם — ובעיקר — במעשה הטוב ובפעולה הנרצה. יכול אדם לבחור לו את האידיאה היותר נאצלה ומרוממה לנושא חזיונו ולעשות את הקדוש־ברוך־הוא בעצמו שותף למעשי היצירה שלו,

אך אם לא יעצור כח לתת לנו את גרעין־רוחו הוא ואם יבצר ממנו להכניסנו בברית הפמליה־של־מעלה שלו, כי אז לא תהיה כל תקומה לבנין אשר בנה וגורלו יהיה גורל בית־חמר בנוי על עפר תחות.

ומשום זה אין אנו נוחים להתפעל אף במעט מן הטראגידיה אשר לפנינו, למרות כל הפריטנסיות הרמות אשר לפנינו, למרות החומר הטראגי אשר בה.

כי אמנם גדולה ורבה היתה כוונתו של המחבר — בזה אין כל ספק. ליצור טרא־גידיה יהודית נתכוון. להראות, מצד אחד, את טראגיות־מצבו של עם נדכה ושסוי, המתקיים בנס בארצות זרים, ומצד שני — את שנאת־הדמים ורשע־הכסל של שונאינו־בנפש, שבשכנותם הוא גר.

והנה אשר לחומר — טראגי הוא מאין כמוהו. ענינו הוא ענין עלילת־הדם בטיסה עסלר אשר בהונגריה, ומשורר־אמן יכול היה למצוא בו, אלמלא היה מוקצה מחמת מיאוס, שדה־טראגידיה נרחב. ואף־על־פי־כן אין החזיון האמור עלול להורידנו לנבכי הטרא־גידיה היהודית ולפעול על נפשותינו, בה במדה שיפעל „ספור־המעשה" הערום באין כל מסוה־רהיטוריקה ומעטה־דרמה עליו — פשוט מפני שהעיקר חסר מן הספר: טראגידיה זו, שחבר ארנולד צוייג, לא טראגידיה היא.

כדי לחבר טראגידיה איזו שהיא, יש למלא אחרי תנאי עיקרי אחד, מלבד כל תנאי הטכניקה המקובלים — יש ליצור דבר־מה ולהכנים לתוך החומר המת רטט־נשמה חי. ותנאי זה חסר לגמרי בחזיון „מלאכות סמאל" אשר לפנינו.

מרגישים אנחנו, למקרא החזיון הזה, כאילו היה בן־אדם משכיל עומד ומספר לנו ספור מן הספורים שקרו והיו בעולם, והספור אמנם מתנהל בטוב טעם ודעת, על־פי כל חוקי הלשון וההרצאה — יש בו נקודת־המוצא, יסוד־ההתפתחות וגם נקודת־הגובה, — אלא שחסרון קל אחד נמנה בו: יודעים אנו כבר את הספור ההוא בטרם אשר יפתח המספר את פיו, ולוא גם לא ידענוהו, יכולים היינו למצוא אותו על־נקלה בספרי־ההיסטו־ריה ובפנקסי־הקהלות השמורים לזכרון, והמחבר שטרח ועמד לספרו לפנינו ברוב דברים — טרח לשוא.

ואם יש גם אשר יזדעזע לבנו למקרא הספור, הרי אין זה אלא מפני שהענין כשהוא לעצמו יש בו כדי לעורר גועל־נפש ורגשי־זועה כאחד בלב כל אדם באשר הוא אדם, אך לא המספר הביאנו לידי כך. הטראגידיה אמנם טראגידיה היא, ואפשר שאין זו טראגידיה יהודית בלבד, כי־אם גם אנושית־כללית, נוצרית —, אלא שלא ארנולד צווייג הוא מחברה. החומר הדרמתי המוקפא לא יהיה מעולם לדרמה, אם לא יחם בראשונה על־ידי לב אדם מרגיש, כאשר לא יבנה פלטין־תפארת מחמר ולבנים בלבד, אם אין ידי אדריכל־אמן לעשותו.

אך נראה הדבר, כאילו רצה צווייג להרעיש את מחות הקוראים התמימים ולעורר בקרבם רגשי כבוד ויקר אל נסיונו הדרמתי הבלתי־מוצלח, כי על כן הכנים לתוך תחום החזיון שלו את אלהי־צבאות בכבודו ובעצמו ואת סמאל השטן וצבאות־משרתיו, להבדיל, והמעט לו כל אלה, והנה הוסיף עליהם גם מערכת גבורים מגבורי־ההיסטוריה: את הבל ואת נח, את יצחק אבינו ואת אליהו הנביא, את רבי עקיבא ואת הבעל־שם־טוב, ואפילו את המומר־להכעים יעקב פפרקורן פקד, ועטף את כולם בטלית אחת שאולה של סימבוליקה ומסתורין ורזים, ונתן להם תפקיד־משחקים להיותם מרקדים על חבל־החזיון ופוסקים את פסוקם התפל בקדושה ובנעימה, למען ישמעו וייראו.

סמאל השטן נשלח מאת האלהים להמיט את עלילת־הדם על ראש בני ישראל, למען אשר תמורק ותצרף נפש העם ולמען אשר „יתרוממו ניצוצות הנשמה למעלה ויקראו למשיח בסערת־יאושם". ענין עלילת־הדם לובש, איפוא, בזה צורה סימבולית. הרי אין זאת אלא מלחמת הסטרא־אחרא בניצוצות הקדושים, התאבקות כחות הטומאה והטהרה, השעבוד והגאולה. שר־הטומאה מנצח, לכאורה. ואולם נצחונו הוא גם כשלונו. מוריץ שארף, הנער היהודי הבוגד בעמו, בעקב הנסיונות הקשים וענויי־הגוף הממושכים, ומאשר את דברי העלילה

הנמבזה, אינו סוף־כל־סוף אלא „הכלי בידי המשיח", ורוח הבעל־שם־טוב הקדוש מבטיח לו אחרי מותו להיות נולד שוב בארץ־האבות ולהתגלות שם בתור אכר פשוט, מאחר שעל־ידיו „נתלהבו הנשמות, נסתערו הלבבות ונתרוממו הניצוצות למעלה".

זהו כל הגרעין הסימבולי, הבא לחפות על הריקניות שבדרמה. ואולם אין זה גרעין מפרה, שיש בו כדי להוליד רגשות קדושה ויופי בלבבנו ולהעלותנו לעולם־הנשמות הנאצל. בעיקר הלא אין בו כל חדוש של יצירה, בין בתכנו ובין בצורתו. קראו בספרי המוסר והחסידות שלנו ותמצאו גרעינים כאלה מתגוללים למאות ולאלפים, באין איש שם לב להם. ואולם המחבר יכול היה לצור צורה מן החומר המוכן, שמצא או לקח בהקפה ממקומות אחרים, ולצרפה בכור־הדמיון שלו, והנה תחת זאת הוא מכלה את כחו לריק בהמון מלים נשגבות, בשברי־פסוקים מכתבי־הקודש ומסדור־התפלות, בחצאי־רמזים ובדברי־מסתורין סתם, שאין בכולם אלא כדי ליגע את נפש הקורא ולהקהות את חושיו בקרבו.

מחזה אחד ישנו, למשל, בחזיון זה, שבידי יוצר־אמן יכול היה להפך למרגלית־שירה אמתית, אם כי כבר ניטל חדושו הימנו. אליהו הנביא ופפרקורן המומר נפגשים שניהם על אם הדרך, ליד צלב שחור. האחד מהם הולך לחזק את רוח הנער היהודי הנמצא בבית־התפיסה, והשני — להדיחו מן הדרך הטובה ולשיתו על אויבי עמו. אמנם מוזרה ומגוחכה היא פגישה שכזאת, ואפילו בעולם־הרוחות לא תצויר, כי נקלה הוא פפרקורן וקטן־רוח ביותר, אף ברות־הרשעה שלו, מהיות פיגורה טפוסית מתאמת לפושע־ישראל מסית ומדיח. ואולם בעצם האידיאה צפונה הזדמנות יפה למשורר בעל־כשרון לבוא ולתאר את ההתנגשות העצומה שבין נביאה ופטרונה של האומה ובין בוגד בעמו ובן־בליעל בדרך שליחויותיהם השונות כל־כך.

והנה נראה־נא את המחזה, כפי שעלה בדמיונו של המחבר ארנולד צוויג.

אליהו: עמוד, אחי, לאן?

פפרקורן: האתה זה אליהו הנביא — ובשם אח תקראני?

אליהו: אתה הנך יעקב היהודי, המכונה פפרקורן. באחיך בגדת, את מחצבתך הבאשת. את נפשך דכאת בכסף ובעד הכסף — — — כחשת באלהים, אלהי צבאות, ולצלם זה בתועבת־לבבך השתחוית (מרמז על הצלב) — שקץ אשקצך ושנא אשנאך, — ובשם אח אקראך.

פפרקורן: אתה הנך אליהו הנביא, שהטיף את נבואתו בימי אחאב מלך ישראל ואיזבל הצידונית, העורבים כלכלוך — — — פני עליון ראית ורכבו השמימה העלך, ככלות יומך. תעב אתעבך ושנא אשנאך — ובשם אח אקראך.

אליהו: לאן, אחי?

וגומר, וגומר, עד תום כל המחזה.

פפרקורן יענה, כי הולך הוא „לחשל שלשלת ממעשה הנער" ולקרבו אליו, ואליהו ישיב לו אמריו, כי הולך הוא „לחזק את לב אחיו ולהלחם עמדו בעד הנער הזה".

מחזה נעלה ומרומם בכח, אך כמה דל, כמה ריק וכמה מגוחך בפועל! אליהו הגלעדי, המקנא קנאת ה' צבאות, קורא את פפרקורן הבוגד בשם אח. על שום מה? על שום שהם הולכים שניהם בדרך אחת למשוך אליהם את לב הנער העברי, הפוסח על שתי הסעפים — על רשות־האלהים ועל רשות־השטן.

ובכוני־דברים שכאלה ובלשון פושרת שכזאת יאמר איש להחיות לפנינו את דמותו הנבואית של אליהו התשבי, שעלה בסערה השמימה!

ואם כה עלה לו לאליהו, הנה עוד רע ממנו שבעתים הוא גורל שאר הצדיקים וגבורי־ההיסטוריה הנזכרים. אליבא דאמת, לא היה הספר מפסיד מערכו כלום, לוא החליפו את שם נח באדם הראשון ואת שם רבי עקיבא באברהם אבינו, או לוא השמיטו אותם לגמרי, כי אין הם ממלאים שום תפקיד פועל בחזיון, מלבד התפקיד הנלעג של סטאטיסטים וגלמי־קשוט. לשם הזכרת־נשמות בלבד לא היה כדאי להעלות מתים גדולים אלו מקברם, ובשמות גבורים וקדושים

בלבד אין לאצול רוח של גבורה וקדושה על ספר שתוכו ריק ונחר.

אפשר, שהקורא האשכנזי יבהל ורוחו תפעם בקרבו לשמע כל השמות הגדולים והנערצים הללו ולמראה כל צירופי־המלים המסתוריים, הכתובים דוקא בכתיב העברי, כגון: ש כ י נ ה, ג י ה נ ם, מ ש י ח, ב ר־מ צ ו ה, ח ו מ ש, ב י ת־ע ו ל ם, ט ל י ת ודומיהם? ואולי גם יבוא לראות בחזיון זה חזות־הכל ולגלות בו כוונות נסתרות ורמזים עליונים? אולם הקורא העברי אין לו אלא למשוך בכתפיו על חזיון־בדים זה ולהתפלל לאלהי השירה והחזון, כי יואיל לתת בינה והשכל בלב המשוררים והחוזים, לבל יבואו עוד להלאות את נפשנו ולשעמם את רוחנו ב„טראגידיות יהודיות" כאלו.

ב. הלל.

יְהוּדָה הַחֲדָשָׁה

New Judea. Jewish Life in Modern Palestine and Egypt. By Benjamin L. Gordon, M. D., Philadelphia, 1919.

ציורי־מסע בארצות שונות מלאים ענין תמיד, ועל אחת כמה וכמה תיאורים מארץ־אבותינו, שזכרונות עדינים קשורים בה ובעברה לכל בן־אדם בכלל וליהודי בפרט. והתענינותנו תגדל עוד יותר בימינו אלה, אחרי שהמלחמה חוללה שנויים רבים יסודיים בכל חלקי תבל, ואפילו המזרח לבש צורה אחרת. רגילים היינו לאמר, שיושבי המזרח מחזיקים במעשי אבותיהם, אינם מתקדמים בהתפתחותם ובמנהגיהם ואינם משנים את מהלך חייהם. והנה באה המלחמה והכזיבה את ההשקפה הזאת. המזרח התעורר מתנומתו, ועל־ידי התנגשותו החזקה עם המערב מוסרים לאט־לאט הגבולים שהבדילו בין שניהם. תיירים שבקרו את ארץ־ישראל קודם המלחמה ואחריה מעידים, שאי־אפשר כמעט להכיר את הארץ העתיקה. ולפיכך, נוסף על התענינותנו המרובה בארץ זו, יש גם ערך היסטורי לתיאורים מחיי־הארץ קודם המלחמה. אמנם יש לנו ספרות עשירה בכל השפות, המתארת את הארץ לכל פרטיה השונים. אך רוב הספרים הללו, שנתחברו על־ידי נוצרים, נכתבו מנקודת־ההשקפה של חוקרי־קדמוניות. חסרים לנו ספרים, שיכתבו ברוח יהודי ושיתארו את ההוה כשהוא לעצמו. כשהחוקר האנגלי קונדר תאר את ההוה של ארץ־ישראל, לא כתב את ספרו בתור מטרה בפני עצמה, אלא כדי להבין את החיים המצוירים בכתבי־הקודש. לא לחנם היו אומרים עליו, שהוא היה מחבב את ארץ הספר בשביל ספר הארץ. ואפילו רוברט היצנס (אותו רוברט היצנס, המצטיין בכשרונו הפיוטי והספורי, החודר לתוך עמקי הנשמה של יושבי המזרח, שב„גן אללה", ב„בילה דונה" ועוד השכיל לצייר באמנות דקה את חיי־המזרח ואת המרחב הבהיר של המדבר), כשכתב את ספרו „הארץ הקדושה", לא ראה נחיצות לטפל יותר מדי במושבות העבריות. רק בדרך־אגב מסר לנו את הרושם, שקבל לעת ערב, כשטפס במעלה־ההר והגיע אל „אחד העולמות הקטנים הערים", כלומר, אל אחת המושבות העבריות, שהוא קורא אותה „מושבה של יהודים זרים, מפולניה וגרמניה". אבל לא התעכב לתאר את המושבה הזאת. הוא שמע מאחריו קולות של יהודים שרים, לפי מה שנדמה לו, שירת־ערב עתיקה. אמות יהודיות ישנו את ילדיהן. והוא מסיים: „פה, לכל הפחות, יכולים הם לשיר, אף־על־פי שהם זרים". הציור בשלמותו אמנם פיוטי ואמנותי, אך אינו נותן לנו אפילו מושג כל־שהוא מחיי היהודים של המושבה.

והנה בא הד"ר בנימין ל. גורדון ומלא את החסרון הזה, ובספרו „יהודה החדשה"

תאר את המושבות העבריות ואת המוסדות השונים בארץ־ישראל. כדי לכתוב ספר כזה, שיהיה משביע רצון מכל הצדדים, דרושות למחבר שלש סגולות: רוח עברי המאמין אמונה שלמה בעתידו של עמו, ידיעות מרובות בעברו של ישראל ובמקומות המתוארים, וכשרון ציורי. רק לפעמים מאד רחוקות, מתאגדות שלש הסגולות הללו באדם אחד; ובד"ר גורדון נמצאות שתי הסגולות הראשונות במדה מספקת. מכל דף ודף שבספר הזה ניכר, שמחברו הוא לאומי נלהב, וחבתו לעם ולארץ עוברת כל גבול. הוא מתאר את המושבות ואת המקומות השונים כפי מה שהיו בשעת בקורו, ומספר גם־כן דברים מענינים הנוגעים להם. תודות לידיעותיו המרובות בענינים האלה נקרא ספרו בנעימות יתירה, למרות היותו לקוי מן הצד האמנותי. הקורא יודה לו על הדברים הטובים וישכח את הלקויים הציוריים. אך על דבר אחד רוצה אני להעיר את המחבר: חבל, שהכנים את אישיותו הפרטית בספרו זה יותר מדי. אילו השמיט את ה„אני" שלו ולא מסר לנו את הרשמים שקבל, היה משביח את ערך ספרו במדה מרובה. ביאור המושבות והמוסדות לחוד, ורשמים פרטיים לחוד. את האחרונים צריכים להניח לאמן, שלרעיונותיו, הנגרמים על־ידי הרשמים, יש ערך פיוטי.

הד"ר גורדון בקר את מצרים וארץ־ישראל בשנת 1909, ובספרו הוא נותן תמונה נאמנה ממצב המושבות, המוסדות והקהלות העברים בארצות הללו בזמן ההוא. עיקר דבריו מוספים, כמובן, על ארץ־ישראל, שלה הוא מקדיש את רובו הגדול של ספרו. אין כל ספק, שהרבה דברים נשתנו תכלית שנוי מני־אז. מושבות וקהלות נהרסו, וסדר חדש הוקם על חורבנו של הישן. והעובדה הזאת מגדלת את ערכם של התיאורים. כדי לתת לקוראיו מושג נכון מן הענינים שעליהם הוא מדבר, צרף בראש ספרו מבוא ארוך, שבו הוא דן על־דבר התהוות הרעיון הלאומי והתפתחותו. במבוא הזה מראה הוא, שלמד את התנועה הציונית לכל זרמיה וגווניה השונים, והבין את מהלכה, עד שגם הפרטים היותר קלים לא נעלמו ממנו. סקירתו שלמה ומקפת את כל דבר הנוגע לרעיון התחיה. ומכיון שהרעיון הזה קשור בספרות העברית החדשה, דן המחבר, אגב־אורחא, גם על הסופרים של הדור שעבר.

הספר מכיל עשרים וארבעה פרקים, וארבעה הראשונים מוקדשים לסקירות קצרות מחיי הקהלות העבריות בניפלס, אלכסנדריה וקאהירה. ביתר הפרקים הוא מתאר את יפו העתיקה, יפו החדשה, מקוה־ישראל, ראשון־לציון, רחובות, מושבת ביל"ו, עקרון, ירושלים, הר־המוריה והר־ציון, פתח־תקוה, זכרון־יעקב ועוד. שני הפרקים האחרונים הם מסות פולימיות, שבהן משתדל המחבר להוכיח את זכותו של עמנו לתבוע מאת העמים את ארץ־ישראל, ואת אפשרותה של הארץ להתפתח בהשפעתן של ידים חרוצות. מן הפרקים הללו ניכר, שהד"ר גורדון קרא הרבה בנדון הזה ועכל את מה שקרא, אף־על־פי שאינו משמיע ראיות והוכחות חדשות. עוד דבר טוב עשה, שהכניס לתוך ספרו זה קרוב לשמונים תמונות פוטוגראפיות של מיסדי התנועה הלאומית ומחזות מענינים הנוגעים ביחוד לחיי המושבות.

ד"ר בן־ציון הלפר.

רְשִׁימוֹת

ד.

שֶׁפַע לְצֹרֶךְ.

מר ששר מתאונן (ב„מקלט", ספר שני) על „שפע של ספרות" בארץ־ישראל. היש מקום להתאוננות? יש ויש, אבל לא על שפע הספרות לבד, כי־אם על אי־ההתאמה הכללית בין חיי־הרוח ובין חיי־הממש בארץ־ישראל. ישובנו הוא קטן, והמלחמה עוד הקטינה אותו. המעבר מחיי־אויר לחיי־קרקע אינו קל, ושנות הבטלה־מאונס של המלחמה השיבו את ישובנו לאחור להרבה שנים. הישוב הקטן ארץ־הישראלי הוא עוד קטן ביותר במובן אנושי־רוחני. יש ישוב נורמאלי, החי על עבודת־הקרקע ועבודה בכלל, על נצול קרקע ודברים אחרים, כלומר, על מסחר במובן הרחב, ועל פרופיסיות חפשיות, כלומר, על עבודה רוחנית ונצול רוחני. כל מה שיוצא מחוג זה נכנס בגדר „חלוקה", אבל גם מה שנכנס בגדר נורמאליות זו אינו חפשי לגמרי מחלוקה מודרנית וגם ישנה. לפני המלחמה בא שנוי גדול לטובה, היסודות הפרודוקטיביים התרחבו והתחזקו. עתה מורגשת שוב ירידה. וכשאנו עוברים לחיים הרוחניים במובננו, כלומר, לחיים של חנוך מודרני ותרבות לאומית־אנושית, צריך להוציא מכלל הישוב הבא בחשבון את הדור הישן של החלוקה וגם חלק מן הדור החדש של זו, במעט את כל הדור הישן של היהדות המזרחית (ספרדים, תימנים, גורגיים וכדומה) וחלק גדול מן הדור החדש של זו, וגם פרוצנט ידוע של ישובנו החדש — אלה, למשל, הנמצאים תחת השפעה ליוואנטאית, או חוגים ידועים, שמתוך בערות סתם או חוסר הבנה ביחס לעברית נשארו מחוץ לתחומה של התרבות. נשאר איפוא בשביל תרבותנו רק חלק של ישובנו, אלא שחלק זה חי חיים רוחניים אינטנסיביים יותר מדי, דבר שבסביבה של אידיאליות, באטמוספירה של התאמצות תמידית ושל קרבנות מובן הוא מאד. ומובן מאליו, שאם לדבר על שפע — אז צריך לדבר על שפע בכלל: שפע של תרבות ותוצאה מזה גם שפע של דיפירינציאציה (התבדלות). כל יסוד ויסוד מרגיש יותר מדי בצרכיו המיוחדים, מפריז לפרקים על ערכם, ומתוך שחיי־הממש היקפם בארץ־ישראל יותר רחב, מאחר שהרבה מתפקידי־החיים (אני משתמש במלה „תפקיד" במובן של פונקציה), שבגלות הם נעשים בשבילנו על־ידי אחרים, או אינם נכנסים כלל בחוג צרכינו, — מאחר שתפקידים כאלה מוכרחים להעשות בידינו — הרי יש יותר מקום גם לניגודים ולהתנגשויות ממשיים. מפלגתיות בארץ־ישראל אינה כמפלגתיות בחוץ־לארץ. אותם ההבדלים המופשטים, המפרידים או מאחדים בחוץ־לארץ, ערכם בארץ־ישראל קטן מאד, אלא שהרבה מאלה נהפכים ונהיים להבדלים של ממש. שאלת „עברית או לא־עברית" בארץ־ישראל הרי זו לא רק שאלה פרינציפיאלית בלבד, כי־אם שאלת החיים. לא־עברית בארץ־ישראל — זאת אומרת, להרחיק את יהודי המזרח מחוג השפעתנו התרבותית והמדינית

ולדחוף אותם חזרה לתוך צרפתיות וערביות. סוציאליסמוס פירושו בארץ־ישראל: אפיטרופסות העם על הישוב והבטחת אופיו היהודי של ישובנו, כי בלי הלאמת הקרקע אין שום ערובה לעובד עברי. חרדות קיצונית דתית — זאת אומרת אצלנו: עבודה בידים זרות, מאחר שישובם של אלה אינו יכול להתקיים בלי „שבת־גוי", ו„שבת־גוי" הרי נעשה בעתיד גוי גם לימי החול. וכך מוכרח לבוא שפע של בתי־ספר, שפע של מפלגות, שפע של עתונים וכדומה. ומתוך שאמנות בארץ־ישראל פירושה הוא כמעט רק ספרות, באשר אמנויות אחרות טרם נוצרו, ומתוך שלעבודה מדעית ממשית רחבה אין עוד התנאים הדרושים — מובן, שאדם בעל דרישות רוחניות בארץ־ישראל מבקש לו את ספוקו קודם כל במלה. ואי־דיאליות יש בה גם קצת מחולניות. בני־אדם אוהבים גם את פרטי דעותיהם ונטיותיהם, ביחוד בסביבה כזו. ומובן מאליו, שצריך להיות עתון לכל מפלגה, ואם יש צורך בספרות — גם ירחון לכל מפלגה. אין חוג אידיאלי אחד מסוגל להספיק צרכי חברו. ובפועל יש כמעט מקום לכל אלה. אתם דנים על־פי הגלות, ששם המלה העברית היא בגדר מותרות, בשעה שפה היא פשוט לחם. איני מכיר את המצב עתה לפרטיו, אבל את המצב לפני המלחמה ידעתי. בפתח־תקוה, שהיתה לפני המלחמה מושבה זארגונית כמעט, וששלש מאות ילדים למדו בה עוד על־פי שיטת התרגום בתלמוד־תורה, שלא היה בה שום יחס לעבודתנו התרבותית, ושהיה בה גם המון של פועלים שהיו צועקים תמיד: „אידיש", וכדומה, — בפתח־תקוה זו (עם עין־גנים וכפר־סבא הקטנות) נתקבלו 104 אכסמפלאר של „הפועל הצעיר", 65 של „האחדות", כחמשים של „מולדת", כמספר הזה של „החקלאי", 12 של „השלח", כמספר הזה, או אפשר עוד יותר, של „החנוך", ועתונים יומיים מחמשים עד שבעים וחמשה אכסמפלאר כל אחד. וממספר 3,600 הנפשות צריך לנכות את 300 התימנים, שלא חתמו על שום עתון, ועוד ודאי חלק של יהודי המזרח האחדים, וגם אכרים בורים ופועלים בורים, וכדומה (התימנים הם דוקא יסוד יקר במובן עבודה, פטריארכליות והתמסרות לעברית; אלא שצורך בקריאת מלה כתובה של זמננו לא היה להם עוד אז. עתה כבר מתחיל צורך זה). בראשון־לציון היו ל„הפועל הצעיר" כששים חותמים (על 1,600 נפש), וברחובות 70 (על 1,200). במקום כרגניה — 18 על 60 נפש (בחורף עוד פחות מזה). האפשר לבוא במקומות כאלה בטענות על שפע? לרוב היותר גדול של קוראי ארץ־ישראל המלה העברית היא המלה היחידה. צריך לראות, למשל, מתי קורא הפועל היהודי, ביחוד בימי עבודה קשים. יש שהפועל איננו מספיק לעבור במשך השבוע גם על השבועון שלו (הפועל אינו טס מתוך רפרוף, כי־אם ק ו ר א. הכתיבה אצלנו נוגעת בעניניו החיוניים). וכשיש לו פנאי, הרי הוא חפץ בירחון טוב, בספר טוב — ו ב ר ו ח ו. יש לו רשות מוסרית לדרוש זאת. היוכל ירחון מחוץ־לארץ לספק את צרכיו? ל א. כל אותם הפלפולים על יהדות ונצרות, כל אותה האפולוגיה, כל אותן הטענות על לאומיות ואוניברסאליות, כל אותה חכמת־ישראל הלמדנית — עם כל חשיבותן אינן יכולות לעמוד במקום שמלה ממשית וחיונית עומדת (אני מכוון בנוגע להרגשתו של עובד ארץ־ישראלי). מר ששר אינו רואה הבדל בין „מעברות" ל„האדמה" — והוא צודק לשיטתו. מי שחושב, כי כל הירחון מתקיים רק על שיר של פלוני וספור של אלמוני, יכול לחשוב כך (אף כי בין הבלטריסטיקה של „מעברות" ו„האדמה" יש גם־כן הבדל פנימי גדול: ב„מעברות" היא אסתיטית, וב„האדמה" ארצית, ממשית). אבל הרי יש עוד דברים בירחונים מחוץ לבלטריסטיקה, שיש להם גם־כן ערך. והדבר הוא כך: ל„הפועל הצעיר" יש שבועון טוב, ולכן הוא יכול להרשות לעצמו את הלוקסוס של ירחון אסתיטי, ל„אחדות העבודה" יש רק קונטרס, ויש לה חלק גדול של פועלים פחות מפותחים, ונחוץ גם ירחון יותר ממשי וארצי. וגם לבני־הנעורים והילדים נחוץ ירחון, וגם לבעל־הבית ארץ־הישראלי, שיש לו השקפות שלו ונטיות שלו. אפשר שהיה

רצוי, שיהי לפועלים עתון אחד וירחון אחד (על בסיס של חופש הויכוח ועם ותורים אסתיטיים). אבל אפשר שהיה עוד יותר רצוי, שתהיה מפלגת פועלים אחת. אבל מה לעשות, אם טרם הגיע הזמן, אם יש עוד איזו ניגודים, וביחוד איזו השפעות מחוץ־לארץ מפריעות. למה עזרו הרבה מסופרינו העבריים בחוץ־לארץ לחזק את ה„אידיש" ולהרחיק על־ידי כך את הפועל היהודי בגלות מן העברית? למה לא עשו להיפך? למה לא השתדלו לחנך בגלות יסוד טוב ורצוי בשביל הארץ? יש, לצערנו, עוד איזו ניגודים חשאיים, פנימיים, בין יסודות העובדים בארץ, שאינם נותנים להם עוד להתמזג. ניגודים אלה יחלשו ודאי, האחוד יבוא (אם לא יבואו איזו ניגודים מוחשים, כלכליים) — אבל לעת־עתה „שפע של ספרות" תלוי בשפע של תסיסה, של דיפירינציאציה (אגב, „האזרח", במובן ספרותי, איננו בא כלל בחשבון, מאחר שהסופרים כמעט לא השתתפו בו, והספרות שבו נכתבה בידי העורך או בהשתתפותו, באופן שהיתה בעצם ספרות של איש אחד). וכל זמן שלא יגדל הישוב, יראה כל דבר שבארץ לאלה העומדים בחוץ כענין של שפע.

מר ששר חושב, כי אילו היו הסופרים המעטים מתרכזים במדור אחד, ודאי היה מדור זה מתמלא מן המובחר. הכן הוא הדבר? האמנם היה „השלח", בימים שהיה בן יחיד אצלנו, מתמלא מן המובחר? דומה, שהימים היותר טובים של „השלח" היו דוקא בשנות „הד־ר" הראשון וירחון „הזמן", בשעה שהיו לסופר חופש ובררה. העורך היותר טוב, בשעה שהוא יחידי בספרות — נטיותיו הפרטיות וטעמו מושלים אז בכפה, ומובן מאליו, שכל מה שאינו לפי טעמו ונטיותיו אינו מוצא לו מקום, והבטוי הספרותי נזיה חד־צדדי, והרבה מן הקוראים גם־כן מתרחקים על־ידי כך, בעוד שמציאות במות אחדות נותנת אפשרות לסופר למצוא את המקום המתאים לו, וגם לפתח בקרבו נטיות, שמתוך צמצום של חד־צדדיות וקאפ־ריזי עורכים מוכרח הוא בזמני־מונופולין להחניקן בקרבו. וכך על־ידי רבוי במות באים הרבה סופרים והרבה נטיות של סופרים לידי בטוי, ביחד, אמנם, עם הרבה פסולת; אך הרי גם ספרות־מונופולין איננה נקיה מפסולת, כידוע. שלשת־ארבעת ה„גאונים" אינם מרגישים במועקה: להם מוותרים, אך הסופר שאינו „גאון" — לו קשה מאד, ומתוך שלסופרים כאלה יש דוקא התפקיד, שהם משמשים על־פי רוב דחיפה לגאון, ומתוך שהגאונים בשעה שאין דחיפות, פעמים מרשים להם מעשים אי־גאוניים כלל, וכותבים לפרקים דברים שגם לא־גאון יכול היה להתבייש בהם, לכן יש רק לשמוח על רבוי הבמות. הפחד מפני השפע יכול גם להביא להשקפה, שצריך למעט בספרים, והנסיון הראה, כי מיעוט ספרים ממעיט קוראים, ממעיט גם סופרים וספרות. ומענין: הדאגה למלא את החוברות איננה עתה גדולה מאז, והשטח של החוברת הירחונית לא ירד בשום אופן. זוהי עובדה. ומתוך כך אין מקום לפחד מפני שפע. צריך רק שיבוא גם שפע של חיים. אבל מתירא אני, כי גם עם התגברות ההגירה לארץ־ישראל יתגבר גם השפע, ומי שמפחד מפני השפע — יפחד גם אז. דומים אנו לאותו סוס, שבעליו האכילוהו שבולת־שועל בצלחת; המעיטו את ההספקה והומעט גם התיאבון. ואנו חושבים, כי צריך קצת לפתח את התיאבון: לא יזיק. חבל רק, כי לרגלי היוקר אין הירחונים של ארץ־ישראל (וגם של אמריקה) יכולים להכנס למקומות שרוב אוכלוסי ישראל חונים שם. אבל אין דבר: ספרים בודדים מגיעים גם שמה, והשפעתם הרוחנית מכינה מקום גם לצורך וגם לשפע.

יעקב רבינוביץ.

עִיּוּנִים

ז.

שֵׁן תּוֹתֶבֶת ?

בין גלויי חיינו השונים תופסת לה ספרותנו, בלי שום ספק, מקום ידוע, שחשיבותו אמנם תלויה בהערכתנו אותה, אבל מציאותו תלויה רק בצורך החיוני, שיש לו לכל קבוץ־אנשים ביצירה רוחנית משלו. ובכן, ישנה ספרות ויש מקום לה. אבל — מהו היחס בין ספרותנו ובין קהל קוראינו ? הנמצאת היא בתרבותנו כגידול הצומח מתוך קרקעו, או כשן תותבת הנתונה בתוך הלסת ? ואם כשן תותבת — הבאה היא רק לשם נוי בעלמא, או יש לה ערך בשביל כל הגוף ?

שאלות אלו צריכות היו להתעורר אצל רבים מבני תקופתנו, וכל מי שלא הוכה בקהות החושים צריך היה להרגיש במשך עשר השנים האחרונות, בשעות של חשבון־נפש, כעין ריח של התנוונות הבוקע ועולה מתוך ספרותנו, הנראית כפורחת. כי לא תמיד יש סימן ברכה בפריחה יתירה. ביחוד, כשמופיעים ציצים רבים על אדמת־חול בשנות בצורת. משום זה : אם ראית אשה חלשה ורזה, והנה מכוסות לחייה אודם תמיד, חשוב על הכחלים שהיא משתמשת בהם, או על השחפת שנגעה בה. וגם בעולם הצומח : עתרת הדגניות בשדה־הבר היא בכיה לאכר וקלקלה לזרעים. זהו שאומרים : פרחים סתם, מעוטם יפה לצמחים, רבוים — רע. וישנם פרחים, שאף מעוטם קללה היא. למשל, אותם העצים המתכסים פתאום בפרחים מגוונים שלא ממינם, שאינם עוזבים אותם אף בחורף. השמח ישמח עליהם, אבל העין הבוחנת תכיר בהם מיד, כי טפילים הם לעץ. חיים הם על חשבון בעליהם, מבלי שיהנו את אכסניתם. לפרקים הם גם מזיקים לה, ואין להם תקוה אלא עקירה. גם אותם העשבים הרעים, שאין המושג עקירה חל עליהם, משום שאינם מושרשים במקום גידולם, כמו הירוקה שעל־פני המים, גם אלה — דינם : מחה והשמד.

בין כה ובין כה אחד הוא משפטם של רוב שיריהם של המשוררים הצעירים שבצעירים, שהופיעו במשך עשר השנים האחרונות בספרותנו. בין שהם כירוקה שעל־פני המים ובין שהם כפרחים־פאראזיטים. ואף אלה השירים, שהם באמת יפים וענוגים כדגניות המרהיבות, אף הם עלו כבר בשדה תרבותנו במספר רב יותר מדי.

כי כשאנו פותחים ספר עברי בזמן האחרון, יסובבונו ויכתרונו מיד המון „ערפלים", כמה וכמה פעמים „רננה" ו„זהרורים" ו„נגוהות" עד אין מספר. כמעט שאין מנוס ומפלט מן השירים השונים, הכתובים בצורה חיצונית יפה, והדומים בכל זאת לפטריות יבשות, שבשעה שלוקחים אותן ביד הן מתמסמסות כאבק, וכלום לא ישאר מהן.

דומים להם הם רוב הציורים והספורים, הנכתבים על־פי רצפטים מוכנים וידועים, בלי שום יניקה מן החיים ובלי שום שורש בלב. במקום המלמד, החנוני ובחור־הישיבה, ובמקום המשרתת, האלמנה העניה ובתה, שכולם יחד פרנסו את מספרינו לפני חמש־עשרה שנה, באו עתה המורה, בעל־הבית והבחור סתם מצד אחד, והנערה המאורסה ואשת־האיש הצעירה מצד שני. נוסף לזה קצת פייזאש אוקראיני או פולני — והספור מוכן. לשוא תבקש בו את הדי הזמן הסוערים ואת השפעת המאורעות הענקיים, את עשירות ההרגשות של האדם בן־דורנו ואת הסתבכות החיים הצבוריים והאישיים. כל אלה אינם ענין למספרינו ולמציירינו לענות בו. הם אינם חפצים, ואולי גם אינם יכולים, לנגוע לא בחייהם המסובכים והקשים של ההמונים, משלהם או משלנו, ולא בגורלם מרובה העקיפים והחדודים של בעלי־המועט, לא ברוחות השונות המנשבות ברשות הרבים ולא בהטיותיה המרובות של רשות היחיד. מליצה במקום שירה ודברים שבינו לבינה במקום ספרות — מה מעטים הם השרשים המחברים את סופרינו החדשים אל קרקע העם !

ומשום זה כה קלה היא השפעתם. כי אצל הקוראים אין ספרותנו, וביחוד שירתנו, מעוררת בזמן האחרון שום מחשבות ושום הרגשות, חוץ ממנוד־ראש. היה זמן — כמעט לפני חמש־עשרה שנה, — שההופעות הספרותיות היו כמאורעות־חיים בתוך עדת „העברים". שיר יפה כי נדפס, מאמר טוב כי הופיע, — מיד היה קהל־הקוראים דן בו וקולטו. עתה נתרבו השירים „היפים" והמאמרים „הטובים", גם הקוראים נתרבו, ובכל זאת אין שום יחס בין הספרות ובין צרכניה. יתר על כן: יש שנדמה לפעמים, כאילו היה הסופר עומד בתוך חלל ריק.

מה משונה ומחריד הוא הרושם שעושה עלינו צבור של אנשים, העומדים ומדברים מה שמדברים רק בפני עצמם ולעצמם, כל איש על לבו! מצב כזה אינו יכול להמשך הרבה. כי כל עצם דורש לקיומו סביבה ידועה, שעליה השפעתו, וכל יצירה יכולה לצאת אל הפועל רק כשיש בשבילה בית־קבול. משום זה אין פעולה בלי פעול, אין נושא בלי נשוא, אין יציאה בלי כניסה, אין משפיע בלי מושפע, וְהַבְּדָלָה מביאה לידי בטלה. מחוץ לאוזן אין קול ומחוץ לעין אין אור, ולולא היה לעצמים השונים שביקום צורך בחומו ואורו של השמש, כי אז לא היה השמש מאיר ומחמם כלל. כי קיומה של כל פליטה תלוי במציאותה של קליטה מתאימה, והעולם כולו מלא הדים רבים ושונים, וכל דבר ודבר ובבואתו. ואם הספרות בכללה היא בבואתם של חיי־האדם, הנה קרוב הדבר, כי אין היא יכולה להתקיים בלי שתהיה לה יניקה מסביבתה ובלי שתהיה לה השפעה על זו הסביבה. והוא הדין בספרותנו. אותו החזיון המשונה של ההתרחקות בין הסופרים ובין הקוראים, ההולכת וגדלה, חזיון מעציב זה בא כבר זמנו לעבור מעולמנו. ויש רק להתפלא על קיומו עד כה, אף־על־פי שהתהוותו ברורה לנו. התפתחות בדלתה של ספרותנו בתוך תרבותנו שתי פנים לה: המספרים נשארו מאחורי הקוראים, והמשוררים מהרו לפניהם. מפני זה יוצא, שאת הספורים והציורים של היום הזה אין לו לקורא העברי שום צורך לקרוא, אבל את השירים אין לו שום יכולת לקרוא. כי בה בשעה שמרכבת הספרנות המלאה חומר ישן־נושן התנהלה אצלנו בכבדות, באותו זמן עצמו דהר „סוס־השירה", הוא הפיגאסוס העברי, במהירות רבה ובא במשך זמן קצר לתוך העולמות העליונים של הצורות המבריקות והנאצלות. הקורא העברי, שמדרגת השכלתו הכללית והנוכו האמנותי עודנה נמוכה עד מאד, אינו יכול בשום אופן ללוות את משורריו קלי הרגלים, השבים אליו משוט בתרבויות כל הארץ. משכיל כזה, הבא לשיר לבני עמו דברים שהם למעלה מכחות תפיסתם באותה שעה, דומה לבן־עניים ששחק לו מזלו בארצות־הים ונתעשר שם עושר רב והנה הוא שב לבית הוריו ואינו חדל לדבר עמהם בשפה שההורים אינם מבינים אותה. למשורר כזה יאמר: אם אמך גוצה, גחון לה. כי לא בשביל חברו הסופר צריך לכתוב הכותב, אלא בשביל הקורא.

על כן, טוב היו עושים כל אלה השרים אצלנו את שיריהם „הענוגים" „והמצלצלים", המחוסרים כל ערך יצירתי וחיוני, אילו היו כותבים קודם כל דבר בשביל העם בשפה פשוטה על כל אותם הענינים התרבותיים שהוא צריך לדעתם, כדי להגיע לידי הבנה אמתית בדברי אמנות.

כי מה בצע בלהטי שירתם, אם מצד אחד עומדים לפניהם קוראים צעירים, שידיעתם בשפה אינה מספיקה להם כדי להבין את כל היופי „הרב" ש ב צ ו ר ת השירים החדשים, ואם מצד שני עומדים לפניהם קוראים זקנים, שנסיונות חייהם אינם מספיקים להם כדי להרגיש את כל ה ת ו כ ן „העשיר" של היצירות החדשות? הראשונים קרובים להלך־נפשו של המשורר החדש, אבל רחוקים הם מפרי רוחו, האחרונים קרובים לפרי־רוחו, אבל זרים הם להלך־נפשו — איזה מהם עדיף? אוי ואבוי לשירה, שמי שמרגישה אינו מבינה, ומי שמבינה אינה מרגישה. ואוי ואבוי לספרות, ששירה כזו היא רוב מנינה ובנינה.

במצב אי־טבעי וחולני כזה יש לדאוג לשני דברים: ראשית — שהנטיה להיפר־טרופיה, היינו לגידול פרא, תבולם במקום שישנה. שנית — שהחלק הנוגע באטרופיה, היינו ברזון, יפותח ויחזק. ותנאי מוקדם צריך שיהיה, והוא: שהסופרים ישליכו אחרי

גום את הרגלם לשחק במלים. מחרוזות של זכוכיות מגוונות אינן תכשיט אלא בשביל פראים. הלב היחיד די לו בפנינה אמתית אחת מערב שבת לערב שבת, אבל העם או קהל הקוראים עברית דורש בכל יום ויום מזון מבריא. כמה בוז לספרות וכמה אדישות לדרכיה מתגלים אצל האנשים, הממשיכים לתת לעם, במקום לחם־רוחו, „רסיסי טל" מלאכותיים ו„נטפי רוז" עשויים בידים!

דחיפה זו להתרבות „המשוררים" בתוכנו יסודה בשאיפה להתרחק מעבודה אמתית ולאחוז רק במלאכה קלה ונקיה. כמובן, נחשבת השירה בעיני מכהניה החדשים ל„מלאכה קלה": הלא מתוך שרווליהם הם מוציאים בכל יום מעשי שירים וחרוזים לעשרות ולמאות.

בעלי־מלאכה אלה, העוסקים בבית־החרושת של צעצועי־מלים, חושבים, כפי הנראה, לעצמם לפחיתות הכבוד לכתוב דף פרוזה פשוטה, אולם גם חרוזיהם אינם עונדים להם עטרות. להיפך, כשאנו קוראים בשירים הרבים, המופיעים בזמן האחרון בכתבי־העת שלנו, יש שידמה לנו, כאילו היתה לפנינו איזו התחרות של „סוסי־שירה".

היפודרום של פיגאסים!

האמנם היינו למבלי־עולם? וספרותנו — האם כמותרות היא לנו ולא כצורך? —

ח.

בְּאֵרוֹת וְצִנּוֹרוֹת.

קרן בן־שממה.

על הארץ נערמו מים, ובוץ ורפש נצבו כמו נד. קופסות ריקות ומטליות שונות פזורות פה ושם, במדמנה רומשים רמשים לאלפים, ויתושים עפים ושרים על־פני פנת החלאה.

סחי ומאוס.

אולם —

באותה שעה ובאותו מקום, מתחת לשכבות העליונות של האדמה, במעמקים, זורמים להם דומם נטפים זכים וטהורים. בינות לגרגירי־האבן וגושי־העפר יפכו המים החיים בדרכם מן המרומים, מן הגשמים של ימים עברו, אל המרחקים, שם המעינות הנצחיים.

פלגי־סתר כאלה מתחת לערמות הרקב של החיים העכורים הם דבריהם ויצירותיהם של גדולי האנושיות.

בלתי־נראים ובלתי־נשמעים בתוך ההמולה הרבה של תרבות ההוה, המלאה הפזון ושטחיות, יחיו להם גדולי־העולם במעמקי ההכרה האנושית את חייהם הנצחיים, ואלה מבני תקופתם או מבני הדורות הבאים אחריהם, היודעים את מוצאי מעינותיהם, ישאבו מגנזיהם וימלאו גם את כליהם להשקות גם את המון הצמאים. נטפים אחרים של שקוי־אלים זה דַיָם על־פי רוב לתת טעם לשבח ליצירותיהם הרבות של החושבים והסופרים ילידי־השעה ומולידי־החלוף, שעל־ידיהם יקבל כל אדם את מי־הפלאות של מעיני־בראשית דרך צנורות וכלים רבים, ולא ידע כלל, כי באו אל קרבו. אבל מי שטעם טעם המקורות יכיר, לפעמים אָמנם בקושי, את עקבותיהם בתוך המחשבות והמעשים, המופיעים לאלפים ולרבבות בכל יום תמיד בצירופים שונים.

ובכן — שתים הן הדרכים, שעל־ידיהן יכול האדם לההנות מן הרוח האנושי הטהור: או שירקיד את מאות הספרים השונים של מאות הסופרים השונים בתוך הכברה של שכלו המבחין, או שיפנה בדרך ישרה אל ענקי־היצירה.

שתי דרכים אלו משתרעות גם לפני הקורא העברי, וכל אחת מהן תובעת: בחר בי!

אָמנם לעת־עתה אין לו לקורא העברי במה לבחור, משום שבעברית אינם לא הצנורות ולא המקורות. אבל אלה הבאים להרחיב את גבולות ספרותנו על־ידי תרגומים, שואבי־רוח אלה, צריכים היו להחליט בנפשם, הכדאי הוא הדבר לקחת את הטוב שבספרות העמים על־ידי הכלים השניים, הַשִּׁלֵּשִׁים וְהָרִבֵּעִים, בשעה שאפשר להעבירו לעברית באופן ישר מן המעין הראשון? כי למה היא ההשתמשות

בסרסורים, בשעה שישנם הבעלים עצמם? ובמקום השכבות העליונות של התרבות האירופאית המקובצת, האם לא טוב לרדת אל מעמקי היצירה של יחידי־הסגולה, בין שהם בני הדור הקרוב לנו ובין שהם בני התקופות הקודמות?

ספריהם של דיקארט, לוק, יום ולייבניץ ויצירותיהם של שפינוזה, שופינהויאר וקאנט עם העולמות הנפלאים הכלולים בהם — קודם שהם יהיו מתורגמים לעברית, איזה ערך ישנו למאמרים ולמסות של הדוקטורים לפי־לוסופיה השונים, הבאים אצלנו לא ללמד את הכלל, אלא להתגנדר בפני הפרט? וספרי־המופת של גדולי החוקרים בתורת החי והצומח והדומם — האם יכולה להתקיים ספרות הגונה, הראויה לשמה, בלי שיוכלו הקוראים לשאוב על־ידיה את כל יסודות השכלתם?

וכי יש להעריך את כח ההפראה וההשבחה, הכלול בשביל קוראינו בדברי ההודים הקדומים וביצירות המצרים העתיקים, בתורת בני סין ובפרי רוחם של היאפונים, בספרי היונים ובכתבי הרומאים — בכל אלה ילידי נפשו הרעננה והצעירה של האדם, באשר הוא שם? הן לא רק לחומר־קריאה נצרך הקורא העברי, אלא גם לחומר של מחשבה והרגשה, ואלה תתעוררנה אצלו ביחוד מתוך המגע הרוחני בינו ובין עולם הענקים.

מובן מאליו, כי יחד עם לקט זה בשדות הזרים צריך לבוא גם האסיף של השכחה בשדות עברנו.

היין המשומר של גדולינו, הנמצא בחביות השאולות של הארמית והערבית, וגם של העברית־הספרדית, כל אוצר המורשה שלנו, שעל פתחו כרוך נחש שפה זרה ומוזרה, צריך להיות מתורגם לעברית החיה והחדשה.

כי אף את היין העתיק ביותר אין שותים מתוך הבקבוקים המאובקים, אלא מתוך כוסות מצוחצחות.

משום זה ברור הוא הדבר, כי עבודת הכנוס הגדולה, שעליה הכריז בשעתו גדול דורנו ושלא מצאה לה עדיין הד בין עסקני התרבות שלנו, — כי עבודה עממית ולאומית זו באה כבר שעתה למצוא לה מחזיקים בה.

אבל על־יד פלאי הרגש והמחשבה, שיש לרכוש ביצירות קדמונינו, ימצא המחפש את החומר ההיולי לבנין נפשו גם ב„יוודות" ו„בבאגאדראוואגיטה", ב„מגבהרהטרה" וב„הא־פיז", „בספר המתים" ובדברי קון־פו־טזו. ואף העניִנים, הנראים לנו בשעה זו כשליליים מצד המוסר והיופי, והנמצאים בכמות עוד יותר מרובה בכל יצירות היונים והרומאים, חשובים לנו עד מאד במובן החנוכי העממי, כי על־ידיהם מתבלט המוסר האמתי והיופי האמתי במקום שישנם. על כן: אותם הסופרים, שמדת השכלתם והלך־רוחם נותנים להם את האפשרות לתרגם את היצירות היסודיות של עתיקי העמים, סופרים אלה היו מגדילים לעשות, אילו תרגמו אותן תחת לתרגם את פושקין או את לירמונטוב, שסוף־סוף כל עם ועם, בקטן וכגדול, יש לו „פושקין" שלו ו„לירמונטוב" שלו, ואם באים אנו להביא אותם אל הספרות העברית, הלא אין לדבר סוף. כי הספרות היפה האירופאית היא ברובה, בתור מזון רוחני, בבחינת נקניקים, שאוכליהם אינם יכולים להיות בטוחים מאיזה מין בשר נעשו, מאיזה בעל חי לוקח הבשר, ואיזה חומר נוסף יש בהם. וחוץ מזה: צירופי המחשבות וההרגשות אינם כלל וכלל אצל בני האדם במספר אין־סופי. ישנו גבול וחוק לאפשרות הצירופים, ומשום זה אמנם רואים אנו לפעמים קרובות, כי אף היוצרים הגדולים חוזרים על רעיונות וציורים, שכבר קדמו להם אחרים בתוך עמם או מחוץ לתחומי תרבותם. וכל עם ויוצריו עוברים על־פי רוב דרך אותם מעגלות־הרוח, שדרכם עבר שכנו או העם הרחוק ממנו. ובמקצת בא הדבר גם מתוך השפעת־הגומלין של התרבות האירו־פאית המשותפת. משום זה מן הראוי הוא להכנים מן הספרות של אומות העולם רק את הטפוסי ואת העצמי ביותר, ומספרותם של עמי־המזרח — את העתיק והנצחי ביותר.

וכמו שהקדמונים לא היו מבדילים בין ספרות סתם ובין ספרות יפה, כך גם אנו צריכים להכנים את כל הטוב, וממילא נכנים

את כל היפה. כי מי יעיז ויאמר, שבשיטתו של לאפלאס או בתורתו של קאנט אין יופי, אפילו לגבי שקספיר? והאם מעט הוא ההוד הנסוך על־פני החקירות הביאולוגיות המדעיות השונות בעולם החי והצומח והחקירות הפי־סיקאליות והכימאיות בעולם הדומם?

מה עלובה תהיה הספרות, שכל עשרה יהיה רק ברומאנים וספרי־שירים!

על כן — מי שחפץ באמת להגדיל תרבותנו ולהאדירה, צריך לעבוד לא מתוך קוצר־רוח ופזור־הנפש ולא מתוך פזיזות של מבוהל לדבר אחד. בנין לדורות אינו נעשה על־פי מחשבה המבריקה לרגע. אבנים שלמות ולבנים מובחרות — רק מהן יבנה היכלנו, ואת המים החיים להשקות את העם הצמא צריך להוציא מתחת הסלעים הגדולים.

וכשבאים לחפור בארות, מן הראוי להעמיק בחפירה, כי רק תחת שכבות העפר הרבות של התקופה שעברה ותחת גלי־האבנים של הדור הנכחי ימצאו מי־הבדולח הטהורים והמתוקים.

דוד אריה פרידמאן.

תקון טעות: — תחת הפרקים הקודמים של הרשימות האלה נדפס שם המחבר בטעות „דוב אריה פרידמאן", וצ"ל: דוד אריה פרידמאן.

אֲמֵרִיקָאִיּוּת וְסִפְרוּתֵנוּ

דומה, כל־כך התרגלנו להשפעות זרות בספרותנו, עד כי מן המוכרח הוא בעינינו, שכל אומה ותרבותה, כל לשון וספרותה — סימני השפעתה יהיו ניכרים בה. ויש אשר נראה, כי כבר הגיעו הדברים לידי כך, שבאים סופרים מובהקים וסתם בני־אדם בעלי־טעם ובעלי־דעה, בודקים בספרותנו בדיקה יפה, וכיון שהם מוצאים, שעדיין יש ספרות בעולם, אשר לא השפיעה עליה מטובה, מיד הם תובעים עלבונה של אותה עשוקת־משפט ודורשים, כי יכניסו את רוחה לתוך עולם־יצירתנו בחזקת־היד. עולם זר שלא השפיע על עולמנו — היתכן?

לא יפלא איפוא, כי זה רק מעט התחילו נשמעים במחננו קולות חדשים, המבקשים גם את השפעת אמריקה בספרותנו. עוד לפני שנים אחרות היתה אמריקה הספרותית לאירופה בבחינת „ארץ לא עבר בה איש". חוץ מאמרסון, לונגפילו ואדגאר אלין פו המשוררים, ומארק טווין ודזיק לונדון המספרים, לא בא איש מסופרי אמריקה בקהל הקוראים אשר במערב־אירופה. וברוסיה לא ידעו מאלה כי־אם את שני המספרים הגדולים. צנורות ההשפעה האמריקאית היו סתומים איפוא בפני ספרותנו, וממילא שלא הרגישו אצלנו בהעדר ההשפעה הזאת. לא כן הדבר כיום הזה. מצד אחד הלא התודענו במקצת אל הספרות האמריקאית דרך תרגומים אירופאיים, ומן הצד השני הנה יש לנו פה באמריקה מעין קבוץ ספרותי קטן, והרי הדין נותן, שקבוץ זה ימצא לו מקום חדש להתגדר בו: האמריקאיות. סופרים עברים, שיושבים באמריקה, יונקים מתרבותה בטובתם ושלא בטובתם ומכירים את ספרותה — ולא יכניסו מרוחה אל קרבנו? דורשים איפוא ומבקשים את השפעת אמריקה, מיעצים להכניסה אל קרבנו מדעת ותולים בה תקוות רבות ויפות, לטובת ספרותנו ולרבוי־גוניה. ואם לא תבואנה התקוות האלה, לא יהא זה אלא סימן מובהק לרפיונו של קבוצנו הספרותי שבכאן, שקצרה ידו להכנים אפילו משל אחרים להיכל יצירתנו העברית.

והנה עד שאנו באים ומשיאים עצה טובה לסופרים העברים באמריקה, שיזדרזו ויטביעו את חותם האמריקאיות ביצירות־רוחם, מוטב שנתעכב רגע על חזיון משונה זה, שאנשים מן החוץ, השומעים את שמע אמריקה ותרבותה מרחוק, דומה שיש להם מושג יותר ברור מן המלה „אמריקאיות" מאשר לבני אמריקה עצמה, המתאמצים לעמוד על טיבה ולבוא עד

תכונתה. „אמריקאיות" מהי? בשאלה זו מתלבטים לא לבד הגרים אשר בארץ, אלה בני־החוץ אשר חנוכם האמריקאי הארעי והמקוטע הוא אולי המעכב אותם מראות נכוחה, כי־אם גם תושבי הארץ עצמם, אשר ספגו אל קרבם את רוח ארצם מיום לידתם בקדושה. הרוח האמריקאית מהי? שאלה זו מעסיקה ביודעים ובלא יודעים את האינטליגנציה אשר בארץ ואינה נותנת מנוח לה. ולא בהגדרת המלה „אמריקאיות" בלבד עוסקים כאן, אלא במציאות אותו המושג, שמלה זו מסמנת. ישרי־הלב שבנאורי אמריקה מודים ומתודים, שטפוס אמריקאי רוחני לא היה עדיין ולא נברא, והם מתנחמים בתקוה, שטפוס זה עתיד להולד בקרב הימים; ולעומתם, הנפתלים שבהם מתעקשים ודורשים תלי־תלים של הלכות על המדות, שמנו חכמים באמריקאי גמור: יושר־לב, אהבת־החופש, מרץ, כשרון־המעשה, ועוד ועוד. אבל כאלה כן גם אלה מרגישים בקושי השאלה ואינם יכולים להסיחה מלבם. ולא עוד, אלא גם כשהם נותנים מעין תשובה לשאלה זו, אין תשובתם מספיקה אלא לצורך השעה, ואין בה כדי להניח את הדעת. עובדה זו עצמה, שמטפלים כל־כך במהות האמריקאיות, מוכיחה, כמה מטושטשת מהותה של זו בעיני כל. ולפיכך אנו רואים, שבשעה שנכנסה אמריקה בעבי המלחמה העולמית והיה מן הצורך לאלף את אוכלוסי הארץ בינה, מה בין הרוח האמריקאית לבין הרוח הטיבטונית אויבתה, עמדו בתי־המדרש הגבוהים ובתי־האולפנה התיכונים והנמוכים שבארץ ומינו מורים להורות לתלמידיהם, מה נשתנתה האומה האמריקאית משאר אומות העולם, ובאו הדורשים ודרשו והעלו חרס בידיהם: הם קבלו שכר על הדרישה, ותלמידיהם לא קבלו מהם בלתי־אם מליצות פאטריוטיות שדופות וניבים ריקים של בוז ושנאה ל„הונים" הארורים. ולפיכך אנו רואים, שגם עכשיו, עם תגבורת הריאקציה בארץ, באה האמריקאיות החיה — עובדה ודאית זו — ומכרזת בקולי־קולות על עצמה, שישנה במציאות, ומעידה על סימניה, שלא יטעו בה ולא יחשדוה בבולשביזם ובסוציאליזם ובראדיקאליזם, שנגעי חוץ הם וחלופיהם — בעצם ה„אמריקאיות". ולעומת זאת, הנה טובי האינטליגנציה האמריקאית, הכואבים על ירידת אומתם, מתנחמים בחלומותיהם, שהם חולמים על עתיד־הפלאות הנשקף לאמריקה החדשה, אמריקה הצעירה שלהם. וכך אתה רואה את הסופרים, המשוררים והאמנים הצעירים אשר בארץ עומדים ומתנבאים על היום הגדול הבא, עת הגלה יגלה לבסוף הטפוס האמריקאי הרוחני, שאת דמות־דיוקנו הכהה הם רואים בחזון „אחרית־הימים". מזה ומזה — רק דרשות על האמריקאיות, רק חלומות וגעגועים, אבל אמריקאיות ממשית, חיה ומובהקת, אינה עדיין בנמצא.

כור־ההתוך הידוע עושה את עבודתו לאט־לאט; והרוח האמריקאית, שסימניה התחילו מתבלטים במחצית הראשונה של שנות המאה שעברה, עת שהיתה אמריקה פרושה כמעט מן העולם ושקועה בחייה המובדלים והמוגבלים, — הרוח האמריקאית הזאת צביונה מטושטש עוד כיום, וסימניה מי יכירם? אירופה הזקנה קלוחי־דמה המרושלים אינם מתמזגים על־נקלה בזרמי דם אמריקה התוססים והשוטפים. הראשונים עוצרים את שטפם העז של האחרונים, ומזיגת שניהם לא תעלה יפה אלא במשך שנים רבות. ויש מן האמת בדבריהם של הפאטריוטים האמריקאיים הקנאים, הטוענים, כי הטפוס האמריקאי, טפוס היאנקי האידיאלי, הולך ומתנוון. היו ימים, טרם החלה ההגירה האירופאית העצומה, שטלטלה לאמריקה מיליונים־מיליונים של אירופאים, והגזע האנגלו־סאקסוני היה רוב מנינם ורוב בנינם של אוכלוסי הארץ, והתרבות הפוריטאנית משלה בכפה. וגזע אחד זה בעל התרבות האחת הזאת חָשַב להשתרש מעט־מעט בארץ החדשה, שאצלה עליו מרוחה, רוח־פרא, במקצת והתחילה צרה לו צורה חדשה ומרהיבה. הצורה החדשה הזאת עוד טרם נצטיירה בבהירות על עין הארץ הצעירה, והנה אירופה הזקנה מתחילה לשלוח לאמריקה המונים המונים של זרים, בני גזעים שונים ותרבויות שונות, זרמים זרמים של כחות אדירים, שמעשירים את רוח הארץ ומטשטשים את צורתה ואפיה. וה„אמריקאיות" המפורסמת עומדת כיום מבולבלת, תוהה על עצמה ושואלת: מי

אנכי? ומנענעת בראשה לכל רוח, שנראית כמביאה לה תשובה על שאלתה.

ואמריקאיות זאת כיצד תוכל להשפיע על ספרותנו? מה הערכים המובהקים, אשר יצרה התרבות החדשה הזאת ואשר מהם תוכל גם ספרותנו להבנות? תרבות מתהוה זו, שעדיין לא יצרה אפילו ספרות מיוחדת משלה, ספרות מקורית ומסומנת כחטיבה בפני עצמה, במה כחה גדול להשפיע על ספרות מלומדת בנסיונות שונים בספרותנו? ועל ספרות אמריקאית מקורית, אשר חיי אמריקה ורוחה ישתקפו בה, הלא אי־אפשר עוד לדבר כיום. כי ראה זה „פלא": הספרות האמריקאית לתקופותיה משמשת בבואה נאמנה לאותו פרוצס מרושל של יצירת טופס לאומי, שנסתמן בראשיתו ונטשטש לאחר זמן. באותם ימים רחוקים, במחצית הראשונה של שנות המאה שעברה, עת שאפיה הלאומי של אמריקה הלך ונתבלט מעט־מעט, נתבלטו במקצת גם שרטוטי ספרותה הלאומית. רק במקצת, כי על כן הושפעה הספרות האמריקאית לכל תקופותיה מספרויות אירופאיות שונות. ואף־על־פי־כן היו אז סגולות מיוחדות לספרות זו. אירווינג, החולם חלומות עוטים געגועים על העבר החולף, וקופר האמיץ עם ספורי־פלאיו על עם צעיר וחסון, הכובש לו ארץ צעירה, ארץ־פרא, — רומאנ־טיקים הם גם זה וגם זה, ולא מעט השפיעה הרומאנטיקה האירופאית גם על שניהם. ובכל זאת מתנכרים שניהם באמריקאיותם: מוצא אתה אותה בתמימותו החולמת של אירווינג ובמרצו וחסנו של קופר. והנה ברייאנט, השלו אפילו בשעות של התרוממות־הרוח והשראת־השכינה, והנה לונגפילו, הטוב והחסוד, והנה תורו, אוהב החופש האישי ואוהב הטבע באמת ובתמים, ואמרסון, הפילוסוף־המשורר, חובק זרועות עולם־הרוח. מוצא אתה השפעות זרות באילו מהם, ובכל זאת אתה מכיר, שאמריקאים הם, הנותנים ארשת לרוח חדשה הולכת ונוצרת: שלותם העליונה, רעננותם, אמונתם, אהבתם את החופש ואת הטוב, תמימותם ופשטותם (אותה פשטות, שאתה מוצא אפילו באמרסון החוקר המורכב) — כולן מקרבות את האנשים האלה, הרחוקים זה מזה בכשרונותיהם ובמעלות־רוחם, ומיחדות אותם יחוד אחד, שמציין רוח עם בוטח, ההולך ובא. יצירותיהם של אלו מתאחדות לגוף מוצק אחד, ששרטוטיו בולטים, כדרך כל גוף־ספרות מקורי, משכן־רוחה של אומה מיוחדת. ואילו הסופרים והמשוררים שבאו אחריהם, למן הימים שלאחר מלחמת־האזרחים ועד ימינו אלה, מי יאמר עליהם, כי יצירותיהם מתאחדות לחטיבה ספרותית אחת, חטיבה מיוחדת במינה ואפיית ברוחה? אותו הטופס הלאומי, שהתחיל מתפתח באמ־ריקה במחציתה הראשונה של שנות המאה התשע־עשרה, סימניו נטשטשו במחציתה השניה, והעדר טופס מיוחד בחיים גורם להעדר טופס מיוחד גם בספרות. ומכאן טשטוש צורתה של הספרות האמריקאית. ולפיכך אתה מוצא, שיצירותיהם של הסופרים והמשוררים האמרי־קאים — יחוד לאומי חסר בהן; רובן ככולן לוקאליות הן וחן מקומן (או כיעורו) עליהן, אבל אותה אחדות גדולה ומקפת, שאתה מוצא בכל ספרות לאומית, ואפילו בספרות עשירה בזרמים רבים ושונים, אחדות מקרבת רחוקים ומדבקת נפרדים, אינך מוצא כאן. ואין הרבה מן ההפלגה בדברי האומר, כי ספרות אמריקה אמריקאית היא רק למחצה, לשליש ולרביע. אין רוח לאומית אחת כאן ואין ספרות לאומית אחת. ואפילו אלה מן היוצרים האמריקאיים, שרואים אותם כבאי־כח הרוח האמריקאית, אינם דולים ממעינות האומה, פשוט, מפני שמעינות אלה אינם כמעט בנמצא. נוהגים, למשל, לחשוב את ווהיטמאן למשורר אמריקאי טפוסי, אבל עובדה היא, שלא נתקבל ווהיטמאן על לב הקהל האמריקאי אלא בתוך עשר או חמש־עשרה השנים האחרונות. ואפילו בימינו אלה אין ווהיטמאן מקובל אלא על הקורא „החפשי בדעותיו", החולם ביחד עם המשוררים הצעירים על „תחית" אמריקה ורוחה. מארק טוויין, זה האמריקאי הגמור, לכאורה, לא נועז לראות את החיים האמריקאיים כמות שהם ויצר מהרהורי לבו ואבד את כחו לדעת. כי רק באחד מספריו — "Huckleberry Finn" — נתן ארשת לכל אשר ראה בארצו, ואפילו אותו הספר עצמו אינו אלא מין אליגוריה, שבאה לכסות על האמת המתלוננת בה. דזיק

לונדון, זה בעל־הכשרון הפורה והחסון, כלום לא התעלם אף הוא מחיי־המציאות אשר בארצו ושקע ביצירת גבורים דמיוניים כעין זאב־הים, גבורי כלבים וגבורי תקופות פריהיסטוריות? ולונדון הלא אוהב את המציאות ויודע לתארה כמו! אלא שההויה האמריקאית המנומרת מטושטשת היא בכללותה, ואם בא אדם לתארה אינו מספיק. ואולי מטעם זה עצמו אנו רואים את צעירי הסופרים והמשוררים האמריקאיים, והנה הם שקועים בנפש היחיד, וכמעט אין בינם ובין אירופה הצעירה ולא כלום. אלמלא „צבע המקום" שביצירותיהם, לא היינו מרגישים בחדושן האמריקאי. כי על כן חסר בכולן טופס לאומי כולל ורוח אחת אינה צוררת את כולן.

ואם הספרות האמריקאית עצמה אמריקאיותה מפוקפקת וטעונה בדיקה יפה, כיצד תשפיע זו על ספרותנו העברית? למראית־עין ראשונה אולי נדמה לפעמים, שאפשר ויש לחקות את הטימפו העז שבלונדון, למשל, ואת הדימוקראטיות שבוויטמאן ואת השאון העשוי אשר במשוררים הפוטוריסטים. אבל אם לחקות אנו רוצים, ולא להכניס ערכים חדשים לספרותנו, למה זה נטרח בבינונים וקטנים, תחת אשר ננסה לחקות את גדולי־הרוח שבאומות־העולם כולן, ולא באמריקה דוקא? ואם אמנם כבר הגענו לידי כך, שחקוי־מדעת נראה לנו לא לבד יפה ומותר, אלא גם מועיל, נזכר־נא, לפחות, שאם נלמד את ידינו לחקות את הגדולים שבעמים, אולי ידבק גם בידינו מעט מאבק־זהבם, תחת אשר אם נבוא לחקות את הקטנים והבינונים — לא נעלה בידינו אלא שברי־חרס מחרסם. ואם את הגדולים נבקש בספרות האמריקאית, הלא אמריקאיותם אינה אלא מעין זכר לאמריקאיות, כלומר: לסביבה ידועה שבמקום פלוני אלמוני באמריקה. ערכים אמריקאיים מיוחדים אין כאן, ואם כן איפוא, מה מן האמריקאיות אפשר להביא מהם לספרותנו?

אותה „אמריקאיות", שאילו משלנו ומשלהם רואים אותה כיש גמור, אינה לפי שעה אלא עיסה חסרת־צורה, שימים אולי יודיעו, מה תהא דמות־דיוקנה המסוימת. התרבות האמריקאית בת־העתיד היא, ומה יהיה טיבה — מי ינבא? אם להשערות, יעסקו בהן אלה הרואים באמריקה חזות הכל: ירבו הדברים ואולי תרבה הדעת. ואולם אנחנו העברים, החפצים באמת ובתמים בתרבות אנושית טהורה וגבוהה, טוב־טוב כי נזכור, שאם זקוקים אנו לעזרה מן החוץ, למען העשיר את רוחנו בכל הטוב והיפה, אשר יצרה האנושית לאומותיה ולדורותיה, אל לנו להרבות ספרות סתם. יש ספרות חיונית ויש ספרות „ספרותית". ולעת־עתה אין התרבות האמריקאית יכולה אלא להוסיף על ספרותנו אילו יצירות חשובות, אבל לשפר את רוחנו אינה יכולה. ואולי עוד נשוב ונראה, כי מוטב לנו שנדלה מאוצרותינו אנו, מאשר נשתדל לקבל השפעה חיצונית מכל וכל, בין שיש מה לקבל ובין שאין מה לקבל?

ש. האלקין.

אל הספר הזה מצורפים השער ותוכן הענינים של „מקלט", כרך שלישי, לתתם בראש הספר השביעי.

בדפוסו של יחזקאל ליפשיץ, ניו־יורק.

מקלט

יוצא אחת לחודש

העורך: י. ד. ברקוביץ   המוציא: אברהם יוסף שטיבל

כרך שלישי

ספר שביעי, שמיני, תשיעי

ניו־יורק

ניסן — סיון

תר"ף

התוכן

(לפי שמות הסופרים, בסדר האלף־בית)

מִכְתָּב שֶׁל פְּצוּעַ־מִלְחָמָה

I

בנשיבת רוח פושרת, שחלפה על מקצת פני ונפחה לתוך פי הפתוה, הקיצותי משתומם: מה לראש שגדל והיה כהר?...

ובעוד שאני תמה על ראשי, הרגשתי, שגופי גם הוא גדל — ומוקשה הוא בנפוחו המכאיב, כבד כאבן ואינו עלול לזיז כל־שהוא —

אבל כל־כך קל, קל ונוח כעת למות. נשימה אחת משוכה — והרי אני מסתלק ואיני עוד...

ומשהקיצותי בשנית — מבלי כל השערה, אם לאחר רגעים, שעות או ימים הקיצותי — ואותה רוח, הרכה־פושרת, נושבת שוב על חלק ימין של פני, הרגשתי, שהעין שם מצומצמת היא, אור־היום עמום לה, ואין היא רואה אלא את הלסת הנפוחה שמתחתה...

גם בגופי הרגשתי, שעדיין מוטב לו ולי במנוחה, כי דואב ועיף הוא, וביחוד אין להזיז כלל בזרוע שמאל המכבידה על לבי, מפני שפסת־יָדה ואליונה הרצוצוֹת בוערות מכאב.

גחנה עלי אחת מעוטרת לבן — והריהי יוצקת לתוך פי נוזל קריר, שאני גומאו בצמאה; גמוא ותמוה על החלולים שלשוני פוגעת עם כל בליעה בבין שיני — —

הוברר לי, כי פצוע אני ועטוף לבן אני, ובמטה רפודה לבן אני שוכב, — וזאת אומרת: רחוק מן המלחמה...

רחוק — וטוב ונוח במרחק מבדיל זה — — מרחק המפליג ממבוסה ושאון, מחפירות נמקות בבוץ־גשמים, מתותחים מכי רעמים ומפצצות מתפקעות בנתזים מתוך רעידת־ארץ וכובד־עשן — — שאון... חשרות שחומות־ירקרקות מזדקרות ומתנפחות כשדים מן השאול — —

ובתוך ערבוביה של צחצוחי־אש ואפלולית רופסת — הכל נשכח.

ושוב טוב ונוח בנופש ובמרחק המבדיל ומפליג למנוחה... ומתוך נחת־רוח זו, שצפה מבפנים כאורה תכולה וריחנית זו שבשדה־אָביב רטוב, — חשתי והכרתי, כי יש וכי חי אני — אני הפייטן הצעיר אב"י גורין — ובי ועמי ווירה שלי, ווירה שאני מרגיש כאן בחסד־געגועיה, המגיעים ונוגעים בנפש...

ומובטחני, שבודאי עוד שני פרטים היו מורגשים לי באותה שעה קלה וטובה: ההכרה המתוקה, כי עתיד אני לכתוב את „דוצקא ואסתרקא" (דרמה בחרוזים), וגם דמות אמי, שהיא מציצה עלי, — אמא עגומה המנידה עלי ראש...

כן, יתכן שדמות אמי וזכרון הדרמה העתידה גם־כן היו בהכרתי אָז. יתכן... אַך הכאב המתמיד שבפסת־ידי, וביחוד בפרק שבתפוח־האגודל, מעלה גם הרהור קטוע על הקרב — — אותה המבוסה, שבה, בין רמחים ויריות אקדחים, נפלתי ארצה, ועל גב ידי, שתפסה לשום־מה בחצי לבנה שרופה שמצאָה, דרכה פרסה מפורזלת של סוס נסער שנזדקף (אותו הסוס נראה אָז עלי ענקי בגודל גופתו ובעבי עכוזו) — וגדל המכאוב עד כעס שגעוני לוהט...

— שתה, סולדאטיק...

„האָחות" — פנים מעוגלים, הצנופים לבן על שערות פשתן, כפויים עלי — אצבע שומה לה על השפתים המצומצמות, רמז של איסור לדבר, — ואני גומע מידה ברחש־תודה כף אַחר כף, הניתנת אל פי — — „אָחות רחמניה"...

ובעוד שלשוני גוששת אחר־כך בחלולי השינים, שנפרצו מתוך פי, ובשפתי התחתונה, המובלטה ואינה זזה — הריני מתמסר לתנומה נוחה ורשולה, כלאחר אמבט חם — — —

כגמול, כתינוק בעריסתו הייתי לי — ודמות־דיוקנה של ד י נ ה אחותי, המשתובבת במאויי־עלומיה, גוחנה עלי, צוחקה בפני, מחנינה ומלגלגת לי:

— יום, רום, דום — לחרוז לך עוד, אחא?...

II

אומרים: הרופא בא.

שם, מצד שמאל הוא. ואני — גלגלתי, על רוב פני משמאל ועל צוארי מסביב, מחותלת תחבושת כפולה ומכופלה, ורק עין ימין, הגלויה לי, רואָה בראיה כמעט ברורה; וכשהיא מנסה לתור את ה„סביבה", בהפנית־ראש כל־שהיא — מבלי להזיז חלילה יד שמאל הכואבת ומחמירה על לבי — רואָה היא, מאצל הכותל שלנגד מרגלותי, רק שתי מטות עם גופות החולים המכוסות בהן, ומן הצד, לצד ימין — מקצתה של מטה אחת וחלון אחד לא רחוק המשובץ סריגי־ברזל מוחלדים (והוא, הפתוח, משיב את הרוח הפושרת על המקצת המגולה של פני) — והשאר, כל מה שמשמאל, סתום ומכוסה ממני, ואיני אלא ש ו מ ע מה מן המתהוה שם...

ו ש ם — הרופא נדבר לעוזריו ברגזה; אחד נאנח, מתיפח ורועד מכאב; קרוב לצדי מתחבט אחד ובועט במטת הברזל, כשהוא מחרף בקללות־אם חריפות ומפקד: „ירה!" — „ישר — עמוד!"... ודאי אחד מן „השררה" שם — — ופתאום הרגשתי, שגם רגל ימין שלי כרוכה תחבושת — לפופה היא מן הארכובה ולמעלה... ובהלה קרה עברתני: לזאת, לרגל פצועה, לא פללתי כלל — ואימתי נפצעה זו לי?...

הרופא עם האָחות והחובש, שנגשו אלי — אַך ח ל ק י ם מהם נראים לי חליפות, וממקצת תלבשתם הם ניכרים לי; אַך מידי

הפצועה־כואבת, יד שמאל שהם מטפלים בה, כלום לא נראה הימנה לעיני הפקוחה...

אני נאנח ורועד מחמת הכאב המחלחל בבשר החי של הפצע שגלוהו:

— נא! — אני אומר ברעד לחובש הכפוי עלי בפנים סבואים־מסורבלים ונזם לו באָזנו — הזהר־נא באגודלי... — וקולי החלש, חסר־שינים ונפוח־שפה, אינו ניכר לשמיעתי.

— כלום עדיין היא מכאיבה, האגודל שלך? — גוחן על פני בשאלה הדוקטור; אָדם נקי מזדקן, מגולח ראש, זקן ושפם, ומסתכל הוא בי מעל משקפי־הקרן שלו.

— עד מאד...

— עְמם... הן! — מסכים הדוקטור.

ואני — כעס בלבי על עמעום זה ועל החבישה שאינה כהוגן, לפי הרגשתי: כולה, כמדומני, נכרכת רק מ ת ח ת לפצע, למטה מפסת־היד; אבל, זוכר אני „משמעת", נאנק דום ואיני אומר כלום...

וטוב שהחזירו לי אמולה זו, את ידי, אל לבי, והנה הלך לו הרופא עם עוזריו בצליל הדרבנות. אַך הכאב, וביותר זה הקודח שבאגודל, עדיין הוא מתמיד — —

ואפילו בשעת שינה...

ואיזו אימה, זועה וחשכה הטיל עלי כאב זה בעוד יומים!

לאַחר שהחליפו את התחבושת שלרגלי, והרופא אָמר: „עכשיו — אל הראש", — שמה האָחות (נטליה פטרובנה שמה) את ראשי בחיקה, והחובש התחיל מתירו מחתוליו.

נעצמו שתי עיני בזרוח האור גם לעיני השמאלית שנגלתה; וכל־כך נעמה המנוחה בעינים עצומות לראשי השרוי בתוך חיקה של האָחות הרחמניה... רק כתינוק נדמיתי לי בשעה קלה זו, ומתוך תפנוק זה סבלתי בשתיקה גם את הטפול באָזני הפרומה ובפצע הדואב שלאחורי אָזני, ואם כי נגע בו הרופא בתחיבה קרה, מכאיבה ורועשת בתוך העצם...

ומורה הדוקטור לחובש ואומר: „מעכשיו תחבוש כך, שגם עין שמאל תהא מגולה — כך וכך"... וחבישה זו אָמנם טובה לי — החזירו לי מאור עיני הסמויה. ומשהניחו את ראשי, לאחר חבישה, על הכר, הייתי כמתפלא על המופת, ששתי עיני רואות, — רואות הן את החדר כולו לשורות מטותיו בלבנים, את הדוקטור ואת החובש ואת האָחות, כולם כמו שהם לכל תארם וקומתם... ואני שוחק לכל הנראה... ובעודי מצטחק, מתוך חלחולי המכאוב, על הנאת ראיה זו, אומר לי הדוקטור:

— עכשיו, אחא, דע, שיד ימין שלמה יש לך...

— אמת ויציב, רום מעלתו! — אני עונה מפי המשונה; עונה כדת החייל במשמעתו, וגם מצטחק מהודאָה.

— כן... וזהו־זה... ימינך, אני אומר — עִמם... ימינך שלמה היא... עִמם... מה שאין־כן, אחא, בשמאל שלך... וזהו־זה...

ונגלה לי „זה"... אמת־יד צהובה כדונג במין ניוול מבהיל־משונה, — יתד משופה בלי אצבעות... בלי פסת־היד כולה!

פחד מיסטי הכה הכאה קרה בלבי עד שפגה נשימתי והחושך היה — —

— מה זה?! — קראתי, משחזר האור לעיני מחמת כאב, ומשכתי את זרועי אל מול עיני — —

כף־היד אינה — אינה כלל במציאות — כולה כרותה — קטועה מן הזרוע... אינה — והיא, היא הכואבת עלי... אינה ומכאיבה... ובאַין הזה מכאיבה ביותר האגודל שאינה... אינה — ודומני, שאגודל זו הרי אני מזיזה לדעת — —

— האיך? האיך זה? — דובבות שפתי ברעדה ובנקישת שינים...

— הֵרָגַע — מצוה הרופא, כשהוא מחזיק במה שהיה יד ונותן בעיון את משקפיו קרי־הברק למחין האָדום, במחשוף החתך, וכמתנאה במלאכתו הריהו אומר: „יפה... יפה... בקרוב תתרפא — — חבוש".

והלך לו, כשהשאירני במטה מנוול במומי, קטוע — גדם...

— אַל תבכה, סולדאטיק, אַל תבכה, חביבי! — אומרת לי האָחות, בראותה אותי מספג בשרוול ימין את הדמעות הנובעות משתי עיני. — תודה לאל, שימינך שלמה... תוכל לעבוד. במהרה תשוב לביתך ותחזור לעבודתך...

מהודאָה לה אני רוצה לנחם אותה:

— כן... אוכל לכתוב, נטליה פטרובנה... אמת־שמאל על הנייר — וימין כותבת...

— ודאי כך. פשיטא, חביבי... אַתה, כנראה, עובד היית בקנצלריה, או בקונטורה?

— לא. סופר אני — פייטן... — אני משיב בתמימות ונפסק מבושה, כתינוק לא־בטוח...

— כך? — עונה נטליה פטרובנה כבתמיה של שמחה. — זה טוב! ותכתוב לנו על המלחמה, מר סופר.

היא נותנת כוס מים לפי, ובגמאי, שארית שיני נוקשות ברעד על הזכוכית...

נרדמתי ואישנה. הקיצותי — ועדיין אני מתפלא: פסת־יד ואליון שאינן — הן מכאיבות כך, ולא בחלום... האין זה חלום?

אָנכי, בטפשותי — בשכל הילדות של הויתי החדשה — לא שערתי עדיין, שאפשר, ושעתיד אני, לחוש גם בַמה שאינו, לכאורה, במציאות...

III

וכף־ידי עם אליונה באָה אלי בחלום, בכל תנומה ותנומה הנופלת עלי כמה פעמים ביום. כמה מיני מלאכות ידי זו מבקשת לעשות ואינה מוצאָה, — הדברים אינם נתפסים ומגוששים לה... וכשאני מקיץ, נדמה לי רגע, שקצוצה־רצוצה זו בניוולה ומכאובה רוחשת ובאָה לעיני מן האויר...

טפש הייתי אָז בהקיץ יותר מבחלום. אני גופי (לפי הזכרון מן העבר שלפני הויה זו) מבין הייתי בי, שנעשיתי שוטה כקטן זה... ומתוך הנאָה על המרחק המבדיל מן המלחמה, לא הייתי בשעת יקיצה אלא ממתין, אימתי ינתן מה אל פי...

שם המקום — מי חייל לא ישאל עליו? — רגלים צבות וכואבות מקישות לקצב, או מוליכות סתם ביסורין אלמים את עדר־הטבחה בעב־האָבק ואד־הזיעה, בדרך וללא־דרך, מהרג אל הרג, — ושם המקום

כל אחד שואל עליו; ואני כאן, כתינוק שאינו יודע לשאול; דייני שמחוץ לתותחים הוא מקום שקט זה, ושמו — לא איכפת אפילו כדי שאלה קלה...

לשעות, אָמנם, כאילו בא אחד פקח, מן העבר, עומד על גבי ומזכיר לי ענינים להתעוררות כח החושב והרוגש. אַך אותו כח עדיין לנמנם הוא רוצה, וילדות, טפשות מצטחקת, נוחה לו בהקיץ...

אמא, ווירה, דינה אחותי — מחוץ לכל דאגה הן לי. טוב שישנן באשר הן, — אני איני נכסף אלא אל הבית: שם וילונות דקים מערפלים בטוהר על החלונות, ושלחן שם, שמפה מצויצת פרושה עליו, בקצהו מיחם מרנן בקול דממה דקה, והתה מזהיר מן הכוס ונותן ריחו — עוד מעט ואשתהו עם מרקחת דובדבנית־ריחנית...

בית־אמי זה, יודעני, שכעת גם ווירה בו — זו שביני ובינה ענין רב היה של חן וחסד וחמדה טובה... כן, עכשיו לא בבית הדוקטור אַרזשאנוב — בבית־אמי היא ווירה שלי... אבל הרי פצוע אני, בעל־מום וחולה אני — ודייסה זו הניתנת אַך קרה ותפלה היא...

„דוצקא ואסתרקא" — כל צורה וכל תוכן, שום יחס אין בי שוב לפילגשי המלך קאזימיר הללו... בוצין לפעמים שם זה של הדרמה, כנכנס מן החוץ אל האוזן, ואינו אלא כאיזו מלה ריקנית, המתלבטת להפריע תחילת־תנומה — ואינה מפריעה...

ופלא! כלום הרגשתי מאָז, שענינים אחרים עתידים כבר לחזוני, או סתם ילדות היתה בי? — — —

מתישב הדוקטור, כשהוא לבדו אצל מטתי, בוחנני מעל משקפיו בעיון טוב, כופף ומלחש לי בהלצה, כדוד לתינוק:

— גוט שבת... שבת היום...

מניד ראש לתמהוני, ולאחר הרהור הוא מוסיף ואומר בלחש:

— כך, מר סופר... גם אבר שנקטע כואב הוא... ומי שהיה יהודי מרגיש עכשיו בכך, מרגיש ביותר...

ואני אַך מצטחק לו, כמסכים לאמרה מחוכמה... נתרשם בי הדבור אַך בלי משמעותו, — לא נשמע לי הימנו וידוי ממאיר זה של יהודי מומר בשעת גירושין ופוגרומין...

הוא יצא, ואני עדיין מצטחק כתינוק שזכה במתנה...

מצטחק אני מרוב הנאָה, עד כמה ששפתי התפורה מניחה, אל גברילא סטורדזא — בחור מולדבי, בן גדודי — שראיתיו פתאום כי גם הוא כאן, והריהו עומד בחלוק־החולים בין המטות עמידה משונה. פניו הילדותיים חורו, רכו בחן, ואַף הוא נראה לי בהויה חדשה כמותי... הוא נעשה קיטע; ובהטיות צונחות לצד שחיו ובניקושים כבדים של משענותיו הריהו מתקרב אלי. הוא שואלני, דורש לשלומי, ואני לו בתשובה אחת: „רואה אתה"... והריהו נפנה בניקושי משענותיו אל החלון, מסתמך בסריגים כלפי חוץ — ואנחת־חירות נשגרת מלבו לחללו של עולם:

— אואוף־אוף־אוף! —

והקיש בלבי פתע זכרון האיש שהרגתיו בידי, איש יהודי שנעצתי בו את רמחי — — אָז באותה מבוסת־המהומה, כשנזדקרתי משוגע בחרון־המכאוב האַכזרי — מכאוב־היד, שהפרסה המפורזלת רצצתה על הלבנה השרופה, — תקעה ימיני במכת־רצח אחת את רובי המכודן אל לבו, או אל כרסו, של „אויב", שנדחף למפרץ־פליטה זה שהוחזה לי, והלה נפל אפרקדן בפישוט ידים ריקות, וצעקת: „אדוני אלהֵינו" — של „שמע ישראל" במבטא גליצאי — בא לאָזני...

„אבל — מתנחם אני — הרי אפשר שלא מעשה היה זה, אלא חלום בלבד"... וזכרון אחר, שהוא ודאי מעשה שהיה — גמילת „חסד של אמת" — מסלק את הראשון: בליל־ירח (חזרתי אָז משליחות לתחנת הטיליפון, להודיע על המזונות שכלו) — גוף מחורר בבלויי־סחבות מצאתי בשדה, ועדת עכברים (כן, עדה שלמה!) מכרסמים בו ועל גבו ובתוכו הם מתקוטטים בצויחות... ומתגבר על הזועה והסרחון, סחבתיו אל החפירה העזובה, חצבתי בגרזן שבחגורתי וכסיתי עליו תל עפר...

אבל החסד והרצח — שניהם אַך זועה; ומחזה אחר של מיתה יפה מתפרש לכסות עליהם יחד: יושב לו פיטקא סקומורוך — בדחנו של הגדוד — עמנו בחפירה, משתטה באכילה ומכרסם כסוס מן המלפפונים הירוקים שהביא; תחב את האחד לתוך פיו והוציא ראש חוץ לשוחה, כלהתפאר בפני „האשכנזי" שמנגד, — ובו ברגע נפל פיטקא אָחור: המלפפון בתוך פיו, חור־דם קטן במצחו, וכאילו משטה

הוא עדיין בהעמדת פנים קפואות בתמיה של תם... „ואַל תהא משתטה" — אָמר אָז הפלדפבל שלנו — ואני, עכשיו, מגחך...

אני, שלא נשתטיתי כפיטקא, הרי כאן במטה אני, וקו־חמה פרוש עלי, ההולך ומבהיק כל כלי־זכוכית שהוא פוגש, ובין שברירי זהרו זבובים פורחים ומתעלסים... והנה גברילא פותח בשיר כלפי החוץ שהוא מסתכל בו; וטוב שהשיר הוא שיר־רועי בודד בערבה על צאנו, — „דוינה" רומינית קובלת לנפשה על מרחבי שדות בגעגועי־רחמים...

אבל השמש הקפדן, המוציא גרף מתחת אחד השוכב כמת, גער בו, בגברילא: „שירה בכאן אינה מן הדין!" — וצר שהפסיק „הדין"; אני כמעט שנרדמתי לרננה כתינוק...

ונזכרים לי שני „מרגלים" — גלח פולני ויהודי כפרי אחד — התלויים בנופו של אילן ירוק, ערער בערבה — הם יחד עם שור־פר שחוט, שנפשט חציו ובשרו החם עדיין רותת עליו ועורו המשולשל על ראשו נופל בדמו הקרוש — ומביט אני... מביט בשורות המטות הצחורות — והללו עדיין כאידיליה נאה הן לי בלבנוניתן... גם אל תחת המטות אני מטה ראש להסתכל: תחתיות אלו, הפעורות ושרויות בצל, נדמות לי כפתחי מסתורין... והנה, התגולל, חלף וחזר מה בלי רשרוש כל־שהוא — ונעלם... דבר־סתר הבהילני — ושוב נגלה, נחפז אילך ואילך ונצטנף: עכבר קטן לפני, ועין בעין יביט בי, ואינו חושש...

— אני לא מתי, עדיין לא מתי — אני לוחש חרד ושוחק כאחד; ולסימן משליך אני לו, לפטיט השאי זה, פירור של לחם... אַך הוא נבעת מן החי, וגז חיש — ואיננו...

אלמלי בושתי, הייתי כמעט בוכה, כתינוק זה שניטל הימנו צעצועו...

כן! הנסתר זה התחיל משעשעני אָז, והתחיל בסמל קטן זה — — —

— «Жиды» — ניתזת מלה מתוך שיחה שבין שתי מטות משמאלי — ושוב „אלהינו" צף ועלה...

כבועה על המים, כך „אלהינו" זה חוזר ועולה, אך מיד הוא מתבטל מאליו, וגם מבלי כל פקע שהוא... אף אותה המלה: «жиды», המנסרת בזמזום כל היום בחללו של בית־החולים (בית־אסורים נמוך־תקרה שסיידוהו לחולים) — אינה טורדתני ביותר: בידוע לי מכבר מה שנאמר בין החיילים על ה„זשידים", ואיני שומע בשיחתם...

אבל הנה גם האחות, נטליה פטרובנה הטהורה, שעיניה כחולות וטובות, — גם היא אומרת מה ומתיזה פעמים: жиды, жиды... ומספר החובש מסורבל־הפנים, ואני מקשיב, מבלי הביט לצדו. שומע אני משיחתו, כי „קהל" שלם הובא לכאן היום; „נשתלחו", שלא יראו בחזית, וברגל באו... הגברים — נמושות, אך ה„חייקות" — יש בהן צעירות ונאות... „גורי הזשידים" בוכים: „טאטילי, מאמילי", וה„חייקות" שלהם בורחות מפני כל חייל הקרב, מצוחות: „גיוואלד!" — — ודחפני פרץ־הצחוק שנתגלגל מפי חולים, הקימני מן המטה, — פסיעות בנפילה להשענה ממטה למטה (רגלי הכרוכה אינה נכפפת בארכובה) — ואני נופל אל החלון ונאחז בסריגיו — מתלבט ומתישב ברגל פשוטה ומכאיבה על הכסא שאצלו...

מיוגע ומתנשם, כואב וצמא, תמכתי ראשי לבין הסריגים המוחלדים. מאחורי — חדר־החולים, שריחו ואוירו נעשו עלי כבדים ביותר, ומלפני, מעבר לגדר — באור זהוב ההולך לשקיעה, כר נרחב מתפשט, מוריק ומדמדם בדשאי קץ־הקיץ, ורצועת־מים רחבה נמתחת ודולקת בקשקשי־פז, יוצאת משני עברי גשר מאדים בין ערבי נחל כפויים; תלמי חריש כטפיטין שחורים משתטחים מקרוב ומרחוק משני עברי הנהר, וקצה עיירה סמוכה, המובדלה מחצרנו רק בחריץ נחל יבש, נשקף מאחורי צדו של הבית, לרגלי גבעה, הנושאת חורבה קדמוניה ומצלבה חדשה שהיא מזקיפה ראשיה מבין אילנות עתיקים — — הכל נסקר לי בבת־אחת, והכל בעולם כשהיה, וגם יפה הוא משהיה, והכל הולך סחרחר בשלוה שופעת... ודממה נושמת בנחת, וקול תרנגול בוטח קורא בבשורת טובה, ומפעפע מה מן הלב...

ומחשבה של בר־דעת מתחילה רופסת בראש המסתובב: „עולם נאה ונחמד — ולמה מתנכלים הם האנשים לקלקלו עליהם?"... ופתאום, כקול אנחה שמעה אזני, אנחה גדולה מושכת תוקעת כקול חלל משוע מרחוק — ונחשול של טירוף, מכל רשמי חיי יחד, מן ההויה הקודמת, פתע בסנורים עברני — ואני נופל — —

...והרי אני בתוך מטתי, שהעמידוה עתה בקירוב לחלון...

עוברת עלי האָחות עם הדלקת הנר ואומרת לי במנוד ראשה הצנוף לבן:

— לא טוב, סולדאטיק... אָסור לירד קודם שהורשית. לא טוב כך, מר סופר...

— זשיד הוא — רוטן מי מקרוב ומחכחך בגרונו...

— „אלהֵינו“ — משיבה ומתקרבת ההויה הקודמת מתוך שאון עמום מופלג ומכל הימים יחד — — — — — — — — — — — — — —

IV

הבוקר עם ראשי הרים רחוקים, מכחילים ומופזים, הופיע לחלוני, ו„המרחק המבדיל“ — על כל המילין הוא מרטט לרגעים: קול תותחים מִקצה האופק, מבין הרים, ירעידהו...

גם אותה האנחה המשוכה כאנקת חלל קורא מרחוק — הנה זה הכרתיה: קול שופר תוקע ומריע בכל התשר"תין, הוא העובר ומעביר עלי מלכות של זכרונות...

זכרונות ומחשבות:

קול השופר — תמול בפנות היום שמעתיו, ומשמע, חודש אלול בעולם, ומשמע, עיירה זו שבסמוך יהודית היא... עיירה שנשתמרה עדיין להיות כזו של ימי ילדותי — עיירה צנועה שקדמה אצלי להמונו וגיהוצו של כרך גדול, ובה קן הילדות השאננה, מעון דודים ודודות, משכן שבת־מלכתא בחן ענותה — — ועדיין חובשי בית־המדרש (כולם ודאי כעת אַך נערים שלא הגיעו לפרק הצבא...) נוהגין להתאַמן בתקיעות כל היום כבשנים קדמוניות... ואימתי ראש־השנה יהיה? —

— לא טוב. לא טוב שירד תמול! — אומרת לי האָחות שוב במוסר, בשעת חבישה, שהיא בלבדה עושה לי.

ואני סובר, כי טוב. טוב שהצצתי רגע מן החלון וראיתי את העולם בהויתו ומראיתו, והרי גם אני חוזר להויה, להיות כאיש. — כעין מסך מאפיל הורם, וכל אותו היום מרגיש הייתי, שבינתי מתבהרת ומתבגרת עלי, מתפשטת כמתוך חום נעים לעין ההכרה שנתפקחה לראות בטוב, בטובו של חולה מחלים...

וטוב מכל טוב הוא, שהאָחות הטובה, נטליה פטרובנה, גם היא חניכתה — אַרזשאנוב!... שאלתיה, והנה שארתו של הדוקטור אַרזשאנוב היא. כן, יבגני לבוביץ וסופיה אַלכסייבנה דודה ודודתה הם; ווזוג נחמד, זוג שיבה זה — במעונם הלא את ווירתי מצאתי... המעון הלז וגנו, אותו גן־עדן של ימי בראשית שלנו... לכשאחזור — מיד עם ווירה למעון־קיץ זה נסע, ואפילו אם חורף יהיה...

ולאחר שינת־מרפא שאננה מערב עד בוקר, הקיצותי לאור היום — והנה מקל כפוף־ראש עמי במטה!...

סורפריז זה — האָחוֹת עשתה לי, נטליה פטרובנה הבאָה ונושאת את עביה בקלות של טוב־לב... ושמחה בעיניה הכחולות לתודה החמה, שאני מביע לה על משענת זו, היא מזהירתני:

— אבל אַל תשתמש בו לרע (לרוב).

— כן, — אני משיב — בלאט ובמעט מן הטוב...

— כך, כך — היא מסכימה — ואם לאו — במקל זה נכך, מר סופר!

שחוק מלא פי ולבבי, ושחקה גם היא בטובה, ומשפנתה והלכה לה בקלות עביה, השאירתני נעור בכל כחי הנפשי, ערן וטוב לב...

כן, נאה היא זו למשפחת אַרזשאנוב.

ושוב קול שופר מושך ולרגעים „בום־בורום" רחוק רוטן פסוקות מן ההרים כרעם מופלג שלאחר חלוף הגשם, — ושוב נוח לי, שאני הוזה שוכב במנוחה מחוץ לסכנת התותחים, שוכב הוזה בצהרי היום לזמזום זבובים ולרוח פושרת... שני פצועים הובאו, מת אחד הוצא, ואני עדיין מהרהר בהרהורים שנדהמו ונטרפו עלי מכמה וכמה חדשים...

ההויה הראשונה משחקת לפני בימיה הטובים, מוציאתני מבית־החולים וקולטתני לרשותה... את נטליה פטרובנה אני רואה, ואת שם ווירה שלי על שפתי אשא:

— ווירה — אני אומר, וכגל תענוגות ישטפני, ישאני...

מיטב ימי הויתי, ימי ווירה בנגינתם לפני יזהירו... הם, לכל מחזותם, לכל שלשת חדשיהם יחד, בכל הרף־עין הם נסקרים לי כתופעה אחת, וכנור, כנורה של ווירה, עליהם כצפור מתנגן, כנפש חיה ממללת

חנינה ורחמים... ומרגיש אני, כי איזה חזון גנוז של איזו יצירה עתידה נִקְוֶה, או נובע בי. שום ידיעה, כל דמות ותחילת מחשבה אין בי עדיין על כל זה, — אַך בידוע לי, כי „קרוא" אני, מוזמן לאשר לא שערתי עוד מימי, — והלב מרעיד ומרקד...

וגם למחרת כן. שורות של מטות אני רואה, אַך לעיני תופעה אחת כלילת אָביב וקיץ בכל מחזותם לפני תשחק...

עונת אָביב וקיץ שלנו במעונו ובגנו של אַרזשאנוב — במתכוון אני תוקע מחשבתי לפרט עונה זו בזכרוני לשעות שעות מפורדות, כי בהן חיים, בהן מרפֵּא ובהן ש כ ח ה — שכחת כל הנראה והנשמע על סביבי — ומהן, כמדומני, או עליהן רומז ונרמז לי זה שאינו משוער עדיין — — ועל הכל ווירה תנגן...

ווירה חג־נפשי! גדול החג ועצום האושר מנפשי החלושה כי תהגה בהם... רק השעות הענוות, התמימות, השוקטות והנאות — אַך אותן יכיל עוד זכרוני בכחו הרופף; ובלאט, לעיני הפקוחות, באוירו של החלון ובחללו של חדר־החולים לפני ירקמן — והכל נראה יפה לרקמות אלו...

— ווירה... ווירה — דובבות שפתי, ועיני מתעצמות מכמהון־הנפש — והנה, ליל הפגישה הראשונה מתפרש ושוהה עלי; א י נ ו — ומורגש הוא לחושי, עד שכל המציאות מתבטלת מפניו...

... בהמתנה, כמוני, לאומניבוס האחרון, ההולך למעונות־הקיץ, היא עומדת מצודדת לצל וטבולה בו; רק ראש על צואר נטוי מובלט לה, שלוח לשטח אורו של הפנס האלקטרי, העושה את הפנים כדמות צחה ירקרקת, תבנית מטוהרה־צוננת כשיש, ועינים לה גדולות — עיני־מנוחות פקוחות לרוחה ולשלוה בהסתכלות קפואה, הסופגת שלא מדעת מהותו של לילה... וכנוי חדש וטוב נתרגש עלי פתע מהויה זו, שראש זה מסתכל בה ככה — — — והנה זה שנינו על ספסל אחד יושבים בקרון זה, המוליכנו מן הכרך המשתתק ומוציאנו לשדה־אופל ולאופק שנוגה קלוש מסתנן בו מפלח־ירח מאדים, שלמטה מן הכוכבים... שאר הנוסעים, זרים זה לזה, שותקים כנרדמים, אַך בין שנינו, בנימוך קול של לילה ובעינים נרהבות המבקשות להבחין תעלומות הלילה — שיחה

נפסקת מתחדשת לרגעים — — — הליכה של לויה מתוך שיחה בטוחה, כאילו מכבר מכירים אָנו ומאמינים אָנו זה בזה גם בלי ידיעת שם, — ופרידה מאצל השער — מבין שני ברושים נשואי־אפלה — בהודעת השמות וב„להתראות" של רצון חם ובלחץ יד רכה־צוננה, עזה ומסלקת — — ולבדי אני...

לבדי אני מטייל וחוזר לפני שער זה ושני זקיפיו, הברושים הדוממים, — מתרחק ומתקרב, כשמותק־נעורים שופע בכל הורידים משיירי השיחה והקול לאוט־הלילה ומדמות לא־ברורה זו נושאת השם „ו ו י ר ה"... ובפוגת הנשמה מקשיב הוצגתי — נוקטורן של שופין בתפלה עלי כנור מופלג מן החצר יבוא — — —

ומצפיה ליום מחר שיבוא, אין השינה באָה בליל־אָביב זה המתענן לגשם מתוק־פושר...

... צהרי „יום מחר", יום מבהיק מן הרחצה, המפתה לעפיפה, לטיסת מרומים... קל־הדוה, לחצר־מעונה, מעון־הקיץ של דוקטור אַרזשאנוב, אני נכנס עם הספר ששאלה עליו אמש. בין אילנות חלפה — ואל ספסל־האבן, בבין שיח היסמין ונופו של פלטן, אני נסתלקתי... שוהה עוד, צופה לערמונית מתומרה זו המפליגה בין צללי ירק אביבי... חוזרת — נשואת־פנים וקלת־מהלך, במשעול־החול בלאט תעבור; גוממית, חתימת חן ואומץ, ברוך סנטרה; עינים מוגבהות, אפרוריות, בשהור שמורותן כבחלום תרגענה — ונדמה לי, בהביטי מבין עפאים, כאילו זהירה היא בצעדה, שלא להעיר איזו נפש חמודה שנרדמה בחביונו של עולם... ונדמה לי, כי אַך הפעם נפקחו עיני לראות את העולם כמהותו וחמדתו, מברו ומתוכו... ונדמה לי, כתעלומה יערית־אביבית יצאָה ובאָה בשעת שינת־הצהרים, והריהי מסתכלת ומהלכת לה כאן בתסרוקת רשולה ותלבושת תכולה... ונדמה לי — עד שנפל מבטה לפנתי ונתיצבה „התעלומה" ממולי, מתבלטת לגלוי בשילוב ידים על גבה, ובסבר־פנים, שנשתנה בשחקה עצורת ערמה קוקיטית, מצטלל אלי קול ברור של יום:

— אורב הוא לי?...

וכהד־יער מתלהלה עברני הששון — — —

... ונדמה לי — — אַך אחרת ויותר משנדמה לי מצאָה בה נפשי... ושואל אני בנפשי: זו, שלפרקים היא סיריוזית־מרוכזת שלא מדעתה

ולרגעים עוברים היא נעלסה קוקיטית בכונה להלצה — למה זה כל דבור, כל ניע וזיז, כל מצב ותנוחה וכל הרף־עין שלה כסורפריז הוא לי, כאילו אשה ראשונה ויחידה היא שאני רואה מעודי?...

עוברים ימים, ועדיין אני מתפלא לי: זו — בת כהן רוסי מעיירה אוקראינית, המורה כאן נגינה לקטנים, נכריה זו, שגם שמה מוזר הוא לעולמי — ווירה ספירידונובנה — במה היא קרובה לנפשי מכל? — קרבה־נצמדה־נתמזגה בחיתי, עד שתמוה ומוזר לי כל אותו הזמן שזו לא היתה עדיין בהכרתי...

סופיה אלכסייבנה — עיני־דאגה של בינת־זקנה תתן בנו לפעמים בתוגה... אך הזקן הערן, יבגני לבוביין — שחקה טובה משפמו השבה ומעיניו העליזות תמיד תפגשני, והריהו מבשר וקורא:

— ווירוצקה! ווירה ספירידונובנה, — מי הולך ובא?...

ואני — כתהושת הילדות הרעננה וכאור בינתה המקיפה והברורה את נפשי יחדשו וירנינו רק לשמע השם הזה בלבד.

...ישיש האביב סביבי בגונים, חדשים לבקרים יפריח ויזריח, ועל כולם שם אחד חופף חדוה — ווירה... היא, היא הששון! ממנה גיל־ההויה, המפליג ומבטל כל היסורין וכל הספקות... עמה החיים הראויים למסירות־נפש בכל שעה, ובלתה רק התקוה המתוקה, החרדה ליום מחר, כי אראנה עוד... האושר ישטפני, בשרי עלי יגיל וירעד בנעימים: העולם הזה — „היא" ישנה בו, ואיני אלא כמה לראות בחוש איך היא בו, כי יודע אני, שהיא מצפה לי הרבה יותר נאה וחביבה, נבונה וטובה, משאני משוה ומדמה אותה לי בשעה שאינה עמי...

...ירון הקיץ בזיוו על כל מרחביו יומם, ינגן הכנור בלילות באופל משפע אשרנו — ווירה על כל תנצח! — היא שהרנינה מתוכי את סוניטי הצלילים — גבישי־האושר, זכי־השירה, שאיני מבחין גם אימתי נוצרו וצצו על הנייר; היא שנתנה לזמירותי מין עברית אורירית רהוטת־נגינה אשר לא שערתיה מעודי, — כי היא, במסירות־נפשה בכל צפוני תענוגי האהבה, נקלטה לחיות ולפרוח בי, ליצור מתוכי גם את אשר לא תדע ואשר לא שערה בנפשה שלה... ואני, בנפשי שלי — הלא אך בשבילה אני חי, בשבילה ועמה מבלי כל שאלה: מה בסופנו יהיה?... כי היא התכלית!

אך בגללה חבלתני אמי, אך לשמה גדלתי ובגרתי בגוף ובנפש, לה ולאֳשרה גמלתי במחשבה, בכח ובלב נוֹבע שירה; ודמעת אם, תרעומת אָחות, כל צער, כל בושת וכל יראת חטא ונימוס אינם קיימים בפניה, — כי היא האושר, היא הטוב והאמת, החן והחסד, החוק וההכרח שבחיי ובנפשי ובכל מאודי! היא, אך היא בי תחיה, וכל „אני" שבי מובלע ומעורה בה ובחיתה, — דבקו הנפשות, ושום הרהור של פרידה לא יתכן עוד בינותן!

כל כח, כל אונס, כל טוב וכל רע, או כל נימוק חברותי ולאומי — כלא הם מלהפריד אשר לא יפרד עוד —

ובאָה המלחמה והפרידה — — — — — — — — — — — — — — — —

...שמי ברשימה הדבוקה לכותל — „קרוא" אני — — ואני „הולך"...

„אידיאַלים הומניים", יעודים טובים פטריוטיים, גם ישועות פרוגרסיביות וסוציאַליות, קוראים בראש חוצות להרג עמים, לזבח משפחות, — ובבית, בסתר, אמא בוכה, הספרים והכתבים — פרחה נשמתם... ודינה — אבן־שואבת אני לעיניה; עיני הפחד והדאגה הדולקות אחרי בכל אשר אלך...

ווירה — מדוע זה לא אזכור פניה שבימים ההם?... אַ ח ר ת... כן, אַחרת — ולכן אינני זוכרה ב ר א י ה מן הימים ההם, כי היא במראה אַ ח ר התהלכה לפני... כן, במראה אַחר, שלא לפי נפשה אָז — נפש טרופה־שרופה... כן, עיניה נתעו, כהו־שחמו כחרוכות־עשן — נפש מטורפת ונשרפת, והיא מיושרת־קומה מהלכת לה, ובנחת ובישוב־הדעת תדבר לי...

אַ ח ר ת — ואף אני אַ ח ר... והאַחר הלז, נגדע מכל עבריו, בטשטוש הדעת הוא מהלך ובעינים ח מ ו ת, שלא תמיד הן יודעות מה הן רואות... יושב לפני אמא — ומבוהל לווירה, אצל ווירה — ובהול לאמא ודינה... ו„הולך" — ה ו ל ך ל מ ו ת — ו מ ב ל י ו ו י ר ה — — —

...והאיך זה לא עלה בדעתי לבלתי לכת? — — לא אלך, ויבוא־נא אלי אותו ה„קורא" לי, — אני אחת אענה: „אי אפשי!"... כי איך לא בחרתי במיתה, למות אָ ז על־פני ווירה ועל־פני אמא ודינה, מ„הליכה" בעדר הטבחה, מכניסה לצבא ארור־כל־חושי?...

ואַת, ווירה, — אַ ת איך לא שערת זאת בחוש, בהאהבה שבלב? האיך זה שתקת בכל מאמצי ההכנעה הרוסית ולא אָמרת לי זאת?!... כלום אפשר, כי היא, גם היא לא הבינה אָז זאת?... ולמה, למה זה לא אָמרה לי: „אַל תלך“? — מי זה צוה עליה, אשר לא תגיד את העצה היחידה הנאמנה: „פה תמות, והלוך לא תלך שמה“ — מי?...

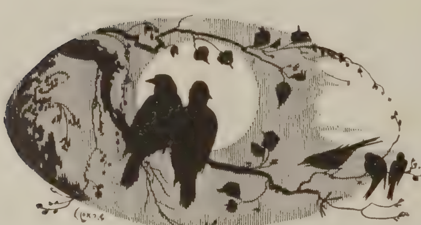
— בום־בורום...

— בום־בוררום...

כעטישת סוסים על המספוא, טרטור תותחים ממעמקי האופל, ממרחקי הלילה יבוא...

ומה „חזון“ ומה „יצירה“ עתידה? והרי אַך „ספוגין של צמר שרויים במים“ הן ללבי, — אַשליכה אותם ולא אאריך עוד את השרפה!... שרפה, דליקה בראש ובלב ובעינים יחד — — — הוי, פּרכה מפורזלת! למה לא רצצת את מוחי זה, החושב עוד במה שהיה? —
— —

המשך יבוא.

ד"ר נ. טורוב:

לַעֲתִידוֹ שֶׁל הַחִנּוּךְ הָעִבְרִי

בכל שעה שאָנו באים להעמיד זה לעומת זה את החנוך העברי בארץ־ישראל ובגולה, מתעוררת בלבנו על־כרחנו אַסוציאַציה של ניגוד, הכלולה במושגים „טבעי" ו„מלאכותי"; את הראשון מהמושגים האלה אָנו מיחסים לחנוך ארץ־הישראלי, את השני — לחנוך בגולה, ואנחנו „נרגעים"; כלומר, נדמה לנו אָז, שמצאנו את שם החידה, והפתרונים — לאלהים... האופטי־מיסטים מטובי־הלב שבנו מצפים לימים הטובים, אשר בהם ישכון ישראל לבטח בארצות גלותו, יהנה הנאָה שלמה מ„זכויות המיעוט", יסדר לו חיים לאומיים מלאים כרצונו, ואין מכלים דבר. והפסימיסטים מאמינים ומרגישים, שאי־הטבעיות או המלאכותיות שבחיי הגלות היא קללה עולמית, ולפיכך אין, לפי דעתם, תקנה גם לחנוכנו הלאומי בחוץ־לארץ; ואם הם מוסיפים בכל זאת להתענין בחנוך זה, ואפילו לעבוד לטובתו עבודה אַקטיבית — הרי אינם עושים כך אלא מתוך כח ההתמדה המוסיף לדחוף אותם, או מתוך האינסטינקט של חפץ החיים, השולט באָדם אפילו בשעה שחרב חדה מונחת על צוארו. אין לקנא, כמובן, בפסימיסטים אלה; אַך גם גורל האופטימיסטים איננו נעים ביותר כשידובר בהם, כלומר, בשעה שמראים להם על התוצאות ה ט ב ע י ו ת של הסביבה הזרה ועל ההתבוללות שמדעת ושלא מדעת הכרוכה בעקבותיה. להשיב על עובדות, אשר למראית עין הן „הכרחיות", בתקוה ובאמונה בלבד, בלי פעולה ממשית, — דבר זה לא לבד שאיננו נעים, אלא גם איננו מועיל, ולפעמים כרוך בו נזק רב: כי ככל אשר נוסיף להעלים עין מסכנה אמתית ולהקטין את ערכה או לבטלה — כן תתקרב אלינו ביתר מהירות וביתר בטחון, וסופנו להיות לה לקרבן.

ראוי איפוא לברר את השאלה ולבקש מוצא מן המצב המסובך ובלתי־הקבוע שאָנו נתונים בו.

ראשית כל נתבונן ונראה, מהו טבעי ומה מלאכותי, ועל־פי איזה קנה־מדה ניחס את המושגים האלה לחזיון מורכב כמפעל החנוך. הן מה שהוא טבעי לגבי עצם דומם, הנשמע רק לחוקים פיסיקאליים וכימאיים קבועים מבראשית, איננו טבעי תמיד לגבי אורגאניסמוס חי, ששמירת קיומו וקיום המין מסבכת אותו ברשת של יחסים מורכבים אל סביבתו, — יחסים שהם עלולים להשתנות הרבה על יסוד חוק ה ה ס ת ג ל ו ת. ומה שהוא טבעי לבעל־חי או לפרא אינו טבעי תמיד לאָדם מן הישוב: חיי החברה והתרבות

מטילים חובות מיוחדות על כל פרט ופרט, שעתים הן „כנגד הטבע"; כי הנהגה טבעית גמורה מצד כל יחיד היתה מסכנת את חיי הצבור, והורסת את היסוד של ו ת ו ר ה ד ד י, שעליו נשען ובו תלוי קיום החברה. ותור זה, שהוא קשה ו„מלאכותי" לכתחילה, הולך ונהפך לאט־לאט למנהג מקובל, ל ה ר ג ל או ל„טבע שני". ורבים הם המקרים של התנגשות ומלחמה בין הטבע הראשון והטבע השני בלב האדם: למשל, המלחמה בלב אם, בשעה שטובת המדינה דורשת ממנה, שתקריב את בנה האהוב. ואמנם חיי צבור והתפתחותו תלויים בעיקר הדבר בכשרון יחידיו לוותר על מאוייהם הפרטיים לטובת הכלל, בניגוד לאינסטינקט הטבעי שלהם, שזהו דבר אשר לא יתכן בלי התפתחות שכלית ומוסרית ידועה.

ואם נגש בקנה־מדה זה אל תולדות החנוך אצל עמים שונים, נמצא, למשל, שהחנוך אצלנו בימי קדם או החנוך באתונה בזמן פריחתה היו טבעיים במובן הנאה של המלה הזאת; כלומר, היו בחנוך זה הארמוניה והתאמה בין דרישות הפרט והכלל, בין התביעות של חיי יום־יום מצד אחד ובין עתיד האומה מצד שני. חנוך זה היה מצטיין ב א ח ד ו ת ובפשטות יתירה. הילד לא היה מתכונן לאיזו מטרה פרטית או כללית רחוקה ביותר, אשר ערכה ואפשרות השגתה מוטלים בספק כל־שהוא, אלא חי גם בשעת חנוכו חיים נורמאליים נ א י ם ל ג י ל ו, ללא ניגודים חיצוניים ופנימיים חזקים, ולאט־לאט הועלה בדרכים נאותות למדרגת התרבות של החברה ונעשה מ מ י ל א חבר מועיל בה. לא כן החנוך שלנו אחרי חורבן בית שני: הגברת החיים הרוחניים, שהיתה אמנם דרושה לשמירה הלאומית, היתה לא־די טבעית כשהיא לעצמה, וגם גררה אחריה שנוי שלא לטובה ברוח העם, שהוצאה ממסגרותיה הנור־מאליות ובזבזה את כחותיה במלחמת השמירה העצמית הקשה וההסתגלות לתנאים חדשים ובלתי־נוחים. בזמננו ראינו דוגמה ממין אחר של חנוך בלתי־טבעי בשיטת הצבאיות הגרמנית, שכוונתה לא היתה שמירת האומה, אלא התפשטותה ושלטונה באחרים לרעתם: שיטה צבאית זו של חנוך, שרשומה היה ניכר לא רק בבתי־הספר המקצועיים, כי־אם בכל בתי־האולפנה של המדינה, היתה גוזלת מהחניכים הצעירים את חופשתם ואת עליזותם הטבעית ונוטעת בלבם שתילי גאוה ושנאה; וכל זה לשם מטרה רחוקה, בלתי־נחוצה ובלתי־בטוחה. את תוצאות השגיאה הזאת ראינו בעינינו. אותו חנוך צבאי, שהיה „נורמאלי" ומוביל אל המטרה אצל אחדים מעמי־קדם שחיו על חרבם, כמו האשורים והפרסים, למשל, היה אי־נורמאלי, מיותר ומזיק בזמננו ובתנאי־חיינו. וכמו־כן יתכן גם, ששיטת־חנוך אשר לא היתה רצויה בשעתה, בזמן אשר תנאים מקריים יצרו אותה, תהפך במשך העת לשיטה טבעית ומועילה, בהתאמה לחוק ההסתגלות. למשל: אותו חנוך מופשט, יליד היפרטרופיה רוחנית, ששפך את שלטונו עלינו בימי כשלוננו הלאומי־המדיני — הוא אשר עמד לנו, כידוע, במשך כל ימי־הבינים, ובמקצת

עד היום הזה, הוא אשר שמר על עצמותנו ויצר לנו אטמוספירה של חיים, שאפשר היה להתקיים בה וגם להתפתח ולהתקדם במדה ידועה. ולא היה כל הדבר הזה אלא תוצאה מהשנוי הנמרץ, שחל אז בעולם מסביב לרגלי התפשטות הנצרות וכל הקשור בה והשלטת הדת וקנאת הדת בחיים הכלליים ובחנוך הכללי. בתנאים אלה נתבדלה היהדות ונתבצרה בחוג הצר שחגו לה משנאיה מסביב, ובבית־כלא זה הכתה שרשים וגם הוציאה ציצים ופרחים, כצמח יקר זה שנעקר ממקום גידולו וניטע בקרקע אחרת ותחת שמים אחרים, והוא מוסיף לחיות ולהתקיים בכח האור הגנוז שספגו עליו לתוכם משמש המולדת והלשד שינקו שרשיו מאדמתה. ונדמה, שבתקופת החושך באירופה חי שם הילד העברי חיים „נורמאליים" לא פחות, בכל אופן, מהילד הנוצרי, שנתחנך בבית־הספר של הכנסיה שלהם. כל מה שנראה לנו עתה מוזר ואי־ראציונאלי כל־כך היה נאה ויאה באותה שעה ובאותה סביבה. לא היתה כאן הליכה בגדולות וחסר כח־היצירה החי, המחדש ומתחדש בלי הפסק; אבל לא היתה גם התנוונות וכמישה נראות לעין, וסכנת הכליון, הכרוכה בכל מצב אי־טבעי ממש, היתה רחוקה עד מאד. סכנה זו הופיעה רק עם שנוי יסודי בחיי הסביבה, שזעזע אגב־אורחא את חומות הגיטו, בשעה שיחד עם שפע אורה התפרצו לתוך אהלי־שם גם רוחות עזות, מטהרות ומהרסות גם יחד. המצב נעשה בלתי־טבעי, ויסודות החנוך העברי בגולה התחילו להערות ולהתמוטט. ומאז לא מצאנו את דרכנו נכונה לפנינו, ומני אז ועד היום מטרידה אותנו בלי הרף שאלת החנוך הלאומי בגולה, שזוהי שאלת קיומנו.

בינתים הונחה אבן־הפנה לישוב העברי החדש בארץ גידולנו הטבעי, בארץ האבות, ובאותה שעה גדל וצמח שם גם בית־ספרנו הלאומי. תהיינה הדעות על החנוך בארץ־ישראל אשר תהיינה, יגזימו מצד אחד את מעלותיו, יפליגו מצד שני בתאור לקוייו וחסרונותיו — בדבר אחד שוררת, כפי שהזכרתי בראשית דברי, הסכמה גמורה, והוא: שחנוך זה טבעי הוא. ובאותה טבעיות מתקנאים בני הגולה, עליה הם חולמים, ומתוך הכרה, שאין אפשרות להגיע עדיה — הם באים לפעמים לידי יאוש. אך, לדעתי, יש גם בדעה זו טעות רבה. גם החנוך בארץ־ישראל שעליו גאותנו איננו עוד טבעי: הן גם בארץ־תקותנו לא זכינו עדיין, ואינני יודע אם נזכה בקרוב, לאחדות לשון ולאחדות סביבה. וחוץ מזה יושם־נא לב לעובדה, שבית־הספר בארץ־ישראל לא יכול היה עד כה לדאוג כראוי להכנת הדור הצעיר לקראת חיי המעשה בארץ. הוא היה מוכרח לוותר במדה מרובה על ההווה משום דאגתו לעתיד, למטרה רחוקה. מטרה זו מכוונה אמנם רק לבניה עצמית — ובלי שום כוונה רעה להבנות מחורבנם של אחרים, כאותו חנוך צבאי שהזכרתי קודם; אך העובדה הזאת, הזנחת ההווה לשם עתיד לא־קרוב, עם כל ההכרח ההגיוני והמוסרי שבדבר, — העובדה הזאת מכניסה ממילא מנה יפה של מלאכותיות

בחנוך ארץ־הישראלי. מבחינה ידועה עשה חנוך זה נפלאות. תחית השפה בלבד — זהו מפעל היסטורי, שאי־אפשר כלל להגזים את ערכו, וההתלהבות הלאומית העוברת בו כחוט־השני היא סם־חיים לנו; אך טבעיות במלוא מובן המלה עוד אין כאן; ומשום כך — מתוך הרגשה זו — באה הקריאה הגדולה להכנסת יסוד העבודה אל בתי־ספרנו. לא אכנס פה בוכוח הידוע בדבר השאלה, אם יהיו בעתיד רוב תושבי ארצנו אנשי־אדמה או פועלים בבתי־חרושת, ומה קודם: חקלאות או תעשיה. וכוח זה נדמה לי מוקדם, ובמובן ידוע גם מיותר. אסתפק רק בהערה זו: אחד האסונות הקשים בחיינו הלאומיים היתה העובדה, שעל־כרחנו נתרחקנו לא רק מאדמתנו, כי גם מכל אדמה שהיא ומחיי הטבע בכלל; ומתוך כך גברה כמיהת הדור הצעיר, המתעורר לתחיה, לשוב אל הקרקע ולחונן את עפר ארצנו. לאו דוקא גורמים כלכליים, אלא ביחוד גורמים מוסריים ואסתיטיים מושכים את היהודי הצעיר אל חיק הטבע, וגורמים אלה ודאי שהם חשובים ותקיפים מטבלאות וממספרים, המראים על „יתרון" החרושת והתעשיה. אך מאידך גיסא מובן לכל בר־דעת, שארץ קטנה כארצנו לא תוכל בשום אופן להתקיים רק על החקלאות בלבד, ושנצטרך להקדיש לא מעט זמן, מרץ ואמצעים לפיתוח כל מיני אינדוסטריה, שתנאי הארץ נאותים להם. ושיטת החנוך בארץ תצטרך להתחשב הרבה בכל הדרישות האלה, שתשפענה לא־מעט על תכניות הלמודים ועל דרכי ההוראה. ואמנם הגיעה השעה כבר עתה לעשות את החנוך בארץ־ישראל „טבעי" יותר, כלומר, קרוב יותר אל המציאות ואל חיי־השעה. אך בשום אופן לא עד כדי להפוך את בתי־האולפנה שלנו פשוט לבתי־מלאכה או לתחנות חקלאיות, כאשר היו רוצים רבים מהקיצוניים וחד־הצדדיים, ששבילי החנוך בכלל אינם נהירים להם ביותר. אין שום יסוד להקטין את ערך התקופה „אי־הטבעית" בחנוך ארץ־הישראלי, ואין לחשוב גם כן, שזמנה עבר לגמרי. עם התחלת הגירה גדולה לארץ, שתביא אתה, כפי שיש לשער, נטיה נפרזה למעשיות, אולי עד כדי התנגדות מצד חוג ידוע אפילו לשנוי שפת הגלות לשפת התחיה, — שהרי שנוי זה כולל בתוכו הרבה יסודות אידיאליים ואיננו „טבעי" במובן המיכאני, — עם התחלת הגירה זו יתברר לרבים מקיצוני המעשיים שבנו, כי יש עוד מקום וזכות קיום גם בארץ־ישראל למוסדות חנוך, שאינם עולים עדיין בד בבד עם דרישות הרגע ושאינם עוד „טבעיים" בהחלט, בהוראה המקובלה של המלה הזאת.

ואם בארץ־ישראל כך — בגולה על אחת כמה וכמה. אל־נא תדרשו דוקא טבעיות גמורה ואל תְּואשו, אם יתברר, כי טבעיות שלמה כזאת היא בלתי־אפשרית בארצות־הנכר. ראינו, שמצב אי־טבעי יכול במשך הזמן להתקרב הרבה למצב טבעי ולהיות מועיל כמוהו; ידוע לנו, שחזיונות חברתיים, אשר לכאורה הם „כנגד הטבע", עולים לפעמים בערכם המוסרי וגם המעשי על חזיונות הקרואים טבעיים. וכזאת היא דעתי גם על החנוך

העברי בגולה. לית מאן דפליג: אשרי הנטעים, ששמש־ברכה מאירה עליהם משמי־מעל, שפלגי־מים משקים את שרשיהם, שצפרי־רון מתעלסים בין עפאיהם, שרוח השדה מלטפת את גזעם ומשתעשעת בין עליהם. אשרי ילדי הטבע. אך גם צמחי גן־החורף יש להם ערך רב ויש בהם יופי נהדר, כשיד מנוסה ומלאָה חבה מטפלת בהם ועין צופיה משגיחה עליהם. בית־הספר העברי בגולה יש לו עתיד גדול ותקוה רבה, אם אפיטרופסיו הטבעיים, ההורים והמורים, ידעו לבנותו ביד־אמנים נאמנה. יופי שאין דוגמתו וחירות נאדרה צריך שימשכו את לב הילד העברי אל מקדש מעט זה, שבו ירוכז כל היקר והקדוש לנו. דרוש, שלבתי־הספר העברים בגולה יהיו לא רק בנינים יפים ורהיטים נאים, כי־אם גם כפרות רחבות־ידים למשחקים ואולמים לשעשועים; שאת קירותיהם יקשטו ציורים נחמדים, ביחוד ממראות ארצנו ודברי־ימינו; נחוץ, שאת חגינו הלאומיים יחוגו בהם ברוב פאר והדר; שחגיגות בכלל תערכנה בהם לעתים קרובות; שיראו לתלמידים ולתלמידות תמונות־קסם מחיי עמנו בארצו בעבר ובהווה; שיערכו בשבילם חזיונות ומנגינות. ואם לא יוכל עוד הדבר לצאת אל הפועל בכל בתי־הספר, יונהג לכל הפחות בבתי־ספר „לדוגמה".

למוד התנ"ך צריך עוד יותר מאשר בארץ־ישראל להיות מונח ביסוד כל התכנית, ושום דבר לא יחשב ליקר יותר מדי למען שכלל את הלמוד הזה. ממנו יש לצאת ואליו לשוב. עד כמה שרק אפשר, צריכים יתר הלמודים להיות קשורים אליו: גם למוד הלשון, גם למוד הגיאוגראפיה של ארצנו, גם דברי־ימינו הקדומים. אפילו הזמרה, החזיונות והשעשועים רצוי שישאבו את תכנם וצורתם ככל האפשר ממעין חי ומבורך זה. תמימות הספורים של ספר־הספרים תשפוך מרוחה על חניכי בתי־ספרנו, ההתלהבות של נביאינו תצית אש־יה בלבם, רוח־הקודש המרחפת על עמודיו תטהר ותקדש את נפשם. וברור הדבר, שמורים מוכשרים ובעלי־נפש דרושים לכך.

מובן, שכאן יש מקום לשאלות: והתורה שבעל־פה מה יהא עליה? והספרות החדשה מה יעשה בה? וכדומה.

חושב אָנכי, שלכל זה יהיה מקום בגבולות ידועים; אך פה רציתי רק להטעים, שאין להסתפק בלמוד הלשון עד כדי קריאת ספור קל, כי ידיעה שטחית זו מתנדפת על־נקלה ואיננה מכשירה את נפש החניך לִנְצִבָה איתנה בפני מכשולים ומעצורים, אשר בודאי לא יחסרו בחייו. דרוש איזה יסוד מוצק, כדי לבנות עליו בנין בל־ימוט בפני הגלים הסוערים סביבו, ויסוד זה יוכל, לדעתי, להיות התנ"ך — זו הבריאָה והטבעית שביצירות־הרוח של עמנו — אם ישכילו המורים להשתמש בו כראוי.

בכלל ידרש הרבה מאד ממורינו בגולה, שתנאי עבודתם קשים ואחראים כל־כך. הם, מורי הגולה, צריכים להיות גם מאוריו; הם צריכים להיות מבצר־עוז לרוח עמנו, מעין נובע של אמונה ותקוה ובטחון עצמי ו פ ע ו ל ה

כ פ י ר ה. הרבה מהחלוציות הנדרשת מהפועלים והמורים בארץ־ישראל תוטל גם על מורי הגולה.

לפי שעה — אל־נא נסתיר את הדבר הזה — הם רחוקים עדיין ברובם הגדול מאידיאל זה. ואולם האשמה איננה בהם. האשמה העיקרית היא בעומדים בראש הצבור העברי, באלה שעליהם היתה החובה לדאוג לתקון החנוך ולא דאגו. ההסתדרות הציונית מצד אחד לא שמה לב לפרובלימה גדולה זו, בחשבה על־פי טעות, שדי לה בעשית תעמולה מפלגתית בין הגדולים; ושלומי אמוני ישראל מצד שני חשבו על־פי טעות גדולה עוד יותר, שאפשר ורצוי להמשיך ללא שנוי ובאין מפריע את החנוך של ימי־הבינים, כאילו הכל במקומו עומד מימי סורא ופומבדיתא ועד היום הזה.

ואת התוצאה רואים אנחנו בעינינו: התוצאה היא התבוללות במדרגות שונות, כפירה בכל אידיאל, התנוונות אנושית ולאומית גם יחד.

*

ועתה, האם יש עוד לדחות את תקון המעוות הזה? האם לא הגיעה השעה לגשת כרגע בכל הרצינות ובכל רגש האחריות לפתרון שאלת החנוך הלאומי בגולה? לי נדמה, שמחובת ההסתדרות הציונית היא לקבל על עצמה תפקיד זה. כזאת דורש ההגיון, וזוהי הדרך ליצירת קשרים ויחסים נורמאליים בין ארץ־ישראל והגולה. אך לא אתעכב כאן על צד פורמאלי זה של השאלה, שדברתי עליו ביתר הרחבה במקום אחר*. אוכל להבין גם את דעתם של אלה, החושבים, שמפני גודל התפקיד של החנוך העברי בגולה רצוי שתתקיים בגללו ובגלל שאר עבודות תרבותיות בארצות פזורנו הסתדרות מיוחדה — ציונית אף היא, כמובן, — שתקרא בשם „הסתדרות עברית" או באיזה שם אחר. המקום המסוגל, לפי תנאי הזמן, להסתדרות מרכזית כזאת הוא עתה אמריקה; ואולם רצוי, שיהיו לה סניפים גם בארצות אחרות ושתעמוד בקשר תמידי עם מוסדותינו התרבותיים השונים בכל מקום, וביחוד בארץ־ישראל.

ומה תוכל הסתדרות כזאת לעשות עתה לטובת החנוך העברי? אין כוונתי לתת בזה תכנית מפורטת, וברור לי רק זה, שבעזרת רצון טוב ותעמולה מתאימה אפשר לעשות גדולות. לעבודה ראשונה במעלה תחשב בעיני עבודת חנוך־מורים והכנת ספרי־למוד טובים. מכל המעלות הטובות שמניתי למעלה בבית־ספר לאומי אידיאלי אין אף אחת, שתהיה שקולה כנגד ההשפעה הישרה של מורה טוב במלוא מובן המלה, של מורה חלוץ. הבו לנו מורים־מחנכים טובים, ושאלת החנוך בגולה תפתר כמעט מאליה. ואולם תנאים חיצוניים גרועים, השמים מכשולים על דרך המורה, עלולים להביא לעתים לידי יאוש

* „מקלט", ספר תשיעי, במאמר: „השפעת־גומלים".

אפילו את הנלהב שבאידיאליסטים; ובהיות שאחד המכשולים הקשים ביותר למורה הוא העדר ספרים מתאימים — על כן סבורני, שיחד עם הכשרת מורים צריך למהר ולדאוג להכנת ספרי־למוד משובחים.

*

לא יפלא בעיני, אם בלב אחדים מהקוראים תתעורר השאלה: האמנם יש ממש בכל ההצעות האלה? האם יש אפשרות כל־שהיא, שתתגשמנה? ומה התועלת בדבורים ובתכניות־עבודה רחבות, בשעה שהעזובה כה רבה מסביב, ואין דואג ואין שם לב; בשעה שכל בית־ספר או תלמוד־תורה הוא ממלכה בפני עצמה, ששליטיה אינם יודעים מה לרצות ואיך להוציא את רצונם אל הפועל; בשעה שלחלק הגון מהמורים אין קמח ולחלק מהם אין גם תורה; בשעה שכל הסביבה, כל החיים נגדנו? האם אין כל הדברים אשר נאמרו כאן שירים על לב רע?

תשובתי היא: בלי ספק נמצאים אָנו במצב קשה ובלתי־נורמאלי, כפי שהטעמתי למעלה בעצמי. אך אין זה בעיני טעם מספיק לבוא לידי יאוש. אדרבה, דוקא משום קשי המצב דרוש לנו עתה מאמץ גדול לפעולת יצירה וגם יותר אמון עצמי. וחובתנו היא לחזק אמון זה ולא לרופפו. אילו היה אצלנו הכל כשורה, כי עתה לא היה כלל צורך להעמיק חשוב ולבקש עצות רבות. אך כפי מצב הדברים כיום, אָסור לנו עוד לשבת ולצפות לנסים. לא די לאמר, כי החנוך בארץ־ישראל מצליח משום שהוא טבעי ובגולה אינו מצליח משום שהוא מלאכותי — ו„להרגע". לא די להראות על החסרונות והלקויים; צריך גם לחפש דרכים לתקונם בהקדם האפשרי. הרבה יש לעשות על־ידי תקונים קטנים וזמניים, אך אָסור להסתפק בכך ואָסור לצמצם את הדרישות. נגדיל את דרישותינו ותגדל גם יכלתנו.

* * *

השאלות בנוגע לעתידו של החנוך העברי בארץ־ישראל ובגולה הן מרובות ומסובכות. בארץ־ישראל — שאלת פתיחת בתי־ספר חדשים מכל הסוגים, בשים לב להתחלת הגירה גדולה; שאלת בתי־אולפנה פרופיסיונאליים בכלל ולעבודת האדמה בפרט; שאלת ההתאָמה בין בתי־הספר השונים ושאלת ההשלמה לגומרי בתי־ספר לעם וכו', וכו'. בגולה — שאלת תכניות קבועות לבתי־ספר לאומיים בני־טפוסים שונים, שאלת המורים והכנתם, שאלת ההתאָמה בין החנוך הכללי והחנוך העברי, שאלת יצירת אטמוספירה עברית מושכת־לב מסביב לבית־הספר הלאומי וגומר. והרבה מהדברים שנגעתי בהם כאן רק נגיעה קלה דורשים הרחבה ויתר ביאור. אך הפעם רציתי להטעים ביותר רק דבר אחד, והוא: ש כ ל ה כ ח ו ת ה ל א ו מ י י ם ב ג ו ל ה

מחויבים להתאחד עתה לשם מפעל כביר על שדה החנוך הלאומי; הם צריכים לעזור בכל אשר יוכלו להרחבת החנוך העברי ולשכלולו בארץ־תקותנו; אך תפקידם הראשי הוא עתה לבנות בנין נהדר לחנוך היהודי הצעיר בגולה. ואם יעבדו עבודת־קודש זו בכל נפשם ובכל מאודם, נוכל לקוות, שבמשך הזמן יחדל חנוך זה מהיות מלאכותי ויתקרב אל הנורמאלי — אם כי לא באותה המדה ובאותה הצורה ממש כהחנוך בארץ־ישראל, — כי לאט־לאט יהפך לנו להרגל, להכרח, לטבע שני...

סוף.

XIV

רֵיחַ חָצִיר צָהוֹב צְרוּב חוֹם־יוֹם
עוֹלֶה לִי מִשְׂעָרֵךְ־פָּז הָעוֹקֵץ ·
עֵת בּוֹ אֶכְבֹּשׁ פָּנַי אֵרֶא שְׁלוֹם
שְׂרוֹת־נְעוּרַי הַמִּשְׁתָּרְעִים בְּלֹא קֵץ ·

עֵת בּוֹ אֶכְבּוֹשׁ פָּנַי — שֶׁקֶט אוֹר
יִרְמֹז לִי בְקִנּוֹ לְהִכָּנֵף ·
דִּמְעֵךְ יִרְעַד כִּבְחֹרֶשׁ־נוֹעַר יְאוֹר
מִצְלָל אַגְמוֹן צָהוֹב וְעֵץ עָנֵף ·

אַךְ שְׁלוֹם לִבֵּךְ נִכְנָע בְּחֵן־תּוֹם
קַשְׁתוֹת גַּבּוֹתַיִךְ בִּצְחוֹק יָרִים :
תְּכֹל־בֶּן־עָבִים עַל שְׂדוֹת־נוֹעַר דוֹם
אָז יַנְחֵנִי, כִּשְׁבִיל עוֹלַם־סְתָרִים . . .

XV

אֵלֶיהָ, בְּעֵת טִיּוּל בַּשָּׂדוֹת:

„אָהַבְתִּי עֵשֶׂב שָׂדֶה, עֵשֶׂב עַלִּיז, עָנָו,
הוֹי, עֵשֶׂב בִּירַק מִרְעֶה!
כְּזִכְרֵי נוֹעַר נֶאֱמָן — עַל תֹּם פִּרְאוּת פָּנָיו
חֲלוֹמוֹת לִבִּי יִרְעֶה.

כִּנְפְּשֵׁךְ מַחֲרִישׁ צְבָעִים בְּסִתְרֵי אוֹר מִתְחַלֵּף,
וּכְנַפְשֵׁךְ גְּלוּיֵ מַחֲבֹאִים —
הוּא דַל בְּעֵינֵי חוֹמֵד פְּאֵר מְסַלֵּף,
וְעָשִׁיר הוּא לַנּוֹהִים.

מִכָּל חֲסִינֵי־יַעַר, מִכָּל פִּרְחֵי־הָדָר
אָהַבְתִּי עֵשֶׂב שָׂדֶה!
לְחֵן גִּבְעוֹתָיו לִבִּי אוֹר אֱמוּנִים נָדָר,
וּבְמַר נִיחוֹחוֹ יִפָּדֶה.

הוֹי, גַּלֵּי עֵשֶׂב יָרוֹק! אִסְפוּנִי אֶל חֵיק נוֹפְכֶם,
וֶאֱהִי כְּקַדְרוּת־עָבִים,
הַנּוֹגְעָה־חוֹלְפָה דוֹם, כִּנְבוּאַת סוֹפְכֶם,
בְּרַעֲמַת שָׂדוֹת נָאוִים...“

XVI

וְהָיָה לָנוּ גַּן שׁוֹשַׁנִּים,
וְהָיָה לָנוּ שַׁאֲנָן־קֵן ·
וְעֶרֶב סָבִיב יִבְכּוּ תַנִּים,
וּבְשֶׁקֶט רֹאשֵׁךְ יָאִיר חֵן ·

נִיחוֹחַ עָפָר, חֶמְדַּת פְּרָחִים,
עִם תְּכֵלֶת־יוֹם יַמְתִּיקוּ סוֹד,
וּנְגֹהוֹת־לֵיל לָאָח נִמְשָׁכִים,
וְלֵב בָּאוֹר לֹא יַאֲמִין עוֹד ···

וְתֵבֵל כֻּלָּהּ הַרְחֵק תִּשְׁאַן,
תִּפְאֶרֶת קִרְיָה תַעֲלֶה בְאֵד ···
בַּפִּנּוֹת צֵל־הֶעָבָר יִישַׁן —
וְאֵשׁ הַמְּנוֹרָה תַעַן בְּהֵד ···

XVII

נָשֹׁק וְחַבֵּק לֹא אוּכַל, לֹא אֹבֶה !
קַר רוּחִי וְלָבָן כַּשֶּׁלֶג ·
לָצוּד לִי אֵצֵא, עַל שֶׁכֶם הָרוֹבֶה,
אַף אָשׁוּט מְעַט עַל הַפֶּלֶג ·

חִגְרִי סִנּוֹרֵךְ הַלָּבָן, וַעֲשִׂי־נָא
שְׂעָרֵךְ־הַפָּז מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת ·
נִסְעַד בְּשׁוּבִי, וְאַחַר בַּפִּנָּה
נָשִׂיחַ לְאוֹר הַנִּבְרֶשֶׁת ·

חֶרֶשׁ תְּסַפְּרִי עַל דּוֹדִים וְרֵעוֹת,
נְקֻדַּת תִּמָּהוֹן בָּעַיִן.
נִרְדָּם חַדְרֵנוּ בִּירִיעוֹת הַכֵּהוֹת,
מִלֵּיל רוּחַ יְיֵלִיל עֲדַיִן.

הַרְחֵק וְרוּמָם, כְּשֶׁלֶג, עִיר חַיָּה,
אַךְ קַר בִּי, כְּמִצְחֵךְ, זִכְרוֹנָהּ...
מַה־זֹּאת? בָּכִית!... הוֹי, נִשְׁמָתִי הַפְּתַיָּה!
נַשְּׁקִינִי וַהֲיִי אַךְ נְבוֹנָה!

XVIII

חֶסֶד עֶרֶב הִשְׁקִיט אֶת אַרְגָּמָן רֹאשֵׁךְ.
חֶסֶד עֶרֶב קָרַן בְּדִמְעָתֵךְ.
עָצַם לֵב מֶבָּטוֹ. אַךְ בַּחשֶׁךְ
אוֹר יִנָּתֵךְ...

בָּא מִסֶּרֶק נִשְׁכָּח בְּצֵל יַלְדוּת כְּחֻלָּה,
תּוֹעֶה בְּרוֹךְ הָעֶרֶב אוֹר עֲרִירִי,
נִבְהַל לִרְאוֹת אָחִיו בְּדִמְעָתֵךְ צְלוּלָה:
לֹא יַכִּירוֹ. לֹא תַכִּירִי...

פָּקַח לֵב מֶבָּטוֹ. צְלָלִים כַּחֲבַצָּלוֹת
לַשְׁקִיט כְּאֵב יִשְׂתָּרְגוּ תּוֹךְ הָאוֹרָה.
בַּל אָבִינָה קַרְנֵי־יְגוֹנֵךְ כָּלוֹת...
אַתְּ נְצוּרָה.
אֶל לֵיל־בְּדִידוּת קִסְמֵךְ מִלֵּב יָלוֹ.
הַכֹּל נוֹרָא...

XIX

תִּפְאֶרֶת סְתָו תִּנְדּוֹף בְּשִׁירָה דוֹמַעַת,
בְּחַדְרֵי לֵב יוֹצֵר חֲלוֹמוֹת ·
אֶת פֶּרַח הָאֹשֶׁר אַל תַּשִּׁיר לָגַעַת,
גְּשׁוֹר מַסְוֵה הַשֶּׁקֶט עַל תְּהוֹמוֹת!

זְעִיר עוֹד וְתִרְחַק מַנְגִּינַת הַנְּעוּרִים
וַאֲנָחַת הַשִּׁכְחָה תָּפִיחַ ·
וּדְבִיר הַזִּכְרוֹנוֹת בְּעַד לְבּוֹת קְבוּרִים
דוֹם יִסְגּוֹר דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ···

נֵשְׁתְּ, כַּלָּה, אֶת יֵין אֲוִיר־סְתָיו הַמִּתְלָע,
וּנְמַלֵּא גְבִיעֵנוּ נְגֹהוֹת!
— כְּבָר רֵיקָה נַפְשֵׁנוּ מִיַּיִן אֲשֶׁר כָּלָה
אַךְ קַרְנָיו עֵינֵינוּ עוֹד רוֹאוֹת···

XX

אַתְּ שָׁרָה אֶת שִׁירֵי שַׁחֲרוּתִי!
בַּחֶדֶר הַצּוֹפֶה גְדוֹת־יָם וּסְגַל־הָרִים,
כִּדְמָעוֹת אַחֲרוֹנוֹת פְּנִינֵי־חַיֵּי הָאֲבוּדוֹת,
דְּלִיתִין בְּקֶסֶם שִׁירָיִךְ ·

וְרֵיחַ שְׂעָרֵךְ בִּי יָעִיר
אֶת רֵיחַ הַסְּמָדַר שֶׁל אַהֲבָה רִאשׁוֹנָה,
אֶת שִׁירֵי־הַדֶּמַע, שִׁכּוֹרֵי הַחֲלוֹמוֹת,
אֶת קֶסֶם הַבְּדִידוּת הַגְּדוֹלָה ·

וְאַתְּ לִי רְחוֹקָה וְזָרָה...
לִי זָרוּ מַעֲמַקֵּי עֵינַיִךְ הַנְּבוֹנוֹת,
לִי צָרָה הַתֵּבֵל וְזָרָה בְּאוֹרֵךְ,
בְּאוֹרֵךְ, שֶׁכָּכָה אָהַבְתִּי!...

XXI

— מַה הִרְעִיד עֶרֶב צָלוּל בְּמֶבָּטֵךְ?
וּמָה עֲוִית הַכְּאֵב עַל פִּיךָ?
— רְסִים טַל־כְּרָמִים רוּחַ בִּי הֱפִיחָה...
רְאִי! פֹּה בַּשְּׁבִיל בִּזְרוֹעִי זְרוֹעָהּ בָּטְחָה.

— הַגִּידָה, דּוֹד! מָה רַגְלְךָ כּוֹשֶׁלֶת
וּמְרַחֲמָה עֲלֵי־סְתָו מְאָדָּמִים?
— עָיַפְתִּי נְדֹד בְּיִפְעַת יוֹם־סְתָו תָּמִים...
פֹּה עֲלֵי גֶפֶן לְקָטָה בְיָד חוֹמֶלֶת.

— הַגִּידָה! הֲכָמוֹנִי אֲהֵבָתֵךְ?
הֶעָרֵב חָזָה כֹּה לְרֹאשְׁךָ?
— אַל תִּשְׁאָלִי! בְּנִימִים דּוֹמְעוֹת מוֹשְׁכָה
הִיא נַפְשִׁי שְׁבִי לִשְׁאוֹל־הַלֵּב לִי פָּתְחָה!...

— עָלַי הִשָּׁעֵן וַחֲזַק, אֲהוּבִי!
הֲיִשְׁאַף לִבְּךָ שׁוּב אֶל חֵיקָהּ?
— לַעֲיֵפַת־מָוֶת אָמַרְתִּי בְנֶפֶשׁ רֵיקָה:
„לְכִי! אֶל נוֹדֵד זָר אַל עוֹד תָּשׁוּבִי!...“

— אַךְ לִבְּךָ עִמָּהּ הָגְלָה··· וְכִי יִשְׁאָלְךָ
הַלֵּב מַה גְּזֵלָתוֹ מְנוּחָה — מַה תַּעֲנֵהוּ ?
— אֲצַוּוֹ לָנוּד בְּעִקְבוֹתֶיהָ, אִם עוֹד גֵּא הוּא,
חֶרֶשׁ, כַּאֲשֶׁר אָהֲבָה, חֶרֶשׁ, כַּאֲשֶׁר הָלְכָה···

XXII

לֹא אֵשׁ אוֹכֶלֶת הִיא אַהֲבָתִי,
כִּי אֵשׁ אוֹהֶבֶת·
מִמֶּרְחַק עֵילוֹם עִם אִשִּׁי בָאתִי —
וְלֹא לִי פֹה שֶׁבֶת!···

לִנְדוּדַי אֵלֵךְ, עִם בְּרַק שָׁמַיִם
בְּרְאִי נִשְׁמָתִי,
וְאַתְּ תִּתְאַבְּלִי בְּגַן מַאֲוַיִּים,
פֶּרַח חַטָּאתִי!···

XXIII

עַתָּה אַבְלִיג עַל לְבָבִי בְיֵאוּשׁ קָסוּם:
נָמוֹג מַרְאֵךְ עִם הָרֵיחוֹת וְהַצְּבָעִים,
עוֹד הוּא נִתְלֶה בְגִבְעוֹלֵי וִילוֹן חַדְרֵךְ,
כַּחֲלוֹם־שַׁחֲרִית נָעִים·

לָכֵן אַבְלִיג עַל לְבָבִי יָקִץ הָאשֶׁר!
יְגִיעַ נְדוּדִים בְּמִשְׁעוֹלֵי גַן נָעוּל,
נִפְקַח תְּמַהּ־חֲלוֹם וְטֶרֶם יֶאֱבַל דַּעַת,
כִּי הָיָה אָשְׁרוֹ שָׁאוּל···

טֶרֶם יֹאבֶה אֱמֶת, טֶרֶם יָחוּשׁ אֵבֶל,
טֶרֶם יֶחֱוַר מִשְׂכֹּל כְּתָלָיו הַנִּזְוָרִים.
שְׂפִי נָעִים עוֹד וִילָאוֹת מִמַּגָּעֵךְ,
מִבָּטֵיךְ בְּגַן נָעוּל עוֹד מְאִירִים...

XXIV

לֹא הָיִית לִי עַז מַבּוּעַ
מִתְּהוֹם לַמֶּרְחָק נוֹהֶה —
אַתְּ הָיִית רְאִי צָנוּעַ,
בּוֹ לְבָבִי רוֹאֶה.

רְאִי שָׁקוּף וְלֹא יוֹתֵר,
בְּמִסְגֶּרֶת־זָהָב.
פִּי בְהֶבְלוֹ הֶעֱכִיר חוֹתֵר,
הֶעֱכִיר, יַעַן אָהָב...

אוּלָם בִּדְבִיר־לֵבָב לָבָן —
שָׁמָּה אַשְׁכִּיצֵהוּ.
שָׁם מְנוֹרוֹת, כָּבָה זְהָבָן,
עִם זוֹךְ זִכְרֵךְ רֵעוּ!...

חֲתִימָה.

עֲרִירִי, עֲרִירִי לִי אֶטְוֶה
שִׁיר זָהָב וּתְכֵלֶת
עַל נֶטֶף־הָאשֶׁר שֶׁנִּתְלָה
בַּחֲבַצָּלוֹת אֲבֵלוֹת:

הָאַחַת אָז בָּכְתָה וַתִּלְחַשׁ
לַמְבַקֵּשׁ אָחִיהוּ:
כִּי חַסְדְּךָ יִדְבַּק, וְאוּלָם
הָאשֶׁר לֹא בִי הוּא...

הַשְּׁנִיָּה לוֹ פֵּרְשָׂה עָלֶיהָ,
וַתֶּאְדַּם מִתְחַנָּה:
בְּטֶרֶם לֵיל־עַד יִכְבְּשֵׁנִי,
בִּגְבִיעִי נָא לִינָה!

וְאוּלָם בַּנֶּטֶף הִשְׁתַּקְּפָה
אָז שֶׁמֶשׁ נִפְרֶדֶת.
לֹא יָדְעוּ חֲבַצָּלוֹת: תּוּגָתָהּ
בְּאָשְׁרָן רוֹעֶדֶת...

וּבְשַׁבֵּץ הַלַּיִל לְכוֹכָב
אֶת נֶטֶף הָאשֶׁר,
לֹא יָדְעוּ חֲבַצָּלוֹת; בָּאוֹפֶל
עֲלֵהֶן כְּבָר נוֹשֵׁר...

עֲרִירִי, עֲרִירִי לִי אֶטְוֶה
שִׁיר תְּכֵלֶת וְזָהָב,
עַל זִיו חֲבַצָּלוֹת שֶׁנָּדַף
עִם בָּצִיר וּנְכָאָיו...

אֶפִּילוֹג.

שְׁלשָׁה לְבָבוֹת אֲהֵבוּנִי בַּנֹּעַר:
הַצַּעַר, הַחֵטְא וְהַטֹּהַר.

רִאשׁוֹן בָּא הַצַּעַר. לֹא הִכַּרְתִּיו.
כְּחוֹטֵא בְלִי דִמְעָה שְׁבַרְתִּיו...

וְאַחֲרָיו הַחֵטְא... הַצַּעַר כִּי אָז חָיָה,
לַחֲטֹא בִי אוֹמֶץ לֹא הָיָה...

אַךְ אַחֲרוֹן בָּא הַטֹּהַר: אֵחַרְתָּ, לֵב אוֹהֵב!
אֲנִי עָיֵף וְחוֹטֵא וְכוֹאֵב...

יפו, תרע"ד — הגליל, תרע"ח.

תם

על בלימה

רומאן בשני חלקים מאת דוב קמחי

פרק ה.

ממסיבי הרי יהודה השוממים, המתלכדים בתוך גיאיות בקצה האופק במערב, עלו, כרגיל בימות־חמה אלה, בחדשי סיון־תמוז, אותם הרוחות השלוים, המתרפקים על נופים כפופים של עצי זית ותאנה ומניעים שלא במתכוון את הוילאות המלבינים בקומות־הבתים העליונות. רוחות אוריריים פושרים אלה, כשהם מגיחים משם, מקצה ההרים המתערפלים לסודותיהם בשעות הדוממות של ערבים, ישאו אתם נחמה רויה בתוך הדי געגועים רועדים, ופעמים ירעידו איזו נימים נשכחות אשר לכנורות מנופצים, ומנגינות תועות, ערטילאיות, יעלו, יהמו נוגות לתוך הבדידות הנזירה, דמעה כבושה, גלמודה, תעטה את החיים הרחוקים־הנשכחים — והעולם יֵרָאֶה אז מעורפל, כאשר יראוהו מבעד לדמעות...

ו ה ח י י ם — אלה הורחקו אל מעבר לחומה... כאן, בתוך אותו מסדרון אָרוך, שרצפתו כל־כך מבהיקה ומזהירה ומרקידה את הצעדים הקלים, נפגשים תדיר רק המבטים המחייכים אשר ל„אחיות הרחמניות", ומאין דבורים מחישות הן פסיעותיהן בהתעסקות זו העשויה־המלאכותית, והמפתחות התקועים לצדי הסינרים המלבינים מצלצלים — מצלצלים במסדרון... בזכרון עולה אָז מאליו איזה הד נשכח אשר למנזרים קתולים, כשהאחיות המלבינות צועדות מדודות לקראת הדוכן ובאולם המחשיך תובעה החרטה הנעלמה אשר מ ע ב ר לחומות הללו. ומעברי המסדרון הָארוך, מתוך אותם החדרים הקטנים־הנקיים, המהלכים על האורח הנכנס לתוכם איזו ספקות וגורמים לשעול מחוסר הדבור הנכון, יעלו אנחות בלילות השוקטים ויפשטו על הכתלים המאדימים לאור

הפנס הנע. בשעות כאלה, בחצות הלילה, יעלה הד הצעדים אשר ל„אֲחוּת", המפליגה לאָרכּוֹ של המסדרון, כמו ממעמקים, יתכּנס אל הלבב הרועד ויהא כמונה איזו מספרים־רזים בתוך לחש־כשפים: צעדים בודדים, בודדים בבדידות־לילה במנזרים...

ואולם על הגזוזטראות אשר מסביב לבית־החולים, על אותן הכרסות הנעות, יֵרָקמו בערבים בחשאי חוטי־חיים אלה, שנקפּדו מעם המסכת מחמת „הגורמים השונים". בשעות־חופש אלו ישלה שם, לכאורה, המבּט על־פּני הרי־יהודה אשר לקצות האפקים, או יתעה כמו לתיאָבון על הרחוב הצר ההומה מעבר לחומה, ואולם לרגעים יעמוד המבּט כּקופא על זכרונותיו, ואיזה בית גדול, על חצרותיו וסוסיו וקרונותיו, יאדים הנה מרחוק בגגו, מארובתו מתּמר ועולה עשן — ובמרחקים מוריקה החורשה הרחוקה־הנשכּחה. שם מהלך צייד עירוני מזוין והוא יורה באויר... לכבודן הוא יורה. לילי מתקרבת אליה והיא מחייכת:

— פאני גרוס! פאני גרוס!...

ועל החורשה יורד הערב בעמקוּתו וירקותו... לילי עולה מן הנחל כּמבוישת והיא מסתּכּלת בה ארוכּות... היא צעירה, וגופה צעיר... מאשה ומארישה צוללות וצוחקות בקול — והדים יענו משם, ממעל הגבעה... על־יד הָאֵלָה העבותּה עומד אותו ספסל אשר בשביל הנלפּת עם עליו הכּמושים... העלים מוזהבים לאור השמש הדועכה ברחש גווניה, ובינות לשיחים מלקט יאניק זרי־פּרחים... שם היא יושבת ומסיחה לפני לילי על ה„סודות", וכאן מצאוהו באחד הימים מ ת . . . „כּאן, על־יד הספסל, במקום שנרקמו אותם החיים ה ז ר י ם . שהיא נשאתם בקרבה הנה"... הוא קשר צוארו אל אותה אֵלָה וירה שלש פּעמים ברקתו... כּך מצאוהו שם...

— לילי, ראי־נא, לילי, מעל למטתי יחדתּי ל ו פּנה חבויה זו... הנה ה ו א כך, כּמו שלא ידעתּיו שם בּביתו... לא הכּרנוהו שם — לא, לילי!... הנה היה פּעם איש, שחיי אלה היו יקרים לו... כּך, לילי, היו גם ימים כּאלה...

ובערבי־בדידות ב„בית־החולים אשר לעדת האמבּורג", על אותה גזוזטרה הפונה אל העמקים אשר במערב, יש אשר ישמעו לפרקים קרובים דיאלוגים כּאלה, הנלחשים לאין־שומע, לרוחות ולנפש השוקקה בבדידותה. זכרונות עגומים יעלו אָז כּמו מאליהם וילחשו על הפּצעים הטריים ויזעזעו את הנימים הרופפות מרוב שמוש. ממרחקים יגיחו רוחות שלוים והדים ינשאו מן העמקים — הדי שירת־ערבים אשר לילדי בידואים נטושים במורדות... אָז תּרחש הנפש דבר־מה בלתּי־ברור וחידה סתומה תשאל לפתרונה. ואָז יאבד המבּט בתוך האפקים ה ז ר י ם וגעגועי מולדת רחוקה על שדמות־שלג ועיירות ובתּי־אָבות נמוכים יעלו אנחות צרופות קלושות — אנחות נושנות על דלדול חיים ללא תכלית וללא פּתרון.

ווּיטה גרוס עמדה על־יד חלון חדרה אשר בקומה העליונה. בחוץ שקטו שעות־הערב הרגילות, ובית־החולים הגדול התחיל מחשיך על אולמיו וחדריו. היה יום סיון חם. היא השקיפה, כדרכה, אל תוך השכונות היהודיות, הנטושות מעברים, ומבטה נח על השקיעה המרהיבה, הרגילה, אשר על הרי יהודה במערב. דלתה היתה פתוחה אל המסדרון, ומשם עלו איזו דבורים לוחשים מפי אחיות שתים, שעמדו וצפו מבעד לחלונות הגדולים:

— שם אין מחזות כאלה לעולם. לא. ראי, סְטֶפִּי... אש אדומה מצביעה את העמקים כאן מסביב. סטפי, הגם אצלכם, בהולנדיה, כך?

— „כאן רק השקיעה יפה"... זוכרת את, היכן נאמר זה? היכן קראנו דברים אלה? דומה, ששתינו קראנו זאת בספר...

— לא. מיסים ווּיטה אָמרה פעם כך. אָז, כשישבנו כאן בדומית־הערב והיא ספרה על אותה עיירה רחוקה.

— כן... ושם אָביה היה רבי שבתי.

— ועל הכפר וביתה הגדול ספרה, ועל איזו חורשה גדולה שהיתה שלה...

ווּיטה האזינה אל השיחה, ומתוך אותה עגמה קלה, שצבטה פתאום את לבה, הרגישה גם מעין ספוק זעיר: הנה לוחשים כאן על חייה — — — — והיא רחוקה מכל זה מרחקים רבים. ופעמים יש אשר תשב אתן, עם זו האנגליה הגבוהה וההולנדיה הבלונדינה, המעלימה בחיוכה המסופק את ה„היסטוריה" הקטנה שלה, שאף היא מספרת אותה באותן שעות־הערבים למול החלונות הגבוהים עם זכוכיתם הצבעונית, ותסיח לפניהן על חייה שלה. ברמזים תדבר: שם היה נחל...

— היכן שם, מיסים ווּיטה?...

— שם, באותו כפר רחוק... והוא, האָדון גרוס, גבה־קומה היה... היתה בו אצילות זו של פריצים פולניים — — — ואף־על־פי־כן היה ילד. כמוהו כתינוק...

ומעם הרי יהודה הדוממים בשממתם ירמזו אורות אחרונים ורוחות יתגנבו אל המסדרון המתערפל. ווּיטה עמדה על־יד חלונה ושמעה, כיצד סטפי מוסיפה להעלות את זכרונותיה שלה, של ווּיטה, והיא מדברת על־אדות לילי:

— אף זו קאנדידאט ל„מנזר היהודי", לבית־החולים...

ואחר נשמעו עוד לחישות קטועות: „ילד מת... אם צעירה... פנים מחוירים"... וסטפי אָמרה בקול כמעט:

— „עס איזט איינע אלטע געשיכטע"...

ווּיטה אף היא הרהרה אותה שעה בלילי. היא לא יכלה עדיין להשתחרר מאותה מועקה, שהִלְּכָה עליה שעת־בקורה המעטה, שהקדישה ללילי תמול בשעת הצהרים בביתה של האלמנה שוהם. היא, ווּיטה, חזרה לאחר בקור זה אל מעונה, שמה את הכפה הלבנה על ראשה ועמדה מול המראָה, היתה צופה

בה ארוכות ועלבון גדול לחין את לבה. דומה היה עליה, כי סצינה זו שראתה תמול בחצרה של מרת שוהם לא תשכח ממנה עולמית, ובלילות הבודדים, כשרגליה תדלגנה על־פני המסדרון הארוך לאור העששית המאדימה, תראה את לילי כשהיא מכונסה בתוך גלימה שעירה אשר לאלמנה שוהם, מתנודדת בסופה זו המצלה בחצר השקטה — — — כך תדלג למולה, כשראשה מושפל ופניה מלבינים, וגידים כחולים זעים בצווארה, ודמים נחלשים תוססים באין הבעה...

תמול בשעת הצהרים נחפזה אליה. לבשה אותה גלימה ארוכה, המסתירה את התלבושת הלבנה אשר עליה, והלכה דרך השכונות הנאלחות אל האלמנה שוהם. היא מהרה בדרכה, כאיש הנחפז לקראת בשורה רעה. לילי חייכה לקראתה בהרמת ראשה, ואף שיניה התאמצו לצחוק — ולא יכלו. בחצר היה זוהר־צהרים קודח. דבורה נלותה אליהן וישבה כמאזינה לשפתן הזרה. לילי דברה בשקט שלאחר יאוש, קולה היה נופל, ווויטה לא יכלה לעצור בדמעה שעמדה בעיניה. היא הסבה ראשה ואמרה: „גנה יפה למרת שוהם"... דבורה ראתה את הדמעה היורדת על לחיה, נסתכלה בפני לילי באותו מבט־תמהון, המנצנץ לפרקים בעיני תינוקות בראותם דמעות בעיני אבותיהם — ופרשה אל חדר־המבשלות. לילי ישבה על הספה, ודומה היה, כי קר לה עד מאד: פניה הכחילו־הלבינו והיא לחשה מתוך לחיים צומקות:

— מרת שוהם סובלת הרבה על־ידי... היא מהלכת סביבי כל היום... קר לי, ווויטה... קר... חודש יולי היום... לא כך?...

שיניה היו מהודקות, ודומה היה, שהמלים מסתננות מבעד השינים המהודקות האלו. היא ספרה לווויטה על בלהות־לילה ועל חלומות־פחדים:

— ומרת שוהם מעוררת אותי בקול: „לילי, מה לך?"...

ווויטה שתקה כמעט כל אותה השעה. היא ישבה למולה וזכרה, כיצד ישבה לילי אתה לפני ימים אחדים, לאחר שחזרה מן הגליל, וסחה לפניה בהתאמצות מרובה, כשעיניה קמו נכחה כעיני־חולים שואלות־תוהות, על הימים האחרונים בצפת, באותו „בית־החולים האנגלי", שבו... שבו נולד בנו של „השומר ליפקין מגבעה"... לילי נצטחקה אז קמעה ואמרה גויית:

— אלה תולדות השעמום של החורף שם... ועכשיו אני שוב כאן, בירושלים... כאן יש לי ידידה, „אחות רחמניה", והיא תשגיח עלי עד שאשוב לאיתני. כך אמרתי שם...

ואחר הורידה ראשה:

— ווויטה, ופניך טובים הם, והבגדים הללו הולמים אותך... ואני, לפרקים קרובים רואה אני עכשיו את החורשה ההיא, שם מאחרי בית־הגרוסים... שם, התזכרי, ווויטה, שם ישבת את ודברת לפני על חיים שעברו... ואני שתקתי... ועוד לא עברו שנתים מאז, ווויטה...

והן נשתתקו שתיהן יחד. דומה היה עליהן: הנה נפגשו שוב לימים מועטים אחרי טלטולים וזעזועים, ואחר יחזרו ויפרדו, וכל אחת מהן תעגם לבדה בפנת בדידותה. היא תגיש רפואות לחולים וחלב פושר בלילות, ולילי תשב אצל האלמנה שוהם לחכות לחום השמש הקודח עד אשר תשוב לאיתנה...

מרת שוהם יצאה לקראתה ואמרה כרגיל: „גברת גרוס, אין רואים פניה כלל בימים האחרונים". ואחרי־כן הוסיפה:

— לילי מתגעגעת עליה ומדובבת בלילות: „פאני וויטה... פאני וויטה"...

לילי חייכה לקראת שוהם הזקנה, ואולם כשהגביהה ראשה וראתה את וויטה מביטה אל פניה מתוך השתוממות כבושה — שקעה שוב לתוך עצמה, נסתה לדלות משם, מתוך אותה ריקות שבנפשה, איזו מלה — ולא עצרה כח, ונאנחה.

והיתה אז השעה קשה לשתיהן בבדידות הסוכה, בבית זה הזעיר עם אותה השלוה הקבועה בו ועם מרצפת האבנים הנקיות־המסוידות על בור־המים. שתיהן שקעו לתוך דומיה כבדה, ורגעים דומה היה עליהן, שהנה דללו להן כל מעינות הדבור, שנבעו כל־כך לשעבר־לשעבר, והמחשבה תועה עיפה על־פני שברי־זכרונות מקוטעים ללא־סדר וללא־בירור, והעינים נתקלו בענפי הברוש הקטן אשר בגנה ובצלליו שנשתטחו על־פני החצר — ולא היה כל דבר ברור, מלבד כובד הרוח הנדכא...

באותו רגע נפתחה הדלת ורב אבא נכנס אל החצר והיה כמחפש סביבו על הארץ... וויטה קמה מיד לקראתו כנבהלה:

— רב אבא! אח, רב אבא!...

ואולם לילי ישבה באשר ישבה ואת ראשה המורד כבשה בקרקע. היא התפלאה, שבאותו רגע דוקא עלה שוב לפניה אותו מאורע פעוט, שלחץ משום־מה את לבה בימים אלה: היא נזכרה באותה גויה עירונית, שהובאה לפרידה אחותה למינקת... כן היה ראשה של זו מורד־מושפל, והאשה המסרסרת לחשה מן הצד: „כן, ווילמוזנה פאני מארק, עוד עלמה היתה בבית הוריה... לפני שבועים ילדה... ממזר ילדה, וגרשוה... אם רוצה פאני, תשאר כאן... חי האלהים, בריאה!... והחלב, פאני, החלב — שמנת"... ודומה היה ללילי, שגויה זו רעה לה כאן לידה, ובפנה החבויה אשר לה פה בסוכה הרי היא מדברת עם גויה זו הנעלמה — וכשהרגישה, כי ענין זה הולך ונעשה לה לאיזו מאניה או לשגעון, היתה צופה סביבה לראות, אם אין איש כאן בחצר, ואז התחילה לדבר בקול לעצמה... וכשעלתה על לבה אותה מלה מחפירה: שגעון — התחילה מחייכת את חיוכה זה, שהיא מקדמת בו בימים אלה את כל הנכנס אל מעונה לבקרה: את אביה, את גוניק, את קארלין ואת וויטה... היא חייכה לעצמה, אף עשתה העויות מוזרות בפניה, בעקימת הפה והעינים — והיה בזה איזה ספוק־צער על חורבן עצמה — ספוק נעלם מתוך לעג על היצור הנבחר, המתגולל ב„עצמת הסבות" באשפתות...

— מינקת! הי־הי!...

— „שמא רוצה ווילמוזנה פאני לבדוק אותה אצל הרופאה... בבקשה!"... חי־חי!... — ואותה גויה צעירה, שהבריחתה פעם מבית אחותה מתוך השתתפותה הפרימיטיבית בצערה — היא, לילי, התגעגעה עליה רבות בימים אלה. נדמה היה לה, שהיא יכולה לוותר עכשיו על כל הבקורים האלה של „ידידיה" — ואולם במקומם היתה רוצה, שזו העלמה הרחוקה תשב כאן על ידה, ואז היו מדברות שתיהן יחד דברים כאלה, שכאן אין איש אשר יבינם... אלה לא יבינוה, אבל אותה גויה תבין גם תבין...

וכשרב אבא קרב עד הסוכה, כשהוא מכעכע, ועצר בשעולו, זקפה לילי ראשה ואמרה:

— מרחוב חב"ד עד הנה ביום חום שכזה!...

ומשראתה את אביה עומד שותק, ואותה כלימה תובעת־איומה בפניו ובעיניו המושפלות, גבר עליה שוב אותו „שגעון", ואמרה גויית וצחקה:

— אבא, הציעו לפני היום משרת מינקת...

ולא עצרה עוד כח לישב על מקומה, השתטחה על הספה וכל גופה התחיל מרתת מתוך בכי היסטרי עצור־חנוק.

על הסוכה רעדו צללי אחרי־צהרים ארוכים־שרועים, מן הרחוב השוקט אשר ל„שכונת טוביה" עלו איזו צלילים של הפסנתר ונשמעו קולות תינוקות משחקים מתוך בלבול שפות וקללות. וויטה עמדה בפוזה משונה, כשרגלה האחת תקועה במקומה לפניה, ונסתכלה ברב אבא ארוכות: מאז באה הנה ראתהו רק פעם אחת. עם גוניק הלכה אז לראות את העיר העתיקה ואת הכותל המערבי, והוא בקש ממנה לעלות אתו אל רב אבא. ואולם אז ראתה רק את חורבן ביתו — את מעונו הדל ואת הקירות הטחובים, האבלים־הקודרים; עכשיו עמד הוא לפניה בחורבנו, בקומתו הכפופה ובשיבתו המשכימה, כשהוא מסתכל בגויה זו, המוסרת שם את עצמה לכליה מתוך חירוק־שינים ודמים תוססים־רופפים... זמן רב עמדה כך, עד שרב אבא הפך ראשו אליה ובעיניו עוד להטה השאלה: מה הויה כאן?... ואולם מתוך איזה שקט מצניע הקריב רב אבא את הכסא אליו וישב. לוויטה רָוַח מעט. היא חפצה ללכת מכאן, צריכה היתה לחזור לעבודתה — ולא יכלה. רב אבא שתק, ואולם כעבור רגעים התחיל מכעכע בקול, ואז נשתתקה לילי לגמרי — והיתה שתיקה איומה זו שלאחר כל הקצים...

וויטה מצאה אז, אחרי מבוכה רבה, איזו אמתלה תפלה וחזרה לבית־החולים. היא נחפזה בדרכה כבורחת. וידעה וויטה: שעות רבות עוד ישבו הם שם באותה סוכה וישתקו, עד שלילי תרים ראשה ורב אבא יקום לנחמה, לדבר על לבה ולחזור לפניה על אותה טענה ישנה: „לילי, תחזרי לשם — לאחותך, לפרידה, תשובי... כאן אין מקומך, לילי"...

המסדרון אשר לבית־החולים הואר באורות מאדימים־קלושים, והוצף אז גם חדרה של וויטה באותו אור מאפיל, וצללים מעם הפנס המתנועע זעו על־פני הקירות, והיו כמרקדים לקולות־יבבה צרודים, שחדרו לכאן מעם המסגד הקרוב מגרונו הנחר של שיך מזקין משוע על אללה ומחמד נביאו... הצללים שחקו על־פני הקירות המואָרים לסירוגין ועל התמונות הבודדות, התלויות על כתלי כל החדרים, שעליהן מצוירים תינוקות שלוים בחתוליהם, אמהות נאמנות חולצות שד, פרצופים נעוים של מנגנים מפורסמים... מעל למטתה המרופדה של וויטה עם אותה כילה מלבינה וטהורה נסתכלו בשלוה זו העשויה בשעת הצלום — פני איצי גרוס. על ראשו כובע שעיר גבוה, ולבוש הוא פרוות־חורף עבה, שצוארונה עור־סיבּיריה מסולסל־השער. מבּטו בטוח, והוא עומד הכן, ככפרי זה המשתאה סביבו ברחובו של כרך... פניו מביעים אך מעט, אבל איזה זכר של גזע עולה מהם, ודומה: על פנים כמו אלה ספר לנו פעם מי־שהוא, או שמא גם ראה ראינו כמותם בעינינו באחד מימי העבר הרחוקים... גם על פניו שחקו הצללים מעם המסדרון. וויטה עברה על־פני חדרה, פסעה אילך ואילך על המרבד הצר, השטוח ליד מטתה, ועמדה והסתכלה בפניו המואָרים של איצי גרוס... ומתוך הפנים הללו נשקפו חיים שלמים שעברו ונגוזו ונראתה מבּלי הרף אותה חורשה משחירה־מוריקה אשר על־יד הנחל, ששם מצא הוא תקונו האחרון אחרי לילות־ההוללות בעיר הסמוכה... והיא כה אהבה לעמוד על־יד פנים אלה, שהיו כמו מתרצים את השאלות ההן, החבויות, שנשאו בסתר נפשה — והיה ספוק רב בתוך ההכּרה הזאת המעטה: הנה חיים אלה אשר לפניה הלכו ואָבדו בגינה, ולחייה היה ערך פעם אחת... ארוכות עמדה כך בתוך כתלי חדרה, שהתחילו מעמיקים בחשכת הערב, ואולם לפתע שמעה את סטיפי נחפזת אל חדרה:

— יאניק, מיסים וויטה!... יאניק!...

וקרבה אליה וחבקה אותה כדרכה מתוך אהבה גלויה, שהיתה כל עצמה של אותה אשה. וויטה ישרה משום־מה את הכפה הלבנה על ראשה, וכשראתה את יאניק הולך וקרב אל חדרה מקצה המסדרון והוא אוחז בידה של לילי הנגררת אחריו, התחילה פוסעת לקראתם באותן הפסיעות אשר ל„אחיות", כשהמפתחות מצלצלים על סינרה. ללילי נדמו פסיעותיה אלה לבטוחות יותר מדאי, אף המפתחות המצלצלים גרו משום־מה את עצביה, ולפיכך נבוכה והלכה לקראת וויטה שותקה, כאילו היתה מעלימה בפניה דבר־מה התובע בטויו... וויטה ידעה מיד למצוא את המוצא הנכון ממצב־מבוכה זה, נטלה את יאניק על זרועותיה והאצילה לו על פניו הרבה נשיקות. הילד רטט קמעה והיה צופה כתמה אל פני אמו הערים. אז נתכנסו אל חדרה וישבו וסחו על חייה בבית־החולים ועל חברותיה האָצות שם במסדרון אָנה ואָנה. יאניק הניח ראשו על ברכי אמו, וזו סלסלה בשערותיו המתולתלות והחליקה על לחייו, וחבלי שינה ערבים־מושכים התחילו נופלים על גופו ועל

עיניו, והוא נאבק עמהם וראה מחזות נשכחים, שנתמזגו עם המחזות החדשים אשר בבית־הספר, ודובב לעצמו בקול ובעברית משירי התינוקות:

— „אמי, אמי, לכי־נא עמי — אל הגנה — אל הגנה". — — —

וחלומות חדשים, אחרונים, שעשעו את רוחו, ואז נשא עיניו, כמתבונן סביבו, אם באמת הוא נשען על ברכי אמו, וראה והנה החדר הואר כבר באור גדול, ולילי יושבת ממולם ומשעינה ראשה אל הקיר... סטיפי נכנסה ונשאה אתה אוסף של זורנאלים מצוירים ודברה מהירות:

— מים לילי, כל הלילה אני יושבת ומסתכלת בציורים אלה... פעמים, חה־חה, אני פותחת את הזורנאל וראשו למטה, ואני יושבת כך ומתבוננת בעולם ההפוך... חה־חה! שורה של רכבות לפניך, ודומה, תלויות הן על שני פסי־הברזל מלמעלה, והאנשים הצופים מבעד החלונות — כמו מיואשים... כמבקשים רחמים מן האחות סטיפי להצילם... חה־חה!

וההולנדריה התרפקה על צוארה של וויטה וצחקה בשיני־הזהב הגדולות... לילי ישבה כמתנכרה. היא בקשה למצוא איזו מלים — מלים אחרות, שלא מעולמה זה המקופל בתוכה, ולנסות להחיות איזו בת־צחוק על שפתותיה, ואולם מכיון שהרגישה, שזה אי־אפשר לגמרי, לגמרי אי־אפשר, זקפה ראשה הנשען אל הקיר והבליטה את קצה סנטרה, כמי שמתמסר בכוונה לעולמות רחוקים... והוארו אז פניה הצומקים בחורון מכסיף זה אשר לשלד־עצמות, על עיניה האפילו העפעפים והמצח, וקווצות השער שחקו נוגות בצלליהן על־פני הקיר המלבין — והיא נאנחה מעמקי לבה...

סטיפי הוסיפה לפטפט, וכשנסתלקה וויטה לעבודתה, עזבה אף היא את החדר. ולילי ישנה את יאניק על הספה ושרה לו את שירו אשר מבית דבורה שוהם. הילד נרדם מתוך נחרות קלות, ואז קמה לילי וסבבה בחדר אנה ואנה והסתכלה אף היא בפני איצי גרוס. תמונה זו עודדה אותה קמעה ולא ידעה למה. היתה זאת מעין מצבה, שהוקמה על־גבי קברים ל„מזכרת־עולם" והיא מביאה אתה איזו פריסות־שלום רחוקות־רחוקות... עלי־שלכת עם ריחם הנמר, מרחבי־שדות מתערפלים עם בקרים וערבים, לילות־ירח שטוחים עד לקצות אפקים, ועוד זכרונות מעיירות רחוקות אשר שם, מעבר לימים ומעבר לחיים...

א י צ י היה תובע משהו סביבו... דומה, הרגשות סמויות־פרימיטיביות גרמו למצר זה אשר בנפשו הכפרית, וכך התכנס לתוך פרוות־הפריצים אשר לו, מוכן ומזומן לדהור העירה: „פאננה לילי, כלום רוצה פאננה לילי לשגר מכתב העירה?"... ומסביב משתרע בית־הגרוסים על אורוותיו ושדותיו... כאן הלכו פעם בני־איש אחרים, רחבי־גרמים, בצעדים בוטחים, והווילאות לא היו מורדים... לא... וויטה דלדלה את חייו אלה, והן שתיהן נדלדלו אחריו... וכאן „בית־החולים" הגדול אשר מעבר לשכונות... שקט שורר כאן ודממה... שקט... ואולם בתוך השקט מתנגן בלי הפסק איזה מארש של לויה, ודומה:

שם, במרחקים, על איזו גבעה נשאה, נעלם הר־החיים האחרון בתוך צעדים שלוים של דיקוניסה מזקינה לצלילי־פעמון גועים בדומית־ערבים...

שקט, שקט... אף פרצופו של איצי גרוס שוקט כאן, וכאן משמיע יאניק את נחרת שנתו השקטה: מאמה יש לה מפתחות הרבה, וכפה לבנה לראשה, וסרטים תלויים בה, ובגדיה מלבינים — מאמה יפה... וויטה גרוס נסתגלה כבר אל הבית הזה, ודומה לה ללילי, שהיא שמחה בגורלה ובחדרה הבודד. — — — העששית כבתה פתאום, והיה נעים להשאר כך, מתוך חלומות, בדמדומים מחשיכים. ובתוך הדמדומים האלה הארוכים היה נעים לישב ולחזור על אגדות־חיים נשכחות־נושנות: היה היה... ובחוץ מהלכים וזורמים איזו חיים אחרים רחוקים של שבעים לשונות ושבעים עממים — — — וירושלים עיר קדושה היא, ויש בה נזירים ונזירות מכל המינים, ורחובות יש בה איומים, ויהודים זקנים כפופי־קומה מהלכים בה בעינים נעוצות בקרקע — ושקיעת החמה יפה היא על הרי יהודה במערב מעל הגזוזטראות אשר ל„בית־החולים לעדת האמבורג"...

...והדמדומים יורדים על החיים בשערות מלבינות, מתוך לחיים צומקות ובדמות כפה לבנה ובגדי „אחיות רחמניות"...

לילי נשענה אל הקיר, ונעמה עליה בדידות זו כאן, בחדרה של וויטה. היא הרגישה, כי הנה על מפתן כזה עוברים לחיים אחרים — ומשהתבוננה וראתה את סרטי־הצבעונין, שקשטה בהם וויטה את התמונות אשר על קירותיה, ואת עציצי־הפרחים אשר לשלחנה, ידעה: הנה כך היא מהלכת כאן בשעות־בדידותה המעטות בתוך חדר בודד זה ומשתעשעת מתוך אורך־רוח בסרטים ופרחים ובקשוטי־קירות... באותו הרחוב אשר בו ישבו בעיירה הרחוקה היתה פריצה זקנה בתולה, שהיתה משקה את כלביה חלב... ובלילות — היו מספרים עליה — מטפסת היא על הקירות ומכרסמת בשיניה את הסיד...

...והיא, לילי, מהלכת בתוך המסדרון הארוך ומחליקה על רצפת־האבן, כאשר יחליקו שם על הקרח... הנה ה„אחיות" עומדות כולן, מסודרות בשתי שורות ארוכות ומתבוננות אל „שגעונה"... חה־חה!... ליפקין הולך לקראת רב אבא אביה בראש כפוף ומחזיק את ה„עגל" בידו... רב אבא מסב ראשו ממנו ומתקרב אליה... היא נמלטת מפניו ומתחילה מטפסת על הקירות... למעלה־למעלה... כך, ברגליה וידיה היא נאחזת ומכרסמת מן הסיד, מן האבנים... וויטה לוחשת: „היא נשתגעה, היא תקפוץ מן הגג — — — הצילוה! הצילו!"... ואולם היא מוסיפה ומכרסמת ומרגישה מרירות בפיה: רעל, רעל... היא תמות! לא... היא אינה רוצה למות!... אינה רוצה!...

ראשה של לילי צנח על חזה, והיא נזדעזעה. אחר ניעורה והסתכלה סביבה והרגישה קור בכל בדי עורה. היכן היא כאן?...

בבית־החולים היה כבר לילה — הלילה עם אותו מצב־הרוח המיוחד, העולה מתוך אנחות־חולים קטועות. דלתות נפתחות ונסגרות מתוך איזו שריקת־מסתורין, המזעזעת את הנימים הנרדמות בחביונה של נפש; דומה, הדים עונים מעבר לדלתות ודבר־מה קובל שם בקול ענות חלושה... וויטה היתה צריכה להיות ערה בלילה זה עד אחר חצות (יום שלישי היה), ומשום כך נחפזה, כאשר הספינה בבית־החולים, אל דלת חדרה ושאלה בקול עוד לפני הגיעה אל הדלת:

— יאניק ישן כבר? לילי?...

ומאחר שלא נענתה, נבהלה קצת והנמיכה את קולה:

— לילי?... לילי?...

וקולה נשמע אל פנים החדר כקול מנגינה דקה... קול ערב ודק כזה ישמע לפעמים על בימת התיאטרון, כשזו מתרוקנת ממשחקיה והנפש התועה שם לבדה לוחשת לעצמה: לילי?... לילי?...

דומה היה ללילי, שהיא מאזינה לאיזה קול חליל על גורן גבעה, והיא מתפלשת שם בערמת גבעולי־שומשמים... והימים ימי הקיץ... היא בודדה על הגורן הגדולה... במרחקים משתרע אותו מישור גדול אשר מעבר לירדן מזרחה, הכנרת באספקלריתה המאירה משמיעה שקשוק נעלם, ושבלתו של הירדן מנגנת־מנגנת... ראשה כבוש בבהורי־השמים הקלים, הטסים מעם החרמונים, ומשם יורדים מלאכים צחורי־כנפים והם פושטים על המישורים מסביב ומרקדים מתוך התולים: „ליפקין יבנה הגליל, לילי תבנה ה־ג־לי־ל"... היא מרגישה עיפות איומה בכל גופה: השמש צורבת, אוכלת את בשרה, וגופה מתכווץ־מתכווץ: מי הוא המכה שם על חלילו במנגינה ערבה זו? — — —

וויטה עמדה סמוכה לדלתה וצפתה ארוכות־ארוכות בפני לילי הישנים ובראשה השמוט. היא זעה מרגע לרגע ונאנחה... חולצתה נשמטה קצת מעם כתפה, וויטה ראתה את חזה המואר כשהוא נתלה בדלדולו וכמו מושך בכח את הצואר המכסיף הצומק... „היא ישנה", — לחשה — „היא נרדמה כאן מתוך עיפות ובדידות... היא עיפה"... ועמדה וויטה ברחילו לפני חורבה זו אשר לפניה, קופאה ודוממה בדממת־יאוש. וכשנזדעזעה לילי ממקומה וזקפה ראשה ועיניה גדלו מתוך השתוממות־עועים, קרבה וויטה אליה והשעינה את ראשה העיף אל חזה ולחשה:

— לילי, את עיפה. לכי לישון. הנה מטתי מוצעת.

ואולם לילי עדיין מסתכלת בפניה, מרימה ראשה ותולה עיניה בפני וויטה וצופה בה ארוכות, כעיני־שגעון עומדות ותמהות: הא? מה?...

ובמסדרון הארוך נעו צללים כהים־מאדימים ואורלוגין משעמם פְּעַם צרודות...

ימי הקיץ היו לוהטים ברחובות ירושלים, תמרות אבק נתנשאו והקדחת רבתה במבואותיה. בכל יום ויום חזרו ונשנו אותם המחזות עשרות פעמים ברחובות: יהודים עיפי־חום וספוגי־זיעה נחפזים אל הר־הזיתים, כשהם נושאים על מוטות שנים גויה מתה מקופלה בטליתה, ועטופי רעב ושרב הם משרכים דרכם ברחובות העתיקים וממצמצים בעיניהם העורות. ומחזות נוספים למחזות אלה: אנגלים ואנגליות זקופי־קומה, בעלי פנים מארכים, מהלכים ברחובות היהודים ומבקשים אחר טפוסים, למען הכניסם לתוך מכונה פוטוגראפית זו הקטנה, המוכנה בידיהם. אלו עמדו באמצעיתו של רחוב וצלמו, ויהודים היו מחישים צעדיהם ועולים אל המדרגות, המוליכות אל תוך רחובות אחרים צרים אשר ל„חצרותיהם" ול„ממוניהם"... ברחובות היה חום רב ורעש וריחות של נפט וציר דגים וגבינה. שפות רבות צלצלו כאן מפי ההמונים הנדחקים, והנשים הצופות מתוך חנויותיהן הקטנות היו מקללות בזארגונים שונים, אשר הובאו לכאן מליטה ומפולניה ומגליציה ומבסרביה ומרומיניה... רחוב־חב"ד הארוך דומה היה בימי־קיץ אלה לאיזו מערה ארוכה גדולה מתחת לאדמה, והאנשים המהלכים במערה זו — ליצורי־אגדה איומים מתוך איזה ספור־בדים נשכח. ברם, בעיני האנגלים המצלמים היה כל זה רק מעניין וטפוסי, והם העמידו לפניהם פעם בפעם איזו יהודים ספרדיים מופי־סנורים ולחשו ל„מליץ בינותם" — ו„הסריה" המעגינת גדלה, נשים בעלות פרצופי־פנים מארכים וקמוטים אשר מעבר לטימזה השתאו סביבם וגברים גבחים לחשו מתוך ה„טיסטאמנט החדש":

— „אשרי עניי הרוח, כי להם מלכות־השמים"...

... ו„גיא־החזיון" הומה בתוך שרב וקדחת, ויתושים מזמזמים ועוקצים — ואלהי האומות נתכנסו בתוך מסגדים קרירים ואבנים קודרות... רב אבא ירד מעם חדרו והגיע אל רחוב־חב"ד, ודרכו אל „הכותל המערבי". כך קבל על עצמו בימים האחרונים לילך אל ה„כותל" ולישב שם על רצפת־האבן הקרירה ולשפוך שיח מתוך ספר־התהלים... לבדו ישב שם לרוב, כשהוא מכונס בפנתו שלו. שיחד לעצמו מאז בואו אל עיר־הקודש. רק לפרקים תבוא איזו אשה ספרדית או תימנית, תפרש כפיה בבדידותה ותשתפך בבכי ובמלים רחוקות לפני האלהים, המתנשאים מעל לחומת־האבנים הקודרת. ושערי השחקים החמים מכחילים מלמעלה, הם גבוהים ושוקטים, והשמש הצורבת שוקעה לאטה, והיא מתחבטת על האבנים העליונות ובתוך השיחים האבלים, התלויים למטה־למטה... השמש דועכה שם במערב, הרחק מעיר ומתים, וכאן, במעמקים, בין צבורי הבתים הערביים, ממול הכותל הרם, מתכנסים דמדומים משכימים — דמדומים ענוגים־אלמים, הרועדים כבתוך דמעה יתומה... לפרקים יזדקף המבט מן האבנים אשר על־יד הכותל, ירום למעלה־למעלה, אל קומת האבנים הגבוהה, ומשם הלאה — אל העומק הטמיר, השותק מעל לעיר הקדושה בדומיה זו אשר כאן מסביב... ובפנה זו, החבויה, תתלקח

לפרקים בנפשו של רב אבא מלחמת־אלם קטנה... בית־אבות עתיק־יומין, מלבין בקירותיו, יעלה ויתבע אל תוך חיים עברו... בתוך חדר קטן, שחלונותיו (שני חלונות גדולים, נשקפים אל פני הערבה המשתרעת מחוץ לעיירה) מאירים בזוהר וירקות כאחד, שם, מעל למטה המכוסה משכבר־הימים מכסה לבן, ינוע דף כתום אשר ל„שיר־המעלות“ ופני אשה נוגה ניעורים וחיים ולוחשים רכות־רכות:

— לילי — פני רבנית לה... כך אמרו הנשים היום... פני רבנית... חן אמי נשמתה־עדן עליה... אמי, עליה השלום...

ואז יניח רב אבא את ספרו לתוך חיקו, יסתכל ארוכות נכחו, ולילי תבוא ותעמוד כאן לפניו כמו שהיא חיה ומתפלשת ביגונה, בסוכתה של אותה אלמנה מארוקנית אשר ב„שכונת טוביה“... רב אבא יסתכל בה ארוכות ויראה את פניה הכחושים, האבלים־המורדים, את דמעותיה הנושרות לתוך חביון תוגתם המשותפת, וישמע את הקול ההוא, האיום, העולב בלי־הרף אותו ואת חייו ואת אבל־ימיו האחרון: ממזר... ממזר... ואז יצנח ראשו, והוא ישפשף את מצחו בידו וילחם בהרהורים אלה, הצובטים־העוקצים בלי רחם:

— „למה ה׳ תעמוד ברחוק... תעמוד ברחוק... תעלים... אוי... תעלים לעתות בצרה“...

ואנחה עמוקה־עלובה תתחבט ערטילאית ושוממה בין חריצי האבנים הקדושות, הסופגות דמעות של חללי־עולם — ודוממות...

עבר רב אבא בתוך ההמון הנסער ברחוב־חב״ד ושמע קול מאחריו:

— רב יהודי, יעמוד!...

הוא הסתכל סביבו והגביה ראשו בתמיהה רבה: מה?... מי?...

— יעמוד, רב יהודי, רק רגע כמימרא...

— מי? מה? למה?...

ואולם רק אז ראה שני גברים־תיירים עומדים למולו במכונותיהם, ו„מתורגמנים“ ערביים ויהודים מפנים להם דרך בתוך ההמון:

— A Polish Jew... Yes...

— טפוס מענין... עצב־דורות על פניו... יעמוד!...

— הוא בורח... למה הוא בורח?...

ורב אבא עמד בתוך היקף זה של ההמון אשר מסביבו, כשהוא נרעש עד מאד. הוא לא ידע את אשר קרהו כאן (מה עבר עליו? מה בקשו הללו ממנו? ולמה פחד כל־כך?...). עמד ותקן את חלוקו אשר עליו והרים את החגורה הספרדית הגדולה על מתניו, עד אשר שמע קול סביבו: „די!“... ואולם לאחר ששמע והבין, שהנה שוב אין תובעים ממנו ולא כלום, עמד עוד רגעים מעטים על עמדו והשתאה סביבו... הוא הסתכל באותם הגויים בעלי הקומה הארוכה, ורק לאחר מחשבה לחש כמו לעצמו:

— „אנזיכטסקארטען"... כ ר ט י ס י ם יעשו מצורתי... כרטיסים... וימכרו אותם ש ם, מעבר לימים... גם אצלם, בעיירה, מוכרים כרטיסים מ י א ן פ ו, גוי מטורף זה, היורה על כל איש ואשה בעיירה מתוך מקלו כמו מקנה־רובה... וממורילה־צפור, גוי גבוה משוגע, האומר לחטוף את הצפרים בידו דוקא... ואולם למה להם צורתו ש ל ו? לשם מה?...

וכיון שהוריד ראשו והביט בצעדי עצמו ובסנדלים קרועים אלה, שהוא משרך בהם את דרכו כאן במבואות האפלים, — זכר וידע: אלמלי היה הוא נצב כ ך, בהלוכו זה, בעיירתו שלו, שם על־יד ביתו אשר ברחוב־היהודים, היו לועגים גם לו מכל החלונות ופתחי־החנויות, כאשר ילעגו שם התינוקות ליאן פו, הגוי המטורף, היורה מתוך מקלו על כל איש ואשה...

רב אבא נזדקן וזקנו הלבין למרחוק. הוא נתרגל לכבוש פניו בארץ, והיה מהלך כמו מתוך פחד, שמא יכשל באותן מאות המדרגות, המוליכות מן הרחוב אל ה„כותל" בנפתולי מבואות... כך היה מהלך, כשהוא מכונס בתוך עצמו ומופרש מן העולם אשר סביבו — מן העולם הזר, התוסס כאן במערה זו הארוכה־המאפילה. לרוב היה גורר רגליו לצדי הקירות, כמי שמכוון עצמו להמלט מעין רואה, והסנדלים מחוסרי־העקבות היו מדפקים על רגליו. הוא ירד עכשיו בשעלים מדודים מעל המדרגות אחת־אחת, השתעל מפרק לפרק ועמד וכעכע עד אשר פלט מקרבו תמצית הכחות, ההולכים וכלים בימיו אלה הספורים... ומשהגיע עד הסמטה הצרה אשר ל„כותל המערבי", השעין עצמו אל הקיר והיה צופה אל תוך השער הפתוח הגדול אשר להר־המוריה מנגד, כוון מבטו לקראת הר־הבית והתחיל מניע שפתיו בתפלה ובאנחות כהות מתוך תמיהה אלמת על עצמו ועל חייו ועל בית־האלהים ועל עיר־האלהים, ששועלים מהלכים בה וחושך בה והשמים כל־כך גבוהים בה והשמש צורבת ומיזעת ומפילה חללי־קדחת ומזי־רעב: — אוי, אוי...

ברחובות גברה כבר החשכה, אולם בסביבת הר־הבית היה עדיין אור רב, ועל המגרש הגדול אשר מסביב למסגד־עומר עם אילנותיו הגבוהים־העתיקים שחקה השמש בתוך צללים ארוכים, שעוררו בלבב העוגם כאן בחשכה איזו געגועים רחוקים וכליון־לב לדבר־מה אשר מ ע ב ר לגבולין אלה...

שם, הרחק לצד מזרח, משתרע הר־הזיתים, ונחל קדרון ירבץ בינותיו, ומשם נשקפת לו ירושלים בזוהר־הערב הדועך מתוך שפעת אורות. שם עמד רב אבא פעם אחת בשעה שאחר הצהרים על קברי היהודים האשכנזים, כשגבאי ה„כולל" שלו עומד לידו ומראה לו באצבע את „ נ ח ל ת ו ", שקמה לו במיטב כספו „לאחר מאה ועשרים שנה"... אז דרכו רגליו לראשונה על הר־הזיתים, והוא עמד וצפה לתוך קבר זה, שכרו שם בשבילו לעיניו... גושי־העפר והאבנים הוצאו מתוך סלעי־האדמה, והוא היה שוקט על מקומו... כל־כך שוקט, כמו אז, כשעמד על־יד מטת־אשתו המלבינה וקרע קריעה בכנף בגדו אשר עליו. דומה היה עליו, כי הנה כבר נקבר כאן במחילת־עפר זו

אשר לנוכח הר־הבית, ומרחוק עלתה לאזנו איזו יבבה נעלמה־רחוקה משדה־הקברות אשר בעיירתם, יבבת־שלוה לאחר צדוק־הדין. שלוה כזו רבצה גם פה, במעלה הזיתים. לצד מערב התכנסה ירושלים עיר־הקודש בדמדומים אלה הסמוכים לחשכה, הרים גבוהים עטרוה מסביב; במימי השלח האטים נארגו הדמדומים למסכת־משי קלה, שפשטה לרגלי הר־המוריה, וחומת הר־הבית עדיין הלבינה כמצבה זקופה־גאה בתוך העמקים אשר מסביבה. — הוא התחיל מהלך מסביב ל„נחלה" זו האחרונה אשר לו, הרגיש עיפות רבה בכל גופו, צנח על אחת האבנים הפזורות מסביב והתחיל מכעכע בקול... ונשתוקק אז רב אבא להשיח מלבו מעט מן הצער המתוק־החריף המחלחל בקרבו, אולם מסביב שתק הכל מתוך דומיה זרה אלמת, ורב אבא הסתכל סביבו והיה קשה לו עד מאד לצרף במוחו את הדבר הפשוט הזה, שהוא רצה כל־כך לעמוד עליו ולהרגישו בתוך נבכי נפשו: הנה הוא יושב כאן בעיר־הקודש במעלה־הזיתים, והרי ארץ־הקודש סביבו, וכאן תשקוט גויתו בקרב הימים, כאן, בקבר ישראל, בארץ־ישראל — ואף־על־פי־כן... אבל הוא לא עצר כח לצרף מחשבה זו, והיה מבטו תוהה סביבו, והוא משתאה ארוכות לזכרונות נשכחים מימים רחוקים בתוך בית־אבותיו, סביב שלחן מלבין בלילות חגים נוהרים.

רב אבא עזב את הסמטה אשר ל„כותל המערבי" והלך בנפתולי־רחובות בתוך העיר העתיקה, עד שהגיע ל„שער־אריות". הוא רוצה לבקר היום את „נחלתו" שם, על הר־הזיתים אשר למולו. בלילות האחרונים החמים תקפו עליו ההרהורים ו„חשבונות־הנפש", והוא שוכב בעינים ערות ומסתכל אל תוך אותו אשנב עגול אשר לחדרו, ובבוקר הוא מטפס ועולה לשם ומשקיף אל ההרים אשר מסביב מתוך לחש פסוקי־תהלים... ושעוליו גברו בימים האלה; הם טורדים אותו, ורוחו נקלעת מתוך איזו הכנעה שוקטה, ולכן דומה עליו לפעמים מתוך הכרה ברורה תקיפה, שהנה ימיו ספורים הם, מנויים וגמורים, ו„נחלתו" אשר לו שם על הר־הזיתים מחכה לו זה חדשים — היא ממתינה לו בין אלפי הקברים הנטושים במורדות ההר... והנה הר־הזיתים מאיר מרחוק בקרני־השמש האחרונות, והוא מהלך לקראתו אל תוך העמק הגדול... צעדיו יגעים־חלשים, והוא בודד כאן כל־כך בהליכתו זו, הליכת עירירי...

— — — ובעמקים הרוחשים בדמדומי ערבים, על־יד קברי־אבות קדושים, העריב עליו היום...

סוף.

ירושלים, תרע"ז.

מכתבים על דבר הספרות

IV

ידידתי,

סלחי לי: מעט „היסטוריה“ עלי לערוך לפניך היום בטרם אָבוא אל עצם עניני.

הדבר היה בראשית ימי המלחמה — ועוד עתה רועדים בי כל נימי לבי בזכרי את הראשונות האלה. הימים היו האחרונים של יולי והראשונים של אוגוסט של שנת 1914, ואני במקרה יושב בברלין, ומי אשר לא ראָה בעיניו את הנעשה אָז בעיר הפורחת והמאושרה הזאת ואיך התהוללה והשתגעה פתאום אומה שלמה ואיך השליכה מעליה פתאום את הקולטורה, כהשלך אָדם צוארון צר, ואיך כל גרון וגרון זעק ברחובות ואיך כל עין ועין מלאה דם וזעם ורצח ואיך נהפכו בן־לילה גם הבתולות העדינות לזאבות ביער השואפות פגרי אויב ומדוקרים וממותי פצעים ערמות־ערמות גבוהות, — זה לא ראָה מימיו כח־איתנים נורא ברגע שהוא מתפרץ מבין מצריו. את הימים האלה אין אָדם יכול לשכוח. בראש חוצות עמדו המונים ביום ובלילה, ומרגע לרגע נוספו המונים חדשים, והם געשו, רעשו וצעקו בלי מעצור: מלחמה, מלחמה! מלחמה אנחנו חפצים! את המלחמה זקפו עלינו בחוזק יד, ועתה נַרְאֵם! נפוצץ בפעם אחת לשבבים קטנים את עם רפי־המתנים האלה, את אוהבי הפילגשים האלה, את הצרפתים, ולא נשנה! נעלה ברוסיה ונשמיד בשלשה שבועות את הברברים האלה שותי יין־שרף מעל־פני האדמה עד בלתי השאיר זכר להם! נפיח בעם־החנונים הזה, באנגליה, ולא יהיה עוד! איש לא יתיצב בפנינו! הן אנחנו הננו אנחנו! — ובתי־הקהוה היו מלאים אָדם מן הבוקר ועד הערב ומן הערב ועד הבוקר, והם צעקו: מלחמה, מלחמה, מלחמה! והנערות הסובבות ברחובות כל הלילה, כחולות ופרופות וריח רע נודף מכנפי שמלותיהן מדי עברן, צעקו: מלחמה, מלחמה! והגלב המגלח אותנו צעק: מלחמה, מלחמה! והשוער הפותח לנו את השער בלילה צעק: מלחמה, מלחמה! — ברור היה הדבר, כי איזו יד נעלמה עושה פה את מעשיה בחושך והיא נוהגת בהמונים ומלהיבה פתאים ושופכת עליהם רוח ידועה, כדי לברוא את מצב הנפש הדרוש. ואת אשר עשו אָז בכל איש זר, או אשר

נחשב לזר, את זה לא יוכל שום אדם לצייר לו: אומלל כזה, אם הכירוהו, לא היה בטוח עוד בחייו. רק פה ושם נסו עוד יחידים להשמיע בבושת פנים מלים בודדות ומקוטעות לטובת השלום, וכי אסון הוא אשר בשעה איומה כזאת אין איש כביסמרק, אשר היו יכולים לסמוך עליו, ואולם בעל דברים כזה היו משתיקים אותו מיד והיו קוראים לו: בוגד. התקוה האחת היתה: בית־הנבחרים. ברביעי באוגוסט יתאספו בחירי העם, וכל איש טהר־לב חִיָה בלבו איזה שביב של תקוה, כי עוד בשעה האחרונה יקומו הסוציאל־דימוקרטיים — אלה שהשמיעו שנים על שנים את הפזמון: „פרוליטריים של כל הארצות, התאחדו!" — ואָמרו: הפרוליטריים של כל הארצות הם אחים, אשר לא יוכל אָח להרים יד על אָח — והם הם יעצרו בעד המלחמה ברגע האחרון. ואולם ברביעי באוגוסט ההוא היו בחירי הסוציאל־דימוקרטיים בבית־הנבחרים הראשונים אשר הכריזו: כיום הזה אין לנו מפלגות! כל אשכנז היא מ פ ל ג ה א ח ת! מלחמה, מלחמה! נעלה בצרפת, נעלה ברוסיה, נעלה באנגליה — ואת „אחיהם", בני המשפחה הגדולה של האומללים המשותפים אשר בכל העולם כולו, לא פקדו ולא זכרו ולא העלו על לב. רוח־עועים תקף את כל העם מקצה. ואני עד עולם לא אשכח יום אחד: רומין רולן, הסופר הצרפתי הגדול, היה האחד אשר קם בהתלהבות כל לבו הגדול לעמוד בפני המלחמה ולעצור בה וכתב את מכתבו הגלוי אל הגדול בסופרי אשכנז, אל גרהרט הויפטמן, והתחנן אליו בקולות נחנקים בדמעות, כי יאמץ את כל השפעתו הגדולה, שיש לו על בני עמו, להגן על השלום ולעצור בעד הסכנה הגדולה ההולכת ובאָה על כל הקולטורה, — וגרהרט הויפטמן ענה אותו במכתב גלוי גם הוא, כאשר לא יענה הפן־גרמניסטן האחרון הכפול שמונה, שאין לו בעולמו אלא „לאומיותו" היבשה. כל מלה ומלה היתה מדקרת חרב. גש הלאָה עם הקולטורה שלך! יש עם — וזהו הכל! ישמדו־נא וימחו מעל־פני האדמה כל מפעלי האמנות הגדולים והמהוללים אשר אתה אומר, תחלוף כעשן כל לובין שלך עם הקתדרלה המהוללה ועם כל אוצרותיה ושכיותיה המהוללים, ואל יאבד חוט או שרוך נעל של אשכנזי אחד! אנחנו האשכנזים הננו עם גבורים מאָז ומימות עולם, ונכונים אנחנו להגן על כבודנו בגבורתנו עד כי נדכא לרגלינו את העולם כולו! אין לנו דבר עם רפי־לב ועם אנשים שאין להם בעולמם אלא סנטימנטים של נשים וכו' וכו'. ועוד יום שני כזה לא אשכח: אותו יום שקם הֶקֶל, המלומד הגדול, והוא אָז בן שמונים ושתים, ונעשה פתאום לקנא שבקנאים ויצא בעתונים במכתבו הגלוי, שבו הכריז: עלינו להניס מגבולות אשכנז את כל זר! לא נסבול באוניבר־סיטות ובכל בתי־הלמודים אשר במלוא רוחב אשכנז אפילו סטודנטן אחד שאינו אשכנזי! את כולם, את כולם עלינו לטאטא מכל סביבותינו כטאטא את הדומן! — רק אחד היה, הפרופיסור נייסר, שהעמיד את נפשו בסכנה וכתב בעתונים מלים אחדות טובות לטובת הרופאים הצעירים ילידי חוץ־

לארץ הנסמכים בבתי־החולים בתור אסיסטנטים, מאחרי שהם עובדים את עבודתם בחריצות גדולה עד שכמעט אי־אפשר לוותר עליהם, ואולם מיד השתרעו עליו מכל העברים וקראו אחריו בוגד, ונייסר ראה את עצמו מוכרח לחזור מדעתו ולהודיע למחרתו בעתונים, כי טעות היתה בדבריו. — ככה היה מעמד הרוח באשכנז בראשית המלחמה...

וגם את מעמד הרוחות באחרית המלחמה אזכור: — הייתי במקרה בברלין בשבועות הראשונים אחרי כריתת ברית־השלום. איה העיר העליזה, שהיתה מאושרה כל־כך? — צללים מתהלכים ברחובות. חדל השאון. הגאון הלאומי נשבר והוא סובל בדממה יסורי גיהנם. המחסור מתגבר ועולה משעה לשעה, ויד אשר לא תראה, יד המנצח, רובצת ככדור־ברזל על כל איש ועל כל דבר. אין מאמין, כי יש מחר. כל הגדולה וכל הגאוה וכל האושר, שציינו כל־כך את אשכנז, חלפו כולם כעשן היוצא מן הארובה. ועתה עתה נתעוררו פתאום הקולות מכל עבר ופנה: אנחנו לא חפצנו מלחמה! מלך שוטה וגס־רוח הוא שהביא עלינו את כל השואה הגדולה! אלה העומדים אצלנו בראש הם שחפצו את המלחמה, ואותנו התעו בזדון בחשבונות מזויפים ובהודעות מלאות שקרים! אנחנו הזהרנו מפני המלחמה תמיד! מה זאת פטריוטיות? הלא מלה ריקה אשר בראו אותה אלה האוהבים למשול ורוצים לעשות עסק טוב! מה זה „מות על מרומי שדי הכבוד“? פראזה נבערה שבדו להם מלבם, לצוד בה אנשים תמימים ופתאים, בכדי שיוכלו לשלחם לקראת המות, לרטש את בשרם ולשפוך את בני מעיהם על האבנים ועל הסלעים בשדה, אשר ילוקו שם הכלבים את דמיהם. מה זה „מות בעד מלכו וארצו“? מלים שאין להן שום מושג. המלך הוא בשר־ודם העושה מעשי פתיות כ"ד שעות ביום, וארץ הוא גוש עפר קלוקל שאינו שוה פרוטה. מה זה „עם“? הלא באותה שעה גופה שאנחנו צועקים, כי המיטו עלינו את המלחמה בחוזק־יד, צועקים כך מלה במלה גם בצרפת וגם ברוסיה וגם בשאר הארצות, וכשם שאָנו מכריזים בטלגרמות כוזבות כי חילותינו אמיצי־הלב הולכים ומנצחים כסדר, כך מכריזים שם את ההפך גם בארצותיהם ובעריהם, וכשם שאָנו לא נאבה לראות ולהבין שום דבר ונצעק כי את בנינו הורגים ואת בנותינו מענים ואת ערינו מחריבים, כך יצעקו מלה במלה גם האחרים שם בעריהם למדינותיהם. בקיצור: שעת התעוררות באָה פתאום. נפקחו העינים. הסופרים כותבים עתה מכל צד מרורות רבות על השליטים הקודמים ומיני מחאות כנגד המלחמה. איה היו כל הסופרים האלה לפני שש שנים?...

ובזה אני בא אל עצם הענין, אשר יביאני היום אליך — אל „ירמיהו, שירה דרמטית בתשע תמונות מאת סטיפן צווייג“*. ואולם צריך

---

* סטעפאן צווייג: יערעמיאס, איינע דראמאטישע דיכטונג אין נייען בילדערן. אינזעל־פערלאג. לייפציג, 1917.

הייתי להקדים תחילה את מעט ההיסטוריה האמורה, כדי שתוכלי להביט על החזיון מתוך ההארה הנכונה שלו.

כי גם סטיפן צווייג — את זאת עלי להגיד מיד ולכתחילה — אינו כותב בעצם שירה דרמטית, אלא מחאה כנגד המלחמה, אם כי תולה הוא את עצמו באילן גדול, בירמיהו הנביא, ועושה כאילו העתיק את חזיונו עד העת הקדמונה של חורבן ירושלים. ואולם שום דבר לא יועיל לו: לנגד עיניו נצבת ברלין. רואה הוא את אשכנז בימים האחרונים שלפני המלחמה ובראשית הימים, שחורבנה כבר היה ברור. אך איפה היה סטיפן צווייג זה לפני שש שנים? איפה היה באותה שעה, שכתב רומין רולן את מכתבו לגרהרט הויפטמן? — אמת, בראש „השירה הדרמטית" שלו כותב צווייג בפירוש: „מקום החזיון הוא ירושלים והעת היא עת החורבן", אבל אין דבר: אנו יכולים לקרוא בלב תמים: „מקום החזיון הוא ברלין והעת היא לפני המלחמה ואחריה". וכן לא נשגה כלל אם תחת המלך צדקיהו נקח לנו את הוד כבוד מלכותו המלך ווילהלם השני או מלך כדומה לזה, ותחת פשחור הכהן הגדול נקח לנו איזה כהן אשכנזי גדול, שהסית את העם למלחמה, ותחת אבימלך ראש־הצבא נקח לנו איזה הינדנבורג או איזה לודנדורף, ותחת נחום פקיד־נגיד הממונה על אוצרות המזון נקרא בשם הממונה האשכנזי, שהנהיג את שיטת הכרטיסים וחלק מן המזון מנות קטנות וזעומות לכל גלגולת וגלגולת, ותחת חנניה נביא העם נקרא בשם אחד הנביאים האשכנזים, שצמחו בכל יום כפטריות וחרחרו את כל העם מקצה להיות שואל מלחמה, למן היונקר הראשון ועד האחרון, וכן עוד ועוד — והכל על מקומו יבוא בשלום. החזיון מלא כל־כך את רוחה של העת החדשה עם מאורעותיה ועם ניביה ועם מלותיה ועם כל הכבודה אשר ברגליה, השגורה כל־כך על לשונו של בן דורנו, אשר לא יועילו כל הלהטים, שנסה בהם הסופר, כדי להעתיק אותנו אל תוך עת רחוקה וסביבה רחוקה. כל איש וכל דבר בחזיון הזה הוא מודרני קצת יותר מדי.

אָכן זאת היא הקללה הרובצת מאָז על כל חוזה ועל כל משורר ועל כל עושה במלאכת מחשבת, בשעה שלבם איננו מלא מן החזיון כשהוא לעצמו, אלא הם מבקשים גם טנדנציה: משכלים הם על־פי רוב את שניהם יחד. את הטנדנציה אינם מביעים בשלמות ואת החזון הטהור הם מאבדים בין כך וכך בעצם ידיהם. ומה? יש עם לבכם למחות או להלחם לאיזה רעיון מן הרעיונות שצרכי היום הולידום? — קומו איפוא וכתבו לכם ספר של חקירה, קומו וכתבו לכם עשרה או עשרים מאמרים פובליציסטיים, אבל מן הפואיזיה, מן הפואיזיה הניחו את ידכם! למה תהיה לכם הפואיזיה לשעיר לעזאזל להעמים עליו את עסקיכם ואת צרכיכם לשעה? הן בעבור השעה והרוחות ירגעו מעט והמאורעות ישכחו מעט, לא יבין עוד איש לא את חזון לבכם ולא את נחיצות השעיר המשתלח שבחרתם לכם. סוף־סוף הן רק הכשרונות החזקים, אלו מן המדרגה הראשונה, יכולים להרשות לעצמם נסיון כזה.

ולא עוד, אלא שמיד הם פונים להם אל הביבליה. מה רוצים האנשים הטובים האלה מן הביבליה שלנו? למה דוקא הביבליה? למה דוקא אותן הנפשות הנצחיות, שתמונותיהן עומדות מחוטבות ומהוקצעות בכח איתנים כהררי אל, אשר על נקלה ינופצו אליהן הכחות המעטים אשר לאנשים חלשים? כמעט שיש לבן־אדם להגיד איזה דבר, או שנראה לו כי יש לו מה להגיד, ומיד — הביבליה. ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא. מיד לוקחים את הספר שעל כל הספרים וממשמשים בו ומפשפשים בו ומוציאים משם — את החרש הדרוש להם להתגרד בו. ולשוא. גם איש כסטיפן צווייג, שלפעמים יצליח בחרוזים יפים ופעמים הרבה נתענג על תרגומיו המצוינים ועל שפתו העשירה, גם הוא הן ינופץ אל הסלע הזה כאשר נופצו אליו רבים.

עצם המעשה של החזיון? — כמעט שאין בו שום מעשה כלל. דבר זה מונח בטבעו של החומר. רזה ודל הוא כל־כך, עד שבמעט מלים נוכל לספר את הכל: — עם, שמצבו אינו רע כלל, רוצה פתאום מלחמה. לא ש ה ו א רוצה, אלא שכנופיה שלמה של אנשי החצר, איזו יונקרים יהודים, איזה כהן ואיזה פקיד־נגיד, איזה נביא־שקר ואיזה מצביא מסיתים ומדיחים אותו למלחמה. הנביא האמתי — ירמיהו — מזהיר, מזהיר ערב ובוקר וצהרים, מזהיר בכל מקום שהוא עומד, מדבר וצועק, כי מלחמה זו תביא אחרית נוראה למדינה ולמלוכה. ווילהלם — פרדון: צדקיהו אינו שומע לו. אומרים לנביא זה: משוגע הוא, או אומרים: שכיר הוא בכסף האויב כדי לרפות את לב העם. המלך, איש רפה־רוח ופוסח תמיד על שבעים ושבעה סעפים, כרובם של המלכים, עושה את רצון אנשי החצר שלו, המגידים לו כי הברית הכרותה בינו ובין פרעה־נכו מלך מצרים (קרי: הברית הכרותה עם טורקיה) היא ערובה נאמנה לתוצאות המלחמה הטובות, שתהיינה לו ולארצו לברכה. המלך יוצא למלחמה. מובן מאליו: מצרים בוגדת בו, כנהוג, וכורתת שלום ספרטי עם האויב, והאויב עולה ולוכד את כל ארץ יהודה וחונה מעל חומות ירושלים וצר אליה ומרעיב את העיר, ולבסוף הוא פורץ אל תוכה ומחריבה ומחריב את ההיכל ושורף את התורה והורג בנערים ובזקנים עד בלתי השאיר כמעט שריד ושוחט את בני המלך לעיניו ואת עיני המלך ינקר ואת יתר הפליטה יוציא בגולה, הכל כנהוג והכל ככתוב בספר ירמיהו וכו׳. יתר הדברים הם רק שיחות ארוכות על־דבר מלחמה ושלום — אלא שהשיחות האלה ממלאות את החלק היותר גדול של הספר כולו. דרך־אגב, כדי לקיים מצות „איידי דאתי להכא", מדבר המחבר גם על ישראל ועל תעודתו.

מובן מעצמו, כי הכרקטריסטיקה של הנפשות מן המוכרח הוא שתצא רפויה מאד — וגם זה מונח בטבעו של החומר. חומר שאינו בא אלא לשם טנדרנציה, ממילא אין הנפשות שלו עיקר, אלא משל, ולפיכך אין הן מסוימות וקבועות, אלא מרפרפות, וכשם שאתה מוצא בהן לרגעים איזו סימנים של איזה צדקיהו או של איזה אבימלך, כך אתה יכול למצוא בהן אחרי שעה קלה גם

איזו סימנים של איזה ווילהלם או איזה לודנדורף. דבר זה כולו הן אינו אלא צדדי. הנפש הראשית היא — העם, והעם, כמובן, אינו עושה דבר אלא מדבר הרבה. ואולם בשעה שאָמן גדול, למשל, שקספיר, יודע את הסוד, איך לצייר בשורות מועטות את ההמון המתהפך במהירות מדעה לדעה ועובר תוך כדי דבור מהשקפה אחת אל הפוכה („יוליוס קיסר", „קוריולנוס"), אין דבר זה עולה בידו של צווייג אלא אם כן ימלא בשיחותיו של ההמון דפים שלמים, דף אחרי דף, כדי לעורר על־ידי הרבוי את הרושם של ההפכפך — ובאמת מיגעת כל־כך האריכות הרבה, עד שלפעמים מוכרח הקורא להניח את הספר מידו באמצע. צורתו של „ירמיהו", לפי צווייג, כמובן, היא צורה על־פי החקירות האחרונות שבאחרונות בנוגע למושג הנביא: איש חולם בהקיץ, חולה חלי־נופלים, מישוגע למחצה, אשר איזו רוח גדולה וחזקה מדברת מתוך גרונו והוא לא ידע, וכולו הוא מר־נפש ואיש ריב ומדון לכל הסביבה, עד שהכל יראים לעמוד בקרבתו ובורחים מלפניו, כי חושבים כולם, שקללת אלהים רובצת עליו, עד שכל מלה היוצאת מפיו מביאה אָסון על כל הקרב אליו. הכל מבזים אותו ונותנים אותו ללעג, ורק אחד, ברוך בן זבולון (בן נריה?), שהיה לפנים גם הוא אחד ממתנגדיו העזים ביותר, נהפך פתאום והיה לתלמידו הנאמן והיחיד — מין פוילוס של הברית החדשה. ירמיהו בעצמו, לפי עצמיותו, הוא האָדם היותר טהור, אשר ישא ויסבול ואשר נכון לקחת על עצמו את עון כל האָדם, ובלבד שיגאלם — מין כריסטוס לעתיד לבוא. אמו של ירמיהו היא אשה בצורתה הידועה של כל האמהות הגדולות של האנשים הגדולים — מין אם, כמו „אשת היועץ", אמו של גטה, או כמו אמו של שופנהויער. האשה הצנועה מבקשת רחמים מלפני בנה, שלא יתהלך בגדולות ולא יצא בתוכחות כנגד המלך ולא יתערב בדברים, שלכאורה אין הם נוגעים אליו כלל, אלא יקח אשה ויוליד בנים. כמובן, אין ירמיהו שומע לה, והיא מגרשת אותו מביתה, והנדח הולך ונודד באין בית ובאין גג על ראשו ומתנבא בראש כל חוצות, והוא שנוא ונתעב על כל אָדם. רואים אָנו, כי לא לחנם קרא צווייג — לא את הביבליה, כי־אם — את הברית החדשה.

אבל כל אלה אינם אלא דברים צדדיים; סוף־סוף את עיקר ה„אידיאה" עלינו לבקש בקרב השיחות. הא לך דוגמות אחדות:

האויב כבר צר על ירושלים. על־פני החומה מתהלכים בלילה שני אנשי־צבא מן היהודים ורוחם מרה עליהם והם מדברים. האחד נשאר פתאום עומד תחתיו, נשען על כידונו, והוא מתפלסף ושואל: „למה יסכסך אלהים עם בעם? הלא המקום אשר תחת השמים עוד רב מאד, אשר לא יוכל עם להיות למפריע לרעהו. עוד רבה האדמה אשר תחכה למחרשה, עוד רבים היערות אשר ייחלו לגרזן, ובכל זה הנה לוטשים את המחרשות לחרבות ובקרדומים יחצבו בבשר האָדם החי. לא אָבין זאת, לא אָבין". ורעהו עונה אותו: „ככה היה הדבר מעולם". ואולם הראשון, הפילוסוף, לא יסתפק בתשובה

הנמרצה הזאת והוא מוסיף ושואל: „אבל האם מן המוכרח הוא, כי ככה יהיה? מרוע חפץ אלהים כי תהיה מלחמה בין העמים?“ — „העמים חפצים מלחמה למען אלהיהם“. אבל —: „מי הם העמים? האם אינך אתה אחד מן העם, האם אינני אני אחד מן העם, האם נשינו, אשתי ואשתך, האם לא כולם הם ה„עם“, ואם אנחנו חפצים את המלחמה הזאת? — פה אני עומד ומחזיק כידון בידי ואינני יודע על מי אָרים אותו. ושם מתחת בחשכת הלילה מחכה איש, שאיננו יודע דבר ואיננו יודע כי למענו לטשתיו, ואני לא אדעהו ולא ראיתי אותו מעודי, ולא ראיתי את הלב אשר בו אתקע אותו. ועוד שני עומד שם, ואולי הוא מחמם עתה לאור המדורה אשר במחנה את ידו אשר תמיתני מחר ותגזול מעם ילדי את אביהם, והוא גם הוא מעודו לא ראני ואני וחיי לא עשו לו כל רעה. זרים אנחנו איש לאָחיו כמו העצים אשר בתוך היער. ואולם העצים מתחתם יצמחו ובדממה יפרחו, ואנחנו הנה עלינו להשתער איש על אָחיו בקרדומים ובכידונים עד זרום מיץ דמנו מתוך בשרנו. מה הוא הדבר אשר ישיא מות על אָדם ויזרע בין אָדם לאָדם שנאָה, והלא יש מקום רחב־ידים לכל חי וזמן רב מאד יש לאהבה איש את אָחיו? לא אָבין זאת, לא אָבין“.

או יש כי ההתפלספות תהיה באופן זה: — למה תהיה יד עם בעם? הדבר פשוט: העם השני הוא הרע. אבל פה שואל האחד: „האם ידעת את אויבינו ואת אָרחות חייהם ומנהגיהם?“ — „אכזרים הם כחתולים פראים וערומים כנחשים — כן אָמרו לי — ואת ילדיהם הם מעבירים לאלילי אבן ומעשי נחושת ועופרת. ואולם פנים אל פנים לא ראיתי עוד אף אחד“. — „מה הם חפצים ממנו? לוא באתי לשאול פי אחד מהם, כי עתה לא ידע גם הוא מה לענות אותי, זולתי כי בביתו מחכים לו אשה ובנים על־פני מצע התבן, כאשר יחכו גם לי בביתי אָני. חושב אָנכי, כי לוא יכולתי לדבר עם אחד מהם, כי־אָז הבינונו איש את רעהו“. — „אבל את הדבר הזה אין אתה רשאי לעשות“. — „מדוע אין אני רשאי?“ — „יען כי אויבים אנחנו איש לאָחיו ועלינו לשנוא אותם“. — „למה עלי לשנוא אותם אם לבי איננו יודע את השנאָה הזאת?“ — „הלא הם החלו את המלחמה הזאת והפריעו את שלומנו“. — „כן אומרים אלה אשר בירושלים, ואולם גם אלה שם אשר בבבל הלא ידברו כן“. — „ולמי אנחנו מועילים בהמיתנו אותם?“ — „למה תשאל, פתי? למלכנו נועיל ולאלהינו“. — „אבל אלהים הלא אָמר, וכן כתוב בספרים: לא תרצח. מי יודע, לוא אקח את חרבי ואשליכנה ממני והלאָה, אולי אועיל לאלהים יותר“.

כאלה וכאלה הן השיחות אשר הספר מלא אותן. שיחות מודרניות — האין זאת? מודרניות קצת יותר מדי. לא אאמין, פשוט, כי לפני 2508 שנים כבר ידעו שני אנשי־צבא, העומדים בלילה על המצפה על־פני החומה, לדבר כדברים האלה. הן אפילו בתוך החפירות אשר בשדות המלחמה בשנות

1914 — 1918 לא היו עוד מדברים כאלה. לכל היותר מדברים כדברים האלה רק הסופרים הקמים אחרי המלחמה וכותבים שירות דרמטיות לשם הפציפיסמוס.

ועוד דוגמה אחת קטנה. מה ידבר מלך אל נפשו בשעת מלחמה, בהיותו יושב בדד בלילה באין שֵנה והרהורים רבים ומוסר־כליות באים לענותו ולהציק לו? הלא כה ידבר: — (מביט זמן ארוך על העיר הישנה). „הנה שֵנה רובצת על כל האנשים אשר שמוני למלך עליהם, או יש כי שוכבים הם בחיק נשותיהם או על־יד כלי מלחמותיהם, ורק בי ובתוכי כל הקיצם וכל מצוקתם. עלי להביא להם עצה — אבל מי יועץ לי? עלי להיות להם למנהיגם — אבל מי מנהיג אותי? הנה אָנכי מושם עליהם, אבל יש אחד מושם עלי, אלהים הוא, ואותו לא אראה. שנה רובצת מתחת לי, דממה רובצת ממעל לי. נורא הדבר להיות עבד לאלהים אשר יחריש תמיד ואשר כל עין לא תראנו! — — חומות ומגדלים, בתים ומחנות, הכל, הכל מעיק על לבי הנאנח, גורל אלפים ורבבות רובץ על חיי! איך אשא את כל אלה ולא אכרע, איך אסבול?" — ומה ידבר מלך כזה, בשעה שפונה אליו האויב בהצעת שלום שאינו לפי כבודו? גם זה ידוע. המלך נכון לקבל עליו את התנאים הקשים, מאחרי שאין מוצא אחר, אלא שעל לבו עולה רגע אחד ההרהור, שמא טוב יעשה אם יתפטר ממלכותו לטובת בנו — הכל כנהוג באירופה בכל ארץ וארץ עד היום הזה — וכה ידבר: „אָסיר מעל מצחי את העטרה ואגיש אותה למשנאי, כאשר יצוה עלי. ואולם קדושה עטרת ישראל ולא תנוח על קדקוד ראש איש אשר היה עליו לעשות את החרפה ולשאת עול על צוארו, ולוא רק רגע אחד. ברגע אשר אָסיר את עץ החרפה מעל ערפי, אָסיר ממני גם את השרביט וגם את הטבעת ואתן אותם על יד בני". — ומה ידבר מלך כזה, בשעה שמגידים לו, כי היושבים בכלא כבר רעבים ממחסור לחם והכלבים בחוצות מיללים ומחטטים בעצמות? הלא כה יאמר: „הכלבים בחוצות כבר יודעים את הדבר והאסיר אשר בבור, ולי אני המלך לא הגידוהו בלתי היום. בחוצות מתהלכת האמת ומקדימה להתלונן שם הרבה־הרבה לפני בואָה אל המלכים". — האם כל המליצות האלה אינן מחוקות ואינן שטחיות קצת יותר מדי? האם האמתיות הגדולות האלה, שנתגלו בחסד אלהים למשורר זה, לא היו גלויות קצת לאחרים גם כן? והאם בשביל אלה צריך משורר להטריח את צללי ספר־הספרים ולכתוב שירה דרמטית?

בין כה וכה והצרות והפורעניות הבאות על ירושלים הולכות וגדולות מיום ליום. הימים האחרונים שלה הנה באים. כל הנבואות, אשר נבא ירמיהו, הולכות ומתקיימות. אחרית ברלין — סליחה, אחרית ירושלים חפצתי לאמר — לא תמנע עוד. כמובן, צועק עתה העם, כי הוא לא חפץ את המלחמה. ולא עוד, אלא שהוא מתחיל להעריץ עתה את הנביא, ואת כל האשמה הוא מגולל על ראש ווילהלם. ירמיהו צועק: „מה אחרתם לבקש את השלום!

למה תגוללו את אשם הדם מעליכם על קדקוד ראש המלך? גם אתם חפצתם מלחמה!" — „לא אני... לא... לא אני... לא אני... המלך חֲפָצָה... לא אני... לא איש ממנו". וירמיהו קורא: „כּוּלכם חפצתם אותה, כולכם, כולכם! על סעפים פוסח לבכם בכם ואתם מתנודדים אל כל רוח פי־שבעה מן הקנה. אלה אשר יצעקו עתה לשלום, אָנכי־אָנכי שמעתים לפנים ברגשם ובקראם למלחמה, ואלה אשר יחרפו עתה את המלך זמרו לו לפנים כל היום. הוי לך, העם! לשון תהפוכות לנשמתך, אשר תדבר פעם בכה ופעם בכה, ולפי כל רוח כן תהיה מחשבת לבבך! זניתם אל מלחמה, ועתה אכלו את פריה! למשחק היתה לכם החרב, ועתה חושו את להב חודה. תופפו באגרופיכם על לבבכם ובמלותיכם תופפו על אָזנכם!" — אפשר שככה מדבר איש כירמיהו, ואפשר שלא ידבר ככה. ואולם דברים אחדים ישים המשורר בפי הנביא העברי, אשר נתיצב לפניהם משתוממים ונדהמים. המשורר, איש יהודי הכותב לגויים, חפץ פתאום לעשות קצת כונים לנוצריות, והוא „מתנצר" בשפתו ומדבר על־פי דקדוק הלשון הקתולית הידועה, והדברים חביבים עליו כל־כך, עד שהוא רואה את עצמו מוכרח לדבר בחרוזים. ירמיהו רוצה להביא את עצמו לקרבן, ובלבד שיציל על־ידי זה את האומה, והוא חורז ואומר:

„קַצְּצוּ אֶת־זְרוֹעוֹתַי, פַּצְּחוּ אֶת־עֲצָמַי!
רַק אַחַת חָפַצְתִּי כִּי־תַחְתֵּיכֶם כֻּלְּכֶם פֹּה,
לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן, אֶהְיֶה לְחַטַּאת כִּפּוּרִים,
אֲשֶׁר יֵרָצֶה דָמָהּ לִפְנֵי אֲדוֹנָי אֱלֹהִים"...

ובהיות המשורר הנכבד ירא, שמא לא יבינוהו עוד היטב, לכן הוא מוסיף ונותן את ירמיהו לדבר כך:

„לָמָּה־תִּתְמַהְמָהוּ? אֶת־מְחִיר שִׁלְּמֵי הָאָשֵׁר
לָמוּת מוֹת קְדוֹשִׁים אָנֹכִי אָנֹכִי אֲשַׁלֵּם!
הוֹי, מַה־צָּמֵאתִי לִמְצוּקוֹת וּלְמַכְאוֹבִים!
כִּי־יָדַעְתִּי,
כִּי־הַמֵּת עַל־הַצְּלָב בְּמַכְאוֹבֵי אֱנוֹשׁ רַבִּים
וְהָיָה לְפֶה לָכֶם וּלְמֵלִיץ,
וְיָדָיו אֲשֶׁר־תְּלוּיוֹת נִשְׁבָּרוֹת עַל־הָעֵץ
תְּחַבּוֹקְנָה בְּאַהֲבָה אֶת־נִשְׁמַת כָּל־הָעוֹלָם

בְּאַחֲרִית הַיָּמִים,
וּשְׂפָתָיו אֲשֶׁר־קָמְטוּ וְעֻלְפּוּ וְחָוָרוּ
תְּבַעְנָה אֶת־הִדְּבֹרֶת הַגְּאֻלָּה לְשָׁלוֹם,
וְאַנְחוֹתָיו תִּהְיֶינָה לִצְלִילֵי רְנָנָה
וּמְצוּקוֹתָיו לְאַהֲבַת נֶצַח עַל־אֲדָמוֹת׃"

אהבה? — הוי איך ידענו את כל הזרגון הקדוש הזה של הכנסיה הקדושה ואיך ידענו את האהבה הזאת! הלא באוקינוסים שלמים של דם שלם נשלם אנחנו בעד ה„אהבה" הזאת זה שני אלפים שנה! הלא האהבה הזאת היא היא ששטפה וסחפה וגרפה את מלוא כל כדור האדמה בימים של דמים למן יומה הראשון ועד עתה, וגם עתה עוד טרם תחדל! ועוד יש אָדם — לא אומר כלל: איש יהודי — אישר יערוב את לבו לשחק לפני קוראיו במלים האלה בשעה רעה כזאת, ורק משום שעליו לקיים את המודה? ודוקא בפי איש כירמיהו ישים את הדברים? ועתה, דוקא עתה ישמיע אותם? ההועילה ה„אהבה" הזאת והצילה את העולם מן המלחמה הגדולה אשר טבלה בימינו ולעינינו את מלוא כל האדמה בנהרות של דם חדשים? ואם לא חדשו גם אחרי המלחמה את מלאכת האהבה הזאת בטבחים ובזבחים חדשים ונתנו לעולם כולו את החזון היפה של ההרגות אשר באוקראינה ואשר בפולניה ואשר בהונגריה ואשר ביתר הארצות הנאורות? ואם לא בשם ה„אהבה" באו כל אלה? אָכן אומץ־לב דרוש לאָדם לשאת עתה את המלה הזאת על שפתיו!

ואולם הנה בא מועד להמישורר לשפוך עלינו גם את הפואיזיה שלו, והוא שופך. — ירושלים נפלה. בחוצות תשכל החרב. פליטים בודדים מתחבאים באחת המערות, וביניהם גם ירמיהו. יושב הוא — כנהוג אצל המשוררים — שעה שלמה דומם ונדהם ואינו יודע ואינו מרגיש את הנעשה מסביב לו. ופתאום — כנהוג אצל המשוררים — הוא מתעורר והוא רב את ריבו אל אלהים:

„מי בישראל עבד אותו כמוני, מי בחומות ירושלים היה לפניו תמים כמוני ועבד נאמן לו? את בית אמי נטשתי למענו באיבה ואת אמי במותה, רעים הקרבתי קרבן לאהבתי ונעימות נשים לקנאתו. פתוח הייתי אל רצונו כאשה אל בעלה. המלה בין שיני לו היתה נתונה והדם בבשרי, כל הגיגי היה ילד חפצו וחלומותי בשנתי. את גוי נתתי למכים ואת פני לא הסתרתי מכלימות ורוק. ואני עבדתיו, עבדתיו, כי אָמרתי: רק העביר יעביר את הרעה על ידי. אוררתי אָרור, כי חשבתי: רק הפוך יהפוך את קללתי לברכה. נבאתי, כי דמיתי: רק נתון יתן אותי למכזב ואת ירושלים יציל! ואולם

אמת נבאתי, ורק הוא כזב בדברו. אללי, אללי לי, כי שמרתי אמונים לאשר אין אמונים לו! לעת אשר אחי מלאו שחוק פיהם שלחני, לבעבור השליך רוקי על שמחתם, ועתה כי יחתו ויתגוללו בעוית מכאוביהם והיה חפצו כי אשחק להם! אכן לא אשחק, אלוה! לא אשחק למצוקות אחי, לא אשחק! נבצרה ממני לשמות כמוך על איד נבהלים, וריח הרוגים לא יערב לי! אכזריותך קשתה ממני וכבדה ממני ידך הכבדה! לא אוסיף עוד לעבוד לנקמתך ההוללה ולא אעבדך עוד. מפיר אנכי את בריתי ביני ובינך, מפיר אנכי אותה, מפיר אנכי אותה!"

אי־אפשר לאמר, כי ריב כזה עם אלהים חדש הוא וכי הדברים חדשים ומלאי כח ביותר. סוף־סוף הלא יודעים אנחנו לחקות את המליצות של הנביאים מעט יותר מן האדונים הכותבים אשכנזית ואת הביבליה הם חופרים בזיעת אפים מתוך איזה תרגום משובש!

ואולם ירמיהו מוסיף את ריבו אל אלהים, ולא עוד, אלא שהוא מדבר עתה בחרוזים שקולים. הדברים מיגעים קצת, ואולם סוף־סוף הן כרקטריסטיים הם עד למאד ולא אוכל למנוע את עצמי מלהביאם פה.

אָכֵן דַּבֵּר אֵלַי, אַתָּה הַמַּחֲרִישׁ הַזּוֹעֵף, דַּבֵּר!
וְכַאֲשֶׁר אֶעֱנֶה אָנֹכִי בְּךָ כֵּן עֲנֵה בִי
וְהָעֵד בִּי,
אִם־בָּעַטְתִּי בְּנִדְרֵי מְעוֹדִי
וְאִם מֵעוֹדִי נֶחְשַׁלְתִּי אַחֲרָיו וְהִתְאַוֵּיתִי דָבָר,
רַק־דַּבֵּר אֵלַי, אַתָּה הַמַּחֲרִישׁ הַזּוֹעֵף, דַּבֵּר!
בִּקַּשְׁתַּנִי וְגַם־מְצָאתַנִי,
הִבְהַלְתַּנִי בַּחֲזוֹנְךָ וּבַחֲלוֹמוֹת הִצַּתַּנִי,
וּבַעֲלוֹת נַפְשִׁי בְּלַבַּת אֶשְׁךָ,
וּבְהַשְׁלִיכִי אֶת־לַפִּידִי הַבּוֹעֵר אֶל־תּוֹךְ עַמִּי,
מֶה־הָיָה כִּי אִם־לֹא רְצוֹנְךָ הַסּוֹעֵר
לַהֲקִימֵנִי לְאוֹיֵב לָהֶם?
תַּחְמָס הָיִיתִי לְחַנֵּן לָהֶם בִּגְרוֹנָם
וּפַרְסַת בַּרְזֶל לְרָמְסָם בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת,
וּמְגֵרָה הָיִיתִי לָהֶם לְגָרֵר בְּשָׂרָם

וּלְדָרְבָן בְּצִדָּם הָיִיתִי לְרַטְּשָׁם נֶצַח
וּפַלָּצוּת הָיִיתִי לְהַחֲרִידָם יוֹם־יוֹם
וַחֲלוֹם בַּלָּהוֹת לַהֲעִירָם מִדֵּי־לַיְלָה,
וְאֵשׁ בּוֹעֵרָה הָיִיתִי לִלְחוֹךְ וְלֶאֱכוֹל בָּהֶם
וְקוֹץ הָיִיתִי מַמְאִיר לִנְקוֹב אֶת־גֵּוָם,
וְאִישׁ מָדוֹן כָּל־הַיּוֹם לְחָרֵף וּלְגַדֵּף אוֹתָם
וּמַשְׁחִית אֲשֶׁר אֲכַלֵּם וַאֲשֶׁר אֲבַלֵּם
וּמַעְיַן לַעַג לְהִתְקַלֵּס בָּהֶם —
אֶת־כֹּל וְאֶת־כֹּל הָיִיתִי לַאֲשֶׁר רְצוֹנְךָ שָׂמַנִי,
כִּי בְּאֵין־מַחֲשָׁבָה כָּאֵשׁ וּבְלִי־הָבִין כַּחַיָּה
כָּכָה עֲבַדְתִּיךָ, כָּכָה עֲבַדְתִּיךָ!
יָדַעְתִּי אֶת־אַחַי אֲשֶׁר־נַפְשָׁם בִּקְשָׁתְנִי,
אָכֵן סָגוּר הָיִיתִי מִפְּנֵיהֶם וָאֲקַלְלֵם,
וְגַם בְּזָעוֹק לִבִּי בִי לְשִׁבְרָם וַיִּתְקוֹמֵם בִּי,
וָאָשִׂים בּוֹ אֶת־רִסְנִי וָאֲיַסְּרֵם.

— — — — — — —

וַאֲנִי הִנְנִי מַשְׁלִיךְ מֵעָלַי אֶת־מוֹסְרוֹתַי
וְלֹא אוֹסִיף עוֹד לַעֲשׂוֹת אֶת־אֲשֶׁר בִּרְצוֹנְךָ,
וּלְפוֹצֵץ וּלְרוֹצֵץ לֹא אוֹסִיף עוֹד!
לֹא יוֹסִיף לִבִּי לִהְיוֹת לְמִשְׁכָּן לְךָ וּלְבַיִת,
וְהִפַּלְתִּיךָ מִתּוֹךְ שָׁמֶיךָ!
כַּאֲשֶׁר הִדַּחְתָּ אֶת עַמִּי כֵּן אַדִּיחֶךָ
עִם־שִׂנְאָתְךָ יַחְדָּו אֲשֶׁר־לֹא תֵדַע חֲנוֹת,
כִּי אֱלֹהִים הַנּוֹתֵן לַעַג תַּחַת־עֵזֶר
לֹא אֱלֹהִים לִי אֲשֶׁר בִּשְׁמוֹ אֶנָּבֵא וְאֹהֲבֵהוּ,
רַק אֲשֶׁר יַעֲבִיר אֶת־הָרָעָה זֶה־לִי אֱלֹהִים

וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר נִחֻמִים יִהְיֶה לִי לְאַמִּיץ כֹּחַ!
יָדַעְתִּי וְיָדַעְתִּי כִּי רַק־זֶה הוּא הַנָּבִיא,
אֲשֶׁר יָדוֹ תִזְרַע אַהֲבַת עוֹלָמִים
וְלִבּוֹ מַעְיַן הַחֶמְלָה הַגְּדוֹלָה,
אֲשֶׁר לִבּוֹ שַׁלְהֶבֶת־יָהּ לְגַלֵּי דָם וְזַעְפִּים
הַנִּגָּרִים מִבְּלִתִּי אָוֶן בְּרֹאשׁ חוּצוֹת,
וְלִבּוֹ בּוֹעֵר בְּאֵשׁ אַהֲבַת עוֹלָמִים!
וַאֲנִי בְנַפְשִׁי יָדַעְתִּי כִּי לִי הַכֹּחַ
לִהְיוֹת כָּזֶה, כִּי הַקּוֹלוֹת הַצּוֹעֲקִים אֵלֶיךָ
בְּאֵין שׁוֹמֵעַ, יָבֹאוּ כְלֶהָבוֹת אֶל־קִרְבִּי ·
הִנֵּה הָעִיר אֲשֶׁר־שִׁלַּחְתָּ בָּאֵשׁ קֹרֵאת אֵלַי,
הִנֵּה הָעָם אֲשֶׁר־הִדַּחְתָּ בְּשִׂנְאָתְךָ קֹרֵא אֵלַי,
וְקֹרְאוֹת אֵלַי הָאַלְמָנוֹת אֲשֶׁר־הִרְבִּיתָ,
וְהָאִמּוֹת קֹרְאוֹת אֲשֶׁר־שִׁכַּלְתָּ,
וְהַמֶּלֶךְ קֹרֵא לִי אֲשֶׁר אֶת־עֵינָיו עִוַּרְתָּ,
וּמִזְבַּחֲךָ גַּם־הוּא אֲשֶׁר חִלַּלְתּוֹ:
מִקְּבָרִים וּמֵרוּחוֹת בָּאִים הַקּוֹלוֹת,
צִירִים שְׁלוּחִים מִתִּגְרַת רָעוֹת וּפְגָעִים;
אֵלַי חַיִּים יִזְעֲקוּ, אֵלַי מֵתִים יִנְאָקוּ,
וְלִבִּי שׁוֹמֵעַ לָהֶם — וְלִבִּי פוֹנֶה אֲלֵיהֶם,
כִּי פָּנָה מֵאַחֲרֶיךָ, אֲשֶׁר לִבְּךָ קָשֶׁה וּמָלֵא שִׂנְאָה
וְנֶהְפַּךְ לְאֶבֶן אֱלִיל אֲשֶׁר חֲצָבַתָּהּ גַּאֲוָתְךָ,
וָאֵפֶן אֲלֵיהֶם, אֶל־אַחְיוֹתַי וְאֶל־אַחַי,
אֲשֶׁר מַכְאוֹבִים לְבָשׁוּם וּמְצוּקוֹת הִשְׁפִּילוּם ·
רַק־אֲלֵיהֶם, רַק־אֲלֵיהֶם
יִפָּתַח לִבִּי וּזְרוֹעוֹתַי תִּפְרַחְנָה,

וַאֲנִי אֶכְרַע אֶל־מַכְאוֹבִים וְאֶת־בִּרְכַּי אֵט —
כִּי שָׂנֵאתִי אוֹתְךָ וְאוֹתָם אָהַבְתִּי!

הבאתי את כל המליצה הארוכה הזאת — מין פרק חדש ונוסף לנ"ב הפרקים הידועים של ירמיהו — בכדי להראות מה מעט הוא הכשרון הדרוש לו לאדם בכדי לחקות בחיצוניותו את סגנון הנביאים. הן הדבר היה עתה, פשוט, למין מגפה. דים צלצולים אחדים כעין הצלצולים אשר לפסוקי התנ"ך, דים פרלליסמים אחדים, דַיָן מלים, בלי אותה האש האוכלת ובלי אותו החוש המוסרי העמוק המציין כל־כך את הישעיהים ואת הירמיהים, והנה — נביא. ואולם זוכר אני את אשר כתב פעם אחת סופר אשכנזי מהולל, בשימו ללעג את מיני המליצות האלה, הנראות בסקירה הראשונה כאילו יש בהן איזה דבר ואשר באמת אין בהן ולא כלום, ולמופת לקח לו את „מירזה שפי" של פרידריך בודנשטט, אשר הקה בו המשורר את אפני מליצותיהם של משוררי פרס העתיקים. הלא כה שפך את לעגו:

„לֹא לָשָׁה מְבַשֶּׁלֶת עֲדֶנָה בָּצֵק לִלְבִיבוֹת בְּלִי־קֶמַח —
אַךְ אוֹי, כִּי אֶצְלֵנוּ הַחֲרוּזִים בְּלִי רַעְיוֹן אֵיךְ הָיוּ לְצֶמַח·
שְׂפַת אַשְׁכְּנַז הֵן אֱמֶת תְּבַקֵּשׁ וְלֹא בְזֶקִי לְהָטִים מְמֹרָטִים,
וּבְכָל־זֶה רְמוּהָ פִּטְפּוּטִים וְאוֹתָם מִסִּפְרָהּ לֹא תֶמַח·"

בין כה וכה ושארית הפליטה עוד יושבת במחבואיה בתוך המערה. פתאום מתעשת ירמיהו מיגונו ומרוחו הרעה ומריבו אל אלהים — הלא זה דרך המשוגע ואיש הרוח — ומדבר אל האיש הדובר עליו ואל הנצבים עליו וכה יאמר:

„הוי אתה ההולל ואתם ההוללים! החשבת בתמים כי נכנענו ובלבך אמרת: שכח אלהים את ירושלים? האם לא בן ישראל לאלהיו ואם לא בכורו ונחלת שמו? אם לא רוחו בקרבנו וברכתו על קדקוד ראש אברהם? יסרנו בעונותינו וירחמנו, הרסנו ושב ויבננו, פזרנו ושבה אהבתו ותקבצנו, וגם אם יהיו נדחינו בקצה הארץ. את אשר לקחה שמאלו תשיב ימינו אלף פעמים ככה, כי אתם, אחי, ידעתם: הרים ימוטו ונחלים ישובו מן המורד לעלות והשמים יחשכו באהליהם — ואלהים לא ישכח בריתו ואת ישראל לא ישכח ואת ירושלים לא יזניח".

והפרק האחרון הנה זה בא. הגולים יוצאים להיות מובלים בבלה וירמיהו בראש הגולים — אבל הפרק הזה, שהוא לסטיפן צווייג רק התפל, לנו הוא העיקר, כי בו הן ידובר עלינו, ולא רק בדרך משל. מובן מאליו: איש

כסטיפן צווייג לא ימנע ממנו גם את המכה האחרונה — את תורת ה„תעודה“. על השאלה אשר ישאלו הגולים: איפה ימצאו להם את ירושלים שלהם? נותן הוא את ירמיהו שלו לענות ככה:

בְּכָל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּהְיוּ, בְּהִתְנַשַּׂאֲכֶם בְּאֶשְׁכֶם
וּבְהִתְעוֹדֶדְכֶם בְּקֶרֶב נַפְשְׁכֶם מִכָּל־יִרְאָה וּמִכָּל־נֵכָר:
שָׁם מֶחֱזוֹנְכֶם תִּדְלוּהָ וּתְהִי לָכֶם מַשְׂאַת נֶפֶשׁ
וְשָׁם תִּפְתְּרוּ אֶת־חֲלוֹם תִּקְוַתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם ·
בְּכָל־מָקוֹם וּמָקוֹם
שֶׁשָּׁם אֱמוּנַתְכֶם תִּשְׁכּוֹן בְּלִבְּכֶם,
שָׁם תְּחוֹפֵף עֲלֵיכֶם כִּפַּת חוֹמוֹתֶיהָ:
מִי־נַפְשׁוֹ בוֹ תִלְהַט יִרְאֶה יְרוּשָׁלַיִם נֶצַח!

והגולים צועקים איש מעברו: „הוי תנחומות אמונה! הוי עבדות אלהים הרוממה! החריב את עירנו לבעבור תת לה תקומה בלבנו... בכל מקום נמצאנה... הבו ונבנה אותה בקרבנו... ירושלים אשר לנצח... הוי יציאת עולמים ושיבת נצח!“

ואחרים עונים:

בִּרְחוֹבוֹת זָרִים נִסַּע וְנֵלֵךְ,
בָּאָרֶץ וַאֲרָצוֹת הָרוּחַ יֶהֶדְפֵנוּ;
קַרְקַע עַל־קַרְקַע הָעַמִּים יַתִּיקוּ
מִתַּחַת לְכַפּוֹת רַגְלֵינוּ הַיְגֵעוֹת ·
אֵין־מָקוֹם שָׁם שֹׁרֶשׁ לַגֶּזַע הַמָּט,
רַק עוֹלָם מִתְהַלֵּךְ הָיִינוּ — וְנֵלֵךְ ·
אַךְ אַשְׁרֵי אַשְׁרֵי לִמְנַצְּחֵי הָעוֹלָם!
הֵן מוֹץ רַק הָיִינוּ בְּרֹאשׁ כָּל־רְחוֹבוֹת,
וּלְאִישׁ לֹא נִתְחַבֵּר — לֹא נִסְכּוֹן לְאִישׁ ·
וּבֵינוֹת לָעִתִּים כֵּן תֶּאֱרַךְ דַּרְכֵּנוּ
אֱלֵי יְרוּשָׁלַיִם אֲשֶׁר בְּלִבֵּנוּ!

ובכן פתר גם סטיפן צווייג את שאלת היהודים. המעט לו אשר הוא כותב את דברי ימי אשכנז ואת המאורעות אשר עברו עליה בשנים האחרונות, ואת ישראל ואת מלכו ואת נביאו לקח לו רק למשל, והוא בא ומתעסק דרך־אגב גם בנו קצת. הלא סוף־סוף אנחנו הוא העם אשר נאמר בו: ויד כל בו!

ועוד דבר אחד יודע סטיפן צווייג להגיד לנו: — את אשר יחשבו הגויים עלינו. הלא כה הם הדברים אשר שם בפי הכשדים הממונים על הגולים להוליכם ולהיות עינם פקוחה עליהם. האחד אומר: „ראה־נא איך הם הולכים... כמנצחים יכוננו צעדיהם... בעיניהם אור נוגה“. והשני עונה: „מה נפלא העם הזה! האם לא המנוצחים הם? האם כזב להם איש והביא אליהם שמועת־שוא להשיא אותם כי יש גאולה להם? שמע־נא את אשר הם מדברים!... הלא מזמרים הם!... אכן נפלא העם הזה! אין איש יבין אותו לא במריו ולא בענותו! מי יבין לו?... אכן בנעימות רוחו אלה צפון כח נסתר, וממנו צפויה אלינו סכנה... הלא כן יבוא מלך העירה, ולא גולים! לא ראה עוד העולם עם אשר כזה“...

בין כה וכה והגולים הולכים ומזמרים:

בֵּין־גּוֹיִם נֵלֵכָה, לְעִתִּים נֵלֵכָה,
בִּרְחוֹבוֹת אֵין־קֵץ וּבְקֶרֶב כָּל־צָרָה ·
נֵצַח אֲנַחְנוּ הַמְּנֻצָּחִים לָנֶצַח!
נִכְנָעִים לָעֵדֶר שֶׁשָּׁמָּה הִרְגַּעְנוּ,
עֲבָדִים מָשְׁפָּלִים לְשִׁפְלוּת כָּל־עַבְדוּת—
אַךְ־הִנֵּה הֶעָרִים תְּמוֹטַטְנָה, הָעַמִּים
יֹאבְדוּ בַחֲשֵׁכָה כְּמַפְּלֵי כוֹכָבִים,
וְאֵלֶּה שֶׁחָרְשׁוּ בַשּׁוֹט עַל־גַּבֵּנוּ
יָסוּפוּ וְיֹאבְדוּ כָּל־דּוֹר אַחֲרֵי דוֹר,
וַאֲנַחְנוּ רַק נֵלֵךְ, רַק נֵלֵךְ, רַק נֵלֵךְ
וְנַעֲמִיק הֵאָסֵף אֶל־קֶרֶב כֹּהֵנוּ,
שֶׁנָּחַל מֵעִם־הָאֲדָמָה נִצְחָיו
וּמִן־הַמַּכְאוֹבִים — אֶת־אֵל אֱלֹהָיו ·

ואחד הכשדים אומר: „רק אין זאת כי אם סוד כמוס בלבם אשר יהפוך אותם וישים אותם לאחרים; דבר לא־נראה ינשאם תמיד אל־על“. והשני

עונה: „כן... מאמינים הם לאשר לא־יֵרָאֶה... וזה סודם...“ והפקיד המנהל אומר: „איך יביט איש את אשר לא־יֵרָאֶה ואיך יאמין לאשר לא יראהו?... רק דבר סתר הוא הצפון בקרבם כמו בקרב האשפים אשר לנו... אכן טוב נעשה כי נלמד מהם את הדבר הזה“... והכשדי הראשון עונה: „את הדבר הזה אין איש יכול ללמוד. רק האמין יוכל איש — והם אומרים כי זה הוא אלהיהם“.

בין כה וכה והגולים הולכים והם מזמרים:

עִבְרִים אֲנַחְנוּ אֶת־הֶדֶרֶךְ עָנִינוּ הַקְּדוֹשָׁה
מִמַּסָּה אֶל־מַסָּה וְעַד־הִצָּרְפֵנוּ:
אֲנַחְנוּ הַמִּתְגָּרִים נֶצַח וְנֶצַח מְנֻצָּחִים,
אֲנַחְנוּ הַנֶּאֱחָזִים נֶצַח וְנֶצַח נִגְאָלִים,
אֲנַחְנוּ הַנְּפוֹצִים נֶצַח וְנֶצַח מְקֻבָּצִים,
אֲנַחְנוּ כַּדּוּרֵי הַמִּשְׂחָק לָעַמִּים וְזוּ לָעֲגָם,
אֲנַחְנוּ הַיְחִידִים בְּאֵין־אֶרֶץ וּמוֹלֶדֶת ·
נוֹסְעִים אֲנַחְנוּ לְנֶצַח נְצָחִים,
הַפְּלִיטִים הָאַחֲרוֹנִים
לְמַחֲנֶה בְּאֵין־אַחֲרִית,
הַנּוֹסְעִים וְשָׁבִים הַבַּיְתָה לֵאלֹהִים,
אֲשֶׁר הוּא רֵאשִׁית כֹּל וַאֲשֶׁר מוֹצָא כֹל הִנּוֹ,
עַד־יִהְיֶה הוּא לְבַדּוֹ לָנוּ לְמוֹלֶדֶת,
כִּי בְאֵין מַרְגּוֹעַ כָּמוֹנוּ בְּכוֹכָבָיו וּבִשְׁנוֹתָיו
יִתְהַלֵּךְ גַּם־הוּא בָעוֹלָם וּמְסוֹבְבוֹ וּמְאִירוֹ,
עַד־נָסוּף וְנִהְיֶה לַאֲשֶׁר לֹא־יֵרָאֶה:
עִם אֲשֶׁר אוֹבֵד וְרוּחַ לֹא־יָסוּף ·

והכשדי עונה באחרונה: „אין איש יכול לנצח את אשר לא־יֵרָאֶה! יכול אדם להמית אדם, אבל לא ימית את הרוח החי בקרבו. יכול אדם להכניע עם, אבל לא יכניע לעולם את הרוח!“ —

וגם התורה הזאת איננה חדשה ביותר ולא היתה כדאית שבשבילה יכתוב איש „שירה דרמטית“ בתשע תמונות.

ואולם סטיפן צווייג כתב אותה — ואני לא יכולתי בלתי אם לדבר עליה מעט. הן סוף־סוף, אם נאבה ואם נמאן, נוגעת היא אלינו. אָכן זאת היא אחרית איש אשר ירדוף אחרי טנדנציה: הטנדנציה תשאר ממנו והלאָה, וכל שירה וכל רוח שירה תבגוד בו ותעזבנו.

ידידך

ד ו ד פ ר י ש מ א ן.

מ. זטורי:

שִׁירִים

I

הַיַּעַר הַשָּׁחוֹר הֶעָבוֹת מַשְׁרֶה פֹּה אֶת צִלּוֹ,
קִיר־בַּרְזֶל עוֹמֵד זָקוּף, חוֹתֵם אֶת הַדְּרָכִים;
כַּנְפֵי עֲנָקֵי־אֵל עַל שְׁבִילִים צָרִים סָכִים, —
וְאוֹפֶל, דּוֹמֶה, נִבְרָא כְּאִלּוּ רַק בִּשְׁבִילוֹ.

זָקֵן הוּא הַיָּעַר: קָבַר כָּל בְּנֵי־גִילוֹ;
מִשְׁתָּרַע חָשׂוּף נֶגְדּוֹ מֶרְחָב עֲלוּב־סְבָכִים;
וְגֵאֶה הוּא הַזָּקֵן, כְּאַחַד זִקְנֵי הַמְּלָכִים:
לֹא הוּנַף עָלָיו בַּרְזֶל, לֹא נֻפַּח עוֹד מִטִּילוֹ.

II

עַל רֹאשׁ־הַגִּבְעָה מְטַפְּסִים הָאִילָנוֹת.
נִשְׁאַר שָׂרִיד שָׁם: יַעַר זֵיתִים עַתִּיק;
בּוֹחֵל הוּא בָעֵמֶק; — וּכְאִלּוּ מְקוֹמוֹ יַעְתִּיק —
עוֹלֶה הוּא בֵּין סְלָעִים אֶל מְקוֹר־הַמַּעְיָנוֹת.

לְמַעְלָה, עַל רֹאשׁ הַפִּסְגָּה עוֹמְדָה שִׁקְמָה זְקֵנָה,
מְצִלָּה עַל הַמָּקוֹר, רַחֲמֶיהָ עָלָיו תָּעַר;
וּבְשַׁחֲרֵי־אָבִיב כְּאִלּוּ כֻלָּהּ עֲשֵׁנָה —
לַשֶּׁמֶשׁ מַעֲלָה קְטָרְתָּהּ, מִתְפַּלְּלָה עַל הַיָּעַר.

III

עַל הַגִּבְעָה שָׁם הַגְּבוֹהָה —
מִתְנוֹסְסָה אֲשֵׁרָה;
שְׂרִיד־קְדוּמִים עוֹמְדָה הִיא
עֲלוּבָה וַחֲרֵרָה.

דַּלָּה, חֲשׂוּפָה — בּוֹלְטִים מְגֻלִּים
שָׁרָשִׁים לָהּ מִתְיַבְּשִׁים;
עֲנָפֶיהָ עָלִים צְנוּמִים —
קַיִץ עוֹד מִתְלַבְּשִׁים.

חֲרֵבָה, עֵירוּמָה הִיא הַגִּבְעָה —
מְכַסָּה עַל הֶחֳרָבוֹת; —
לֵילָה אוֹר וָאוֹב מִתְמַלְּאוֹת
הֵן שֶׁל רוּחוֹת שָׁבוֹת.

וּמִמּוּלָהּ מֵעַל הַצּוּק
רוֹמְזָה לָהּ חֲבֵרָה;
וּבוֹקֶר בּוֹקֶר עוֹנָה לָהּ
בְּדִמְעוֹת־טַל הָאֲשֵׁרָה.

תרע"ו.

IV

בֵּין הֶהָרִים שָׁם בַּנִּקְרָה
הָעֲמֻקָּה, הַדּוֹמָמֶת —
אֵיזֶה פֶּלֶא־רָז מִתְרַחֵשׁ,
רִקְמַת־סוֹדוֹת אַט נִרְקָמֶת;

וְאֵין אִישׁ יֵדַע מַה נַּעֲשָׂה.
עָטָה פַחַד עֵמֶק, שְׂדֵמָה;
עַל הֶהָרִים דּוּם־קִפָּאוֹן
וּבֵין הַסְּלָעִים אוֹרְבָה אֵימָה.

עָבִים כְּבֵדִים רוֹבְצִים מָטָה
וּמִתְרוֹמְמִים מִיָּם;
שׁוּר, הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁל שְׁמֵי־בַהַר
רוֹחֲצָה עַתָּה בְּזֶרֶם־דָּם.
וְעוֹד מְעַט וְיָרַד עֶרֶב,
שַׂלְמַת־אֵפֶר — אֲוִיר עָטָה;
וְסוֹד בֵּין הָרִים נִרְקַם דּוּמָם
יִתְפָּרֵץ סוֹעֵר עִם עֲלָטָה.

V

מִמֶּרְחַק־הַיַּמִּים נֶהְדַּף הַסַּעַר,
נִרְדַּף עַד בּוֹאוֹ הֲלוֹם;
וַיֶּהוֹם הַסַּעַר, וַיִּבְכֶּה הַסַּעַר
עַד כִּי יָרַד הַיּוֹם.

וַיֵּרְדוּ דִּמְדּוּמִים וַיַּחְתְּלוּ הָאֲוִיר
בְּרִקְמַת־שְׂבָכָה שֶׁל אֵדִים;
וּבִקְצֵה הָאוֹפֶק — עָבִים כְּבֵדִים
וּבָרָק — כָּל עַיִן מְעַוֵּר.

וְקוֹל רַעַם רָחוֹק הָמָה, נֶאְלָם —
הֲקָרֵב אִם הוֹלֵךְ הִנֵּהוּ?

וַיִּגְוַע הַיּוֹם, כֹּה פִּתְאוֹם נֶעְלָם,
וְאֵין יוֹדְעָה בַּת־לַיִל קְבֻרָהוּ ·

וְלֹא נִרְאָה הַלַּיְלָה, וְאֵין תֹּאַר לַלַּיְלָה,
אֵין צוּרָה לָאֲוִיר הֶעָכוּר;
צָפָה הָרִקְמָה, אֵפֶר לְמַעְלָה —
הָעוֹלָם כְּמוֹ עָמוּם וְסָכוּר ·

VI

הֶהָרִים רוֹחֲצִים בְּיָם שֶׁל אוֹר,
מַבְרִיק תְּכֹל־זָהֳרָם;
כּוֹרְעִים עֵצִים בֶּרֶךְ מוּל
רוּחַ־לַיִל זֶה עֲקָרָם ·

עָבַר כֹּל; הַלַּיְלָה הָלַךְ,
שָׁכַךְ לוֹ הָרוּחַ;
בִּגְלִימַת־זֹהַר מַלְאָךְ שָׁלֵו
מִתְהַלֵּךְ לוֹ לָשׂוּחַ ·

תרע"ז.

שמעון גינזבורג:

אַבְרָהָם יַעֲקֹב פַּפִּירְנָא

שארל בודליר, שהיה משורר הומאני יותר משחפץ להתראות, מתאר, באחד משירי־הפרוזה אשר לו, יום הלולה וחגגה להמון־הכרך, יום טוב שמצפים לו כל ליצני הקרקס, המוקיונים, המזמרים, המרקדים, המנחשים והרופאים ההמוניים העושים בלהטים, שממנו פרנסתם נמצאת לכל שאר ימות השנה. הם מבדחים את הקהל ומשעשעים את לבו — וההמון עומד מסביבם משתאה ומתפעל ומשלם להם במיטב כספו. והנה ראה המשורר בסוף שורת הסוכות של עושי מעשי־להטים אלה ליצן זקן, חורבת־אדם, העומד נשען על אחד העמודים אשר לאהלו ומביט אלם על סביבותיו. בכל ששון, התעוררות, מצהלות; ובאהלו העזוב, אשר איש לא יפקדנו — עוני, עוני בכל שבט עברתו. והעלוב הזה לא היה בוכה, ולא מרקד, ולא עושה שום תנועות, ולא מכריז שום כרוזים. הוא לא שר כל שיר, משמח או מעציב, ולא בקש רחמים מאיש. הוא היה אלם וחסר־תנועה. הוא נכנע לגורלו ועזב את המערכה. הוא כבר מלא את תפקידו בעולמו. — ובעזבו את השוק, מספר המשורר, בקש לעמוד על מקור התוגה הפתאומית אשר תקפתהו למראה הזה — ומצא: „ראה ראיתי זה־עתה את סמלו של הסופר הזקן, אשר נשאר בחיים אחרי מות דורו, שהיה מעסיק את לבם בכשרון מזהיר; סמל המשורר הזקן, אשר נשאר בחיים ללא ידידים, חסר־משפחה וחשוך־בנים, מדוכא מתוך עניו וכפיון־הטובה של הקהל, ואשר אל אהלו אין העולם השכחן רוצה עוד לסור!“ —

בשיר זה של בודליר נזכרתי, בהביא זה לא כבר אחד העתונים העברים מרוסיה את הבשורה המעציבה על־דבר מותו של המבקר הזקן אברהם יעקב פאפירנא. מה השם הזה אומר עכשיו לבני הדור החדש? לא כלום. רחוק ממרכזי הספרות ונשכח מלב הקהל חי פאפירנא את עשרות־שנותיו האחרונות, שנשתתק בהן כמעט לגמרי. הוא נכנע לגורלו — ופרש לו בחשאי לקרן־זויתו. הוא כבר מלא את תפקידו. והן היה זמן, אשר היה פאפירנא אחד מראשי המדברים בבקרתנו הספרותית. הן היה זמן, אשר לפת האיש, כשמשון זה, את העמודים אשר אוהל הספרות העברית נכון עליהם בימים ההם — לא למען הפילו, כי־אם לתקנו ולסעדו על יסודות חדשים; וכל הקוראים המשכילים בני הדור ההוא ידעו את שמו, אם־כי אולי לא ידעו את כל ערך עבודתו ואת אשר הגדיל לעשות בבקרתו הנאמנה לספרותנו ולהתפתחותה.

I

במות אברהם יעקב פאפירנא נסתם הגולל על תקופה ארוכה לפי הערך, תקופה שתחילתה נעוצה בשנות הששים למאה שעברה, הן שנות ה„השכלה" בעצם תקפה וגבורתה, וסופה — בראשית שנות המאה העשרים, בזמן זריחת שמשה המבהיקה של הציוניות המדינית. לפני שמונים שנה נולד, בשנת ת"ר; ואת דרך־חייו, הנחלקת לשתי תקופות, עבר פאפירנא מעבר טבעי בצעדי־און של אדם המכיר בחובתו וממלא אותה באמונה, ועם זה בצניעות מיוחדה במינה, שלא מצינו דוגמתה לא אצל אברהם אורי קובנר חברו, שהקדימו בדברי בקרתו בשנתים, ולא אצל חבורת המבקרים בני דורו שבאו אחריו. „עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיו" — זוהי הכתובת המתאימה ביותר לחיי האיש הצנוע הזה, אשר עתדו גורלו־כוכבו עם כל זה לחיי־עולם בתולדות ספרותנו החדשה בתור אחד מאבות הבקורת העברית הספרותית.

אמרתי: שתי תקופות היו בחייו — ואולם, על צד האמת, מהבחינה הסובייקטיבית, הנפשית, של המבקר המנוח, לא היו שתי אלה אלא תקופת־עבודה אחת ארוכה לטעם הטוב ולצרכי החיים הריאליים בספרותנו. למן דברו הבקרתי הראשון, „קנקן חדש מלא ישן", דבר סאטירי מצוין ומקיף זה, שהיה מכוון כנגד כל הצדדים המגוחכים והלקויים בספרות־דורו, אשר נדפס בה„כרמל" בשנת תרכ"ז, ועד שתי הערכותיו האסתיטיות האחרונות „אגרת בקורת" ו„שירה חדשה", שבהן קדם המבקר הישיש בברכה את שאול טשרניחובסקי, הפנים החדשות אז בספרותנו, אשר נתפרסמו בספרי „השנה" בשנות תר"ם ותרס"ב, — מאז ועד עתה אך שלשלת־התפתחות אחת היא בחייו; וכאז כן גם עתה אנו רואים בפאפירנא סופר לאומי אינטליגנטי וישר־לב, בעל ידיעות ובעל טעם, שכלי־זינו ההתולי אמנם אינו חריף ביותר, ואולם במקום זה מין בת־צחוק של הבנה ושל סימפאתיה מרחפת על כל דבריו, והיא הקונה את לבנו ביחוד להוקיר אותו אף בשעה שדבריו אינם נראים לנו עוד כחדשים.

המס היחידי, אשר שלם פאפירנא המבקר לתקופת־ההשכלה, היא ההקדמה הרוסית, הבאה בראש מחברתו „קנקן חדש מלא ישן", שפרסם, אחרי שנדפסו הדברים בה„כרמל", בהוצאה מיוחדה. בהקדמה זו פונה המחבר הצעיר, תלמיד בית־המדרש לרבנים אשר בווילנה, אל האדון הדירקטור „ניקולאי איבאנוביץ הנכבד מאד" בדברים אלה: „עבודתך הרבה והטובה בענין השכלתם ו„רוססותם" של בני־הנעורים היהודיים — — ממלאה את כולנו — — רגש תודה לאין גבול. — — ואני — — מרהיב בכל כבוד להביע לך את תודתי בהקדישי לשמך את חבורי זה, אשר על־פי תכנו וצורתו מתאים הוא במלואו לשאיפות שלך ושל כל ההוגים חבה להשכלת היהודים". איננו יודעים,

אם אָמנם התאים חבורו זה של פאפירנא במלואו לשאיפותיו של ניקולאי איבאנוביץ — אולם זאת ידוע נדע, כי התאים מאד־מאד לצרכי ספרותנו הלאומית, וכי מחברו הצעיר מלא בה, שלא מדעת, תפקיד לאומי חשוב. ולהלן הוא אומר באותה ההקדמה: „התוכן של חבורי כולל השקפה אסתיטית על הסופרים הכותבים בשפת עבר, והוא מיוסד על עיקרי תורת־הספרות המודרנית; ואשר לחיצוניותו, הנה השתדלתי ככל האפשר לשוות לו מראה־פנים רוסי —— בהכניסי בו טרמינים רוסיים —— במקום הגרמניים, שמשתמשים בהם אצלנו מני אָז". אלה הם הרשמים הקלושים היחידים, שהשאירה תקופת־ההשכלה בדברי־הבקורת של פאפירנא; לפיכך — אין לציין אותו בתור „בן דור ההשכלה", שאין הגדרה זו אומרת לנו כלום בהבנת פעולתו ואישיותו של המבקר המנוח. חוט־השדרה של יצירתו לא נכפף מעולם, כזה של אורי קובנר, למשל, תחת עולה של ההשכלה היבשה, המתבוללת, המשועבדת, ורוחה המשחית של זו — המורגש לפעמים עד כדי להרגיז את הנפש בכתבי קובנר — לא נגע בו, בעומקו, כל עיקר. כאשר יעידו ביחוד „זכרונותיו" רבי הענין והיופי, הכתובים ברוח של הבנה אנושית בלתי־משוחדה ובהומור דק וסולח, שפרסם בתקופה האחרונה על־דבר ראשי המשכילים בימיו. וכאשר יעיד גם חרוז זה בשירו הסאטירי הגדול „שיחות חיות ועופות", שנדפס בשנת תרנ"ב:

„הַשְׂכָּלָה! אַךְ אַיֵּה הַחַיִּים, הָאוֹר וְהָאֹשֶׁר?" —

לא ב„קנקן חדש מלא ישן", זה צעדו הראשון של פאפירנא בבקורת, לא ב„הדרמה בכלל והעברית בפרט", זה מפעלו הבקרתי היותר חשוב, שנדפס בשנת תרכ"ח, ולא כל־שכן במאמריו הבקרתיים, שפרסם בתקופת הלאומיות (אחד על לורד ביירון ו„נגינות ישראל" שלו והשנים הנזכרים על טשרניחובסקי), — אין להכיר בפאפירנא את הסימנים השליליים, האופיים לבן דור־ההשכלה. כי אף בסגנונו, המדויק פחות או יותר והמזכיר את סגנונו של ליליענבלום בתקופתו המאוחרה, עבר פאפירנא את דור־ההשכלה מרחק רב. זה היה מבקר אסתיטי, שבמקרה הטיל עליו הגורל לחיות את מיטב ימי חייו בתקופה של מלחמה והסתערות. התקופה דרשה לוחמים ולא בונים, ואברהם יעקב פאפירנא היה, בשורש נפשו, ב ו נ ה ולא לוחם. לפיכך לא עשו דבריו רעש, כרעש אשר הקימה המחברת „חקר דבר" של חברו הלוחם קובנר; אולם אין ספק, כי רשמו של פאפירנא בספרותנו והתפתחותה היה יותר מתמיד ויותר נאמן.

II

אָמנם כן. פאפירנא, שהקדיש את ימי זקנתו ביחוד להוראָה צנועה ולחבור ספרי־למוד, היה על־פי עצם מהותו מ ו ר ה, מורה להועיל; אולם

תקופת שנות הששים, הסוערת מבחוץ והמקדשה מלחמה על כל הרקב שמבפנים, הנה באה וקראה גם אותו — לאחוז בנשק. ובמחברתו „קנקן חדש מלא ישן", הכוללת שלשה מאמרי בקורת מקיפים והמכילה שמונים ואחד עמוד בפורמאט קטן, אנו רואים את פאפירנא יוצא אל מערכות המלחמה.

במאמר הראשון יניף את שוט בקרתו בעיקר על החיצוניות המגונה והמנוולת אשר לספרות־דורו: על הבטלנים החדשים שקמו לנו במקום המפלפלים הישנים „להוציא שם היראטה בל"א ממלת הרי־את בארמית ומלת אלמאזען מן על מזון ומלת נאכלאס מן נחלת, זאממער מן זמיר וכדומה". ועל מבארי התנ"ך, שקמו „להרים גרזן וקרדומות על פסוקי כה"ק הנאנחים והנאנקים תחת יד מחברי ישראל — — וספרת ישראל פרה ורבה מחברים כאלה ומולדת אותם ששים בכרס אחד. וראיה לדבר מכה"ע לבנ"י, אשר מיום צאתם לאור עד היום הזה כמעט אין עלה אחד שלא יבואו בו באורי כ"ק ומאמרים פהילולוגים בתנ"ך, במאמרי חז"ל ובמדרשיהם". ועל המחברים, „שהחליפו אויטאָריטאטים ישנים באויטאָריטאטים חדשים. ותחת הרשב"א, הרדב"ז והתשב"ץ, יקחו למו את מאקאָליא, באָקל, פייערבאך, בוכנער ודומיהם — — צאו נא וקראו בספרי הליטעראטור החדשה, הלא תראו ותשתוממו לראות עין בעין את העיינים והציונים הרבים ואת הערב רב הבא בהם משמות ספרי חכמי העברים והעמים לרוב בלי שום צורך, רק למען העלות ענן ואָבק בעיני הקוראים בבקיאותם הגדולה בכל פנות התורה והחכמה". ועל בעלי ההערות העבות והרחבות, אשר „כמעט אין ספר חדש בליטעראטור העברית יהי שירי או פראָזי, ראָמאן או דראמא שלא תהא בטנו צבה מהערות עבות ורחבות, אשר לפעמים יגדלו וירחבו מהספר ההוא בעצמו". ועל בעלי ההקדמות, אשר „בכלל המחבר בהקדמתו — הוא כבביתו. שמה יתרועע עם אחיו ורעיו ומספר מגרושי אשתו הראשונה, מהכנסתו את בתו לחופה וכדומה מדברים הנחוצים להבנת ספרו". ועל המחברים והרבנים בעלי ההסכמות, המפרכסים זה את זה „בלשון הגדה של פסח כזה: כבוד ידידי! חכם הוא, מליץ הוא, משורר הוא, נשגב הוא, מדקדק הוא, חוקר הוא, אל בנה, אל בנה, בנה בית הצלחתו בקרוב!!" ועל המשוררים וקהל־קוראיהם, „המכנים כל חרוזי קרץ ופרץ, נגע ופגע בשם שירים, וכל חורזי שור וחמור בשם משוררים". ועל הסופרים, הקוראים לספריהם מיני שמות משונים, כגון „מחצית השקל, אגודת אזוב, כפתור ופרח, כסא דהרסנא, — — מצח אהרן, ישמח משה — — וכדומה — — וכבר ראיתי ספר אחד בשם אברהם יגל, וזה לא כביר יצא לאור ספר יצחק ירנן, ובטח יתעורר בקרוב איש זריז לחבר ספר ולכנותו בשם יעקב ובניו". ועל המליצים,

הכּותבים על טהרת הלשון „דלוג רב תחת טעלעגראף, דע פּתע ־דעפּעשע, פּתקי אויל לפּאסקוויל, וכן כּתב אחד המליצים בּמו עדי לו תחת במעדאליע. והרעדאקטאר ה׳ כּהן צדק דורש מלת גאליציען פּעם לרעה ופעם לטובה וכותב גולי ציה, גולי ציון — — וביחוד הראו מליצי ישראל נפלאות בּשנויי השמות העצמיים של אנשים פּרטיים, כּמו למשל: עבר עב תּחת אוווראָוו, מאיר לעטרת תּחת ר׳ מאיר לעטע־רים — — וביחוד שׂכל המשורר ה׳ מ. (הוא מיצקון אשר שלח בּו קובנר את חצי־לעגו בּמחברתּו „חקר דבר") את ידיו ויעשׂה לנו מטעמים כּאלה בּשם הפּרופיסור ה׳ חוואלסאהן כּמו: חבל לשון, כּבל אָסון, חבל שאון, חבי ללשון, כּה בלשון וכדומה". — בּימינו אלה נקראים הדברים כּאניקדוטה, ואולם בּימיו של פּאפּירנא היתה זאת עובדה מדאבת־נפש: בּהבלים ההם השתּעשעו אנשים משׂכּילים מישראל בּמשך יותר מדור אחד!

בּמאמר השני עובר פּאפּירנא, כּרופא מומחה זה הבּודק בּחולה אשר לפניו, מן החיצוניות אל הפּנימיות; וכאן הוא מתעכּב בּפרוטרוט על נגע הפראזה אשר פּשׂה אָז ביחוד בּגוּף הספרות. בּמאמר זה מורגשת בּיותר השפּעת המבקר הריאַליסטי הרוסי פּיסאריב: „הליטעראטור היא מראה החיים. וכמו שתּנאי מעלת הראי הוא: להשיב לנו הדבר הנראה כּמו שהוא בּלי חסרון ויתרון, כּכה על הליטעראטור המשובּחה להציג לעינינו את החיים כּמו שהם, בּלי תּוספת וגרעון". אולם, קובל הוא, „סופרי עמנו ומשורריו — — בּהקדישם והעריצם את ספרי קדשנו — — לקחו למו ציורים ופרחים לפאר בּמו רעיוני רוחם, לא מן הטבע אך מן ספרי קודש אלו, עד כּי יצאו מאמריהם, מכתּביהם ומליצותיהם, רחוקות תּכלית רחוק כּבצורתם כּבחמרם מן העולם ההווה. — — ואם יאמר איש לתרגם דברי הכּותב ללשון אחרת, לא יעלה בּידו מאומה, כּי האהבה לרסיסי הכּתובים תּקלקל שורת הכּותב ותוליך את רעיונותיו שולל ארחות עקלקלות, ומזה יצאָה לנו נפיחת הלשון והפהראזאָלאָגיע הנוראָה". רק מרדכי אהרן גינצ־בּורג משׂביע את רצון המבקר, כּי הוא „אחד היה בּספרתנו — — אשר מאַס בּמליצות כּאלה ויבחר לו שׂפה בּרורה המתאמתת עם הרעיון המלובּש בּה". ולא את ה„בּעללעטריסטיק העברית" בּלבד השחיתו „הפהראזים האלו", כּי „עוד יותר הרבּה השחיתו והתעיבו את החלק המדעי של הליטעראטור שלנו, ששם כּל גמגום וקלקול הלשון משחית הכּונה". וכך, מתאונן פּאפּירנא, הרגילו סופרי ישראל את קוראיהם „להאמין בּדבריהם ולא להבינם, וכיון שיבין הקורא דברי המחבּר — הלא דבר נקל הוא! — יאמר — ומאי קמ"ל? פּשיטא!" אָז יתּן את אותותיו המורה בּפאפּירנא, והוא מוסיף: „והנה — — המליצות הזרות והתּארים המוזרים הללו — — אינם עצמיים לשׂפתנו ולא השתּמשו בּהם מעולם לא נביאינו ולא חכמינו — — שידעו תּמיד לבאר

דבריהם באר היטב, ולא רדפו אחרי מליצות־הבל — — ובכלל בכל ספוריהם, תפלותיהם ומאמריהם נמצא הסכמת הצד החיצון עם הפנימי, הלשון עם הרעיון, וכל אלה לא במליצות נמרצות, לא בסער וסופה, לא כחל ולא שרק ולא פרכוס — ויעלת חן". יושם־נא לב לדברים האחרונים האלה, כי בהם מתבטא כל אָפיו של פאפירנא המבקר. וכאן הוא מביא דוגמות רבות ממאמרי התלמוד, להוכיח על הרצוי בסגנון בניגוד לאי־הרצוי אשר בסגנון הספרות של ההווה. וכבר בדוגמות אלה אָנו מתבוננים ורואים, כי השלילה והחיוב כרוכים אצלו, וכי על צד האמת אין פאפירנא בא להלחם, אלא ללמד.

וכמה זהיר הוא אף במלחמתו, שלא להפריז על המדה! כמה אופיי מצד זה סיום המאמר השני: „והנה חלילה וחלילה להחליט ולאמר, כי כל סופרי ישראל מליצי און הם, ידעתי גם ידעתי כי יש ביניהם סופרים נכבדים ויקרים, אשר יתנו פאר והדר לספרותנו — — אבל חובה עלינו לבלי להונות א"ע ולהודות על האמת כי עוד לא נקינו מאשמות רבות לדרכי הלשון והיופי — — וחובה על כל אָדם אוהב אמת, להעיר על אלה וכיוצא בהן אָזני הסופרים — למען נוכל ללכת גם אָנו שעל בשעל עם בני איירופה". כמה אמתי הסגנון חסר־הברק, וכמה מביע הוא בנאמנות גמורה את תכונת רוחו הצנוע של פאפירנא, העשוי עם־זה לבלי חת!

אל עצם הענין נגש המבקר במאמר השלישי שבמחברתו. אחרי הבדילו בקיצור נמרץ בין „מלאכה" ובין „מלאכת מחשבת", זו „אמנות" בלשוננו היום, עובר פאפירנא בסקירה קלה על תכונותיהן של האמנויות השונות: הבנין, הפסול (בלשונו של פאפירנא „פתוחי עץ ואבן"), הציור, הנגינה (בלשונו ה„זמרה"), עד שהוא מגיע אל השירה, שהוא רואה בה חזות־הכל. המשורר הוא „האחד הדגול מרבבה, אשר יאחד בקרבו שני הכשרונות הללו — — כשרון להתפעל התפעלות חזקה ממראות הטבע והעולם וכשרון למסור את התפעלותיו כמו שהם בתמונות וציורים חיים ובלשון מהודר לפי ערך הענין המסופר בו לאוזן רעהו". ההגדרה אינה עמוקה ואינה חדשה, כמובן, ובכל ספר־למוד של תורת־הספרות נמצאנה; אך הן כבר הקדים המחבר והודיענו בהקדמתו, כי תוכן חבורו „מיוסד על עיקרי תורת־הספרות המודרנית". ובכלל אין לפאפירנא שום פריטנזיות יתירות של הוגה דעות מקוריות. אין הוא אלא מורה עממי, והתורה שהוא מרביץ ברבים אינה חדשה בעולם הנאור; אלא שהוא מורה־אָמן, המשעבד את החומר אשר לפניו ומשתמש בו בטוב טעם ודעת לרצונו ולצרכו. והצורך המורגש לו בספרות־דורו הלא הוא: לחנך את קהל־הקוראים, לתת בידם קנה־מדה כל־שהוא, למען ידעו להבדיל בו בין המשורר האמתי ובין משורר החרוזים, היתדות, הא"ב ותשר"ק, הגימטריאות, הלפ"קים והחז"קים, האלפין והממין, אשר שרצו בימיו בספרות העברית כל־כך, עד כי כמעט „היו כל

עם ה' משוררים מקטנם ועד גדולם, מן החנוני המוכר כלי חרש — עד פוסקי הלכות ודינים, כולם הרימו בשיר קולם". וכי קנה־מדה זה שלו היה בר־קיים ובר־ערך — תוכיח העובדה, שעזר לו טעמו לפאפירנא לא רק לזרות הלאה את „שירתם" המלאכותית של החרזנים, אלא אף לעמוד על השירה האמתית המעטה שהיתה בימים ההם ולהעמיד עליה את בני דורו. „ולבד המשוררים הנפלאים שהיו בימי הבינים — אומר הוא שם — כמו: בן גבירול, ר' יהודה הלוי, ר"י אלחריזי, עמנואל וכדומה, נמצא בהעפאָכע האחרונה של הליטעראטור שלנו — — משוררים נכבדים ואמתיים, כמו הרנה"ו, ר' אפרים לוצאטו — — ה' לעטערים — — ה' לעבענזאהן (אד"ם) — — וביחוד בנו המשורר האמתי, ליערמאָנטאָף העברי, ר' מיכה יוסף לעבענזאהן — — שלדעתי אין דומה לו בכל הקודמים לפניו והבאים אחריו, בעוז רוח דמיונו, בהדר ציוריו הטבעים ובנועם לשונו הנעלה על כל שבח. — — בעקבות המשורר היחיד ומיוחד הזה, הלך ראש משוררינו בימים האלה מהרי"ל גאָרדאָן — — שבאמת נוכל לכנותו בשם משורר־עם". יכולים אָנו שלא להסכים לאיזו מדעותיו, אולם בדרך כלל משפטיו נכונים, והבקורת העברית קבלה ואשרה כמעט את כולם.

ואף כאן פאפירנא מסיים בהתנצלות: „ועתה — — אדוני המחברים, אם תמצאו במחברתי זאת — — דברי התול וסתירה — אל תדמו אדוני כי בשאָט נפש פסעתי על ראשי עם קודש — — שאין כוונתי חלילה לחלל כבוד הקטן שבחכמי ישראל, אבל כל מטרתי היא — התועלת הכללית של ספרותנו". טון זה של מבקר צנוע וישר־לב, שכל כוונתו היא רק להועיל ולתקן את הדברים הצריכים תקון, טון זה, שלא נמצא אצל קובנר ולא אצל שאר כותבי־הבקורת בימים ההם, ראשון הוא בבקרתנו הספרותית, וממנו ירשוהו, עוד בחייו, טובי מבקרינו בני הדור הזה.

III

אך אם „קנקן חדש מלא ישן" אינו משמש לנו עתה אלא ראי נאמן לפניה העלובים של ספרותנו בשנות הששים (כשם שקונטרסו של דוד פריש־מאן „תוהו ובוהו" מוסר לנו ביתר ברק וביתר כשרון סאטירי את קלסתר־פניה של ספרותנו בשנות השמונים), וסוף־סוף אין למחברתו זו הראשונה של פאפירנא אלא ערך היסטורי, — הנה מחברתו השניה, שנתפרסמה כשנה אחרי הראשונה בתור הוספה ל„המליץ" ושמה „הדרמה בכלל והעברית בפרט", הריהי מפעל חיובי, מפעל ספרותי־בקרתי חשוב, שלא אבד כלום מערכו אף כיום הזה.

במחברת זו, המכילה בסך־הכל 25 עמוד בפורמאט קטן, מטיף פאפירנא את לקחו, לקח אָדם משכיל שקרא ושנה בספרות העולם, לקוראים העברים על מהות האפוס (בלשונו „עפאָס"), הליריקה (בלשונו „לירא") והדרמה.

בצמצום סגנוני נפלא (ביחוד אם נזכור, כי נכתבו הדברים בשנת תרכ"ח!) הוא מגדיר שלש אלה, ועובר אל המחלקה היותר חשובה בדרמה — הטרגידיה. „מה הבין היוני בשם „טראגעדיא"? לא אסון איזה איש בסבת מעמדו הרע או בסבת מקריו הרעים — לא, האיש אשר פגעו הדוב ויקרעהו לגזרים לא יוכל היות תוכן הטראגדיע! המיתה היא רק אז טראגית, בעת אשר היא איננה מקרית אבל תולדה מוכרחת מטבע האדם פנימה, וממעמדיו השונים חוצה. — — בהמיתה הזאת נראה נצחון האידעע (הרעיון) הרוחנית על החיים החמרים, הנצחי והקימי — על העובר והנפסד, נצחון החובה המוסרית על החיים הכלים. ואז רק אז תגלה לפנינו נפש האדם בכל הדרה, היודעת לקנות במחיר הויתה — הוית אידעע נצחית, אלהית וללחום עבורה עד רגעה האחרון. וזהו סבת הענג הנעלה אשר נרגיש בדרמה, בעת אשר תמלאנו פחד ושממון". הגדרה זו של הטראגידיה מוסברת בשתי דוגמות: בנתוח תכנן של „הטראגעדיא המפוארה אנטיגאנא לראש הדראמא־טורגים היונים — סאפאקל", ושל „הטרגדיא האמלעט לראש הדראמאטורגים בעולם החדש: שעקספיר האנגלי". הדברים בכללם אינם חדשים לנו — אולם בשעתם היה בהם לקהל הקוראים העברים משום „קריעת חלון לאירופה".

המבקר הקדים את הדברים האלה על הדרמה בכלל, טרם בא לדבר על הדרמות העבריות בפרט, „כי להיות השירה אחת מחכמות היופי, שאין כלליהן ויסודותיהן ידועים לרוב קוראי העברים, שלא קראו ספרי שפת עם אחר בענין הזה, לכן החפץ לכתוב בקורת על אחד מחלקי השיר בלשוננו, הוא מוכרח בראשונה להציע את כללי החלק הזה מן השיר ויסודותיו, אם יחפוץ שתהיה בקרתו בקורת פנימיית, הבנויה על יסודי היופי וההגיון ושלא תהיה מוגבלת בדברים חיצוניים להשירה". אחרי הקדמה כללית זו, שאינה חשובה כל־כך לקוראינו בדור הזה, נותן לנו פאפירנא השקפה מקיפה ומפורטת על כל מה שנעשה בעולם הדרמה העברית למן ימי משה חיים לוצאטו ועד אד"ם הכהן, ועד בכלל; ודבריו אלה צריכים למוד היום כמו אז. אכן יחיד בדורו היה המבקר פאפירנא בדרישת התועלת החיובית, החיובית דוקא.

לראשונה מודד הוא בקנה־המדה האסתיטי שלו את הספר „לישרים תהלה" של לוצאטו ומוצא, כי „מפאת רוח השיר הנעלה והנשגב המתנוסס בו, מפאת אומץ לשונו האריגינאלי — — היה ויהיה תמיד כאבן נזר בהליטע־ראטור העברית, אבל הוא איננו דרמה, אף כי תמונה דרמית לו, יען אין בו מאומה מן האדם ותכונתו — — פה לא נראה פגישת תאוות שונות בלב אדם אחד או הרבה — רק פגישת דעות או מדות שונות מופשטות", אשר „לא היו ולא נבראו — אלא משל היו!" וכן מוצא המבקר מגרעות מנקודת־השקפתו ב„מגדל עוז" של לוצאטו, אף כי בה „היסוד הדרמי נראה ביותר", „בכ"ז איננה דרמה, כי ראשי המדברים שלה (שלום ושלומית) — — אינם פועלים מאומה, ונצחון אהבתם היה לא בכח רצונם ופעולותיהם כ"א

במקרה". בכל דבריו אלה על לוצאטו וכן על הבאים אחריו אָנו מכּירים בכּח־שכלו הנתּוחי של פּאפּירנא, כּח־שכל נתּוחי של מבקר ממדרגה ראשונה.

מן לוצאטו עובר הוא אל הספר „מלוכת שאול" מאת ר' יוסף האפרתי, „שהוא כּמעט הדרמה היחידה בספרותנו". מוצא הוא בה אָמנם מגרעות של אריכות דברים; וגם זה: „המשורר מצא כּל אלה נכון לפניו בסה"ק ולא נתן לנו משלו מאומה, — אבל העיקר, כּי ידע להציג לעינינו כּל האנשים האלה כּחיים אתּנו היום בכל צפוני טמוני רוחם הפּנימיי ובכל רגשותיהם השונות". לא כן ר' שלום הכּהן, שחבּר אף הוא שתּי „דרמות". המבקר מחליט, על יסוד נתּוח אמנותי שהוא עושה בו, כּי „הסופר הזה לא היה משורר מטבעו — ויתפּוץ לכתּוב שירים, בחקותו מעשי ידי אחרים", ב„ניר דוד" את ווייזל וב„עמל ותרצה" את משה חיים לוצאטו, „וזו גם זו לא עלתה בידו". הוא מזכּיר עוד את הדרמות המתורגמות לעברית מראסין: „גמול עתליה" בתרגום ר' דוד פראנקו מינדיס, ואותו הספר בשנוי השם ל„גזע ישי" בתרגום לטרים, ו„שלום אסתּר" בתרגום לטרים ורש"ל ראפּופּורט; ומגיתה — „בן אבויה", הוא תרגום חפשי מ„פויסט" מעשה ידי לטרים. מקצוע התּרגום עומד מחוץ לגבולות שהציב לו פּאפּירנא, ולכן הוא עובר לבסוף אל הספר „אמת ואמונה" של אד"ם הכּהן, „הכּהן הגדול במקדש ההשכּלה", כּפי שקורא לו ה„ארז" עורך המליץ בהערתו הקוריוזית, המצורפת למחברת־בקורת זו בסופה.

באמנות רבּה מנתּח המבקר את תּוכן יצירתו של אד"ם הכּהן ומחליט, כּי „הספר הזה מפּאת נושאו הנכבד, ומפּאת לשונו האָריגינאלי והנעלה מאד הוא מעשה אָמן נפלא מאין כּמוהו בהליטעראטור העברית, אבל ביחס אל חרושת המעשה או אל השירה בכלל ואל הדרמה בפרט (כּמו שכּנה המחבר את שם ספרו על שלשת שעריו), למורת רוחנו לא מצאנו בו מה שקוינו ממשורר מפואָר כּזה". „כּי הספר הזה אין לו ממדת הדרמה — — יוכלו להעיד שמות המדברים, כּי כולם שמות מופשטים ולא אנשים חמריים בעלי תאוה ורצון". „פּה — — נראה אַך מלחמת דעות כּלליות ויסודות הפכים, כּחכמה ושכלות, שכל ופתיות, אמת ושקר ודומיהם". מדברי־אמת זהירים אלה נזדעזעו בשעתּם אד"ם הכּהן, שיצא כנגדו בתשובה נצחת בחבּורו „תּוכחתּי לבקרים", אשר חתם עליה שם בּדוּי: שלום בהר"ר שלמה פרידמאן, וחתנו יהושע שטיינברג במחברתּו רבּת הפלפּולים והזלזולים „עין משפּט". — אָכן רב המרחק, אשר עבר המבקר הצעיר והצנוע פּאפּירנא את המשכּילים המפואָרים אזרחי־הספרות האלה!

IV

עם פּרסום שתּי המחברות „קנקן חדש מלא ישן", השלילית יותר, ו„הדרמה בכלל והעברית בפרט", החיובית יותר, נגמר, בעצמו של דבר,

תפקידו של פאפירנא המבקר בספרותנו החדשה. שאר דבריו — מאמרים ושירים, אשר פרסם בתקופה האחרונה, תקופת הלאומיות, שמהם היותר חשובים הם מחברת שיריו הסאטיריים „משלי הזמן“ ומאמרו „שירה חדשה“ על טשרניחובסקי — לא עשו רושם עז כל־כך בחוגי הקוראים, שברובם כבר היו בני דור חדש, אשר לא ידעו את פאפירנא. אף־על־פי־כן תזכר לו למבקרנו זכות זו, שהוא היה אחד הראשונים, אשר הכירו בכשרונו של טשרניחובסקי. הוא היה אחד הראשונים, שהכריז עליו, כי „המשורר הצעיר כיר טשרניחובסקי הוא מחזה יקר בספרותנו החדשה. הוא משורר אוריגינלי בהלך רוחו ובסגנונו. שיריו מראים לנו את אביב החיים עם כל חמדת פרחיו ורעננות צמחיו, הוד שמיו, המית נחליו, רון צפריו והתעוררותו של כל היקום לתחיה, לששון, לאהבה, ענג ועדן, געגועי הנערות, שאיפותיה, תקוותיה ומכאוביה — תוכן רוב שירי משוררנו הצעיר. רגשותיו עזים, טבעיים, והמה נובעים מלבו בתמונות נפלאות ובחרוזים מהודרים, מעשה ידי אָמן“. הישיש פאפירנא והצעיר טשרניחובסקי היו, בעצם הדבר, שייכים לעולם אחד, עולם יופי והגיון טבעי ובן־חורין — ולפיכך הרגיש תיכף המבקר הזקן במשורר הצעיר וברך אותו לעיני כל הקהל העברי, שעדיין לא תפס ולא ידע, מה הוא טשרניחובסקי לו ולספרותו. המחזה הזה יפה ומלבב מאד ומשוה לוית־חן לתמונת הסופר הזקן. אולם סוף־סוף כבר קמו באחרית ימיו מבקרים דקי־טעם ורבי־כשרון יותר ממנו, — והקהל העברי שעה אליהם ואל דבריהם, ואל דברי פאפירנא הזקן התיחס בכבוד — ובקרירות... אָכן כבר מלא פאפירנא את תפקידו: הוא הניח את היסוד לבקורת העברית האמנותית החדשה, ועל היסוד הזה הנה באו „צפרים חדשות“ לבנות את קניהן. ופאפירנא, אבי הבקורת העברית, הקדיש את שנותיו האחרונות לחבור שורת ספרי־למוד של דקדוק ושפה, שאין איש מאתנו יודע על־אדותם כל מאומה.

פאפירנא לא הרבה לכתוב. בסך־הכל: כמאָה עמודים דברי בקורת — מספר לא רב במשך ששים שנות עבודה; אולם סוף־סוף לא הכמות הוא העיקר. ומה שכתב פאפירנא היה „קב ונקי“, בר־ערך ובר־משקל, הגיוני ובנוי בטעם ארכיטקטוני. אפשר, שהוא בעצמו, מתוך צניעותו, לא נתן חשיבות יתירה לעבודתו — אולם האמת היא, כי בתולדות בקרתנו הספרותית יכתב שמו של אברהם יעקב פאפירנא **לפני** שמותיהם של כל חבריו־לאומנות. ואם כי הבאים אחריו עולים עליו בכשרון וחריפות ודרך־הסגנון, — הרי זה מפני שהם היו **הממשיכים** והוא — **הראשון**.

ניו־יורק, אפריל 1920.

בֶּן גְּרִיוֹן:

מִסִּפּוּרֵי הַחֲסִידִים

א.

בִּזְנְבוֹת סוּסִים *

מעמקי תוהו ובוהו השתלשלו חלקי המציאות, ואחרי ימי אופל אין־קץ אָמר אלהים: יהי אור! וירא הנחש והנה כל אשר נוצר בששת ימי הבריאָה טוב למראה ונחמד לעינים. בא והטיל קנאָה בין עלת כל העלות וסבת כל הסבות ובין יודעי טוב ורע אשר בארץ מתחת. ורבצה קללת החטא מאָז על כל נמצא ועל כל בשר. גם במעמד הר סיני לא נטהר העולם כליל, ובימי הקרבת קרבנות על מזבחות אלהים במשכנותיו אשר בחר לו לשבת לא פסקה עוד כל הזוהמה. שבט־שבט משבטי יעקב נעקר ממקומו וילך גולה. בני־ברית ישבו בארץ הגויים ויהיו עבדים נכנעים לכל משפחות האדמה. מתפללים הם שלש פעמים ביום ושופכים שיחם לפני אל ההויה. והוא גם הוא יעטה אבל. על־יד ממשלתו הרבה עוד מושלים בני השטן והמה יונקים ונזונים מאבי־אביהם הנחש הקדמון, שהיה בימי אָדם ובימי חוה.

פעם נפל דֶבר גדול במחנה העברים ובא המות ופרץ פרצה בכל עיר ובכל קהלה. ומתו הזקנים ומתו אנשים עוד כחם בם. נשים שאננות נחנקו במטותיהן. נערים ונערות, עוללים וטף נפלו כעמיר מאחרי הקוצר. בכו אראלים, שאגו מלאכי־עליון ויקראו: אל דיין! הכלה אתה עושה לעמך? שתק היוצר ולא ענה דבר. עקת החטא הנה לא תסור זה דור־דור; מי ישיב להבריאָה ימי־נעוריה?

היה בקהלה אחת בה עשה המות שַמות רב אחד גדול להיהודים והוא איש קדוש מיטיב ראות ומשתמש לפעמים גם בשמות הקדושים. התאספו עליו בני העם הנותרים ויבקשו ויחננו ממנו לאמר: הושיע, רבינו, אָנא פדנו מיד המלאָך המשחית שאין לפניו חנינה. אָמר הרב להם: תנו אותי לראות בהמון המתים שנאספו היום אל עמם. ויקם הדובר וילך עם משמשו לעזרת בית־הכנסת, שם מונחים היו על הקרקע, שורה־שורה, איש על־יד רעהו, כל אלה שנפלו בהמגפה ועוד לא הכינו להם קברות. הרים הרב את הצעיף מעל פני כל אחד; ובהגיעו למת אחד שהיה מונח בקצה העזרה, נפנה אל העומדים סביבו ויאמר: הבדילו את זה מאת אחיו.

* על־פי ספר „נפלאות גדולות".

ויהי ביום המחרת פקד הרב לקשור אותו המת בזנבות שני סוסים ויצו לסחבו בכל חוצות העיר. צדיק תמים היה הנענש ובחייו עמד בשפל המדרגה, נבזה וחדל־אישים היה, איש־מכאובות וידוע־חולי. לא ידעו כל בני העיר, כי נשמה טהורה שוכנת בגוף החלש וכי להאיש הנגוע והמוכה יטה גם הנחש חסדו.

ביום הזה השיב השטן, והוא גם מלאך המות, את חרבו אל תערה ויאמר נמרק העון. נתחדש העולם, ויבוא מרפא ומרגוע לכל יצור ולכל נמצא. אף בני ישראל יושבי אותה קהלה חלקו להנסחב את הכבוד האחרון ויחצבו לו משכן במיטב הקברים. זכותו של אותו איש תגן גם על הדורות הבאים!

ב.

הַקָּרְבָּן*

ברא אלהים את עולמו וערך שלחן לבריותיו. הוא נותן וחוזר ונותן ומזכה את היצורים במתנת־ידו הרחבה. כה מעשהו יום־יום בלי תכלה וגבול. והנה לקח אחד מן הקרואים פרוסה משלו ונתנה למלך, וירא אלהים ויאמר: זה מזכה גם אותי ומלחמי יאכילני! הגישו לנוטע הגן בכורי הפירות, הקימו לו מזבחות, בנו לו מקדש כמו רמים. המצוות רבות, לחוקים ולמעשים צדיקים אין ספור, הקרבת קרבן ונתינת־היש עולות על כולם.

בקץ המאה הרביעית לאלף הששי כהן בקהלה אחת עברית רב אחד גדול ואיש קדוש בכל הליכותיו ומעשיו. לא הניח מכל דברי התורה הכתובה ומכל מצות חכמים בכל נתיבות הדורות שלא קיים כראוי. הוא עבד את אלהיו ברחילו ורחימו והיה ממליכו למעלה ולמטה ועל כל רוחות השמים, ובכל שלש תפלות היום שתקנו האבות בימי קדם התיחד עם קונו. להרב הזה היו ארבעה בנים שוקדים על התורה יומם ולילה, יראים את השם ושומרים פקודיו וגזירותיו. לא נמצאה אף באחד מהם עולה כל הימים.

ויהי כי העריב שמשו של הרב, כחו נחלש ובאה עתו לצאת מן העולם השפל ולעלות לעולם העליון, שם משכן כל הצדיקים, אסף את יוצאי חלציו ויצו אותם להוסיף לאהוב את ה׳ ולפחוד מהדר גאונו ולהשמר אף בכל נדנוד קל ולכוון בכל מעשה ובכל אמירה, הן בחולין הן בקודש, לשמים ולשים לב למלאכות האדם עלי אדמות, להוציא את הניצוצות הקדושים המפוזרים בכל חלקי המציאות, מעת בא הנחש והטיל זוהמה בההויה ויאמר להפוך הקערה על פיה, ולהעלותם לשרשם. ויכל הצדיק לדבר ויאסוף רגליו אל המטה ויגוע

---

* על־פי „שם הגדולים החדש".

ותעל רוחו השמימה. בו ביום הובל לקברות, ויהי בכי ומספד לכל אנשי סודו; תלמידיו עשו לכבודו קרע בבגדיהם ויתאבלו אחריו באמירת קדיש ובלמוד משניות לזכר נשמתו.

אחרי ימי האבל העלו את הרב להיכלות העליונים ויעמידו אותו לפני בית־דין של מעלה, ובאו תיכף המקטרגים ובאו גם הסניגורים. גללו את פרקי ספר־הזכרונות ובדקו במעשיו ובדרכיו של הבא בכל ימי חייו, והוא כולו נקי ואין כתם בו. בקשו לפטרו מיד לגן־העדן ולהושיבו על מקומו הנכון לו שם. עמד נשיא בית־הדין על רגליו ואמר: הלא ידעתם, מה רב ערך הקרבת קרבנות בעיני אדון כל המעשים ויוצר כל הבריות מימי המעשה ועד עתה. ואתם ראו, הנה יש להנדון העומד לפנינו ארבעה בנים, כולם חכמים וכולם יראים, תמימים הם בני תמים; אולם הוא לא הפריש אף אחד מהם לקרבן לה' ולא עורר אותו שיהיה מוכן ומזומן להשרף לכבוד שמו יתברך ולקדש אותו ברבים. אמרו הדיינים: יפה אמרת וכנים דבריך. מימי אברהם בעמדו על הר המוריה עוד לא נעשתה נחת־רוח לה' ומזבחו שָׁמֵם...

בלילה ההוא ירדה הנשמה הזאת שוב בין דרי מטה ונתלבשה בגופה, ויבוא הרב המת לבנו הצעיר בחלום ויאמר אליו: דע, בני, כי עמדתי היום בדין לפני שוכני־מעלה וכזה וכזה דברו באזני, ואף אמת בפיהם. על כן אני בוחר בך לקרבן לפני ה', ואתה הנך הצעיר מאחיך ואין אתה מטופל בבנים כמותם.

וייקץ אותו הבן בבוקר ויטול ידיו ויאמר: הריני מוסר את גופי ואת נשמתי לשמים והריני מוכן ומזומן להקריב את עצמי לשם יחוד האלהים הגדול, שכולנו אנו בניו וחייבים אנו להרחיב ממשלתו. יכירו כל בני־האדם, כי הוא היוצר, הוא הפועל והאורג תמיד בכל מסכת הבריאה והוא בחר בנו לעם־סגולה ונתן לנו תורת־אמת, תורה ברורה וצרופה עדי־עד. אחר־כך עמד להתפלל תפלת־הבוקר ויכוון בכל התהלות והזמירות כוונות עצומות בהתאמצות הנפש והרוח ויחד יחודים על־פי דעת בעלי הנסתר ועל־פי דברי כל חכמי היראים, שבאו לסול דרך לפני מלך המשיח.

מבו ביום ואילך הרגיל אותו חסיד עצמו לדין שרפה. בכל ערב וערב הדליק נר אחד ויגע בידו בשלהבת ולא השמיטה, אם גם גדול היה הכאב. אחר זה שם את השלהבת על רגליו ועל שאר אבריו ונתמלא כל גופו כויות־כויות. רוחו התחזקה והוא כמעט לא חלי ולא מרגיש בשום פצע וחבורה. והוא מרנן בכל כויה וכויה ומזמר לאלהים, תופס כל מקום ולית אתר פנוי ממנו.

בשנת כך וכך לבריאת עולם באו ימי צרות ומצוקות לעם היהודים. נחרבו כמה קהלות, נשרפו מספר רב מבתי־כנסיות והרבה ספרי־תורה עלו

על המוקד. ויצעקו בני ישראל לה׳ מגודל הצער ומצוקות־הנפש ולא ידעו, כי עוד לא נתמלאה הסאה וכי עוד יש מקום לבעל־דין לגבות. בימי זעם כאלה, ביום־שבת אחד, בפרשת אמור אל הכהנים תפשו מכלי־גוי באותו בן הרב והעלו אותו על המוקד לעיני עם רב, ונשרף גופו כליל לגבוה. ונתקיים בו לפי ציון מספר אותו המעשה המקרא הכתוב בפרשה: ונקדשתי בתוך בני ישראל.

ג.

הַמְקַנֵּא וְהַמֵּרִים יָד *

אין תכלה ואין קץ לנשמה, היא באה וחוזרת ובאה. מעשיה עלי אדמות לפעמים אך חוליות בתוך השלשלת, ולעתים בני חליפות ותמורות המה. את אשר עותה בראשונה תתקן בסוף ואת אשר לא כלתה לפעול ולעשות בעולם אחד הנה תגמור בעולם שני. יש תשלום־חוב וישנה הַיְשָׁרַת מעקשים, ויש טהרה גם לאחר המות על־ידי לידה מחדש...

בימי רב אחד גדול לחסידים חי איש אחד מקנא לאל הנעלם, ובראותו, כי עושים לו ולעושי־רצונו ממעל ומתחת פסל ותמונה וכל תבנית, חרה אפו עד להשחית. הוא הזדיין תמיד בפטיש ובגרזן; ובכל מקום חזו עיניו פסל וצלם, היה קם נגדם ומשבר אותם לרסיסים. ויהי כי נשמע הדבר למלכות, תפשוהו, דנו אותו למיתה ויתלה על העץ. ויהי אבל כבד בין יראי העיר.

בלילה ההוא בא המומת לאותו הרב בחלום ועמד בפתח ויאמר: ידע אדוני, כי נִשְׁמַת מנשה בן חזקיהו נתגלגלה בקרבי ומלאכותי עלי אדמות היתה לתקן את אשר עִוֵּת בחייו. מנשה העמיד צלם בהיכל ויבן מזבחות לכל צבא השמים, ועלי הנה היה להרוס פועל ידי מאז.

אומרים, שמנהגו של אותו הרב היה לשבת לילה־לילה על משנת התורה עד אחרי חצות, ושמש הקהל, שעליו היה לעורר אז איזו מאנשי הקהלה לעבודת הבורא, היה סר אליו אחרי מעשהו זה והיה מוצא תמיד אצל הרב עוד איש זקן אחד יושב ולומד עמו. והיו אומרים החסידים, שזה אליהו התשבי היה. פעם בא השמש וירא שני אורחים יושבים ולומדים במסיבת הרב. האחד היה הזקן הנזכר, השני לא נודע לו ועל ראשו נוצץ כתר של זהב. הוא אך התמהמה איזו רגעים בחדר, והנה נעלמו השנים יחד. שאל השמש את הרב לאמר: יורני רבי, מי היה האיש השני אצל אדוני וכתר על ראשו? ענהו הרב לאמר: מנשה בן חזקיהו המלך בא בלילה הזה אלי.

---

* על־פי ספר „שבחי צדיקים" ו„ספורים נוראים".

יצא השמש נלהב ואָמר: אליהו החוזה, כי יגלה לאנשי מעשה, הנה זה דרכו בכך; אבל מנשה אָמנם גם רשע היה, ואם גם נכנע בסוף ימיו ויעשה תשובה ויתפלל לה' והוא נעתר לו, מה לו בין החיים? נכנס לביתו ונתנמנם, ויגידו לו בחלום את הפתרון...

שוב מעשה: לפני רב אחד גדול בישראל ועושה אותות ומופתים בקרב עמו הובא נער אחד חולה־הרוח שנתדבקה בו נשמה אחת דאזלא ערטילאית ותצק לו ימים רבים. וימאן הנער לצעוד על סף בית הרב וישמט בכל פעם מידי שומריו ויברח. נסבו עליו אנשים רבים וישאוהו בעל־כרחו אל אותו קדוש, והוא מפרפר בידיו וברגליו וצועק בלי הרף: הניחו לי, מוטב לי שאָמות מיתת הגוף, משאסתכל בצלם איש טהור. ויהי כי נדחק החולה במחיצת הקדוש בחזקה, מיד החזיר פניו לכותל ויעצום את עיניו. אָמר לו הרב: אני גוזר עליך, שתסתכל בפני. ויגע בו במטהו אשר בידו, ויעמוד הבחור לפני הגוזר בפחד־רתת. שאל הרב את הרוח המקשקש בו: מי אתה? וקול מבטן ענה: למה זה תשאל לשמי? ואני איני מבני הדור הזה. אָמר הרב: הגד לי, מאיזו דור אתה, כי אדע? ויחרש הנער ולא השיב דבר. מיד עמד הרב מכסאו ויאמר: אני גוזר עליך שוב, שהגד תגיד לי מאיזה זמן מוצאך? אָמר הנער: צוה להאנשים העומדים בחדר כי יצאו מפה, ואגלה לאדוני את שמי. רמז הרב להנאספים, ויצאו מן הבית אחד־אחד. ויהי בראות החולה, כי אך הוא והרב לבדם הם, התחיל לבכות ויאמר: מבני בית־ראשון אָנכי, ובהתאסף בני העם על הנביא זכריה לרגמו אבן, הרימותי אני האבן הראשונה והשלכתיה על ראשו של הצדיק, והיא הלמה את מצחו ותצא רוחו. בקום נבוזראדן שר־הטבחים לנקום נקמת הדם השפוך, גם אותי הרג; חתכו עבדיו את בשרי וישליכוני לעוף השמים; ומן הימים ההם אין לי מנוח ואני נודד ומתענה בארץ כל ימי הדורות. —

ויהי כשמוע הרב את הדברים האלה, קרא ואָמר: ברוך אלהי ישראל הדן את בני־עולה קשה. אלהים אמת וגזר־דינו אמת! ואוי לו למי שקובל עליו ועל מעשיו! ואל הרוח פנה ואָמר: אף כי מאד הריעות לעשות וארור אתה מקין; אם תעזוב את בטן הבחור, אחנך, אלמוד בעבורך ואתפלל בעדך, וגם אותו הנער יאמר קדיש לזכרך, ונפדית מידי צר. מיד נענה הרוח לדברי הרב ונתרצה לעזוב משכנו. פתח לו פתח באצבע קטנה שברגל החולה, וימס ויצא לו למרחבי העולם. וישב המעונה לאיתנו.

שלשים ימים רצופים למדו בתורה לשם המגולגל והתפללו בעדו בצבור. ונמרק העון הרב העמוס עליו, ותמצא לה הנשמה הנודדה מאָז את מנוחתה. בלילה אחד באָה אל הרב בחלום ואָמרה לו: חסדך גדול עמדי, יהי זכרך ברוך! וייקץ הרב משנתו וירא ניצוץ אחד בחלונו...

ד.

נְזִיר אֶחָיו *

בקהלה אחת רבתי, ידועה באמונת יושביה בה' ובמספר רב של לומדי־תורה שבה ויראי־אלהים, הצטיינה חבורה של מקובלים ושל חסידים, שנפרשו כל ימיהם לעבודת הבורא ולדעת תעלומותיה מאָז. פעם ישבו ושחו יחד בדרכי השתלמות האָדם ותכליתו ברוח ובמעשה. אָמר הראשון שבהם: טוב לבר־נש להמית את יצרו ולסמא את עין כל התאוות. נפנה השני ואָמר: כי יסיר האָדם חבלי התאוה מעליו, הוא אַך מזוין בזה, שלא יעבור על הלאוין שבתורה; עולה על זה הוא האיש, שמקיים בכל נפשו מצוות־עשה, ואַך אָז התבל היא מבורכה. נענה השלישי ואָמר: לא בעד עצמו יחיה האָדם, הוא צריך לפדות גם את שאר הנמצאים ממאסריהם. קם הרביעי ואָמר: לא המעשה הוא העיקר, כי־אם הכוונה והיחוד שבלב. האלהים הוא אַך חונן אותנו, וכולנו חיים ממתנת ידו הרחבה; אם אין תופס אין נתפס, ואם אין מאציל אין נאצל...

עודם מדברים כך, עבר עליהם איש אחד מלובש סחבות ומראהו כאחד מבני דלת־העם. אָמרו לו החברים בגאון: מה היא דעתך, אלמוני, על־אדות טיב האָדם ומלאכותו בעולמו? השפיל האיש את עיניו ואָמר: איך אָדון לפניכם, רבותי, ואני הנני עני ממעש; טוב לו לבר־נש להתיחד עם קונו. החלק הוא אַך שואף להכל, ואשרי לטפה נופלת שוב אל הים הגדול. השתאו חסידי התורה ואָמרו: אין אָדם זה כי־אם צדיק נסתר.

פעם העלילו כומרי המקום על בני החבריה, שמסירים הם את לבות בני עמם מאחרי מושלי המדינה. תפשום ושמו אותם במאסר, ואף אותו הֶלֶך נתפס עמהם והשליכו אותו אל הבור. החסידים החלו להתאונן איש־איש על מזלו וכל אחד אָמר: אוי לי שאבטל עתה מן התורה ומן קיום המצוות ולא אוכל לעבוד את בוראי כראוי. אבל אותו הלך לא לבד שקבל עליו דין־שמים, כי־אם גם החל להכין את עצמו ליום השבת הגדול. בשחקים הוא יושב ומתדבק בנפשו עם יוצר המאורות. אינו קורא: ענני ה' ענני, כי־אם: קחני אלהי שמים אל מעונך. והיה כי התלהבה נשמתו וגעגועיו התאמצו עד לבלי תכלה, השתטח על־פני קרקע הבור ונשק את האדמה שמתחת רגליו. הלא גם כתלי מאסרו המה חלק מן ההויה והנצח מקיף ומעטף בקרבו כל יש. —

נתגלגל הדבר, שכל בני החבריה הוצאו לחופש ושבו איש־איש אל בית־מדרשו ואל ספרו. רק אותו חסיד נדון למיתה. ערב שבת היה, יום מפסיק

* על־פי ספר „טעמי המנהגים".

בין החול ובין הקודש; בני יעקב בכל מושבותיהם פורקים מעליהם עבודת השבוע, רוחצים את בשרם, מתעטפים ויוצאים לקבלת פני מלך העולם, ואף מלאכי־מרום מתאספים ומתקבצים מכל עבר לחוג את חג השבת ולהכתירה בכתר מלכות. בצאת היום הזה ונדלקו הנרות כבימי המשכן, הוציאו את המעונה מן הבור ויאמרו לו: צו לביתך! ענה ואָמר: ביד אלהים ממעל אפקיד רוחי! והתחיל לזמר ולשבח לאדון השבת, אשר קדש את כל המעשים ואת כל הבריות, ולהודות לזה, ששפך מרוחו על כל אשר עשה באמרי־פיו ועל כל אשר צוה לעמוד ולחיות עד יום בוא שנת השמיטה ונאספה כל הבריאָה אל נויה מקדם.

מה עשה הַתַּלְיָן? לקח שפוד אָרוך וילהב את חודו באש ויתחבו בחזקה בגבו של המתפלל, ויעבור השפוד דרך כל הגו ויצא חודו מהבטן. והחסיד לא הרגיש שום כאב מרוב התעצמותו במפלאות תמים־דעים ומרוב חשקו לבוא בעוד שעה מועטת לגן־העדן ולחזות בנועם ה׳ ובהדר גאונו. הוא תפש בחוד השפוד ורקד עמו בכל שטף הכח ובכל עליצות הנפש. קול זמרה נשמע מרחוק! אראלים, שרפים ואופנים משבחים ומפארים ומרוממים את בן־האָדם. אָמנם קם אחד מן הראשונים ובקש לו מדור בין התחתונים.

ב ר־ט ו ב י ה :

לַחֲקֹר יְמוֹת עוֹלָם

פרק ששי.

קין וביתו.

ויהי בעוד חוה עושה כה וכה — והנה בן ניתן לה, „ותאמר קניתי איש את־יהוה".

ספורי בראשית מציירים את חייו של אָדם הראשון באופן זה : אָדם וחוה חיו מן העצים ונזונו מן הפירות. „אָמר רב יהודה אָמר רב : אָדם הראשון לא הותר לו בשר לאכילה" (סנהדרין נ"ט, עמוד א'). מכל האומנויות לא ידע כי־אם אומנות הדבור, מכל המתכות לא הכיר כי־אם את הזהב, ומכל האבנים לא ראָה כי־אם את האבנים היקרות.

באופן קרוב לזה מציירים גם חכמי אירופה את חייו של אָדם הראשון : „אבות האָדם בלו את ימי חייהם על העצים ויגורו במקום־יערות חם" (דארווין : מוצא האָדם, פרק ששי). „האנשים הפראים הראשונים דרו על העצים לפרקים, לפחות... במקום־מגוריהם הקדמוני ביערות שבאזור החם, או במקומות הסמוכים אליו. פירות, אגוזים, שרשים שמשו לו לאכילה. שכלול חתוך־הדבור היה מפעלו העיקרי בימים ההם" (פרידריך אינגילס : מוצא המשפחה, הקנין הפרטי והמדינה, 1889, עמודים 7—8). „הזהב — זהו מין המתכת הראשון שגלה האָדם" (אידגאר קונה : רוח חדשה, 1875, עמוד 254).

עינינו הרואות, כי בעיקר הדבר אין ציור חייו של אָדם הראשון שבספר התורה נבדל מציור זה שבספרי חכמי אירופה. אולם מה נהדר ומה נעלה מעוף הדמיון שבציור התורה ! בין עצים רעננים, נחמדים למראה, נותנים ריח משיב נפש, בין אבני־חן מבריקות, מרהיבות עין, על גדות נהר מפכה מים חיים בקול המולה דקה נעימה, בעדן גן־אלהים מטיילות שתי נפשות תמימות, טהורות, קדושות כּכרובי־שחקים, מתלחשות בנועם שיח סוד שרפי־קודש ! ומה דל, מה שפל ציור חכמי הערפל הצפוני ! ריח לו כריח הנודף מבצות־עד, מחניק ומטמטם, ואד קשה, קר ומחריד יעלה ממנו, וקול לו כקול חיתו־פרא בין שיחים ינהקו, יחרקו, ישרקו — והיה רק זועה הבין שמועה !

הידע אָדם הראשון את האש ? התורה שותקת, לכאורה, ואולם האגדה מספרת : רבי יוסי אומר „נתן הקדוש־ברוך־הוא דעה באָדם הראשון מעין

דוגמא של מעלה, והביא שתי אבנים וטחנן זו בזו ויצא מהן אש" (פסחים נ"ג, עמוד א'). וכן רבי לוי בשם רבי זעירא אומר: „כיון ששקעה החמה במוצאי־שבת, התחיל החושך ממשמש ובא, ונתירא אָדם הראשון... מה עשה הקדוש־ברוך־הוא? זימן לו שני רעפים והקישן זה לזה ויצא מהם אור" (בראשית רבה, פרשה י"א). ואם אין ראיה לדבר, זכר לדבר יש — ומה הוא? השם איש. אם האשה מאיש לוקחה — לוקחו גם האיש גם האשה מאש.

ההיה לאָדם ולחוה קנין? כנראה, לא היה להם כל קנין, מלבד קין — קנין חוה. ואולם המושג קנין קשור בשמו של קין. הבל רועה־הצאן לא חשב את צאנו לקנינו ולא נהג בו צרות־עין. „מבכורות צאנו ומחלביהן" הביא מנחה ליהוה. אָמנם המנחה הראשונה שהביאו ליהוה היתה „מפרי האדמה" וקין הביאָה. ואולם יהוה לא שעה אל קין צר־העין, וישע אל הבל ואל המנחה שהביא ביד רחבה ובנפש נדיבה. רבים חושבים, שהרועים הם שהיו בעלי־הקנין הראשונים, ומביאים ראיה לדבריהם גם מן המלה „מקנה", המשמשת לשם הבהמות ולשם הקנין. ואולם להבל הרועה הראשון לא היה „מקנה" וקנין. קין עובד־האדמה הוא שהיה בעל הקנין הראשון, ו„יבל אבי יושב אוהל ומקנה" לא היה אלא דור שביעי לקין. ובמדרש אָמרו: „קין והבל על מה היו מדיינין? אָמרו: בואו ונחלוק את העולם! אחד נטל את הקרקעות ואחד נטל את המטלטלין. דין אָמר: ארעא דאַת קאים עליה — דידי, ודין אָמר: מה דאַת לביש — דידי. דין אָמר: חלוץ! ודין אָמר: פרח! מתוך כך — „ויקם קין על הבל אָחיו ויהרגהו" (בראשית רבה, פרשה כ"ב). ואולם במחלוקת קין והבל נמסר לקין התור הראשון מתחילת הדברים ועד סופם.

במה הרגו קין להבל? „רבן שמעון בן גמליאל אומר: בקנה הרגו... ורבנן אָמרו: באבן הרגו" (שם). קין היה איפוא לא לבד הממציא את עבודת־האדמה ובעל הקנין הראשון, כי גם הממציא את כלי־הזין והרוצח הראשון — ללמדך, שארבעה דברים הללו קשורים זה בזה בעיקר שרשם. העובד את האדמה זקוק לכלים, לכלי־העבודה; הוא מתקן לו קודם כל כלים לעבודה, „קנה" ו„צור", ועובד בהם את האדמה, ועל סמך זה הוא מכריז, שלא הכלים בלבד, כי גם האדמה עצמה לו הם, וכדי שלא יהיה קולו קול קורא במדבר, הוא לוקח את כלי־עבודתו ועושה אותם לכלי־זין להגן על קנינו, ומשתמש בהם במקרה ראשון שיבוא לידו. קין לא המציא את כלי־העבודה — שהרי כבר נאמר לפני זה „ויתפרו עלי תאנה", — אלא את כלי־הזין המציא.

קין פירושו בעברית: בעל הקנין וגם בעל כלי־הזין, כמו שנאמר „ומשקל קינו". קין פירושו ביונית: המחנך, משורש καινῶ וגם החדש — καινὸς ואולי גם המחדש. ואָמנם כל אלה היה קין.

ואולם טרם נמנו כל מפעלי קין. קין עשה עוד אחת: „ויהי בונה עיר".

איננו דומה אוהל ובית לעיר. האוהל איננו צריך בנין דוקא ושמו מוכיח עליו. למה נקרא שמו א ו ה ל? לפי שמתחילתו היה בין א ה ל י ם נטע ה׳. כלומר: בין העצים־האהלים, שגבהם מגיע לפעמים עד שלשים אמה ומעלה. אף הבית הקדמוני לא היה צריך בנין. „ביתא — בוא ואיתיב בה" (שבת ע"ז, עמוד ב׳). כל־כך למה? לפי שהבית מוכן ועומד מששת ימי בראשית „בנחלי הבתות ובנקיקי הסלעים". „בית" נגזר מ„בתה", ששמש בית לאדם הקדמוני. מ„בית" נגזר הפעל „בות" — ובת טות — לפי שהבית היה מקום ללון. „בית" אף ל ב ת המושלת בו, וכן הכתוב קורא לה, „עקרת הבית", וחכמים אומרים: „ביתו זו אשתו" (משנה יומא, פרק א׳). „דהא ביתא דילה היא", „וכל ביתא דילה הוא" (זוהר הקדוש, פרשה בראשית, פסוק ויבן ה׳ אלהים את הצלע).

לא כן האוהל. האיש הוא „יושב אוהל", „יושב אוהלים", לו האוהל, „אוהל רועי". רק לאחר זמן נעשו אהלים גם לנשים ולאמהות.

ויותר מן האוהל מיוחדת העיר לאיש. אמנם בתקופה מאוחרת בערך נמצאו גם נשים בונות ערים. ואולם הערים הראשונות נקראו על שם האנשים. העיר איננה נעשית מעצמה, אלא נבנית. המלה „עיר" נגזרה משורש עור ומסמנת מקום מוקף חומות, ששם בני אדם ע ר י ם ועומדים על המשמר. מטעם זה נבנתה העיר, על־פי רוב, במקום גבוה על הר, והמואבים יקראו לעיר ער = הר, וכן בעברית ברבים ערים, ולא עירים. רק פעם נמצא „עירים" במובן עירות או חוות. ומי היו בבוני הערים? הגברים. היונים יקראו את בוני עריהם: קדם — קאדמוס — בן אגינר (המנצח או אבינר?), דן — דאנאוס — בן בעל — בעלוס —, פילופס בן טאנטאלוס וחבריהם. ואולם בונה העיר הראשונה היה קין. ולא עוד, אלא שקרא שם העיר כשם בנו, ולבן־בנו קרא „עירד", כלומר: עיר־דר = דר־עיר, בן־עיר.

והנה זה נולד למך, הוא מלך בחלוף האותיות, הוא המולך, כלומר: קרונוס. למך היה הראשון, שלקח לו שתי נשים ויפר ברית עולם: אחת ואחותו. ובדרכו זו הלך הלאה: באגדות היונים סרס קרונוס את אביו ויבלע את בניו, ובאגדה העברית הרג למך את קין אביו הזקן ואת תובל־קין בנו.

„ותלד עדה את יבל, הוא היה אבי יושב אוהל ומקנה". בני קין עזבו, כנראה, את עבודת־האדמה לנשים, בחשבם אותה לעבודה פחותה, שאיננה מעשרת את בעליה, ויהיו לרועים, לא לרועי צאן דלים, כהבל דודם, כי־אם לאנשי מקנה וקנין. דומה, שיבל הוא פאן, אליל הרועים והעדרים, שהיה מטבע התיש, והשם יבל נגזר מן יובל „לישנא דדכרא" (ראש השנה כ"ו, עמוד א׳) — מלשון „קרן היובלים".

„ושם אחיו יובל, הוא היה אבי כל־תופש כנור ועוגב". יובל הוא, כנראה, אפולון, ושמו יובל נגזר מהוראתה השניה של המלה יובל בעברית וגם

בלאטינית: לשון תרועה וחגיגה. גם בוטמאן („מיתולוגוס“, 1828) בקש למצוא ביובל את אפולון על־פי השואת השמות יובל ואפולון.

באגדות האלים היונים אפולון כמו גם היפיסטוס־וולקאנוס הם בני ציאוס. ואולם ידוע, שבאסיה הקטנה, ביחוד על האי כרתים, לא היו מבדילים בין „ציאוס אסתריוס“ ובין קרונוס (עיין ל. פריליר: המיתולוגיה היונית, 1860, II, עמוד 124). ובנוגע לפאן נחלקו האגדות; יש מהן שעשוהו לבן ציאוס, יש מהן שיחסוהו להרמס־מרקוריוס־מרקולים־כוכב, ויש מהן שחשבוהו לבן אפולון. אם נתבונן אל תכונת פאן ואפולון, נכיר כרגע, שספורי בראשית קלעו אל השערה ולא החטיאו. אפולון אינו אלא גלגולו של פאן בצורה חדשה, דקה ומשוכללה ביותר. „פאן נחשב בכלל לראש המרקדים והמחללים האלהיים, וימלא במשתה היין של חבורת הרועים והאכרים את התפקיד שמלא אפולון בחוגים היותר נכבדים של המוזות וחגי האלים“ (ל. פריליר: המיתולוגיה היונית, 1860, I, עמוד 584). ובמובן יותר נעלה פאן הוא „היסוד הדיאונוזי“, יסוד השמחה האורגיאסטית, ואפולון הוא „היסוד הטראגי“.

„וצלה גם־היא ילדה את תובל קין, לוטש כל־חורש נחושת וברזל“.

תובל־קין הוא, כנראה, וולקאנוס. גם בוטמאן (שם) העיר על קרבת השמות. למותר להעיר, כי גם תובל־קין גם וולקאנוס עוסקים במלאכה אחת. ואולם ראוי להזכיר, שגם באגדת היונים היפיסטוס־וולקאנוס הוא אחי אפולון רק מן האב ולא מן האם, כמו יובל ותובל־קין דידן. אם היפיסטוס־וולקאנוס, היא הירה, עקרת הבית, חשובה לאין ערך מליטה אם אפולון. לדעת המדרש, היתה גם צלה אם תובל־קין חשובה מעדה אם יובל: „עדה דעדת מיניה, ושם השנית צלה, שהיתה יושבת בצלו“ (בראשית רבה, פרשה כ"ג). חג וולקאנוס חגו ברומא בעשרים וחמשה לחודש יוני, ביום טהרת תופי הקדוש = טובילים־טריום. טובה = תוף = תובל? ומה יפה הקדים הכתוב נחושת לברזל — כי עבודת הנחושת קדומה היתה זמן רב לעבודת הברזל, כאשר ידעו כבר גם היונים (ל. פריליר: שם, II, עמוד 67).

„ואחות תובל־קין נעמה“. לכאורה, קראָה הכתוב על שם תובל־קין אָחיה מן האם, ללמדך, שמשפחת אם היתה קרוּאָה משפחה בימים ההם. ובאגדת היונים אפרודיטה היא אשת היפיסטוס־וולקאנוס, ולפי זה יש לפרש „אחות תובל־קין“ במובן אשתו, כי אפרודיטה היא פרידה־יונה הארמית (ראט: „תולדות הפילוסופיה“), היא נעמה העברית (פרדינאנד הופר: „כשדים, אשור, מדי, בבל, ארם־נהרים, פיניקיה, תדמור“, 1852, עמוד 71).

ולמך הזקן ראָה את הבנים הנפלאים כשתילי זיתים סביב לשלחנו, עוסקים באמונה במעשי המצאותיהם הנשגבות, וישלח את ידיו ויקח מן הכלים, כלי הנחושת והברזל, להתבונן אליהם מקרוב, וכמעט נגעה ידו בהם לנסותם לדעת במה כחם גדול — והנה אנשים וילדים נופלים חללים מתגרת יד הזקן. הוא

מדבר אָמנם רק על „איש“ ו„ילד“, ואולם יתכן, שאין זה כי־אם „לישנהון דברייתא“, על דרך „ויהי לי שור וחמור, צאן ועבד ושפחה“.

ראו עדה וצלה את מעשי בעל משחית זה, ותבהלנה. וגם למך הרגיש מוסר־כליות ולבו נבא לו יום־עברות: „ויאמר למך לנשיו: עדה וצלה, שמען קולי! נשי למך, האזנה אמרתי! כי איש הרגתי לפצעי — לצרתי ולהות־נפשי — וילד לחבורתי; כי שבעתים יוקם קין, ולמך — שבעים ושבעה“. הרוחות הגדולות — העושר, חרושת־המעשה, האמנות והיופי, — שהביא האָדם לעולם, דרשו קרבנות מאת האָדם, כי האָדם טרם ילמד למשול בהן, לשעבדן לצרכי קיומו הגשמי והרוחני ולהיות אדונים להן. תולדות קין וביתו — אלו הן תולדות התרבות האנושית. כל צעד לפנים נקנה בחורבנות וקרבנות, בקנאָה ושנאָה, ברשעות והריסה.

פרק שביעי.

בני אלהים.

מתחילה — אנדרוגינוס, ואחר־כך — אָח ואָחות, ואחרי כן — מה? אחרי כן הגיעו המינים לידי פירוד מוחלט. האנשים נבדלו בהחלט מעל הנשים. האנשים ראו את עצמם כאילו הם בני אלהים, והנשים נחשבו לבנות האָדם הפשוטות.

„ויראו בני האלהים את בנות האָדם“. „רבי שמעון בן יוחאי קרא להון בני דיניא. רבי שמעון בן יוחאי מקלל לכל מאן דקרי להון בני אלהיא“ (בראשית רבה, פרשה כ"ו). בני אלהים „רברבניא“ ו„דיניא“ הם, כמו שנאמר „ונקרב בעל־הבית אל האלהים — — — עד האלהים יבוא דבר־שניהם, אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים לרעהו“. מלך צור אָמר „אל אני“, ולא עוד, אלא שהנביא אומר לו בשם ה': „ונתתיך בהר קודש אלהים היית בתוך אבני־אש התהלכתי“ (יחזקאל כ"ח, י"ד). „אבני־אש“ אלו אירוליתים = אבני האויר, שנחשבו לכוכבי־אור נופלים מן השמים. יעקב אָבינו קרא למקום האבנים שלן שם „בית־אל“, והסורים וגם היונים היו קוראים להאירוליתים „ביטילים = בית־אל“, „והיו מניחים אותן בקדשי הקדשים ונותנים להן כבוד־אלהים“ (פ. הופר: שם, עמודים 72, 83; ול. פריליר: שם, I, עמוד 47).

„פרעה מלך מצרים קרא את עצמו אלוה“, „הורוס בן אוזירים“; ונבוכדנאצר מלך בבל אָמר בלבבו: „השמים אעלה, ממעל לכוכבי־אל אָרים כסאי ואשב בהר־מועד, בירכתי צפון, אעלה על־במתי עב, אדמה לעליון“. „הר־מועד, ירכתי צפון“ וגם „הר־קודש“ של מלך צור הוא, כנראה, הלבנון או

החרמון. „בני־אלים" קוראים היונים לגבוריהם „אשר מעולם אנשי השם", שאליהם התיחסו משפחות־האצילים היוניות.

על כת אצילים ורברבנים ודיינים, הקוראים לעצמם אלהים ובני עליון, מזמר אָסף: „עד מתי רשעים תשפטו עול, תשאו סלה — — — אני אָמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם — — — אָכן כ אָ ד ם — — — וכאחד ה ש ר י ם — — —". הפסוק האחרון מרמז למה שנאמר בספורי בראשית על בניהם של בני־אלהים, שבאו לבנות האָדם: „ויאמר יהוה: לא ידון רוחי ב אָ ד ם לעולם, בשגם הוא ב ש ר". המלים „וכאחד השרים" יש לפרשן כמו „וכאחד הבשרים", כמו שנאמר „רפאות תהי לשרך" — הבית חסרה, ושין ימנית ושין שמאלית מתחלפות זו בזו, כידוע.

הראשונים, שקראו לעצמם „בני־אלהים", היו בודאי בני קין, וזהו שנאמר: „ויצא קין מלפני יהוה" — „יצא כגונב דעת העליונה" (בראשית רבה, פרשה כ"ב). וכן נקראו בני־בניו של קין „מחויאל", „מתושאל", על שם א ל־ א ל ה י ם, ולא על שם יהוה. ואולם גם על חנוך מזרע שת נאמר „ויתהלך חנוך את־האלהים", ופירש רבי חמא בר הושעיא: „איננו נכתב בתוך טימוסן של צדיקים, אלא בתוך טימוסן של רשעים" (שם, פרשה כ"ה). לפי פירוש זה יש לאמר, שחנוך נתחבר לבני האלהים מזרע קין.

„הנפילים היו בארץ בימים ההם, וגם אחרי כן, אשר יבואו בני האלהים אל בנות האָדם וילדו להם". למה נקרא שמם נפילים? לפי שהיו גבוהים מאד וראשם „לעב יגיע", שכן בלשון יונית קוראים לעב הענן נֶפֶלֶה. רב נחמן בר יעקב, שהיה אוהב להשתמש במלות זרות (קידושין ע', עמוד ב') קרא להמשיח בשם „בר־נפלי" (סנהדרין צ"ו, עמוד ב'), לרמז — כמו שהעיר, כמדומה, חכם אחד — על דברי הכתוב „וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתי". גם בשפה הגרמנית ידועה מלה זו: לעלטה קוראים בה נֶבֶל ושירת הגבורים שלהם תקרא בשם: ניפילונגענליעד = ניבילונגענליעד = שירת הנפילים. ובעברית: אופל, ערפל, פלא, עופל, מפל, נפל. עיקר הוראת מלה זו: מכוסה, נעלם מן העין, כמו שנאמר „על פני כל אחיו נפל", כלומר: הסתיר אותם והגין עליהם מפני האויבים.

אגדת־הגבורים היונית יודעת גם היא את הנפילים: את ה ק י נ ט ו ר י ן־ ק י נ ט א א ו ר י ן היא קוראָה בשם בני נֶפֶלֶה. הפילולוגיה היונית לא הצליחה עד כה למצוא את פתרונו המדויק של השם קינטורין. וחכמינו הראשונים אָמרו: „בעון קומי אבא כהן ברדלא אָדם שת אנוש — ושתק? אָמר להם: עד כאן — בצלם ובדמות, מכאן ואילך — קינטורין" (בראשית רבה, פרשה כ"ג). מדרש זה, שנתקשו בו המפרשים, ראוי שיובן במובן זה. השואלים תמהו, שבפרשה ד' מנתה התורה את זרע קין וגמרה באָדם שת אנוש ושתקה — ושאלו: מאי טעמא? אבא כהן ברדלא (כלומר: בר

דליה, אחד מראשוני האמוראים בארץ־ישראל, — ורבי שמעון בן לקיש אומר משמו, בבא מציעא י׳, עמוד א׳ וב׳ — שהתבונן, כנראה, לזה, שגם בפרשה ה׳ נמצא דבר משונה, כי מתחילה נמנו אָדם, שת, אנוש, ואחר־כך נמנו שוב שמות דומים לשמותיהם של זרע קין, אָמנם בשנויים ובחלופי־סדר — דבר שעמד עליו החוקר בוטמאן: מיתולוגוס, 1828) הגיע לידי החלטה, שזרע קין גבר בעולם מימי אנוש והלאָה, ואנוש „הוליד" — או „גדל", כמו שאָמרו, שהמגדל דומה למוליד (סנהדרין י"ח, עמוד ב׳) — בני קין או דומים להם. וזהו שאָמר „עד כאן — עד אנוש — בצלם ובדמות, מכאן ואילך קינטורין", כלומר: קינטאאורין = קינים = זרע קין.

הקינטאאורין הם בני איקסיון ונפלה. איקסיון הוא הרוצח הראשון, כקין, ששמו בקרבו. גבורים הם הקינטורין, ואולם גסים הם, חצים בני־אָדם, חצים סוסים, זרמת סוסים זרמתם ואל נשים ואל יין יצהלו. אחד היה בין הקינטורין חירון בן קרונוס, חכם ורופא ואוהב אָדם מאין כמוהו, הפוכם הגמור של חבריו, ושם אשתו חאריקלה, כלומר: הנעימה (ל. פרילר: שם, II, עמודים 15, 18). חירון בן קרונוס זה הוא, כנראה, נח בן למך. ובמדרש אָמרו: „ואחות תובל קין נעמה. אָמר רבי אבא בר כהנא: נעמה אשתו של נח היתה... ורבנן אמרי: נעמה אחרת היתה". לדעת רבי אבא בר כהנא חאריקלה היא נעמה, ונח לפי זה אחד מבני למך מזרע קין, תובל־קין, יובל או יבל. ואולם לדעת רבנן אין נעמה אחות תובל־קין, אלא אפרודיטה וחאריקלה אשתו של חירון = נח: „נעמה אחרת היתה".

וככל אשר נוסיף להתבונן אל תכונת הקינטורין, נכיר את הקשר שביניהם ובין הנפילים בפרט ודור המבול בכלל, וגם את ענין החטא של דור המבול ושאר ענינים, התלויים בו, נבין ונדע.

הנה זאת היתה תכונת הקינטורין: „תאות־תמיד לנשים וליין כסאטירים, בהרים שוטטו לצוד ציד, נלחמו עם חיות־פרא ואל העמקים חשו בשטף מרוצתם במשובה וגאוה". „משל למה הם דומים על פי טבעם" — „לסאטירים, לסלנים, לפאנים".

פאן היה מטבע התיש. על־פי שירי הומירוס הקטנים, נולד בעל שתי קרנים וזקן אָרוך. „פאן פירושו — הרועה בעשבים", „כי כל עיקרו לא היה אלא אליל העדרים וביחוד העזים". „מטבעו הוא בעל־תאוה, אוהב נימפות גדול", „אורגיאסטי, אוהב את הרעש ואת ההתלהבות הפראית". „פולחנו היה כפרי. במערות טבעיות ובנקיקי הסלעים עבדו אותו ואת הנימפות, ויש אשר העמידו את צלמו תחת העץ ויקריבו לו מנחות ומתנות". „פאן היה בעל קרני התיש ורגליו כרגלי התיש", „שערו מגודל ומקורז, וההמון יקרא לו „איגיפאן".

„איגי היא המלה העברית עז, ביונית: αἰγὸς, αἴξ באשכנזית: Ziege = Geiss, בסלאווית: Коза. ומזה אורזילא־עורזילא בלשון התלמוד והמדרש ובלשונות אירופה: Gaselle. על שמה קרא היוני את „הים האיגיאי", בהיות אבני־נגף מרובות קופצות ועולות מתוכו, כעזים. והלאטינים יקראו לעז: קפרא = קפצה — ריש וצדיק מתחלפות במבטא, כידוע. ומזה נגזרה המלה קאפריציאה, קאפריז, בהיות מטבע העז לקפץ על ההרים ועל הגבעות, ככל אשר יעלה על רוחה, מבלי סבה מספקת, לכאורה. וחכמים אומרים: עז — עזה בבהמה דקה (ביצה כ"ה, עמוד ב'), ובמובן זה גזרו מעז את שם־התואר עז ושמות־העצמים הפרטיים: עזיז, עוזא, ועזאל, וגם השם עזאזל.

עוזא ועזאל ידועים בהאגדה העברית בתור בני־האלהים, שבאו אל בנות האדם. מי הוא עזאל? עזאל הוא איגיפאן, הוא יבל בן למך, ושמו מוכיח עליו. עבודת פאן היתה מפורסמה גם מעבר לגבולות יון. הירודוטוס מספר, כי „בני נוף מְנְדֶס במצרים מקריבים קרבנותיהם מן הכבשים ולא מן העזים". יען כי „בני מנדס מכבדים מאד את התישים ואת העזים, ועל הכל — את התישים. התיש והאליל פאן נקראים בלשון מצרית מנדס. בהיותי במצרים, היתה עובדה משונה בנוף בני מנדס. תיש בא על אשה בפומבי, והכל ידעו את הדבר" (ספר שני, XLII). התיש הוא שטוף בזנות, ובני ארם־נהרים אָמרו לו ליעקב אָבינו: „מה את צבי דאינון דכרנין דכוותכון", ופירש רש"י: „דכרנין — פרוצים בעריות" (בראשית רבה, פרשה ע').

ובצפון ארץ־ישראל עלה הגבול עד דן, הוא פאניאס־פמיים, שממערתו יוצא הירדן (בבא בתרא ע"ד, עמוד ב'; בכורות נ"ה, עמוד א'; יוסיפוס: מלחמות היהודים I, 21, 3; III, 10, 7). ונקרא מקום זה על שמו של פאן, וגם מקדש לפאן נמצא שם. וכנראה פאן = פַּן ודן — במבטא הספרדי, כמובן — היינו הך. וגם השם דן פירושו תיש, בהיותו קרוב להשם המצרי מנדס = תיש = פאן. ויש להעיר, שהערבי יקרא לצאן דֶנֶם, ואפשר שזוהי כוונת התלמוד: „האומר „דונו דני" — יש בו משום דרכי האמורי" (שבת ס"ז, עמוד ב'). כלומר: מי שאומר דוני דני = התרבו צאני, יש בו משום דרכי עובדי פן = דן. לפיכך נקרא פאניאס בתורה, עוד בספורי אברהם אָבינו, בשם דן, אף־על־פי ששבט דן עדיין לא נולד אָז, ומכל שכן שעדיין לא החזיק במקום זה. וכן נקרא לנהר ארץ־ישראל בשם ירדן — „למה נקרא שמו ירדן? שיורד מן דן" (בכורות, שם) — זמן רב קודם לכבוש יהושע וחלוקת הארץ. מטעם זה אין לאמר, שהשם „דן" נתוסף בתורה, ומה גם שאין להוכיח מזה, שהתורה נכתבה בתקופה מאוחרת, כמו שעלה על דעתו של ברוך שפינוזה (מסכת תיאולוגית מדינית, פרק שמיני). אם לא נכתב בתורה מתחילה פן במקום דן, אין זה אלא לפי שדן הוא פן.

ואולם, כנראה, לא מקום זה בלבד נקרא על שמו של פאן. בארץ־ישראל קראו להר קשה עזאזל. התורה משתמשת במלת עזאזל ואחרי־כן היא חוזרת וכותבת במקומה „ארץ גזרה", והמשנה (יומא, פרק ו') כותבת במקום „עזאזל" — „הצוק". ותנו רבנן: „עזאזל שיהא עז וקשה — — — עזאזל קשה שבהרים" (שם, ס"ז, עמוד ב'). לאחר זמן „נקראו בסוריה וערב כמה הרים בשם קאשיוס". ואין ספק, שאין זה קודש, כהשערת פ. הופר (שם, עמוד 80), אלא קשה. למה נשתכח השם העתיק עזאזל ומאין נגזר? עזאזל נגזר מן השם עזאל = איגיפאן ונשתכח יחד עם עבודת פאן. ואם תאמר: למה נכתב בתורה עזאזל ולא עזזאל? ויש לאמר: ששנו בכתיבתו, כדי שלא להזכיר עליו שם אלהויות, והדבר פשוט, ורבים כמוהו.

ועוזא הוא, כנראה, תובל־קין = היפיסטוס = וולקאנוס. היפיסטוס עושה את מלאכתו באש, ובאגדות היונים הוא אליל האש. וגם בספורי סנכוניאתון מבירות קשורים מעשי עוזא — Ousos — באש, כי כה יספר לנו הסופר הקדמוני: „סופה נוראה שברה את עצי צור ואש אחזה בהם ותאכלם, ויתפוש עוזא אחד העצים וישבר את ענפיו וירהב בנפשו עוז לקפוץ עליו בפעם הראשונה לתוך הים. אז יעשה עוזא שני עמודים ויקדיש את האחד אל האש ואת השני אל הרוח". באגדות הפיניקיים אנשי־הים עוזא הוא ממציא האניות, ובספורי ישראל אנשי־היבשה תובל־קין לוטש כל חורש נחושת וברזל.

פרק שמיני.

חגים ומנהגים.

מה היה חטאו של דור המבול? „ויראו בני־האלהים את בנות האדם כי טובות הנה, ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו". החטא היה איפוא בזה, שבטלו חוקת הנשואין הקדמוניה — נשואי אח ואחות — ולקחו להם נשים מכל אשר בחרו. בני האלהים ירדו מעל ראשי ההרים הגבוהים, התנפלו כחיתו־טרף על מעונות שלוים, גזלו את הנשים ויוליכון שבי, וכאשר התקוממו מגיניהן הטבעיים, אחיהן וקרוביהן, להציל את נפשותיהן, לא יכלו לעמוד כנגד גבורים מהם, ואז גם השלימו עם אויביהם והתחילו מוכרים את בנותיהם ואחיותיהם בכסף מלא לכל המרבה לתת להם. וזכר לדבר זה נמצא באגדות עמים שונים ובמנהגי נשואיהם.

ולמטבע חדשה, שנטבעה בשעה זו, שני צדדים: פוליגאמיה מצד זה ופוליאנדריה מצד זה. בטול חוקת הנשואין התחיל מצד „בני־האלהים", שלקחו להם נשים מכל אשר בחרו, ונגמר על־ידי „בנות האדם", שהפקירו את

עצמן לזנות ויפרצו את כל הגדרים ויתירו את כל האסורים. פתח שנפתח כחודו של מחט הלך ונתרחב כפתחו של אולם.

על אותה שעה „אמר רבי ברכיה: היתה אשה יוצאת לשוק והיתה רואה בחור ומתאוה לו והיתה הולכת ומשמשת מטתה והיתה מעמדת בחור כיוצא בו" (בראשית רבה, פרשה כ"ו). וכן סנכוניאתון אומר, מדי דברו באחי עוזא: „הם התילדו לאמהות בנות־חלוף, כי בימים ההם הפקירו הנשים את עצמן לראשון הבא לידן ולא ידעו בושת". ובספר חנוך מסופר: עזאל עמד בראש הענקים שבדור המבול, את האנשים למד לעשות מלחמות ולהכין חרבות, מגנים וצנות, ואת הנשים למד לרמות את הבריות, ליפות את שער ראשן, את גבות עיניהן ואת תואר פניהן, ואז גלה לבני אדם סודות הכשוף, קלקל את מדותיהם וירגילם לדבר עבירה (פרק י"ח).

בעל ספר חנוך מספר, שהענקים הקדמונים דרו בהר חרמון. ונעים זמירות ישראל יזמר: „הר אלהים הר בשן, הר גבנונים הר בשן". קרא להר בשן „הר־אלהים", לפי ששם היה מעון „בני אלהים"; וקראו כמו־כן הר גבנונים, כלומר: הר הגבוהים, מלשון גבוה = גבן. במשנה בכורות, פרק ז', יש מדרשים שונים על „גבן", ואין מקרא יוצא מידי פשוטו. ואמנם הר בשן היה גם לאחר זמן מעון הרפאים, שבאו במקום הנפילים, כמו שנאמר: „לכל הבשן ההוא יקרא ארץ הרפאים". גם את הקינטורין יקרא הומירוס „יושבי ההרים" (איליאדה, שיר ראשון).

זכר לימים ההם נשמר במנהג גזילת הנשים, שנתפשט כמעט בכל חלקי העולם ועודנו מצוי גם עתה בין עמי מזרח אירופה ובין גויי קויקאז. על־פי מנהג זה הולך החתן וגוזל את הכלה בחזקה ובערמה אפילו בשעה שהוריה נאותו להתחתן בו, ואחיה וקרוביה, השומרים עליה, יוצאים ורודפים אחרי גוזלה ונלחמים עמו ועם קרוביו, החשים לעזרתו, עד שישלימו לאחרונה על כוס יין. ידוע, שכל מנהג היה מתחילתו מצוה וחובה. ואמנם עם בטול נשואי אח ואחות — מתחילה באונס ולבסוף ברצון — בטלו, כנראה, לזמן ידוע הנשואין הפנימיים בכלל, וגזילת הנשים נעשתה לחובה. תולדות יון ורומא מתחילות בגזילת נשים: מעשי תיזיאוס, פארים והילינה — ביון, מעשי רומולוס, גזילות הסאבינית — ברומא. לגזילת הנשים אחרי מעשה הפילגש בגבעה נותנים ספורי הכתובים טעם אחר.

זכר אחר לאותם הימים נשאר בחג המסכות, הוא חג הקרנבל („קארנע וואלע": „חיי בשלום תאות בשרים"), שכל העמים הנוצרים חוגגים אותו בימי החורף, ויש מהם אשר יוסיפו לחוג חג שכמותו גם בקיץ ב„ליל יוחנן". בליל זה בחורים ובתולות יגילו ברננה, מסביב למדורת אש יחד ירקדו, ואז במים יטבלו האנשים על הנשים ושמחו וששו עד לבלי חוק.

וחג הסאטורנאליות ברומא העתיקה היה זכר לכל אותה התקופה הקדומה לחלוקת המעמדות, שנגמרה בימיהם של בני למך = קרונוס. לפי אגדת

הרומאים, נתגלגל קרונוס הזקן, לאחר שהדפו ציאוס מכסא מלכותו, לרומא בדמות סאטורנוס, נעשה צדיק גמור והיה מורה להועיל בעבודת האדמה ושאר אומנויות, ולא עוד, אלא שימי ממשלתו נחשבו לתקופת־הזהב, תקופת השויון והאחוה. בחג הסאטורנאליות היו השובים מתירים את כבלי השבויים והאדונים משמשים את העבדים, והיו כולם שולחים מנות איש לרעהו, אוכלים ושותים ושמחים ומשמחים זה את זה. לפעמים הגיעה אָמנם השמחה לידי כך, שחזרו גם על מעשי „הנפילים" וחבריהם עם בנות האָדם בסיומה של התקופה הקדמוניה. ואולם כך דרכם של בני־אָדם להסיג מעט את הגבולין.

ובבבל העתיקה חגגו חג מעין זה, סאקגי שמו, בחודש אָב לכבוד האלה אסתר = עשתורת = נעמה = אפרודיטה = ווינוס. כתבי היתדות מזכירים חג זה, ולדברי קטיזיוס, היו חוגגים עדיין חג זה בזמנו, בשנות המאָה החמישית לפני הספירה הנהוגה, בחרן אשר בארם־נהרים.

ואולם בפאר והדר שאין דוגמתם חגגו את חג התקופה הקדמוניה, חג השויון והאחוה, בישראל בזמן שבית־המקדש היה קיים. לפי המסורת, חגגו חג זה פעמים בשנה, בחמשה־עשר באָב וביום־הכפורים. ואולם דומה, שחג זה נמשך כל אותם ארבעים יום, אלא לפי שעיקר השמחה לא היה אלא ביום הראשון וביום האחרון, כדרך כל חגי ישראל, לא הזכירו אלא שני ימים הללו.

מצוין היה חג זה ברוחו הדימוקראטית. המיוחסים שבאומה היו מביאים עצים למזבח בימים הקבועים להם והיו חוגגים לעצמם את חגם. ואולם חג קרבן־העצים, בתור חג עממי כללי, לא היה אלא ביום חמשה־עשר באָב, שבו „בני זתואל בן יהודה ועמהם כהנים ולויים וישראלים, גרים ועבדים וממזרים, וכל מי שטעה בשבטו" מביאים עצים למזבח (משנה תענית, פרק ד'; ומגילת תענית, פרק ה'), ושמחים שמחה גדולה הבנים על הבנות, ועל הכל הבנות.

„אָמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה־עשר באָב וכיום־הכפורים, שבהם בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו, וחולות בכרמים; ומה היו אומרות: בחור, שא־נא עיניך וראה מה אתה בוחר לך, אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה!" (משנה תענית, שם). ככה היו אומרות המיוחסות; ואולם „יפיפיות שבהן מה היו אומרות: תנו עיניכם ליופי — שאין האשה אלא ליופי"; „ומכוערות שבהן מה היו אומרות: קחו מקחכם לשמים — ובלבד שתעטרוני בזהובים" (ברייתא שם, ל"א, עמוד ב') — כלומר: אף־על־פי שמכוערות אנחנו, לא נמכור את עצמנו, כאחיותינו הבבליות, שאבותיהן מכרו אותן מתחילה לשם זנות ואחר־כך לשם אישות (הירודוטוס, I, 196). על־דבר התחלת החג בחמשה־עשר באָב נתנו כמה טעמים, ורבי אליעזר הגדול מסר לנו: „כיון שהגיע חמשה־עשר באָב, תשש כחה של חמה ולא היו כורתים עצים למערכה" (בבא בתרא קי"ט, עמוד ב') — כלומר: מאריכים הלילות והימים מתקצרים, וממשלת הירח מתחלת. ובזה יובן לנו גם ענין

השעיר לעזאזל, ששלחו ביום האחרון של חג החגים הזה, ביום־הכפורים. טעות היא לחשוב, שעזאזל הוא המלך־קרונוס, כמו שחשבו „צייידי המולך“ בספרות האשכנזית; ובכלל אי־אפשר להעלות על הדעת, שהתורה תצוה לשלוח שעיר לרוח רעה, יהיה שמה עזאזל או אחר — דבר המתנגד לרוח כל התורה כולה. כבר נזכר למעלה, שמדברי התורה עצמה ומדברי המשנה יוצא ברור, שעזאזל הוא שם מקום, צוק בארץ גזרה. צוק זה נקרא בשם עזאזל, לפי ששם היו עובדי אלילים מישראל ומגויים חוגגים חג אורגיאסטים לכבודו של איגיפאן בעל השער השעיר. התורה לא די שאסרה מנהג אלילי זה בהחלט, כמו שנאמר: „ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם“, אלא שהוסיפה לצוות, כי יביאו את השעיר — זה סמל דמות פאן, שעובדיו לא היו לא אוכלים שעירים ולא מביאים קרבנות מהם, כמו שנזכר למעלה — קרבן לה׳ אלהי ישראל, ולא עוד, אלא שיקחו שעיר שני וישלחוהו לעזאזל, כלומר: ישליכוהו מן הצוק לשם מחאה יתירה כנגד עבודת פאן. ודבר זה רמזו עליו החכמים הראשונים, באמרם: „תנא דבי רבי ישמעאל: עזאזל שמכפר על מעשי עוזא ועזאל“. ופירש רש״י: „כלומר, על מעשי עריות“ (יומא ס״ז, עמוד ב׳).

ורבי אברהם אבן עזרא יפה רמז על הקשר הפנימי שבין השעיר לעזאזל ואסור הזבחים ל„שעירים“, אלא שלא באר את הדבר כל־צרכו. והאמת היא, ש„השעירים“ הם סמלי פאן, או סאטירים, שהיו כמו־כן מיסודו של פאן לפי תכונתם ופולחנם. הסאטירים — „אלו שדי היערים וההרים הקדמונים, שדים גסים, שמתוך מבנה גויתם וצורתם ניכרת נטיה טבעית, בהמית למחצה. קנטרנים הם ונוכלים, ערומים וטפשים, רודפים אחרי היין והנשים, זדים ומוגי־לב, בריות שיש בהן מכשרונות השדים ותוספת מרובה מטבע התיש. יצורי גום מוצקים, אפם קהה, אזניהם כאזני העזים, ופעמים מיני דבלולים עולים להם מתוך צווארם. שערותיהם מסומרות וזקופות, כשערות העז, זנב קטן יורד להם מערפם, ואברי המין הם בהמיים. את חייהם הם מבלים ביערות ובהרים, שם יצודו ציד, שם ירעו עדרים, ירקדו, יפזזו, ינגנו, ולנימפות יארובו. הרקוד המיוחד להם הוא מטבע רקודי התישים. לפי אמונת העם, שונאים הסאטירים לבני־האדם, מתנפלים על עדריהם ועושים בהם שמות, דולקים אחרי נשיהם מתוך תאוה בוערת. — — האמנות העתיקה היתה מציירת אותם זקנים ובעלי־זקן, על־פי רוב מכוערים למאד ובלתי־נבדלים בהרבה מן הקופים“ (ל. פריליר, שם, ז׳, עמוד 570 והלאה).

הכל רואים, שהשעירים־הסאטירים הם הקינטורין העתיקים, הם „הנפילים“, שהחריבו את סדר־חייהם של בני־האדם הראשונים. ולפיכך בשעה שכל בנות ישראל, כולן לבושות כאחת, היו חוגגות את יום הארבעים לחמשה־עשר באב, יום החג האחרון, מחוללות בכרמים ומזמינות את הבחורים בפעם האחרונה, שיקחו אותן לנשים, זכר למנהגי האחוה והשויון הקדמונים, — היו הכהנים

משלחים מבית־המקדש את השעיר לעזאזל, זכר לעוזא ועזאל, ששתו קץ לתקופה הקדמוניה והביאו מבול לעולם על חטא שחטאו לחוקי הנשואין. המחוללות ומשלחי השעיר לעזאזל החיו את צורות החיים הקדמוניות לשעה. ואולם זאת היתה לא רק פאנטומימה מלאתי חיים ותנועה, כי גם תורת מוסר חיה וגלויה.

פרק תשיעי.

שאר האם.

ובכן, „משפחה" זו, שעליה אָמר פרידריך אינגילס, שכּללה היה „אבּא ספק ואמא ודאי", לא מצאנוה אלא ב„דור המבּול", בשעת הריסת סדרי־החיים הקדמונים והמעבר לסדר חדש. ואולם האמת הדבר, כי בשעה זו היתה האשה השוררת בקבוץ האנושי והאיש טפל לה? האיש היה אבי כל ההמצאות: הוא שהיה בונה את הערים, עושה כלי־העבודה, כלי־הזין וכלי־הזמר, הוא שהיה כובש את החיות ואת האויבים, — ובמה היה גדול כּחה של האשה למשול בו? ממשלת הנשים לא היה לה על מה לסמוך, ולפיכך אין זכר לה בספּורי בראשית. במקומות ידועים ובתקופות ידועות הגיעו אולי הנשים למלכות. ואולם אין זה כלל, אלא יוצא מן הכּלל.

ולא עוד, אלא שבשעה זו של „אבּא ספק" לא היתה גם „אמא ודאי", שהרי הרבּה נשים גרו יחד ב„בית־הנשים" וילדו שם את ילדיהן, ואיככה יכלה האם להכּיר את ילדיה תמיד בדיוק? פרידריך אינגילס מבטיחנו אָמנם, שאפילו ב„משפחה הקבוצית" „היתה האם יכולה להכּיר את ילדיה מכּל מקום" („מוצא המשפחה, הקנין הפרטי והמדינה", עמוד 22). ואולם איננו מוסר סימנים — כּיצד ואיך. יותר מדי האמין חוקר זה באינסטינקט הטבעי שבּאם, כּשם שהאמין יותר מדי ב„אינסטינקט־המהפכה הטבעי" שבּאָדם.

„משפחת האם" לא נתחזקה אלא בשעת בּטולה של ההפקרות המינית, כּפי שראינוה ב„דור המבּול". „משעה שלקה העולם בּדור המבּול עמדו כל האומות וגדרו עצמן מן הערוה" (בּראשית רבּה, פּרשה ע'). מה היה גדר זה? דבר זה למדנו מדברי אברהם אָבינו: „וגם־אָמנה אחותי בת־אָבי היא, אך לא בת־אמי, ותהי־לי לאשה". כּלומר: האחות מן האם, או „שאר האם", נאסרה. על־ידי כך נעשה צורך גדול לדעת את האם בּדיוק, כּדי להשמר מן הערוה, ונתגברה משפחת האם. לפיכך יפה אָמר גרוסה, שיחוס אמהות לא בא מתּוך ממשלת האם, אלא מתּוך תּקנת ערוה („צורות המשפחה וצורות הכּלכּלה", 1896).

לא מתּוך „ממשלת האם" נולדה „משפחת האם", אלא, להפך, מתּוך „משפחת האם", מתּוך שהתחילו דורשים יחס האם, נתעלה ערך האשה.

האָב אָמנם היה מושל המשפחה ומנהיגה, ואולם האם היתה המחליטה בכל שאלות הבית הפנימיות, וגם בשאלות הירושה. ומטעם זה נקראו הנשים העבריות הקדמוניות בשמות: מלכה, שרה, דינה. ונקרא הקבוץ המדיני „גוי". כלומר: יוצא „גְוִיָה" אחת — „גו" אחד: כלומר: בני אם אחת. או „לאום". „אומה" — משורש אם. ואולם השם „משפחה" לא נגזר מ„שפחה", על דרך שנגזר השם הלאטיני „פמליה" מ„פמולוס" = המשרת = העבד, אלא מפשח = שפח = התרחבות, מלשון „ויפשחני", וכן „איפשח — הרחיב — ופיסק רגליו" (קידושין ע"ו, עמוד ב' בפירוש רש"י), ומזה פשק = פתוח, וספוח = התחבר, התקבץ, מלשון „ונספחו על בית יעקב". סמך ושין מתחלפות זו בזו, ואין מוקדם ומאוחר באותיות, כידוע. המשרתת הנכרית נקראָה „שפחה", לפי שנספחה על בני־הבית. והמשרתת העברית, שלקחוה בשביל הילדים שתלד, נקראָה „אָמה", שם־ההקטנה מאם, או פילגש = פלג אשה. ולמעלה ממנה האשה עקרת הבית. עיני העבדים אל אדוניהם ועיני השפחות אל גברתן. ולא עוד, אלא שגם אישה כפוף ונשמע לה בכל עניני הבית.

תדע לך שכן הוא, שהרי כשרצתה שרה אמנו לגרש את שפחתה הגר עם בנה ישמעאל מן הבית, „וירע הדבר בעיני אברהם" — מה אָמר לו הקדוש־ברוך־הוא? „כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה". ולא עוד, אלא שהוסיף ואָמר לו: „כי ביצחק יקרא לך זרע", כלומר: יצחק בן שרה גברת הבית הוא זרעו של אברהם אָבינו ויורשו, ולא בני הפילגשים. הללו יוצאים מביתו של אברהם אָבינו ונעשים ל„גויים" בפני עצמם, בהיותם יוצאי „גויה" אחרת, ולא בני הגברת.

וגם בביתו של יצחק אָבינו אין עשו מקבל את ברכת האָבות, אף־על־פי שיצחק אוהבו — אלא יעקב, שנאמר בו: „ורבקה אוהבת את יעקב".

צא ולמד מרבקה אמנו, שהכתוב מעיד עליה, „אשר ילדה לבתואל בן מלכה אשת נחור אחי אברהם" — „לבתואל בן נחור" לא נאמר, אלא „לבתואל בן מלכה אשת נחור", לפי שמלכה, כמו גם שרה, היו גבירות הבית ועקרותיו. ואף־על־פי שרבקה לא נתיחסה כבר לאמה, וגם את הברכות לא הוציאה אלא ברמאות, מכל מקום היתה ממשלת האם חזקה עדיין למדי, והכתוב אומר על רבקה „ותרץ הנערה ותגד לבית אמה" — „לבית אָביה" לא נאמר, אלא „לבית אמה". ובדרך כלל אין בתואל משיא את בתו, אלא „אָחיה ואמה" משיאים אותה לאחר ששאלו את פיה וזו הסכימה לדבר, והאָב איננו אלא נגרר אחריהם, כאופן החמישי לעגלה. וכן אין יצחק אָבינו משיא את יעקב אָבינו, אלא רבקה אמנו לוקחת לו נשים לבן „אחי רבקה אם יעקב ועשו". המלים הללו לא ללמד על עצמן לבד באו, אלא ללמד על מצב הנשים כולו בימים ההם באו.

ואלופי עשו נמנים על שם האם: „אלופי אהליבמה בת ענה". וכן נמנה בין אלופי „שעיר החורי יושבי הארץ" — כלומר: יושבי אדום הקדמונים, קודם לכבוש עשו — „אלוף תמנע", ונאמר: „ואחות לוטן — תמנע"; הרי, שתמנע אשה היא.

וכן ביחוס השבטים מצאנו, שנתיחסו לא רק על שם האב, כי גם על שם האם: „בני לאה", „בני רחל", „בני בלהה ובני זלפה". יעקב אבינו לא ברח מבית לבן עד שנטל רשות מנשיו. ראובן הבכור ללידה לא ירש את הבכורה, אלא יוסף בכור רחל, שנאמר בה „ויאהב יעקב את רחל", והיא עקרת הבית. ולא עוד, אלא שרבי יהושע [בן קרחה?] אומר: „כל שבט ושבט נולדה תאומתו עמו" (בראשית רבה, פרשה פ"ב). ואין ספק, שרמז על נשי בני יעקב, שהתורה סתמה ולא פירשה אותן, אלא שודאי אין כוונתו, שהשבטים לקחו אחיותיהם מן האם, אלא שלקחו אחיותיהם מן האב, שעדיין לא נאסרו בהן.

ונשאר ממשפחת האם זכר לדורות בפתגמי העמים ובדיני ישראל. משל אומרים בני טארגואי במערב סהרה ובני הובאס במאדאגאסקאר: „מרחם האם מקבל הולד את צבעו", על דרך שאמרו בתלמוד: „אשה מזרעת אדום, שממנו עור ובשר ושערות ושחור שבעין" (נדה ל"א, עמוד א'). על־פי משל הרומאים „הולך הילד אחרי האם" — "Partus sequitur venturem". ובימי־הבינים היו אומרים בצרפת הצפונית: „הבטן משחררת ועושה לאציל". ובדינינו הלכה רווחת היא בישראל ונמסרה מפי רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחאי: „בנך הבא מן הישראלית קרוי בנך, ואין בנך הבא מן הנכרית קרוי בנך" (קידושין ס"ח, עמוד ב'; בראשית רבה, פרשה ז'). „וכי אתא רבין אמר: רבי נתן ורבי יהודה הנשיא מורים בה להתירא, דעבד ונכרי הבא על בת ישראל הולד כשר, ואף רב מורה בה להתירא" (יבמות מ"ה, עמוד א'). „גבי אברהם דכתיב: להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך — — — הכי קאמר ליה: לא תנסיב שפחה ונכרית, דלא ליזיל זרעך בתרה" (יבמות ק', עמוד ב'). „ישראל שבא על בת נכרי ידון כדיני נכרים, ונכרי שבא על בת ישראל ידון כדיני ישראל" (מסכת גרים, פרק ג'). „הגר מביא ואיננו קורא — — — ואם היתה אמו מישראל מביא וקורא" (משנה בכורים, פרק א'). „שום תשים עליך מלך מקרב אחיך — — — אמו מישראל — „מקרב אחיך" קרינן ביה" (קידושין ע"ו, עמוד ב').

הנאמר איפוא, כי יחס האב לא נחשב למאומה וחוקת המשפחה העבריה היתה „אבא ספק, אמא ודאי" — מימרא שגורה בפי המקובלים, ובמובן דומה לזה בתלמוד „אם חזקה בעלמא הוא", ולענין אב ואם שבאו לפסול את ילדיהם אמרו: „איהו דלא קיים ליה — — — איהי דקיים לה" (קידושין ע"ח, עמוד ב') — על דרך שאמר גיתה: „האבהות איננה דבר שבאמונה טובה" („שנות־הנדודים של ווילהלם מייסטר")? דומה, שדיני נכרים שבדת ישראל יועילו

לנו למצוא תשובה לשאלה זו. דת ישראל קוראה נכרים לכל אלה שלא עמדו על הר סיני, כידוע, ולפי זה ישראל שקדמו למתן תורה דינם בכלל כדין נכרים. לענין גר שנשא בגויותו אחותו מן האב שנינו: „רבי מאיר אומר: יוציא, וחכמים אומרים: יקיים, שאין אב לנכרי" (בראשית רבה, פרשה י"ח). ואולם להלכה הכל מודים, שנכרים „בהיותם נכרים אית להו חיים" (יבמות ס"ב, עמוד א'). וכן העלו להלכה „נכרי יורש את אביו דבר תורה" (קידושין י"ז, עמוד ב', וי"ח, עמוד א'). ואף־על־פי שהנכרית היתה חשודה בעיניהם על הזנות, „דסתם נכרית זונה היא" (יבמות צ"ז, עמוד ב', בפירוש רש"י), מכל מקום אמרו בהחלט: „נכרית דאית לה חיים" (יבמות כ"ג, עמוד א'). מי הוא זה, שאין לו יחס? זה העבד והשפחה, שאמרו עליה „דאין לה חיים" (שם). וכן על העבד „אמר רב: הכל מודין בעבד שאין לו חיים" (שם ס"ב, עמוד א'). מה טעם? דומה, ששלשה טעמים לדבר: ראשית, כלל היה בידיהם: „עבדי בהפקרא ניחא להו; שנית, בעלי השפחות יותר משהיו מקפידים בנשואי השפחות היו מקפידים בלידת השפחות, כי „האשה וילדיה תהיה לאדוניה"; ושלישית, היו העבדים הנכרים, שדת ישראל מדברת בהם, על־פי רוב „עבדים כנענים", כלומר: מזרע כנען בן חם, היינו: מעמי אפריקה חמי־המזג, שהזכרים נחלשים מהר מרוב תאוה ונשיהם בריאות ותקיפות מהם ועושות מה שלבן חפץ. ובמובן זה אמרו: „שכנען צוה את בניו: אהבו את הזמה" (פסחים קי"ג, עמוד ב'). ואמרו: „מרבה שפחות — מרבה זמה" (משנה אבות, פרק ב'). ואם אמנם שורה שלמה של חוקי התורה שמרה על השפחות מפני ההפקרות, מכל מקום נשמר הכלל, שבני השפחות מתיחסים לאמם.

מכל זה יש ללמוד, שבני האשה עקרת־הבית נקראו תמיד גם על שם האם, גם על שם האב, ואולם בני השפחות נתיחסו בעיקר על שם האם. אלא שבני השפחות, שנתיחסו לאמם, היו זכויותיהם מעטות מבני הגברות, באופן ש„משפחת האם" לחוד נתנה אמנם „זכות האם", ואולם „זכות האם" הזאת לא די שהיתה קטנה ופחותה מ„זכות האב", כלומר: מזכות הבנים שנקראו גם על שם האב, אלא שעל־פי רוב לא היתה „זכות אם" זו אלא עבדות פשוטה. ומלבד שני מינים הללו, כלומר: בני הגברות ובני השפחות, נמצא עוד מין שלישי, והוא: בני האמהות העבריות.

ובזה יובן לנו ענין הכתוב: „ויתילדו על משפחותם לבית אבותם". כבר הרגיש רבי לוי יצחק מברדיטשוב, שהכתוב הזה בא להשמיענו, שהנהיגו משפחת אב במקום משפחת אם, שהיתה נהוגה קודם מתן־תורה (קדושת לוי, פרשה במדבר). ואולם בהיות שבני הגברות נקראו תמיד גם על שם האב, גם על שם האם, כמו שנזכר למעלה, יש לראות בכתוב הנזכר תקון גדול ונעלה ביחס לבני האמהות, שעל־ידיו נשתוו כל בני ישראל ובני האמהות נתעלו למעלת בני הגברות לעניני נחלה ושאר זכויות, שהיו תלויות ביחוס

אָב. ואם תאמר: אם כן, למה נאמר „וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו", ודרשו חכמים: „על עסקי משפחותיו", והוסיפו ואָמרו: „שכל מצוה שקבלו עליהם בקטטה כגון עריות — — — עדיין עושין אותה בקטטה, דליכא כתובה דלא רמי בה תגרא" (שבת ק"ל, עמוד א׳)? ויש לאמר: תקון גדול זה, שבא עליו הדבור, הטיל על העם גם חובות חדשות ביחס לשאר האָב, שנאסר עליהם מכאן ואילך, כמו שאָמרו: „שנאסר עליהם לשבב אצלן" (יומא ע"ה, עמוד א׳). ברם, כך דרכו של עולם: האצילות מטלת חובות!

ואולם אסור אחותו מן האָב לא בנקל נתפשט בישראל, לא רק בעמים. תדע לך שכן הוא, שהרי תמר אחות אמנון — מן האָב ולא מן האם — אומרת לאָחיה: „ועתה דבר־נא אל המלך כי לא ימנעני ממך". רבותינו בעלי התוספות נתקשו בזה קושי גדול (תוספות קידושין כ"א, עמוד א׳). וחכמי התלמוד רמזו ואָמרו: „שאני תמר, דבת יפת־תואר הואי" (סנהדרין כ"א, עמוד א׳). ודבר זה מתאים להלכה, שבני שפחה ונכרית בניה הם ולא בניו, ולפיכך אחיה מן האָב מותרים בה. ברם, אותה הלכה עצמה היא בת־קולה של תקופת משפחת־האם. כי אָמנם לא תמיד עמד הכלל בעינו, „דמשפחת אב איקרי משפחה ומשפחת אם לא איקרי משפחה". בכל אופן לא היה לו מקום קודם מתן־תורה, כמו שלמדנו מדברי הכתוב „ויתילדו על משפחותם לבית אבותם" ומשאר ראיות, שנרמז עליהן למעלה. ולא עוד, אלא ש„משפחת־אָב" במובן ה„פאטריארכאט" הרומאי, ואפילו היוני, לא היתה מעולם בישראל אפילו להלכה, ואין צריך לאמר למעשה. השפעת האמהות לא פסקה מעולם בישראל בין בתורות הנגלה והנסתר, בין בחיי המעשה והרוח.

המשך יבוא.

יעקב פיכמאן:

תָּבוֹר

כְּשִׁרְטוֹן־צֵל עַל גַּלֵּי יָם יְרוֹקִים
בְּכֹחַל צָהֳרַיִם תַּאֲפִיל לְבַד;
עַל חֶמְדַּת שְׂדֵי יִזְרְעֶאל הַמְנֻמָּרִים
מֶבְטָחְךָ סוֹכֵךְ אִלֵּם, צוֹפֶה־עַד!

עַל שְׁבִילֵי אוֹר הַטּוֹבִים אֶל הַגָּלִיל
כְּשַׁד עַל שְׁאֵר פּוֹרֵחַ פֹּה תִּתְגַּל;
כְּצֶמַח מֵחֵיק אֶרֶץ־גִּיל רְחָבָה
צֵל נוֹפְךָ מַשִּׁיב שֶׁקֶט צוֹנֵן, קַל.

מִי הֵלֶךְ פֹּה וְשׁוֹטֵט בָּעֲרָבִים,
כְּאֹהֶל מִדְבָּר, זָר וּמוֹשֵׁךְ, קָם
לְפָנָיו רֹאשְׁךָ בּוֹדֵד תַּחַת עָבִים.

כְּקַן יְדִידוֹת רָם, כְּרֶמֶז חַי בַּצְּחִיחָה,
עַל יֶרֶק שְׂדוֹת בֵּית שְׁאָן, עַל עֵמֶק יַרְדֵּן חָם
מְנַפְנְפָה יַד־שְׁלוֹמְךָ וּמַבְטִיחָה.

מחודש לחודש

מסע־צלב חדש. — „הסכנה היהודית“. — בעלי־דעת שנוח להם בשגעון. — חזון יוחנן מקרונשטאדט. — „שמע ישראל“, ו„הבשורה“ של האלהים „אשר הקיץ מן המתים“. — „ועד השליחים“ ו„הלכות גטין“. — „דאגותיהם“ של קציני היהודים בצרפת. — עמוד־האור של הטייטונים. — הספורט הלאומי של ההונגרים. — המתקת דינים של סוציאליסטים. — מתנות לפסחא ופרעות לפסח. — אחת בפה ואחרת באגרוף. — מצבת־זכרון של פורעים. — חשבון חדש. — מתן „החוזה“ באמריקה, ומעמד הר־סיני. — תשעה קבים אמריקאיות. — ההתנגדות ל„תחית המתים“. — „מכירת חמץ“. — „השפה הרשמית של ארץ־ישראל“, והשפה הרשמית של הגלות. — „עשאוני בני כנור־לצים“. — הסר־מנהיגים. — שדוד־מערכות ובטולו. — עונש לנפצעים. — אחים־למות. — „לפי דת משה ויהודית“. — כשרה מדאורייתא ופסולה „מדרבנן“. — העם ו„החכמים“. — תורה בבית־האסורים. — „לא לנו ולכם לבנות בית לאלהינו“. — אחדות התלויה בדבר. — נבואת אוריה ונבואת זכריה. — הלכה כרבי עקיבא.

מסע־צלב חדש הוכרז בארצות הנוצרים, והרוח הַמְחַיַתְהוּ היא — מלחמת־כליה ביהודים וביהדות.

כי רק בשעת מגפה רוחנית עלולים בני־אָדם מן הישוב, שבכלל אין מקומם בבית־החפשית, לשגות בפרי רשע וכסל, כספר „הסכנה היהודית“, ולהרוות נשמתם בזוהמתו.

במקורו הוקדש החבור ליוהאן מקרונשטאדט, וזהו כתב־היחש היחידי שנאמר בו מפורש. כל השאר מעולף סוד: גם לשון החבור במקורו, גם שם מחברו ומתרגמו. איש מסתתר מספר בשם איש מסתתר, שהגיע לידו כתב־היד באמצעות אשה אחת, גם היא מסתתרת, אשר גנבתהו מאת אחד ממנהיגי הבונים החפשים — גם הוא נסתר, — והחליט לתרגמו לאנגלית ולזכות בו את העולם. המחבר מגלה לפנינו את הרע המונח בטבע היהודים מכל המדרגות והשדרות, לרבות דארווין וניצשה. וכל מה שהובא שם, בא ממקור נאמן — מ„פרוטוקול של ישיבות הזקנים בציון“, החתום בעצם ידם של ה„זקנים ממדרגה ל“ג“. ב„פרוטוקול“ באו גם דרשות, שהשמיעו אותם „זקנים“ בפני תלמידיהם, אשר התכנסו בשנת 1901 לפאריז, מרכז ה„קשר“ היהודי, לשתות בצמא את דבריהם. וזה דבר ה„קשר“: היהודים, שעשיריהם מושלים בכל מקצועות החיים באירופה ובאמריקה, עשו יד אחת להביא אנרכיה לעולם; על־ידיה יבטלו את כל סדרי החיים, ואמונת הנוצרים בראש, ישעבדו להם את כל העמים והארצות, ומלך־ישראל יהיה לאפיפיור של הדת העולמית אשר ייסדו. זוהי, בקצורה, „הסכנה היהודית“, שהמחבר טרח ומצא לה גם תרופה קלה — השמדת היהודים מן העולם.

בטוחים היינו, שכל בר־דעת יקרא אחרי דברים כאלה: שגעון! אך לתמהוננו מצאנו, כי רבים הם בעלי־הדעת שנות להם בשגעון הלז. הממשלה האנגלית לא מצאה בספר כל עון. ה„טיימס" הלונדוני, המתהפך יום־יום מאוהב לאויב ולהפך, לא בוש לתת לאותו חבור הסכמה, בצורת הצעה, כי יושיבו ועד־חקירה, שיבדוק באמתות ה„תעודות" הבאות בו. ה„דירבורן אינדיפנדינט", עתונו של דון־קישוט האמריקאי, הנרי פורד, חבר עליו פירוש אָרוך. ושר־המשפטים במדינות־הברית קיים בפועל את הצעת ה„טיימס" הלונדוני; אך, במקום ועד־חקירה, הפקיד מרגלים מושבעים, ש„יחקרו" את הענין בסתר — כראוי לממשלה שהיא „של העם, בידי העם, ובשביל העם". לא חסר דבר, אלא שתבוא הכהונה ותניח חותם הקדושה על אותו ספר — והיה לחזון־יוחנן חדש: „חזון יוחנן מקרונשטאדט".

* * *

„סכנה יהודית", „קשר יהודי", „ממשלה יהודית" — את פעולתם אָנו רואים בכל מקום, למן מדינות־הברית וקנדה עד פולניה ואוקראינה.

במדינות־הברית מצטערים במדה אחת על אבדן רבבות הפולנים, שעזבו את הארץ בגלל אסור השכרון, ועל כניסת היהודים פליטי־השחיטות, המבקשים פה מקלט. משהתחילו לטהר את ניו־יורק מן ה„חטא" ומן הגֵרות, החלו לדקדק עם שומרי־שבת שישבתו גם ביום ראשון, ומן הרוכלים העניים, שלא הספיקו להתאזרח, נטלו את רשיון המשא־ומתן וקפחו פרנסתם.

בקנדה גוזרים ב„בל יראה" על אותיות עבריות שעל־גבי שלטי החנויות — ואחינו המתגוררים שם קוראים: יחי החופש!

באנגליה דורש הבישוף הלונדוני כנגד שיבת היהודים לארצם, שהוא רואה בה סכנה לעולם, היינו — לנצרות. ורק בתנאי זה יסכים רועה־החסד להשיב נחלה ליורשיה: אם יתנצרו היהודים לפני כניסתם אל ארצם, או — לכל הפחות — אם ילכו שמה בכונה תחילה להכשיר את הקרקע להתפשטות הנצרות בארצות־הקדם. שמונה־עשרה מאות שנה, שבהן באנו באש ובמים לשם יחודנו, בטלות מעתה במאמרו של הכהן הרחמן, והרינו מוכנים ומזומנים להמיר את „שמע ישראל" ב„בשורה" של האלהים „אשר הקיץ מן המתים".

ווינסטון טשורטשיל וה„מורנינג פוסט" מתחרים זה את זה בהעללת עלילות. העתון מספר לעולם, כי ניקולאי לנין בטל את יום הראשון מפני יום השבת, המקודש ליהודים בעלי־בריתו. והמיניסטר מודיע, שהיהודים הפקידו את בנם הנאמן טרוצקי לחבל את הציביליזציה האנושית, על־כן נמסרו בידי דניקין, גואל הציביליזציה.

בבתי־החולים שבלונדון מַפְלִים את היהודים לרעה; במוסדות צבוריים אחרים מוציאים אותם מן הכלל; בבתי־מחסה לבני־הנעורים מעבירים אותם על דתם; את ה„זרים", המבלים חייהם בבתי־הזיעה, מגרשים על כל עון קל

או צל של עון; אלה שנשלחו בעל־כרחם לעבוד בצבא רוסיה — נגזר עליהם שלא ישובו אל הארץ ואל בני משפחתם הגוועים ברעב מאין תומך. הגיע הדבר לידי כך, ששופט אחד בעל־נפש, אשר קיים בעל־כרחו פסק־דין קשה באחד העלובים האלה, שהתגנב אל הארץ שלא כחוק, קרא למשפטו „משפט מחפיר".

וכל זה אינו מעכב את „שליחי הקהלות", העומדים ומצווים לתבוע את עלבון בני עמם בארץ, מלשבת בשלוה ולעסוק ב„הלכות גטין". קבלה בידיהם מהרב הכולל המנוח, נ. אדלר, שדיני־גטין של הנוצרים נעלים על אלה של היהודים, וראוי שיעשו לנו לחוק־עולם, לכל הפחות — עד שיצליחו הנבונים שבנוצרים בהשתדלותם להגאל מדיניהם אלה.

בצרפת יש עבודה — הקמת ההריסות — ואין די פועלים, בעוד שבפולניה יש פועלים מרובים מחוסרי עבודה. אף־על־פי־כן צרה עינה של ארץ „החופש, השויון והאחוה" בעניי־ארץ, המבקשים מקום לחיות בעמל כפיהם; ואפילו את הנמצאים שם מכבר היא מגרשת, בלי כל סבה, ומסגירה אותם בידי מעניהם הפולנים. באלגזיר, הנמצאת תחת רשותה, גוזרים על התושבים היהודים גזירות קשות. אנשי־צבאה הנמצאים בפולניה נעשים תלמידים מקשיבים לגייסות האלר, שהתמחו בתלישת־זקן, עקירת־שנים, ושאר תענוגות־שדים. — וקציני היהודים, היושבים בפרלמנט, כלו להם כל הדאגות, חוץ מאחת — להגביר בריפובליקה את כח הקתוליות ואת השפעת האפיפיור.

שוייציה, שיהודיה מועטים, מסתפקת במועט: מכריחה היא את ילדי העברים שבבתי־ספרה לחלל שבתם, ומחדשת את שאלת השחיטה ואיסורה — משום „צער בעלי־חיים".

יוגוסלביה הצעירה אומרת להבנות מגירושים. מגרשים משם יהודים מכל הסוגים: יהודים זרים, ויהודים מילידי הארץ; יהודים העוסקים במסחר, ויהודים בעלי־מלאכה; ואפילו יהודים רופאים, שארץ זו צריכה להם ביותר, אינם יוצאים מן הכלל. יבואו עליהם כל מדוי מצרים — ובלבד שיפטרו מן היהודים.

בארצות הטייטונים הכושלות עוזבים פרחי האוניברסיטות את בנין עמם ועוסקים בחורבן היהודים. הסטודנטים, מווינה ועד ברלין, הם הנושאים את דגל השנאה ליהודים: הם הדוחים את הפרופיסורים היהודים מקתדרותיהם; הם המחרימים את התלמידים היהודים בכל האמצעים שבידם; הם המכים בסתם־יהודים, העוברים ברחובות לתומם; והם הפורעים גם באוצרות־המזון של „ועד החלוקה המאוחד", המחלק שם תמיכתו בלי הבדל דת. „נושאי־הקולטורה" הולכים בראש; ועמוד־האור, הנוסע מאחריהם, מאיר את דרכם של שאר בני הארצות ההן, למען ידעו להבדל מן היהודים ולעקרם מן השורש. בהתאם לזה מקצים ביהודים, מחללים את בתי־הקברות שלהם, מבריחים אותם ממקום למקום, את הזרים מושיבים במחנות שבויים,

ואת האזרחים מנדים אפילו לאחר התבוללות גמורה. בתו של היסטוריון גרמני — טייטוני ונוצרי — נפסלה לבחירות, מפני שאמה מזרע היהודים היא.

והישראלים שבמדינות ההן מה הם עושים? — גרועים שבהם מוסרים את „בני־דתם" הזרים למלכות; הבינונים מדמים להמלט מן הרדיפות על־ידי מסירת מודעה, כי יש הבדל ביניהם ובין היהודים יוצאי ארצות המזרח, שהם — ורק הם — מקור כל מדה מגונה. וטובים שבהם, שאינם יכולים ואינם רוצים לבקש להם מפלט שכזה, שמים קץ לחייהם — „מבלתי יכולת לנשוא את החרפה, אשר העטה על עצמו עם גרמניה, על־ידי התנועה האנטי־שמית המחפירה".

בלטוויה נמנו וגמרו, כי לא לכבוד הוא לעבדים משוחררים, שיחשבו היהודים יושבי־ארצם לאזרחים כמותם; וכשמחה ה„בונד" כנגד גזל־המשפט, חרה לסוציאליסטים שבמדינה על ה„חוצפה" היהודית, והוציאו את ה„בונד" מן המפלגה. ובאותה שעה יושב באמריקה אחד משלנו, שבא לכאן בשליחות מושלי ארצו, ומודיע, כי בלטוויה כבר בא משיח לישראל.

בפינלנדיה אין „כמעט" שאלת היהודים, מפני שאין שם כמעט יהודים. המעטים הנמצאים בארץ נלחצים לחץ כלכלי ומשוללים זכויות אזרח; אך לשנאת ישראל אין שם זכר: היהודים בפינלנדיה אינם שנואים, אלא בזויים. כך מנחמנו כתבן בעל תמימות משונה, שזכה כי יקבעו דבריו ב„העולם".

ברוסיה הסוביטית בודים על הציוניים, כי כרתו ברית עם פולניה כנגד הממשלה הבולשיבית; והראיה — כי מורגינטוי ה„ציוני" נשלח בראש מלאכות לפולניה, ושמונים אלף לגיונרים יהודים התנדבו להלחם במצרים — ובבולשיביקים. ועל סמך זה שמים בבור שבעים וחמשה מראשי הציוניים, שנבחרו לקונגרס ציוני. אולם שם גם המעלילים את העלילה יהודים הם.

הונגריה זכתה שיעבור אליה, לפי שעה, מרכז הפרעות. במשך ימי המלחמה והמהפכות שלאחריה נהפכו יהודי הונגריה האזרחים לזרים, וכל השתדלותם לזכות אֶרחם היתה ללא הועיל. לא הועיל להם גם מה שיצאו מצוינים ברגל של הטבחים ה„לבנים", והתפללו בעדם, והעמידו לבחירות מורשים שונאי־ישראל; לא הועילה להם גם ההתבוללות הקיצונית, שנסתיימה במגפת־המרה.

תופסים יהודים וצורבים בבשרם כתובת קעקע במסמרות מלובנים; מכריחים יהודים שיכו אלה את אלה; מושיבים במאסר קהלה שלמה, בתואנה כי רב הקהלה דרש על הבולשיביות; מתפרצים לבתי־הכנסיות ושוחטים את העומדים בתפלה. ההרוגים עולים לאלפים; ורבים מהם הנעלמים, המוצאים מבתיהם בחשכת הלילה — ואין יודע קברם. בבודפסט בלבד נעלמו שמונה מאות יהודים; ועתה פולט נהר הדונאי את גופות המומתים.

ואין המונגולים הנוצרים הללו מסתפקים בשפיכת־דם בלבד. ענויי היהודים נעשו אצלם למין ספורט לאומי, ולפיכך הם בוררים להם דוקא מיתות אכזריות: בעקירת לשונות, בנקור עינים, בתקיעת מסמרים, בצליבה, בפשיטת העור.

ואין נקי: מתנפלים בסכינים על פקיד־צבא יהודי, עושים את גופו ככברה — ומשליכים אותו בשעת גסיסה אל המים; מתנפלים — בטעות — גם על הונגרים טהורים, הנראים באיזו מדה כיהודים. וכדי שלא להכשל בשפיכת דם נקי, פושטים את בגדי היהודים ברחובות עיר, למען הוכח, אם בני־ברית הם. — תלמידים מובהקים לרומאים בני דורם של טיטוס ודומיטיאן.

ואין להם בושת־פנים; אדרבה: פקידי הצבא מיסדים אגודות לשם טביחת היהודים. מדפיסים מודעות מצוירות, שבהן מראים לעם כיצד עושים פרעות ביהודים. ושר־הפנים, החושב כי הפרעות מביאות היזק למדינה, מיעץ ואומר: נגרשם; וכדי שלא יגיע לנו על־ידי זה הפסד ממון, נגזול מהם את רכושם.

ואין להם בפני מי לבוש. ראשית — אין יהודי הונגריה יודעים שפות אירופה, ואינם יכולים — ובמקצת הם יראים — לתנות צרותיהם בחוץ־לארץ. שנית — גם אם יתנו, אין שומע להם. עד־ראיה אחד, הרב צבי פרץ חיות, הביע תקותו, כי „אירופה תפנה בגועל־נפש מן הטירור הלבן, כמו שפנתה מן הטירור האדום, ותקום להלחם כנגד השערוריות בהונגריה, כמו שהיא נלחמת במגפות ומתאמצת לבערן מן העולם". אולם זוהי רק דעתו של רב יהודי, שאין כחו אלא בהבעת־תקוה; ואילו אלה שהיכולת בידם למחות מחאה של ממש, אינם לא רבנים ולא יהודים. אפילו השליחים של סוציאליסטי אנגליה המתיקו את הדינים אחרי כל מה שראו עיניהם בגי־הפרעות.

ואין להם צורך לבוש. מעיקרי דתם הוא, שאמונה מכפרת עון — אם עון מוכסנות וזנות, או עון שפיכת־דמים. ועל יסוד זה אמר שר־החנוך ההונגרי, כי שאלת־היהודים בארצו לא תפתר, עד שיהיו היהודים, תוך שאר יושבי המדינה, חיים ומתנהגים על־פי חוקי המוסר הנוצרי. — שר־החנוך ההונגרי והבישוף הלונדוני כוונו לדעה אחת.

בפולניה הכל כשהיה. ועידת־השלום בפאריז מחליטה, על־פי הצעתו של הציר היפוני, כי אגודת־העמים תשגיח ותגן על זכויות המועטים בפולניה. והפולנים משיבים על זה בקבלת חוק, השולל זכויות אזרח ממאה אלף יהודים בפעם אחת; באיסור הלמודים העבריים בבתי־ספר משלנו — „מטעמים פדגוגיים וחברתיים"; באיסור לשלוח מכתבים כתובים אידית; בכפיה על משבירי המכולת היהודים לחלל את שבתם; בפסילת יהודים לעדות — מפני ש„לפי דיני התלמוד מצוה עליהם לשקר". וכל הגזירות מתאשרות בשם החוק, ובהסכמת הסוציאליסטים, שאליהם יעָגן העולם עד „אחרית הימים".

הכל כשהיה: הם לוחצים ומכים, ואָנו משלמים להם בדורונות. בגדים, שנשלחו לפולניה על־ידי אגודות־העזרה שבאמריקה, בהשתתפות „ועד החלוקה" היהודי, מתחלקים שם בין הנוצרים בלבד; ו„ועד־החלוקה" מכריז על־דבר נדבה חדשה, בת מאָה אלף דולאר, שנדב לקופת־הבריאות הפולנית. לכבוד חג־הפסחא שלחנו אָנו לילדיהם — על־ידי הד"ר בוגן — אלף ליטראות קמח־סולת, שלשה פודים סוכר, שני פודים חמאָה, אלפים גזרי בורית, ועוד ועוד; ולכבוד חג־הפסח ערכו הם בנו פרעות, בארצם ובארץ הליטאים.

הכל כשהיה: אחת בפה ואחרת באגרוף. שר־המלחמה מוציא פקודה לצבא, שיחדל מענות את היהודים, גזירה שמא יזיק הדבר לעניני פולניה; ומספר המעונים בבתי־הנתיבות, ברכבות וברחובות הולך ומתרבה. בסיים מחליטים ליסד מחלקה מיוחדה, לשם מלחמה כ נ ג ד הפרעות ביהודים; וסמוך לזה באים עלינו בעלילת־דם ועורכים בנו פרעות מטעם הממשלה. תובעים עלבוננו מאת הגרמנים, שחללו בימי המלחמה את בית־הכנסת שבווישניצה; והם עצמם מחללים את בית־הכנסת שבקולומיה בימי „שלום". מנדים כל מה שיש דוגמתו אצל הגרמנים; ומביאים מהם ראיה, שהיהודים חייבי־כרת הם. מודיעים, שאין פתרון לשאלת היהודים אלא בגירוש; ואפילו זה אינו הלכה למעשה: כשהיהודים מקבלים עליהם גלות ברצון, מונעים מהם רשיון היציאָה מן הארץ; וכשהם נמלטים לצרפת ב ל י רשיון, מרמזים לבעלת־ברית זו, שתסגיר את הנרדפים אל רודפיהם. עכשיו יצא הקול, כי ועד־החקירה הפולני מודה, ששלשים וארבעת הרוגי פינסק הומתו בזדון, בלי משפט, ועל לא עון. הממשלה עצמה פרסמה את ההודאָה, ומי יודע את הפניה הצפונה בה! אפשר שיש בזה רמז לעדותו של נימוייבסקי, כי מתכוננים שם לערוך ביהודים „פוגרום אחד גדול, שיפתור בבת־אחת את שאלת־היהודים הארורה", ואָז תהיה פולניה „חזקה, גדולה, מזוקקה וטהורה משהיתה".

ומדינה זו, שלפי חשבונות בית־נבחריה דרוש לה צבא רב שיגן עליה בפני היהודים, תאותה עצומה וממלאי־תאותה מרובים; ובמדה שהיא הולכת ומתפשטת על סביבותיה, מתרבה גם הסכנה לעם המפרפר תחת טלפיה.

ב א ו ק ר א י נ ה שכך קצת הסער, מזמן שנפזרו צבאות פיטלורה ודניקין, וניתנה לנו שהות לעשות חשבון המאורעות בעבר ותוצאותיהם בהוה. לרצוננו הרעלנו את מחשבתנו ואת הרגשתנו בזכרונות ממעשים שהיו: מעשה באם יהודית שיצאָה לבקש לחם לאפרוחיה הרעבים — ולא שבה עוד; מעשים באָבות, שהשקום את דם בניהם השחוטים; מעשים ביוצאים ליריה, שתבעו מהם דמי הוצאות המיתה; מעשה בעיר זווהיל, שנחרבה כולה ולא נותר בה אלא כותל אחד מכתלי בית־הכנסת, הוא והפסוק שנחקק עליו בזמן בנינו — „מה נורא המקום הזה"; מעשה בפורעים בסלובישנה, שהעמידו לעצמם מצבת־זכרון של תשעים וחמש גולגלות יהודים ערופים... והתוצאות: אלפים

ורבבות המתים במגפות; אלפים ורבבות שאין להם לחם־נקודים לאכול, בלויי־סחבות לכסות מערומיהם, וחורבת־בית ללון בה; חולים שאין להם לא מטות ולא תחבשות ולא תרופות ולא סמי־שנה בשעת נתוח; דור של ילדים וילדות, ששמונים אחוזים למאה מהם מוכי שחפת; ועם שלם מוכה תמהון.

ובטרם הספקנו לעשות את חשבון העבר — והנה חשבון חדש מוכן לנו: אצילי פולניה התאחדו עם בחורי אוקראינה, ודם ישראל נשפך מחדש מלפניהם ומאחריהם. בתחילה כבשה ממשלת פולניה את החדשות; וכשנודעו למרות זאת, גוללה את האשמה מעל צבאותיה על צבאות בעלת־בריתה; הלזו ודאי תקרא גם היא, כי צבאותיה לא שפכו את הדם. ובינתים זרעו של אברהם אבינו הולך וכלה.

* * *

היש אפשרות להציל את שארית הפליטה?

הנסיון הראה, שאפשר. גדוד חיילים צרפתים עכב בעד התפתחות הפרעות בימי הבחירות בשלזיה. בקיוב נמצא פעם ציר אמריקאי בעל־נפש, שהתרה בפקידות כי יעזוב את העיר אם לא תפסיק את הטבח — והפסיקה. ומעשים כאלה קרו גם בווינה, בבודפסט ובמקומות אחרים, אף כי מעטים. יש יכולת, אך חסר הרצון. איככה נעורר את הרצון בבעלי־היכולת? —

על־ידי רכוז כחותינו למטרה זו. ורכוז זה, פירושו — קונגרס יהודי כולל וקבוע, שיהודי אמריקה, המרובים ויושבים בשלוה ומתפרנסים בהרוחה, יתפסו בו מקום בראש.

ענין הקונגרס היהודי אינו חדש באמריקה. עוד לפני שבע־עשרה שנה, בראשית שנת 1903, הציעו שני רבנים ריפורמיים, יוסף שטולץ משיקאגו ודוד פיליפסון מסינסינאטי, הצעה כזו בועידה השנתית של „אגודת הקהלות העבריות באמריקה". באותה הצעה נאמר בפירוש, כי הקונגרס באמריקה צריך להיות מעין פתיחה לקונגרס יהודי כולל וקבוע. אבל ביחד עם זה בא שם תנאי אחד, אשר מתוכו מתברר החזיון המתמיה, שמחוללי אותו רעיון התנגדו בכל תוקף להתגשמותו בפועל. התנאי האמור הוא, שהקונגרס יערך בהשגחתה של „אגודת הקהלות העבריות באמריקה", כלומר — שישמש אמצעי לחזוק תנועת ההתבוללות במדינה. וכשראו, שבני העם, רובם מן הלאומיים והציוניים, נוטים מן הדרך הישרה ומבקשים לקחת בעצמם חלק בדבר, נבהלו פרנסי האומה והכריזו חרם על כל ענין הקונגרס.

גם ב„ימי אוקטובר" שנת 1905 שב ענין הקונגרס והיה לנושא שיחות והצעות; אך מכלל הצעה לא יצא גם אז. לזה היו דרושים הרבה תנאים קודמים: רעידת־החברה, כזו של מלחמת־העמים וכל המוראות הנלוים עליה; מלחמה קשה וארוכה ברבנים המתקנים מצד ימין וב„חברים" מצד שמאל; ופשרה בצורת חוזה, שעל־ידיה נולד הקונגרס „נפל".

בחוזה הותנה: ראשית — ש„לא תעלה ולא תבוא לפני הקונגרס שום הצעה, המכוונת להפוך את הקונגרס למוסד קבוע, או העלולה להביא לידי קונגרס קבוע"; ושנית — שלא תעלה ולא תבוא לפני הקונגרס שום הצעה, המכוונת „לחייב את ההסתדרויות והועדים והצירים המשתתפים בקונגרס, כי יקבלו או יודו ויסכימו לאיזה עיקר או שיטה או השקפת־חיים יהודית, שיש להם תכונה לאומית או מדינית או כלכלית או דתית".

בקצור — מין „תחש", שנברא לשעה ושאין לו שום גוון לאומי.

ידוע ידעו המתפשרים, כי שלשת אלפים שנה לפני מתן „החוזה" באמריקה — בקריעת ים־סוף ובמעמד הר־סיני — עשה עם ישראל „חוזה" לשמור על יחודו הלאומי, ואת בריתו זו שמר ולא הפר על־אף כל המתנקשים לה מבית ומחוץ. אולם צורך־השעה דרש, שיוותרו לשם האחדות — וותרו.

כמו־כן ותרו ותור שני, שהיה בו משום עלבון לאומי. מעשרה קבים אמריקאיות נטלו, כידוע, אחינו תשעה; ולפיכך התנו, שרק ל„אמריקאיים", כלומר, ליהודים אזרחים, תנתן זכות הבחירה הפאסיבית. ל„זרים" אין חלק ונחלה בקונגרס שכולו אמריקאי; ואפילו אזרחים למחצה, שלגבי חובת העבודה בצבא דינם כאזרחים גמורים, לגבי זכות הבחירה בקונגרס יהודי דינם כזרים — ופסולים.

מתנגדי הקונגרס ענו אז „אָמן" בעל־כרחם. ובסוף שנת 1918 נועדו צירי הקונגרס, והחליטו כמעט פה־אחד — חוץ משנים — לתבוע לעמם זכויות לאומיות בגולה ובית לאומי בארץ אבותיו; אף בחרו מתוכם שליחים לועידת־השלום בפאריז. ובין השליחים היה סגן הנשיא, לואיס מארשאל, שנשלח להלחם בעד זכויות לאומיות; ומארשאל, נשיא „הועד היהודי האמריקאי", הזמין את כורש אדלר, שילך וילחם שם כנגד זכויות היהודים. ואדלר מצא שם את בני מינו — הלא הם שליחי „חברת כל ישראל חברים" ו„חברת היהודים האנגלים", והתאחד עמהם לסכל עצת עמם. וברכה והצלחה נשלחו במעשי ידיהם: מחוזה־השלום, שהגשנו לפני תקיפי־העולם בפאריז, נשמטו עיקרי הסעיפים, המדברים בזכויות לאומיות, בהגנת־המיעוט ובשווי־זכויות לפני החוק בלי הבדל דת ולאום. הרברט בנטוויטש, שאינו חשוד על המהפכנות, העיד לפני שולחיו לאמר: „לא נצחון היה לצירי היהודים בפאריז, אלא מפלה — — — עתה יש להתחיל את המלחמה על זכויות־היהודים מחדש".

אך ראשי המשלחת שלנו שבעו נחת: היה קונגרס — ואיננו. נחשול של פרעות עמד עלינו, והללו לא נקפו באצבע. „בזמן שהצבור שרוי בצער, אל יאמר אָדם: אלך לביתי ואוכל ואשתה — ושלום עליך, נפשי!" — אולם אוזן ששכחה מה ששמעה על הר־סיני, לא־כל־שכן שתשכח מה שנאמר ביבנה או באושא... ורק בהגיע נחשול הפרעות לעצם תקפו, ודמי אחינו צעקו מכל המרתפים וכל הנחלים, נתעוררו והלכו להשתדל לפני — מיטרופוליט

רוסי שונא־ישראל באמריקה. למחות בקול יראו — פן ישמעו הגויים וידעו, כי אחים־לצרה הם לנו.

ונמצאו „עזי־פנים", שבקשו להחזיר לקונגרס את נשמתו ולעשותו למוסד בר־קיום. אך ראשי הקונגרס התנגדו ל„תחית המתים", והעם לא האמין בה — אולי מפני התנגדות הראשים. וכשהשמיעו על הנדבות לצורך זה, היו מעטים הנתבעים ונותנים. אך אחרי סכסוכים והשתדלויות במשך שנה שלמה, הסכימו הראשים לקרוא את צירי הקונגרס לאספה, למען ישמעו מפיהם ריפורט מכל המעשים אשר עשו בפאריז.

כמחצית מצירי הקונגרס לא באו. חלק מהם — מחוסר פנאי וחוסר ענין: הקונגרס בא סמוך לועידת־הגאולה, והריפורט היה ידוע בעל־פה לכל. ואחרים — ה„חברים" — נמנעו מלבוא, מפני שלדעתם „כבר בטלו הסבות שגרמו לקריאת הקונגרס". רק לאלהים פתרונים, מה היתה כונתם בזה; כי בודאי לא טעו לדמות, שמוסקבה נתפשטה כבר על כל הארצות, ועמק־הבכא שלנו כבר נהפך לגן־עדן.

איך שהוא, ובמתנה נשארו רק הציוניים והסוציאליסטים־הלאומיים. כאלה כן אלה רצו בקונגרס קבוע, ולא נחלקו אלא בשל „החוזה". הקיצוניים דרשו את בטולו מיד; והמתונים, שרצו למצוא חן בעיני שני הצדדים, אמרו: חלילה! אלא מה נעשה? — נתאסף לשמוע את הריפורט, נבטל את הקונגרס כמותנה בחוזה, וניסד אחר במקומו. — „מכירת חמץ" בנוסח חדש.

אך הקיצוניים לא יכלו לסמוך על המתונים קנאי־הנימוס, מבלתי דעת כלפי איזה צד הם מאירים פנים משום הנימוס בלבד: אם כלפי הרוצים בבטול הקונגרס, או כלפי הרוצים בבטול החוזה. ולפיכך באו לפילדלפיה מוכנים למלחמה, וקראו שם לאספות מוקדמות, שבהן דרשו על הצורך בקונגרס עממי קבוע; ובאחת מאלה האספות המוקדמות העמידו את קהל השומעים על רגליו, לאות שבועה, כי יתנגד בכל מאודו למנהיגי הקונגרס, הרוצים להמיתו בריפורט.

במשך שתי השנים, שעברו מראשיתה של תנועה זו עד עתה, התהפכה החברה האנושית בציריה; אבל אצלנו הכל כשורה. הנשיא, יוליאן מאק, פּיתח את הקונגרס בהודעה, כי נאספו לשמוע אל הריפורט של מארשאל. אחד ממנהיגי האופוזיציה מציע, שידונו ראשונה בגורלו של הקונגרס בכלל. היושב־ראש פוסל את ההצעה, על יסוד חוק פרלמנטרי. המציע פוסל את היושב־ראש, גם־כן על יסוד חוק שכזה. היושב־ראש מוסר את ההנהגה לסטיפאן ווייז, המנוסה בכמו אלה. ווייז מגלה את כשרונו רב־הגוונים. אחד מחברי האופוזיציה מדבר אידית; היושב־ראש מצוה עליו שידבר אנגלית. בועידת־הגאולה נשא פנים לשפה זו והרימה למעלה מן העברית, „השפה הרשמית של ארץ־ישראל"; עכשיו לא זכתה גם השפה הרשמית של הגלות בעיניו.

הרעש הולך וגדול. היושב־ראש מאיים על חברים בגירושים, ועל הקונגרס — ב„נעילה" לפני „כל נדרי". אחדים מחברי האופוזיציה נחבאים אל הכלים; ראשי הציוניים מתכחשים לדעותיהם מפני כבודו של מאק, המשתמש בשני כתרים — כתר הקונגרס וכתר הציוניות; והקהל נע, כנוע הקנה מפני רוח.

ההנהגה מנצחת. ווייז שב לבדח את הקהל. כל הענין נהפך לענין של ליצנות. ונדמה, כי באחת הפנות האפלות עומדת כנסת־ישראל חגורת שק, סופדת ואומרת: „עשאוני בני כנור־לצים!"... ותבוא עליהם ברכה, על „פועלי־ציון", שעמדו בשעת־כושר ושמו קץ לקלות־הראש המתגברת. ברוך צוקרמאן, בא־כחם, ערער על הריפורט של מארשאל בסדרה של האשמות קשות, וכהרף־עין נעלם הצחוק מן האולם ונתפכחו המנהיגים והקהל כאחד. אמת, שנמנו וגמרו למחוק זכר ההאשמות מן הדין־וחשבון של אותה ישיבה; אבל מן הלב לא תמחינה. חבל, שלמחרת היום ההוא נכשלו אותם „פועלי־ציון" במעשה־ילדות — ביציאה מן האולם בדימוס — ונתנו בזה לכל המחלוקת שביניהם ובין המתונים טעם לפגם.

הקונגרס נסגר למראית־עין — ושב ונפתח. כל הצירים נשארו, חוץ מאחד — „הועד היהודי האמריקאי". ברגע דרמתי זה שבה ונתבלטה אישיותו הדרמתית של סטיפאן ווייז. זאת הפעם קרא את נאומו מתוך הכתב — סימן שהיה מוכן ל„מהפכה" מבעוד יום. הוא חצב להבות כנגד אלה, „המדברים אל העם ובשם העם, אך לא ביחד עם העם"; הנמנעים מלהועד את אחיהם, „פן יקראו עלינו: קשר!"... והקהל, שלפני רגעים אחדים הסכים, מתוך בושה, לנעילת הקונגרס, שמח עתה שמחה כפולה: על הצלת הקונגרס כשהוא לעצמו, ועל חסד המנהיגים, ש נ ת נ ו ל ו את מבוקשו.

שני דברים למדנו באותו ערב: ראשית — כי יש לנו קהל בעל חוש־עדר מפותח, הנכון ללכת בעינים עצומות אחרי כל מי שהוא ולאיזה מקום שהוא, אם אך ידע המנהיג לקחת את לבו. ושנית — כי לא לשוא בלינו כמה דורות בבית־מדרשו של יפת: זכינו לרועים חכמי־טכסים ממדרגה ראשונה, היודעים להלכה ולמעשה, כי לא ניתנה לשון אלא לכסות על מה שבלב.

ושני הדברים מסוכנים כאחד. עדר עצום־עינים — איך אפשר לסמוך עליו, כי הוא יבנה לנו את הבנין הלאומי החדש? ורועים רַב־מָגִים — מי יודע לאן יוליכונו ביום מחר?...

* * *

ה כ א היה לנו ה ק ו נ ג ר ס לאבן־בוחן, ו ה ת ם — א ס פ ת־ ה נ ב ח ר י ם.

המבוכה רבה שם בבית ובחוץ.

שדור־מערכות בא בדברי ימינו: בסאן־רימו מתאשרת זכות ירושתנו הלאומית; שרי־מדינות שולחים לנו ברכתם; העתונות שבכל הארצות דורשת בזה, רובה — לשבח; ה„גארדיאן" הדתי באנגליה מדבר רמות על „הרומן ההיסטורי", שנתחבר על־ידי עם ישראל ויצא לאור בעזרת העם האנגלי; אחינו הרברט שמואל נמנה לנציב עליון בארץ. זרובבל בן שאלתיאל... ובאותה שעה עצמה מתרבות הגזירות בארץ: אוסרים את הפעולות ואוסרים את הדברים. הצנזורה מוחקת בעתונות העברית על ימין ועל שמאל: את הדברים המובאים מתוך עתוני הערביים הצוררים; את המשא־ומתן בפרלמנט האנגלי; את הודעות הממשלה האנגלית; את אישור סאן־רימו. חסן־בק, ראש העיריה בחיפה, מורח ממשמרתו בגלל ברכה ששלח לשמואל ולוויצמאן; ועורכו של ה„דיילי הירולד" באנגליה נתבע לדין על דבריו כנגד הפקידות שבארץ. סטורס נשאר על כנו, וזאבוטינסקי וחבריו כלואים כפושעים. — את התעללות הפקידות אפשר לפתור לטובה: מרגישה היא במפלתה הקרובה לבוא, לפיכך היא מכלה בנו את כל מעשי רשעותה. לפני שבר — גאון. אך במה אפשר לבאר את מעשי הממשלה בלונדון, הסותרים אלה את אלה? עד שהיא משפיעה על מוסקבה, לשחרר את ראשי הציוניים האסורים שם, תשפיע על עצמה ובשרה, ותשחרר את אסירי ההגנה, שיחד אתם אסורים כבוד האומה ותקוותיה.

יחס שכנינו שבארץ מגדיל את מבוכתנו: יום אחד הם מתראים כאוהבים, ומשנהו הם מתנהגים כאויבים. השיכים של שמונים ושנים כפרים מגישים לפקידות כתב־מחאה כנגד הפרעות בירושלים; ואחרים מתנפלים עלינו בכל קצות ארצנו. צופינו, העומדים על המשמר, מנחמים אותנו ואומרים, כי לא העם הערבי אָשם בפרעות, אלא אחדים ממנהיגיו הקנאים; ו„העם הערבי" הולך דוקא אחרי אותם מנהיגים ומטה אוזן לדברי תעתועיהם, הנאמרים בודאות של הקוראן: ההסתדרות הציונית היא שהכינה וערכה את הפרעות בירושלים; הפצועים מן היהודים פצעו עצמם במזיד. ובכן — יגורשו הציוניים מן הארץ, והפצועים היהודים יבואו על ענשם.

ובבית — מלאכי־שלום ומלאכי־חבלה משמשים בערבוביה. כמה רחב הלב למראה רוח־האחדות, שתקפה בימי הפרעות זקנים וצעירים! ראינו בזה אות של שיבת לב אָבות על בנים ולב בנים על אבותם; התחלה של הגאולה הפנימית; „תשובת המשקל" על עון שנאת־חנם, שהחריבה את בית־מקדשנו. והנה בא פולמוס הבחירות והוכיח, כי לשוא שמחתנו: האחדות היתה אחדות בשעת־הדחק, אחדות של צאן אובדות שהקיפון זאבים. „שני אשכנזים, שני ספרדים, ושני תימנים" נקברו אחרי הפרעות בירושלים ב„קבר־אחים". אחים למות, אך לא לחיים.

הרבנים הגאונים, נושאי־כליה של הרבנית הגאונית דיסקין, שהופקדו „לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס", אך לא „לבנות ולנטוע", — גמרו עתה

את ה„מצוה" שהתחילו בה לפני שנתים: מלחמתם כנגד הנסיון לאחר את הישוב לשם בנין. הסכנה העצומה, הצפויה לישראל ולתורתו משווי זכויות הנשים, עוררתם לעמוד בפרץ. הפילוסוף שבהם, הרב קוק, נכנס לפרדס והציץ וראה שם, כי שווי־הזכויות של נשים „עלול לקלקל את שלום הבית", את „החופש הפנימי" של האשה ו„את מוסרה", גם „להביא רקבון לחיים המדיניים והלאומיים בכלל". ובכן קרא: „אנחנו לא ירדנו ולא נרד למעמד כזה, ולא נרצה לראות את אחיותינו במעמד ירוד כזה". אצלנו, עם־קדושים, „מוטלת על הבעל חובה מוסרית", שיקשיב לדעת האשה „גם בנוגע לשאלות כלליות, חברתיות ומדיניות"; ולפיכך אָסור לאשה לגלות דעתה מחוץ לבית, ו„המשועבד להוציא אותה לרשות־הרבים הוא האיש, אבי המשפחה". ככתוב: „כי מציון תצא תורה, ודבר ה' מירושלים".

ומציון יצאָה „תורה", לפסול את אספת־הנבחרים „לפי דת משה ויהודית", ו„לעורר את אחינו בני־ישראל, שלומי אמונים", שיזהרו ויזהרו מלבנות את בנין האומה „על יסוד פורץ פרצה גדולה בתורה הקדושה ובטהרת המדות של עם ישראל, וסופה — חס־ושלום — הרס ואנדרלמוסיה" ועבירה על „דרישת עם ישראל ודרישת הממשלה ירום הודה".

כנגד מעשה כזה, בימי תוכחה ומשבר כאלה, כבר תקן שמואל הקטן ברכה מיוחדת בתפלת „שמונה עשרה", היא ברכת „ולמלשינים". הימחקוה הרבנים הגאונים מסדור־התפלה שלהם — או יוסיפו לאָמרה, כדי להוכיח, עד במה רחוק לבם מפיהם?

ו„המזרחי", הכורע „מודים מודים" לימין ולשמאל, החזיק גם פה בשיטה הדו־פרצופית שלו. מכיר ומודה הוא, כי האשה כשרה מדאורייתא; אבל „מדרבנן" פסולה היא: לפי ש„סעיפים ידועים בחוגי הבחירות הוכנסו שלא ברצון־חכמים ובלי כל התחשבות עם רוח העם ורצונו". ו„אולם, מפני הכרת מצב השעה", לא הסיר „המזרחי" את האשה העבריה „מעל הפרק", כאשר עשה בועידת אמשטרדם, — אלא התיר לחבריו את ההשתתפות בבחירות — בתנאי, „שלא יכנסו לאספת־הנבחרים, כל זמן שלא יבוטל החוק של זכות בחירה פאסיבית לנשים".

בונה בשמאל והורס בימין.

ואימתם של ההורסים נפלה על הבונים, עד שנמצאו גם ביניהם בעלי־פשרה, אשר יעצו לאשה העתידה להבחר, „כי תוותר מעצמה על זכותה". ולא חלו ולא הרגישו, כי האשה שתוותר על זכותה, ראוי לה שלא תבחר, וזו שראויה להבחר — תחטא לעמה ולעצמה אם תוותר על הזכות. ובכלל, איך יצויר שאחיותיהן של דבורה דראכלר ושרה טשיזיק — החלוצות בבנות העם — תוותרנה על זכותן וחובתן להשתתף בבנין אומתן?

ואולם העם הראה הפעם, שלא הרי „רוחו ורצונו" כהרי „רצון החכמים", ועמד ובחר דוקא בצירים בלתי־כשרים מצד שמאל; ול„חכמים" המדברים בשמו רמז, כי יכבדו וישבו בבתיהם. נראה, שחביב עליו בנין ילדים מסתירת זקנים, ורואה הוא בחוש, ש„הילדים" הם הבונים, הם־הם יורשיהם של קנאיו וחכמיו; הם — ולא הרבנים הגאונים, בעלי החלוקה והמחלוקת.

צא וקרא את המודעות, המגיעות אלינו מבתי־האסורים, שבהם הושבו חברי ההגנה. „שיחות והרצאות מדעיות: על הפושע — מאת זאבוטינסקי; על צמחי חצר הקישלה (שם בית־האסורים), והכוכבים אצל העברים והערביים — מאת אפרים רובינוביץ". האינך נזכר באותו זקן, שר־התורה ונושא־כליו של תלמידו הצעיר, שעבר שנים בבית־האסורים? „מאן בעי מחטין? מאן בעי צינורין?... חלצה בינו לבינה — מהו?" — „יש לך כושין?... כשר!"...

ואנחנו, אסירי החירות החיצונית, היינו מתקנאים בהם ובגורלם קנאה שלמה, לולא פירוד־הלבבות המבצבץ פה ושם מתוך מעשיהם. מי לך קרוב לבנין מזאבוטינסקי מצד אחד וראשי „הפועל הצעיר" מצד שני? ואף־על־פי־כן הם עומדים זה לעומת זה, במקום לעמוד זה על־יד זה. שמע את דברי יוסף אהרנוביץ על זאבוטינסקי:

„מה לאינטליגנט המצוין הזה של הבורזואזיה, זה שמכריז על כל התנגדות של מי שהוא להלאמת הקרקע, ומרים על נס את נצחון הריאקציה בעולם, — ולאלה שהולכים להגן בחייהם על הגליל, בהאמינם שבדרך העבודה יגשימו גם את הלאמת הקרקע וגם ינצחו את הריאקציה?"

„לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו"...

אמת, שהדברים ההם נאמרו לפני הפרעות והמאסר של חברי ההגנה; ומאז נשתנו היחסים וההרגשות, כנראה מתוך הכרוזים של „אחדות העבודה" ו„הפועל הצעיר". אבל מי יודע, אם גם פה אין לנו עסק באחדות התלויה בדבר — בפחד אויב — שאין סופה להתקיים!

* * *

אותות נפלאים נראים בשמי חיינו, ואין איצטגנין שיפתרם. האם סתם אנדרלמוסיה באה לעולמנו, או אלה הם חבלי־המשיח? —

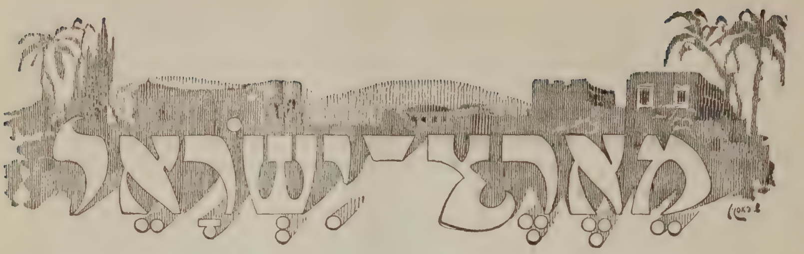
תצר לנו נשאל את זקנינו — ויאמרו לנו.

„שוב פעם אחת היו [רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא] עולין לירושלים. כיון שהגיעו להר צופים, קרעו בגדיהם; כיון שהגיעו להר־הבית, ראו שועל שהיה יוצא מבית קדשי־הקדשים. התחילו הם בוכים, ורבי עקיבא משחק. אמרו לו: מפני מה אתה משחק? אמר להם: מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: מקום שכתוב בו „והזר הקרב יומת", עכשיו שועלים הלכו בו — ולא נבכה?! אמר להם: לכך אני משחק.

דכתיב, „ואָעידה לי עדים נאמנים — את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו". וכי מה ענין אוריה אצל זכריה? והלא אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני! אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה. באוריה כתיב, „לכן בגללכם ציון שדה תחרש, וירושלים עיים תהיה, והר הבית לבמות יער"; בזכריה כתיב, „עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים". עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה, הייתי מתירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה; עכשיו, שנתקיימה נבואתו של אוריה, בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת. ובלשון הזה אָמרו לו: עקיבא, נחמתנו; עקיבא, נחמתנו".

בתור יחידים אפשר שקרובים ללבנו דברי חכמים מדברי רבי עקיבא; אבל כלל־האומה כבר פסק הלכה כרבי עקיבא.

ש. ב. מקסימון.

ו.

ארץ־ישראל עצבנית היא. מצבי־רוח שולטים בה. היא רוגזת וצוהלת כאחד. אין לה מִשְׁקָט ה„גזע השקט“, המושל כיום בכפה עלינו כאן — גזע זה הבריא, שאינו מבחין בכלל בעצבים מה הם ובהתרגשות מה היא ומכנה לו ב„שלוה אפית“ פוגרומים בשם „מריבות־כתות“, — ואין לה גם מאמונת־התום הנושנה, זו אמונתנו, שהטיפה לא „לדחוק את הקץ“ ולהאמין, והרי היא, ארץ־ישראל שלנו, רוגזת וצוהלת כאחד. עצבנית היא. ו„מצבי־רוח“ — זוהי אמנם הדיאגנוזה הנכונה ביותר למחלתנו כאן, על אדמת־ישראל. רק מצבי־רוח תולפים ומשתנים עוברים עלינו בחלופי־גוונים מיום ליום. ואולם גם מצבי־רוח אלה משונים הם: עוד עבי־השקרים השחורות מאפילות על רוחנו והופכות את רוחנו החוגגת ל„מרה שחורה“ איומה — כאשר האפילו עלינו ימי־הפוגרום בירושלים — והנה בשורת אביב פורח: גאולה, גאולה, נאולה... ובין־רגע, בין־חלוף מצבי־הרות, משתנים פנינו והם מתחילים אורים מתוך חדות קבצנים המתנחמים בהבטחות־נגידים, והידים חוזרות ומשתלבות לרקוד הישן — למצב־הרוח הצוהל־החוגג, שארץ־ישראל אוהבת אותו כל־כך, כל־כך...

הלא הוא רקוד־הגאולה המשונה, שאנו שטופים בו זה שנתים ימים.

והנה התחיל הרקוד מחדש בימים האחרונים. הכנפים השחורות, שהשיקו על ראשינו בימי המאורעות האחרונים בירושלים, בימי הפוגרום הפוליטי, שהכינה לנו ה„ממשלה הצבאית“ ב„אופן אומנותי“ (בימים האחרונים התחילו פתאום מבדילים בחוץ־לארץ וגם בארץ בין הממשלה המקומית, הצבאית, שהוכרזה לאנטי־ציונית בפרהסיה, ובין ממשלת לונדון המרכזית, הציונית בפרהסיה) — כנפים אלה התחילו מתקשטות שוב בנוצות־רמיה מבהיקות, והיהדות העצבנית, ארץ־הישראלית — יהדות זו, שהתחילה זה עתה כמעט לראות נכוחה לאחר שהועמדה לפני ה„תוצאות“ של הדיקלאראציה האנגלית והתחילה משמיעה קולה ותובעת — נשאה פתאום עיניה המושפלות והנה היא צוהלת שוב מחדוה: כנפים אלה אשר על ראשינו הלא כנפי־הגאולה הן... הגאולה!

ומיד נשתלבו הידים לרקוד, למען הרגיע את העצבים.

ותשקוט הארץ. ואף ה„גזע השוקט“, המושל ברחובות עיר־הקודש, שוקט כמאז על שמריו ועל ערמומיותיו ועל הפוליטיקה הקולוניאלית שלו, וגם חלופי־גברא לא באו עדיין. בלונדון שואלים שאלות־תם בפרלמנט על הפרעות בירושלים ועל מאסרו של זאבוטינסקי; בסאן־רימו חתמו על הגאולה — ובחיפה מחרימה הממשלה תוים של הקרן הקיימת והצינזורה הצבאית שבירושלים מוחקת את בשורת הגאולה מן העתונות העברית; והישוב היהודי שבארץ־ישראל שותה שוב בצמא את הנארקוזה של הדיקלאראציה הנושנה, שנתאשרה לאחר שנתים ימים בסאן־רימו והוכנסה „אל גוף חוזה־השלום עם טורקיה“.

וסוף־סוף אנו העלובים ונעלבים. הבטוי התובע השלם טרם עלה על דל שפתותינו — והנה שכחנו כבר את כל אשר עבר עלינו בימים האחרונים והתחלנו מתנחמים. טלפיה של הממשלה המקומית, שנגואלו בדמינו בירושלים, נראו לעין כל;

והפוליטיקה הגבוהה, שעשתה במחשך מעשיה, יצאה כיום לאור־עולם ונודע הסוד כמעט בגלוי: הממשלה המקומית, הצבאית, היא־היא שסדרה את הפוגרום בירושלים. בפירוש לא נאמרו הדברים בעתונות שבארץ — ואולם ברמיזה הם נאמרים וחוזרים ונאמרים, ואף הצינזורה הצבאית אינה מוסיפה למחוק עוד *... והסבות אף הן ידועות כיום: הממשלה הצבאית, שהתנגדה במשך כל ימי שבתה כאן לדיקלאראציה, רצתה בהמלכת פייזאל גם על ארץ־ישראל, ו„מריבות־הכתות" בירושלים, שנגרמו על־ידי הציונים (כך בארו כאן המושלים את הפוגרום, שהיהודים הכינו פרעות על הערביים — והראיה: זאבוטינסקי וחבריו המזוינים...), היו צריכות לשמש מעין פרולוג להכתרה ממלכתית זו, המלאכותית־המזויפת. וכידוע, עלתה אמנם שאלת המלכת פייזאל על ארץ־ישראל על שלחן המועצה בסאן־רימו — והדיקלאראציה היתה בסכנה. והדיקלאראציה יצאה מן הסכנה ודאי בעקב הצעקה האיומה, שעלתה באותם הימים מירושלים בדמות טלגראמות עפות לסאן־רימו. והנה באו שוב הבשורות המרגיעות, והיהדות ארץ־הישראלית שכחה עד מהרה את עלבונה — ועיניה נשואות כמאז להבטחות לונדון.

ושכחת העלבון ושכחת תביעת־העלבון מן המושלים־הפורעים, תביעה זו, שנקרשה כל־כך מהרה על שפתותינו ללא בטוי עז, — עלבון הישוב הוא.

„אל תשמח ישראל אל גיל כעמים!" — דומה, זוהי הכתובת, הנוקבת ביותר וההולמת ביותר, שצריכה היתה להקבע על דלתי כל

* מענין ביחוד מאמר, שבא בעתון ערבי בדמשק בדבר הפרעות בירושלים, שנכתב על־ידי מזכירו של פייזאל: כמסיח לפי־תומו מספר בעל המאמר, כי הממשלה בפלשתינה עוררה את הערביים לפרעות ביהודים, למען הציל את „המולדת הערבית" מן „הסכנה הציונית". ואולם לאחר שנתעוררו הערביים והתחילו דורשים את שלמות סוריה, לפי הנוסחה שלהם, „מהרי טורוס ועד רפה", אסרה הממשלה את שליחיה וכו'...

הישוב החדש בארץ, על משרדיו ואף על לוח לבותיהם של דבריו.

ולא משום שאין הסאנקציה של סאן־רימו חשובה וגדולה — לא. מומנט היסטורי גדול היה זה לאומה הדוויה — ואולם עלינו להזיר עצמנו למן היום והלאה מן החגיגיות של ההבטחות ומרמזי־המאורות של האותיות, המאירות אמנם גם את עינינו, אשר למגילה הכתובה. היהדות ארץ־הישראלית נכותה כבר באשם של אורות מתעים — והיא צריכה להיות חוששת, שמא תוסיף ותכוה בשניה. ולכן צריכה גילה זו להיות גילה ברעדה — ומן הגילה לקראת „המומנט ההיסטורי" צריכה היהדות ארץ־הישראלית (וגם היהדות הערה של כל הגלויות) לעבור עד מהרה ל„סדר־היום" שלה, ולהמשיך את מלחמתה באלה אשר אמרו למחוק את שמנו מתחת שמי הארץ, ולדרוש ולתבוע מעשים, מעשים, מעשים.

כי אחת עלינו לדעת ולהבין: אם לא יבואו מיד שנויים עיקריים במהלך הפוליטיקה בארץ ובהנהלתה, כי אז יהא זה רמז ראשון, שאותה מזימה, שזממו פקידי הממשלה כאן, „להפטר באיזה אופן שהוא" מן ההבטחה האנגלית של שנים בנובמבר — עדיין בעינה עומדת ועדיין מסורה בידי אלה, הממונים על „הפוליטיקה האנגלית הקולוניאלית" אשר לארצות בריטניה הגדולות.

ופוליטיקה זו עם האורגניזציה שלה הקבועה־המסורתית מהודו ומצרים וכו' — הרי ידועות הן: ארץ כי תפול בידי אורגניזציה ממשלתית זו, מן ההכרח הוא שתסחף לתוך סבך אינטריגות וסכסוכים פנימיים ש„בין־הכתות" — ואף אם בלי מחשבה תחילה מצד הממשלה המרכזית ובלי כוונה רעה למפרע — מפני שהפקיד הבריטי, השליט מ„עבר לימים", הוא חניך מסורת־שלטון מדור דורות, אותה מסורת, שביסודה טבוע האידיאל לנצל את הארץ עד כמה שאפשר ולהפיק ממנה את התועלת עד כמה שאפשר.

וכזאת היתה גם הפקידות הקולוניאלית אשר בפלשתינה. ואולם פקידות זו ראתה לתמהונה ונוכחה, כי לא ככל הארצות ארץ־ישראל. „עצבנית היא" — טענו אף הם.

„פלשתינה אינה יודעת משמעת" — נאמר פעם מפי פקיד גבוה ב„טיימס" (הכוונה היתה, כמובן, לפלשתינה היהודית) — ופקידות זו לא יכלה להשלים בשום פנים, שהאובייקט למעשי־פוליטיקה, שנפל בחלקה כאן, אינו מאותו הסוג המקובל ומצוי בכל הארצות הנכבשות — סוג ה„נייטיבס", שבחיר המין האנושי מן הגזע האנגלי־זאכסי רודה בו על־ידי שסוי שבט בשבט, כתה בכתה או עם בעם. ולכן השתוממה פקידות זו שבפלשתינה ולא הבינה, שלמרות עשותה "the best" לא הצליחה כאן השיטה המנוסה — ואף הפרעות לא הביאו לידי התוצאות המקוות...

והפקידות נזדעזעה קמעה, ושמועות הגיעו, שאמנם חלופי־גברא יהיו בקרב הימים, ואולם אם הישוב בארץ־ישראל ישלים שוב עם ההבטחות, כי אז יקבר שנית לתוך פח־הפוליטיקה ולתוך פחת־ההבטחות, האורבת כיום לרגליה עוד יותר מאשר אז.

לונדון וירושלים שתי בורסות הן, אשר בהן הוואלוטה של דינר ההכרזה האנגלית שונה תכלית שנוי — ואולם ירושלים היא המושלת בארץ; וירושלים עם הפקידות הקולוניאלית מנהלות כמאז את הפוליטיקה הנושנה באין מכלים דבר גם לאחר החלטת סאן־רימו — והעלבון גדול מכל העברים כמאז, כמלפני הפרעות וכבשעת הפרעות.

את בגדינו הדלים מימי משול הטורקים בארץ פשטו מעלינו בידים גסות והציגו אותנו ערומים — וערומים ומבוישים אנו מהלכים עדיין בארץ ומצפים לבגדי־המלכות המובטחים.

כל זה, כמובן, כלפי פנים; וכל זה צריך הישוב העברי לשנן לעצמו בארץ השכם ושנן. שתי השנים הגדולות והארוכות, מיום מתן הדיקלאראציה של באלפור, עברו ללא כל מעשה בארץ. עד היום לא הוסעה אף אבן אחת לא לבנינים הגדולים ולא לקטנים, וגם לא לתקון הפרצות, שנתהוו בישוב מחמת שעמום והזנחת־העבודה. מתוך קדחת־צפיה ישבו היושבים בארץ והטו אוזן למשק־גאולה ממרחקים, עד אשר באה המציאות הקטנה של ימי הפסח בירושלים וטפחה על פנינו והוכיחה לנו, כי תועי־רוח היינו ורועי־רוח.

והישוב אמנם לקח מוסר והבין סוף־סוף, שהעיקר הוא לכוון את העינים ואת המעשים ואת האנרגיה המעטה, שעוד נשארה לנו לפליטה על אדמת־אבות, כלפי פנים ולא כלפי חוץ; ועיקר־העיקרים הוא לעמוד ולתבוע מעצמנו לפני אשר נתבע מאחרים.

הישוב העברי צפה פתאום סביבו וראה את אימת השעמום אשר בפנים ואת שנאת המושלים־המבטיחים מבחוץ — ולקח מוסר. כי אכן ראוי הפעם לציין, שהישוב הקטן אשר בארץ הראה בימים האחרונים בגרות צבורית עם משמעת לאומית. היהדות ארץ־הישראלית — זו הכוללת את הישוב הישן והחדש, עם הכוללים והמפלגות והכתות — עמדה בימים אלה, ימי מאורעות־החתף בלתי־הצפויים, בהכרה לאומית מאוחדת להגן על כבודה. הערביים (וגם הפקידות הבריטית) טענו וטוענים, שלא כלפי היהדות המקומית מכוונת שנאתם, אלא כלפי הציוניים־הזרים, והממשלה המקומית, הבקיאה היטב בכל נבכי הפוליטיקה וההתפלגות שלנו מבפנים, אמרה להשתמש בהזדמנות זו ובקשה מאת רבני ירושלים „היתר בכתב", שבו יעידו הרבנים, כי לדעתם אין הממשלה אשמה בפרעות — ואולם אז נוכחה „הפקידות הקולוניאלית" לתמהונה, שיש גם אחדות בישראל. ופקידות זאת ראתה גם אחר־כך, בבוקר יום אחד (למחרת יום הדין של זאבוטינסקי וחבריו), והנה כל ירושלים וכל ארץ־ישראל מאוחדות בצום גדול, ביום ב' לחודש אייר („צום־זאבוטינסקי" נקרא היום ההוא בארץ), וכל החנויות שבירושלים סגורות על מסגר, והאבל גדול, והרגישה, כי אמנם ארץ־ישראל זו, המפוזרה והמפורדה, הדוויה והעצבנית, חנוך לאומי לה ומשמעת לאומית — והשתוממה ולא הבינה.

ואולם אנחנו, מבפנים, ראינו והבינונו — ונשמח. גברה עלינו ההכרה המעטה, כי אמנם עבודה ישובית זו שלנו במשך שלשים השנים האחרונות לא לחנם היתה. הזרע נקלט גם בקרקע הצחיח של ארץ־ישראל. הישוב נתחנך והיה לבעל הכרה עצמית בוגרת, לבעל גאון לאומי. ובאותם ימי־האפלה, שבהם נתקבלו בשורות הגאולה והוכרזו בבתי־כנסיות בירושלים, ראינו, והנה

הקהל היהודי הרחב על כל שדרותיו ועדותיו המגוונות, הגיע למעלת אנשים בעלי רצון חי ופועל — — — ובפנות האפלות אשר לבתי־הכנסיות המוארים של ספרדים ותימנים, בשעה שהקהל הרחב שר בהעריב יום־הצום מזמורי תהלים עם שירת „התקוה“, עברה בלבנו לפתע ההכרה המרנינה, שאולי עם זה, הספרדי־התימני־האשכנזי, בעל הידים הנקשות והעינים החיות־הכמהות, ראוי כבר לגאולה הגדולה, שהוא חותר היום לקראתה מתוך רצון להגאל...

והיו עוד מומנטים קטנים, אורות מאופל, בימים אלה, שהוכיחו, כי על יסוד אנושי זה אשר לנו בארץ אפשר כבר להתחיל בבנין, ואף מעשי־גבורה כֵּנים־צנועים האירו מבפנים פה ושם — ומשום כך צריכה עתה להיות לנו רק סיסמה זו האחת למורה־דרך: כלפי פנים!

מתוך עצמנו תעלה הגאולה ומתוך עצמנו נבנה, כי כחנו העממי עדיין אתנו. ואת המומנטים ההיסטוריים הגדולים — כיום מתן־הדיקלאראציה ויום האשור בסאן־רימו — נרשום רק אז באותיות גדולות על דפי ההיסטוריה שלנו, כאשר יכתבו תחילה על־ידי העבודה והמעשים בפנים גם הדפים הגדולים, דפי הגאולה הפנימית, שכיום עדיין חלקים הם.

על מעשי־החיוב והבגרות הצבורית, שהוטעמו לעיל, יש לחשוב גם את ימי הבחירות לאספת־הנבחרים, שהיו בחודש אייר זה. בחירות אלו, שנדחו וחזרו ונדחו, יצאו סוף־סוף אל הפועל והראו לנו — לישוב החדש, — כי אמנם כחנו בארץ גדול יותר מאשר הערכנוהו עד היום. פַּחד פָּחד הישוב המסדר, שמא לא תהיה ההשתתפות בבחירות מגוונת דיה ועממית, כי, כידוע, עמדה זכות הבחירה לנשים, שנקבעה יסוד בתקנות־הבחירות על־ידי „הועד הזמני“ (הועד המכין של אספת־הנבחרים), למכשול גדול בדרך במשך שתי השנים האלה — והנה באו הבחירות והוכיחו, שהישוב העברי בארץ, גם הישן וגם החדש, הגיע כבר לידי בגרות צבורית — ואפילו ירושלים עיר־הקודש, שרבו בה החרמות והקנמות של הרבנים והדיינים השונים, השתתפה בבחירות בשמונת אלפי בוחריה.

לגבי ארץ־ישראל היה זה חזיון מעניין מכמה פנים. בפעם זו בא לידי גלוי אמתי מעט מכל זה, שנתהווה בשנים האחרונות בתוך שדרות הצבור העברי לעדותיו השונות בארץ. נחשפו לעין אותן שכבות־העם הטמירות, שהיו מתעלמות מעינינו כל הימים, מבלי אשר יכולנו לחדור אליהן ומבלי אשר היתה לנו התביעה העממית הנכונה לתבען למעשים גלויים וישרים. הישוב המזרחי שבארץ — זו היהדות הספרדית, התימנית וכו', בעלת המוח בלתי־המעוקם, השומרת עדיין גם בריות־גופא חיצונית וגם נהורא־מעליא פנימית, הכֵּנה והנאמנה, בלא סילופי־קנאות מלאכותיים, כאלה אשר לצבור האשכנזי „החרדי“, הפולני־הליטאי, שבירושלים עיר־הקודש — ישוב זה המרובה באוכלוסין, שממנו לנו מסד מוצק לבנין הראשון המקווה, הראה בימים אלה את עצמו בבגרותו ובריאותו, והבחירות האחרונות נהפכו בתוך שדרותיו והיו להתעוררות צבורית רבה. הספרדים הלכו בהמון, האנשים עם הנשים, לבחירות, ורבניהם־חכמיהם אתם, ואף האגיטציה לבחירות, שנתנהלה על־ידיהם בהתלהבות רבה, הראתה, כי אמנם היתה גם כאן רוח אחרת מסביב.

והישוב „החרדי“, זה המפרכס בין קלריקאליות מלאכותית שבכוונה ובין אדיקות וקנאות שב„פרוגראמה“, אף הוא נזדעזע קמעה לרגלי המאורעות האחרונים, שחלו קרוב לזמן הבחירות. עליתו המהירה של דינר־הדיקלאראציה בבורסה שבסאן־רימו השפיעה באותו יום הבחירות גם על „השער הציוני“ בירושלים גופה, והחרדים התחילו מבקשים פתאום אחר „היתר“ להשתתף בבחירות עם „הציוניים המנצחים“. ואולם עקמומית־המוחין עכבה בידם גם הפעם: בקלפי המיוחדת, ה„אדוקה“, שהעמידו החרדים בשכונות־ירושלים, לא השתתפו אפילו שני אלפי אנשים.

זו היתה התשובה הנמרצה ביותר מצד היהדות האדוקה בירושלים כלפי אלה המתימרים כל הימים לדבריה. ובפעם זו ראה הישוב החדש את אשר הרגיש מאז, כי

„היהדות הירושלמית", הרואה את עצמה כרוב מנינו ובנינו של הישוב, אינה עוד היהדות ארץ־הישראלית בהא־הידיעה; היא חדלה להיות המשפיעה, והקהל הרחב, ואף זה של ירושלים, אין לו עוד האמון באלה המתריעים השכם והערב במודעות־חרמים גדולות על כתלי עיר־הקודש בנוסח קבוע, בצביעות קבועה ובלי כל אמונת־תום פנימית ועמוקה. והקהל הרחב — מי כמוהו מרגיש בכמו אלה; והנה באה גם תשובתו. ולישוב החדש, העובד והמסדר, יוצאת תורה גדולה מעובדה זו: על העובד העברי בארץ לפסוח על־פני „עם־קודש" זה ולא להשתדל עוד בכל מיני כרכורים ותורים להתאחד ולהשלים, כי כל החי והעובד גם במבואות ירושלים ילך עם החי והעובד בכל הארץ, ולא עם הרבנים, ואף לא עם המתונים שבהם, עם ה„מזרחיים".

וראיה לדבר: „המזרחי", המדבר כל הימים בשם העם „הרחב" היושב בציון, שהוא־הוא רועו הנאמן, המתון־הציוני־והדתי כאחד, — לא השיג בירושלים אפילו מאה דעות־בוחרים, וירושלים החרדה לא חרדה כל־כך לקראת „חֲרֵדיה" אלה...

ואם כן, איפוא, גם הבחירות ה„היסטו־ריות", שירושלים העמידתן בסכנה במשך שתי שנים, יצאו סוף־סוף אל הפועל — ואספת־הנבחרים הראשונה צריכה להקרא בקרב ימים מעטים.

ועל סך־הכל של הבחירות האלה מן הראוי להתעכב עוד מעט: נצחון גמור ומוחלט נצחו בבחירות שתי מפלגות הפועלים שבארץ־ישראל, „אחדות העבודה" ו„הפועל הצעיר", והמפלגות אשר למעמדים ה„בור־גניים", כמו „האזרח", „הראדיקאל", „התאחדות האכרים" וכיוצא בהן מפלגות־הפטריות, שצצו ונבלו במשך שתי השנים האחרונות, מבלי דעת דרכן ומטרתן, — יצאו מן הבחירות וידיהן על ראשן. „מתון, מתון ארבע מאה זוזי שויא" — אבל, כנראה, לא בעניני חיים ומדינה; והקהל לא בחר ב„מתונים" ובחר במפלגות העובדים („אנף העבודה" נקראות הן כיום אצלנו על שם תפקידן בעתיד, באספת־הנבחרים), משום שרק אלה קובעות בדברים ברורים את דרישותיהן ותכניותיהן בבנין העם. והנצחון היה שלם.

והמנצחה במנצחים היתה מפלגת „אחדות העבודה", זו שהיא הברורה ביותר — ואף הקיצונית ביותר — בדרישותיה. יותר מששים נבחרים תשלח „אחדות העבודה" אל בית־הנבחרים בארץ, ומפלגה זו, שאין להעמידה בשורה אחת עם מפלגות „פועלי־ציון", אחיותיה־חורגותיה שבאמריקה ובפו־לניה, השפעתה על שדרות הישוב העובד הולכת ורבה. נמצא איפוא, ש„אחדות העבודה" ו„הפועל הצעיר", יחד עם שאר האלמנטים המתקדמים מן הנבחרים הספרדיים והתימניים (כמו „חלוצי־המזרח" של הצעירים הספרדים ו„צעירי־המזרח" של הצעירים התימנים), יהוו את השמאל־הרוב של בית־הנבחרים שלנו.

ועובדה זו, שאם נהיה רואים בה את הסימן הראשון להתעוררות נאמנה בקרב העם המתבגר שלנו, תהא זאת אמנם עובדה משמחת, — הנה לעצם הענין של אספת־הנבחרים ודאי הרבה מן ה„דימוקראטיות הנפרזה" בה: הדימוקראטיות שלא בזמנה. כי העם היושב בציון אינו עדיין „סוציאל־דימוקראטי", כאשר יֵרָאֶה אולי הדבר מתוך תוצאות הבחירות האלה לעיני הרחוק. והעם היושב בציון, לאחר שיהיה לאספת־הנבחרים התוקף החוקי, והוא יראה בה את ביאת־הכח שלו, הישרה, הרודה בו והמשפיעה עליו והמטילה מסים, הדורשת והנותנת — כי־אז ודאי ישלח אל הבית את באי־הכח שלו, הפנימיים, ואז יהיה גם הרוב משלו, משל עצמו. כי תוצאות הבחירות האלה — יש להודות בגלוי וגם להטעים — אינן טבעיות ואינן „בריאות". הן, לכל היותר, אופיות. אופיות הן לישוב העצבני שלנו, שעדיין לא נתגבשו בו לא צורתו ואף לא שאיפותיו העממיות.

וצורת בית־הנבחרים שלנו תהיה, איפוא, גם היא משונה במקצת בשלטונו של אותו השמאל־הרוב — והפרלמנט המודרני שלנו עם חוקת־הבחירות המודרנית יהיה, כניכר, מודרני יותר מדי.

כל זה ודאי אופיי — אבל לא טבעי.

ד. קמחי.

הַוְעִידָה בִּפְּרָג

כנסת־ישראל שבזמן הזה — ספינתה גוששת בים וקברניטיה אובדי עצות הם. מאורעות גדולים וכבירים אירעו לעמנו במשך ימי המלחמה. שבע ביום שקעה השמש ועלתה שוב על שמינו. עתים חשבנו, כי הקיץ הקץ עלינו, ויש אשר שבנו וראינו אפקים חדשים הולכים ונגלים לפנינו, וכנפים חדשות התחילו צומחות לנו, ונעף ונחבק זרועות עולם בחלומנו.

שעת חירום עברה, לכאורה, סופת מלחמה פסקה בעולם, — אם כי שלום עוד אינו — ואנו עומדים ומחשבים חשבונו של עולמנו.

ירדנו מנכסינו וחוזרים אנו על פתחי אחרים; המונים־המונים מאתנו אבדו ומתו, מות חללים והרוגים, גדל האבדן בישראל, שכמותו אולי לא היה מיום היותנו עד היום הזה. היהדות שבמזרח־אירופה, רוב מנינה ורוב בנינה של האומה העברית, אותה היהדות החיה וערנית ביותר, הסובלת ויוצרת, נאבקת ונפתלת, שעליה היה תלוי כל כבוד בית־ישראל, — הולכת ומתנוונת מיום ליום, הולכת וכלה, ואולם מתוך מעי המפולת והכליון הנה מבצבצים ונראים פה ושם נצנים עצומים ונאמנים, שיש בהם כדי להצמיח צמחים ולעשות פירות לעתיד לבוא.

בבית־מדרשה של כנסת־ישראל נפל כותל המזרח, אך כותל מערבי עדיין עומד על תלו.

הנה הולכת היהדות המערבית וחוזרת לתחיה, מתנערת משפלותה אחרי בלותה וכלותה; הולכים ונוצרים במערב ישובים יהודיים גדולים, נקודות־עמדה שונות, מרכזי התרבות והתנועה הלאומית נעתקים ממזרח למערב, ולא רק ממזרח אירופה למערבה, אלא מאירופה לאמריקה. ובשעה שעמודי חיינו הולכים ומתמוטטים, כתלי חיינו מתחלפים: במקום האחד בא השני, וטוען ונושא עליו את הקורה העליונה ועליתה על גבה — הנה הולך ונברא מרכז, בית חדש לעם, בארץ־ישראל.

ואנו מחפשים את פצעינו, מתנערים מאבלותנו והולכים לקראת העולם החדש, לתקוע בו את יתדנו ולהתאזרח בו אזרחות־צדק, אזרחות של שויון ויושר.

ומרובות הן ומסובכות שאלות חיינו: שאלות ההוה, חיי־השעה, וכל סעיפיהן וסעיפי־סעיפיהן, ופרובלימות העתיד, חיי־העולם, וכל המסתעף מהן.

ובאחד הימים האלה התכנס ובא הדור הצעיר, הבונה והיוצר בארץ ובגולה, לועידה משותפת לפראג, לדון בעסקי חיינו ולמצוא דרך בהם בשעה הרת־עולם זו.

הועידה בפראג (28 מארס — 6 אפריל) שם רשמי לה: ועידה עולמית של „הפועל הצעיר" ו„צעירי־ציון". תעודתה הישרה והברורה: לאחד ולחבר את מחנות הציוניים הסוציאליים, המתרכזים מסביב ל„צעירי־ציון" במזרח־אירופה, „הפועל הצעיר" במערב והמוני העובדים והפועלים בארץ.

מטרת האחוד מהי? — עבודת בנין ויצירה משותפת בארץ ובגולה ברוח הציוניות הסוציאלית על יסוד עבודה עצמית ופרודוקטיבית, יושר סוציאלי, התחדשות התרבות העברית, רכוזם וכנוסם של כל החושבים וההוגים, העובדים ופועלים בישראל, להסתדרות מוצקה אחת, יצירת גוף חברתי אחד, בונה ויוצר ערכי חיים ומחשבה בארץ ובגולה.

מן ההכרח הוא להתעמק קצת במצב הדברים, כדי לעמוד על עצם החזיון הזה, אפשרויותיו ומכשוליו הפנימיים והחיצוניים.

המחשבה העברית — לא במובנה של שאלת ה„יהדות" מבתי־מדרש ידועים, אלא שאלת חיינו ותעודתנו בכל מלוא היקפה, בטוייה וצורותיה — גם במשך ימי המלחמה, בגבור צוק העתים ופגעי הזמן, עת נסתם כל חזון בחיינו ובספרותנו, לא פסק קיומה, ולא חדלה מבקש סגנון לנפשה ובטוי למשאלותיה. באין חבור וקשר בין ארצות הגולה השונות, קבלה בכל מקום ומקום צביון אחר וגוון מיוחד. לא הרי התפתחות

המחשבה והחיים במערב כהרי זו שבמזרח, ולא הרי שתיהן כהרי זו שבארץ־ישראל.

היהדות האינטלקטואלית במערב הלכה בשבילה המיוחד. בהיותה חסרה המונים רחבים, חיים יהודיים עצמיים ברב או במעט, לשון עצמית וסגנון־עבודה לאומי או עממי — לא יכלה לַעֲקֹב אחרי אותה התפתחות החיים ואותם הזרמים, שפרצו ביהדות המזרחית לפני המלחמה, וביחוד — לאחר המהפכה הרוסית הגדולה.

זכו אחינו בני־המערב ומלאכתם נעשתה על־ידי אחרים. הצבא הגרמני, הכובש והמנצח בשעתו, פתח לפניהם את שערי המזרח — פולניה, ליטה, רוסיה, אוקראינה — ומסר בידיהם שלא בכוונה את המפתחות לחיי אחיהם בני־עמם. רבים מהם, בתור חיילים, עברו את רוב ערי המזרח והתבוננו לדרכי חייהם המיוחדים של אחיהם המזרחיים. בפעם הראשונה ראו בעיניהם את חיי־הנפש של העיירה שלנו, תום־צניעותה, חין־יפיה ושלות־התנוונותה.

בקובץ גרמני־יהודי "Ostjuden" (יהודי־המזרח), שהופיע בשנה השניה של המלחמה, מקדימה המערכת בהתלהבות רבה, כי תודות למלחמה עלה בידי היהודים הגרמנים „לגלות מציאות אומה חדשה מיוחדה במינה: יהודי־המזרח".

בתור אורחים, הבאים מן החוץ, לא כולם תפסו את נשמת היהדות המזרחית כמות שהיא, בנוולותה ובהוד־יפיה גם יחד. רבים מהם ראו אותה כטלית שכולה תכלת, ומעטים נטו גם לצד השני של הערכת המזרח. אם כה ואם כה — ופתיחת שערי־המזרח השפיעה השפעה עצומה על כל יהודי צעיר וחושב, שנזדמן לשם מן המערב (מגרמניה, אויסטריה ושאר הארצות הסמוכות להן), והיא שהיתה הגורמת לכמה יצירות ספרותיות, מעולות ופחותות, הסובבות על ציר „יהודי", שהופיעו בשנים האחרונות בארצות אלו, ועוד כיום הזה ניכרים עקבות השפעתו של המזרח בחיי כמה קבוצות וחוגים מיהודי המערב.

כל אותם החוגים הלאומיים הבודדים שבמערב, אשר לפני המלחמה נבאו ולא ידעו מה נבאו, שאפו להיות יהודים „כהלכה" והרגישו את יתמותם ותלישותם, — עכשיו קבלו דחיפה עצומה לדרך מבוקשם, ולא דחיפה בלבד, אלא גם כוון ושביל ידוע.

אך עם כל התקרבותם למזרח — עדיין חסרים הם את הריאליות והממשיות של חיי כנסת־ישראל שבגולה המזרחית. אין בסיס מציאותי ליהדותם — והרי הם בונים אותה על הזיות. האינטליגנט היהודי במערב, בהיותו תלוש ונטול מהחברה האירופאית, שבה נתחנך ונתגדל, ובחפצו למצוא תוכן לחייו ובטוי ליהדותו, — עומד כל העת ומתנחם בנבואה על חורבן אירופה, רקבון תרבותה, ירידת המערב, מבול־העתיד של הגויים, וכנגד זה רוצה הוא להאמין, כי על חרבות העולם יבנה ישראל, שתעודתו היא ליצור בארצו חברה אנושית חדשה, שתהיה למופת לגויים.

מתוך חוסר מגע ומשא ישר ובלתי־פוסק עם חיי המוני עמנו השתקעו רובם ככולם בשיטות ותורות שונות, שהיסודות הראשיים שלהם אוריריים הם: תקומת עם ישראל על מפולת האנושיות, חסידות בצירוף נפכי־מיסטיקה שאולים מאירופה ה„גוססת", אחד־העמיות רוחנית מחודשת בחבור עם מושגים סוציאליים ומדיניים כלליים, אמונה בחדוש האדם וקדוש החיים, תחית היהדות על־ידי השיבה לדתיות, שאיפה לסינתיזה בין האדם והיהודי ותקוה לבנינה של ארץ־ישראל על היסודות הללו.

הרי זהו, בקירוב, אותו הזרם, היוצא ומתפשט מבית־מדרשו של מארטין בובר, אשר ממנו ישתו עתה רוב בני הדור הצעיר במערב.

קץ המלחמה והמהפכות במערב אמנם העירום קצת מחלומותיהם־הזיותיהם והכריחו רבים מהם לשוב אל חיי המציאות; ומכאן — כל אותם סימני התסיסה הריאלית, המתחילים עכשיו להיות ניכרים בחוגים אלו. המהפכה המערבית קרבה אותם אל הסוציאליות, אם כי בתורת מארקס לא יודו, מאחר שזוהי כולה חומר והומר, והם — אנשי־רוח המה. אך התקרבותם לאידיאה הסוציאלית היא שהרחיקתם מן

העירה היהודית והרומאנטיקה שלה, ותחת זה קרבה אותם אל המוני העובדים במזרח ואל זרמיהם הסוציאליים השונים.

המחשבה העברית הצעירה במערב קבלה שעור־קומה, ולאחר שהתבטאה בהמון יצירות ספרותיות שונות עומדת היא כעת, במובן העיוני, על מרום גבהה.

מה שאין כן זו שבמזרח.

הדור הצעיר, החושב ולוחם במזרח, לא יכול היה להשתקע במשיחיות אידיאלית ובחסידות מחודשת, לטייל בפרדסי המיס־טיקה ולחלום חלומות רחוקים ונאים על אדם חדש כי יקום וחברה חדשה כי תברא — מפני שהמאורעות המדיניים במזרח־אירופה וחיי ההמונים היהודים הקשים עם כל בלהותיהם המריצום לפעולות ומעשים אינ־טנסיביים ותכופים. בני המזרח לא יצרו כמעט אפילו יצירה עברית־מחשבתית הגונה, חדשה או מחודשת, כי המחשבה העברית הצעירה במזרח התגשמה בצורת חיים, חיים ממש.

לפני המלחמה היו הצעירים הללו, היוצאים ובאים לפני העם, החלוצים הראשונים לכל עבודה צבורית, מדינית ורוחנית, יסוד תנועת התחיה ומלחמת הקיום. אך המהפכה הרוסית השפיעה עליהם השפעה נפשית עמוקה והכריחתם לבדוק אחרי כל אמונותיהם המקובלות ופזמונותיהם השגורים על פיהם. שופרה הגדול של הריבולוציה העולמית, המכונה „ריבולוציה סוציאלית“, עורר גם אותם ומשכם אחריו, וכל כמה שנסו להשאר על עמדם — לא עלה הדבר בידם; ויש אשר קבלו שיטות, השקפות ותורות מן החוץ, וירחיקו ללכת, וישכחו את עמם ויחטאו לנפשו. שבורי־ריבולוציה אלו, למודי יסורים, בני אומה רצוצה ודוויה, היוצאת, לכאורה, מעבדות לחירות — מי ידין עמהם ויזכה בדין?

אך גם ביצרם תהום בינם ובין העם — היו עצם מעצמו ובשר מבשרו.

אבות אבותיהם של אלה עסקו בשאלה: כיצד מתאימים ומכוונים את היהדות על־פי חכמת יוון, מחקר ספרד, תורת הגל ושיטת דארווין, וגם הם חפצו להתאים יהדותם וציוניותם אל הסוציאליות, זו ההולכת וכובשת את העולם כולו, שאין מפניה מנוס ומפלט.

ולמרות כל המהפכה הרוחנית והשכלית הגדולה הזאת — לא קבלה המחשבה העברית הצעירה במזרח בטוי עצמי מסוים ומוגדר כל־צרכו. הדינאמיקה בחייהם ובמחשבתם היתה מרובה על הסטאטיקה. חסרים היו את השלוה והמנוחה, העמקות והמרחב שבמערב, כשם שחסרו בני־מערב את כח החיים, שפע התנועה ועוז הדינאמיקה של בני־המזרח.

ואשר לארץ־ישראל — הנה היא עולם מיוחד בפני עצמו. רחוקה היא בחייה והתפתחותה ממזרח וממערב גם יחד, אף כי יש בה קצת משל שניהם.

בשנות המלחמה, שנות המשבר הקשה בארץ והיסורים הנוראים של בניה־בוניה, הלך והתפתח, הלך וגדל המחנה העובד והיוצר בארץ (ביחוד זה המתרכז מסביב ל„הפועל הצעיר“) בדרכו המיוחדת לו, מבלי דעת מהנעשה והנשמע במזרח ובמערב. ארבע־חמש שנים היו בני ארץ־ישראל תלושים מכל העולם הגדול, מאירופה המזרחית והמערבית כאחת; הם נצטמצמו בתוך ארבע אמותיהם של עבודה, נתקפלו בתוך נפשם הם. סודות אדמת־האבות וטבעה, שזה מכבר החלו להאזין ולהקשיב אליהם, נגלו ונשמעו להם עכשיו ביתר שאת ויתר עוז, באין כל מפריע. התהום, שהתחילה הולכת ונבראת בין הארץ והגולה עוד לפני המלחמה, גדלה ועמקה כעת משהיתה. חיים אחרים, טפוסים אחרים, מחשבה אחרת, משאלות אחרות.

הם אינם מקיפים את כל העולם כולו, כבני־הגולה; „אנשי־תיאוריות“ אינם, כי התיאוריה היא תועבת נפשם. הם אינם נושאים עליהם אחריות כל מיליוני היהודים והמוניהם, אינם רוצים לצאת ידי חובת הכל ואינם שואפים למרחב כמותם — כי נפשם מכונסת ומרוכזת באותה הפנה היוצרת של המולדת השוממה, ואין לפניהם אלא עולם־עבודתם הקטן: מושבה קואופיראטיבית, קבוצת חברים, מושב־עובדים וכיוצא בהם.

אין זאת כי קשה היתה שעת המעבר בחיי אלה ועצום היה המשבר בנפשם, עת אשר הסתלקו מדעת ובהכרה מכל התיאוריות הקודמות, הגדולות והרחבות, והקדישו את חייהם וכל מציאותם רק לנקודה אחת, כה קטנה ודלה, כה מצומצמת. וגבורה היתה בהם, כי עמדו בשעת־נסיון קשה זו, לא הביטו לצדדין, לא התיראו מפני המלעיגים והמפקפקים, וילכו לבנות חרבות עמם ונפשם.

אין להם כל יחס לעולם החיצוני, כי חיים הם רק את חיי נפשם ושרים רק את שירת חייהם — את הימנון העבודה. מה להם תבל וכל צבאה, כי יסיחו לבם ודעתם אף לרגע קל מעבודת יצירתם ומבנין בית־קדשם? אוריינטאציה מדינית, הכרעה בשאלות הסוציאליות, היקף כל פרובלימות גוי ואדם, אומות וישראל — סמי מכאן. לדידם — כל אלה אינם אלא דברים שבפלפול, הלכתא למשיחא, ענין לבני־הגולה לענות בהם, אך הם, אנשים העושים במלאכה, — מה להם ולכל זה?

אין להם גם צורך בפרוגראמה, המביעה את יחסם ועמדתם לכל השאלות העומדות והעתידות לעמוד על סדר־היום של חיינו. כי אין הם גורסים בכלל את המלה „יחס".

דעתם בנדון זה אפשר לנסח כך: כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל ה„אני". היחיד הוא העיקר, ראש וראשון לכל. הכל אנו תופסים ורואים ראית־פנים ולא ראית־חוץ, תפיסת־אני ולא תפיסת־זולת. אין באומה אלא מה שביחיד. אם אני יכול לעלות לארץ ולעבוד — יוכל גם כל העם לעלות ולעבוד. יחס לכל השאלות והדברים — אין לי צורך בו. ממה נפשך: אם זה „אני" — הרי אין לי כל „יחס" לעצמי, ואם זה לא „אני" — איזה יחס יש לי לזולתי?

יאמרו אחרים מה שיאמרו: אנשים אלה לקויים בחושם החברתי, ילדים גדולים הם, לא בני־מפלגה הם, אלא חברי כתה, אורדן וכיוצא בזה — אך מי זה יעיז לכפור בכחם החיוני הגדול ובאמת־החיים שבדבריהם?

ושלשה עולמות אלה נפגשו בועידה אשר בפראג.

אם כי הלשון העברית משלה בועידה — וזוהי הקונפרנציה הציונית הראשונה בגולה, שהתנהלה רובה ככולה עברית, — נשמעו בכל זה שלש לשונות בפראג. לא לשונות־מלים, לשונות־שפות, אלא — לשונות־הכרות, לשונות־נוסחאות, לשונות־נפשות, סגנוני־דעה, ארחות־חיים ואפני־עבודה. לשון לשון וכנוייה, בטוייה, רוחה, קולה, צבעה וצביונה.

בלבול לשונות זה לא גרם לבלבול הדעות ולטשטוש המושגים בעצם. להפך: כל זרם וזרם ביהדות החדשה, הסובלת ויוצרת, מצא כאן את בטויו היותר חריף ובהיר, השלם והמלא.

חמשים הצירים, חברי הועידה, שליחי רוב ארצות־הגולה וארץ־ישראל, היו בבואתו של הדור הצעיר, החושב והיוצר במלוא מובן המלה. כל קמט־מחשבה ודיוק־לשון, המורגש בין בני דורנו הכא והתם, כל הניצוצות הפזורים ומפוזרים פה ושם — התכנסו והתרכזו לכאן ומצאו את מסגרתם ההולמתם.

השאלות המרכזיות, שהעסיקו את הועידה, היו: שאלת בנין הארץ, תוכן הפרוגראמה, בירורה ונסוחה, העמדה בעולם הכללי, בישראל ובהסתדרות הציונית.

השאלה הראשונה לא גררה אחריה חלוקי־דעות מרובים; בה דברו הכל לשון אחת: לשון הארץ, לשון העבודה והמעשה. נשמעו ונתקבלו הדרישות היותר הכרחיות וקיצוניות, המתנות את בנין הארץ: להרבות בעבודה (ואין עבודה אלא עבודה עצמית, פרודוקטיבית), לגאול את קרקע הארץ ולהלאימה, ליסד מושבי עובדים ומושבות קואופיראטיביות בהתאם לתנאי המקום והשעה, ליצור את המוסדות הכספיים והמשפטיים, שיאפשרו את העבודה ברוח הפרינציפים הללו, לפתוח את שערי הארץ ולסדר הגירה רחבה, לחזק את מתנות „החלוץ", ועוד, ועוד.

אם למעשה ולעבודה — הרי יש רק דרך אחת: זוהי הדרך, שבה הלך וילך העובד העברי בארץ.

מה שאין כן שאלת הפרוגראמה.

מה אנו? מה שמנו? איך אנו משקיפים על כל העולם כולו? מה אנו מחייבים ומה אנו מזכים, מה נפסול ומה נכשיר? מה יחסנו לזה ולזה? — שאלות אלו וכיוצא באלו — הן כר נרחב לויכוחים, חלוקי־דעות, פלפולים ושיחות עד אין קץ. וכאן מתחיל בלבול הלשונות. לשון לשון ומושגיה. אם כי ניתנה האמת להאמר, שרוח אחד מאחד היה בכל זאת גם בלשונות השונות והרחוקות הללו.

„צעירי־ציון" שבמזרח, ואחריהם חלק מהאינטלקטואליים שבמערב, עומדים וטוענים: דרכנו היא דרך הסוציאליות. אמנם, לא זו המארקסיסטית, הכופרת ברצון האדם ועושה אותו מכונה פעוטה או גלגל במכונת החיים, שהם אינם אלא פרי ההכרח ההיסטורי וכדומה, כי־אם — הסוציאליות הבונה, היוצרת והקונסטרוקטיבית, זו המכריזה על אמונתה באדם, בפרט ובכלל, משחררת אותו מהמזל והמקרה ומוסרת גורל־חייו בידו לפקדו, לשמרו ולעשות בו כרצונו. אין אנו יכולים לקחת את התורה הסוציאלית כמו שהיא, על כרעיה ועל קרבה, ולהכניסה לתוך חיינו, כי אל לנו להעלים עין מכל אותם הסימנים המיוחדים, שזכה בהם ישראל. לא ככל הגויים אנחנו. ולפיכך מחייבת אותנו הסטרוקטורה הכלכלית שלנו כמה וכמה פעמים לנטות מן הסוציאליות הרשמית, להורות כמה הלכות שלא שמענו בבית־מדרשו של מארקס, נותן התורה, ולא לדקדק לפעמים בסעיפים קטנים שב„שלחן־הערוך" שלו. אנחנו — סוציאליים וציוניים, ושואפים אנו למצוא את הסינתיזה בין שני אלה, שלא יהיו הולכים ומתרוצצים בנו, הולכים ומכלים את נפשנו ובשרנו, כי זיקת שניהם עלינו ונקודת־האחוד ביניהם סוף־סוף תמצא.

מארטין בובר בא ומוסיף כמה וכמה נפכים משלו:

באירופה יש חברה (Gesellschaft) אך לא עדה, חברותא (Gemeinschaft), וזהו סוד כליונה. כל כמה שהסוציאליות המודרנית עמלה וטורחת — אין הדבר עולה בידה לחדש את פני החברה ולהחזיר לה את צלם־אלהיה שנתחלל ואבד. אין חיים אלא בעדה, היינו: *חיים ישרים בלתי־אמצעיים* בין אדם לחברו, בין משפחה למשפחה ובין עדה לעדה. אותו הסדר המכונה „חברה" אינו יכול על־פי מהותו לזכות לחיי חברותא, וזהו טעם כשלונו. בלתי־אמצעיות זו היא תנאי ראשון ומוקדם לתקון החיים, להעלאת האדם והפראת כח חייו ויצירתו, למען ייטב לו ולכלל. לפיכך — דרך בנין חיינו היא *דרך העדה, ולא דרך החברה*: דרך העדה — בכל המובנים, בחומר ורוח, במשפחה ומלוכה, בכלכלה ומדינה, ומזה תקיש על השאר. בלעדי דרך זו ומחוץ לה לא תצויר כל תקומה לנו. שעת משבר הגיעה בעולם ובחיים, גם בישראל ובציוניות. נרים־נא אנחנו את דגלנו, דגל האדם החדש, דגל העדה, נמשיך את דרך דגניה ומרחביה ביתר הרחבה והוספות, ונהיה ברכה לנו ולאחרים.

אין הסוציאליות לבובר אלף ותיו, ראשית ואחרית לתכלית קיומנו ועבודתנו. סוציאליות — אומר הוא — אינה אלא מלת־הקצור, הנבאת למהפכה עיקרית ומכריעה בעולם, והמבשרת, כי הכל ישתנה בחיים מן המסד ועד הטפחות, כי מבול חדש הולך ומתקרב, הכל יחרב וישתנה. הכונו! הכונו לרגע המשבר הקשה הזה. והחזקתם מעמד רק אז, ביצרכם את עצמכם, את העדה, שרק עליה תהיה שרויה שכינת היצירה ורק היא תהיה טבועה בחותם האמת, אשר על כן לעולמים תעמוד.

תנא מסייע הוא בובר לראשונים, אך בעצם מתנגד הוא להם וחותר במסתרים תחת כל יסודות השקפותיהם. דורש הוא אמנם פרוגראמה סוציאלית, אך סוציאליות לדידו היא רק מלת־הקצור לבשורת המהפכה הענקית, המתרחשת ובאה — לא תכלית בפני עצמה ולא אמצעי.

בין שני הכתובים המסייעים זה לזה בגלוי ונלחמים בסתר, בא כתוב שלישי ומכריע.

א. ד. גורדון מגולל לפנינו את תורתו. ותורתו לא מגילות־מגילות ניתנה, כי

חתומה ושלמה היא מראשית יצירתה; אחת התורות היותר נפשיות ועצמיות, הנשמעות מפי ראשי המדברים בדורנו. כופר בכל הוא:

אני לא סוציאליות ידעתי ולא עדה ידעתי — אני לאומיות יודע. כל נוסחותיכם השונות מימין ומשמאל אינן אלא פוגמות במלה הישנה־החדשה הזאת: לאומיות.

ואם חיות־יער ופראי־אדם החזיקו במלה זו — מה פשעה ומה חטאתה, כי נברח ממנה ונלך לתור אחרי אלילים חדשים, אשר לא ידענום ולא נדעם לעולם?

אנחנו באים לארץ־ישראל לא מתוך שלילה, אלא מתוך חיוב, מתוך כל האדם, כל ה„עצם" שבנו, מתוך השאיפה לטבע ולקוסמוס.

החיים האמתיים אינם אלא בטויה של היצירה.

דלונו ביצירה, כי חסרנו חיים. כח השגתנו והכרתנו מפותח, אך חסרים אנו את כח החיים, משום שהתרחקנו מן הקוסמוס.

האדם הוא יסוד החיים והחברה; לא היחיד, העצם הנבדל ובודד לנפשו, כי־אם האדם — האבר לגוף, הטבעת בשרשרת, החלק המצוי מן ה„כל" הבלתי־נתפס.

המשפחה הבנויה על היסודות הקוסמיים מכשירה את יצירת העם. האומה חיה חיים מיכאניים כל עוד שלא גלתה את כחות־החיים שבקרבה. האדם מוכרח להתחדש, אך התחדשותו תלויה בחדוש האומה, ולפיכך טוענים אנו ללאומיות. לא לאומיות שובינית ושוללת, כי־אם לאומיות של עם עובד, עם בורא ויוצר ערכיו, עם־אדם.

וישראל, שהוא פאראזיט, סמוך על שלחן כל האומות, ששכח טעם חיים, סוד עבודה ויצירה — מוכרח לשוב לארץ; לא רק לארץ־ישראל, כי־אם לטבע, לקוסמוס, לעבודה העצמית, שרק בהם ימצא את עצמו. רק בארץ־ישראל יקום עם חדש, עם עובד, עם־אדם. את הפלא הגדול הזה תעשה לנו רק הלאומיות. הסוציאליות פוגמת בנשמת האדם יותר מאשר היא מתקנת, שכן היא מרכזת את החיים בנקודה נכונה או מוטעית אחת וממטה אותם מן האמת. מלחמת־המעמדות, יסוד הסוציאליות, מפריעה את האדם מחדוש, מיצירה ומשיבה לקוסמוס. לא מעמד בודד, זה או אחר, יגאל את העולם וישראל, כי־אם העם, עם־האדם, האומה. במעשה נלך עם כל מפלגה מתקדמת, עם כל מפלגה סוציאלית, אך אנו, אנו וחיי נפשנו — מה לנו ולהן? יש לנו יותר משיש בה, בסוציאליות, איננו זקוקים לה, כי הלאומיות היא מאתים והסוציאליות היא רק מנה, ומנה מזויפת במקצת, ויש בכלל מאתים מנה.

עבודה לישראל! יצירת עם־אדם! באמרנו את זה — אמרנו הכל. כל המוסיף — אינו אלא גורע.

לא אוכל לתת כאן ציור שלם ומקיף מדעותיו של גורדון והשקפותיו. אך הנאמר עד כאן יספיק, עד כמה שאפשר, להוכיח, כי לשון זו נבדלת היא תכלית הבדל מן הקודמות לה, אף שבעיקרים אחדים משותפים הכל מודים כאחד. לא לבד שאינו רוצה לקבל את המלה „סוציאליות", כפי שמקבלים אותה אחרים בטעות, אלא, באמת, תפיסתו הוא את החיים ואת עצמו אחרת היא בהחלט מתפיסתם הם.

אף כי לא קבלו בהחלט שום נוסחה מן הנוסחות השונות — הנה במעשה נצחו שתי הלשונות הראשונות, אך בפרינציפ ובהשקפה — ללשון גורדון הנצחון. היא נצחה בכח האמת שבה. היו רגעים, כששמענו תורה זו יוצאת מפיו ומפי חבריו ותלמידיו הקנאים והקיצוניים — ורטט של קדושה תקפנו. בשעה זו הרגשנו, כי דת יש לאנשים אלה; דת ממש: דת העבודה, דת החיים, דת האדם, דת העולם הזה. הנה עומדים לפנינו אנשים פשוטים וישרים אלה מיהודה ומהגליל ויוצרים אותה לעינינו; הנה הם הם אבותיה, שלוחיה, והרי דגניה ושאר נקודות זעירות — אלו הן האבנים הראשונות לבנין הכנסיה החדשה שלהם.

אמנם אותות ומופתים לא יעשו לפנינו, בלהטים לא יאחזו עינינו, רק בקול יבש ומנסר ידברו את אשר ידברו ויאמרו את אשר יש להם לאמר לנו — ובכל זאת אבות הם, אבות לדבר גדול ועצום, אשר אולי יגדל ויעצם מדת ומכנסיה...

* * *

מטרת הועידה מה היתה?

לברוא הסתדרות ציונית־סוציאלית מאוחדת של בני הארץ והגולה לשם הגשמת האידיאלים הציוניים והסוציאליים.

ברם, זהו נוסח בני־הגולה. מבני־הארץ היו אחדים שגרסו אחרת, ואם גם לא אמרו בפירוש, אך חשוב חשבו:

להכנים את כל כחות הבונים והיוצרים בגולה להסתדרות „הפועל הצעיר" ארץ־הישראלית לשם הגנה על עמדותינו ולשם כבוש הארץ לעם ועתידו.

והתוצאות?

התוצאות אינן עולות בד בבד לא עם חלומם של הראשונים ואף לא עם זה של האחרונים.

לא יצאה לפועל התאחדות גמורה של שתי המפלגות „צעירי־ציון" ו„הפועל הצעיר", שתכריח את הגוף האחד להבלע בתוך הגוף השני ולהיות לבשר אחד ונפש אחת, כי עדיין מעכבים שנויי־נוסחאות וגרסות ינקות ובגרות, הרגשים ונטיות, פרי הארץ וקמשוני הגולה.

אבל עם כל זה עלה בידי הועידה לברוא התאחדות של באי־כח שתי המפלגות לשם עבודה ויצירה משותפת, בראש ובעיקר, בנוגע לבנין הארץ.

אותה ההתאחדות כלפי חוץ היא באת־כח גוף אחד. יותר מזה לא יכלו להשיג לפי התנאים והמצב ההווים. אולי תבוא הועידה השניה ותמלא את אשר החסירה הראשונה. מכל מקום הרי התותה הועידה הפראגית דרך להתאחדות היסודות הצעירים, הבונים, שבאומה, הכשירה את הקרקע ליצירת אותה ההסתדרות העולמית, שעתידה לחדש את פני העם והיחיד — ואין לך פעולה גדולה מזו.

מארטין בובר אמר, כי למן הקונגרס הציוני הראשון עד היום לא זכה להשתתף בקונפרנציה כה חשובה ורצינית, צעירה ורעננה, חיה ורוגשת, כועידה זו.

ובאמת — כמה מן הרצינות והמעשיות, וכמה מקדושת החג וטהרו היה בועידה זו. להתלהבות הרגילה, המעושה, ולצווחות ה„הידד" הרשמי לא היה פה מקום.

וגם זו לטובה!

פראג — זהו ציון חדש בחיי הדור העובד בארץ ובגולה. פרוגראמה משותפת לא קבל, אך מוניטין שלו כבר יצאו:

עם־אדם מכאן, עדה וחברותא מכאן.

ש. רבידוביץ.

ברלין.

מַחְבַּרְתּוֹ שֶׁל קְלַצְקִין עַל הֶרְמַן כֹּהֵן

Hermann Cohen. Von Jacob Klatzkin. Mit einem Bildnis nach einer Radierung von Hermann Struck. Jüdischer Verlag, Berlin, 1919.

נמצאים בני־אדם שאישיותם גדולה מיצירותיהם הספרותיות, ורק אלה הקרובים אליהם יכולים לעמוד על אפים ולהעריך את כשרונותיהם לפי חשיבותם האמתית. מחמת רשלנותם, או מפני סבות אחרות, אינם מצליחים להכנים את הטוב הצפון ברוחם לתוך ספריהם, ורק הד־קול של גאוניותם ישמע מחוץ למחנהם. מעריציהם מצטמצמים בחוג צר של מכירים, הזוכים לשמוע את מלותיהם החיות הנובעות מהם בהיסח־הדעת. פרדינאנד לאסאל יוכל לשמש בתור דוגמה בהירה. ככוכב מזהיר הופיע לבני־דורו, ובקסמו המיוחד לקח שבי את לבות מיודעיו, וחולל נפלאות בימי חייו המעטים. עכשיו, כעבור יותר מחמשים שנה אחרי מותו הטראגי, תמהים אנו על הכח הענקי שהיה טמיר בו, ולא נוכל לתפוס את מהותו. מתוך ספריו אי־אפשר למצוא בו שום גאוניות, וגם נאומיו — פרחה נשמתם ביחד עם נשמת הנואם. הוסר הקסם לגמרי, ולא נוכל להבין, כיצד השפיע כל־כך על בני־דורו הפקחים. גם אוסקאר ווײלד היה מעיד על עצמו, שבספריו אפשר למצוא רק את כשרונותיו, אבל את גאוניותו שם בשיחותיו. כל מכיריו מסכימים לדבריו אלו. עדיין אנו מוצאים כשרון רענן בספוריו, בחזיונותיו ובמסותיו על האמנות ועוד, אבל הגאון האמתי שבו לא נתגלה אלא למקורביו. רוברט שיראר, פראנק הרים, רוברט רוס, ואפילו ברנארד שאו, שלא חבב ביותר את גאוניותו של ווײלד, העריצו את שיחותיו יותר מספריו. רק צל כהה של גאוניותו היו מוצאים אפילו בספריו היותר מעולים, בעת ששיחותיו היו מבריקות ונוצצות. רעיונותיו היו נובעים כמעין המתגבר, והוא מצא עונג גדול בדבור יותר מבכתיבה.

לסוג הזה אפשר ליחס גם את הרמאן כהן. כל תלמידיו, שזכו לשמוע את הרצאותיו, אינם מספיקים להגיד אפילו מקצת שבחיו. מתלהבים הם בהזכירם את שם רבם, והערצתם עוברת כל גבול. אך מי שבא לדון על ערכו של כהן על־פי ספריו שפרסם, יחליט, שהיה מבאר מצוין, אבל לא פילוסוף מקורי. שהרי סוף־כל־סוף לא יצר שיטה חדשה בפילוסופיה, אלא הכנים זרם חדש בביאור שיטתו של קאנט, שלו הקדיש את רוב חקירותיו. הוא היה חוקר גדול בעל כשרונות ספרותיים מצוינים, אף־על־פי שאי־אפשר למצוא אף ניצוץ של גאוניות בספריו ובמסותיו. לא כן תלמידיו. הם מדברים עליו בהתלהבות של חסידים, ובהערצתם הנפרזה מעמידים הם אותו בשורה הראשונה של גאוני־הדור. משתוממים הם על העולם הגדול, מחוץ לחבורה שבמארבורג, שאינו רוצה להסכים לאותה ההערצה ואינו מכיר את גבורם במדה מספקת. באינציקלו־פידיות הכלליות כמעט שעוברים עליו בשתיקה ועל־פי רוב אין מזכירים את שמו לגמרי, וגם בתולדות הפילוסופיה הגרמנית של שנות המאה האחרונה אינו תופס מקום הגון.

בין תלמידיו המובהקים של הרמאן כהן בשנות חייו האחרונים נמנה הד"ר יעקב קלאצקין, שפרסם עליו מסות מדעיות בעברית, שבהן ברר את מהותו של החוקר הזה, ועכשיו סכם את מסקנותיו במחברת

מיוחדה בגרמנית. למרות העובדה, שקלאצקין אינו נופל מחבריו בהערצתו לכהן, אין אהבתו מקלקלת את השורה ואינה מעורת את עיניו. המבקר שבו מתגבר עליו, לפעמים גם בהיסח־הדעת, ואינו מוותר על מגרעותיו של אלילו, שהוא מוצא בו לפי דעתו. ברם הערצתו קודמת לבקרתו, ובכל מקום משתדל המחבר לתלות את הקלקלה בסבות מן החוץ, כאילו אומר: הערצה לחוד ובקורת לחוד, ואין זו משפיעה על חברתה. ביחוד קשה לו ליַשֵב שני דברים הסותרים זה את זה. הרמאן כהן, כידוע, היה כופר בלאומיותו של ישראל, וקלאצקין, מעריצו הנלהב, מאמין באמונה שלמה בעיקר הזה. היתכן, שחוקר גדול כהרמאן כהן יטעה? ואם הצדק אתו, כיצד יכולים הלאומיים שבנו להוכיח את זכות־הקיום של שיטתם? ופה גבר הלאומי שבקלאצקין והעיד, שבכל וכוחיו עם הלאומיים והציוניים נוצח כהן, וכל חריפותו לא עמדה לו בשעה זו. מכאיב היה החזיון למעריציו לראות את אלילם נופל. „אבל אין האשם בכהן", מחליט קלאצקין, „אלא בדורו שחונך בו. — — — כשן סלע איתן עמד בבדידותו הרוממה, ולא נכנע לכל הרוחות שבעולם, ובאמונה שמר על טעויות אבותיו. ענק־הרוח שומר על נחלת דור עני!" אך הקושיה במקומה עומדת, ואין התירוץ עולה יפה. אילו היה כהן באמת ענק־הרוח, היה משתחרר מן הכבלים של נחלת־אבות, וסבל־הירושה לא היה מעיק עליו עד למחנק. הגאון פורץ גדר וסולל לו מסילה חדשה, ואין בכח הסביבה והחנוך לשעבדו ולהוליכו שולל כל ימי־חייו. ולאידך גיסא, אין טעותו של כהן בנדון הזה גורעת מחריצותו בתור מבאר שיטותיו של קאנט. כבר הורגלנו לראות מלומדים גדולים, שנתמחו במקצועות שלהם, יוצאים מגדרם ומחוים את דעתם בענינים שאינם נוגעים להם. על המומחים הם עושים רושם של מתחילים בתורותיהם החדשות, אך הקהל הגדול, ששמע את שמעם, עלול להמשך אחריהם. וסיר אוליבר לודג יוכיח. הוא קנה לו שם גדול בחקירותיו הפיזיות, ולעת זקנתו נעשה למיטאפיזיקן. הקהל שוכח, שלא הרי לודג הפיזיקן כהרי לודג המיטאפיזיקן, ומאמין בו!

בשלשה פרקים משתדל קלאצקין לתת מושג ברור מפעולותיו המרובות והכבירות של כהן ולצייר לנו את תמונתו הרוחנית. המחברת מלאה דברי־בקורת חריפים. וקלאצקין מדקדק עם רבו כחוט השערה. לפעמים עלולים אנו לשכוח, שידו של מעריץ נלהב כתבה את הפרקים הללו, ונדמה לנו, שמבקר אוביקטיבי מדבר אלינו. כפי הנראה, הרגיש גם קלאצקין בזה, וסיים בדברי־שבח, שהם כעין סתירה לנתוחו החד.

בפרק הראשון מדבר קלאצקין על אישיותו ושיטתו של כהן. הוא מתאר את תכונותיו הרוחניות של החוקר הזה ואת ערכו הגדול בתור פילוסוף מקורי. קובל הוא על המבקרים, שחשבו את כהן למבארו החרוץ של קאנט, ולא למעלה מזה. ההשקפה הזאת, לפי דעתו של קלאצקין, מקטנת את חשיבותו של כהן, והוא מחליט, שביאורו של כהן על שיטתו של קאנט אינו אלא חלק מעבודתו הפוריה. אמת הדבר, שכהן זכה לפרסום על־ידי ספריו, שבהם ברר את שיטת רבו. בין תלמידי קאנט קמו מערערים, שנלחמו נגד כהן וההולכים בעקבותיו, ולבסוף יסד בית־מדרש חדש. אך עבודתו זו היתה לו כעין התחלה, והיא הכשירתו לדברים יותר חשובים. ביאורו על ספרי קאנט לא היה המטרה של התקדמותו הענקית, והוא חדש דברים רבים. על־ידי השנויים שהציע בשיטת רבו נעשה לבורא במובן ידוע. את כח יצירתו אפשר לראות ביחוד בספריו האחרונים, שעל־פיהם השם „בונה" נאה לו מהשם „מבאר". בהנחתו זו של קלאצקין רואים אנו את המעריץ ולא את המבקר. אם נעלים את עינינו מספרי כהן על קאנט, נוכרח לשלול ממנו את זכות פרסומו לגמרי. הוא כתב המון מאמרים על ענינים שונים, על היהדות, הגרמניות, הדת, וכיוצא בהן. אך ברובם הפולימיות יתירה על המדעיות, ואלמלא היינו מכירים את הרמאן כהן, לא היינו שמים לב לדבריו. „למראית העין", אומר קלאצקין, „מציע כהן ומבאר את דעותיהם של אחרים — — אבל באותה העת מכניס הוא בסתר את הגרעינים של שיטתו הוא". המחבר אינו מרגיש, שבדבריו אלו

מסכים הוא למתנגדיו של כהן. אילו היתה הנחה זו אמתית, היינו יכולים לפסול את ספריו של כהן. רשאי אדם להציע שיטות חדשות, אפילו אם אינן נכונות, משלו; ורשאי הוא גם־כן לבאר את דברי רבותיו לפי הבנתו; אך אסור לו להתלות באשלי רברבי וליחס את שיטותיו לרבותיו, כשם שאסור לו לסגל לעצמו את שיטותיהם של אחרים.

קלאצקין מעיר עוד על תכונה אחת של כהן, להכיר על־פיה את הרוח היהודי שבו. עמקנות וחריפות נתאחדו בו, ויכול היה „לעקור הרים ולתלותם בשערה". באמת היה כחו יפה מאד בפלפול, ובנקל היה מוצא ראיות לכל השערה שרצה להוכיח. לסופר פולימי תועיל התכונה הזאת במדה מרובה, אך „מתנה" זו עלולה להזיק לחוקר המתאמץ למצוא את האמת כמו שהיא, שהרי אם יסתבך בשבושים וספקות, ישען על חריפות שכלו ולא יחלץ מהם לעולם. ומקרים כאלה אירעו לכהן, כאשר העיר גם קלאצקין במקומות אחרים בספרו. על־פי תכונתו זו אפשר לבאר את התמכרותו למשטר הישן ואת מלחמתו נגד התנועה הלאומית. כהן לא הרגיש את הניגודים והסתירות שבתורותיו. מצד אחד היה מכריז, כאשר היטיב קלאצקין לראות, שרוח היהדות היא האנושות, והעמים התקדמו במהלך ההיסטוריה בה במדה שהתקרבו אל מוסר היהדות (בכלל חשב כהן את מוסר היהדות לעמוד התיכון בהתפתחות הקולטורה האנושית); ומן הצד השני התנגד אל התחיה הלאומית, המשתדלת להמשיך את רוח ישראל ולהעניק למין האנושי עושר רוחני חדש.

בפרק השני דן קלאצקין על הפילוסופיה של היהדות, ומבאר אחת לאחת את השקפותיו של כהן בנדון הזה. הוא מקצר בהערותיו, ומוסר לנו את שיטתו של רבו. אולם במקצוע הזה אנו רואים את חולשתו ולא את תקפו של כהן. הספרות העברית, הרחבה והעשירה, מן התקופות השונות, מראשית צמיחתה עד סוף ימי־הבינים, היתה זרה לו, ולפיכך לא יכול להבין את רוח היהדות כראוי. הוא מצא ביהדות מה שבקש למצוא בה, ולא עמד, וגם לא רצה לעמוד, על אפין של העובדות כמו שהן. יש בו הנטיה להכניס כונות חדשות לתוך דברי הנביאים, והוא בורא לנו יהדות מופשטה, אידיאלית. לפי דעתו של כהן, נכלל מוסר היהדות בכתבי־הקודש, והוא מביא מלים בודדות, פסוקים וחצאי־פסוקים, בתור ראיות להשקפותיו. כמעט תמיד נופח הוא נשמה חדשה במלים הללו ומשעבדן לרצונו. על המלה „משא" (במבטא „משא דבר ה'") בונה הוא דרש פלפולי. הוא חושב, שלמלה זו רק כונה אחת („סבל"); באמת למבטא „משא דבר ה'" יש קשר עם המבטא „וישא משלו", וכיוצא בזה, ודברי ה' לא היו כאבן מעמסה על הנביא. ובכלל, ממבטאים כאלה אי־אפשר ללמד כלום על־דבר תכונתם של הנביאים. המלים שגורות בפי העם, השוכח את מקורן.

במשך המלחמה נסחף כהן בזרם הפולמוס, וכתב הרבה מאמרים להוכיח את צדקת גרמניה מנקודת־השקפה פילוסופית. בשנת 1915 פרסם את מחברתו „דייטשטום אונד יודענטום" („גרמניות ויהדות"), והשתדל להראות על הצד השוה שבשתיהן. לספר הזה, שיצא במהדורה שניה, בשנת 1916, מקדיש קלאצקין את הפרק השלישי. בעדנא דרתחא נכתב ספרו זה של כהן, ושייך הוא לספרות־המלחמה שהעלתה אבק רב. אדם פשוט הבא לצדד בזכותה של מדינה זו או אחרת, מברר לנו את השקפותיו, ואינו מבלבל את מחנו ברעיונות מופשטים, שאין להם שום שייכות לעצם העניין. אך כלום הרמאן כהן אדם פשוט הוא? דבר קטן רצה הוא להוכיח: גם היהודים בפרנציה, אנגליה ורוסיה מחויבים להגן על גרמניה, משום שהיא מולדת נשמתם (אני מוסר את הקורטוב, ואיני מתרגם מלה במלה). מדוע? משום שיש קרבת־הרוח בין הגרמניות והיהדות. הנחה זו מזכירה אותנו את הנחותיו של סטוארט הוסטון טשמברלין, אלא שהאחרון, בתור יוצא־ירך האנגלים, מכניס גם את אבותיו תחת כנפי השכינה הגרמנית, וכהן, בתור יהודי, כורך גרמניות ביהדות, ועושה אותן לחטיבה אחת. משתי המהדורות, שהופיעו בשתי שנים רצופות, יש לדון,

שההשקפות שהובעו ב„גרמניות ויהדות" היו לפי רוח הגרמנים והיהודים בגרמניה. אולם מעריציו של כהן צריכים להשתדל להשמיד את הספר הזה, שלא יוכל להיות לתפארת למחברו. עכשיו, כששככו הזועות במדה ידועה, עומדים אנו ומשתוממים על החזיון המעציב הזה. החרבות נגואלו בדם. לזה הורגלנו בכל מלחמה ומלחמה. אבל עתה לא נשארו גם העטים נקיים. הסיפים והספרים שמשו כלי־זין במלחמה זו; ובעת שהפצעים שנגרמו על־ידי הסיפים יתרפאו במשך הזמן, תעמוד קלקלת הספרים בעינה, על־פי רוב — לדראון למחבריהם.

לא טוב עשה קלאצקין, שדן על הספר הזה. כבודו של כהן דורש מאתנו, שנעבור על דבריו אלו בשתיקה ונשכחם לגמרי. קלאצקין מכיר, שצריך הוא להתנצל קודם שיתחיל לנתח את הנחותיו של כהן. הוא שואל: מדוע לא עמד איש על עובדה זו, כלומר: על היחס שבין גרמניות ויהדות, קודם המלחמה? אך לשוא מתפלפל קלאצקין. שאלה זו תשובתה בצדה: קודם המלחמה לא היתה שום נחיצות להוכיח, שיהודי פרנציה, אנגליה וגרמניה מחויבים להגן על גרמניה. בצדק מעיר קלאצקין, שהרבה מהנחותיו של כהן אין להן שום יסוד, והוא סותר את דבריו בעובדות ובהגיון. כהן סובר, שאידי־אליות היא הצד השוה שבין הגרמניות והיהדות. וקלאצקין קובל עליו ואומר: לא כל הפילוסופים הגרמניים הם אידיאליים, ולהפך נמצאים אידיאליים באומות אחרות. כהן מסתייע בלייבניץ ובקאנט. בא קלאצקין ושואל: מדוע לא נמנה את הגל, שופנהויאר וניצשה, הרחוקים מאידיאליות על־פי הגדרת כהן, בין פילוסופי גרמניה? אך לשוא משתדל קלאצקין להשיב על דברי רבו. אין משיבין על עניני־פולמוס, אחרי ששקטו הסערות. אלא שיש ללמד זכות עליו, משום שהצליח דוקא בפרק הזה להשמיע דברים יפים, שאינם נוגעים לאישיותו של נושא המחברת. „יש קשר קולטורי", אומר קלאצ־קין, „בין גרמניות והיהדות הגרמנית — כמו שיש קשר בין פרנציות ויהודי פרנציה, וכיוצא בזה — אבל לא בין הגרמניות והיהדות בכלל".

אחד החלקים היותר גרועים שבספרו המדובר של כהן הוא התנפלותו על הנרי ברגסון. הוא לא יכול להבין, כיצד יהין יהודי, „בן יהודי פולני, שאביו דבר זאר־גונית", לבוא ולהגן על פרנציה. קלאצקין מעיר, שטכסיסים כאלו אינם מן הנימוס, ומוסיף, שכאן מתגלית האירוניה המרה של הטראגידיה היהודית: שני הפילוסופים היהודים היותר גדולים מגינים על שתי קולטורות זרות, ובקנאתם הנפרזה מכניסים הם את איבתם לשדה הפילוסופיה.

בסוף המחברת צרף קלאצקין גם רשימה שלמה מספריו של הרמאן כהן. רובה של רשימה זו היא על־פי הביבליוגראפיה של ד"ר ב. סטרוים. הספרים נערכו על־פי סדר כרונולוגי.

קלאצקין מלא את חובתו באמונה והעביר לפנינו את דמות־דיוקנו הרוחנית של כהן ואת שיטותיו הפילוסופיות. אך הוא התחיל בהערצה מוגזמה לגבור ספרו, ולפיכך הוכרח להתלבט בקושיות שברא בעצמו. מכיון שלא הסתפק בהערצה גרידא, ובחן בעין־בקורת חדה את תורותיו ושיטותיו של רבו, יצאה לנו תמונה נאמנה מכהן. כשנגמר לקרוא את המחברת הזאת, נחליט, שכהן לא היה מגאוני־הרוח, אלא חוקר גדול בעל כשרונות גדולים, שדן על שאלות ידועות בעמקנות ובחריפות. הוא היה משוחד במשפטים קדומים, שהגן עליהם בהתמכרות, ולא נתן את לבו להתחקות על שרשם. בתכונה זו נגרע חלקו בתור חוקר חפשי, ואי־אפשר לחשבו בין מורי־הדרך שבדורנו.

ד"ר בן־ציון הלפר.

הַמָּשִׁיחַ הַלָּבָן

Gerhart Hauptmann, Der Weisse Heiland, Dram. Phantasie, 1920, S. Fischer, Berlin.

מעשה משונה קרה בימינו. כמעט פלא. כידוע, זקנה היא האנושות, זקנה עד מאד, לכל הדעות. זה כבר חדל להיות לה אורח כנשים. אולם — פתאום, מתוך צירי יולדה איומים וקשים, שנמשכו חמש שנים שלמות, מתוך שפך דם רב ואנקות־מות עד אין מספר, כרעה ללדת זו האנושות ההרה לזנונים, והנה עשרת גויים בבטנה ומאות לאומים ממעיה יפרדו, ולאום בלאום ילחם, וצעיר יאיים על רב, ואיש את רעהו עקוב יעקוב.

מחיקן של מלוכות מוצקות יצאו לאויר־עולם עמים קטנים ורפים, ואנו רואים את הנולד וחושבים על המולד. כי רב הוא ההבדל בין ראשית אונם של החיים ובין בני־זקוניהם. ואמנם, כל אלה הילודים אינם אפילו כענפים צעירים, העולים על גזע עתיק, אלא כשבבים הם, הניתזים לכל עבר בשעה שהולך וקרב קצו של האילן הגדול. רבים מן המדולדלים אולי יכו שורש ויעשו ענף, רבים ירקבו ודאי ויאבדו, אבל הרחם שהפליאה ללדת אחרי בלותה, רחם זו מתפקעה ומתה. מוכרחת היא להתפקע.

וכשנעמיק להביט אל שני ענקי העמים שנפלו וכסו בפגריהם את כל מזרח אירופה ואת כל לבה, נראה לפנינו את האנושות כולה והנה הגיעה לידי אותה התקופה, שאברי הגוף וחלקיו נפרדים איש מעל רעהו, כדי לחיות את חייהם העצמיים. כי בעץ הפרות תחדל הזיקה בין שרשיו וענפיו ובין תוכו וקליפתו, ואדם כי ימות, ויתחילו רבבות התאים שבגופו להיות עומדים ברשות עצמם. בשביל התא אמנם יזרח בקרו, אבל על הגוף כולו ירד הערב.

בשעות ערב כאלו ישא האדם את עיניו מתוך מורדות הזמן אל הררי הימים, ועל פסגות חייה של האנושות יחפש אותות ומופתים. ואף אם אין תקוה לו למצוא את עזרו בארץ, גם אז שאול ישאל אל המתים, אולי יעניקו לו משלותם הנצחית. על אמות־הדרכים יעמוד ולמעשה הבנים הוא מאמין לראות סימן אצל האבות. ובצדק. כי סוף תקופה נעוץ בתחילתה, ואמנות, שרותה יאוש מתוך כוס־התרעלה של חיי־היום, פונה על־פי רוב אל מעינות התוגה שבעבר. הוא הדין בשירת יחיד אובד והוא הדין ביצירה המכוונת כנגד אסון כללי או כנגד חורבן צבורי. שתיהן מתעמקות ומתעדנות על־ידי העיון במעשה שהיה, או שנראה כאילו היה.

בימי ערפל אלה, שהגיעו, בין יתר העמים הניזוקים על־ידי המלחמה, גם לעם האשכנזי הנענש בידי שמים ובידי אדם, בא אחד מטובי בניו ואמניו לעיין בספרי דברי־הימים ולראות, אם יש מכאוב כמכאובו. כמובן, לא שב החוזה הגרמני מעין הדורות ריקם. בעלת־אוב זו, הנקראת היסטוריה, יש לה אוצרות מלאים רוחות ומאורעות ויכולה היא להעלות לדורש את כל אשר ידרוש לבו. גם לדרמטורגן האשכנזי גרהארט הויפטמאן, כאשר בא ליצור פנטסיה דרמתית חדשה: „המשיח הלבן", נתנה זקנה זו לא רק את הדרוש לו לעניני היום של עמו, אלא גם את החומר המתאים להלך־רעיונותיו האישי.

לכאורה, רחוק הוא הויפטמאן ביצירתו האחרונה מכל נפתולי אישיותו החושבת והמרגשת ומכל המעלות והמורדות שבחיי העם האשכנזי במשך חמש השנים האחרונות, אבל באמת נשאר בה נאמן לעצמו ולעמו. והמעט מזה — בה מצאו להם צללי־חיים זרים את הדם, וגם סוד לבאות הוחד בתוכה.

ונפלא! בתוך שפעת השקיעות של לאומים וגויים עתיקים נפנה מבטו של גרהארט הויפטמאן לחורבנו של עם קטן אחד, הזר ומוזר בעולם, עם־שבט שנרמס באכזריות פראית על ידי התרבות האירופאית בשעה שזו רק התחילה לפרוש את כנפיה על־פני תבל, אף על העולם החדש שזה רק נגלה אז מעבר לימים.

בגורלה של אומה קטנה זו מצא הויפט־מאן מענה־נפש, וגם אנו, בני עם־שבט אחר הנרמס עד היום הזה באכזריות תרבותית ואירופאית, — גם אנו מקבלים לקח טוב מאותו מאורע טראגי, שהמשורר העלה בחזונו.

כמעט לפני חמש מאות שנה היה הדבר.

יצרו של בן־אירופה היה מלא תאוות כבוש. זה־עתה פרק מעליו את עולם של ימי־הבינים. מאויים פרועים התרוצצו בקרבו. הצורך בגלוי המהות האנושית החדשה, גלוי שיכול לבוא רק על־ידי התנגשות והתאפקות רבה, — צורך טבעי וחיוני זה מצא לו אצל יושבי אירופה בני המעמדות והעמים השונים ספוקים משונים במשך ימי־הבינים. התגרות והמלחמות בין איש לרעהו, שפיכות הדמים ומעשי האכזריות בשם הכנסיה או לשם המלכות, האבירות וזרותיה מצד אחד והנזירות והטיותיה מצד שני, כל אלה נדודי הגוף והרוח של בני אירופה באותה התקופה, — כולם הובילו לידי יצירת משפחת האדם החדש, שדרכי־קיום וצללי־חיים חדשים לה. ויגדל אז באדם הרעב לשלטון והצמאון לכבוש, ויבז בלבו את גבולות העולם, וישלח את רוחו על־פני המים ויגל ארצות חדשות וחלקי תבל חדשים, כדי לכבשם ולרדות בהם. ותהי אז יד הגורל בעם ההישפנים לעשותו שליח לדבר החיים ולשים עליו את התעודה של סולל דרכים לפני היצר הכובש של האדם, להגדיל ממשלתו ולהאדירה. ההישפנים, שגאזה איומה ואכזריות מפונקה ציינו אותם באותו זמן, בטוחים היו, כי הם הם נושאי התרבות האמתית ומפיצי האמונה הצרופה. לשם בצעם, אבל בשם תרבותם, באו לארץ החדשה, שנגלתה אז מעבר לים האוקינוס, גזלו וחמסו והרבו תועבה. הנקל היה להם לעשות את מעשיהם הרעים, בשעה שגזירה יצאה מלפני שר־החיים, כי הרבים יפלו בידי המעטים, וכי ישמדו כליל אותם השבטים הפראים, שנפגשו להם להישפנים על דרכם בכבוש. סוף דבר היה, כי נצחו בני אירופה, אבל בין פראי־האדם המנוצחים היה סופו של שבט אחד גדול, כמעט של עם שלם, מוזר עד מאד. עתה לא נשאר ממנו אף שריד ופליט, אולם זכר נפלא נשאר ממנו.

אותו עם היה עם האצטיקים, ומכסיקה היתה ארצו. שחומי־העור היו כולם, אבל אין לב האדם תלוי בצבע העור. גם את ההבדלים שבצבע הנפש אצל הגזעים השונים לא ראה עוד שום איש. והאצטיקים היו בעלי שאר־רוח. בעיני הכובשים היו כפראים, אולם החפירות שנעשו בזמן האחרון במולדתם, גם הידיעות שנשארו עליהם עוד מזמן השמדם על־ידי קורטיץ ושיירתו, כולן יחד מעידות על מדרגה תרבותית גבוהה, שאליה הגיע בשעתו עם זה של הודי־אמריקה. ערים גדולות ויפות ידעו לבנות, גשרים ענקיים ותעלות־מים נפלאות יכלו להקים, חיי חברה ומלוכה הבינו לחיות, באמנות ובמלאכת־מחשבת השכילו לעסוק — כמה וכמה מעלות טובות היו לעם „פרא" זה. אחד מגבורי הפנטסיה הדרמתית של הויפטמאן מספר למפקדו על העיר הראשית של האצטיקים:

„גנרל! בתוך עיר זו
אין לפסוע פסיעות חמש,
בלי הצטרך להוכח,
אם לא חלום הכל מסביב".

לוויניציאה מדמה האביר ההישפני את העיר הזאת, ועל אנשיה יאמר, כי „בנימוסיהם ומנהגיהם, בידיעותיהם ובכשרונותיהם אינם נופלים מבני הגזע הלבן". וגם באנושיותם אינם נפלים מהם, כמו שמראה הויפטמאן בחזיונו, ביחוד על־ידי תאורו את אישיותו המזהירה והזכה של מלכם האחרון. עם ככל העמים, אנשים ככל בני האדם. ויתר על כן: כל אוצרותיו וכשרונותיו של שבט־פראים זה כאין וכאפס הם נגד אותה האגדה הנפלאה שהיתה חיה בלבם, האגדה על „המשיח הלבן".

חידה! פראים אלה האמינו במשיח שבוא יבוא! געגועים היו אצלם לגאולה! בזה אמנם נבדלו מכובשיהם בעלי ה„תרבות". אותם בני־אירופה היו כבר שבעי־משיח וגאולתם נחשבה להם כמעשה שהיה. „גואלם" הספיק כבר למות ולעלות השמימה. אבל אצל האצטיקים היה עוד גואלם חי, ואליו חכו,

באמונתו זאת חיה עם האצטיקים, ומה שעוד יותר נשגב — על אמונתו זו מת. מיתה יפה וטראגית של שבט פרא! כי לחיות באמונתו יכול גם טפש, אבל למות על אמונתו יכול רק צדיק.

האגדה על המשיח — מי ממנו אינו מחזיק בה, אף בחייו הפרטיים? איזה ערך יש לו לאדם שגואלו מת? ומי ממנו יכול היה לחיות בלי הצפיה למשיח ובלי הבטחון בגאולה שבוא תבוא? גואל העם או משיח הפרט — הוא מ ו כ ר ח להיות.

לולא האמונה ב„יום שכולו טוב", כלום יכולים היינו לשאת את הימים שכולם רעים?

המשיח! — לפעמים יתגלה בצורת דת חדשה, לפרקים — בתור מדע חדש, יש ויעודד את האנשים בצורת שאיפה לאומית־פוליטית, ויש שיזרח להם בתור גאולה סוציאלית — מי העם אשר לא יכמה לו? מתוך מצוקות־החיים יברא ובין הנדכאים והמעונים יחיה תמיד. לאורו ילכו גויים ויחידים בו ישמחו. מה מאושר הוא העם ומה טוב לו ליחיד, שגואלו עוד לא בא. הלא כל ערכו של המשיח הוא בזה, שהוא מתמהמה, ובזה, שבכל זאת חכה יחכו לו.

גם פראי מכסיקה חכו לו. פלא! מתוך אשרם ועשרם חכו לו. שבעתים פלא! אולם פעם קרה אותם אסון נורא. באחד הימים נדמה להם, כי משיחם בא אליהם. אז יצא גזר־דינם למות. כי טעות היתה בידם. טעות איומה.

אצל עם האצטיקים, מספר לנו הויפט־מאן על־פי סופרים אחרים, היתה מסורת מורשה, כי אליהם, שחומי־הפנים, בוא יבוא משיח אלהים, משיח לבן ומזהיר. עיניו יהיו בעין השמים לתכלת, שערותיו — קרני זהב נגר, ומעשיו — מטרתם תהיה להשיב לב האנשים אל אביהם שבשמים, לגאול את בניו מן הכעור ומן הגלות אשר על הארץ, להחזירם אל ביתו, בית־הזוהר שבשמי־השמש, ולהושיבם על כסאו, כסא־הלהבות. ככה האמין עם האצטיקים, האמין וחי. פתאום נפל דבר בערים ובכפרים. איש מפי איש ספר את השמועה. גם עד מלכם הגיעה: המשיח הלבן הולך וקרב. בלוית גבוריו הוא בא. עיניהם — תכלת, פניהם — לובן, ובידיהם — רעם וברקים. על חיות־בראשית ירכבו, ואש יריקו.

הבאים היו ההישפנים, ובראשם הלך קורטיץ.

הוי, מה מאושר הוא עם האצטיקים בעיני עצמו! אשרי הדור שזכה לכך. עין בעין יראו את הגואל! ברגשי כבוד והערצה מקבלים האצטיקים את פני הכובש החמסן ואת פני חיליו הרוצחים. זהב וכסף לרוב, אבנים יקרות וכל כלי־יקר יקריבו לזרים. וגם את היקר מכל יקר, את נפשם, יפקידו הפראים התמימים בידי „המשיח". אמנם, ישנם קטני־אמנה אחדים, האומרים, כי אלה הזרים שבאו אינם כלל בני־השמש המקווים, וכי מפקדם אינו כלל אותו המשיח הלבן, שאליו יחכו. וראיה בידם של הכופרים: הלא חמס ושוד יביאו אתם הזרים. האמנם כזה הוא הגואל? לא! שליחי השטן הם אלה „הענקים הלבנים" ולרמותנו באו, להשמידנו. הבה! נקדים ונהרגם! כך יאמרו אנשי־החיל שבעם האצטיקים.

אולם לא כן יחשוב רוב העם, וביחוד יחשוב אחרת מלכם מונטיזומה. מלך פרא זה, שנפשו רוקמה כולה מחלומות־פלא, שרוחו תועה בארץ זו המלאה יסורים וכעור מבלי מצוא לו מנוחה, שאישיותו כולה נראית כאילו היתה ספוגה בשמי־רום — מונטיזומה זה מאמין במשיחיותו של קורטיץ, וכאשר באים הרצים זה אחר זה ומודיעים אותו את דבר ההוד וההדר ההולך לפני „בני־השמש הלבנים", אז יקרא מונטיזומה: „המוט תתמוטט הארץ?" בזרועות פתוחות הוא מקבל את הבאים, ממיטב מתנותיו יעניק להם. את יקרא לראש החמסנים והשודדים ההישפנים, ומרוב הערצה לזרים הוא חושב את עצמו לשפל. הנני מאתך דעה — יאמר זה אציל־הרוח אל החיל הגס. בכליון־עינים יחכה לבוא הרגע הנשגב, שבו יציל הגואל „הלבן" אותו ואת כל עמו מכבלי העולם הרע, העולם התחתון. אולם — במקום שעת־גאולה זו בא רגע אחר. קורטיץ מתחיל לבוא אל מלך האצטיקים בתואנות־שוא, וגם בכבלים, כבלי־ברזל, יביא אותו.

מונטיזומה שבוי הנהו. שבוי־מחשבה היה זה כבר. עתה הוא בשבי ממש אצל הכובש הזר. אז יבואו גם שאר נסיונותיו הקשים של המאמין התמים. לא אחר־אחר, אלא כולם בבת־אחת הם נופלים בחלקו. בני התרבות שבאו מאירופה עורכים טבח איום לפראים, שנתאספו לעבוד ליראתם. ה„גואלים" הלבנים מתעללים באסיר שחום־העור. עבדי קורטיץ יורקים בפני המלך מונטיזומה ומכים אותו.

סוף דבר — אחרי אשר השיירה ההיש־פנית של רודפי־העלילות גזלה וחמסה די שבעה היא מתחילה להשמיד את העם השקט וטוב־הלב, שקבל אותה בהערצה ובכבוד־אלים. „בן־השמש", שהופעתו עצמה עוררה בקרב תמימים אלה את תקוותיהם האנושיות היותר יפות, „משיח לבן" זה רמס ברגל־עריצים את פרחי־הנפש היותר עדינים. יחד עם להקת חייליו ועם חבורת כמריו הביא הזר הנערץ את העם לידי יאוש נורא. אל כי יתכבדה!

ככה מתה האגדה על „המשיח הלבן", וככה קמה המציאות של „החיה הצהובה". ככה מתו האצטיקים עם כל תרבותם העצמית, וככה ירשום ההישפנים הנבערים והאכזרים. עתה נקראת כל אותה הארץ בשם מכסיקה. אומה ממזרית היא החיה שם עתה, ודם רב ישפך בה עד היום הזה.

* * *

בסוף נוגה זה של עם האצטיקים ושל מונטיזומה מלכם התעמק הדרמטורגן האשכנזי בימים של מהומה ומבוכה בארץ־מולדתו ובשעה של יאוש וצער.

הוא ראה סביבו: המנצחים רומסים ברגל־גאוה את חצרות אומתו, ארבעה־עשר הדברות שיצאו מן „הבית הלבן" שבוואשינג־טון נשארו רק דברות, השקר והתנופה, העריצות והאכזריות בכל מקום שהם עודם מושלים על כל מושל, השלום הנצחי מת עוד קודם הולדו, היושר הסוציאלי תעה בארחות עקלקלות, גוי אל גוי ישא מלחמה ואיש אל איש — נקמה. אים ימות המשיח?

הכוון הויפטמאן רק לאיזו הופעה פרטית בחיי עמו, או חזון־רוחו הרקיע לשמי הצער האנושי בכלל — קשה לענות בהחלט. וגם אין שום צורך בתשובה כזו. רבות מחשבות בלב משורר, הרוב שבהן אינו צפוי אף לו לעצמו, והרשות נתונה לכל אדם לראות בו מהרהורי לבו. ואדרבה, כל מה שירבו הרהורי־הלב השונים של הקוראים השונים, כן יגדל ערכה של היצירה האמנותית.

ב„בית־החזיון הגדול" אשר לריינהארט בברלין יציגו מדי ערב בערב את הפנטסיה הדרמתית על האצטיקים, ועל ספסל צופים אחד ישבו אנשים שונים, ולבו של כל אחד ואחד יכה בו גלים על־פי דרכו.

כך ישב לו אשכנזי לבן־השערות וכחול־העינים, אשכנזי סתם, יביט ויאמר: האם לא אני הוא מונטיזומה הנענה וסובל, בתומתי כי האמנתי למלכי ולמשיחי? הן רק כובש גס ורע־לב היה אותו משיח ה', והלא גם אני הייתי תמול במחנהו של קורטיץ המודרני. עתה, אויה לי, הנני מונטיזומה. אולם — מתי אהיה שוב לקורטיץ?

ואני — יחשוב לעצמו הצרפתי או הבלגי — אני הייתי מונטיזומה, עתה הנני קורטיץ. הידד! תמול החריב כובש זר את ארצי, הרס את ערי, הרג את בני. היום — אני הוא המנצח. יחי המנצח! אל תאמינו באגדות.

והנה פועל ישב, פועל עיף וזעום־פנים. הלך־רעיונותיו יהיה: כן, כן. ראשו של קויטסקי אמנם כבר הפך לבן, אבל „המשיח הלבן" לא בא על־ידיו ועל־ידי חבריו. גם אלה השיידמאנים והנוסקים היו אצלנו לקורטיצים. את לבבנו ואת חיינו כבשו והמיתו בנו את אגדת גאולתנו. הוי על המון העמלים! האמנם יהיה תמיד מונטיזומה? מן המזרח הולך וקרב עתה „משיח אדום" — מי יודע? מארצות־הצפון תבוא האגדה עליו. לבני־שערות וכחולי־עינים ישאוה. על מלכות שדי יספרו, אבל על הרם ואבדון תשמענה אזנינו. מי יודע? באכזריות איומה יכבשו את הארץ, וכקורטיץ הוא גואל זה בארצו. האמנם גם הוא משיח־שקר? הוי לו לעמל על הארץ. רק און יראה תחת השמים.

כך יחשוב לעצמו הפועל הנואש. על־ידו ישב יהודי גולה ויהרהר בלבו: מה קרוב הוא לי מונטיזומה זה! אכן, אני הוא מונטיזומה. חייתי בשלוה בעולמי המיוחד כמה וכמה שנים. ים גדול ורחב־ידים סגר עלי והיה שומרני ומצילני תמיד. ממנו שאבתי את תרבותי ועליו היתה גאותי. בכל זאת חכיתי תמיד למשיח שבוא יבוא. כאלפים שנה חכיתי לגואל. בעבורו סבלתי, לקראתו חרדתי. אך הנה נשבו יוצאי חלצי, אל העולם הזר הלכו, כמו מארינה זו של האצטיקים, ועם הכובשים הזרים פרצו אל תוך אהלי. כקבל את פני משיח קבלתים. שליחי השמש הם, אמרתי. בני האור הם, חשבתי. אירופה! אירופה! האם לא זהו שמו של „המשיח הלבן", שבא אלי מעבר לים הגדול אשר סבב אותי? האמנתי בגואלי זה, ובתור תוצאה של אמונה זו לקח ממני את זהבי במחיר מחרוזות של זכוכיות מגוונות, ותמורת אבני־היקר שלי נתן לי את הצעצועים הזולים. אז מסרתי בידים את בתי הבכירה לקורטיץ החומס ואת בתי הצעירה לפידרו הרוצח. שכול נהייתי. כהניהם הנבזים התחילו לדלוק אחרי עם דמות משיחם הלבן, שהשחיר בינתים מפיח המוקדים שהוצתו לכבודו והאדים מרוב הדם שנשפך לשמו. מכהניהם נצלתי, אבל משורריהם שבוני. אויה לי, כי האמנתי בגאולה הבאה מעבר לעולמי. עתה — יורקים העבדים בפני. את בגדי־תפארתי ילבשו לצחק בי. הטפש! המאמין! יקראו אחרי. אכן — מה נואלתי, מה נואלתי. הלא רק הכבוש היה חפצם, רק הנצול. ארור תהיה, עולם השקר של הקורטיצים! ואתה, מונטיזומה אחי, הבה אחזור על דבריך האחרונים, על קללותיך הנואשות. בלשוני אומר אותן, ולאלי אפלל:

„שפוך חמתך על הגויים — — — כי אכלו את יעקב ואת נוהו השמו. — — — שפוך חמתך!"

* * *

כה יצטברו סביב הדרמה הפנטסטית ממותם של הודי־מכסיקה המוני מחזות שונים מחייהם של עמים אחרים. כרוחות־ערב, המלוות את השמש השוקעת. העיקר נשאר, כמובן, תמיד עצם השקיעה, וגם אצל הויפט־מאן אין הדמויות הממשיות של יצירת־רוחו נדחות כלל וכלל מפני ההרהורים והלכי־הנפש השונים. כי „המשיח הלבן" הוא אחד הדברים היותר משובחים אצל הדרמטורגן האשכנזי המומחה. לא רק באמתותו האנושית, אלא גם באמנות העמוקה שבו יפעל עלינו.

צער אנושי של אדם חי הולך ומתגלה לפנינו בהתפתחותו הטבעית והמוכרחת. טעותו של מונטיזומה ברורה לנו כבר ברגע הראשון, אבל בכל זאת עמו אנו בצרה כל הזמן. מדוע? מפני שלא סמל מת אנו רואים, אלא דמות חיה העומדת לפנינו. צורתו של המלך־המשורר, הבודד כל ימיו בין שריו ועבדיו, החולם חלום הנשגב והיפה, השואף לגדולות ולנפלאות, — צורה זו גם בטפוסיותה עלתה להפליא בידי הויפטמאן. ביחוד מחרידות הן התמונות האחרונות של ענויי הגוף והנפש של מונטיזומה. צדיק וחסיד בידי רשעים ורוצחים, מאמין תמים בין שיני היאוש, חולם חלום הגאולה ורואה את הכליה, דורש רק טוב לעמו וגורם לו קץ איום, אב טועה הבוכה על צוארי בנו הצודק — דמות מורכבת זו שלטת על כל הדרמה.

גם הבן גבאטימוטצין עומד חי לפנינו, ואנו מבינים את אהבתו הריאלית והפכחת לעמו, כמו שאנו מבינים את בגידתה של האצטיקית מארינה, שעמדה ליד הכובשים הזרים. הבוגדת? מה מבינה היא מבגדה? הלא רק אשה קלת־דעת היא. אמונתה הוליכתה שולל. וגם אהבתה. כי על כן אשה היא. לתווך בין שני העולמות של ה„גואלים" וה„נגאלים" היא רוצה, אבל אף את עצמה אינה יכולה לגאול מן השבי. כי גם היא, כמלכה וכעמה, נמצאת ברשת האהבה והאמונה, ושביה גדול משבים, משום שאשה היא. כיונה פותה עומדת היא בין ה„פראים" בעלי התרבות הגבוהה ובין בני־„התרבות" הפראים והגסים. רק בשעה שהיא רואה את הטבח האיום, שערכו הישפנים בבני עמה, רק אז היא מתחילה להבין את הנעשה, אבל הויפטמאן אינו מראה אותה לנו יותר.

מקומה בדרמה הוא רק ארעי, ואין היא צריכה כלל להסיח את דעתנו מן המרכז הטראגי, שבו עומדים זה לעומת זה: מונטיזומה וקורטיץ.

האישיות האחת נבראה מצלילים נוגים ומקוי־אור רכים. השניה — הוצקה מברזל. האחד הוא סמל כללי ויצור פרטי גם יחד, השני הוא רק סמל. הראשון הוא קרבן חי, המפרפר עוד לנגד עינינו, השני הוא כגרזן ביד הגורל. האשכנזים, הסרביים, הבלגיים והיהודים הנם אורגאניזמים מורכבים, אבל פוש, הינדנבורג וניקולאי ניקולאייביץ הם פשוטים עד מאד.

„לעשות על־פי הפקודה!" — כזה הוא צוויו של כל קורטיץ.

„לחיות על־פי האגדה" — כה הוא מנהגו של כל מונטיזומה.

גזירה היתה מלפני שר־החיים, שקורטיץ ההישפני יהרוג את מונטיזומה המכסיקאי, אולם בחיי האנושות נשארים הכובשים, למרות נצחונותיהם, לפעמים קרובות מנוצחים.

תאוות הכבוש, שפרצו ופשטו בשעת המלחמה האיומה על־פני כל אירופה כעדת כלבים רעבים, עודן רצות במערומיהן על־פני החוצות גם בימי השלום האיום. לכאורה, ישנו נצחון וישנו כשלון. אולם מי הוא שנצח את מי? לבאות פתרונים. לעת־עתה ברור רק, כי „המשיח הלבן" של יושר הממשלות ושל אהבת האדם נתבדה. השקר יושב על כסא רם ונשא, והערמומית והכח עומדים לשרתו כל היום. גם רבים מאתנו מאמינים בגאולה הבאה על־ידי כחו וערמומיתו של קורטיץ מודרני, אולם המעטים שבעם יודעים, כי השקר הרוכב על הגזל אינו המשיח. עולמם של הקורטיצים רמה אותנו עשרת מונים.

היחזור בטחוננו אלינו? התשוב אלינו אמונתנו בנו? —

דוד אריה פרידמאן.

ברלין, התר"ף.

לִפְנֵי אֲרוֹן הַסְּפָרִים

ד.

Judenlieder von Adolf Donath, R. Lowit Verlag, Wien, 1920.

אותם האנשים, הרגילים להצטער אצלנו על כשרונותינו „ההולכים לרעות בשדות אחרים" ומתוך כך הם אובדים אבדה עולמית לספרותנו העברית — אל־נא יבהלו בראותם את שער החוברת „שירים יהודיים מאת אדולף דונאת", סופר זה שסמך עליו את ידיו גיאורג בראנדס, והשירים הללו כתובים אשכנזית. היינה חדש אין כאן, ואף לא פרוג חדש.

אפשר, שיש לדבר ערך אגיטאציוני־חנוכי בשביל הדור הצעיר באויסטריה, אם כותבים להם באשכנזית דרשה לאומית בחרוזים:

„אל תתבייש, אם ברחוב
שכנך יגדפך בשם „יהודי" — —
שקר בן אלפי שנים
נטע בלבו את השנאה,
שקר בן אלפי שנים
דכא את האהבה,
בבני אדם, אשר לך ישוו,
חנק כל רגש אנושי.
אולם אף בסבלותך היה אדם,
שא את כאבך בגאון,
כאותו היהודי אשר הרומאים
תלוהו על הצלב!"

לאומיות יש כאן — אך שירה אין כאן. לא בשירים הליריים, שהם הרוב בחוברת זו, ולא בשיר הספורי היחידי „ר' אמנון" אין להכיר את הניצוץ הנאמן. השואת הנוסח החור והשטחי של שיר־ספורי זה עם הפו־אימה של פרוג, המלאה עוז ורגש, דיה להבליט את ההבדל שבין המשורר האמתי ובין הסופר החרוץ, שלמד את עטו לכתוב שירים.

רוב השירים שבחוברת מכוונים להביע את הצער היהודי, לא מצדו הפנימי העמוק, כמו שאנו מוצאים אותו בשירי ביאליק ושאר משוררינו העברים, אלא מצדו החיצוני, ביחסו אל העולם הנוצרי. טבע הענין של שירה יהודית כתובה בשפה נכריה מחייב, שיהא המשורר המקונן על צרת עמו מעיף עין תוך כדי דבור אל הקהל הנכרי, ומכוון את דמעתו אל הרגשתו ואל הבנתו. לפיכך אף מוטיב־התחיה, שאנו מוצאים לפרקים קרובים בשירי דונאת, חסר את החיות ואת החום. הנה דוגמה של שיר־תחיה:

היה יהודי ובעל־מום,
והם גרשוהו בשבטים החוצה...
בחוץ התחוללו הרעמים,
וכה אמר אלהי הנקמה:

„ראה, ברייתי, מעשה ידי,
רעמי נתונים הם לך,
להכות בהם את משנאיך;
כי כל לבבך דמעה אחת!" — —

והעננים רעדו,
והיהודי בעל־המום הזדעזע
ויצעק: „הוי אלהי האהבה,
תן לי את אדמתי הקדומה!"...

אז התפרדו העננים,
שמשות חדשות נראו שנית,
והכרובים הצחורים שרו
שירת עתידו של יהודה.

אין ספק, כי בתור מודד האויר הלאומי בסביבת בני־הנעורים היהודיים באויסטריה, הרי שירים כאלה חזיון משמח, בהראותם לדעת, עד כמה חדרה ההכרה הלאומית ועד כמה התפשטה בלבותם. אולם אנו כבר הורגלנו לדרוש מעט יותר מזה משירה, ואף מן השירה הלאומית. אדולף דונאת בודאי שהוא אדם בעל־טעם וסופר חרוץ ומבין שירה — ואם באמת ובתמים הוא ושכמותו מבקשים להועיל לעמם, מוטב שיקומו ויתרגמו את מיטב שירתנו העברית ללשונות העמים שהם מתגוררים בתוכם; ובמקום שבא ה„ירק" הזה של שירתם המקורית, שאינו מעלה ואינו מוריד הרבה, — יותן־נא „בשר" השירה אשר לנו בתרגומם לפני בני־נעורינו הרחוקים מאתנו. יחדור־נא היופי הנאמן והכאב הנאמן של עמנו לתוך לבבם — והלמו, וחיו!

ש. ג.

רִיכַרְד דֵּימֶל

בימי השקיעות הגדולות האלה לעם הגרמני שקעה עליו עוד שמש אחת — מת משוררו הגדול ריכארד דימל. למשורר העוז והתפארת של החיים לא היה מקום עתה בגרמניה היורדת, הנרמסת תחת רגלי אויביה. איש כמוהו לא יכול להשלים עם כל מה שמצא את מולדתו האומללה. עוד בראשית ימי המלחמה, בהיותי בברלין, קראתי את שיר־המלחמה הראשון שלו, וכבר אז אפשר היה להכיר, כי בסער־האיתנים אשר התחולל בעולם כאילו קשר המשורר גם את גורל חייו. עתה, כתום המלחמה ועמו נפל לפני צר, סגר גם המשורר את עיניו, שני לפידי־חיים אלה, אשר אכלו את הוד־העולם ולא ידעו שבעה. אינני יודע, איך מת ריכארד דימל; אך בדמיוני אני רואה אותו כחיה פצועה, אשר התרחקה לסתר היער ותפול חרש מתבוססת בדמיה.

מה עגום היה מותו עתה לעומת חייו המלאים, המפוארים! הוא בא בימי השמש. מתוך שפעת־דם ומכמני־כח גדל וַיָּבֵא לעמו את שירת־החיים הגדולה. משיריו עלתה תרועת־הגיל הראשונה לנוכח הבאות. הוא לא היה מעולם משורר העבר. הוא האמין רק בחיים, ההולכים ובאים; עינו הרעבה היתה צמודה תמיד בכאב ותקוה רק אל היום החדש, אל האדם אשר יופיע. כל שירתו היתה פרץ־און ותשוקת־מרד — קול קורא לגבור הכובש, לאדם כי יעל. הוא בעצמו היה אחד הגבורים הכובשים האלה. ימים רבים היה נחבא אל חדר־העבודה הפרוזאי של חברה לאחריות־החיים בברלין, כצפור בכלוב, ויאבק בסתר עם גורלו. מיטב ימי נעוריו עברו עליו בעבודה יבשה וממיתה את הרוח, ולא פעם הביאה אותו לידי יאוש נורא. אך באויר הכבוש הזה גדל ויעצם מיום ליום. בו חנך את עצמו. אלה היו ימי ה„זעלבסטצוכט". „גורלי היה — מספר המשורר על עצמו — כגורל אותן צפרי־השיר, אשר רק בשבתן בכלוב תטפחנה את קולן במלוא עוזו". מתוך ספר־השירים הראשון "Erlösungen", אשר היה אמנם רחוק מאד מן האמנות השלמה, הכירו הכל את הכח, ההולך ובא. מקול צעדיו הראשונים נשמע הד פעמי־אבירים; קם לתחיה המשורר, אשר חייו ושירתו הם חטיבה אחת, — שכל היסודות של ההויה נהפכים ברוחו לאש אוכלת, ליקוד־השירה. זאת לא היתה עוד מלאכת־השיר לשעשועים; התפנקות האמן בספירות־היופי הנוחות. הוא לא היה מעולם מסוג המשוררים, אשר יתרפקו על ציצי־החיים כפרפרי־קיץ קלים, ולקול הרעם הראשון יבואו בסתר ענף להחבא. מתוך שיריו הראשונים, שהיו לקויי־צורה כל־כך ומלאים כחות נחנקים, נשמע משק כנפים כבדות ועזות, אשר חצו את האויר כעוף דורס, המבקש את אויביו הנסתרים. הוא בעצמו היה הרעם העמום, הרוגן במסתרים. קו אפיו נתגלה תיכף — כובד־הראש המוחלט. לא קול מתחטא, לא מילודיה משדלת, כי־אם שירה תובעת. לא שלות הארמוניה, כי־אם פרפורי־ההויה, היסוד המפריד ומאחד לעולם.

בשיריו הראשונים כבר פרפר הרצון הגדול; מורגש היה הכח, המבקש לו מוצא. איזה Ueberfluss של דם רנן מתוכם, רנן

ושאג. כמו קול צלצול כבלים בהשברם הרעיד את האויר. דימל לא שר, כי־אם נאבק. הוא לא היה אותה החיה הצוהלת, כליליינקרון אהובו, אשר התנפל על ציד החיים בידים רעבות ואמיצות וישת את יין העולם, המלבין בקצפו, מכוסות מלאות ומאירות. כוס החדוה אשר בידי דימל היתה עמוקה ואפלה:

Noch eine Stunde, dann ist Nacht;
Trinkt bis die Seele überläuft,
Wein her, trinkt!
Seht doch, wie rot die Sonne lacht,
Die dort in ihrem Blut ersäuft —

בכוסו המלאה והמאדימה היה עומד תמיד על גבול יערות־שחור וערבות־זוהר. יד נזיר מאפילה אוחזת בו מאחוריו, והוא מניף עליה פעם בפעם את חרבו הקדושה. החיים מתוקים רק משום ששומרים רעים הפקדו על שעריהם, ושאנו מוכרחים לעבור על פגריהם אל מחוז מאויינו.

מה מסובך היה גן שירתו האפל! פרא עלו שתיליו האמיצים, וכמו להבות אדומות שאגו ציציהם החריפים. חרולים דוקרים עטרו את התלמים הנפלאים. היופי הוא כאב. בדימל נתגלם הטפוס הגרמני, איש־היער העתיק, זה שאינו זוכה מן ההפקר, כי־אם יכבוש רק בכח ידיו, ברוחו העשוי לבלי חת. הוא היה ממשפחת הגבורים. הוא שאף לא לקרוב, כי־אם לרחוק, לנעלה מן החיים:

Ueber dem Leben, an dem wir
kleben!

הוא היה רק ליריקן, ובכל זאת לא היה מעולם האיש אשר יבדל לעצמו, אשר ירון רק לנפשו. מתוך לבו הוא מקשיב את הד שירת העולם. הליריקה משתפכת מעבר לגדותיה, מתפרצה מתוך חונה הצר: המשורר משתף את קולו לקול מעמקי העולם; אינו מתבטל בו כאפיקן ואינו מבטל כליריקן ענוג־מיתרים. בקולות שירתו רועמים דיסו־נאנסים כבירים; מתאבקים כל איתני־הבריאה. המשורר תמיד מתפרץ אל **מחוץ** לעצמו. רק בהתמזגו עם העולם, בהשתחררו ממדורי העצמיות הצרים, הוא נגאל:

Was den Menschen entzückt,
entsetzt, empört, das erlöst
ihn,
Weil's ihn ausser Sich bringt,
weil's ihn mit Leben erfüllt.

החיים האמתיים מתחילים רק אז, כשאנו יוצאים מקליפתנו החמה, כשאנו נותנים לרוחות העולם העזים לבלוע את עצמנו. רק אז תמלא גם עצמיותנו כחות ההויה הגדולים, כשאנו מפקירים אותה לרצוננו — כשאנו מתיכים בנפשנו את כל היסודות, כשאנו מצרפים את ה„אני והעולם" לאחד ואנו משמיעים, כדימל, את מלת־הפלאים: „וויר וועלט!"

בזה היה כחו, שהיה משתוקק לצער, שהרים את כל צעיף ויבט בעין־גבורים אל כל התהומות. הוא, שבא כמעט בעת אחת עם סטיפן גיאורגי, עם רילקה, עם הופמאנ־סטאל, — לא נפתה מעולם לזרועות־הרוך של אמנות אסתיטית, — הוא צמא תמיד לאמת האכזרית, יען כי ידע את דרך הגאולה, העוברת רק במדורי־הגיהנום. את משא שירתו לא נשא כאדרת־ארגמן קלה, כי־אם כסבל־אלהים. את גיל־החיים כבש לאט־לאט, צער־צער, בדמי נעוריו ובכחות נעוריו, ורק לאחר שעבר את כל מדורי־האש, יצא ברננה אל רחבי „העולם הנאה והפראי" (Schöne wilde Welt) — העולם שנגאל.

אפילו שירת האירוטיקה אשר לו — שירת־להבים, שאין דומה לה בספרות המודר־נית, אינה שירת ההפקר. אינה גם שירת הרוך, אשר תהלך עלינו רק חלומות־גיל קלים. גם בה נאבק עם אל ועם שטן. גם היא כאב הדם וסער הדם — כל זה אשר יכביד על כחות־הנוער ויצמא לדרור, לגאולה. גם האהבה היא הלהבה, אשר פרצה משפעת אונים. קול הדם עולה מתוכה, אך הדם הלוהט ושואג מכאב אינו מטמא. לא רשת החטא מזורה לפנינו בחיק האשה האפל, כי־אם לבלוב־החיים הלבן. רק צער־האהבה, אנקת־הדם הופכים לבן את אפלת התאוות.

בשיריו האירוטיים של דימל נתגלה כל אפיו המזרחי הלוהט, אשר הדם והרוח, האהבה והחשק סוערים בו יחד ונלחמים

יחד והשֶׁקט לא ידעו. דימל, המשורר הטראגי, לא קבל את מתנות האהבה חנם. בחידת־המסתורין הזאת אכל את לבו, ויוציא את אשרו מכור יסורין מצרף ומטהר. ולא היה עוד משורר כמוהו, אשר העמיק כה להביע את מלחמות־האלהים אשר בין האיש והאשה — את כח־האיתנים הזה אשר יפרה את החיים כסער ליל עובר ויפריח את הלבבות, הקשים כסלעים. שירי האהבה שלו, אלה הנצנים הלוהטים ושואגים לחיים, הנעים על פי תהום, נוגעים בלב כגלי נחשול רותח — הם נטועים בפנת־הגן היותר משכרת ויקרה שביצירתו.

הוא היה בעצם רק ליריקן, ויחד עם זה יותר מליריקן. הוא נסה להגשים את גבורי הזמן גם בדרמות, שיש בהן אוצר של חכמה ואפוריזמים קולעים. הדרמות האלה, לפי צורתן, רחוקות מרוחי. היסוד הגרוטסקאי שבהן קצת דוחה, אם אמנם כדאי להתעמק גם בהן. רק בפואימה הנפלאה שלו Zwei Menschen, זאת היצירה המונומנטאלית הגדולה, אשר סערות תהלכנה בה והאיש והאשה נאבקים בה לנוכח פני אלהים והטבע למען התחבר, ומתחברים למען שוב והפרד, ויללת אשרם וכאבם עד השמים תגיע — בה הגיע למדרגת אפוס כביר, שבו נחתם חזון זמננו בחרט ברזל ואש. ביצירה טרא־גית זו הגיע למדרגת משורר־גבור, במובנו של קארליל: בה התחבר לעדת הגבורים, אשר ילכו לקראת גורלם בעינים פקוחות, אשר לא ייראו לגלות את פני־המציאות, יען כי כל מורשי לבם לאלהים ואמתו יזעקו. ב„שני אנשים" עומדים זה כנגד זה לא רק האיש והאשה, כי־אם האדם והילד, התום והתרבות, החזון והרצינות, החלום והמציאות; בכאב הנינודים הנורא יתלכדו ויתפרדו כל כחות החיים הנאמנים, ולקול התנגשותם יחשפו כל תהומות העולם. שני האנשים עוברים לפנינו על במות העולם, פעם כחיות־אל נבחרות ופעם כגבורי־קדומים, כאדם וחוה; בצעדי גאון הם עולים ויורדים, נופלים וקמים, מורדים ונכנעים. על פסגות הרים יעלו ובמעמקי תהומות ירדו, רעבי אושר ורעבי צער — ועין אלהים הטובה עליהם תמיד.

עוז מחשבה ועוז רגש הושקעו ביצירה זו במדה אחת. דימל־המשורר ודימל־האינ־טיליקט, אשר מחשבתו מבהיקה כנחש וחודרת כחרב חדה, נלחמים ומשלימים כאן. את כל פצעי החיים הוא מגלה, למען התגבר עליהם. זה כחו, שהצללים העמוקים תועים בתוך עיניו הרואות, ויד השטן קצרה מגעת עד נפשו.

הוא היה המשורר ה ר ו א ה; משורר החיים והמות. הוא מטיל את המרירות לתוך גביע־האושר ההומה; הוא שותה את הרעל בתרועת־גיל. החיים הם דבר שבעצב, החיים הם טראגידיה — ו ע ל כ ן י ש ע נ י ן ב ה ם. במקום השממון הריק, יעלו ויצמחו ציצי־הדם, וברוך יהי הדם, כי גיל בו, וברוכה האדמה אשר תשתה את דמנו האדום ותפרח מריחו!

הוא למד אותנו, ככל משורר גדול, היות מה שהוטל עלינו מפי הטבע. האזהרה הראשונה, הצווי הראשון לו: **Sei Du!** — זאת היא הגדולה שבחובות, הרובצת עלינו. אל־נא נתנכר לעצמנו, אל־נא נתכחש ללב — וגם לגוף, לחיה אשר בנו. כבד גם את החיה אשר בקרבך, זו שאורבת לך תמיד, ואתה מעלים עין ממנה. כעיני נחשים יקסמו לך מאויים זרים. אלה הם אולי הקשרים היותר־פנימיים אשר בינך ובין אמך הטבע. השמר לך מבוז להם:

Komm: wir wollen uns besinnen,
Das es Tiere in uns gibt!

החיה השלמה היא נהדרה מן האדם לחצאין. דימל אוהב לחתור עד מעמקי האדם הפרימיטיבי ולגלות בנו את החיה הנעלמה. אך הוא אינו נבהל מפניה. הוא מוצא גם בה, הגלויה, הנאמנה, יופי אלהי:

O Mensch, wie herrlich ist das Tier,
Wenn es sich ganz als Tier entfaltet!

הוא היה אחד המשוררים המעטים בזמננו, אשר ניתן להם פתום אמתי. ביחס לצורה הוא לפעמים ברבר גמור. הוא נכשל ונופל, מתחזק וקם, אך כפו הכבדה, ככף חיה חזקה, תנוח עלינו ולא תרף ממנו. כל ש ר

שלו היא צעקה פראית. בשירתו מתבטלים כל היסודות הפלאסטיים והאפיים מפני הקולות הנחנקים והפורצים, מפני הברקים האפלים אשר עליה יהלכון. הזעקה הבודדת פורצת מתוכה, כלשון להבה מתוך העשן הכבד. משירת דימל נחקקים בלב לא שירים שלמים, כי־אם קריאות בודדות. בחרוזיו הארוכים לפעמים, כתרועות שופר בהרים, והקצרים, כצלילים נופלים במורד תהומות עמוקות, עצור הפתוס של נגינות קדומים, ומתוך אשר הקולות נציל את האמרות העזות, הנפסקות, כפסוקי תנ"ך. כח אלימנטארי עצום בקולות הבודדים האלה, ואין לשכוח אותם.

הרגשת הכח הזה, ההתאבקות שאינה פוסקת, אינה עוזבת אותנו אף רגע, בקראנו את שיריו. כמו ניצוצות ניתזים, יוצאים מהתנגשות אבני חלמיש. על כל דבור נופל האור האדום הזה. כל שירתו היא התאמצות, שאיפה, קפיצת נמר. המנוחה יורדת עליה רק לרגעים רחוקים ומעטים.

על כן הוא כל־כך יקר לנו. הוא היה ממבשרי הסער — מן הקוראים לסער; מנביאי היום הגדול. בשירי העבודה והמרד המעטים והנאמנים אשר כתב עצור גיל הבשורה. מצבות הן על קבר העולם הישן, אשר יומו בא. אין בהם השנאה היוקדת, אך יש הבטחון השוקט, כי עומדים אנו לפני צאת שמש המחר; הבטחון והאמונה באושר, אשר ישאו אתם הימים הבאים.

יעקב פיכמאן.

ניסן, רחובות.

ההִסְתַּדְּרוּת הָעִבְרִית

I

יאמרו מודיעי העתונים, המחוים אף הם דעה בקהלנו, את אשר יאמרו על הועידה השלישית של ה„הסתדרות העברית באמריקה", שהיתה בניו־יורק באמצע ירח־זיו, — בעובדה זו אין להטיל ספק: כי המשבר הקשה, שעבר על ועידה זו, הבדילה לטובה מאחיותיה הקודמות. חסר היה לה הפעם כל ברק וכל זוהר חיצוני, ודלות עמידתנו העברית באמריקה לא כוסתה הפעם, כמו שהיה הדבר נהוג קודם, בעלה־התאנה של המליצה השדופה, אשר כבר היתה לנו לזרא כל־כך, — ודוקא דבר זה סימן טוב הוא לתנועה העברית פה, שהעיזה לבוא ולאמר בלי כחד: „על הפרק — דלותנו הרוחנית". מורגשת היתה זאת הפעם הראשונה בקרב הקבוץ העברי הקטן דרישה חשאית, המפעפעת בכל לב ותובעת, אם כי לא תמיד מצאה לה את ההבעה הנכונה: עיפנו מן הפראזה, מן הלחישה שאינה פוסקת על המכה ללא שום תוצאות ממשיות... צמאים אנו לפעולות ולמעשים!

מעטות ורעות היו שנות קיומה של ה„הסתדרות העברית באמריקה" עד עתה. באמת היתה זאת נשמה ערטילאית יותר מאשר מציאות חיה. זו היתה הכרת הצורך בעבודה עברית תרבותית, שתעשה באופן מסודר בארץ הזאת; אלא שעבודה זו לא מצאה עדיין את נושאיה הנאמנים. והיה דמיונה של המלאכה הלאומית שצריכה להעשות, ביחס אל ההסתדרות העברית שנוסדה לתכלית גשומה, — כשדה־בור נרחב ושומם, אשר פועליו מעטים ורפי־ידים, זרע־ברכה טרם נזרע בו, ואף־על־פי־כן כבר הוחל לבנות גדר מסביבו... אלה היו הכרת הצורך הלאומי והכרת החובה הלאומית, שעדיין היו מגששות בערפלי הדבורים המפוצצים ושעדיין לא מצאו את הדרך הנכונה — אל העבודה הממשית ואל המפעלים הדרושים.

אולם מתוך גשוש ותעיה, שאף ועידתה השלישית של ה„הסתדרות" לא היתה משוחררת מהם לגמרי, התחילה עם כל זה למצוא את הדרך. ועם כל הצער והעלבון, אשר שבענו בכמה מן הישיבות למראה השפלות והעזובה והחוסר־הכשרון, שנשתנו בהם

העברים מכל מפלגה עממית אחרת, חוסר־הכשרון של המנהיגים עם המונהגים להסתדר ולסדר את הכל באופן יותר טוב ויותר יפה, — היתה בכל זאת הנחמה בצדם: כי הנה מתחת לזבל הרב התחלנו להרגיש נצנים חדשים מבצבצים. והועידה השלישית, שתחילתה היתה שעמום וחוסר כל התעוררות, יצאה מתוך המשבר שאיים לפוצצה מחודשה ומחוזקת, ונגעלה מתוך מצב־נפש של הרגשת־אחריות ושל אמונה בכחות עצמה, מצב־נפש שלא חסרו בו רגעים של התלהבות צעירה ורוממה, אשר לא האמנו למצאה אצל העברים בעלי־היאוש שלנו. וזאת היא התוצאה היותר חשובה של הועידה השלישית הזאת: כי היא הוציאה מלבנו את היאוש ואת הכפירה בכחות עצמנו ונתנה תחתם את התקוה, כי עוד לא אכולי־הרקב אנחנו.

II

ומן הרושם הכללי — אל עצם הדעות שנשמעו בועידה. היתה שם התנגשות חזקה בין שתי שיטות מסוימות, אחת ישנה, שהיתה מולכת בכפה עד עכשיו, ואחרת חדשה, שצמחה והכתה שורש בלבבות זה מקרוב. וכל האומר, כי היתה בועידה מלחמה שלא לשם שמים, מלחמה אישית מכוונה כנגד הנשיא ברייניך מצד איזו „כנופיה" שהיא — אינו אלא טועה או מטעה את האחרים.

השיטה הראשונה הישנה, שאחזו בה מנהיגי ההסתדרות עד עתה, העמידה את כל עבודת ההסתדרות העברית באמריקה על התעמולה בלבד. המנהיגים הללו האמינו, כי בכח־דבורים בלבד יעלה בידם, כלומר: בפיהם, לחולל נפלאות. המרכז היה בעיניהם כשמש השולח את קויו אל נקודות־ההיקף — האגודות העבריות שבארצות־הברית ובקנדה, ומחמם ומחיה אותן במאמרו; הוא שולח להן — מכתבים־חוזרים וכרוזים נלהבים, והן ממטירות עליו בתשובה — תרומות־כסף לצורך העבודה העברית. השקפה זו על הצורך העיקרי בתעמולה, שהונחה לימים רבים ביסוד עבודתה של ה„הסתדרות", ושבשנות־קיומה הראשונות היה בה, לכאורה, משום צורך־השעה, — נהפכה לה ל„הסתדרות" בסופה לרועץ. כי התחילו להשמע פעם בפעם דברי בקורת חריפה כנגד ה„הסתדרות העברית", על שהיא הולכת בדרך הדברנות הזולה והמזילה, הקהה והערפלית, המדברת גבוהה על ה„תחיה העברית" ועל ה„רעיון העברי" — ומסיחה את דעתה מצרכי הצבור העברי החי ואוטמת את אזנה לתביעותיו. והתביעה העיקרית היתה: אין הסתדרות יכולה להתקיים על תעמולה בלבד; נחוצים מפעלים ממשיים. ולא עוד, אלא שכל „רעיון עברי" חדל־מעשים אשר כזה הוא בעיקרו אנטי־עברי; כי היהדות מעולם לא העמידה את חייה על בסיס של דרשנות גרידא, אלא על בסיסם של העבודה והמעשים הטובים. וכאן היינו קוראים מדי שבוע בשבוע בעתונות העברית שבאמריקה בשורות אחרי בשורות של „ישועות ונחמות", לאמר: בעיר פלונית ובעיירה אלמונית נוסדו למזל טוב, הודות לנאומיהם הנלהבים של ראשי ה„הסתדרות" או סדרניה שנשלחו מטעם המרכז, אגודות עבריות חדשות, ונקרא שמן בישראל כך וכך, וכבר נגשו שם אל ה„עבודה" ב„מרץ", וברכה רבה בהן ל„רעיון העברי", — ואלה מן העברים, היודעים את המצב מקרוב, היו אך מנידים ראש, בדעתם היטב, כי אין „עבודה" ואין „מרץ". בקצרה: ה„הסתדרות" נהפכה, באשמת השיטה הזאת, לגנג פיקטיבי, סוכך מלמעלה על המון אגודות עבריות, שהיו, על־פי רוב, אף הן פיקטיביות, והיו צצות ונובלות בין־לילה, כקיקיון זה, בערים ובעיירות השונות אשר בארצות־הברית ובקנדה. מכאן יצאה דימוראליזאציה ששמה „יאוש" והתפשטה ופעפעה כרעל בקרב האגודות ובלבות היחידים. המנהיגים היו נאה־דורשים ולא נאה־מקיימים, ותחת להאשים את עצמם ואת שיטת עבודתם, שיטת אי־עבודה, היו מאשימים את האגודות, את ה„עם", על שאינו נענה לקול קריאתם הריקה; וה„עם" היה מלגלג על הפראזה, שמלת־שבת כלה זו שהתקשטה בה ה„הסתדרות" הקבצנית, והיה עומד מרחוק. וכך היינו עדים בשתי השנים האחרונות למחזה מצחיק ומדאיב־לב כאחד: המכונה של ה„הסתדרות" מקשקשת, מעלה אבק, כאחת ה„מכונות הגדולות" אשר בארץ, והעתונות העברית באמריקה תוקעת ומריעה בשופר — ואולם

מבפנים אין רוח חיה, אשר תניע את גלגלי המכונה, ומבחוץ אין גם קהל, אשר ישמע ואשר יאמין לכל התקיעות והתרועות האלה...

והנה לאט־לאט נתבשלה ההכרה גם מחוץ ל„הסתדרות" וגם מבפנים, כי הגיעה השעה להתחיל בעבודה ממשית, ולאט־לאט נסתמנה בשרטוטים כוללים ברורים שיטת־עבודה חדשה: מעתה ההסתדרות העברית צריכה לשמש לא נג פיקטיבי, אלא חלוץ אקטיבי. עלינו לעשות כמתוקנים שבנו, ללמוד מהסתדרות פועלי־ציון שבאמריקה ומחברינו המאורגנים שבארץ־ישראל וברוסיה, שאינם בוטחים בחסדי נדיבים ואינם משליכים את יהבם על מנהיגים בעלי שמות מצלצלים — אלא על מי הם סומכים? על עצמם. וקודם כל, עלינו לקרב תיכף אל המלאכה ליסד מוסדות תרבותיים למופת, ומהם יראו וכן יעשו, וכן ילמדו לעשות, אף העסקנים העברים שבערי־השדה. כי כאב וחרפה שברו את לב כולנו על דלותנו הרוחנית ועל חוסר־כשרוננו להסתדר ולעבוד שכם אחד — והכאב והחרפה האלה הם שמצאו להם ניב בועידה האחרונה בפיות רבים מן הצירים, והדם מלא את כל ישיבותיה מראשן ועד סופן.

III

ומתוך הערפל, שהיה עוטף את „עבודת" ההסתדרות עד עתה, התחילו להסתמן דרישות ידועות, צוינו סעיפי־עבודה חשובים, נקראו בשמות המפעלים הרצויים.

מתוך הוכוחים בועידה נתברר, כי כל הצירים מכירים בנהיצות, שבמרכז פעולותיה של ה„הסתדרות" תעמוד מכאן ואילך הפרובלימה של החנוך העברי. אין צורך להתעכב כאן הרבה על העובדה המעציבה, הידועה לכל אחד מאתנו, אשר רק לפעמים רחוקות תתגלה לעינינו בכל מוראה, כתהום מבעית: הלא היא הירידה שאינה פוסקת של המונינו בארץ זו בכל הנוגע לידיעת היהדות. מצד אחד — עובדה סטאטיסטית היא, כי שבעים וחמשה אחוזים ממאה ילדים עברים אינם מקבלים בניו־יורק כל חנוך עברי שהוא. ומצד שני הרי כבר יצרה עם־הארצות את האידיאולוגיה שלה, את האידיאולוגיה של ה„אידישיזם" הנותן לה „הכשר", והיא מכריזה על עצמה ואומרת: באתי על־מנת להשתקע... לפנינו איפוא פרובלימה חמורה של חנוך נחוץ לקטנים ולגדולים גם יחד. אילו היתה לנו שורה של בתי־ספר עברים מתוקנים בכל השכונות המרובות באוכלוסים יהודיים בניו־יורק, וכמו־כן בערי־השדה — עוד היתה לנו תקוה להציל, לפחות, את הדור הבא מן השמד במובן הלאומי. אולם הדבר אינו כן. בתי תלמוד־התורה הידועים לנו, ברובם הגדול, — מלבד איזו מן הישיבות ובית־הספר הלאומי בניו־יורק — לא הצליחו להוציא מתוך כתליהם שום צעירים יודעי ספר עברי וחובבי ספר עברי במובננו אנו. והרי זוהי הדרישה המינימאלית, שאנו יכולים לדרוש מהם. תהיינה הסבות אשר תהיינה, אולם סך־הכל של חנוך עברי לרוב ילדי ישראל באמריקה הריהו: אפס. למי ולמה איפוא אנו בונים כאן את בנין הספרות העברית ואת כל שאר מוסדותינו הלאומיים? ימות כל הדור הזה, דור הנודדים שבא מאירופה ותלמודו בידו — והדור הבא לא לנו הוא עוד. ובלי הדור הבא, כל בנינינו הם מאפע. דמיוננו פה באמריקה — כנוסעים ברכבת, המתקרבים אל התחנות האחרונות: נוסע אחרי נוסע יורד, הקרונות מתרוקנים, יחידים עדיין יושבים וקוראים את עתוניהם, — עוד מעט ותבוא התחנה האחרונה, הנוסע האחרון ירד, והרכבת תתרוקן לגמרי...

למצב המעציב הזה, שטפלו בתקונו עד עתה אנשים טובים, אבל רובם קרובים למחיצת הריפורמיים, כבר שמו את לבם פועלי־ציון, היסוד היותר אקטיבי שביהדות האמריקאית, והתחילו מיסדים ברוב השכונות היהודיות את „בתי־הספר העממיים" שלהם, שאם אינם עברים ברוחם ולא מהם נבנה, בכל זאת מספיקים הם לילדיהם ידיעה והרגשה לאומיות כל־שהן. ועוד יתרה עשו: בהכירם, שבעיקר הדבר הצלחת מפעלם תלויה היא במורה — עמדו ויסדו את הסמינריון למורים שלהם, אשר מסביב לו נתרכזו טובי כחותיהם הצבוריים והפדגוגיים. ובדרך הזה

החליטה ללכת בצעדי־און אף הועידה השלישית של ההסתדרות העברית.

התחלה ממשית כבר נעשתה בנדון זה על־ידי ההסתדרות הציונית, שיסדה, בשתוף עם ההסתדרות העברית, את ה„שעורים למורים" ומסרה אותם לרשותה של זו האחרונה. אולם רוב צירי הועידה הרגישו, כי בהתחלה זו לא די. ההחלטה הסתמית שנתקבלה שם, כי „ההסתדרות מחייבת את חבריה להשתדל בפתיחת בתי־ספר לאומיים חדשים בכל מקום שהצורך בהם מורגש שם", לא יהי לה כל ערך ממשי, אם לא נכין לצורך זה חבר מורים מומחים, תלמידי־חכמים עברים ובעלי השכלה כללית. לפיכך הוחלט בועידה ליסד — לא „שעורים" ארעיים למורים, אלא בית־מדרש למורים, עם כל הזכויות והחובות אשר למוסד כזה, שעל־ידו יפתחו במשך הזמן גם שעורי־ערב לגדולים ללמוד השפה, גם מחלקות גבוהות בשביל כל אדם מישראל, הרוצה להשתלם בהשכלה עברית. במלים אחרות: מוסד זה צריך שיהיה מכון תרבותי גבוה ליהדות הלאומית באמריקה, אשר מצד אחד יטפל בהכנת מורים פרופיסיונאליים בשביל בתי־הספר, ומצד שני ימלא במשך הזמן תפקיד אוניברסיטה עברית עממית.

מוסד יחיד במינו אשר כזה בודאי ידרוש אמצעים חמריים רבים. ובועידה הובע הבטחון, כי אמצעים אלה ימצאו. כי הקהל העברי באמריקה כבר הוכיח, שהוא נענה לקוראיו דורשי תמיכתו, אם אך מרגיש הוא, כי דבר־מה חשוב נעשה. ואין ספק, כי בעזרת מוסד כזה, לאחרי שיוציא מקרבו מספר מסוים של מורים נלבבים ויודעי תורה, לא עמי־ארצות כאותם שקמו לנו פה למכביר בזמן האחרון, — אפשר יהיה לזרוע את זרע התרבות העברית לא בניו־יורק בלבד, כי גם בערי־השדה שבארצות־הברית ובקנדה. ערי־שדה אלו הרי מצפות הן ביחוד למורה העברי האידיאלי.

החלטה זו בדבר יסוד בית־מדרש עליון להוראה ולתרבות היא היותר חשובה בכל ההחלטות שקבלה הועידה, והיא הראשונה במעלה. אולם, חוץ מעבודה זו, עומדות על הפרק עוד שתי פעולות תרבותיות־חנוכיות נחוצות. כידוע, מתקיימות על־יד ההסתדרות העברית שתי הוצאות ספרותיות: „קדימה" והירחון „תרבות". אלא שקיומן עד עתה היה קיום עלוב. ל„קדימה" לא היתה שום שיטה קבועה ומסוימה בבחירת הספרים, שהדפיסה באופן מקרי; וב„תרבות", שנועדה להיות ירחון חנוכי, מצאה הבטלנות הספרותית קן לה. לפיכך החליטה הועידה, שביסוד „קדימה" תונח שיטה אחת קבועה (לדעת רבים צריכה שיטה זו להיות: הוצאת ספרי חנוך וקריאה לבני־הנעורים ולעם, שחסרונם מורגש ביחוד בארץ זו), ושבירחון „תרבות" תעשה ריאורגאניזאציה גמורה לשכללו ולעשותו אורגאן חנוכי ספרותי בעל־צורה. ואם תוצאנה ההחלטות הללו אל הפועל כראוי — יהיו בית־המדרש למורים, „קדימה" ו„תרבות" חוט משולש של עבודה תרבותית־חנוכית ממדרגה ראשונה, שבה תִּזְכֶּה ההסתדרות את קיומה.

יש עוד עבודה תכופה המחכה לגשומה. נחוץ ליסד, על־יד ה„הסתדרות", לשכה להפצת הספרות והעתונות העברית. אין לשער את גודל ההפסד, שגורמים לענין הפצת הספרות העברית בתי־מסחר הספרים ולשכות המתווכים הפרטיים, העומדים בין ההוצאות הספרותיות שבארץ־ישראל ושאר ארצות ובין קונה־הספרים העברי באמריקה; כי מעלים הם את השער עד לאין גבול ומנצלים את הקונה באין מפריע, ורבים, ביחוד חסרי־היכולת, שהם הרוב בין הקוראים העברים, נמנעים משום כך לקנות כל ספר עברי שהוא. את המכשלה הזאת החליטה ההסתדרות העברית לקחת תחת ידיה; והלשכה אשר תיסד בעתיד הקרוב תתווך, שלא על־מנת לקבל פרס, בין ההוצאות הספרותיות ובין הקונים העברים, ותגן באופן כזה גם על הקהל גם על הספר העברי, שאינו יכול בימים האלה להתפשט אף במדה האפשרית לו.

IV

„תפסת מרובה — לא תפסת"; דבר זה זכרה הועידה, ולפיכך נזהרה מהרבות

בהחלטות מעשיות. אולם עם כל זה לא שכחו חברי הועידה, כי ישנן עוד פעולות תרבותיות אחרות, שאין להסיח מהן את הדעת כל עיקר. יש לנו שאלת הבמה העברית, שהתחילה ה„הסתדרות" לבנות באמריקה ושנסיונה הראשון עלה יפה. יש לנו שאלת שעורי־ערב לגדולים, החשובים ביחוד בשעה זו, בערב העליה לארץ־ישראל. כבר נעשו כאן כמה נסיונות ליסד שעורי־ערב כאלה, ומשום חוסר כחות פועלים פסקו; ויש צורך איפוא לשוב ולחדשם. כמו־כן ראוי הדבר, שההסתדרות העברית תגן על זכויותיהם של הסופרים העברים שבחוץ־לארץ מפני כל מיני לסטים ספרותיים בצורת „היברו פובלישינג" וכיוצא באלה מוכרי־ספרים, המדפיסים את ספריהם של ביאליק ורבניצקי, גראזובסקי ועוד בלי נטילת רשות, ולא עוד, אלא שהם מרשים לעצמם להביא „תקונים" בגוף הספרים ולהוסיף בשעריהם שמותם של ההדיוטות ה„מתקנים" על שמות המחברים הידועים והיקרים להקהל העברי.

המלאכה מרובה — ואולם הפועלים מעטים. לא משום שאנחנו, העברים, דלים כל־כך בכחות בונים: להפך, עשירים אנו בכחות חיוביים לא פחות מכל המפלגות הישראליות האחרות; אלא שאצלנו כל אחד אסטניס הוא, צנוע הוא, אימת השוק או הצבור עליו — ורבים נחבאים אל הכלים. והיטיבה איפוא הועידה אשר עשתה, בצמצמה את שדה־עבודתה לפי־שעה. הכר הכירה, כי לעת־עתה אין לנו עוד כל הכחות והאמצעים, לא הכספיים ולא הרוחניים, הדרושים להרחבת העבודה; ובמצב האפתיה, שהצבור העברי באמריקה עודנו נמצא בו אף בשעה זו, שלא היתה עוד כמוה שעת־בנין בעולמנו — חובתנו היא להצטמצם ככל האפשר, ובלבד שהמעט אשר נעשה יהיה הגון ומתוקן כל־צרכו.

שמעון ליפניצקי.

מוֹרֶשֶׁת הַגּוֹלָה בָּאָרֶץ

הפוליטיקה היהודית בגולה עודנה רכה בשנים, אך לעומת זה נתנסתה כבר בנסיונות מרובים וקשים. בימי־הבינים, מלבד במומנ־טים בודדים יוצאים מן הכלל, חיינו חיים לא־מדיניים. חסר קשר מדיני לא לבד בקרב קבוצות האומה אשר בהארצות השונות, כי־אם גם בקרב הקהלות היהודיות שבארץ אחת. כל קהלה וקהלה בגולה נלחמה על קיומה הפרטי, מבלי דאוג לשלומן הכללי של חברותיה, ולא היה מגע־ומשא צבורי בין קהלה אחת לשניה. רק בסוף שנות המאה שעברה ובראשית שנות המאה הזאת התחילו הקהלות של מדינות שונות להתאחד וליצור יחס מדיני הדדי. לפני מאה שנה לא היתה שום חברה יהודית אינטרנאציונאלית במציאות, ולא היתה פוליטיקה יהודית; התקיימה רק שתדלנות מהמין הידוע, שלא התרוממה לגובה של מאמץ לאומי. הפולי־טיקה היהודית בגולה התחילה בעיקר אחרי אשר קבלו היהודים במערב אירופה ובמרכזה זכויות אזרחים. לפני האימאנסיפאציה נסו רק יהודי אנגליה לברוא מעין תנועה יהודית מדינית; כל ההסתדרויות הפוליטיות שלנו, למן הסנהדרין היהודית בצרפת, שנקראה על־ידי נאפוליון, עד ההסתדרות הציונית, נוצרו אחרי האימאנסיפאציה היהודית.

הפוליטיקה היהודית בגולה, זו שנתפתחה אחרי האימאנסיפאציה, לא היתה בת צורה אחת קבועה: שלש פעמים שנתה כבר את צורתה. בצורתה הראשונה המשיכה את פעולתה הדלה והרופפה של השתדלנות כלפי חוץ בתוספת הטפה לאור ולהשכלה כלפי פנים, ועם הטובה המעטה שהביאה לכלל, בהורותה אותו את דרך החיים החדשים, הביאה לו גם רעה לא־מעטה, בגרמה לפירוד בין אחים ובפעפעה את חומת היהדות

העתיקה. זו היתה זמורת־זר בחיי העם ופרי־הלולים לא עשתה לו: תוצאותיה היו ה„ריפורמה" וההתבוללות. אם יש לקרוא לה בשם „פוליטיקה יהודית" — הנה היתה זאת פוליטיקה קצרת־ראות ואכזריה: תחת השן החיה והבריאה אשר עקרה מפי העם נתנה לו שן תותבת רעועה. בכל אופן, כוונה חיובית ותכנית חיובית במובן היהודי לא היו לה מעולם.

בעשרות האחרונות של שנות המאה שעברה, בתקופת התסיסות והשאיפות שאינן ברורות, שנתה הפוליטיקה היהודית לאט־לאט את צורתה. מצד אחד חדרה התעשיה למזרח־אירופה וגרמה שם להתפתחותו של פרולי־טריון אינדוסטריאלי יהודי, וכך הבקיעה לה הסוציאליות דרך לרחוב־היהודים; ומצד שני התעוררו המעמדים הבינוניים לחיים לאומיים פוליטיים, כריאקציה נגד תנועת ההתבוללות הזרה, שהתחילה להתבדות, ובאו תחת השפעתה של הדעה הלאומית היהודית. מבטן התנועה הלאומית היהודית יצאו שתי מפלגות — מפלגה ארץ־ישראלית ומפלגה לאומית גלותית. כל אחת מהן הכירה בלאומיות את נקודת־הכובד של היהדות, וההכרה הזאת, שהודגשה על־ידי נושאיה בכל פעם שפנו אל ההמונים, גרמה להתעוררות לאומית־דתית בקרב המוני העם אדוקי המסורת בצורה של מפלגת ה„מזרחי". בעת ובעונה אחת התגברה גם תנועת הסו־ציאליות בקרב שתי המפלגות הלאומיות: חלק הגון של הצעירים והפועלים היהודים, שמאנו למסור את נשמתם היהודית כולה על קדוש התורה המארקסיסטית, התחילו לפשר בין תורה זו ובין הלאומיות ויסדו את מפלגת „פועלי־ציון".

עכשיו, בתקופה זו של התחדשות והגדרת השאיפות הלאומיות, לבשה הפוליטיקה היהודית עוז והיא המושלת בכפת חיינו. מתפרנסת היא מפעולתן של כל המפלגות הלאומיות (הלאומיים העברים עם התכנית הציונית הבורגנית, מפלגת „פועלי־ציון" עם התכנית הסוציאלית בארץ־ישראל, מפלגת ה„מזרחי", או הרבנים, עם התכנית הקלריקא־לית שלה והמפלגה הלאומית הגלותית, כגון הקונגרסיסטים באמריקה, ה„עממיים" בפולניה וכיוצא בהם) וגוררת אחריה בעל־כרחן גם את המפלגות של המתבוללים או המתבוללים־למחצה (מפלגת ה„פרנסים" הבורגנים ומפלגת הסוציאליסטים מצבע ה„בונד").

והנה כל זמן שארץ־ישראל היתה רק חלום לאומי ותיאוריה לאומית פוליטית, לא השפיעו המפלגות האלה על חיי ההמונים הרבה. כל אחת מהן באה אל המוני העם רק בדרישות, ואולם דבר־מה ממשי לא יכלה לתת להם — מלבד אולי הבטחות יפות, שההמונים אינם מסתפקים בהן. לפיכך לא הצליחו להביא את שדרות העם הרחבות תחת דגלן. כל אחת מהמפלגות הלאומיות, והציונית בכלל, היתה מורכבת מאיזו מאות או אלפים של מנהלים גדולים וקטנים, גיני־ראלים ועוזריהם עושי־פקודתם, אבל חיל לא היה להם. היסוד של המפלגות היה — שאיפה אידיאלית, חלום מדיני, תורה פולי־טית, וכיוצא באלה. אף אחת מהן לא שאבה את כחותיה ממציאות החיים של ההוה. המטרה הגדולה — ארץ־ישראל לעם ישראל — היתה להם שאיפה לעתיד לבוא, או חלום רומאנטי נהדר, ששניהם אין כחם יפה לשמש יסוד לפוליטיקה לאומית ממשית. אבל עכשיו נשתנה המצב לגמרי. ארץ־ישראל לעם ישראל חדלה להיות חלום יפה בלבד. בועידת מושלי־העמים בסאן־רימו היה החלום למציאות, ושוב אין המפלגות הלאומיות שלנו יכולות לפרנס את ההמונים רק בהבטחות בלבד. מעתה שומה עליהן להמציא תכניות עבודה ממשית ולמהר בהוצאתן לפעולה.

וכאן אנו עומדים לפני אחת השאלות היותר חשובות בשעה זו: איזוהי המפלגה, אשר בה נשים מבטחנו בבנין הארץ?

הציוניות הבורגנית־הליברלית אינה באה בשום תכנית חדשה מיוחדת במינה. היא מציעה לברוא בארץ־ישראל סדר־חיים שתות על בסים היהדות הליברלית, ונכונה היא לעשות פשרות, לנוע מעט לימין ומעט לשמאל — הכל לפי דרישות הזמן והתנאים, ובלבד שתתגשם שאיפתה בדרך כלל.

לעומת זאת באים „פועלי־ציון" וה„מזרחיים" בתכניות מפורשות, המבוססות

על עיקרים מוכנים מראש. „פועלי־ציון" באים עם הסוציאליות המוכנה בידם, וה„מזרחי" — עם השלחן־הערוך הקבוע, בתוספת משהו של פוליטיקה קליריקאלית בנוסח אירופה. שתי המפלגות האלה עומדות להשתתף בעבודת הבנין, ושתיהן אומרות להטביע על העבודה הלאומית העברית כל אחת את חותמה המוכן והמזומן בידה מקדמת־דנא.

והנה אם אין עדיין לפקפק בכח־יצירתה של המפלגה הבינונית, מפני שהיא מבקשת עוד את *הדרך* לעבודת היצירה, הנה יש ויש לפקפק ב„ברכה", אשר יביאו המפלגות הקיצוניות אל הארץ. גם ה„מזרחיים" וגם „פועלי־ציון" נגשים אל הפוליטיקה המעשית בארץ־ישראל רק בעיקרים קודמים למעשה, ולא בהלכות הנובעות מן החיים המעשיים. אלו ואלו מביאים אתם את ירושת הפולי־טיקה של הגלות, הנובעת ממקור אכזב. הגלות לא נתנה לנו זכויות, אבל הטילה עלינו חובות — וכזאת אומרים ה„מזרחיים" לעשות לנו גם בארץ. הגלות לא יצרה לנו משק כלכלי יהודי, אבל ספחה לנו תנועה סוציאלית־מארקסיסטית, המתגדרת ביהדותה,— וכזאת אומרים „פועלי־ציון" לעשות לנו גם בארץ, בטרם התחילונו עוד לבנות את בנינה. ואולם זו לא תהיה פוליטיקה לאומית *בונה ויוצרת*, כי־אם פוליטיקה התלויה על בלימה, שנוסדה רק על המחשבה המופשטה או על עיקרים עיוניים, ולפעמים רק על הלך־הנפש של היחיד או של הקבוצה. זו עלולה רק לחולל ריב מנהיגים ופרנסים, או מחלוקת של בעלי עיקרים, אבל לבנות ולנטוע לא תעצור כח. ואם היה לפוליטיקה כזאת מקום בגולה, הן לא אנחנו היינו אחראים עליה; לא על־ידי כחות חיינו הפנימיים נבראה, אלא על־ידי דחיפה מן החוץ — בגזירת סדר־חייהם של העמים, אשר בקרבם אנו יושבים. ואם אפשר עוד ללמד זכות על הסוציאליות היהודית בגולה, שמצד אחד באה בתור ריאקציה נגד הקפיטליות הכללית ומצד שני יראה מפני טמיעת ההמונים וכליונם הלאומי בתוך הזרם הכללי, — הנה אין זכות קיום לה בארץ־ישראל, מפני ששם החיים הכלכליים טרם נוצרו עוד ואין שם עדיין לא קפיטליות ולא שום משטר כלכלי אחר. אלה הבאים עתה לארץ ותלמודם הפוליטי הגלותי בידם, והם רוצים ליסד מדינה עברית דוקא על־פי עיקרי תורתו של מארקס, שלא באה לעולם אלא בתור ריאקציה נגד משטר כלכלי ידוע באירופה, מעידים על עצמם, כי יש להם רק רצון טוב, אבל אין להם תבונה פוליטית. כי איך אפשר לנו לקבל עיקרים פוליטיים, שהם פרי נסיונות החיים של אירופה הארית, בתור בנין־אב בשביל חיינו העבריים בארץ־ישראל? מי הוא זה אשר יוכל להבטיחנו, כי דוקא סוציאליות זו, כפי אשר הוגדרה באירופה בתוקף סדרי־חייה, היא אשר תבנה לנו את בנין הצדק והיושר בארץ־הנביאים? אין פוליטיקה לאומית נבנית על *עיקרים* כלכליים, אלא על *עובדות* כלכליות, והעובדות עוד אינן. ועוד גם זאת: הללו שוכחים דבר *שאסור* לנו לשכוח, והוא: כי לעת־עתה לא בידנו טובנו; לעת־עתה אין לנו עדיין הסתדרות מדינית בארץ, כי־אם רק *הזכות ליסד הסתדרות כזאת* בעזרת עם נכר, שאינו רוצה בתורתו של מארקס כלל.

ואם תורת מארקס בתור יסוד פוליטי אינה הופעה נחוצה ורצויה בארץ־ישראל, הנה ה„מזרחיות" אינה טובה ממנה. פה בגלות יש זכות הקיום לה„מזרחי", אבל לא שם בארץ. פה תוכל הסתדרות זו לעזור לשמירת היהדות, אולם בארץ־ישראל תהיה לה לאבן־נגף, מפני ששיטת ה„מזרחי" תשתדל לצמצם את תנועותיה של היהדות בכח המחשבה המופשטה או העיקר המופשט; ואוי לו לעם, שתנועותיו מופנות לא על־ידי זרם החיים, כי־אם על־ידי עיקרים קבועים מראש, אשר לפעמים אין להם בסיס בחיים. אם ה„מזרחי", למשל, יצוה את המדינה העברית לאמר: „דומי ביום השבת!" — מה יענו אחריו החיים? הלא אין רגע של דומיה במדינה, כמו שאין רגע של דומיה בטבע; ומי ישער את הנזק והשואה אשר פקודה כזאת יכולה להמיט על ראש המדינה? הסוציאליות היא פרי מורשת אירופה — אירופה הרומית פוסקת הדין של „כל דאלים גבר"; והקליריקאליות — שלטון הדת על

המדינה — היא גם־כן מורשת אירופה, ולא שיטה עברית. בשנים כתקונן לא משל הכהן בעמנו, כי־אם איש־המדינה החילוני. לא כהן הכניס את שבטי ישראל לארץ, אלא מנהיג חילוני — יהושע; ואהרן הלך תמיד אחרי משה. הכהונה בישראל לא משלה, אלא שרתה. והנסיון של ה„מזרחי" לעשות את הרב שומר ושוטר במדינה העברית — אינו אלא חקוי — הליכה בדרכי הגויים, — ואנו הלא רוצים לבוא אל הארץ לא כאריים, אלא כעברים, בעלי מסורות עבריות.

בגלות יש לה להרבנות תפקיד רב־הערך, מפני שעיקר הרבנות הוא הגדר והסייג, השומר מפני סכנת הסביבה; אבל בארץ־ישראל לא יהיה לנו צורך בגדרים וסייגים, ומי שיבוא להקים עלינו סייגים גם שם — ימית על־ידי כך את העובר בטרם הולדו.

פוליטיקה יהודית מסוימה אינה אפשרית עדיין בארץ־ישראל; לפי שעה יכולים אנו רק לגשש באפלת התוהו החברתי והמדיני עד שנמצא את דרכנו. וזאת עושה הציוניות הבורגנית. ובזאת תבחן, אם יש לה כח היצירה. אולם הציוניות של „פועלי־ציון" וה„מזרחי" אינה עוסקת בפוליטיקה לאומית אמתית, בפוליטיקה של גאולה והתחדשות, כי־אם באה לשם להמשיך את חיי הגלות — חיי הפלפול על עיקרים תלויים על בלימה — ובזה עלולה היא, כמובן בלא כוונה, להביא סכנה על כל עבודת הגאולה.

ד"ר ש. מ. מלמד.

מֵהִלְכוֹת מְדִינָה

יעקב באנאש הצרפתי, סופר „דברי ימי היהודים מזמן ישו הנוצרי ועד עתה", מתאונן בראשית שנות המאה השמונה־עשרה: „אין כעם היהודים עם כפוי־טובה בעולם". ואולם וויקטור ביראר הצרפתי, מחבר ספר „מלכות רוסיה והצאריות", מספר לנו בראשית שנות המאה העשרים: „הפוגרום הגדול הראשון מצא מקום באודיסה בשנת 1871. מושל אודיסה, אשכנזי על־פי גזעו, גיניראל קוציבויי, שלח את הספנים ואת החנונים היונים ביהודים — יען כי היהודים הראו גלוי למדי את נטיותיהם לצרפת במשך כל המלחמה בשנות 1870—1871!" וכל העולם כולו יודע, כי בראשית המלחמה הגדולה התנדבו יהודים למאות ולאלפים מרוסיה ומרומיניה לצאת לעזרת צרפת! ובכן, אין היהודים כפויי־טובה כל־כך, ולא עוד, אלא שהם משלמים את הכרת־טובתם בממונם ובגופם...

אין היהודים כפויי־טובה, למצער, ביחסם אל הגויים, בכל אופן — לא להצרפתים. ואולם לא תמיד שקדה צרפת על תקנת היהודים ועל רכישת תודתם, ולא רק עכשיו, בעידנא דריתחא, אלא אפילו בשעות־הרצון, בהיות לבה טוב עליה, לכאורה, ביותר, לא יכלה להתגבר על רגש אי־רצון עתיק־ימים ולהשתחרר לגמרי מסבל הירושה של ימי־הבינים. ודבר זה הרגישו בו ביחוד יהודי חוץ־לארץ, ועל הכל — יהודי סוריה וארץ־ישראל.

צרפת רואה את עצמה, מזמן מסעות הצלב בכלל ומשעת המלכות הקצרה והשטחית של גוטפריד די בויון ואחיו בירושלים, בבחינת המגינה הטבעית על הדת הקתולית והקתולים בסוריה וארץ־ישראל. גבריאל שארם, מי שהיה עורך שני העתונים החשובים ביותר בצרפת: ה„דיבא" ו„הריווי די די מונד", מודה ואומר בספר „המסע לסוריה": „ממשלותינו המהפכניות ביותר דאגו לשמירת הזכויות הדתיות של בני הלבנון. הקונווינציה הלאומית, שהתיזה את ראשי ההגמונים בצרפת, שלחה ציר מיוחד אל הלבנון, שיגן על הפולחן הדתי, מאחר שהטורקים בקשו לצאת בעקבותינו ולהתחיל ברדיפות כנגדו. וכן בזמננו מגינה הממשלה

המגרשת את הקונגריגאציות מצרפת על אותן הקונגריגאציות עצמן בסוריה ותומכת בידיהן שם". כל קתולי בסוריה הוא צרפתי, „וכל קתולי, שניתן לו לעזוב את מחננו, יעבור מיד למחנה אויסטריה או איטליה".

ההשקפה המדינית הזאת, השוררת בצרפת עד עתה, הביאה בשנת 1840 לידי עלילת הדם בדמשק, שהרעישה את העולם בשעתה.

בשנה זו התחיל הקונסול הצרפתי בדמשק, הגראף ראטי מאנטון, לפרסם בין יושבי דמשק כתבים המוכיחים, שאי־אפשר ליהודים לחוג את חג הפסח בלי דם נוצרים. ומיד נהרג נזיר קאפוציני, הוטלה אשמה על ראשי היהודים בדמשק, שידיהם שפכו את הדם, הושמו נכבדי העדה במאסר, נענו בכלי־חובלים, ומהם שהודו מתוך ענויים קשים על חטאים שלא חטאו — הכל על־פי הנוסח הנורא, הידוע לנו מימי־הבינים ועד זמננו עתה. שמעה אירופה ותרגז. הקונסול האויסטרי בדמשק, שאחד מן הנאשמים היה מנתיניו, מחה כנגד הענויים, ואליו נלוה הקונסול מאנגליה, וגם קונסולים אחרים. ואולם ראש הממשלה הצרפתית בימים ההם, תיאיר, „איש ההומניות" ו„בן־המהפכה", לפי דבריו, „הראה שויון־נפש משונה למאורעות דמשק". העתון הרשמי הודיע, „ש ש נ י ל ק ו נ ס ו ל יצא לדמשק לבדוק אחרי הקונסול".

ותמהון התמימים והמתממים גדל עוד יותר, בראותם את „תיאיר בראיונות הבוקר שלו, כשהוא מעמיד פנים של אדם מובטח ביותר ומבטיח, שדבר מוסכם הוא, כי היהודים סובאים דם נוצרים בחג הפסח". וכשיצא הציר היהודי בינוא פולד בבית־המחוקקים ושאל את הממשלה על מאורעות דמשק, „לא נמצאו אלא עתונים מעטים למאד, שפרסמו קצורים מנאומו, ועתוני המיניסטריון עברו על כל דבריו בשתיקה, וכנגד זה הדפיסו את דברי תיאיר בפרטיות יתירה"...

סח לנו עד־שמיעה: „תשובת תיאיר היא מעשה אומנות של בוגד. הוא משתמט, הוא מסתיר דברים ידועים לו, הוא עושה את עצמו כאילו הוא מתירא לגלות דברים שבאמת אינם ידועים לו; ובמעשיו אלה הצליח באופן מצוין להעיר בלב השומעים רגשות חשד במתנגדו. כל השומע את דברי תיאיר מוכרח להאמין סוף־סוף, שאין מאכל נעים לחיך היהודי כבשר קאפוצינים".

וכאשר התחילו הקונסולים של ממשלות אירופה הגדולות, ובראשם קונסולי אויסטריה ואנגליה, לדרוש בכל תוקף, שתעשה חקירה חדשה במשפט יהודי דמשק ובלי תשמיש כלי־חובלים, „שמעבירים את הנאשמים על דעתם ומביאים אותם לידי הודאות־שגעון ומטילים אימה על העדים, הרגיז הקונסול הצרפתי באלכסנדריה שמים וארץ, כדי למנוע בעד כל חקירה חדשה". האדון הזה וראש ממשלתו עמו „קבלו תחת חסותם את הקונ־סול בדמשק" ויאמרו צדק למפעלו. הממשלה הצרפתית נשארה בודדה, כי גם קונסולי רוסיה ופרוסיה נספחו על מתנגדיה...

עלילת דמשק היתה אחת מחוליות הפו־ליטיקה הצרפתית בסוריה, ולא אחת מחוליותיה, אלא — החוליה העליונה והאחרונה בשעתה. עמל תיאיר להוציא את מצרים וסוריה מידי הטורקים נשאר מעל, ומתנגדי צרפת גמרו בשנת 1840 את ענין דמשק ואת סדור שאר עניניה הפנימיים ב ל ע ד י צ ר פ ת.

פטרוס דוד, ששמש זמן רב בכהונת קונסול צרפתי ראשי בסוריה, מתאונן מרה בדין־וחשבון שלו משנת 1843: „אנחנו היינו במזרח מגיני הדת הקתולית והמחזיקים בה. אנחנו קבלנו זכות זו מידי כמה שולטנים, וביחוד מן המנהג, מן ההסכמה הכללית... זכות זו, שנקדשה בתור חזקה של שלש מאות שנה, זכות זו, שכבוד מעשים טובים חופף עליה, — זכות זו הוצאה מידינו פעם אחת בשנת 1840 על־ידי הסכמת ארבע ממשלות"...

וראה זה פלא. היינריך היינה הזהיר את תיאיר מראש ואמר: „הנוצרים הסורים מחכים, שהצרפתים ישחררו אותם, והצרפתים, עם כל היותם חפשי־רוח בארצם, אוהבים להחשב בתור המגינים החסידים של הדת הקתולית וחונפים בסוריה לקנאות הנזירים"; „המפלגה הקתולית שלחה את שליחיה

אל תיאיר, שספרו לו נפלאות על כח הנוצרים בעלי הקתוליות הרומאית במזרח... ומר תיאיר כסבור היה, שבעזרתם תהיה יד צרפת על העליונה במזרח". „ברם, גיזו, אותם הלאטינים האמללים לא יגרש אפילו כלב טורקי אחד מתוך חורו הפאטאליסטי. חלשים הם ובזויים במדה אחת". „אי־ידיעתו המפליאה של תיאיר בעניני המזרח עתידה שתביא אותו לידי טעויות מסוכנות בשעה... שאותה השאלה הפאטאלית הקשה, שאנחנו קוראים לה שאלת המזרח, תדרוש פתרון או הכנה לפתרון"...

תיאיר נשען על משענת קנה רצוץ, והמיניסטריון שלו נפל בנופלים. יצא תיאיר ונכנס גיזו.

בימי גיזו, ואחרי־כן בימי ממשלת נאפוליון השלישי, נעורה פה ושם מחשבה חדשה על השיטה המדינית שתבור לה צרפת בסוריה וארץ־ישראל. חפירת תעלת סואיץ על־ידי ליסיפס הצרפתי וחזוק השפעת צרפת במצרים לשעה הוסיפו כח לאותה המחשבה החדשה, שנצנצה כבר במוחם של יוסף סאלוואדור ונאפוליון הגדול בסוף שנות המאה השמונה־עשרה. שאול שאלו: האין טוב לצרפת לעזור ליהודים ליסד מדינה יהודית בארץ־ישראל על יסודות המסחר והתעשיה, שהיהודים מומחים להם וארץ־ישראל מסוגלת להם, ביחוד למסחר העולם, שעל־ידי תעלת סואיץ נפתחו לו אפקים חדשים? האם לא תביא השיטה הזאת לצרפת תועלת מרובה מן התועלת שהביאה לארץ זו השיטה המתחסדת ביחד עם עלילת־הדם וכל כיוצא בה? עוד בשנות הארבעים, עד שלא נחפרה תעלת סואיץ, נמצאו צרפתים מועטים, שהשיבו על השאלות האלה בחיוב, ובראשית שנות הששים יצא משה הס בספרו „רומא וירושלים", שנכתב בפאריז, להוכיח, כי ירושלים עדיפה מרומא לא רק מנקודת־ההשקפה ההיסטורית של עם ישראל, לא רק מנקודת־ההשקפה הפילוסופית־האנושית, אלא גם מנקודת־ההשקפה של המהפכה הצרפתית והכלכלה המדינית הצרפתית. לדעת משה הס, תהיה מדינת היהודים החדשה בארץ־ישראל גמר המהפכה הגדולה וכתרה ותביא ברכה גדולה, בתור ארץ־המסחר של עם־המסחר, להעם, שתעלת סואיץ היתה, לכאורה, בידיו באותה שעה.

ובינתים הלך המסחר הצרפתי בסוריה הלוך וירוד, עד כי ירד מאד. הסופר בעל „המסע לסוריה", הנזכר למעלה, קובל ואומר: בשנות המאה השמונה־עשרה לא היו לנו מתחרים לא רק בסוריה, כי גם בכל המזרח. לא היה מי שיוכל להתחרות בנו בנוגע למחיר הסחורה. עכשיו נשתנו הדברים. רבים הקדימו אותנו במסחר הדברים, שבאו לספק את הצרכים העיקריים, ורק במסחר הלוקסוס עדיין ידנו על העליונה. כללו של דבר: „המספרים מוכיחים אותנו, להותנו, לדעת את מפלת המסחר הצרפתי במזרח". משעה שנכתבו הדברים האלה לא הוטב המצב, אלא הורע, מכמה סבות ידועות. אנגליה נתעצמה במזרח במובן המדיני ובמובן הכלכלי גם יחד. אז באה ההתחרות האשכנזית ואחריה המלחמה הגדולה.

ואולם אין לב צרפת הולך אחרי מדינת היהודים בארץ־ישראל. הקארדינאל הצרפתי דיבוא, ששב זה לא־כבר ממסעיו לטורקי־, סוריה וארץ־ישראל, מבטיח את סופרו של „הפאריזאי הקטן" מיום עשרים וחמשה לחודש מארס: „קבלת־הפנים, שעשו לנו בפלשתינה, מביאה סימנים ברורים. דורשים שם את המאנדאט הצרפתי. על נסיון הציוניות מביטים בעין רעה, ואם יבואו לעשותו באונס, יש לירוא מפני פרעות קשות". אמנם אין אלו אלא דברי קארדינאל, ואולם ממשלת צרפת חוזרת עכשיו אחרי הקארדינאלים, וביחוד אחרי „האב הקדוש". והמאורעות במתולה, מקום שם עמד הצבא הצרפתי, ודרשת המפגין בירושלים כנגד הציוניות מתוך מעון הקונסול הצרפתי, ואחרון אחרון נורא — הפרעות בירושלים, לא באו אלא לאשר את דברי הקארדינאל וללמד, שהממשלה

הצרפתית והקארדינאל הצרפתי לדבר אחד נתכוונו.

אפשר, שמנחמי־עמל ידונו גזירה שוה ויאמרו: מכיון שצרפת חוזרת למעשי 1840, תחזורנה גם הממשלות האחרות, ובראשן אנגליה, לאותם המעשים, ושאלת טורקיה תפתר שוב בלי עזרת צרפת.

ברם, לא לחנם אמרו: אין דנים גזירה שוה בדברי ימי עולם. בנדון שלנו לא די שהמסבות והתנאים החיצונים נשתנו לגמרי, באופן שאין לדמותם זה לזה, אלא שהענין הנדון עצמו אחר הוא, ועדיין הדבר מוטל בספק, אם הממשלות האחרות, ובראשן אנגליה, עומדות על ידנו, ועד כמה הן עומדות על ידנו. ואף גם תכסיסי צרפת נשתנו — למצער, כלפי חוץ. אין צרפת מכרזת עכשיו על עצמה בקולי־קולות, שהיא מגינה דוקא על עניני הנוצרים הקתוקיים בסוריה. אדרבה, היא מדברת בשם כל עם הארץ הסורית, מגינה על כל התושבים כולם מפני הגרים, המתימרים להסיג גבולות לא־להם. אין המפגינים נוצרים — אלא קודם כל ערביים מושלימים, כלומר: אזרחי הארץ, כביכול. משל למה הדבר דומה? למדליק את ביתו על־מנת לקבל דמי אהריותו, שבשעת הדליקה הוא בדרך רחוקה ומלאכתו נעשית על־ידי אחרים. אף כאן אזרחי הארץ, כביכול, תובעים מה שתובעים בגזירת המסיתים, והמסיתים מעמידים פנים של תם ושואלים: כלום לא הכרנו בזכויות הלאומיות של עם ועם, ובמה נשתנו הערביים בארץ־ישראל מכל אומה ולשון?!

ואם תאמר: הרי הכיר שלום ווירסאיל גם בזכויות הלאומיות של עם ישראל? והרי הערביים הוכרזו כבר למושלים בסוריה ובערב, וגם במצרים הם המושלים, ולמה זה ועל מה זה תנתן להם גם כבשת הרש האחת — גם פלשתינה, זו הארץ היחידה בכל העולם כולו, שיש בה לישראל זכויות היסטוריות קבועות מקדמות ימות־עולם וידועות לכל העולם כולו? למה נגרע, לבלתי הוריש את אדמת אבותינו בתוך כל העמים כולם?

ויש לאמר: הכלל הגדול והנורא „חוץ מן היהודים" עומד בעינו, בכל תקפו ומוראו, אפילו אחרי המלחמה הגדולה „לשם השחרור" או „לשם השלום" כביכול, ולא היתה שעה קשה ומרה לעם ישראל, לא היתה שעה טובה ורצויה לשונאי ישראל, שבה הם יוצאים בריש גלי ופוסעים על ראש ישראל, ודורסים ורומסים ושודדים ורוצחים ומטמאים ומשמידים את פליטת בית־יעקב, באין מוחה בידם, באין צועק חמס בראש כל חוצות — כשעה זו שאנחנו עומדים בה. ואין אתה יודע על מה עליך לתמוה יותר: על אכזריות החיה שבאדם, אשר הגיעה לידי מדה כזו, שבאמת עלינו לשנות את הערכים ולאמר „האדם שבחיה", אם על הצביעות הנוראה של העושים מעשי ליסטים מזוינים לעין השמש ומדברים ראמות על השלום ועל הזכויות, או על הסנורים, שבהם מוכות עיני בני הדור ברובם?

והתמימים והמתממים מן הגויים ואפילו מישראל — אפילו מישראל — צועקים: בולשיביקים ישראליים עלינו! הוי על האנשים הטובים והרעים האלה, שלא למדו עדיין מה שבר־בי־רב דחד יומא יודע: אד שנסגר בכלי צמיד פתיל הרי הוא מפוצץ את הכלי ופורץ לו דרך! את כל המשעולים חסמו בעד ישראל, את כל נתיבות החיים סגרו גדר מזה וגדר מזה, אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל, וכאשר נלחצה הסוסה האומללה אל הקיר — ותלחץ את רגל בעליה אל הקיר, ויוסיפו להכותה במקלו של בלעם ובחרבו של עמלק, וכאשר תרבץ תחתיהם וצעקו, כי התעללה בהם, והוסיפו לענותה, וכאשר יוסיפו לענותה, כן תרבה וכן תפרוץ המועקה — כי לא תהיה הרוחה בארץ עד אם ישברו את להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ־החיים... הישברו?

ה' אלהים, אתה ידעת!...

בר־טוביה.

עיונים

ט.

בַּשִׁבְיָה.

ידוע, כי זמן רב היינו, אנחנו היהודים, הולכים ממקום למקום וביתנו אתנו, כחומט הלז. בשעות הקשות היינו מתכנסים ומתחבאים בו, וברגעי המנוחה היינו מוציאים מתוכו, בשביל מגע-ומשא עם העולם הזר, רק את רגלינו ואת ידינו. באופן כזה, היתה כל עצמותנו כמו במצודה. פתאום התחילונו להרגיש, כי קליפתנו, שבה היינו נתונים ושאליה היתה קשורה גם פנימיותנו, נתאבנה בעצמה והתחילה גם לאבן אותנו. אז, כידוע, זרקנו מעלינו את שריוננו, אבל אז נפקחו עינינו לראות, כי עירומים אנו. הוצגנו לא כנחש, הזורק את עורו מעליו אחרי אשר יהיה לו עור חדש, אלא כשבלול-תמס, המוצא מתוך קליפת-הצדף שלו.

מה יעשה רירון שבלולי כזה? הוא מתדבק ומתרפק על כל דבר הנמצא על דרכו ומסגל את צורתו לצורת העצם הזר.

גם אנו מהרנו אז להכנס אל הבתים הזרים, שעמדו לפנינו ונראו לנו כה יפים וכה נחמדים. בבתים זרים אלה הלבישו אותנו בגדים חדשים, האכילו אותנו והשקונו, ואחרי כן התחילו לחנך אותנו מחדש.

מני-אז התחילו, כידוע, ימי שבותנו וכל ענויינו. עד העת ההיא צחקנו מתוך מצודתנו לכל אויבינו שבתוכם התהלכנו, אבל מני-אז פסק בטחוננו. נתרחקנו לאט-לאט מעל אדמתנו, שלותה אותנו על דרכנו, ורגלינו כאילו נשתרשו בקרקע הזרה. וכאשר הגיעה השעה, שענפינו התחילו להמשך בכל תוקף געגועיהם אל אויר מולדתם, חזרו השרשים השבויים ומשכום תחתם. הרבים הם המכירים זאת? הרבים הם המרגישים, כי לא רק בגולה אנו, אלא גם בשביה — בשביה, בין במקרי חיינו ובין במהלך מחשבותינו?

והלא אף בשעה שעברי כותב עברית, הוא משתמש לפעמים קרובות במושגים ובתמונות הלקוחים מדרכי המחשבה וההרגשה של אומות העולם.

הנה כותב, למשל, סופר עברי רשימה קצרה („מעברות“, חוברת ד') על אישיותו האידיאלית ועל גורלו המר של אחינו גוס-טאב לנדואר מארץ אשכנז, שהטיף לצדק וליושר והומת באורח-פרא על-ידי ההמון בשעה שעמד על משמרתו. וברשימה זו אומר הסופר העברי, כי „אנשים כלנדואר מיועדים למפרע להצלב“. כותב הרשימה רצה לאמר, כי גורלם של כל נביאי-הצדק הוא להיות נרגמים באבנים או להיות נהרגים אף במקדש, או להיות מושלכים אל הבור בחצר-המטרה, או להיות מועלים על המוקד. אבל במקום תמונות אלו, הלקוחות מחיינו ומעולם הרגשתנו, השתמש הסופר בתיאור רעיוני, הזר לנו לגמרי.

בשביל בן-אירופה, אף אם אינו נוצרי מאמין, ישנו יחס אינטימי לאותו המאורע של אותו האיש, אבל לנו — וכי יכולים אנו להרגיש איזה צער או איזו „טראגידיה“ במיתה משונה, שהיתה נהוגה אצל עם זר, ושנדון בה בשעתו אחד מרבוא רבבות האומללים הכושלים והטועים שהועלו לגרדום?

אינני מסופק אף רגע, שאחרי עיון קל היה גם הסופר הנזכר מודה, שמושג הצליבה זר הוא לנו ומעורר בנו גם הרגשה המתנגדת לזו, שאליה שאף הכותב. ובה בשעה שבאוצר יסורינו ישנם מבטאים וציורים רבים להגדרת גורלו של איש-הרוח המת על קידוש רעיונותיו, מה מעליב הוא הדבר, שאנו משתמשים בשפת שובינו!

וגם מארטין בובר, זה שהתעמק בחסידות וכתב באשכנזית ספרים יפים על הבעש"ט ועל רבי נחמן מברסלב ועורר בין הדור הצעיר שבמערב-אירופה תנועה חדשה של שיבה אל היהדות הצרופה, — מארטין בובר זה, בשעה שהוא בא לגמור את מאמרו על

אותו גוסטאב לנדואר (ב„אדמה", חוברת ד'), מצייר אף הוא תמונה של הרבה נצלבים, ובתוכם ידידו.

כה גדולים הם כבלי המחשבה, שניתנו עלינו מאת שובינו.

אך האין עצמיותנו דורשת גם צורת־מחשבה עצמית? מושגים מדעיים בלבוש עברי אין לנו, ואותם אנו מוכרחים לקחת מן הזרים, אולם מוצגים תרבותיים ורוחניים כאלה, שיש לנו גם באוצרנו, למה לנו לשאלם מאחרים?

ד ו ד א ר י ה פ ר י ד מ א ן.

יְדִיעוֹת סִפְרוּתִיּוֹת

— בארץ־ישראל הולך ומסתדר עתה סניף חדש ל„הוצאת שטיבל", שאת תכנית־עבודתו לפרטיה נפרסם בימים הבאים. לפי שעה יש לציין את העבודות האלה, העומדות שם בקרוב לצאת אל הפועל:

כ ת ב י ד "ר י ו ס ף ק ל ו ז נ ר, הישנים והחדשים (ביניהם ספרים שלא נתפרסמו עדיין בדפוס).

כ ת ב י י ע ק ב פ י כ מ א ן.

ח ז י ו נ ו ת ד א נ ט ה, בתרגום מאיטלקית מאת ז א ב ז א ב ו ט י נ ס ק י.

ח ז י ו נ ו ת ש י ל ר, בתרגומם של סופרי ארץ־ישראל ובעריכתו של י ע ק ב פ י כ מ א ן.

— בסניף האמריקאי של „הוצאת שטיבל" הולכים ונדפסים עתה ארבעה כרכים חדשים מכתבי ש ל ו ם־ע ל י כ ם בתרגום י. ד. ב ר ק ו ב י ץ.

כמו־כן יצא במשך השנה הבאה ספר ת ו ל ד ו ת ה ס פ ר ו ת ה ע ב ר י ת ב י מ י־ה ב י נ י ם מאת ד "ר ב ן־צ י ו ן ה ל פ ר.

הולכים ומתרגמים:

ש י ר ת י ש ר א ל מאת מ ש ה א ב ן־ע ז ר א בתרגום מכתב־היד הערבי ובצירוף מבוא מאת ד "ר ב ן־צ י ו ן ה ל פ ר.

ה מ ו נ ד ו ל ו ג י ה, מאת ג. ו. ל י י ב נ י ץ, על־ידי ד "ר י ח ז ק א ל ק ו י פ מ א ן.

ע ל ה י ו פ י, מאת א ד ם מ י ל ר, על־ידי ב ר ו ך ק ר ו פ נ י ק.

סְפָרִים חֲדָשִׁים

(שנתקבלו בבית־המערכת של „מקלט")

המחברים והמוציאים, הרוצים כי ספריהם יבוקרו ב„מקלט", מתבקשים לשלוח אל המערכת שני אכסמפלארים.

מ ש ו א ו ת — מאספים לשאלות הזמן, לדברי עיון וספרות. ספר ראשון. העורך: ד "ר מ. ג ל י ק ס ו ן. הוצאת „אמנות". אודיסה, תרע"ט. 6^0. 672 עמוד.

ה ש ל ח — ירחון לספרות, למדע ולעניני־החיים. העורך: ד "ר י ו ס ף ק ל ו ז נ ר. המו"ל: חברת „ א ח י א ס ף ". כרך ל"ז, חוברת א' (רי"ז). ניסן, תר"ף. ירושלים. בדפוס „מוריה", שיינבוים־וויים. 8^0. 1—100 עמוד.

ה ש ל ח — כנ"ל. חוברת ב' (רי"ח). אייר, תר"ף. 101—204 עמוד.

בית־חנן — ספור לבני־הנעורים. מאת אברהם מאפו. הוצא בצרוף מבוא והערות על־ידי ד"ר יוסף קלוזנר. הוצאת „השלח". ירושלים, תר"פ. 16⁰. 72 עמוד.

י. אבויה (וילקנסקי) — ברזל בברזל. דרמה בארבע מערכות. הוצאת „סגולית". לבוב, 1920. 8⁰. 50 — 3 עמוד.

נרסים לון — חמשים שנות הסטוריה (1860 — 1910). תרגם מצרפתית אברהם אלמליח. עם תמונת המחבר ותולדותיו מאת המתרגם. חלק ראשון. הוצאת המתרגם. ירושלם. אלול, תרע"ט. 8⁰. 354 + 16 עמוד.

בדרך עולם — א. מחזור ראשון. ספר רביעי מששת סדרי המקרא „בן־עמי" שלבית־הספר העברי. מאת ש. בן־ציון. יפו, שנת תר"פ. דפוס א. איתן וס. שושני. 8⁰. 64—134—2 עמוד.

שפת עמי — שפה, דקדוק ושיחות. מאת ח. א. קפלן. ספר שני. הוצאת המחבר. ורשה, תר"פ. 8⁰. 240 — 3 עמוד.

לשוננו — ספר ללמוד הלשון העברית. מאת מ. א. טננבלט־זיגל. חלק ראשון: אלפון — להוראת הקריאה והכתיבה. הוצאת „סגולית". תרע"ח. 8⁰. 32 — 7 עמוד.

נפתלי זיגל — פרה שעלתה השמימה (ספור). „עדן" — ביבליותיקה לילדים. הוצאת „סגולית". לבוב, 1919. 64⁰. 10 עמוד.

מלנחי החשבון — (עברית־פולנית־גרמנית). „עברית חיה" — ביבליותיקה לעם ולבני הנעורים. נום. 1. הוצאת „סגולית", לבוב.

דבר היטבן — תקון השגיאות השגורות בדבור העברי שפרסם „ועד הלשון" בירושלם. עם נוספות מאת ישראל ברוך ונפתלי זיגל. „עברית חיה" — ביבליותיקה לעם ולבני הנעורים. נום. 2. הוצאת „סגולית", לבוב. 64⁰. 16 עמוד.

חגים וזמנים — קובץ דרשות ונאומים. מאת הרב שמריהו ליב הורוויץ. ניו־יורק, תרע"ח. 8⁰. 72—3 עמוד.

שלחן ערוך לתלמידים — עם אגדות נבחרות מהתלמוד והמדרשים. מאת הרב שמריהו ליב הורוויץ. הוצאת „חנוך". ניו־יורק, תרע"ט. 16⁰. 115+3 עמוד.

המלריה — מהות המחלה והמלחמה בה (לעם). מאת ד"ר ל. פוחובסקי. תרגום א. אזרחי־קרישבסקי. יפו, ניסן, תר"פ. דפוס א. איתן וס. שושני. 16⁰. 24—3 עמוד.

הירדן — ירחון לספרות, הארץ, עניני־היהדות ושאלות־הזמן. שנה שניה, חוברת ד'—ה'. ציריך. כסלו — טבת, תר"פ.

על המפתן — יוצא לאור ע"י התלמידים המסיימים בבית תלמוד התורה אשר בעיר בלטימור. שנה שניה, חוב ב'. ערב חג הסכות, תר"פ.

דער נאטוריסט (און וועגעטאריער) — א מאנאטליכער זשורנאל פאר נאטיר־ליכען לעבען. ארויסגעגעבען פון דער גרופע „צוריק צו נאטור". ערשטער יאהרגאנג. נום. 1. אפריל 1920.

דער נאטוריסט — כנ"ל — נום. 2. מאי 1920.

Gustav Mehrink — Der Golem. Ein Roman. Kurt Wolff Verlag. Leipzig, 1916. 8⁰ 502 Pgg.

בדפוסו של יחזקאל ליפשיץ, ניו־יורק.

V

זכי ההרגשה, ואפילו אם פקחים הם ב„עניני דעלמא" כביקונס־פילד — מודים בגלגול הנפשות; ובאָה השאלה: מפני מה אין הנפשות זוכרות את עצמן מהויותיהן הקודמות? — — והנה נוכחתי אני, כמה ערבבו עלי הזכרונות של ההויה הקודמת את עניני ההויה החדשה, שנקראתי לה משום־מה; ובאָה השאלה: למה? למה באו אלו בענוייהם?... ברם עכשיו מבין אני: הזכרונות, יסורי גיהנם הללו, בכור עוני צרפוני — —

אבל זהו ענין שלהלן, וכעת, לפי־שעה, אתאַמץ־נא עוד להרצות את הדברים ה„קונקרטיים" לסדר השתלשלותם, כמו שנראו לי אָז וחנכוני להויתי זו. —

יום בא אַחר יום, בא בתקיעות שופר קרוב וטרטור תותחים רחוקים, בריח סמים וזיעת חולים ואנחתם ובמנוחה המכאיבה לצלעות, — ואני מתאַמץ להיות יושב ביותר אצל חלוני, להסתכל מלפני בחוץ, בשביל שלא להסתכל ולשמוע במה שמאחורי בתוך החדר... ועדיין רוח רכה־חמימה, נשימת הקיץ ההולך לגווע, נושבת ונושאת געגועים רבים מן המרחקים, אַך לא מ כ ת ב...

הה, כמה זמן ששום אגרת לא באָה ונתקבלה לי משם! — — —

נזכרות לי רק אמרות־אמרות מן המכתבים הקודמים, שאינם עמי בלבוש־החולים; ואני רק מהרהר בהם, חוזר במחשבה על אמרותיהם הנזכרות; ומכתבי ווירה — כל אגרת ואגרת לגדלה ולמראה אותיותיה אני רואה...

ווירתי — על ענינים חשובים ביותר דרכה לדבר לאקונית; ולאקונים היו שני מכתביה הראשונים שבאו לי כאחד, — אותם המכתבים שמצאוני מיד ביום בואי, ככמות ואיכות בטלה ומבוטלת, אל תחנת־התאלופה, להתחיל בלימודה של מלאכת ההריגה...

אותם המכתבים — בשניהם אני מנסה כח זכרוני, אם עדיין שגורים הם לי בעל־פה כשהיו. בהתאַמצות ידועה, שניהם עלו לי במלואָם — והריני מקריאָם לי, קרוא ושנה...

מכתב ראשון:

„נכנסתי אל אמך. היא נדהמה לבואי. התחלתי לדבר — „וראיתי, עיני־בינה מביטות בי. וגדול היגון. הרגשתי, כי יש „עמי מה לנחמה כמעט. בלי מחשבה קודמת אָמרתי לה: „צער „אחד לנו, ורצוני להיות עמך. לדור בביתך... לכשישוב בנך — „אקבל עלי יהדות“...

„היא נתנה לי את חדרך שלך לדירה. מפתח־הכתבים שלך „שמור אצל דינה.

„חדרך — לוא ידעתי לקרוא בספריך העבריים, ודמיתי כי „מדברת אני אתך, עם נפשך, איליושא שלי“.

מכתב שני:

„הערב ראיתי את אמך מתפללת על שורה של נרות במנורות־ „כסף. מובטחתני, כי גם אותי, בת הכהן הפרבוסלבי, הזכירה

„הצדקת בתחנתה. אָמרתי: אכרעָה לפניה. אַך נמנעתי מכן,
„שלא להתמיהה. אָמרה לי אחותך פתאום: „ווירה בעברית —
„א מ ו נ ה" — ומיד נמלטה בדמעה.

„היא מתנכרת עוד אל ה„גויה", שזכתה באָחיה המשורר
„העברי. בת אל קנא היא. ואני — אי אלהי? הישנו בלבך
„אַתה, איליושא?" — —

אָכן, טוב טוב שלא נהרס קן־הזכרונות — המות הזה... נעים־
מתוק הוא הכאב, וטובה ורחימה היא המועקה...

ושוב אני שואל, מבלי תוחלת לתשובה מושכלה: איך ומה אכתוב
ע ת ה להן?... ושוב רק „בום־בוררום" אָטום־סתום עלי יענה...

וסוף־סוף נתברר המצב, המצב ה ח ד ש...

לחלון בערוב היום ישבתי, החוצה, לנהר המזהיר נשקפתי —
ובדברים ברורים לנפשי אָמרתי:

„עוד מעט וישחררוני; ואני — קצוץ־יד, יבש־רגל, פרום־אוזן וצרום־
שפה (שינים יש לישב).—אָשוב ש מ ה, הביתה—וכלום אני „אני"
עוד? כלום א נ י זה — „ה ו א" יהיה?...
„הזה איליושא?" — — —

...החלטה: ל א אָ ש ו ב ל ע י ר י, ל א אָ ב ו א ב י ת־א מ י,
כ ל־ז מ ן ש ו ו י ר ה ש ם ה י א — — —

ואני מתאַכזר ומנמק החלטתי זו: שלשת חדשי הקיץ — הם
בהויתם יהיו, — בזכרונה כמו ש ה י י ת י אשתמרה...
— ל ע ו ל ם נ פ ר ד נ ו!!

והרי אני מופקר להויה חדשה... הפקר כעלה שנשר מענפו — —
— —

...ובזה כבר נגמר הדין? —

לילה. שינה בבית־החולים — ואני כל־כך חלש; תשוש ומיותם
אני נשקף אל חשכת החלון, ברחבי הלילה...

מי לי ומה לי עוד בעולם הזה?...

כנראה, אין אני חוזר לבריאות, אלא כדי שיהא בי כח לגמור
בבת־אחת כל אותו הענין דמתקרי: עולם וחיים...

ולמה לא הוקשח עוד הלב? מה הוא תובע עוד? —

...חצות לילה... אמי! אחותי! — הרק לכן תהמה הנפש, ותזל הדמעה?...

ומבחוץ עפעפי־החושך ירעדו, וכקללת אל זועם, מקיץ מן השינה, מרחק־הרים יענה:

— בום־בוררו־אַאַם!...

— —

...ושורת אנשים — אנשים עוטפי לבן — במעין תגאות רומאיות — עוברים גלויי־ראש ויחפי־רגל, — והמה הטהורים... עוברים הם בשורה שאין לה תחילה וסוף. ברננת־שלוה יהלכו, ובנשיאת־כפים, ככהנים בדוכנם, בלאט ינופפו. אַף אני עמהם הולך, ובין כפיהם כף־ידי היחידה, כף ימין, ככנף־צפור פרושה, לרננה השלוה תניף... תהלוכה נאה־שוקטה — הלוך להרגיע את העולם — — —

מתוך חזון־חלום זה הקיצותי — ולנוכח חלוני, ממרום, כוכב־השחר מרמז רמזים, לי וליתמותי, לי ועל המטות הנושאות ענויי בני־אָדם שנרדמו ירזום —

„וירא אלהים... וידע אלהים" —

ואני עוד טרם אדעה... אני אַך אל הכוכב, אל אַילת־השחר בשמים המטוהרים באפלוליתם הרכה והמזוככה — אַביטה...

כוכב־ילדותי זה. הוא אשר נגלה לי ראשונה על עיירה קטנה שבתיה קטנים, אָז — בלכתי פעם עם אָבי המנוח — בלכתי עמו כלקראת קדשים, לסליחות...

והנה, גם עתה בחולשתי כילד מלפני השחר הייתי... כילד יתום, שאינו מכיר עדיין כלום, עלי דמיתי...

או, כתינוק זה שנענש, ובעודו גונח מבכי הריהו מתפייס במתנה קלה, אַף אני, לאחר ההחלטה של אתמול — החלטה שיש בה כדי להמית — הנה חלום חלמתי, ונחה דעתי, כי עוד סבר ועוד סיכוי לי בעולם ובחיים — —

בעולם החזון ובחיי היצירה — אָמרתי...

ומסלק אני לי מתנת־חלומי זו לשמירה באיזו מטמונית שבנפש... כגרעין של יצירה פיוטית הוא נראה לי — והרי אני טומנו באהבה, מסומן בשם „ההפגנה הגדולה", עד בוא עת...

ועד שתגיע השעה המוצלחת, שעת הצמיחה והפריחה הפיוטית, לפי שעה, חם לי בלבי עם „ההפגנה הגדולה" שלי...

„ההפגנה הגדולה" — אפשר — זו היא אותה היצירה, שבשבילה אני קרוא ומוזמן להויה חדשה?...

„וירא אלהים... וידע אלהים" — אַך אני עוד טרם אדעה —

VI

„ההפגנה הגדולה" —

קליטה פיוטית בתחילתה, להריון שלא מדעת — ממיטב הרגעים הרזיים היא בנפש, וחגיגה אחריה לנפש, לכל הפּחות ליום אחד. אַך הפעם כדבר צדדי התחיל מטרידני מאותו הרגע; המכוון שבדבר, הטינדינץ, בן־חורג זה שליצירה — הוא כסרבן מקשן עמד עלי. ואפילו בשעה שאני יושב אצל החלון, אין הוא נותן להסיח דעת במראה־החוץ אשר חמדתי. הוא אינו רוצה להסתלק למנוחות, אינו רוצה כלל להמתין; ובעוד שדעתי עדיין חלשה־רופסת מכדי הגיון של עיון, תוהה ומהססת על ההחלטה של אתמול, — הוא נוגש בי, תוקפני שלא לפי כחי ותובע תשובה לשאלה הסתומה, שהעמידה לפני בכבדה כספינכס חטוב־סלע:

במעשה, במציאות, לא ביצירה הפיוטית, איך ישקט העולם? — מי ומי יבוא וירגיעו סוף־סוף מן המלחמות האוכלות את האנושות בכל ימי ההיסטוריה?...

והוא חוזר וחודר ומעיק בשאלה: כעת, לאחר הרג וחורבן עולם זה, הרי סדר־חיים חדש צריך לבוא, כדי שלא לחזור שוב למלחמה, לרצח ושמד זה, שבאמת אין אַף בן־אָדם אחד מכל באי־עולם רוצה בו, — ומי זה ובמה זה יכריח ויביא את הסדר הזה, את התשועה הזאת, שהכל מצפים לה מאָז ומעולם, והיא מאליה לא באָה עדיין? — מי ובמה?...

והנה כאור־פתרון מפציע ועולה:

נאה היה — אני אומר לעצמי — ש„הכרח" כזה יהא בא מצד הטוב שבאנושי, מצד המדע והאמנות, למשל. — כיצד? אנשי המדע והאמנות שבכל העולם יעמדו וישבתו, לאמר: לא נכתוב ולא

נחקור, לא נעמול וננסה לכם, לא נמציא, לא נצייר ולא נשיר להנאתכם — את כל ההמצאות המועילות, הנגינות המקסימות ושאר היצירות הנאות, המשפרות והמעשירות את החיים, — את כל הטוב הזה נכלה מכם, מתי תבל, ואוניברסיטאות, היכלי־אמנות, מוסדי־מדע ובתי־דפוס יסגרו מפניכם, עד אם תאותו להשבית מסדרי חייכם את כל גורמי המלחמה!... לא ניתנו יצירותינו לאָדם־בהמה! לאָדם־חיה־רעה לא נתן כשרונינו!

והדמיון הולך ומתלהב באש של שירה חדשה:

אָז ילבשו אנשי הרוח לבנים והתעטפו לבנים — למען יכירום. כל רואיהם יכירום, כי המה המבשרים, מלאכי־השלום העוברים בעולם, — ועברו בערים ובכפרים וכנביאים לעם בראש חוצות יקראו ואת דרך השלום יורוהו. אחריהם רבבות־עם, אנשים ונשים במסע־השלום ינהרו, וקראו את הקריאָה הגדולה בעולם: „לא תרצח!“ — תותחים וטנקים החיילים לרסיסים יכותו, כל מבצר מלחמה, כל עיר וגבול מבדיל בגויים הצבא יהרוס — דרור לאָדם מן הרציחה, פרזות העולם המשוחרר ישב! — — —

— רואה אני במר, שהוא זה מחשב איך לכתוב על המלחמה — אומרת לי האָחות בשחקה טובה על פניה המעוגלים, ואף אני שוחק לה ונהנה, שהיכר מחשבה יש בפני... שוחק ומשתעשע ברעיון הנהדר:

כמה נאה תהא התשועה, שאנשי הרוח יביאוה לעולם!

„כן, יסורין ממרקין“ — אני אומר לנפשי, בהרגישי מעין כח מחשבה אַחר שניתן בי — חדש, קל ומזוכך, שאינו זקוק כלל לבריאות הגוף... ובמתכוון אני חוזר למלאכת ההגיון, זה החדש.

הוגה בדבר עד שאני מתיגע — והנה, כלפני אוטם קר אני עומד:

אנשי המדע והאמנות, „בני עליה“ הללו, שכל אחד בעלית־קיר שלו כאל בודד בזבולו הוא, ה„יוצרים“ הללו, שכל אחד מהם כפוף ומשועבד ליצרו, להאינדיבידואליות שלו, ושום „הסתדרות“ לא תכילם — ההמה ממעשיהם ישבותו ול„שביתה“ ישמעו?... ה„יוצר“ לשם יצירתו הן את הכל ישכח בהציק לו ה„רוח“... האהבה — הרי גם בה ישכח המשורר, גם אותה על „מזבחו“, במת פרסומו, יעלה... נואָש — — —

ונואָש ומעוגן על החלטתי האַכזרית מיום אתמול, נואָש ונזעף על נפשי ועל המחשבה המעיזה להציקני עוד לשוא, — אני מסתכל לחלל, שהיום פונה ומעריב בו בחמה מאָדמה וברוח מחציפה — — הה, איך אוכל ואברח מנפשי... הרחק נדוד, עד נפלי אחורי גדר דחויה, או באחת הפחתים שבשדה־הפקר — ושכחה מוחלטת תשקיעני, לבל אדע עוד מה שיהיה...

יָגעה נפשי, יגֵעה...

דמדומי הערב מבין העננים ידועכו, לארץ צללי־מרגעה ישתרעו, החלל — גם יתוש קל אין בו עוד; טאטאו הרוח עד ריק — ונח, הכל נח, ורק המוח שבי, שלא מרצון, עדיין טוחן הוא בשלו... סובב־חוזר על הטחון, על הבטל ומבוטל — עד ששוב נתעכב על „רעיון" חדש והתחיל מתגבר ומתאַמץ על זה:

„אם ל„שביתה" — אנשי־העבודה היכן הם? — הפרוליטריון הוא הרי „מסודר" ועומד, ורגיל הוא למשמעַת"...

כופאני הרעיון, אַך פתאום כל גופי מזדעזע מרגש רע של „פרוזאיות" זו... ומרתת מתוך חולשה, אני חוזר למטה ומתכסה על ראשי שלא לראות בכלום... מסרב לקבל את המרק הניתן — — ואיזה כעס משונה חולק על עצמי ועל עצמו ועל הפועלים והבעלים גם יחד... ובבקשי להצדיק את נעני־העולם, הפרוליטרים, — צורות פועלים מבית הבורסקי, הידוע לי, יחד עם כורי־טורפא שנסיתי אליהם „תעמולה" בעודי נער, בוצצים לעיני בנוולותם... וכרוח רעה, מתוך כפירה מכעיסה, מקטרגת בי וכעל גחלים תעמידני:

ההמה — גסי־הרוח הנקשים אלה, שה„מטריאַליזם", בצורת נקניק מפוטם וכוס שכר תוסס, להם אלוה הראוי לקרבנות־אָדם; אלה, שהקנאָה תורתם והנקם גואלם — ההמה, הסובאים המסואָבים, מכי הנשים והילדים, ההמה יביאו עתה את השלוה הטהורה והמרגעה החסודה לעולם? הן אַך רצח חדש בקומם יקום! את מיטב האנושי הם כבהמה לטבח יכריעו, — גם את מנהיגיהם שלהם כחזירים ינחרו ובדמם יתבוססו!

ובהגיגי, עורי עלי נכמר — — אם קדחת אחזתני?...

מזכיר אני לי את שורת הלבנים, וחזון זועה היה עלי: מהומת־המונים באָה — המונים בקרעי־סחבות ופני־חרס נקשים ועינים אדומות

מלפלפות — באים בילל זאבים רעבים... בידיהם החשופות דליים ישאו, ובדליים — דם! — דם רותח מציף קצפו על גדותי כל דלי — וחירוף וגידוף מפי האנשים ניתז — ישאגו־יריבו — איש ברעהו דלייהם יזרקו — יזרוקו, ובשפך הדמים ימעדו־יפולו — ותהי המבוסה... בין שברי דליים כגושי דם קרוש יתחבטו, יהמו, יהמרו: „השתתפות ברוחים! השתתפות ברוחים!“ — — ואני מתאמץ כמנתק חבלים, מפשיל את המכסה ופוקח עינים כבדות...

וכויצות של צער כבד עולות כחבורות בגרוני, ידי הקטועה חובטת בכאב, הדם טופח הימנה והיא מכה, מכה על לב זה שנתמלא לחץ כל הנענה והנפשע, צער כל האומללים ומנוולים ברעת ענים... ומבקש אני להתנפל ארצה, כי הלב הזה אל קור האדמה ידבק — ואני מתהפך, מתאמץ להסתכל על סביבי — להעביר את הזועה מנגד עיני... מסתכל, ואור היום קשה לעיני — ורואה אני, שמתקינים בחדר לשינה... ויראה תצנפני, יראת הלילה הבא, פחד חושך גלמודי, אידיאוטי...

— בום־בורום... בוררו־אאם!...

החלון רועד — „אידיאלים הומניים“ פתחו פיהם...

ובחדר כבר נתפרשה התרדמה. נשימות ונחרות שואלות ומשיבות זו לזו, ואנחה מביניהן תענה, — מתחבט אדם ביסורין... איזה לעג אָטום אַכזרי מחנק לבריות... והאונטר לפוף־הראש (זה שהייתי שומעו לשעבר מקלל מן החמה קללות־אם) עדיין הוא יושב ומסמר שפמו, שיהא ווילהלמי... מחכחך בגרונו ורוקק ועל כל רקיקה ברטון של רגזה ינהם... ואני, סחוט־זיעה ומיוגע מתוכי, מין יראה מיסטית מאַיימת עלי — מפני השינה והיקיצה גם יחד אני מתירא... יודע אני, שאותו כח החושב, זה החדש, השינה לא תעממהו והיקיצה לא תסיחהו, והוא — איזה דבר־סתר יצוק בו, מין גזירה מעיקה, חסרת־דעת — ואין מנוס ואין מרד וגם הכנעה מפניה אָין...

נכנסה האָחות; בלאט בין המטות תעבור, אלי הגיעה...

— נטליה פטרובנה... נטליה פטרובנה — אני ממלמל ואיני יודע מה לאמר... נתעה לשוני בין פרצות שיני, והדבור אָין...

— אין בך חמה? — היא משתאה לי; נוגעת בגב כפה על לחיי, על צוארי, אוחזת בדופק ימיני ומקשיבה: „כן... הן“ — לעצמה

תאמר... משפשפת בכפה על תחבושת המצח, מהדיקה ומשפשפת להנאָתי ולנחמתי, כופפת ובשתי כפיה על שתי לחיי תחליק:

— כלום לא יהיה... עצבים... הרגע — ותישן, מר סופר...

ונכנע לנחמה ונרגע ממגע ידיה הרכות, שנראו לי קרירות, אני עוצם עיני לשינה...

שוכב בעצימת עינים — ושוב התחילה אותה החברה הלבנה נודדת... הנה זה נמשכת השורה לסדרה, לאין קול צעדה בזיו־ערבים מתלהט היא עוברת וכפיה נשואות ומנענעות כלברכת כהנים... ואני, כמנסה את כח דמיוני, הריני מעמיד להסתכלותו בכל מי שאני רוצה ובוחר מן השורה המהלכת, וכל אחד נראה לי ממש בתואר ובמראה שלו, לצלמו, לצביונו ולמהלכו המיוחד — וראה! — כולם הרי פ צ ו ע י ם הם — פצועי מלחמה... איש במומו ואיש בפצעו ילך, ואיש־איש אַך מחילה וחמלה ישא — ורחמנות יתירה שרויה בפניהם של סומים אלו, שהם פושטים צואר ושולחים ראש ל ה ק ש י ב מה שהיו רגילים ל ר א ו ת...

אָכן, זה פשר החזון! — כל פצועי־המלחמה נתאַחדו ב„הסתדרות" אחת, כל בעלי־המומין של „מלכויות המרכז" ו„מלכויות ההסכם", הם למיליוניהם, הם העוברים בההפגנה הגדולה על העולם כולו. עוברים לשאת חנינה ולהביא שלום, — וגם אני בתוכם הולך — הלוך להרגיע את האָדם — — ב מ ה?...

ושוב צר לי. כמועקה, כמשא פיזי, רבצה עלי השאלה, וכלשון־אש לפני תבער — ב מ ה?...

ורוח פחד צונן עברני בנשיבה...

כן. הרגשה משונה באָה אָז עלי, ועד עכשיו איני מוצא בטוי למהותה אלא בסימנים ה ח י צ ו נ י י ם, שנתן אליפז בשעתו על המראה „בשעפים מחזיונות לילה, בנפול תרדמה על אנשים":

פַּחַד קְרָאַנִי וּרְעָדָה וְרֹב עַצְמוֹתַי הִפְחִיד,
וְרוּחַ עַל פָּנַי יַחֲלֹף, תְּסַמֵּר שַׂעֲרַת בְּשָׂרִי...
יַעֲמֹד, וְלֹא אַכִּיר מַרְאֵהוּ — תְּמוּנָה לְנֶגֶד עֵינָי —
דְּמָמָה — וְקוֹל אֶשְׁמָע — —

אַך מכל שפע הדברים, הממללים לשמיעתי מן הדממה, רק שתי מלים, הנשנות לרגעים, נופלות מִתוכם להכרתי, נופלות כּטפּין של וואליריאַן המפעפּעות בקרה:

— בפרישות וכפירה... בכפירה ופרישות...

האיך? — אני תמהּ לעצמי בחרדה — כלום באלה התשועה, בהן המרגעה?...

וחרגה מחשבתי, התעופפה כצפּור, והריהי תופסת מה מערבול הדבור; אמרות־אמרות מפורדות נתפּסות ומצטרפות בשעה קלה כדי שיטה שלמה הגיונית...

פּג רוחי, לבי מרתת מפּרוצס משונה ומהיר זה של המחשבה; אַך ברורים הם הרעיונות, מתוך הסופה יצטרפו — והשיטה ההגיונית אפשר לסדרה ולסכמה בכך:

לקראת המלחמה הקדמונה, רצח יחיד ביחיד, עמדה העבודה, עבודת מלאכה מפרנסת, להשרות את השלום. אַך על תבואות המלאכה, ברכת העבודה, נתפּטמה באָדם תאוה גדולה רעבתנית־סבאָנית — קולטורת־התענוגות התובעת „למען ספות הרוה את הצמאה" — והיא היא יולדת העול והרע מראשית ימי ההיסטוריה, היא אם החמס, סבת המלחמה השודדת בעמי הקולטורה מאָז! — וגם דוגמה למשל יש! — נעשה האָדם כאילן פּגום זה, אילן קולטורי, שהגנן האמן קלקלו על־ידי כלכלה משונה והרכבה זרה ושאר מיני מלאכה, כדי להוציא הימנו פּירות גמלנין שלא כטבעו; והנה בעל מום מפוטם ומפונק זה שוב אינו מסתפּק בקרקע מטעו, בקרן השמש, בטל ומטר בלבד, אלא טיוב וטפּול מתמיד, מיני מזונות ממרחק ושעבוד כחות שאינם שלו הוא דורש ותובע לקיומו... והדרישות הללו בנמשל, כלומר, לגבי האָדם, הן הן התובעות למלחמה, לחמס עמים וארצות! — —

ובכן — הקץ לתרבות רעה יבוא! מות בתענוגותיה — ועל כן, פּרישות כל הפּצועים ידרושו! כפירה מאירה יביאו האומללים הללו על הקולטורה המשונה משכרת העמים. שיר של פּרישות עם רוח של כפירה יעבור בעולם — ותקוב הכפירה את ההר הרם ותקרקרו על כל בניניו הנשאים לאלילי התרבות הזונה הזאת, המחטיאָה ומחליאָה את האָדם! כל ארמנות המולך התאוני, המחבל בבשר וברוח, כולם

יפולו! פבריקאות, תיאטראות, היכלי תפלה ומקדש, בתי־נגינה, קפה־שאנטאנים, אוניברסיטאות, מבצרים, הוטלים, דרדנהוטים, אוצרות־ספרים, דבירי־ציורים, בתי־זונות ובתי־משרד מדיניים — כולם כאחד יעזבו מאָדם ויחרבו! כי לא בדימוקרטיזציה של המותרות הפרוצה, אלא בכליונה — בפרישות הגדולה הפורקן והתשועה, הבטחה והשלום יהיו! — — „ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן" — ודרור לעולם מפועלים ובעלים גם יחד יהיה!...

ופסוקים להימנון „החברה הלבנה" מתנסחים עלי, פסוקים של ישעיהו, נביא־השלום, המפיל כל „גאה ורם" ומפקיר כל „שכיות החמדה", זה הנותש כרמי־השכרון מן ההרים, למען יהיו „למשלח שור ולמרמס שה"... כן! עתה „ניאו־ישעיזם" יושר לנו! הפרושים הלבנים, פצועי המלחמה, הם בכל הארצות בהפגנה גדולה יעבירוהו! — אף אני — שירתי שירת „ההפגנה הגדולה" תהיה, ולא איזו „דוצקא ואסתרקא"! — ותעבור, תעבור התהלוכה, תהלוכת־הפצועים הרבה, בשורה כמזה את כל כדור הארץ תחגור — ויראו כל באי־עולם בפצעי הקולטורה!... שירת ההפגנה הגדולה תעבור — והיתה הרוחה, התקופה שכולה שבת ומנוחה, — מנוחה לאנושות אשר נלאתה ועיפה כבר במשובתה התאונית, המשכלת והורגת אָבות על בנים ובנים על אבותם! — —

— ווירה... ווירה — יענה פי מאפיסת כח ודעת...

מן העבודה הרבה, אשר עובדה בי שעה זו כבכח קיטור רב, מרתת הלב בחולשה, נוטה להתעלף, אך המחשבה, עד כמה שהיא רופפת, עדיין סובבת־טוחנת היא בשלה... ונפחד שוב מכל החזוי וההגוי — נפקחו עיני לבהלה: המחשבה — מי יודע אשר יפול לתוכה עוד?...

— ווירה... חזקיני, ווירה...

ומחפשות עיני, מבקשות להבחין במראה המציאות... הנה האָחות יושבת וקוראָה בעתון לאור הנר שעל שלחנה... בה ובצלה אני מביט — צל ראש כביר על מרובע גדול פרוש על הכותל — האקרא לה?... אך היא מאליה קמה וקרבה אלי, — ואני מתראה לפניה כנרדם... מתירא אני, שמא תשאל, ואָז — אגיד מה...

חזרת — והקיץ האונטר סמור־החרטום ולפוף־הראש, ירד וישב לפניה:

— איני יכול לישון — הוא אומר ומסמר שפמו. מחכחך ומתחיל בדבור, ואני מתאַמץ ומתכוון לראות ולשמוע מה במציאות, כדי היסח־הדעת משלי ומשבי...

מסביר הוא לאָחות, כי בכל חייבים רק הזשידים, וכלום העתונים אינם אומרים כך? גם בפקודות לכל השררה כתוב כך... ומשיבה נטליה פטרובנה בשפה רפה:

— ברם, אומרים כך...

מורה הוא בבוהן ידו כלפּי מטתי:

— וזה אינו זשיד?

— סופר — משיבה זו בשלא מן הענין...

— אינטליגנט, אבל זשיד. לי חוש הריח יש...

— כתוב הוא: איליה אוסיפוב גורין — מודיעה היא כבנזיפה...

— אח!... טראלאגנציה זו שלהם — אותה אין להכיר בשמות.

— יחשה־נא — ישנים.

— זשיד! — אני מבטיח לה, שזשיד הוא — מחזק הוא בלהכעים קול באף צרוד שלו — זשיד, ואם כי טוב הוא בעיניך... רואים אָנו, אמנא, האיך אַת מטפלת בו — והוא זשיד ומרגל... בכל הפקודות נאמר —

— חצוף! — הטיחה כנגדו, והיא יוצאת נרגזה.

וחוזר האונטר למשכבו, מסתכל למטתי במנוד ראש חבוש לבן, רוטן ואומר להשמעות אָזנים:

— לכל אָחות חשוק שלה, וטפשה זו — בפגר זשיד תריח ריח... אני מתראה כישן... ושוב בין לבנים נפשי.

לבנים בכל מיני מומיהם נקבצים עלי — איש במומו, איש בפצעו יבוא, יניד עלי ראש, ומראיהם — אַך זועה!... עיני־נקמות דולקות בהם, והאונטר לפניהם מורה בבוהן ידו עלי... אחד, בעל פּה פרום ומעוקם ושבור־שינים, פּותח לדבר מה — וקפץ פטקא סקומורוך כשהמלפפון בתוך פּיו, ומיד צנח ראשו על חזהו, כשקלוח דם שותת ויורד ממצחו אָרצה — — —

— אלהינו! — קורא ומושך דקור־רמחי בצנת־ערב. מתוך סביבה ריקה ושוממה יקרא, והוא רץ ובא כנגדי, כשהוא מתעות ושתי ידיו מחזיקות בכרסו, שמעי מדולדל, שותת פּרש ודם, יוצא מתוכה...

— אדני אלהֵינו! — קרא שוב ונפל לרגלי...

כופף אני אליו בבכיה, כורע וגונח עליו אני מדבר לאָזנו: „אָחי, כלום רציתי בכך? הרי גם אני בחדר למדתי... כמוך התפללתי... קדיש לנשמת אָבי אָמרתי... וכלום רציתי? הרי גם אמי מתאַבלת כאמך שלך... גם לי אם, — אם ואָחות לי, אָחי... גם כלה לי כמוך — כלה מעוגנת — ווירה...“

— ווירה! — יענה פי, והריני מתישב על המטה...

מתעקל עלי גופי, ואני כובש עיני בכף ימיני השלמה, הנתמכת במרפק על ארכובת שמאל השלמה —ומתוך ישיבה מעוקלת ומכאיבה זו אני מבקש לנפשי ולפצעי מכאוב גדול מזה, מכאוב שיעקלני עד כדי אבוד הדעת, — שהרי אַך נקמה, נקמה אַכזריה, תשא „ההפגנה הגדולה“ — פ ו ג ר ו ם, אַך לפוגרום באים הם בעלי המומין הללו, ווירה!

— ואיך אַת עומדת לך בטוחה, ווירה?! הרי פוגרום, פוגרום, אומרים לך, הוחל בעיר! והיכן היא דינה, ווירה?!...

בורחת היא דינה על נפשה, והאונטר לפוף־הראש רודפה:

— Лови Жидовку! Лови, ребята! — הוא צועק, כשידיו עושות בחגורת מכנסיו — — ואני אחריו רודף ומתנשם — בהלה כדורס אלי טרף תשאני — ומתוך טיסה־רדיפה אני מתעקל, מפנה ראש אל ווירה הנצבת לה בוטחת בשער ארזשאנוב, בין שני הברושים — וקנא ומתמרמר ברדיפה, ידי הקטועה מאַיימת עליה משום־מה — מאַיימת בכעס אלם מחניק — ו א ָ ב ד ה ד י נ ה... איננה עוד!... וקנאת־רצח מקרבי בגרון נחר תצריח:

— אני אהרגך, ווירה! — אהרגך, קצפקה!! —

ואיקץ — — —

אַילת־השחר נשקפת אלי מן החלון; ומבוהל ומשתאה, מבלי הבחין מה הוחזה לי בהקיץ־בישיבה, ומה בשכיבה־בתנומה, עוית של בכיה אחזתני... נכבשות פני מתוך צער ובושת גדולה לתוך הכר, כל גופי מרטט מבכי אָטום:

„ווירה, הוי, ווירה! מה ע ש י ת י? מה עשיתי ואָמרתי, ווירה?!“ — צועק לבי מרה, וימיני מכה באגרוף, מכה כאַכזר על ראשי החבוש — — —

ואני זה מבכה את עצמי לדעת... ומתפכח מתוך בכיה חשאית זו, אני בוכה עוד, בוכה על אמא, על דינה ועל ווירה, עלי ועל „אלהֵינו" העלוב... בוכה בחמלה וברחמים רבים, הקרובים למעין תקוה של נחמה מסתורית שביסורין הגדולים...

בכיתי — ולבשתי צריך אני להתודות: בשעת בכיה זו, גם אָז מחשבת „היצירה" באָה והתחילה מלפפתני ככלב לקוי המתפיים אל בעליו, והיא נועזה אפילו לתת אָז גם רעיון זה לתוך מוחי:

„צריך להתגבר על הסנטימנטליות, — האמנות המודרנית הרי הפרישה כבר את החום מן האור, הרגשנות מן היצירה הטהורה" — — — —

כן, ההויה הקודמת מאנה הנתק; בגפוף ולפוף נתאחזה בי ברוב תעתועיה, ואת צפרניה בתוך מוחי הקודח תקעה — שלה הוא, עד יום אחרון שלה הוא — —

אבל — עוד חזון למועד! אחד־אחד אעקור את צפרניך, עוף טמא, נשר האמנות!

גפה של יון ורומא! עוד ימים אחדים — וחזון למועד יבוא... וחזקני, אלי, חזקני עד גמר מלאכה זו! — סובב־סובב המוח הולך — — שדי!!

סוף יבוא.

ד"ר יחזקאל קויפמאן:

חֵפֶץ הַקִּיּוּם הַלְּאֻמִּי

התורה המלמדת, שעם ישראל התקיים בגולה בכח חפץ הקיום הטבעי הנטוע באומה כמו בכל בריה, והנסמכת על חפץ קיום טבעי זה גם ביחס לעתיד, — תופסת מקום חשוב כל־כך במחשבתנו הלאומית, עד שאי־אפשר לי להסתפק ברמזים, שרמזתי במאמרי הקודם בנוגע לענין זה עד כמה שהיה צורך בכך בשביל המשך דברי*. בירור הפרובלימה הזאת חשוב הוא מאין כמותו להבנת הפרובלימה הלאומית שלנו בכלל וקובע מפני זה פרק לעצמו.

א. את רעיון „הלאומיות הטבעית" הכניס אחד־העם לספרותנו לפני חצי יובל שנים. כמעט שלא הרגיש איש בחדושו — כל־כך היה רעיון זה דבר בעתו. השעה היתה שעת שלטונם המוחלט של מדעי־הטבע בעולם הרוח. שיטת דארווין חגגה אז את נצחונותיה המזהירים ונעשתה מושלת בכפה. לעולם העברי נתגלגלה, אמנם, רק בת־קול רחוקה מן הנעשה והנשמע בעולם המדע. אבל סוף־סוף הלא גם ראש־המדברים בספרותנו בימים ההם היה „הריאליסט" ליליענבלום. כבר היה מורגש הצורך (אף־על־פי שהיתה חסרה עוד היכולת) לדון גם בשאלות חיינו בדרך מדעית לרוח הזמן. והימים ימי ראשית התעוררות התנועה הלאומית בישראל. תנועה זו נולדה מתוך הכרח החיים, אבל עדיין צריכה היתה להתנסח נוסח עיוני, צריכה היתה לבסיס מדעי, שיקשרה עם העבר ויהיה לה משען לעתיד. ההשקפות הישנות על גורל האומה הישראלית בעבר ובעתיד לא הספיקו עוד. לא לבד ההשקפה הדתית העממית לא הספיקה עוד, אלא גם תורת „הרוחני המוחלט" של ר' נחמן קרוכמאל וכן תורת „התעודה" של חכמי המערב כבר עבר זמנן. ההשקפות הללו לא יכלו לשמש יסוד לתנועה הלאומית החדשה. בסוס התנועה הלאומית על יסוד מדעי מודרני היה צורך הדור. ואת הצורך הזה מלא **אחד־העם**. אחד־העם עמד ובאר את התנועה הלאומית, בין שאר חזיונו ההיסטוריה העברית, בעזרת אחד מראשי מושגיה של הביאולוגיה המודרנית. הוא בא והורה, שהכח הראשי שפעל ופועל בחיי ישראל הוא **חפץ הקיום הלאומי הטבעי**.

---

* עיין מאמרי „שלילת הגלות ושלילת הגאולה" ב„מקלט" כרך שלישי, ספר שביעי.

חכמי הסוציאולוגיה מצאו, שהחברה האנושית דומה היא בהרבה בחינות לגוף חי. יש דמיון ידוע בין אופן הגידול, ההרכבה, מִלוא התפקידים וכו׳ של הגוף האורגני ושל הגוף החברתי. גם בחברה תתכן צמיחה והתפתחות כמו בגוף החי, גם בה יתכנו חיים ומות כמו בחי. והנה כלל גדול הוא בתורת החיים, שהסגולה היסודית, שניתנה מאת הטבע לכל בריה, היא חפץ הקיום. סגולה זו היא המעמידתה ומקיימתה ומעוררתה למלחמה נגד כל הקמים עליה. אם נרחיב איפוא את האנאלוגיה הנזכרת בין החברה ובעל־החי, נוכל לאמר, שגם בחברה נטוע חפץ קיום טבעי, המכריחה להלחם על נפשה. וגזירה שוה זו, המלמדת חפץ הקיום בחברה בכלל, מלמדת ממילא גם את מציאותו באומה בפרט, שאף היא בריה חברתית טבעית היא. ויותר מזה יש לדון: כשם שחפץ הקיום שבכל בריה מוחלט הוא ואינו דבק ועומד לתנאי קיומה החיצוניים, אלא משתדל לשעבד את התנאים הללו ולהשתמש בהם כפי כחו לתכלית הקיום, כך באומה. חפץ הקיום מושל בה ומכריחה לחיות וליצור צורות־קיום נוחות לה. כמו בחיי הפרט כך גם בחיי האומה התנאים החיצוניים טפלים לגבי „החיים“ עצמם.

את תורת חפץ הקיום הלאומי הטבעי בצורתה זו הניח אחד־העם ביסוד השקפותיו על תולדות ישראל בכלל וביסוד שיטתו הלאומית בפרט. הכח היסודי, שקיים את ישראל עד הנה, היה חפץ הקיום הלאומי הטבעי. בכח החפץ האינסטינקטיבי הזה נלחם עם כל האויבים שקמו עליו לכלותו ולבלעו בגלות. אָמנם, הסבה, שעזרה לכנסת־ישראל לנצח במלחמה קשה זו ולהתקיים בגלותה, היתה סגולתה ההיסטורית המיוחדת, שקנתה לה עוד בימי הנביאים: שעוד מימי הנביאים למדה לבוז לכח האגרוף ולכבד רק את הכח הרוחני („על פרשת דרכים“ חלק א׳, „חקוי והתבוללות“). אבל חפץ הקיום היה הסבה הראשונה, שעוררה אותה להלחם על נפשה ולבקש אמצעים נגד הכחות המהרסים. חפץ הקיום הלאומי מבאר, לדעת אחד־העם, בראש וראשונה את התפתחות הדת העברית. התגברות היסודות האסכטולוגיים באמונת ישראל המאוחרת, התרחקותה מן העולם הזה והתרבות דמיונותיה העומדים „למעלה מן הזמן והטבע“ מקורן, לדעת אחד־העם, בזה, שחפץ הקיום הלאומי הכריח את העם, אחרי שחרבה מדינתו ואָבדה לו כל תקוה להשיב לו את החיים והחופש הלאומי בכחו וגבורתו, לבקש לו נוחם בחיי דמיון וחזון, הרחוקים מן החיים הממשיים והמציאות המרה (שם, „חשבון הנפש“; השוה „עבר ועתיד“). גם את נצחון המונותיאיסמוס בישראל הוא מבאר בדרך כזו. אבותינו הקדמונים שלפני גלות בבל חיו באמונת פוליתי־איסמוס כפול, טבעי ולאומי: הם האמינו, שכל חזיון טבעי יש לו אל העומד על גביו וכל אומה ואומה יש לה אל הנלחם לה. בעת צרה לאומית רגילים היו לפנות אל אלהי אבותיהם, אל האלוה הלאומי המיוחד להם לבדם, שילחם להם. וכשעברה הסכנה הכללית והדאגות הלאומיות נדחו מפני הדאגות

הפרטיות של איש וביתו, שבו אל האלילים הטבעיים של יום־יום. המושג המופשט של אחדות האלהים, שלמדו הנביאים, היה בזמן ההוא „רעיון מוקדם" ולא יכול להכות שורש עמוק בלב העם. רק אחר החורבן, כשחזק האסון הלאומי את הרגש הלאומי בלב העם, הגיעה שעתה של אמונת האחדות להעשות שליטה לבדה בחיי העם. העם זקוק היה אז לאמונה, שאלהי ישראל הוא גם אלהי העולם וכחו רב להושיע לו גם בהיותו על אדמת־נכר. בלי אמונה זו לא היה יסוד לתקות קיומו הלאומי. חפץ הקיום הלאומי הכשיר איפוא את לבו לקבל את תורת האחדות של הנביאים, בהיותה יסוד וחזוק לתקותו הלאומית (שם, „מוקדם ומאוחר בחיים"). אבל לא בגלות בבל בלבד, אלא בכל הגלויות שלאחריה הראה חפץ הקיום הלאומי את פעולתו בחיי האומה הישראלית. לא את „עול הברזל של צרות ומכאובים וגדופים" בלבד, אלא גם את „העול הכבד של תורה ומצוות" נשא וסבל אלפי שנה בגזירת חפץ הקיום הטבעי. ולא עוד, אלא שגם היהדות כולה, בתור חטיבה תרבותית מיוחדת, שהעם הקדיש לבריאתה ושמירתה מיטב כחותיו במשך אלפי שנה, נבראה במצות החפץ הטבעי העליון הזה. העם טפח ורבה את היהדות, מפני שהיה זקוק לאידיאל, שיתן לו כח מוסרי לשאת את הצרות ולחכות בדומיה לקץ. העם לא היה כרוך אחרי היהדות ולא הקדיש לה כחו דור אחר דור אלא „במצות האינסטינקט של חפץ הקיום" שמשל בו (שם, הקדמה למהדורה שניה; השוה „עבדות בתוך חירות"). — האינסטינקט הזה הוא גם מקורה הטבעי של התנועה הלאומית בישראל. התנועה הלאומית היא שאיפת העם ללכת „בדרך הטבעית הכבושה לפני כל חי: לבקש חיים בחיים ולעמוד על נפשו כל עוד רוח בו". ההזיה הדתית, המחכה בחבוק־ידים לקץ פלאי, וכן ההתכחשות ללאומיות ישראל מיסודם של בעלי „התעודה" ודומיהם הן, לעומת זה, „מחלות רוחניות", העשויות לדבוק „בלב האדם או הגוי לרגלי סבות היסטוריות ידועות" (שם, „חשבון הנפש"). חבת ציון באה לתת תשובה על שאלת הקיום של כלל האומה, על „השאלה היסודית שהכל תלוי בה". היא נתגלתה, אמנם, בעקב מקרים ידועים. אבל המקרים הללו רק סייעו להתפרצות השאיפה הפנימית, שסבות שונות עצרוה. הדור שלפני חבת ציון תעה בעולם של דמיון והזיה ורדף אחרי מטרות, שלא התאימו לתכונות־נפשו האמתיות ולמהלך חייו הטבעיים. ובעוד הוא הוזה וחולם קרהו פתאום מה שקרה — ואז נפקחו עיניו לראות, והנה תהום רבה לפניו, הארץ רועדת תחת רגליו ואין מעמד; ואז התגבר בו „חפץ הקיום בכל עוזו, כחוק לכל חי במצב כזה". מהתגברות זו של חפץ הקיום נולדה התנועה הלאומית (שם, „פצעי אוהב"). חפץ הקיום הלאומי פועל, לפי תורת אחד־העם, באומה, כדרך פעולתו של אינסטינקט טבעי, שלא מדעתה. לפעמים החוש הלאומי מתנגש עם שאיפות וכחות אחרים, ואז נולדים חזיונות צבוריים פסיכולוגיים ידועים. — עוד לפני החורבן הרגישה האומה בחוש נכון, הרואה את הנולד,

את האָסון המתרגש לבוא עליה, והתחילה להכין את עצמה לגלות ולהתקין את הקרן הלאומית המטולטלת — את הדת, את הספרות ואת הלשון — באופן שיוכלו „לפרנס את חייה הלאומיים בימי האפלה של הגלות הארוכה“. גם בעת החדשה, משהתחיל, עם בטול הגיטו, משבר לאומי חדש ממשמש ובא, „החוש הלאומי מרגיש בכך ומבקש דרכים להצלת האומה“ — והאומה הולכת בדרכים אלה אף כשאינה מכירה בתכליתן האמתית. דרך אחת היא זו, שנכנסו ללכת בה יהודי המערב: „להכריז על האומה, שכבר בטלה מן העולם, ולהמשיך עם זה את קיומה, בהתנכרה בלבוש של ,כנסיה דתית׳“. דרך זו לא הצליחה. במזרח מנסה החוש הלאומי להוליך את העם בדרכים אחרות. פה הוליד את התנועה הלאומית לצורותיה השונות. אָמנם, גם פה לא נמצאָה עוד תשובה מוחלטת על שאלתנו הלאומית. אבל תקותנו היא, „שחפץ הקיום עודנו חי בלב האומה והוא ימצא סוף־סוף תשובה נכונה לשאלה מרה זו“ („על פרשת דרכים“, חלק ד׳, „ריב לשונות“). אחד־העם מוכיח מתוך מהלך העבודה הציונית, שהתנועה הלאומית מקורה בצורך אמתי של האומה, מאחר שהכח המניע תנועה זו אינה המחשבה העשויה לטעות ולבדות צרכים מלאכותיים, אלא אינסטינקט טבעי, היינו — „חוש הקיום הלאומי, המוליך אותנו ביד נעלמה להשגת מה שצריך להשיג בשביל שמירת קיומנו הלאומי, ואָנו הולכים אחריו, אם כי בלי הכרה ברורה, אם כי בדרכים עקלקלות, אבל — הולכים, לפי שמוכרחים ללכת למען נחיה“. למרות הכוונות הזרות שבלב העובדים הלאומיים, ההיסטוריה בוראָה על־ידיהם „מה שבוראָה במצות חוש הקיום שבנו“, אשר „לא ינום ולא יישן בעמקי לב אומתנו“ (שם, „סך הכל“).

אָנו רואים, שאין כמעט חזיון אחד בחיינו בעבר ובהווה, שאחד־העם אינו דן עליו מתוך הנחתו העיקרית, שיש באומה חפץ קיום אינסטינקטיבי, שהוא המניע הראשון בחיי האומה. הרעיון הזה הביא בשעתו גאולה למחשבתנו הלאומית. הוא נתקבל עליה כמעט בלי התנגדות ובלי פקפוק. צורתו המודרנית, לבושו המדעי, אם אפשר לאמר כך, הגין עליו. מעט־מעט נעשה למושכל ראשון במחשבתנו הלאומית לכל גוניה. ליליענבלום, שבבקרתו על מאמרו הראשון של אחד־העם החליט, כי תכונת עמנו אינה סובלת כלל את הרגש הלאומי, מחליט במאמריו המאוחרים דרך אכסיומה, שהרגש הלאומי, המכריחנו להלחם על קיומנו, הוא שהתלבש עד עכשיו בלבוש הדת, ולעתיד ימצא לו לבוש אחר; שרגש שמירת הקיום הלאומי גם הוא אינסטינקטיבי הוא, כרגש שמירת הקיום האישי, וכיוצא בזה (השוה, למשל, מאמרו „זכות הקיום וחוסר המטרה“, „השלח“ כרך י״ג).

בתורת הלאומיות הטבעית המורצה למעלה יש שני מומנטים, שבהם אני חפץ לדון ואותם אני מטעים כאן ביחוד. בעלי תורה זו סוברים, ראשית, שחפץ הקיום הלאומי הוא **א י נ ס ט י נ ק ט ט ב ע י**, וזוהי דעה כוזבת.

ושנית, משתמשים בעלי התורה הנדונה במלים „קיום לאומי" באופן מיוחד ומסמנים בו מושג מעורפל מאד. הארץ, הלשון, הספרות, הדת, המנהגים הלאומיים — כל אלה אינם, לדבריהם, אלא אמצעים, שבהם משתמש החוש הלאומי, כדי לקיים את האומה; המטרה היא „הקיום". הארץ, הלשון, הספרות, הדת והמנהגים הם בחינת „תנאים חיצוניים", שיש בהם כדי לשפר ו„לפרנס" את חיי האומה; „חיי" האומה הם העיקר. קניני האומה אינם האוביקט של הרצון הלאומי, אינם הדברים הנחפצים; האובייקט של הרצון הוא „הקיום". מה פירושו איפוא של אותו הקיום, שהאומה נכספת אליו בגזירת הטבע? — כמה וכמה תורות לאומיות נבראו מן הערפל שבמושג זה.

ב. חפץ הקיום הלאומי, ככל החזיונות המיוחסים ל„נפש החברתית", אין לו מציאות אמתית אלא בנפש אישי האומה. המליצות „חיי החברה", „חיי המדינה", „חיי האומה" וכיוצא בהן מציינות פרוצסים ידועים המתהוים על־ידי אישים ידועים ובתוך נפשם של אישים ידועים, המשותפים שתוף חברתי, מדיני, לאומי וכיוצא בזה. כי רק האישים, הפרטים, חיים חיים ריאליים, ולפיכך גם נושאי הנפש החברתית הם רק האישים, שמהם החברה מצטרפת. אמנם, מתוך הצירוף החברתי נולדים על־ידי מין „סינתיזה יוצרת" מומנטים חדשים, שאין להם שורש בחיי האיש הבודד. אבל גם נושאי המומנטים החברתיים הללו אינם סוף־סוף אלא האישים החיים חיי חברה, ורק בהם יש להם מציאות אמתית. ואם רוצים אנו לעמוד על טיבו של חפץ הקיום הלאומי, צריכים אנו בעל־כרחנו לנתח את הרגשותיו של הפרט ולגלות בהן את היסודות הלאומיים, שמהם מצטרף החפץ הזה.

ליסוד הלאומי שבנפש הפרט קורא אחד־העם בשם הכללי „רגש לאומי". את הרגש הלאומי חושב הוא, ואלה שקבלו ממנו, לאינסטינקט. הרגש הלאומי פועל באדם שלא מדעתו, כדרך אינסטינקט, ויש שהוא בא לידי מלחמה עם ההכרה. בשם אינסטינקט נקראת בביאולוגיה סגולה טבועה בנפש בעל־החי, שאינה תלויה בנסיון ושפועלת בו גם בלי השתתפות ההכרה. תורת־החיים המודרנית מבארת את התיצרות האינסטינקט בעזרת הירושה הטבעית. האינסטינקט הוא על־פי דארווין פרי הצטברות סגולות ארעיות, שניתנו במקרה לאישים ידועים מבני המין ושהיתה בהן תועלת ידועה לקיומם; הסגולות הללו, שהכריעו את כף מלחמת הקיום לטובת בעליהן, הלכו ונצטברו מדור לדור עד שנעשו לסגולה חשובה ומסוימת — לאינסטינקט. אחד־העם חושב את הרגש הלאומי לאינסטינקט במובן זה. במקום אחד הוא מרמז גם על הביאור הדארוויניסטי של אופן התהוותו: הרגש הלאומי בא לאדם, לדעתו, בירושה מאבותיו („על פרשת דרכים", חלק א', מהדורה שניה, עמוד 127).

והנה אָמנם אין ספק, שהרבּה סגולות טבועות בּאָדם מלידה, וביניהן יש כּאלה, שנחלן מן החברה, כּלומר, מאבותיו ואבות־אבותיו, שקנו להם את הסגולות הללו מתּוך חיי החברה. ולא עוד, אלא שעצם הנטיה לחיי חברה טבועה בּאָדם מלידה. „האָדם הוא חיה חברתית“, כּבר הורה קדמון. ולא זו בלבד, אלא שיש סגולות ונטיות, שאָדם נוחל מחברה מסוימת, ממעמד, מאומה וכיוצא בזה. אבל כּל הסגולות והנטיות הללו הן דברים שבּאופי ותכונה, הטבועים בּאָדם בּתור הכּנות ושאיפות עמומות, שאין בּהן דמות וצביון. את הרגש הלאומי אי־אפשר לחשוב בּין הסגולות האינסטינקטיביות הללו. דבר זה יוצא מעצם הגדרתו. הרגש הלאומי הלא אינו הרגל, אינו מומנט של תּכונה ואופי, אינו שאיפה עמומה שבּנפש. בּשם רגש לאומי אָנו מסמנים רגש של דבקות, שאָדם מרגיש בּיחס לקבוץ מסוים וקבוע של בּני־אָדם המצורפים לאומה. הציור „אומה“ (או „שבט“ וכיוצא בזה) מורכּב מציורים היסטוריים, תּרבּותיים, גיאוגרפיים ומדיניים מסוימים. אפילו הנטיביסמוס היותר קיצוני לא יניח, שציור מורכּב כּזה נטוע בּאָדם בּידי הטבע. יש, אָמנם, רשות ידועה לקרוא לרגש הלאומי בּשם אינסטינקט דרך השאָלה, אבל אין להמשך אחרי השאָלה זו ולשכּוח בּגללה את אָפיו האמתּי של הרגש הנדון. בּיסודו של הרגש הלאומי מונח האינסטינקט החברתי. אינסטינקט זה הוא הכּנה ידועה בּנפש האָדם (כּבנפש כּל בּעל־חי חברתי), שאיפה עמומה להתחבר עם הבּריות, שנבראו בּצלמו. אולם רגש זה הוא בּחינת חומר היולי, המוכן לקבּל צורה בּדפוסם של חיי החברה. תּנאי מלחמת הקיום גרמו לכך, שבּני אָדם לא התאחדו לחברה אחת, אלא לחברות שונות ונפרדות זו מזו. מתּוך חיי השותּפות נולדו בּכל חברה וחברה צורות־חיים מיוחדות, שקשרו יחד את אישי אותה החברה ונמסרו בּירושה מדור לדור. נולדה לשון משותּפה, הרגלים ומנהגים ומוסדות חברתיים משותּפים. בּמדה שהחיים הולכים ומתעשרים ומתגוונים, בּה בּמדה הולך ומתרבּה כּחן של צורות־החיים המשותּפות הללו. על המטרה החמרית של ההתחברות (מלחמת הקיום) ועל הקנינים החמריים, שהם היסודות הראשונים והקדומים של ההתחברות, נוספים בּהמשך הזמן מומנטים רוחניים, תּרבּותיים והיסטוריים. הגורמים המאחדים את אישי החברה מבּפנים ומיחדים אותם מבּחוץ הולכים ומתחזקים. כּך קובעת הצורה ההיסטורית של החברה דמות וצורה לרגש החברתי־האנתּרופולוגי, שניתּן לאָדם מאת הטבע: לא לכל הנברא בּצלם הוא מתיחס בּמדה שוה, אלא ביחוד לאלה הדומים לו בּיותר, המשותּפים עמו שתּוף קנינים, ערכים ותולדה. ולפי השתּנות צורתה של החברה משתּנית גם צורתו של הרגש החברתי. בּנפש הפּרא, החי בּמחנה של פּראים, הרגש החברתי לובש צורה של התקשרות אל המחנה; בּנפש האָדם החי חיי שבט הוא לובש צורת רגש שבטי; בּנפש האָדם היושב בּתוך עמו — צורת רגש לאומי. קבע זה של צורת החברה כּרוך בּקבע של חברה היסטורית

ידועה. על־ידי חיי החברה אָדם מתקשר לא אל מחנה סתם, אל שבט סתם או אל אומה סתם, אלא אל מחנה ושבט פלוני או אומה פלונית. קבע היסטורי זה מצדו תלוי לא לבד בגורמים תרבותיים, אלא גם בגורמים מ ד י נ י י ם , הקובעים גבולות הרגש החברתי וכחם גדול לרחק ולקרב. — הרגש הלאומי הוא איפוא פרי ההזדווגות הטבעית והמתמידה של ההויה הלאומית עם האינסטינקט החברתי של האָדם. על־ידי הזדווגות זו כחו גדול לפעול בנפש האָדם פעולה בלתי־הכרתית, מעין פעולת אינסטינקט, ומטעם זה מותר לכנותו בשם רגש אינסטינקטיבי בדרך השאָלה, כאָמור. אבל יש להבחין בו בין שני מומנטים: מומנט ט ב ע י — הרגש החברתי־האנושי (האַנתרופולוגי), המונח בחינת הכנה ביסודו, ומומנט נ ק נ ה — המטבע הלאומית, שבה נטבע הרגש החברתי בדפוסה של חברה לאומית. הרגש הלאומי, גם במדרגתו היותר נמוכה, גם בצורה היותר פרימיטיבית, שבה הוא מתגלם בנפש האיש ההמוני ביותר, כבר כולל ציורים, שאין אָדם יכול לקבלם מידי הטבע. את צירופי־הקולות של לשון־אמו, את אנשי־כפרו וכיוצא באלה אין אָדם יכול להכיר ולאהוב במצות הטבע. התאוה המינית הרי תאוה טבעית היא בודאי. אבל אהבה לפלונית בת פלוני אינה נטועה בשום אָדם בידי הטבע.

אם כן, הרגש הלאומי, עד כמה שיש בו קבע, היינו — עד כמה שהוא כולל יחס לחברה היסטורית מסוימה ואינו נתפס בתור הכנה אַנתרופולוגית כללית לבד, אינו רגש טבעי, אלא רגש נקנה. טבעי אפשר לקרוא לו רק במובן זה: מטבע האָדם בתור בריה חברתית, שכשהוא מתגדל בתוך חברה מסוימת, הוא מתקשר ביחוד לחברה זו; לפיכך טבעי הוא הדבר לאָדם המתגדל בתוך חברה לאומית מסוימת להרגיש אליה רגש לאומי מיוחד.

ג. אָמנם, יש בין המומנטים, שמהם מצטרפת ההויה הלאומית, מומנט אחד, המקרב במדה ידועה אל השכל את הדעה, שהרגש הלאומי הוא רגש טבעי. המומנט הזה הוא ה ק ו ר ב ה ה ג ז ע י ת . על־ידי חיי שותפות במשך דורות נקבעת בלב אישי האומה הדעה, שיש ביניהם קורבת־דם, ויש גם שהם מיחסים את עצמם על אָב אחד. רגש־של־קורבה זה אינו משועבד, לכאורה, לחיים החברתיים. כרגש אהבת־אָבות וכבוד־אָבות, כך גם רגש זה אינו מותנה דוקא על־ידי שתוף־חיים. גם אָדם שנתרחק מאומתו ונתגדל בתוך סביבה לאומית זרה — עדיין קשור קשר פיזיאולוגי עם בני אומתו ועדיין הוא עשוי להרגיש רגש של אַחוה ודבקות ידועה לבני אומתו. „קול הדם" הזה שברגש הלאומי הוא שנותן לו מראית־עין של רגש טבעי. אָמנם, טבעי במובן אינסטינקט איננו גם בבחינה זו. שהרי סוף־סוף בתור רגש של אַחוה ביחס ל א ו מ ה — ההיסטוריה, ולא הטבע, קובעת בו צורה. אבל טבעי הוא במובן זה, שאינו תלוי בחברה ובחנוך על ברכיה, אלא בא, כביכול, לאָדם יחד עם

דמו מאבותיו. את הרגש הלאומי במובן זה, מכיון שאינו ניתן על־ידי החנוך הלאומי, אין גם טמיעה לאומית יכולה לעקור.

ולא זו בלבד. האומה היא קבוץ, שנוצר באופן היסטורי. לאישי האומה יש עבר משותף, הם מאוחדים על־ידי שותפות־תולדה פחות או יותר מוכרת. והנה השותפות ההיסטורית הזאת אף היא נקנית לאדם על־ידי לידתו, על־ידי היחס המשפחתי לאומה. מי שנולד לאבות השייכים לאיזו אומה שותף הוא ממילא בתולדתה של אותה אומה. היחס אל העבר ההיסטורי כרוך הוא איפוא ביחס הגזעי, וכמוהו אף הוא אינו תלוי בחברה, מאחר שאינו ניתן ואינו נעקר על־ידי החנוך החברתי.

אולם אם נשים לב, לאיזו תכלית אנו דנים פה ברגש הלאומי, נראה, שלענינינו המומנט הנזכר אינו מעלה ואינו מוריד. את הרגש הלאומי אנו בוחנים, כדי לגלות בו את שרשי חפץ הקיום של האומה. הרגש הלאומי מענין אותנו איפוא עד כמה שמתבטא בו חפצו של האדם, שאישים ידועים ימשיכו את קיומם בתור חברה לאומית ושגם הוא יהיה שותף עמהם בקיום זה. והנה רגש האחוה הפיזיאולוגית־ההיסטורית ביחס לאומה לא לבד שאינו כולל, כשהוא לעצמו, את הרצון ההוא, אלא אף אינו גורר אחריו על־פי טבע מהותו מצד עצמו את הרצון ההוא. בזה הגענו לסעיף העיקרי השני של שאלתנו — לבירור מושג הקיום הלאומי.

המלה „קיום", כשתנשא על הקבוץ, אין פירושה אלא: היות אישים ידועים חיים בתוך יסודות־הויה ידועים, המצרפים אותם לקבוץ. כשאנו אומרים, למשל, על המדינה, שהיא קיימת, רצוננו לאמר, שבני־אדם ידועים מאוחדים ועומדים תחת שלטון אחד, חיים ברשות חוקים משותפים, יוצאים למלחמה ועושים שלום עם בני־אדם אחרים בתור אגודה אחת, וכיוצא בזה. מלוא התפקידים החברתיים, חיי אישי־הקבוץ בתוך אותם יסודות ההויה, ששתופם מאחד אותם מבפנים ומיחד אותם כלפי חוץ ועושה אותם לחטיבה אחת — אלה הם גופי קיומו של הקבוץ. בחיי היחיד מקבילים להם לא התנאים החיצוניים של הקיום, אלא כל אותם הפרוצסים הפיזיאולוגיים והפסיכולוגיים, שהם עצם חייו של האיש. במובן קבוצי מדויק זה צריך לתפוס את כל מושגי הקיום והחדלון גם ביחס לחברה הנקראת אומה. האומה (הנורמאלית) היא קבוץ של בני־אדם מאוחדים על־ידי לשון משותפת (המומנט הלשוני), שנתיצרה ביניהם מתוך התחברות רצופה במשך דורות (המומנט ההיסטורי), ועל־ידי הכרת אחוה משפחתית (המומנט הגזעי). על המומנטים האלה אפשר להוסיף עוד שתוף ארץ, ספרות, מנהגים ודת, וגם שתוף טפוס גופני ותכונות רוחניות. קיום האומה פירושו: היות בני־אדם ידועים מאוחדים על־ידי צורות־החיים הנקראות לאומיות; כליון האומה — חדלם להיות מאוחדים על־ידי אלה. ואם זה פירושו של הקיום הלאומי, חפץ הקיום הלאומי אין פירושו אלא: הרצון שבלב אדם להיות שותף עם בני־

אָדם אחרים ביסודות־חיים לאומיים, והרצון, שהשותפות ביסודות החיים, המאחדת אישיה של אומה ידועה, לא תחדל. חפץ הקיום של האומה אינו אלא הרצון המשותף לאישים ידועים לחיות יחד בתוך יסודות־ההויה, שנרכשו ונוצרו על־ידיהם בעקב ההתחברות הלאומית.

והנה דבר זה מובן מאליו, שאין אָדם רוצה במציאותו של איזה דבר ובהתמדת קיומו, אלא אם הוא בעיניו באיזו בחינה שהיא במדרגת ערך, אישי או מוסרי־כללי. גם כדי שאָדם יהיה נכסף אל השותפות הלאומית וכדי שיהיה לו חפץ בהתמדת מציאותה, צריך שהשותפות הזאת תהיה בעיניו באיזו בחינה שהיא ערך. אולם הכוסף לשותפות הלאומית אינו כוסף טבעי, כמו שבררנו למעלה. אין הטבע יכול לנטוע באָדם דבקות בלשון ידועה, בארץ ידועה, בספרות, במנהגים, בדת ידועים. השותפות הלאומית אינה נעשית איפוא ערך בשביל האָדם אלא בכֹח החיים החברתיים, המקשרים את האָדם אל יסודות־החיים של הקבוץ הלאומי, או לפעמים גם בכח הערכה מוסרית מיוחדת. ואם כן, חפץ הקיום הלאומי אין לו שורש טבעי, אלא חברתי. כי אותו המומנט שאינו תלוי בהשפעת החיים החברתיים, היינו: היחוס הגזעי (ושותפות העבר הכרוכה בו), אינו גורר אחריו את התשוקה אל שותפות התרבות הלאומית ואל המשכת השותפות הזאת. אָדם המתיחס על־פי מוצאו על איזה עם, אם אינו מכיר את לשונו וארצו, ספרותו ודתו, תולדותיו ודרכי־חייו של אותו העם, איך יהיה דבק בהן ומשתוקק אליהן? היחוס הגזעי, כשהוא לעצמו, והשותפות בעברו של הגזע, כשהיא לעצמה, אינם מקשרים את האָדם ליסודות החיים של הגזע ואינם עושים אותם לערכים בשבילו, באופן שבכח היחוס הגזעי ושותפות העבר, כשהם לעצמם, יהיה נכסף אליהם וחפץ לחיות בהם או רוצה בהתמדתם. ואם „קיום לאומי" פירושו: היות בני־אָדם חיים בשותפות של קנינים לאומיים, הרי שהיחוס הגזעי ושותפות העבר, כשהם לעצמם, אין בהם יסוד של חפץ קיום לאומי.

ולא יתכן לאמר, כי הקיום הלאומי, שאָדם נכסף אליו בתוקף היחוס הגזעי בלבד, הוא קיום, שאינו מוגדר על־ידי שותפות בערכי־תרבות לאומיים. אם אתה מוציא מן השותפות הלאומית את כל יסודות־החיים החברתיים, שבהם אישי האומה חיים בפועל: את הלשון, הארץ, הספרות וכו׳, היינו, את כל הקנינים החמריים והרוחניים, ששתופם מקשר את האישים לחברה חיה, — לא ישאר אלא יסוד העבר בלבד: הקורבה הגזעית והיחס אל העבר הכרוך בה. „הקיום הלאומי" בהפשטו מכל יסודות־ההויה הלאומיים פירושו: היות בני־אָדם ידועים נבדלים הבדל גזע משאר בני־אָדם ומתחתנים בינם לבין עצמם לבד והיותם על־ידי זה בעלי עבר משותף. והנה אם נצייר לנו בדמיוננו בני אומה פזורה, שנטמעו טמיעה תרבותית גמורה ומוחלטת בבני עם אחר או עמים אחרים, שבתוכם הם יושבים, אלא שנזהרו בכל זאת

מלהתחתן עם העמים האלה והתחתנו רק בינם לבין עצמם, באופן ששמרו על טהרת גזעם ונשארו חטיבה גזעית, וממילא גם תולדתית, מיוחדת למרות טמיעתם, — נוכל, אמנם, לאמר במובן ידוע, שהאומה ההיא עדיין „קיימת" בעולם. סופרינו הלאומיים, הרגילים לחשוב לשון וארץ, דת וספרות ומנהגים וכו', היינו — כל ערכי־תרבות וצורות־חיים חברתיות, לאמצעים שיש בהם „לשמור" על „קיום האומה", מתכוונים — בכוונה מעורפלת — ל„קיום" במובן האמור: קיום של קבוץ מחובר על־ידי שתוף גזע ועבר ומובדל על־ידי שתוף זה מבני אדם אחרים. חפץ הקיום הלאומי למובנם זה פירושו איפוא: הרצון להתמדת ההתבדלות הגזעית וההיסטורית. חפץ זה נדמה להם ל„טבעי", כלומר, לחפץ, שאין מקורו בערכי תרבות וביסודות־החיים החברתיים, מפני שה„קיום" המכוון הוא קיום ערטילאי, קיום שהופשט מכל צורת־חיים תרבותית והועמד על הגזע בלבד. אולם די לנו להעמיד את המלים השאולות מן הביאולוגיה, כגון „קיום" ו„חפץ הקיום" ודומיהן, על המשמעות הנכונה והמדויקת, שיש להן בשעה שהן נשאות על חברה, כדי לראות מיד, שחפץ קיום לאומי ערטילאי כזה לא רק „טבעי" (במובן אינסטינקט) איננו, אלא שאינו מצוי כלל וכלל אצל אדם נורמאלי. לשום אדם נורמאלי אין התבדלות הגזע, שעליו הוא מתיחס, כשהיא לעצמה, ערך, ושום אדם נורמאלי אין לו חפץ בהתמדתה. הכרת היחוס הגזעי עשויה אולי להוליד בלב אדם רגש של קורבה לבני הגזע, אבל אינו כולל את הרצון להשאר בתוך התבדלות זו (להתחתן רק עם אותו הגזע) או את הרצון, שהתבדלות זו תמשך להבא, כלומר: אינו כולל את חפץ־הקיום של הגזע. ועל אחת כמה וכמה שאין מין רצון כזה „אינסטינקט" עז, החותך חיי איש או חברה. וכן אין היחס אל העבר הלאומי, הכרוך ביחס הגזעי, מוליד בלב האדם הנורמאלי את הרצון להמשיך את שותפות הגזע והתולדה עם בני־אדם אחרים, אם אין שום אינטרס תרבותי (מוסרי או חמרי) מקשר אותו אליהם. העובדה, שלפנים היה יסוד תרבותי לשותפות החיים, אינה נותנת טעם לשותפות בהווה ובעתיד. ההתבדלות הגזעית יכולה להחשב היא גופה ערך, אם הגזע נחשב בעיני האדם לנושא סגולות מיוחדות, אם הוא נחשב, למשל, לגזע נבחר או אפילו רק למיוחד במינו בתור יוצר תרבות. במקרה זה אפשר, שאדם יחפוץ בקיום הגזע בתור חטיבה מיוחדת. אבל במקרה ההוא מקור חפץ ה„קיום" של הגזע הוא לא היחס המשפחתי, כשהוא לעצמו, אלא הערכת הגזע, שאדם מקבל אותה מן החברה שהוא חי בה או מעלה אותה מדעתה — הערכה הכוללת כבר אינטרס תרבותי. שהרי אם הערכה זו שלילית היא, אין בכח היחוס הגזעי להוליד את הרצון להתאחד עם הגזע או את הרצון בקיומו. דניאל דירונדה, כשנודע לו, שהוא יהודי, מרגיש קודם כל צער ועלבון, מפני שבחברה, שבה נתגדל, היחס על הגזע היהודי נחשב לחרפה. רק השפעות מוסריות מיוחדות יכולות לעקור מלבו את הרגש הזה ואף להשיב אותו אל עמו.

ד. היוצא מכל האמור הוא: הרגש הלאומי, עד כמה שהוא כולל את חפץ הקיום הלאומי, אינו נטוע באישי האומה על־ידי הטבע וגם אינו נובע מתוך היחס הפיזיאולוגי שביניהם, אלא מתוך שותפותם בחיי תרבות לאומית.

התפשטות הדעה על־דבר מקורו ה„טבעי" של הרגש הלאומי בין סופרינו הלאומיים היא חזיון פסיכולוגי מעניין מאין כמוהו. בתולדות העמים הבריאים, שהרגש הלאומי של בניהם הוא רגש נורמאלי באמת, אנו מוצאים, שהתגלות פעולתו של הרגש הזה בחיים היא בלתי־מסוימת ותלויה בהמון סבות היסטוריות. עמים רבים (כגון היונים הקדמונים, האיטלקים, האשכנזים ועוד) נפלגו לשבטים שונים, שהיו נלחמים זה בזה, מבלי שמנעם מזה האינסטינקט הלאומי הטבעי. בני עמים אחרים (כגון האוקראינים בימינו) נבוכים ואינם יכולים להגביל גבולות אומתם, מבלי שיורם הטבע, למי צריך להתיחס הרגש הלאומי שבלבם. אולם הכרת אחדות מוצקה ומסוימת, המאחדת בני־אדם פזורים בכל הארצות ומדברים בשבעים לשון, מתבארת, לדעת סופרינו הלאומיים, באופן פשוט מתוך הנחת אותו הרגש הלאומי ה„טבעי" שבלב כל עם נורמאלי. ולא עוד, אלא שרגש לאומי זה נחשב בעיניהם לכח ראשוני עצום, שיש בו כדי לבאר — בתור סבה ראשונה — את כל חזיונות ההיסטוריה העברית*. באמת, דוקא מפני שהרגש הלאומי של היהודים הוא בלתי־נורמאלי ביותר ורחוק ביותר מן „הטבע", טעו לחשוב, שהוא רגש טבעי, ראשוני. הרגש הלאומי של העברי הקדמון, זה שנברא מתוך

* כדאי להביא כאן דוגמה אחת אפיית ובולטת ביותר: ב„השלח" כרך י"א דן הד"ר י. טהון (במאמרו „חוקים היסטוריים") בשאלה: מפני מה יצאו בימי־הבינים „המונים מאחינו להריגה ולבם שמח ופיהם מלא שירה"? ההיסטוריה הראציונאלית אומרת, „כי אמונת אבותיהם היא שנתנה אותה השמחה בלבם" ואת הכח והעוז לצאת לשריפה. אבל הספר זה אינו מניח את דעת הד"ר הנכבד. „האמונה? הן האמונה היא מין הכרה, השקפה על החיים והעולם — — האמונה דומה מאיזה צד להכרה פילוסופית". כלום יתכן, שאותם ההמונים, „שאין אנו יודעים אפילו, אם היו מלומדים כל־כך", נתפעלו במדה מרובה כל־כך מן האמת הדתית, „עד שהקריבו לה את נפשם לקרבן?" הד"ר טהון מציע איפוא לחדור „עמוק עמוק לתוך נפשו של ההמון הזה". ואם נעשה זאת — אומר הוא — נגלה שם „איזה רגש חזק, בלתי מוחש — את הרגש הלאומי", ואז נחליט ממילא, שההמונים היו „לאומיים לא ביודעים אלא בלא יודעים". ומכיון שהלאומיות היתה בימים ההם כרוכה בדת, „על כן יצאו לשריפה באותה שמחה". — לכאורה, אפשר היה לשאול: כלום האמונה היא רק „מין הכרה" וכו' ולא רגש שבלב, רגש „טבעי" לאדם, לא פחות מן הרגש הלאומי? כלום לא הרעישו תנועות דתיות את ההמונים מאז ומעולם? כלום לא היתה ההתלהבות הדתית, למשל, בימי ראשית צמיחת הנצרות עצומה ביחוד בין בני דלת העם? כלום לא העמידה הדת אצל כל העמים קדושים? כאלה וכאלה אפשר היה לשאול, אלמלי היה צריך לסתור את הדעה הזרה הזאת.

המציאות החברתית הנורמאלית, נתגלה אף הוא כדרך התגלותו בכל עם. אף הוא לא היה מסוים ועבר כמה גלגולים היסטוריים. גם ברגש זה אי־אפשר לטעות ולחשבו לרגש נטוע בלב העברי קודם יצירתו בידי הטבע: אצבעות ההיסטוריה ניכרות יותר מדי בברייתו. גם העברי הקדמון היה נבוך ולא ידע בדיוק, לאיזה קבוץ מתיחס אותו הרגש, שהיה בהמשך הדורות ל„רגש לאומי". גם אחרי שנתבדלו העברים לחטיבה מיוחדת משאר בני־שם, עוד היו נפרדים לשבטים. לעברי לא היה עדיין בתקופה ההיא רגש לאומי בעצם, אלא רגש שבטי. בזמן מאוחר, כשהמאורעות גרמו להתאחדות השבטים לאומה ובלב העברי התחיל להתיצר רגש לאומי, אנו רואים, שהרבה „עברים" נשארים מעבר לגבול הרגש הזה. בזכרון העם הצעיר נשמר זכר פירודו מאחיו אדום. למרות הכרת האחוה, החיה עוד בלב שני העמים, שנאה ופירוד שולטים בין האחים. „הלוא־אח עשו ליעקב, נאום־יהוה, ואהב את יעקב ואת־עשו שנאתי" — הרי אתה מוצא אחוה ושנאה בכתוב אחד. ולא זו בלבד. אחרי שכבר התאחדו כל שבטי ישראל אחוד לאומי־מדיני, לא חדל הפירוד ביניהם, וסוף־סוף נפלגה המדינה לשתים. ושוב אנו רואים מלחמת־אחים קשה וארוכה במשך הרבה דורות רצופים. ומי יודע, אם לא היה הפירוד המדיני מביא סוף־סוף לידי פירוד לאומי גמור? בכל אופן ברור, שכאן לא ה„טבע" אלא ההיסטוריה היתה יכולה להכריע, ההיסטוריה, שהיא נוטעת והיא עוקרת רגש לאומי. — תמונה שונה לגמרי אנו מוצאים בכנסת־ישראל שבגלות. גבולות האומה קבועים עתה בצמצום. אין שום אדם מפקפק, מי נחשב על האומה הישראלית ומי אינו נחשב עליה. הכרת אחדות לאומית בהירה שלטת בין אישי האומה. וכל זה דוקא בגלות, בשעה שלא היו לאומה לא לשון ולא ארץ שיתחמו את תחומיה. למרות מה שאין לעם לא ארץ ולא מדינה ולא לשון חיה, עדיין הכרה לאומית חיה בו ואישיו מאוחדים על־ידי רגש לאומי. רגש לאומי זה, שמצד אחד קבוע ומסוים הוא ואינו תלוי בשנויי ארץ ומדינה ולשון, ומצד שני אינו נזון מקרקע של חיים לאומיים נורמאליים, דומה כאילו ניתן בקומתו ובצביונו מידי הטבע ואין להיסטוריה ולגלגוליה ולטלטוליה שליטה בו. ועוד: העם מתקיים, אף־על־פי שאינו חי בתנאי־קיום נורמאליים של כל אומה: הוא חי בפזור וללא לשון חיה ונלחם על קיום זה, שאין בו שום מדה לאומית נורמאלית, מלחמה קשה ומרה. דומה באמת, כאילו העיקר הוא „הקיום הלאומי" וכל השאר הם „תנאים חיצוניים". אמנם, העם חושב, שהוא נלחם עם הסביבה הנכרית לשם אמונת אבותיו. אבל הלא דוקא בין היהודים, שנכרתה האמונה מלבם, התעוררה בזמן החדש התנועה הלאומית. — מתוך סבך כל החזיונות האלה יצאה תורת „הלאומיות הטבעית".

ה. אולם האם באמת יש לראות בחזיון המופלא, הנקרא „תולדות ישראל", את אצבע „הטבע"?

אם יש מקום לדבר על „טבעיות", הרי זה דוקא לא ביחס לישראל, שנשתמר בגלותו, אלא ביחס לאותם העמים, שנטמעו בגלותם. ההויה הלאומית של כל אומה היא פרי תנאי־חיים, המולידים אותה מאליה, בדרך הטבע. בני־אדם, החיים יחד במשך דורות, יוצרים קנינים משותפים, רוכשים רכוש משותף ורוקמים ביניהם רקמת אחדות נורמאלית, ההולכת ומתעשרת יחד עם התעשרות תרבותם. האומה הנורמאלית קיימת בכח טבע המציאות החברתית. היא יושבת בארצה, מפני שהיא קשורה בה קשר חמרי ורוחני. היא מדברת בלשונה, קודם כל מפני — שאינה יודעת לשון אחרת, מפני שטבע המציאות ההיסטורית שמה בפיה לשון זו. היא מחזיקה בדרכי־חייה, לומדת את ספרותה וכו', מפני שכל אלה ניתנו לה בדרך היסטורית על־ידי טבע המציאות החברתית. אישי האומה מתחתנים זה בזה, מפני שהשכנות הטריטוריאלית וכל הנובע ממנה גורמת לכך. וזה פירושה של מלחמת הקיום של כל אומה: מלחמה בעד שמירת רכושה, שבה תלויים חייה החמריים ודבקים ואחוזים חייה הרוחניים. מלחמת הקיום של אומה נורמאלית איננה איפוא מלחמה בטבע המציאות, אלא, להפך, מלחמה בעד טבע המציאות נגד בני־אדם הבאים לעקרה. זהו אפיה לא לבד של מלחמה מדינית, מלחמת חרב, אלא גם של מלחמה נגד השפעת עם זר. כשעם בא לכפות על חברו את תרבותו הרוחנית, הרי הוא רוצה לעקור את צורת חייו, שצמחה מאליה מתוך טבע המציאות, לנשל אותו מתרבותו, שגדלה יחד עמו, ולהלביש את חייו בעל־כרחם צורה חדשה. ונגד אונס־החיים הזה מתקוממת האומה המשועבדת. — אולם יש שבני אומה נתקים מתוך יסודות חייהם הלאומיים והמחיצות בינם ובין עמים אחרים נופלות. סבות מדיניות או כלכליות יכולות להכריח עם לנוד מארצו ולהתפזר בין עמים אחרים. וכן אפשר, שעם אחד יעלה על עם אחר, יכבוש את ארצו וישב בתוכו. ערבוב־עמים כזה בורא מציאות חברתית חדשה. שותפות־החיים, שקשרה קודם את אישי האומה ביניהם ועשתה אותם חטיבה תרבותית אחת ויחדה אותם מבני־אדם אחרים, — שותפות זו עצמה גורמת עכשיו, בתנאים החדשים, שיברא קשר בין בני האומות השונות שנזדמנו יחד ושהיחוד הקודם יבטל. בני האומה הזרה נקשרים לארץ החדשה קשר חמרי ורוחני, לומדים את לשון שכניהם ואת דרכי חייהם (או, אם כחם התרבותי גדול, משפיעים עליהם את לשונם ודרכי חייהם הם), מתחתנים בהם וכו'. טבע המציאות הלאומית החדשה הולכת ומוחקת לאט־לאט את עקבות המציאות הלאומית הישנה. קשרי האחדות הישנה הולכים ונתקים, קשרי אחדות חדשה הולכים ונבראים. ההתבוללות וההתמזגות נעשות מאליהן, מרצון, בדרך הטבע. כך מתבולל עם בחברו. בדרך זו אבדו מן העולם עמים רבים ובדרך

זו נבראו רוב עמי אירופה הצעירים. בריית אומה וכליון אומה תלויים איפוא בפרוצס אחד על־פי מהותו. טבע המציאות החברתית היא שיוצרת אומה והיא שגורמת כליה לאומה. עכוב מלאכותי של הטמיעה, במקום שהיא נובעת מטבע המציאות החברתית, הוא חזיון בלתי־נורמאלי וכרוך בסבות מיוחדות.

כשנתפזרה כנסת־ישראל בין האומות, הלכה גם היא, בספירת חייה החולוניים, בדרך שהלכה בה כל אומה, שיצאה בגולה. היהודים נאחזו ודבקו בארצות שבאו לתוכן, קבלו את לשונות שכניהם, את מלבושיהם, את מאכליהם ומשקאותיהם (עד כמה שלא התנגדה לזה הדת), את נימוסיהם וכו'. בטמיעה זו לבד יש כדי לבטל את הביאורים האיקונומיים או הטריטוריאליים, שרגילים לבאר בהם את השתמרות האומה העברית: עד כמה שהשפעת החיים האיקונומיים מגעת אָמנם נ ט מ ע ו גם היהודים בשכניהם כשאָר העמים. אלמלי, למשל, היתה הישיבה בהמונים צפופים הגורמת, הרי היתה שומרת את היהודים מטמיעה לשונית. היחודים שנתיחדה בהם כנסת־ישראל בגולה הם דוקא בספירה כזו, שאין לחיים האיקונומיים שליטה בהם. והתיחדות זו היתה נ ג ד טבע המציאות החברתית (האיקונומית, הטריטוריאלית וכו'), שדרשה מעם ישראל, כמו מכל עם בתנאים כאלה, טמיעה גמורה. מלחמת הקיום של ישראל היתה איפוא מ ל ח מ ה ש נ ל ח מ ה ה א ו מ ה ב ט ב ע ה מ צ י א ו ת. מלחמה כזו, שכמותה לא נלחם עוד שום עם, תלויה בעל־כרחך בגורם מיוחד. ואם לא נרצה לעקם את אמת־המדה ההיסטורית לשם איזו „שיטה" שהיא, נודה, שאת הגורם ההוא צריך לבקש באותם היסודות, שעליהם עמדה שותפות־החיים של כנסת־ישראל עד כמה שלא נטמעה. יש רשות להשתמש במליצה ולאמר, ש„חפץ הקיום הלאומי" גרם לכך. אבל פירוש המליצה הוא: חפץ אישי האומה להמשיך את חייהם ביסודות־חיים משותפים ידועים. דבקות האומה ביסודות ההם היא שגרמה לה ליחד מדור לעצמה, שלא להתחתן עם העמים שבארצם ישבה, להמשיך בנכר את החיים המיוחדים לה, שהיתה עדיין דבקה בהם למרות הטמיעה. בכח השפעתו של תוכן החיים המיוחדים הללו צריך לבקש את סבת ההתיחדות. התוכן ההוא היה — התרבות הרוחנית.

ד ו ב נ ו ב (ב„מכתבים על־דבר היהדות הישנה והחדשה") מבאר את השתמרות עם ישראל בגלותו בזה, שעוד בשבת האומה העברית על אדמתה נתבצר בחייה מקום חשוב ל ת ר ב ו ת ה ר ו ח נ י ת. תרבות דתית־מוסרית זו, שנושאיה היו הנביאים, תפסה בצירוף הכחות הלאומיים של עם ישראל מקום יותר גדול משתפסה אצל עמים אחרים ונעשתה כח משמר ומקיים גם כשכלו כחותיה החמריים של האומה. לפי זה רשאים היינו לחשוב, שאת דבקות האומה בתרבותה הרוחנית לצורותיה השונות, שלבשה במשך ההיס־טוריה, יחשוב דובנוב ל ס ב ת ה ס ב ו ת של קיום האומה בגולה. אולם

במקום זה אומר דובנוב: „במה התקיימה בעצם האומה הפזורה, חסרת הארץ וחסרת המדינה, במשך כל הדורות הללו? ביהדות המקראית, בדיסקיפלינה של התלמוד והרבנות, בהתבדלות הגיטו, באבטונומיה הפנימית, באמונה המשיחית בתחיה לאומית? כן, אבל כל אלה אינן אלא — צורות גלוייה של ההויה הלאומית, צורות חולפות ומשתנות לפי מהלך ההיסטוריה. אולם מקור כח־החיים של העם העברי הוא בזה, שבעברו את המדרגות הגזעית, התרבותית־הקדומה והארצית־המדינית של הלאומיות, כבר הספיק להתבצר במדרגה העליונה — הרוחנית או התרבותית־היסטורית, הספיק להתחזק בתור אומה רוחנית, החיה בכח „חפץ קיום" יסודי או מוכר" (מכתב א'). — הלקוי שבהשקפת דובנוב מתגלה כבר בזה, שהוא מונה גורמים שונים במדרגתם, כ„היהדות המקראית" ו„התבדלות הגיטו", בנשימה אחת. אולם הלקוי היסודי הוא זה, שגם לדעת דובנוב לא היתה התרבות הרוחנית בצורותיה ההיסטוריות השונות ה א ו ב י י ק ט של רצון האומה, ו„חפץ הקיום" לא היה הרצון לחיות בתרבות זו, והדבקות בתרבות זו לא היתה איפוא העלָה הראשונה לקיום האומה: אלא ה„קיום" בהפשטו מכל צורות הקיום החברתיות הוא גם לפי דובנוב תכלית לעצמה, שאליה שאפה האומה, והדבקות בצורות־התרבות, שבהן חיתה האומה, היתה רק בטויה של שאיפה זו בגלוייה החולפים. הלקוי הזה הוא אָב לכמה סעיפים בתורתו הלאומית של דובנוב, שלא פה המקום לעמוד עליהם.

ו. אולם כשאָנו אומרים, שהתרבות הרוחנית הניעה את האומה להתיחד ולהתקיים בתור חברה מיוחדת, עדיין לא הגבלנו את האמת ההיסטורית בדיוקה הגמור. סופרינו הלאומיים נוטים לגרוס „תרבות רוחנית" או „תרבות לאומית". כך מטעים דובנוב את הנוסחה „תרבות רוחנית" ו„אומה רוחנית", להוציא מלב אנשי־המסורה, הגורסים „תרבות ד ת י ת" ו„אומה ד ת י ת". אבל גם דעה זו היא עיקום האמת ההיסטורית לצורך „השיטה". אָמנם, יש בתרבות הרוחנית ובחייה של כנסת־ישראל בגולה יסודות לאומיים־חולוניים. אבל הלא אין ספק, שהיסוד ש ה ח ז י ק ו ק י י ם את כל התרבות הזאת וכל החיים האלה, היסוד שכח־השפעתו היה יחיד ומיוחד ושהוא היה סבת הקיום הלאומי והגלותי המיוחד של עם ישראל, היה היסוד ה ד ת י שבתרבותו הרוחנית. וראיה מכרעת לדבר: ש ל א ש מ ר ה ה א ו מ ה ה ע ב ר י ת ב ג ו ל ה מ ת ר ב ו ת ה ה ר ו ח נ י ת א ל א מ ה ש נ ת ק ד ש ב ק ד ו ש ת ה ד ת. העובדה הזאת, אם נלמד ממנה מה שיש ללמוד ממנה ולא נבוא לבאר אותה על דרך הדרש ולראות בה את להטיו של איזה „חוש קיום לאומי", מוכיחה בבירור, שהדבקות ביסודות הדתיים שבתרבותה היא שהניעה את האומה להתבדל משכניה נגד טבע המציאות.

מפני שהיתה האומה דבקה באמונתה ומפני שחפצה לחיות בה גם אחרי שנטרדה משאָר יסודות־חיה הלאומיים, לפיכך בנתה מחיצה בינה ובין שאר העולם ולא נתנה את הפרוצס הטבעי של הטמיעה לבוא לידי גמר. וסיוע לדבר: שהרי „תרבות רוחנית" היתה גם לעמים קדמונים אחרים, ולא עוד, אלא שבין העמים האלה היו כאלה, שתרבותם הרוחנית היתה עשירה לאין ערך מתרבות ישראל (כגון המצרים). ולעומת זה נשתנה ישראל משאר העמים בזה, שבתוכו צמחה אמונה, המקשרת לאומיות ואחדות־אלהים קשר פנימי ומכרזת ואומרת: שמע, ישראל, ה' אלהינו ה' אחד. אָמנם, אמונה זו היתה מתחילה רק נחלת חלק מן העם, נחלת אותו החלק, שממנו יצאו הנביאים. אבל אף ישראל שמגלות בבל ואילך אינו אלא „שארית ישראל", שהיתה אחרי החורבן ל„גוי גדול" — אותה השארית, שהיתה חזקה באמונת אחדותה *. ומכיון שאָנו מוצאים, שישראל נתיחד תחילה יחוד דתי ואחר־כך גם יחוד־גורל היסטורי, ומכיון שבהכרת העם היה היחוד הדתי ההוא תכלית יחודו ההיסטורי, — הדעת הישרה נותנת, שיחוד־גורלו ההיסטורי אינו בא אלא מתוך יחודו הדתי. אם כן, בשעה שאָנו דנים בשאלת סבת הקיום ויסוד הקיום של עם ישראל (ולא בשאלת ההגדרה הלאומית), חייבים אָנו לדקדק ולאמר, שהתרבות הרוחנית, שאָנו מתכוונים לה, היא בעצם התרבות הדתית; וחפץ הקיום פירושו: חפץ האומה לחיות בתרבותה הדתית.

ואל־נא תטעה אותנו התקוה לגאולה לאומית־מדינית, שטפח העם העברי בגלות, לחשוב (כמו שחושב אחד־העם), שחפץ קיום לאומי נורמאלי, חולוני, כחפץ הקיום של כל עם נורמאלי, היה בזמן מן הזמנים גורם עצמי להתיחדותו. אפילו בגלות בבל, שאָז היה הקשר עם העבר הלאומי־החולוני חי עדיין, לא היה הדבר כך. חפץ קיום לאומי נורמאלי הוא, כאָמור למעלה, חפץ אישי האומה לשמור על רכושם המשותף ועל הויתם החברתית המיוחדת להם. לחפץ־קיום כזה יש מקום כל זמן שהעם מוחזק בקניניו, כל זמן שהוא חי בהם. אבל משנעשתה ההויה החברתית המשותפת עבר ואישי האומה נרקמו לתוך הויה חברתית אחרת, שוב אינה דבר נכסף. זאת מוכיחות תולדות כל העמים. אומה אינה רוצה לגלות מארצה ולהחליף את לשונה. אבל משגלתה כבר ובניה נאחזו בארץ זרה ולמדו לשון זרה, כח המציאות החברתית הישנה הולך ובטל וסוף בני־בניה של אותה האומה, שילך ויכלה מלבם החפץ בהויה הלאומית, שחיו בה אבותיהם. אם נשתמר בלבם חפץ כזה, סימן, שבהויה הלאומית שבטלה יש כח מיוחד, כח, שאינו בא מטבע המציאות החברתית. וכל דבקות בחיים לאומיים, שאינה נובעת מטבע המציאות, אינה חפץ קיום לאומי באותה צורה, שאָנו מוצאים אותו אצל עם נורמאלי. — כי מה הן

---

* על השאלות ההיסטוריות הקשות, הכרוכות בכל הענין הזה, לא פה, כמובן, המקום לעמוד.

התקוות הלאומיות של גולי בבל, אם נפשוט מעליהן את הקדושה הדתית? הגולים קוו לשוב לארצם. והנה טבעי, נורמאלי היה הקשר שבין הארץ ובין דור ראשון לגלות, שעוד ראה בעיניו את הארץ ושאף את אוירה. אבל הדור שנולד בגלות — כלום היתה דבקותו בארץ זו טבעית, כדבקות איש במולדתו? נזכור־נא, שזו היתה ארץ שוממה בלי עם, ושבכל אופן לא דלת־העם, שנשארה בארץ, השפיעה על הגולה ומשכה אותה אליה. והתקוות המדיניות? שנאת־ישראל לא היתה עוד בארץ בימים ההם. היהודים נאחזו בארץ גלותם ורבים מהם עשו עושר והגיעו למשרות גבוהות. וטבע בני־אדם הוא, שכשהם יושבים שלוים באיזו ארץ, אין להם חפץ להתלקט יחד ולצאת מן הארץ ההיא לארץ שוממה בשביל ליסד להם שם מדינה לעצמם, רק מפני שגם אבותיהם היתה להם שם מדינה לעצמם. אם היה לגולי בבל חפץ כזה, לא היה זה אלא מפני שהמדינה והארץ שאליהן שאפו היה להן בעיניהם ערך מיוחד, לא כערך שיש בעיני בני־אדם לארץ ולמדינה החולוניות. שאיפת גולי בבל למדינה ולארץ לא היתה באמת גם מראשיתה שאיפה לאומית־חולונית. ומפני כן לא לבד קיום העם העברי בגלותו הארוכה, אלא גם שיבת־ציון גופה היא חזיון יחיד ומיוחד בתולדות האדם. ואלמלי שמו חוקרי תולדות ישראל לב לזה, שראשיתה של הפרובלימה היהודית נעוצה בגלות בבל, עוד לפני „מצוות עזרא“, היו נמנעים מהרבה דרשות בטלות.

ז. מימרה שגורה בפי רבים היא, שהדת שמרה את ישראל מכליון בגלות. ומטעם זה יש צורך מיוחד בדבר לעורר את הקורא, שלא יטעה לערבב את המסקנה המתחייבת מכל האמור למעלה עם מימרה זו במובנה הרגיל, לפי שאין ביניהן אלא דמיון של מלים בלבד.

קודם כל, כשאני אומר „דת“, אין אני מתכוון ל„מצוות עזרא“, לכל אותו משטר החוקים, שרגילים לציין במלה זו, אלא לאמונה הלאומית־המונותיאיס־טית, שרמזתי עליה למעלה. הדת המעשית עם המון מצוותיה לא היתה חי נושא את עצמו, אלא תוצאה טבעית ממצבו של ישראל בגולה בתור כנסיה דתית־לאומית. ובזה כרוך עוד דבר, והוא עיקר: מן האמור למעלה מתחייב, שאין ליחס לדת אותו התפקיד, שרגילים ליחס לה, היינו של **אמצעי** לשמירה (וזה מובן המימרה הנזכרת), אלא **שפעולתה היתה פעולת מניע ראשון**. הדת לא היתה האמצעי, שבו השתמשה האומה בבקשה (מדעת או מאינסטינקט) תחבולות להמשיך את קיומה ולהגן על עצמה בפני הסכנה הנשקפת לחייה. וכן לא היתה הדת **אחד** הכחות המקיימים את האומה בצד כח אחר, כגון „חפץ קיום לאומי טבעי“, או סגולה מיוחדת של „אומה רוחנית“, או איזה גורם חמרי או טריטוריאלי. אלא הדת היתה אותו היסוד התרבותי, שבו היתה האומה דבקה בכל דורות הגלות משעה שירדה

מנכסיה הלאומיים, ודבקותה זו הניעה אותה להתיחד משכניה. הדת היתה איפוא בכל דור ודור העלה הראשונה, האחת והיחידה, להתבדלות ישראל בגולה: הדת היתה המקור היחידי של רצונו הלאומי. על כח ראשוני זה נוספו, אָמנם, עוד גורמים ארעיים שונים, שהטביעו את חותמם על חיי ישראל בתקופות שונות. אבל אלמלא פעולתו של כח ראשון זה, לא היה ממילא מקום לפעולת הגורמים הארעיים. שאלמלא היה בישראל גורם פנימי, שעכב את הטמיעה הגמורה, לא היה שום גורם חיצוני יכול לעכבה. הסביבה הנכרית, שבאו לתוכה היהודים בצאתם בגולה, קלטה והטמיעה הרבה עמים ולא היה בה שום הכנה והכשרה מיוחדת לדחות דוקא את ישראל. להפך, הרבה עשתה הסביבה הזאת, כדי להכריח את ישראל להבלע בתוכה. ואם לא עלה הדבר בידה, אין זה אלא מפני דבקות האומה העברית באמונתה. שהרי אותם חלקי האומה, שעברו על אמונתם מאונס, נבלעו בגויים — למרות יחודיהם המעמדיים, הטריטוריאליים, הגזעיים, הפסי־כיים ושאר מיני היחודים הלאומיים, שמצאו ושהמציאו בנו חכמים.

ח. העומדת איפוא לאומיותנו על הדת? — לא. הדת אינה מומנט לאומי מהותי בכלל. יש אומות שונות בעלות דת אחת, ויש אומה אחת בעלת דתות שונות. אולם הדת היא הכח המקיים את לאומיותנו. מכיון שדת ישראל נתקשרה קשר פנימי עם לאומיותו, לפיכך גרמה הדת ללאומיות, בשעה שלזו לא היה כבר שום יסוד טבעי, שתשתמר יחד עמה. הדת, שערכה למאמינים בה ערך מוחלט וצוויה צווי מוחלט, לא בטל כחה עם בטול התנאים הטבעיים של המציאות הלאומית שגדלה מתוכה. ומכיון ששאר המומנטים הלאומיים, שדרכם להבטל עם בטול טבע המציאות הלאומית, נתקדשו בקדושת הדת, נשתמרו אף הם.

הויתנו הלאומית של עם ישראל בגולה אינה קיימת איפוא בכח סגולה ביאולוגית או פיזיאולוגית (יסוד כזה אין בכלל לשום הויה לאומית), וגם לא בכח טבע המציאות החברתית (כהויתן של אומות העולם), אלא בכח הדת, שהיא מקור רצונו הלאומי.

הכרה זו יסודית היא בשביל הבנת חיינו הלאומיים בעבר ובהווה.

מהכרה זו מתחייב קודם כל, שהדעה החושבת את הויתנו בגולה להויה לאומית־חולונית מיוחדת במינה, הקיימת אף היא באיזו בחינה שהיא קיום טבעי, כעין הויתן הלאומית של אומות העולם, היא דעה נפסדת ביסודה. ולפיכך כל חיוב הגלות, המתבסס על השקפה זו, בטל ממילא. מהכרה זו מתחייב להלן, שכל החושב, שאפשר למצוא „אמצעי" אחר תמידי או ארעי, שימלא מקום הדת בחורבנה (אבטונומיה, הזארגון וכיוצא באלו), אינו אלא

טועה. אָמנם, יסודות ידועים בדת המעשית היו משמשים אמצעי נגד הטמיעה, ולדת במובן זה יש חליפין. אבל הדת במובן אמונה, הדבקות הריליגיוזית, שקשרה את ישראל קשר חי וקיים עם תרבותו הלאומית, לא היתה האמצעי, אלא, כאָמור למעלה, מקור הרצון הלאומי. עם כליון האמונה סוף הרצון הלאומי שיכלה גם הוא, וממילא לא יהיה לא צורך ולא תועלת באמצעים. גם התנועה הלאומית, אף־על־פי שנתעוררה בין החפשים מאמונה ואף־על־פי שזרמים ידועים שבתוכה מתנגדים לאמונה ונלחמים בה, לא באָה אלא מכחה או מכח־כחה של האמונה.

מן ההכרה היסודית ההיא מתחייב גם כן, שהדעה המבססת על חורבן הדת בימינו מצד אחד את כליון הגלות ומצד שני את תקות הגאולה היא דעה נפסדת. בעלי דעה זו חושבים, שהדת (כוונתם לצורות הדת) היתה אמצעי לשמירת קיום האומה — אמצעי שאין לו חליפין, לדעתם, בגלות. עכשיו שחרבו צורות הדת, עתידה הגלות שתכלה מן העולם. אבל מניחים הם, שיש באומה רצון עצמי לקיום, חפץ קיום טבעי, שאינו נובע מן הדת (אלא, להפך, שהשתמש בדת למטרתו), ורצון זה מכריח את האומה, לכשתרגיש ותכיר בסכנת האבדון הכרוכה בחורבן הדת, להחיש לה מפלט לארץ־ישראל. אולם מי שהכיר, שהדת היתה לא רק אמצעי של שמירת הקיום, אלא גם, בתור אמונה, מקור חפץ הקיום של האומה, ילמד בהכרח מהנחת חורבן הדת לא את כליון הגלות בלבד, אלא את כליון האומה כולה. הלאומיות „הטבעית" היא מחסה־כזב. עם ישראל בלי אמונת ישראל הוא עם ככל העמים — ובדרך כל העמים שגלו מארצם ילך. התנועה הלאומית אינה אלא פרפורי־גסיסה. אם כן איפוא: כל שלילה לאומית, המתבססת על חורבן הדת, עקבית היא רק אם היא באָה ללמד שלילה גמורה ומוחלטת.

וממוצא דברי אלה יובן על־בוריו טעם הצמצום שצמצמתי במאמרי הקודם בשאלת שלילת הגלות, שהעמדתיה על שאלת תחית הגלות, להוציא את שאלת קיום הגלות. כי הנה השאלה על־דבר חורבן הדת היא שאלה קשה וחמורה מאין כמוה. מי יבוא ויכריע, אם באמת כבר בא קצה של האמונה או רק שעת־משבר עוברת עליה? שאלה זו ימים רחוקים יכריעו והיא „הלכתא למשיחא". ומכיון ששאלת קיום הגלות תלויה בפתרון שאלה זו, לפיכך גם היא שאלה ל„אחרית הימים". אולם כל מי שמאמין בתחית האומה על אדמתה, תחיה שלא ראינו דוגמתה בשום אומה ולשון, כבר הניח (הנחה הגיונית, אם גם יטעה לחשוב אחרת), שלפחות בתקופת התחיה עוד יהיה חי ופועל בעם אותו הכח שהִפְלָה אותו עד עכשיו מכל האומות — האמונה הדתית, לפי שמקור אחר לרצונת הלאומי של כנסת־ישראל שבגלות אָין. אם יש איפוא יסוד לתחיה הלאומית, הרי זה לא בבטול הדת ובטמיעה הכרוכה בה (על־ידי שיעוררו את „החוש הלאומי

הטבעי"), אלא בקיום הדת ובכח הלאומי הנובע ממנו. אם כן, התחיה הלאומית תלויה אף היא באותו הכח עצמו המקיים את האומה בגלותה, ואם יש יסוד לעבודה של תחית הארץ, יש ממילא יסוד גם לעבודה של תחית הגלות. כך קשור גורל התחיה הלאומית בארץ קשר פנימי בגורל הגלות. וכשאָנו דנים בשלילת הגלות ביחוסה אל התחיה ואל תקופת התחיה, בעל־כרחנו אָנו אומרים: שלילת תחית הגלות כוללת את שלילת הגאולה, ולהפך — חיוב הגאולה לא יצויר בלי חיוב תחית הגלות.

אָמנם, טרגי הוא מצבנו, מצבם של כל אלה שאמונה נכרתה מלבם ואין להם תקוה לשוב אליה עוד, אבל עדיין נפשם דבקה בכל אותו העולם הלאומי, היונק את כח־חייו מן האמונה. קשה לנו הרעיון, שלאומיותנו לא באָה אלא מכח־כחה של אמונה שאינה עוד בלבנו. מפני זה אָנו משתדלים למצוא יסוד אחר ללאומיותנו ובודים לנו „לאומיות טבעית" או „לאומיות רוחנית" וכיוצא בזה. אבל אם נגזר על עמנו מה שנגזר — כלום נבטל את רוע הגזירה על־ידי זה שנעלים עינינו מן האמת? ולעומת זה, אם יש לנו ריוח והצלה, רק הכרת מצבנו על אמתו תוכל להורותנו את הדרך אשר בה נלך.

ד"ר יעקב קלאצקין:

יובְלו שֶׁל עֵט

רשימה.

I

אפשר לחלק בין שני מיני סופרים.

יש סופרים שמלאכת הכתיבה אינה תפקיד בנשמתם, אינה צורך בה ואינה הנאָה לה, אלא כלי־שמוש הגון או שאינו הגון לתפקידים שבמחשבה או שבהרגשה, ויש סופרים שהכתיבה כשהיא לעצמה היא שורש בנשמתם, צורך בה והנאָה לה, והמחשבות וההרגשות משמשות כעין מצע לתפקיד הכתיבה. הסופרים מהמין הראשון מלאכת הכתיבה עבודה להם, ואינם נזקקים לה אלא מתּוך כפיה שבחומר הכבוש, מתּוך כפיפת תכנים שנתמלאָה סאָתם. הסופרים מהמין השני מלאכת הכתיבה שעשועים להם, אין בה משעבודו של תוכן מסוים ויש בה מחירות־מקרה ומקלות־משחק. ואם שעבוד בה, הרי זה שעבודו הפנימי של בולמוס הכתיבה כשהיא לעצמה.

ודאי יש גם בכתיבתם של אלו מדה יפה של רעיונות או רגשות, אבל דומה, לא באו הרעיונות והרגשות הללו אלא כדי לשרת את העט — ולא להפך. כאילו מלאך עומד על גבו של הסופר ומכה בו ואומר לו: כתוב. מה אכתוב? אין מחשבה מטרדת את מוחי, אין הרגשה סוערת בלבי. והמלאך כאילו דוחה בו ומשדלו בדברים: טבול־נא רק את קצה עטך בדיו שלפניך, וראית כמה רעיונות וכמה רגשות יעלה לך זה מתּהום הדיותה. וראה זה פלא: אך טבל הסופר, מיד ונתלים בעטו ושוטפים עם שטיפת הדיו צירופי מחשבות, שברי הרגשות, הרהורים, דמדומים, כה קלים, כה חלקים, זה רודף את זה וזה גורר את זה, פורחים וטסים פליטי־נשמה פזיזים ואין שעתּם פנויה: העט דוחה, דוחף.

וכאילו מחייך אותו המלאך הממונה על הכתיבה: לחנם היית מהסס ולחנם היית קובל, שאין לך מה לאמר, עכשיו בוא וראה את השפע שהשפעת. תּן אמון בקצה עטך. הוא כח־המוליד של נשמתך. עולמות תּלויים בו, אחוז בו, הפוך בו, והם יהיו נושרים מאליהם. אל תּחכה לתּוכן, שמא יתמהמה ושמא לא יבוא. זרז את עטך וכתוב.

ועל צד האמת, הדין עמו. צא ושער, כמה רשמים אתּה קולט יום־יום והם הולכים לאבוד, כמה מחשבות מפרפרות בך והן גוועות ומתות עד שהגיעו לידי חיים, כמה הרגשות מרשרשות בך והן מתמזמזות בזעזועיהן הראשונים;

הרי רשמי חברה, הרי רשמי מסע, פגישות, שיחות, ספורי־מעשיות, פתגמים, חדודים, הרי קריאה בספרים ובעתונים, ואתה סופג מתוכם מדעת ושלא־מדעת נחילים־נחילים של ניבים ואמרים, צלילים וציורים, ושלא בכוונה אתה תופס מתוך זמזומם את הד התכנים הכרוכים בהם, התכנים בשכבותיהם העליונות — צא ושער, כמה גדול בך סכום זה של מגעים ורפרופים, של טפלים ולואים, גררים וסרכים, של חמרי־חיים צבורים דרך־אגב, אבק מחשבות ואבק הרגשות, וכלום אין אתה חסר אלא מעט כשרון לפלוט מה שבלעת, כשרון ההורקה. ואם בעל עט אתה, גע בך בעטך, נער את עצמך, פרכס קצת את נשמתך — והטילה לך אוצרות־אוצרות, לתמהונך ולתמהון קוראיך.

אילו ניתן לכל אדם הכשרון להעלות על הנייר כל מה שהוא חש ורואה ויודע, כל הניירות שבעולם לא היו מספיקים. ועד שאנו מתפלאים על המון המאמרים והספרים שזכה להם סופר זה או זה, יש אולי להתפלא להפך על מעוט הכתיבה של בני־אדם.

II

כמדומני, התואר סופר בהוראתו הרגילה הוא כולל יותר מדי ומקיף יותר מדי ואין בו מדיוקה של הגדרה.

לכאורה, רק הסופר מהמין השני רשאי ליטול לו את השם: סופר. החושב שאינו כותב אלא כשהוא עמוס תוכן ולאחרי שבגרה בו המחשבה די־צרכה ובאה לתבוע זקה של בטוי והריהו נזהר בכל מלה שתהא מכוונת יפה לרעיון ומסרב לשלטונה של המלה, זה חושב המפרסם את מחשבתו בכתב, אבל אינו עדיין סופר. המשורר שאינו כותב אלא כשתוקף אותו רגש חזק ומאנסו לגאלו מתוך צער והנאה, זה משורר המשחרר רגשותיו עם כשהוא טובע להם צורה, אבל סופר עדיין אינו. זה וזה התוכן מוכן בתוכם וקודם לבטוי. ואילו הסופר במשמעו המדויק אינו כפות לחומר מן המוכן, מוכן בו הבטוי קודם לתוכן, מוכן ומזומן לפרנס את העט ולשמשו. הסופר אין לו החששות והפקפוקים של כבדי־מחשבה או טעוני־הרגשה, המחכים להשראת שכינה ואינם נהנים אלא מסוד צמצומה ומקפידים על חלול הקודש של כל חסר או יתר; הוא משרה עליו שכינתו בכל שעה שהוא צריך לה, הכשרתו אינה מוגבלת וכשרונו מציית לו תמיד, עט־תדיר לו. הוא יושב וכותב, כותב בכל מקום, כותב בכל זמן, והכל שוטף, נוזל. כותב הוא על הכל, כל המקצועות פתוחים לפניו ואין תחומים לכתיבתו, שכן הוא שואב מתוך חלל עולמה הגדול של הלשון ודולה ממנה בקלות, כלאחר־יד. סופר הוא.

אין הדברים נעקרים מנשמתו עקירת מעין ואינם כואבים לו, הם מפכים בנחת ואינם נתקלים בדרכם, אין בהם מיסורי קרב ולא משכרם, נאים הם ברבוי־גוניהם ונעימים בספוגיותם, שכן בעלם עומד ממעל להם, נוגע ואינו נוגע, עומד ומציץ מעבר להם, אומרם וכאילו אינם אומרם. בן־חורין הוא, סופר הוא.

ולכאורה, יש בסימנים הללו של מלאכת הכתיבה הרבה מסימני התפתחות והתקדמות. ראשיתה מלאכה וכל גידולה הוא תורת כלי, כלי־שמוש לצורך, והרי נשתחררה משעבודה בחינת מדרס לחומר, אמצעי לתוכן, ועמדה ברשות עצמה, כתיבה לשמה. והן זו הדרך המוליכה בהתפתחות הערכים לידי אמנות: ערכי־שמוש משתחררים מתפקיד הצורך שבהם ועולים לידי חירות של משחק.

ואף־על־פי־כן נוהגין הבריות לקרוא על סופר ממין זה את השם: זורנליסטן. והן הוא הסופר, רק־סופר.

•

ושוב אָנו למדים באותו חלוק.

הסופרים מהמין הראשון, הואיל והם כותבים מתוך נשמה מלאה לאחרי הריון וחבלי־לידה, דרכם שהם מחבבים את ילדי־רוחם ומטפלים בהם כמה טפולים, חסים על כל מה שכתבו וזוכרים מה שכתבו אפילו לפני הרבה שנים ורגילים לחזור על דבריהם הישנים ולהביא ציטטות מישל עצמם וחוששים לסתירה בין דברים שהשמיעו כבר ובין דברים שהם משמיעים עכשיו. כנגדם הסופרים מהמין השני אין בהם ביחסם לילדי־רוחם אותה מדת הקמצנות של אָב קפדן. יש להם רב והם פזרנים ודרכם לשכוח מה שכתבו ואינם חסים על הראשונות ואינם חוששים לסתירות, ואם לציטטות, חביבות עליהם — משל אחרים. הם עצמם נזונים ברֵיוח ומפרנסים את הקהל בהרוחה, חיים הם על העודף; כותבים יום־יום ואינם מתרוקנים לעולם. לפיכך הם הראויים לתואר: סופר. הם הקבועים במדור הספרות, הם קבועים בה והכל בה ארעי להם.

III

נחום סוקולוב — זה הסופר שבספרותנו, בהא הידיעה. נמנה הוא על המין השני. גדולה שעת הופעתו של סופר זה ויש בה משום פתיחה לתקופה חדשה.

בא סוקולוב, וכעין משא של כובד־רוח נשמט ונתגלגל מעל כתפי ספרותנו. הוא בא בספקו הקל, בפקחותו הקרירה, בבת־צחוקו החביבה, בהלצה טובה, בבדיחה יפה, ואפילו כשהוא בא וילקוטים־ילקוטים של ידיעות תלויים לו לאחוריו, אינו מכביד אותן עלינו ואינו מתגדר בהן, אלא נוטלן ומפזרן לנו ביד נדיבה, דרך רשול, והן הולכות ונבלעות מאליהן.

עומד הוא בראש עתונו וכותב יום־יום על הפרק, על המדינות, עומד ודורש על פוליטיקה כמומחה ומנוסה ונִבָּא לה עתידותיה, דן במאורעות השעה ובנשימה אחת גם על דברים העומדים ברומו של עולם. הכל גלוי ופרוש לפניו והכל מתברר ומתחוור ארוכות וקצרות בצורת שקלא־וטריא, בדעה מיושבת ובחכמה רבה; ומתחת לקו הוא יושב ומקיל ראש ומבדח אותנו בדברים של מה־בכך, בפטומי־מלים ובמלי־דבדיחותא, ומטעימנו כל הטעמים

של מיני תבלין וקנוחי־סעודה. אבל אם תבדוק יפה, אין בין המאמר הראשי והמדור התחתון אלא הקו. אף מאמריו חביבים עלינו כפיליטונים נאים. אין בהם מן הכבדות והחטטנות, מן הנפוח וההתנפחות של המאמר בנוסחו הישן. אין הם קובעים מסמרות, אינם גוזרים גזירות ואינם רואים להם חובה לעמוד תמיד על דעתם. על כן קורת־רוח של פיליטון מרחפת על־פני מאמריו, גם כשהם עוסקים בשאלות קשות ומסובכות; ואפילו בשאלות מרות ומעציבות. בחינת שיחות הם, שיחות בין הסופר והקורא. ואין הם מיגעים את הקורא, כשם שאינם מיגעים את הסופר.

עתים ויצרו של תלמיד־חכם קופץ עליו והוא נכשל בהתהדרות של למדנות, אבל מיד והוא מכפר על חטאו ומפייסנו בדברים המקילים דעתו של אדם.

בא סוקולוב — וכמו הוקלה נשימתה של ספרותנו.

אין לנו, חוץ משלום־עליכם, סופר כסוקולוב, שהביא לקורא העברי הנאה מרובה כל־כך. כל יום עמד לפניו ודרש, דרש על הכל, ומעולם לא העליב אותו ומעולם לא זרק בו מרה. תמיד עמד לפניו להנותו. תמיד נזהר היה בכבודו של הצבור. תמיד חביב היה. אף כשהגיע פעמים להטיף לו מוסר, לא דבר אתו קשות, אלא הסביר לו, באר לו, לא בא עליו מימיו בטענות ובתוכחות, לא קבל עליו ולא תבע ממנו, לא תבע אפילו כשנראה היה כתובע. Studio sine ira. למה ההתרגזות? על שום מה אתם מתמרמרים, רבותי? כל דבר ספקו עמו, כל דבר יש לו פנים לכאן ולכאן. הכל ענין ללמוד מתוכו, הכל ענין לכתוב עליו, אבל להתרגזות מה זו עושה? מי רשאי להתפאר: לי האמת ולי הודאי?

הסופר — הוא מבין הכל וסולח לכל; אף לו לעצמו.

תוהים אנו נבוכים: מה טיבו, מה אפיו? פובליציסטן? הן ולאו. חקרן? הן ולאו. היסטוריון? הן ולאו. פיליטוניסטן? הן ולאו. כולם ביחד — כולי האי, היתכן? על כל השאלות הללו אין להשיב אלא תשובה קצרה: סופר הוא. סופר בהוראה האמורה, מהמין השני. ואם התואר הרגיל זורנליסטן נוח לך יותר, עליך להוסיף: מן המצוינים שבחבורה זו וקשה למצוא דוגמתו גם בספרות של אומות־העולם.

תוהים אנו ותמהים: רבוי סגנונים זה, סגנוני דורות שונים, סגנוני עולמות שונים, מהיכן בא לו? אפשר נשמה אחת ומאה סגנונים לה? אבל זה כחו של הסופר מהמין השני. בקי הוא בסגנונים, כשם שהוא בקי בידיעות אחרות. וכלום נשמה אחת לסופר?

יש מתפלאים: פקח זה — אדם מתון. מתון זה, שבת־צחוק קרירה־רשלנית מלוה את דבריו והיא חנו, כמה גדול כשרונו גם בפתוס. אבל זה כחו של הסופר מהמין השני. בקי הוא ויודע בכחל ושרק של אמנות הפתוס, כשם שהוא בקי ויודע בסממנים אחרים.

אף־על־פי־כן אתה מוצא טרגידיה מיוחדה בחייו של הסופר־הידען מרובה־הכשרונות, מרובה־הצדדים ומרובה־הנטיות. לקוי הוא ברבוי ומחוסר הוא כשרון אחד, היחוד, הצמצום, אחדות הצדדים ואחדות הנטיות, ונשמתו מטלטלת ותועה תמיד בין הרבה תקופות שונות והרבה השקפות שונות, אוחזת בזה ואינה מניחה מזה, ובכל אלה עומדת היא לבסוף ערטילאית. היא העניקה אוצרות לאחרים ואיה מקורם בה עצמה? היא הרבתה להנות את הקהל ולשרתו והסיחה דעתה מעצמה, היא נתנה יותר מדי, או כפתגמו של גיתה, יותר משהיה לה. גדולה ההוצאה על ההכנסה. זו הטרגידיה של היכולת העודפת.

זה שנים וסוקולוב פסק מלכתוב. הוא הפליא אותנו בכתיבתו השופעת, ועכשיו הוא מפליאנו עוד יותר בכבוש כתיבתו. כלום יש עמידה לסופר בעל כשרונות בלתי־מצויים כמותו? כלום יש עמידה לעט־תדיר כעטו? וכי יש טרדה העלולה להטרידו מעולם הספרות? כמה טרדות נטרד כבר ועדיין לא היה בהן כדי להפסיק את משנתו של סופר ותיק זה אפילו לשעה קלה. ודאי שכח־הכתיבה לא תש בו, ודאי שעסוקו בפוליטיקה הציונית אינו עכוב לו, אבל אפשר וצורך הכתיבה נח בו מתקפו, כשניתנה לו מנוחה לרגלי מאורעות חיצוניים, ועכשיו אולי מהרהרת נשמתו אחרי מדותיו של העט הפורה...

* * *

אין לך דבר קשה כיובלו של סופר. האם רשאים אנו לעשות דין־וחשבון לנשמתו של אחר, לסכם סך־הכל ליצירתו דוקא בשנה זו ודוקא ביום זה, משום שמלאו לו ארבעים או חמשים או ששים שנה? הן ניתן לחתן־היובל למחות כנגדנו או לחייך בפנינו: זריזים אתם לסיים עלי ועל עבודתי ולמתוח קו לה, ואני לא גליתי לכם אלא שולי נשמתי, מעט מן המעט ממה שגנוז אתי, טפלי דברים, מעין נסיונות ופתיחות, והריני עומד לכתוב כמה וכמה דברים חדשים לגמרי ובהם עיקר נשמתי ויסוד חיי. וכלום מותר לנו לזלזל באפשרות זו ולוא תהא רק אפשרות? לא לחנם טרח סופר צרפתי, בראשית המאה הי"ח, לחבר ספר גדול „על־דבר אלו שהיה עוד בדעתם לפרסם".

אבל לגבי סופר שקדן, זריז־העט, לגבי סופר מהמין השני, בטלה אותה חששה. חזקה עליו, שנתן כל מה שיש לו. יובלו של זה מותר לנו. יובלו של עט הוא.

בזמננו רבו הסופרים המעמידים פנים של כובד־רוח ומדברים גבוהות־גבוהות, אם שהם מתעטפים בטלית של מדע ומעוים העויות של מומחים, ואם שהם באים בענן ומחתלים את אמרותיהם הצנומות בערפלי מסתורין, כביכול,

מלעיזים על הזורנליסטן הקל ובזים לו, ובעיקרם הם עצמם מכת הכתבנים הערמומים, ששורש נשמתם בזורנליסטיקה מחוסרת־שרשים, אלא שמערימים עליה בכבדות מעושה, המשמשת להם אמצעי בדוק ומנוסה, תחבולה זורנליסטית לעור עיני הבריות, שלא יכירו בזורנליסטן שבתוכם.

בזמננו יש לשמוח משנה־שמחה על סופר שלא זייף את טבעו, את חותמו הספרותי — ולא בגד בקלות עטו.

ברוך לי נחום סוקולוב קל־העט.

א.

מִבַּחוּץ.

במחלקה השלישית של האניה, שהפליגה מאלכסנדריה לברינדיזי, עמד אותו ריח־הספינות, הכבוש, הספוג עפוש וכבדות מעיקה והמעורר גועל בזכרו גם ימים רבים לאחר הנסיעה. מראה הים היה אָפור. לעתים נזרקו בפנינו נטפי מטר קרים, והנוסעים, בני סוריה ומצרים ברובם, ישבו צפופים על מחצלות־קנים גדולות, מכונסים בשמיכות צבעוניות גם ביום, מפני רוחות הצינה, שנשבו מצפון וטלטלו את האניה הגדולה על־פני הגלים העכורים. הנסיעה מדרום לצפון היתה קשה גם לגוף וגם לנפש, והגעגועים למראות־השקט של שלג נופל לאטו לפנות ערב, של יערות מושלגים ושיחי־גנים מנוענעים ברוח עז, בשעה שאַתה יושב ומביט דרך זגוגיות־חלון מבהיקות מתוך חדר חם ומלבין — הלכו והתנדפו ככל אשר התקרבנו אל חופי דלמציה השטוחים והאבלים, ואותן הרוחות נגעו בנו בראשונה.

והיה קצת מרגוע לעין, כשנפלה על אותה הפנה, ששם ישב על שטיח־דמשק רחב ערבי אחד, אדיר־קומה ורחב־כתפים, עם שתי נשיו

ובנו הנער. האשה הבכירה, אם הנער, היתה שרויה כמו בצל, פניה כבושים תמיד בכר, ורק בשעה שהבעל היה מגיש את הקומקום עם קפה רותח, היו מחוירים רגע פניה הכואבים לעיני הנוסעים. ביד מהירה ורגילה היתה יוצקת את השקוי המהביל אל הכוסות הקטנות ומחלקת אותן לבני המשפחה. מוזר היה, שהיתה נוהגת כבוד וגם חבה מיוחדה באשה הצעירה, מפנקת אותה פינוק־אם ומשדלת אותה לאכילה ושתיה, כשזו סרבה. והטיל חשד בה רק זה, שהיתה תיכף לגמר הסעודה שוב מתכנסת בשמיכה כולה, ובשעת שיחה עם הבעל היתה מפנה אותו תמיד הצדה, מתכוונת שלא לשתף בשיחה את צרתה.

וזו, כנראה, לא נתכוונה לשום דבר. אפילו להבליט את יפיה. תנועותיה היו מרושלות, כזו של חיה שוקטת, ואפילו עיניה הגדולות, העגולות, שהיו נפתחות פעם בפעם כשני שערי זיו, היו כמו מתעצלות לנוע ומביטות נכחן במין שלוה, במין חוסר־ידיעה מכל אשר מסביב, שהיו מעוררים רחמים חמים אליה וחרדה מוזרה... כל הימים היתה יושבת בתוך כריה, אוכלת ושותה ומאירה בפני־השיש החורים־חומים בתוך כהות האויר והצינה, נתקלת בעיניה במסתכל בה ושופעת בלי־משים חמימות על כל בא, על כל עובר. שום דבר, שום איש באניה לא הצמיד את עיניה השוקטות אליו. אך זה היה ברור, ודאי: היא היתה יכולה לתת אושר לכל אדם. היא היתה קרובה לבעלה ולכולנו במדה אחת. ובזה היה כדי לנחם מעט, כדי להרגיע.

ולא היה כל פלא, אם מבט בעלה, הערבי החסון עם הפנים הנזעמים, שהיה כל הימים חוזר על פתחי המטבח ומביא פעם בפעם תבשילים חמים למשפחתו, היה פולט משטמה אוכלת על כל אחד מאתנו, שעיני אשתו הצעירה נתקלו בו רגע. (ביום הראשון עוד היו פני הנשים מכוסים, אך ביום השני הותרה הרצועה, ואנחנו שתינו את היופי המשכר באין מפריע). אפילו אנחנו, הנוסעים, היינו לפעמים מקנאים זה בזה, כשנתנה את עיניה במי־שהוא מעט יותר מכפי הרגיל. אך זאת היתה, ככל קנאה, חשד־שוא. היא הביטה על הרוב מעל לכולנו. היא לא הרגישה בכל אחד מכולנו במדה אחת...

ולא היה פלא גם ברגש הקנאה, שהיה מתגלה לפעמים מצד הבכירה ביחס אלינו, כשהיינו נועצים את עינינו יותר מדי בזוהר

החם של צווארה, בחן רגלה שנחשפה מתחת השמיכה לפעמים. מבט עיניה של זו נמלא ארס של בוז אלינו, ובתנועה מהירה היתה מכבה את הנוגה הלבן, שהבהיק רגע באפלולית, בהשליכה עליו את השמיכה הרחבה.

מה שעורר פלא במקצת — היה הנער, בנה של הבכירה, שהיה יושב כל היום אצל זו, שש לשרת לפניה גם כשלא דרשה דבר ממנו, ופניו קורנות מכל מבט־עין טוב שהחליקה עליו. אל אמו כמעט לא שם לב.

ואולם בעצם לא היה כל פלא גם בזה. היופי האלם הזה, הכח העצום, שהיה שופע על סביביו מבלי הכיר בעצמו, היה משעבד, מכניע וגואל. והיה מציק רק זה, שלא דרש מאתנו כלום, שהיה הפקר לכולנו, שהכל זכו בו — ואיש לא קרב אליו.

ב.

עָבֵי־אֱלוּל.

לאחר השורות הארוכות של ימי קיץ כבדי־חום, הנמשכים זה אחר זה לבני־צבע וגלויי־פנים, כאבני־דרך מסוידות שבצדי הכביש, — כמה ישקט הלב לקראת רצועות העבים השחורות, המתחילות להשתרע בשולי רקיע עם ערבי אלול אחרונים! יודע אתה, שאין אלה עוד העבים הנכספות, אלה הבאות טעונות כובד, כנאדות אפלים, מצד ים, נמשכות ויורדות למטה, על־גבי הראש ממש, ובטרם תצפה ובטרם תפלל, הן מריקות כבר את השפע הכבד מנשוא. יודע אתה, שאלה הם רק ציורים קלים, שהקדימו לבוא. עבי־בשורה, שעם ערב הן משחירות והולכות ורובצות בלי ניע כל הלילה על גבולי הרקיע החוורים, ועם נץ־החמה הראשון הן מתבטלות מאליהן ונמסות בזהרו של יום. אותן העבים עוד תבואנה, עוד תבואנה! אחרות תהיינה. לא בטלות־קופאות בשולי הרקיע, כי־אם מתנועעות־חיות, חגורות־רצון, ותלויות עליך ונוגעות בשערות ראשך ויוצקות לתוך האויר והאילנות והעשבים קדרות רעננה, נשימת ימים אחרים, שלא היו עוד כמותם.

ובכל זאת נחה עינך העיפה מלבנונית ימים גם על עבים חולפות אלה ללא מטרות־גיל ורוחות רטובות, הנמשכות כאיים ארוכים, מגודלי יערות אפלים, במי ימים שוקטים. מתחתם עוד משתטחת האדמה חרבה וצמאת־ישע, אַך השמים אינם אלמים עוד ואינם ריקים עוד כשהיו. אותותיהם הראשונים כבר נגעו בלב האדמה, והעשבים המתים המתפלשים בחול, השיח העוטה אָבק לבן על־יד המשעול, הרגישו במגע הרחוק ונזדעזעו מגיל עצור. עוד הסלעים להוטי־השמש נושמים חמימות כבדה והצללים תועים ערטילאים בשעת בין־השמשות המתה; ברם, מעבר לגבולות כבר עוברים, כפרשים חרישים, אלה הנושאים לנודדי־עולם את החיים החדשים.

הוי, כמה נתמלא פתאום הלב למראה האורחים הכהים האלה בערבי אלול, אָז, באותם הימים בחיי, עת שחק וארץ, רוחות ומים שוב התחילו מדובבים את נפשי, כבימים הראשונים! בודד לנפשי הייתי עולה על־גבי הגג השטוח של ביתי, להיות קרוב אליהם, להתדבק בשרטוטי־הרוך הרצינים ולטבול את ראשי במעמקים האפלים. שעות ארוכות הייתי תולה בהם את עיני, ומילאנכוליה חמה, כרגש התוגה המתוק, הבא תמיד לפני אושר היצירה, היתה יורדת משם, מעל גבעות הסתר, ושוטפת את לבי כליל. שעות רבות הייתי צופה בהם ומצפה דומם, ואם גם ידעתי, כי אין עוד לצפות, — כי אלה הם רק הצירים הקלים, הראשונים, ומאומה אין עוד בכנפיהם, בלתי־אם רטט הבשורה...

ערבי אלול חורי־צל ואלמי־ניבים, בהציף האופל הקלוש את לובן הרחובות הריקים ועל־פני החולות עממו מדורות־האש האחרונות ומתחת וילוני העבים הבהיק רק לעתים זוהר הים, ששקט כולו תחתם!... הגנים רובצים סביב עבותים, שחורים, נעלמים — וחיי מסתורין מתרקמים תחת חופות סרעפותיהם באין רואה, והמדבר הרחוק, המשתרע מעבר להרים, רחב וחסר־גבול, נושם מזמן לזמן עלי את נשימתו החמה ויוצק לתוך דמי את מאוייו הזרים. אַך רצועות העבים האפלות רובצות עוד בין הים ובין השחק, כעוברי־אורח תועים ונוגי־מרגוע, כנודדי־מרחק, הזרים גם בארץ־מולדת — כאלה, הנושאים בקרבם גיל על־פני ארצות נכר ויודעים, כי על כל הדרך יפוזר עשרם, והביתה לא יביאוהו...

ג.

יַמָּהּ שֶׁל יָפוֹ.

בלילה על משכבי אני מטה את אָזני לעבר הים, הרוגן שם למטה, בין הסלעים. תללי־חול רחבים רובצים ביני ובינו וכרמים מאפילים ואהלי־נודדים נטויים, אַך קולו הרחוק אלי יגיע, עלי יתרפק. את זמרת גליו הקרובים והרחוקים אני שומע לילה־לילה, בטרם אסגור את עפעפי, ובחיקם האֹפל והרענן אַפקיד את הרהורי הקלים.

מאָז שבתי אל אַרצי לא אירא עוד את תהום־הלילה הריקה, ונדודי שינה מתקו לי כנדודי ילד עלי הרים צהובי־דשא. אָהבתי לשכב על יצועי, עיני רוחצות ברוך תהומות, ורק אָזני שותות, כיין אָפל, את הקולות הכבדים והטובים, — קולות הים הרטובים, המשתפכים לחיק הלילה.

בלילה על משכבי, כי תיעף רוחי מנפתולי יום ועל דרכי הנלוזים ירבץ צל המבוכה, אני חש מפלט לי תחת אברות הקולות הרחבות, המדודות, ואצפה לשחר כי ילבין בחלונות ביתי. רונו, רונו, הגלים, על לבבי הבוכה! את הד התהומות אני שומע בקול שירתכם, את שיח האיתנים בקרבם זה אל זה — כנפי הים והלילה בנגען אחת בחברתה.

הן בדד הוצגתי על־פני האדמה. אַחי, בני־עמי, לא הבינו את מלמול שיחי, ולאמי־הורתי זרו הרהורי־גילי. רק ימי ילדותי, כעופות לבנים, נדים אחרי באד ישימון־ימים, ועל ירכתי ספינתי הטרופה ישבו עגומי־אבר וזכי־עין. רונו, רונו, עופותי הלבנים, על לבבי הבוכה! שירו לי את שירת חופי הירוקים, אשר נלך הלוך ורחוק מהם, וכדגלים צחורים האירו לי על ערפלי ימים!

אי ארץ אשר לה אקרא מולדת? אי חוף ומפרץ־ימים, שם אמצא את המנוחה? בארצות רבות עברו רגלי ושמשות רבות עלי התרפקו. אַך בחמדת נכר ובמצוקות נכר לי קרא בכיך בלילות, הים העתיק, ועל כל חזה־אדמה פורח ראיתי את חופי חולך העזובים. אוי, כי יצקת לתוך דמי את געגועיך הכבדים, וקול רנתך לא יתן לי עוד דמי בלילות... ואָנה אלך עתה? ואָנה אני בא עוד?

בלילה בלילה, בנגן קולך מתוך הדממה, נגיד האיתנים, אקשיב להמית גליך הפצועים, ולבבי ידע את אשר היה לו. אוי, כי שכחתי ארחות ימים עליזים ונפשי לא תחרד עוד בגיל לקראת נדודים חדשים. כשחף עיף על כיף־לילה הורדתי את כנפי, ומתוך חגוי העזובים אאזין לים הסוער.

רונו, רונו, הגלים, על לבבי הבוכה!

ד. שמעונוביץ

אַהֲבָה

פואימה לירית

הַקְּדָשָׁה

א.

מְנַשְּׁבוֹת רוּחוֹת וְלֹא אֵדַע, הֲמִצָּפוֹן אוֹ מִנֶּגֶב, מִמִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ אוֹ מִמְּבוֹאָהּ· אַךְ כֻּלָּן נוֹשְׂאוֹת חֶדְוָה וְקוֹרְאוֹת אוֹתִי לְמָחוֹל, כֻּלָּן מְעוֹרְרוֹת אֶת לִבִּי וּשְׂמֵחוֹת בְּאָשְׁרִי·

בַּשָּׁמַיִם הָעֲכוּרִים נִגְלְתָה רְצוּעַת תְּכֵלֶת, הַהוֹלֶכֶת הָלוֹךְ וְהִתְרַחֵב, הָלוֹךְ וְהַזְהִיר· מִמְּרוֹמֵי הַתְּכֵלֶת הֵצִיק אֶל נַפְשִׁי צְחוֹק גִּילָהּ, וָאֵדַע פִּתְאוֹם, כִּי נִתְּקוּ מוֹסְרוֹתַי· נָמוֹג חֲזוֹן הָאֵימִים, נִדְפּוּ הַתַּעְתּוּעִים, תַּעְתּוּעֵי הַכְּלָיָה וְהַחִדָּלוֹן· עַתָּה בָּאָה הָאֱמֶת הַגְּדוֹלָה וְהַבְּהִירָה, הָאֱמֶת

הַיָּפָה וְהַמְשַׂמַּחַת· הַסְּתָו, הַכְּמִישָׁה, הַיִּרְאָה מִפְּנֵי הָאֶפֶס וְהַתְּשׁוּקָה אֵלָיו — כָּל אֵלֶּה הָיוּ רַק מִקְסַם־כָּזָב וַחֲלוֹם־בַּלָּהוֹת· שִׁירָה, שִׁירָה־נָא, הָאַנְקוֹר, עַל הַזַּלְזַל הֶעָרוֹם: צִפְצוּפְךָ הַדַּל עָרֵב עַתָּה לְאָזְנִי, כִּצְלִילֵי אַבִּירֵי הַנְּגִינָה; הַזַּלְזַל הֶעָרוֹם וְהַשָּׁחוֹר מְלַבְלֵב וּמְשַׂגְשֵׂג לִפְנֵי כְּגַן אֱלֹהִים·

ב.

· מִי זֶה הִצְפִּין בְּעֵינַיִךְ אֶת הַתְּהוֹמוֹת הַנַּעֲלָמוֹת וְהַמּוֹשְׁכוֹת, מִי זֶה טָמַן בַּתְּהוֹמוֹת אֶת כָּל צְפוּנֵי מִכְמַנֵּי הַחַיִּים?

לֹא מִכְמַנֵּי הַחַיִּים, כִּי־אִם גִּנְזֵי הַהֲוָיָה כֻּלָּהּ: הַחַיִּים וְהַמָּוֶת גַּם שְׁנֵיהֶם מִמַּעֲמַקַּיִךְ יְרוֹנּוּ·

שְׁנֵיהֶם יְרוֹנּוּ שְׁלוּבֵי־זְרוֹעַ וּצְמוּדֵי־קוֹלוֹת; לְרֹאשִׁי יִקְלְעוּ סְעָרוֹת וְעַל לִבִּי יַרְעִיפוּ מְנוּחָה·

מִי הִשְׁלִים בֵּין שְׁנֵי הָאֵיתָנִים וּמִי הִרְוָם זֹהַר וְשִׂמְחָה? שְׁנֵיהֶם מַשִּׁיקִים עָלַי אֶבְרוֹתָם וּמַרְעִיפִים עָלַי עֹנֶג־נְצָחִים·

בְּאַהֲבָתִי אֶת הַחַיִּים נִצַּחְתִּי אֶת הַמָּוֶת, בְּאַהֲבָתִי אֶת הַמָּוֶת נִצַּחְתִּי אֶת הַחַיִּים, בְּאַהֲבָתִי אוֹתֵךְ נִצַּחְתִּי אֶת שְׁנֵיהֶם·

ג.

אוֹדְךָ יָהּ, כִּי לָקַחְתָּ מִמֶּנִּי אֶת כָּל חָכְמוֹתַי, כִּי הִצַּגְתַּנִי פִּתְאוֹם רֵיק וְלֹא אֵדַע פֵּשֶׁר דָּבָר· סָטַרְתָּ פִּתְאוֹם עַל

שְׂפָתַי, כַּאֲשֶׁר תִּסְטֹר עַל שְׂפַת הַיֶּלֶד בְּבֶטֶן אִמּוֹ. אַךְ הִשְׁכַּחְתַּנִי אֶת חָכְמַת הָאֲדָמָה וַתְּבִיאֵנִי אֶל גַּן עֲדָנֶיךָ.

אוֹדְךָ יָהּ, כִּי הִשְׁפַּלְתַּנִי כָּאֵזוֹב אֲשֶׁר בַּקִּיר; כָּרַעְתִּי לְפָנֶיהָ כְּעֶבֶד, וְעַל רֹאשִׁי יַזְהִיר הַכֶּתֶר.

לַתּוֹלָע אוֹמַר אָחִי אַתָּה וְלֶחָרוּל אֶשְׁתַּחֲוֶה בַּעֲנָוָה, אַךְ מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי־אֵל אָרִים אֶת מַבָּטֵי הַנִּכְנָע.

מִי יִקְטַן מִמֶּנִּי בָּעוֹלָם הַנִּפְלָא הַזֶּה, אֲשֶׁר בּוֹ כָל רֶטֶט — תִּפְאֶרֶת, כָּל נִצְנוּץ — קֹדֶשׁ קָדָשִׁים?

וּמִי יִגְדַּל מִמֶּנִּי בָּעוֹלָם הַנִּפְלָא הַזֶּה, אֲשֶׁר בּוֹ קוֹרְנָה גַם נִשְׁמָתִי מִנֹּגַהּ כִּסֵּא־הַכָּבוֹד?

ד.

הַאִם לֹא צְחוֹק זֶה? אִם לֹא פֶּלֶא? הַשָּׁמִיר בָּקַע אֶת הַסֶּלַע!

הַאִם לֹא צְחוֹק זֶה? אִם לֹא פֶּלֶא? הַנִּיצוֹץ אָכַל אֶת הַבִּירָה!

הַאִם לֹא צְחוֹק זֶה? אִם לֹא פֶּלֶא? הָרֶגַע נִצַּח אֶת הַנֵּצַח!

ה.

סְלַח לִי, אֵלִי, כִּי לֹא הֵבֵאתִי לְךָ מִנְחַת־יְקָר: הַיָּם עָבַר עַל גְּדוֹתָיו וַיִּסְחַף אֶת פְּנִינָי.

סְלַח לִי, אֵלִי, כִּי הִתְיַצַּבְתִּי לְפָנֶיךָ לְבוּשׁ־סְחָבוֹת: נִטְּשָׁה סוּפָה וַתִּקְרַע אֶת מַחְלְצוֹתַי.

סְלַח לִי, אֵלִי, כִּי שַׁחָה אִמְרָתִי מֵעָפָר: הִתְגַּלְגֵּל רַעַם וַיָּהָם אֶת שִׁירִי.

אַךְ בִּתְהוֹמוֹת עֵינֶיהָ תִּמְצָא אֶת פְּנִינַי וְאֶת מַחְלְצוֹתַי וּשְׁפוּנוֹת־יְקָרוֹת־שִׁירוֹתָי.

I

בֵּין הַמְּצָרִים

א.

הַיָּמִים הָיוּ יָמִים לְלֹא־חֵפֶץ · הָאֲוִיר זָרַם אוֹ קָפָא, הַשָּׁמַיִם נֶעֶכְרוּ אוֹ טָהֲרוּ — אֲנִי לֹא שַׂמְתִּי אֶל לֵב: חַיַּי עָבְרוּ לְלֹא חֵפֶץ ·

לֹא רַבִּים הַדְּרָכִים אֲשֶׁר בָּהֶם עָבַרְתִּי, אַךְ פִּתְאוֹם עָמַדְתִּי מִלֶּכֶת · נָעַלְתִּי אֶת הַדֶּלֶת מִבַּעֲדִי וָאֵשֶׁב בְּלִי תְנוּעָה · יְרִיעַת־בַּד לְבָנָה כִּסְּתָה אֶת חַלּוֹנִי וַאֲנִי בּוֹדֵד בְּעוֹלָמִי · רַק זְבוּב־בָּצִיר, שֶׁנִּשְׁאַר לִפְלֵטָה, זִמְזֵם לִפְעָמִים קְטוּעוֹת, מִדֵּי הֲקִיצוֹ מִשְּׁנָתוֹ · יְנַתֵּר רֶגַע הֵנָּה וְהֵנָּה עַל־פְּנֵי הַקִּיר הַמְסֻיָּד, וְהָיָה כְּאִי־חַיִּים שָׁחוֹר בְּתוֹךְ יַם־הַמָּוֶת הַלָּבָן ·

בְּבֹקֶר עָבוֹת אֶחָד נָפַל הַזְּבוּב אַרְצָה, מִבְּלִי פְרֹשׂ עוֹד אֶת כְּנָפָיו הַשְּׁקוּפוֹת, וּמִבְּלִי מַלְמֵל עוֹד כְּמוֹ מִתּוֹךְ שֵׁנָה קִטְעֵי זִכְרוֹנוֹת נִשְׁכָּחִים · אָז גָּדְלָה בְּחַדְרִי הַדְּמָמָה שִׁבְעָתַיִם וּבְתוֹךְ הַדְּמָמָה הִקְשַׁבְתִּי לִדְפִיקַת לִבִּי · אַךְ

דְּפִיקוֹת לִבִּי לֹא סִפְּרוּ לִי דָבָר, כַּאֲשֶׁר לֹא סִפְּרוּ לִי דָבָר דְּפִיקוֹת הַשָּׁעוֹן הַיָּשָׁן ·
אֲנִי עֵר וְלִבִּי יָשֵׁן ·

ב.

הַרְחֵק מִמֶּנִּי, אוֹ אוּלַי גַּם בְּקִרְבָּתִי, רָעֲשׁוּ הַחַיִּים כַּהֲמוֹן תְּשׁוּאוֹת · נִלְחֲמוּ, הִשְׁלִימוּ, בָּכוּ, רָנוּ, נוֹלְדוּ, מֵתוּ · אֲנִי יָדַעְתִּי כָּל אֵלֶּה, אַךְ לֹא שָׁמַעְתִּי דָבָר ; גַּם אִם צָלְלוּ אָזְנַי מִשָּׁאוֹן, קָפְאָה נַפְשִׁי בְּלִי תְנוּעָה ·

מִדֵּי שָׁעָה בְשָׁעָה קָפְצָה הַקּוּקִיאָה מִסֵּתֶר מַחְבּוֹאָהּ, אֲשֶׁר עַל כַּרְכּוֹב הַשָּׁעוֹן, וַתַּכְרֵז בְּקוֹל צָרוּד, כִּי הַזְּמָן עוֹדֶנּוּ שׁוֹטֵף · אַחֲרֵי כֵן נֶעֶלְמָה פִּתְאוֹם, וְהַזְּמָן חָדַל מִשְּׁטוֹף עַד הוֹפִיעָהּ שֵׁנִית ·

גַּם בְּנַפְשִׁי יֵשׁ אֲשֶׁר הִתְעוֹרְרָה פִתְאוֹם צִפּוֹר נַעֲלָמָה, וַתְּבַשֵּׂר בְּלִי מֵשִׂים, כִּי הַחַיִּים עוֹדָם שׁוֹטְפִים ; אַחֲרֵי כֵן נֶעֶלְמָה פִּתְאוֹם, וְהַחַיִּים חָדְלוּ מִשְּׁטוֹף עַד הוֹפִיעָהּ שֵׁנִית ·

הַקּוּקִיאָה עַל כַּרְכּוֹב הַשָּׁעוֹן וְהַצִּפּוֹר אֲשֶׁר בְּנַפְשִׁי בָּאוּ לְלֹא־בַקָּשָׁתִין, נִדְרְשׁוּ לְלֹא־שְׁאֵלָתִין · אַחַת הָיְתָה לִי, אִם יִשְׁטוֹף הַזְּמָן וְאִם יֶחְדָּל, אִם יִשְׁטְפוּ הַחַיִּים וְאִם יֶחְדָּלוּ ·

לֹא חָסַר לִי דָבָר וְלֹא בִקַּשְׁתִּי דָבָר · לֹא לָעַגְתִּי וְלֹא בָאתִי בִתְלוּנוֹת · לֹא אָשַׁמְתִּי וְלֹא אָשְׁמוּ לִי · הָיָה אֲשֶׁר הָיָה, יִהְיֶה אֲשֶׁר יִהְיֶה ·

ג.

הַזְּמָן עָמַד מִשְׁטוֹף, הַקּוּקִיָּאָה לֹא הוֹסִיפָה עוֹד לְהֵרָאוֹת · נִתְקַלְקֵל אֵיזֶה קְפִיץ בַּמַּחְבּוֹא הַקָּטָן אֲשֶׁר עַל כַּרְכּוֹב הַשָּׁעוֹן, וְהַזְּמָן עָמַד מִשְׁטוֹף ·

מָה הַקְּפִיץ אֲשֶׁר נִתְקַלְקֵל בְּנַפְשִׁי, מָה הַדָּבָר אֲשֶׁר עָצַר אֶת שֶׁטֶף חַיַּי? בְּלֵילוֹת לְלֹא־שְׁנָת הִרְהַרְתִּי לִפְעָמִים, אִם נִדְמְתָה הַקּוּקִיָּאָה לָנֶצַח וְאִם אוּלַי עוֹד תָּשׁוּב לְרִנָּתָהּ ·

אַךְ לֹא חָקַרְתִּי וְלֹא דָרַשְׁתִּי, אִם תָּשׁוּב גַּם נַפְשִׁי לְרִנָּתָהּ וְאִם אוּלַי נִדְמָה לָנֶצַח · שָׁכַחְתִּי אֶת טַעַם הַחַיִּים וְרֵיחַ הַמָּוֶת לֹא הִגִּיעַ לְאַפִּי · עָמַדְתִּי בֵּין הַמְּצָרִים ·

כֵּן יֵשׁ אֲשֶׁר כַּדּוּר פּוֹרֵחַ בָּאֲוִיר יֵעָצֵר פִּתְאוֹם בִּמְעוּפוֹ; לֹא יַמְרִיא אֶל עָל וְלֹא יִשְׁאַף לְמַטָּה, כְּמוֹ נוֹכַח לְפִתְאוֹם, אֲשֶׁר הַכֹּל אֶחָד ·

וְהַגַּרְעִין נָח בָּאֲדָמָה מִתַּחַת לְמַצַּע־הַשֶּׁלֶג · מִמַּעַל לוֹ צָהֲלוּ רוּחוֹת וַיְסַלְּלוּ סְעָרוֹת אָרְחוֹת־גִּילָן · וְהַגַּרְעִין נָח בָּאֲדָמָה וְלֹא יָדַע דָּבָר ·

ד.

הַגַּרְעִין נָח בָּאֲדָמָה מִתַּחַת לְמִכְסֵה־הַשֶּׁלֶג · חֲלוֹמוֹת לֹא הִפְרִיעוּ מְנוּחָתוֹ וְזִכְרוֹנוֹת לֹא הִכְאִיבוּ לוֹ ·

בִּשְׁכְבָר־הַיָּמִים חִמְּמַתּוּ שֶׁמֶשׁ לוֹהֲטָה וּנְדִיבָה, רוּחוֹת קַלּוֹת וְרַעֲנַנּוֹת נִעְנְעוּ אֶת בֵּית־זְהָבוֹ ·

עַד לְאֵין־סוֹף הִשְׂתָּרְעָה הַשְּׂדֵמָה, עַד קְצֵה אוֹפֶק הַתְּכֵלֶת; יוֹם וָלַיְלָה לֹא שָׁבְתָה בָּהּ הֶמְיַת חַיִּים נִפְלָאִים.

שִׁכּוֹרוֹת מִנְּשִׁיקוֹת שֶׁמֶשׁ נִמְנְמוּ שִׁבֳּלֵי־כֶתֶם, אַךְ יַעֲבֹר רוּחַ וּלְטָפָן — וְנִרְעַשׁ, וְהִזְהִיר יַם־זָהָב.

דְּגָנִיּוֹת תַּמּוֹת, כַּחֲלַחֲלוֹת הִתְחַבְּאוּ מְבוּשָׁה בַּקָּמָה: לַהַט לֹא־נוֹדָע אֲחָזָן, לַהַט חֵשֶׁק וְאַהֲבָה.

פַּרְפְּרֵי־רִקְמָה הִבְהֲבוּ, הֻצְּתוּ וְכָבוּ בֵּין שִׁבֳּלִים; מִבַּעַד לְכָתְלֵי בֵּית־זְהָבוֹ שָׁמַע הַגַּרְעִין אֶת רַחֲשָׁם.

הֵם גִּלּוּ חֲדָשׁוֹת וּנְצוּרוֹת מִיּוֹפִי קַל וְעָמוֹק, הַמְפַרְפֵּר כְּבָרָק בֶּן־רֶגַע עַל סַף הַמָּוֶת וְהַחַיִּים.

לִפְעוּלָה הִטִּיף הַחַרְגּוֹל, לְחֶדְוַת עֲבוֹדָה וִיצִירָה; הִכָּה בְּפַטִּישׁ עַל סְדָנוֹ מִצֵּאת הַשֶּׁמֶשׁ עַד בּוֹאָהּ.

הַיֶּלֶק קָרָא לִנְדוּדִים, לְחַיֵּי חוֹפֶשׁ וּמֶרְחָב, וַיְדַלֵּג עַל אֶרֶץ רַבָּה מִקְּצֵה הַמַּעֲנִית עַד קָצֶהָ.

מֵאַפְסֵי אֶרֶץ רְחוֹקִים בָּאוּ כַּנְפֵי־רְנָנִים לִכְבוֹד הֶחָג הַנֶּאְדָּרִי, לִכְבוֹד הַקַּיִץ הַנָּדִיב.

הֵם מָצְאוּ שֻׁלְחָנוֹת עֲרוּכִים, שֻׁלְחֲנוֹת זָהָב וְכֶתֶם, מְלֵאֵי כָל פְּרִי־מְגָדִים, נוֹטְפֵי כָל נוֹפֶת־צוּפִים.

וּבְאָכְלָם וּבְשָׂבְעָם — וַיְבָרְכוּ בְּשִׁירֵי־הוֹדָיָה עֲרֵבִים אֶת כְּבוֹד הֶחָג הַנֶּאְדָּרִי, אֶת כְּבוֹד הַקַּיִץ הַנָּדִיב.

מִבַּעַד לְכָתְלֵי בֵּית־זְהָבוֹ שָׁמַע הַגַּרְעִין אֶת שִׁירָם, דֶּרֶךְ צִנּוֹרוֹת נַעֲלָמִים שָׁתָה טְלָלִים וּנְגֹהוֹת.

וּפַרְפָּר וְחַרְגּוֹל וְיֶלֶק וּכְנַף־רְנָנִים נַעֲלָסָה וַחֲלוֹמוֹת דְּגָנִיּוֹת צְנוּעוֹת הָיוּ לְנֶפֶשׁ מִנַּפְשׁוֹ·

וְלֹא יָדַע, אֵי תָּחֵל נַפְשׁוֹ וְאֵי תָּחֵל נֶפֶשׁ זוּלָתוֹ· זֶה הָיָה בְּשֶׁכְּבָר־הַיָּמִים, בְּעִדָּן רָחוֹק וּבָהִיר·

עַתָּה הוּא נָח בָּאֲדָמָה מִתַּחַת לְמַצַּע־שֶׁלֶג· מִמַּעַל לוֹ צָהֲלוּ רוּחוֹת וַיְסוֹלְלוּ סְעָרוֹת אָרְחוֹתָן·

וְהוּא לֹא יָדַע דָּבָר· בֵּין מְצָרֵי מָוֶת וְחַיִּים לֹא הִתְעַנֵּג עַל זִיו עָבָר וְלֹא שָׂבַע שְׂמָחוֹת עִם עָתִיד·

II

רַחַשׁ

א.

הַיָּמִים עָבְרוּ לְלֹא־שִׁמָּמוֹן, הַלֵּילוֹת — לְלֹא־חֲלוֹמוֹת; וְלֹא יָדַעְתִּי, אִם זָחֲלוּ וְאִם עָפוּ, לֹא יָדַעְתִּי בְּבוֹאָם וּבְצֵאתָם·

אַךְ בְּלַיְלָה מִלֵּילוֹת הַחֹרֶף הֲקִיצוֹתִי פִּתְאוֹם מִשְּׁנָתִי· בַּאֲרֻבַּת־הֶעָשָׁן בָּכָה הָרוּחַ תַּמְרוּרִים· צָמִיד הַתַּנּוּר נָקַשׁ, בְּהִתְנוֹעֲעוֹ עַל צִירוֹ, וּרְצוּעוֹת אוֹר־לְבָנָה קָרוֹת הִשְׁתַּטְּחוּ עַל הָרִצְפָּה·

שְׁתֵּי עֵינַיִם חַדּוֹת הִזְהִיבוּ עַל רְצוּעַת הַכֶּסֶף הַקָּרָה· הָעַכְבָּר שָׁאַף רוּחַ וַיָּרַח אֶת רְצוּעַת הָאוֹר· אַחֲרֵי כֵן צִפְצֵף מֵרָעָב וַיִּתְחַמֵּק בְּמַפַּח־נֶפֶשׁ·

וַאֲנִי הִקְשַׁבְתִּי רַב קֶשֶׁב וְלֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי· כְּמוֹ נִשְׁמַע לִי הֵד עָמוּם מִשִּׁירַת־קְדוּמִים נַעֲלָמָה; כְּמוֹ הוּבְאָה לִי בְּשׂוֹרָה לֹא־בְרוּרָה מֵאֶרֶץ מוֹלֶדֶת רְחוֹקָה·

אַךְ הַקּוֹל הַפִּלְאִי לֹא נִשְׁנָה· הִתְכַּסֵּיתִי בַּשְּׂמִיכָה וָאֵרָדֵם, וּבְלִבִּי תְּמִיָּה·

ב.

הַחֹרֶף נָהַם אֶת נַהֲמָתוֹ הַקָּרָה עַל־פְּנֵי אֶרֶץ רַבָּה. תִּמְרוֹת־שֶׁלֶג הִתְאַבְּכוּ בַחוּץ לְאוֹר הַבּוֹקֶר הֶעָכוּר. עָמַדְתִּי עַל־יַד הַחַלּוֹן וּבִלְבָבִי תְמִיָּה.

מַה זֶּה הָיָה, מֶה הָיָה? הִפְשַׁלְתִּי בַפַּעַם הָרִאשׁוֹנָה אֶת יְרִיעַת־הַבַּד, הַמְכַסָּה עַל חַלּוֹנִי, וָאַשְׁקִף הַחוּצָה. מַה זֶּה הָיָה? מֶה הָיָה?

בַּלַּיְלָה חָלַמְתִּי עַרְעָר בָּעֲרָבָה. מֶרְחָב לָבָן מִתַּחַת כּוֹכָבִים לוֹהֲטִים. עַרְעָר מְכֻסֶּה כְפוֹר מִתְנַדְנֵד דּוּמָם בִּשְׁנָתוֹ.

חָלַמְתִּי חֹרְשַׁת־אֳרָנִים צְעִירָה. לִפְנוֹת בּוֹקֶר נוֹפֵל שֶׁלֶג זַךְ וְרַעֲנָן. בַּדֵּי הָעֲנָפִים הַיְרוֹקִים מַרְעִיפִים יַלְדוּת־נֵצַח. אָנֹכִי צְבִי עַלִּיז, הַמִּתְעַלֵּם בֵּין הַשִּׂיחִים.

אָנֹכִי צְבִי עַלִּיז וְאוֹמֵר תְּהִלִּים בְּקוֹל עָצוּב. בְּקַרְנַי אֲנִי מְנַעֵר אֶת הַשֶּׁלֶג מֵעַל הַסְּבָכִים בַּעֲלִיצוּת שׁוֹבֵבָה, אַךְ עֵינַי נְשׂוּאוֹת בְּיָגוֹן אֶל כּוֹכַב־שַׁחַר עֲרִירִי.

חָלַמְתִּי בֵית־נְתִיבוֹת רְחַב־יָדָיִם. הַפַּנָּסִים כְּבוּיִים, הַפְּרָחִים עַל הַשֻּׁלְחָן מְלַבְלְבִים. הַמְּצִלָּה מְצַלְצֶלֶת, אַךְ אֵין אִישׁ וְאֵין מַסָּע. הַמְּצִלָּה מְצַלְצֶלֶת וְהַמַּכֶּה בַּפַּעֲמוֹן לֹא נִרְאָה.

ג.

הַחִלּוֹתִי לְהַפְשִׁיל אֶת יְרִיעַת חַלּוֹנִי מִדֵּי יוֹם בְּיוֹמוֹ. הִשְׁקַפְתִּי אֶל מֵעֵבֶר לְעוֹלָמִי וָאַקְשֵׁב רַב קֶשֶׁב. נָפַל נֵטֶף אַחֲרֵי נֵטֶף בְּמֶרְחַקִּים נֶעֱלָמִים.

סוּפוֹת הִתְרוֹנְנוּ, הִתְמַרְמְרוּ, הִתְפָּרְצוּ, הִתְאַפְּקוּ, טָסוּ עֲלִיזוֹת וְקוֹדְרוֹת. נָפְלוּ שְׁלָגִים בְּהִירִים, קָרִים, שְׂמֵחִים, עֲצוּבִים, שְׁוֵי־נֶפֶשׁ וּמְרַטְטִים. אִילָנוֹת הִתְנַפְּצוּ מִקֹּר, בַּפִּנּוֹת הִבְרִיק טַחַב־כֶּסֶף, וַאֲנִי הִקְשַׁבְתִּי רַב קֶשֶׁב: נָפַל נֵטֶף אַחֲרֵי נֵטֶף בְּמֶרְחַקִּים נֶעֱלָמִים.

בַּלֵּילוֹת צִפְצְפוּ עַכְבָּרִים רְעֵבִים, עַל הָרִצְפָּה הַסְּדוּקָה הִשְׁתַּטְּחוּ פַּסֵּי־כֶסֶף, יְרִיעַת־הַבַּד עַל הַחַלּוֹן הֶחֱוִירָה כְּתַכְרִיכֵי מֵתִים, וַאֲנִי הִקְשַׁבְתִּי רַב קֶשֶׁב: נָפַל נֵטֶף אַחֲרֵי נֵטֶף בְּמֶרְחַקִּים נֶעֱלָמִים.

הַאִם זֶה נָמַס יַם־הַקֶּרַח? הַאִם זֶה דָּפַק לֵב הָעוֹלָם? נָפַל נֵטֶף אַחֲרֵי נֵטֶף בְּמֶרְחַקִּים נֶעֱלָמִים.

ד.

מִנֹּגַהּ הַשֶּׁמֶשׁ הַשּׁוֹקַעַת הִתְלַקְּחוּ גַּגּוֹת מִגְדָּלִים. מִבַּעַד לְאֵד־עֶרֶב דָּלוּחַ הִבְהֲבוּ צְרִיחֵי־זָהָב.

פַּעֲמוֹנִים צִלְצְלוּ עַרְבִית, הָעוֹרְבִים צָרְחוּ חָרְפִּית, עַל שְׂפַת נָהָר שׁוֹמֵם עָמַדְתִּי תָּמֵהַּ וּמַשְׁמִים.

קְרָנַיִם חַכְלִילִיּוֹת הֶחֱלִיקוּ עַל כְּפוֹר הַנָּהָר הַשּׁוֹמֵם, הִבִּיטוּ בִדְמָמָה מִשְׁתָּאוֹת אֵלַי וְאֶל הָעוֹמֵד עַל־יָדִי ·

מִי עָמַד עַל־יָדִי מַחֲרִישׁ עַל שְׂפַת הַנָּהָר הַשּׁוֹמֵם, בִּקְרוֹא הַשֶּׁמֶשׁ הַשּׁוֹקְעָה אֶל מֶרְחָבִים שׁוֹאֲנִים בִּדְמָמָה ?

עַל מֶרְחָבִים שׁוֹאֲנִים בִּדְמָמָה הֶחֱלַקְתִּי עִם קְרָנַיִם שׁוֹקְעוֹת אֶל אֶרֶץ־שֶׁלֶג אֲבִיבִית, אֶל אֲבִיב קָרְחֵי־נְצָחִים ·

הִסְתּוֹבְבוּ פַּרְפָּרִים לְבָנִים וַתָּדָץ סוּפָה כְּחֻלָּה · יַחַד נִשֵּׂאנוּ לַמֶּרְחָק אֶל אֲבִיב קָרְחֵי־נְצָחִים ·

מִשְׁתָּאוֹת הִבִּיטוּ קְרָנַיִם אֵלַי וְאֶל הָעוֹמֵד עַל־יָדִי · עַל־יָדִי עָמַדְתִּי אָנֹכִי, וַאֲנִי בַּאֲבִיב עֲלוּמָי · בְּחַדְרִי הָיְתָה דְמָמָה · הוּמָם נִמְנַמְתִּי עַל כִּסְאִי ·

ה.

הַגַּרְעִין, אֲשֶׁר נָח בָּאֲדָמָה מִתַּחַת לְמִכְסֵה הַשֶּׁלֶג, הֶאֱזִין בְּמַעֲמַקָּיו רַחַשׁ פֶּלֶאִי · מִסָּבִיב לוֹ הָיָה חשֶׁךְ, אַךְ מִבַּעַד לִצְנוֹרִים כְּמוּסִים שָׁטְפוּ אֵלָיו זְרָמִים לֹא־נִרְאִים · מַה זֶה ? מַה זֶה ? זֶה הָיָה בְּשֶׁכְּבָר־הַיָּמִים וְלֹא הָיָה מֵעוֹלָם, זֶה לֹא חָדָשׁ וְלֹא יָשָׁן · מַה זֶה ? מַה זֶּה ?

וְהַגַּרְעִין נָח בָּאֲדָמָה מִתַּחַת לְמִכְסֵה הַשֶּׁלֶג · מִמַּעַל לוֹ צָהֲלוּ רוּחוֹת וַיְסוֹלְלוּ סְעָרוֹת אָרְחוֹת־גִּילָן · וְהַגַּרְעִין נָח בָּאֲדָמָה וּבְמַעֲמַקָּיו רַחַשׁ תַּעֲלוּמוֹת ·

III

מִמַּעֲמַקִּים

א.

בְּרֵאשִׁית הָיוּ הַיִּסּוּרִים. נָפַל הַתִּבְלוּל מֵהָעַיִן וְהַלֵּב קָפָא מִפַּחַד: אֲנִי שׁוֹכֵב בִּתְהוֹם עֲמֻקָּה וְגַן הָעֵדֶן מֵאַחֲרָי.

לָמָּה לֹא רְאִיתִיו עַד הֵנָּה, וַאֲנִי הֵן הִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכוֹ? לֹא שָׁמַעְתִּי אֶת שִׁיר צִפֳּרָיו וְלֹא נָשַׁמְתִּי אֲוִיר פִּלְאוֹ, וַאֲנִי הִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכוֹ, לִפְנֵי נָפְלִי אֶל הַתְּהוֹם הָעֲמֻקָּה.

אֲנִי שׁוֹכֵב בִּתְהוֹם עֲמֻקָּה וְיוֹדֵעַ, כִּי לֹא אֶעֱלֶה מִמֶּנָּה. עֲמֻקָּה הַתְּהוֹם לְאֵין־חֵקֶר וּמִסָּבִיב אוֹפֶל וָטַחַב. אַךְ מִמַּעְלָה, עַל עֶבְרֵי פִּי־פַחַת, צוֹמֵחַ גַּן אֱלֹהִים.

עַתָּה אֵדַע, לָמָּה הָיִיתִי כְּנִדְהָם יָמִים עַל שָׁנִים: מִמְּרוֹמִים, לֹא שֵׁעֲרָם אָדָם, נָפַלְתִּי לִתְהוֹמוֹת אֵין־חֵקֶר; מֵעֹצֶם הַמַּכָּה הֻמַּמְתִּי, וָאֶשְׁתּוֹק יָמִים וְשָׁנִים.

אוֹ אוּלַי לֹא הָיִיתִי מְעוֹדִי בְּגַן הָעֵדֶן הַנִּפְלָא? אוֹ אוּלַי חֵרֵשׁ וְעִוֵּר בִּתְהוֹם הָאוֹפֶל נוֹלַדְתִּי, וְעַתָּה נִפְקְחָה עֵינִי וְאָזְנִי נִפְתְּחָה לִשְׁמוֹעַ?

לְמַעְלָה, בִּמְרוֹמִים מַזְהִירִים, צוֹמֵחַ גַּן אֱלֹהִים. עַל עֶבְרֵי פִּי־פַּחַת יוֹרִיקוּ עֲצֵי־נֵצַח רַעֲנַנִּים. רוּחוֹת נוֹשְׂאֵי כָל־בֹּשֶׂם יִתְעַלְּסוּ בֵּין בַּדִּים מְלַבְלְבִים.

מַה מַּבְרִיק הַטַּל עַל הַבַּדִּים! הַצַּמָּרוֹת חַכְלִילִיּוֹת מִשַּׁחַר; פִּרְחֵי־קֶסֶם מְרַטְטִים עַל עֲצֵי־נֵצַח רַעֲנַנִּים.

הַאֻמְנָם זֶה שִׁיר לַצִּפֳּרִים? נִבְקְעוּ כָּל מַעְיְנוֹת הַהֲוָיָה, וְעָבָר וְעָתִיד מִשְׁתַּפְּכִים בְּרִנּוּנֵי הוֹדָיָה וְחֶדְוָה.

הַאֻמְנָם זֶה שִׁגְשׁוּג לַפְּרָחִים? נְעוּרֵי־זֹהַר מְלַבְלְבִים עַל עֵץ הַחַיִּים הַטָּלוּל, רוּחוֹת־גִּיל מְלַטְּפִים טַרְפֵּיהֶם וּמָלֵא הַיְקוּם אֶת נִיחוֹחָם.

אָנָה אֶפְנֶה מֵרֵיחוֹת הַשִּׁכָּרוֹן? אַיֵּה אֶסָּתֵר מֵרִנַּת הַנְּגֹהוֹת? הַשַּׁחַר חָשַׂף כָּל מַצְפּוּנָיו, וַאֲנִי בִתְהוֹם עֲמֻקָּה.

נִבְקְעוּ כָּל מַעְיְנוֹת הַהֲוָיָה. נִפְתְּחוּ אֲרֻבּוֹת הַחַיִּים. מְרוֹמֵי־זֹהַר לִי רָנִים, אַךְ הַתְּהוֹם עֲמֻקָּה לְאֵין־חֵקֶר.

נ.

בְּרֵאשִׁית הָיוּ הַיִּסּוּרִים. חָפַצְתִּי לַעֲצוֹם אֶת עֵינַי, אַךְ הֵן נִפְקְחוּ שֵׁנִית, וְאָזְנַי הִקְשִׁיבוּ רַב קֶשֶׁב.

הָפַכְתִּי פָּנַי לְמַטָּה, אַךְ הֵם פָּנוּ לַמְּרוֹמִים. כְּכַבְשְׁתִּים בְּקַרְקַע הַתְּהוֹם, אַךְ הֵם שָׁאֲפוּ לְמַעְלָה, לְמָעְלָה.

עַל הַקַּרְקַע שָׁרְצוּ נְחָשִׁים וַיִּשְּׁכוּ אֶת לִבִּי בְלִי חֶמְלָה; אַךְ כַּאֲשֶׁר יִשְּׁכוּ אֶת לִבִּי, כֵּן תִּגְבַּר וְכֵן תֶּעֱצַם הַלְמוּתוֹ.

וְכַאֲשֶׁר תִּגְבַּר הַלְמוּת לְבָבִי, כֵּן תֶּלַכְנָה עֵינַי וְאוֹרוּ;
כֵּן יֵלְכוּ וְהִתְגַּלּוּ לְפָנַי כָּל מַצְפּוּנֵי חֲמוּדוֹת הָעֵדֶן.
אַךְ שִׁבְתִּי בִתְהוֹם אֲפֵלָה, וְהַתְּהוֹם עֲמֻקָּה לְאֵין־חֵקֶר.

ג.

— „פֶּלֶא! פֶּלֶא!" — מֵעִמְקֵי מַעֲמַקֶּיהָ שִׁוְּעָה נַפְשִׁי לְפֶלֶא, כַּאֲשֶׁר יְשַׁוַּע גּוֹזָל אֶל אִמּוֹ מִבֵּין צִפָּרְנֵי הַנָּשֶׁר.

הִנֵּה יָבוֹא פִּתְאוֹם הַפֶּלֶא, וְלֹא אֵדַע מִי וּמָה הוּא, אַךְ יוֹם וָלַיְלָה לוֹ אֶאֱרֹב, כַּאֲשֶׁר יֶאֱרֹב הַלָּבִיא לְטַרְפּוֹ.

וְלֹא אֵדַע, אִם בִּסְעָרָה דַרְכּוֹ וְאִם בְּשׁוּבָה וָנַחַת יוֹפִיעַ; אִם יָשִׁית חֹשֶׁךְ סִתְרוֹ וְאִם יַגִּיהַּ אוֹר עַל נְתִיבוֹ.

אַךְ יוֹם וָלַיְלָה לוֹ אוֹחִיל, פְּקוּחוֹת עֵינַי וְאָזְנַי פְּתוּחוֹת, כְּבָר בָּחַנְתִּי הֵד צְעָדָיו וָאֶקְלוֹט רֶטֶט כְּנָפָיו.

וּכְגֹדֶל וְכִלְהוֹט מְצוּקוֹתַי, יֵלֵךְ הֵד צְעָדָיו וְקָרֵב, אַךְ עֵינַי עוֹד לֹא חָזוּהוּ, וְלֹא אֵדַע מִי וָמָה הוּא.

מֵרֶטֶט כְּנָפָיו הַכְּמוּסוֹת יִתְלַקַּח לְרֶגַע הַחֹשֶׁךְ; מִכְתּוֹת־שֶׁמֶשׁ מְרַצְּדוֹת בֵּין מִשְׁבְּרֵי־אוֹפֶל קְרוּשִׁים.

וְשֵׁנִית אוֹפֶל וּדְמָמָה, וּבַדְּמָמָה רֶטֶט כְּנָפַיִם. נַפְשִׁי נִכְסֶפֶת וְכָלָה, נַפְשִׁי לוֹחֶשֶׁת: „פֶּלֶא!"

„לֹא אֵדַע, כִּי אֲכַנְּךָ, וְלֹא אֵדַע, מַה שָּׁמוּר אִתְּךָ; אַךְ כַּאֲשֶׁר יִנְהַר הַנָּהָר לַיָּם, כֵּן אֶנְהַר אֵלֶיךָ בְּלִי דָעַת."

„כַּאֲשֶׁר תִּשְׁאַף אֶבֶן לְמַטָּה, בְּנָפְלָהּ מִמְּרוֹמִים רְחוֹקִים, כֵּן אֶשְׁאַף אֵלֶיךָ בְּלִי דַעַת מִתְּהוֹם חֶשְׁכִּי הָעֲמֻקָּה."

„אֵין זֹאת, כִּי אֵגֶל אָנֹכִי, אֵגֶל מִמְּקוֹרְךָ הַנֶּעְלָם; מַהֵר, בּוֹאָה, הַפֶּלֶא, וְאָסְפֵנִי אֶל חֵיקְךָ."

„אֵין זֹאת, כִּי שַׁבְרִיר אָנֹכִי מִזֹּהַר כִּתְרְךָ הָרָחוֹק; מַהֵר, בּוֹאָה, הַפֶּלֶא, וְהָשֵׁב לְךָ אֲבֵדָתְךָ."

„מַהֵר, בּוֹאָה, הַפֶּלֶא, כִּי רַק אַתָּה מְפַלְטִי; שָׁכַחְתִּי אֶת כָּל חָכְמוֹתַי וּבִינָתִי מִתְנַכְּרָה לִי."

כֵּן שִׁוְּעָה נַפְשִׁי לַפֶּלֶא, שִׁוְּעָה יוֹמָם וָלָיְלָה. מִסָּבִיב הָיְתָה דְמָמָה וְעַל שְׂפָתַי חוֹתָם.

סָקַרְתִּי כָּל רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם, רוּם וָעוֹמֶק חָקַרְתִּי. מִסָּבִיב הָיָה חֹשֶׁךְ וְעֵינַי עֲצוּמוֹת.

וַאֲנִי לֹא רְאִיתִיו, בְּבוֹאוֹ אֶל חַדְרֵי־חֲדָרַי בְּהִתְגַּנֵּב; לֹא שְׁמַעְתִּיו, בְּחָרְשׁוֹ אֶת לִבִּי וּבְטָמְנוֹ בוֹ אֶת גַּרְעִינוֹ...

IV

זִכְרוֹנוֹת

∴

בְּרֵאשִׁית הָיוּ הַיִּסּוּרִים, אַחֲרֵי כֵן בָּאוּ הַזִּכְרוֹנוֹת · עֲלֵיהֶם הָיָה פָּרוּשׂ עֲרָפֶל, וַיְרַטְטוּ כְּצַמָּרוֹת אַחֲרֵי סָעַר ·

כְּבָר קָמָה הַסְּעָרָה לִדְמָמָה, אַךְ עוֹד יְרוֹקִים־אֲפְלוּלִים הַשְׁחָקִים, וְצַמֶּרֶת נִשָּׂאָה מְרַטְטָה לִקְרַאת עָב לוֹהֶטֶת בַּמַּעֲרָב ·

עוֹד לֹא פָּג תִּמְהוֹן הָאֵימִים, שֶׁהִלְּכוּ עָלֶיהָ בְּרָקִים וּרְעָמִים, אַךְ אֶגְלֵי הַמָּטָר עַל עָלֶיהָ מַבְרִיקִים בְּכָל צִבְעֵי הַקֶּשֶׁת ·

הַלְסוּפָה חֲדָשָׁה אִם לִדְמָמָה ? לְפִתְאוֹם בָּאוּ הַזִּכְרוֹנוֹת · עֲלֵיהֶם הָיָה פָּרוּשׂ עֲרָפֶל וַיְרַטְטוּ כְּצַמֶּרֶת אַחֲרֵי סָעַר ·

וְלֹא יָדַעְתִּי, אִם זֶה הָיָה זִכְרוֹן מַעֲשִׂים, אוֹ אוּלַי רַק זִכְרוֹן חֲלוֹמוֹת ; וְלֹא יָדַעְתִּי, אִם חָיֹה חָיִיתִי, אוֹ אוּלַי רַק חֲלוֹם חָלַמְתִּי ·

ב.

זָכַרְתִּי אַהֲבַת־נְעוּרִים · עַל הוֹרְשַׁת־לִבְנִים צְעִירָה
פָּשְׁטָה סוּפָה עַלִּיזָה, סוּפַת־אָבִיב רִאשׁוֹנָה ·

הַגְּזָעִים לְבָנִים וּגְמִישִׁים, הַשּׂוֹכוֹת עֲרֻמּוֹת וְרַקּוֹת;
רוֹעֲדִים הַלִּבְנִים הַצְּעִירִים וְשָׁרְשֵׁיהֶם שׁוֹתִים בְּצָמָא ·

שׁוֹתִים בְּצִמָּאוֹן עָלָיו עֲסִיס רְבִיבִים רִאשׁוֹנִים ·
הָרְעָמִים מַבְעִיתִים וּמוֹשְׁכִים, הַבְּרָקִים מְעוֹרְרִים וּמְאִירִים ·

שׁוֹחֲקָה הַשֶּׁמֶשׁ שְׂחוֹק־אֹשֶׁר בֵּין קִרְעֵי עֲנָנִים מְאַיְּמִים;
בֵּין רַעַם לְרַעַם מְצַפְצֵף זוּג סִיסִים צִפְצוּפֵי אֲהָבִים ·

וְיוֹם הָאָבִיב מַה גָּדוֹל! עוֹד מִתְגַּלְגֵּל הָרַעַם בַּמֶּרְחָק,
וְעַל חֻרְשַׁת־הַלִּבְנִים הַצְּעִירָה כְּבָר מְתוּחִים שְׁמֵי־תְכֵלֶת
עֲמֻקִּים ·

וְשֶׁמֶשׁ צוֹהֶקֶת וּנְדִיבָה תְּחַמֵּם גִּזְעֵי הַלִּבְנִים · מִצְחוֹקָהּ
כָּל אֶגֶל מָטָר מַזְהִיר בְּרִבְבוֹת גְּוָנִים ·

ג.

פְּגַשְׁתִּיהָ בְּאֶרֶץ דַּלָּה, שָׁם בִּצּוֹת וִיעָרוֹת עַתִּיקִים ·
טַסְתִּי טִיסָתִי הָרִאשׁוֹנָה מִקִּנִּי בְּחַגְוֵי הַסָּלַע ·

בְּעֶרֶב־בָּצִיר חֲרִישִׁי עָמַדְתִּי לְבָדָד לָנוּחַ עַל שְׂפַת
אֲגַם מֻקַּף־עֲרָבוֹת בְּיַעַר עַתִּיק וְרוֹמֵם ·

אָז הִגִּיעָה אֵלַי רִנָּתָהּ · בְּעֵינֶיהָ פִּרְפְּרוּ תְהוֹמוֹת,
תְּהוֹמוֹת אֵמוּן וְאֹשֶׁר, וְלֹא יָדַעְתִּי, כִּי אֵלַי הִתְפַּלְּלָה ·

מַה לָּהַט שִׁירָהּ הַחֲרִישִׁי! וְלֹא יָדַעְתִּי, כִּי זֶה לַהַט דַּם לִבִּי. עֶרֶב־הַבָּצִיר עָמֵם, הַיַּעַר שָׁאַן בִּדְמָמָה.

ד.

חָשַׁבְתִּי לְתֻמִּי, כִּי כָמוֹנִי גַם הִיא מִמִּשְׁפַּחַת הַנְּשָׁרִים, וּבְהַאֲבִירִי לִמְרוֹמִים רְחוֹקִים לְקַחְתִּיהָ לְבַת־לְוָיָה.

לֹא רָאִיתִי, אֵיךְ עָיְפָה בְעוּפָהּ, אֵיךְ הָלְכוּ עָלֶיהָ אֵימִים מְרוֹמִים רְחוֹקִים וְרֵיקִים, בְּלִי עֵץ, בְּלִי סֶלַע לָנוּחַ.

לֹא רָאִיתִי, אֵיךְ צָפְנָה בְחֻבָּהּ יִסּוּרֵי כְאֵבָהּ וּפַחֲדָהּ, אֵיךְ לָקְקָה חֶרֶשׁ פְּצָעֶיהָ וַתִּסָּתֵר מִמֶּנִּי יְגוֹנָהּ.

אַךְ שָׁמַעְתִּי, אֵיךְ צָרְחָה מִגִּילָה, בְּצָרְחִי אֶת צְרִיחַת נְעוּרַי, אֵיךְ סָעֲרָה מֵאַהֲבָה וְגָאוֹן, בְּגוֹנְנִי עָלֶיהָ בִּכְנָפַי.

רָאִיתִי, אֵיךְ קָדְרוּ עֵינֶיהָ מִשִּׁפְעַת נְגֹהוֹת וְלַהַב, עֵת לָחוֹץ לְחַצְתִּיהָ אֶל לִבִּי וָאֶלְחַשׁ לָהּ סוֹדוֹת אַהֲבָתִי.

רָאִיתִי, אֵיךְ שָׁכְרָה מֵעֹנֶג, בִּשְׁתוֹתָהּ אֶת טַל אֲבִיבִי; אֵיךְ נָמוֹגָה מֵאֹשֶׁר־נְצָחִים, בֶּאֱחוֹז בָּהּ שַׁלְהֶבֶת שַׁחֲרִי.

ה.

הָיָה עֶרֶב בָּאָבִיב, הַשָּׁמַיִם לָהֲטוּ טְהוֹרִים, הַנָּהָר הוֹלִיךְ אֶת מֵימָיו בְּשָׁאוֹן נִשְׂגָּב וְעָצוּר.

בָּאָרֶץ דִּמְמַת צִפִּיָּה. קָרְנוּ פִּסְגּוֹת הֶהָרִים. צֵל וְאַרְגָּמָן נָשְׁקוּ רָאשֵׁי עֲרָבוֹת רְחוֹקוֹת.

עַפְנוּ אֶל קַן הוֹרָתָהּ, כִּי עַיְפָה מִשּׁוּט בָּאָרֶץ. בִּצְחוֹק עַל שְׂפָתָהּ נִחֲמַתְנִי, כִּי חָלִי זֶה וְתִשָּׂאֶנּוּ.

בָּאָרֶץ דְּמָמַת נְצוּרוֹת, הָרוּחוֹת חֲדָשִׁים וְקַלִּים, וַאֲנִי לָהּ שַׁרְתִּי שִׁירָתִי עַל עֲתִידוֹת־פֶּלֶא מַזְהִירִים.

הִתְגַּלְגְּלָה שִׁירָתִי בְּסוּפָה, כְּפֶלֶג־אָבִיב עָלֵז. צִפּוֹר בּוֹדְדָה הִתְדַּפְּקָה בְּשַׁעֲרֵי הַמַּעֲרָב הַבּוֹעֵר.

שַׁרְתִּי לָהּ עַל נְעוּרֵי הָאֲדָמָה, נְעוּרֵי־נֵצַח מִתְחַדְּשִׁים; עַל גִּיל הַפְּרָאָה וְלִבְלוּב, עַל קְדוּשַּׁת הֵרָיוֹן וְלֵדָה.

עַל נְחָלִים עֲצוּבִים, חֲרֵבִים, כִּי מָלְאוּ פִּתְאוֹם שְׁאוֹן מַיִם. — לִבְנֶה עֲדוּי נָגְהֵי שְׁקִיעָה הִלְבִּין עֲרִירִי בָּעֲרָבָה. —

עַל רְאֵם רוֹבֵץ בַּבִּצָּה הַנּוֹשֵׁם וְשׁוֹאֵף יַחַד, כִּי מִלְאָהוּ הָאָבִיב פִּתְאוֹם גַּעְגּוּעֵי־לַהַט נִסְתָּרִים.

עַל חַרְגּוֹל מְנַתֵּר בַּדֶּשֶׁא וְעַל סֶלַע בּוֹדֵד בַּשָּׂדֶה; כֻּלָּם חֲרוּזִים נֶעֱלָמִים מֵהִמְנוֹן הָעוֹלָם הַקָּדוֹשׁ.

שַׁרְתִּי לָהּ עַל סוּפוֹת נַעֲלָמוֹת, הַהוֹמוֹת בְּחֶבְיוֹן נִשְׁמָתִי; בְּהִתְפָּרְצָן עַלִּיזוֹת לַמֶּרְחָב — וּמָלְאָה הָאָרֶץ תְּרוּעָה.

תְּרוּעַת שִׁחְרוּר וּגְאֻלָּה, תְּרוּעַת דּוֹרוֹת עֲתִידִים, בָּהּ תִּבְחַן אֹזֶן קַשֶּׁבֶת הֵד פַּעֲמֵי מָשִׁיחַ.

שַׁרְתִּי לָהּ תַּעֲנוּגֵי אַהֲבָה, הַהוֹפְכָה רֶגַע לְנֶצַח, שָׂמָה מִדְבָּר לְעֵדֶן וּמָוֶת לְאַלְמָוֶת.

הַמְחַבְּקָה וְרוֹעוֹת עוֹלָם וְצוֹפָה בְּהֶרֶף־עַיִן אֶת שַׁלְשֶׁלֶת
הַדּוֹרוֹת מֵאִי־רֹאשָׁהּ עַד אִי־סוֹפָהּ.

הַמְבַלְּעָה אֶת פְּנֵי הַלּוֹט, הַלּוֹט עַל סִתְרֵי הַחַיִּים
וּמַצִּיתָה כָּל צִבְעֵי הַקֶּשֶׁת בְּנֵטֶף רוֹעֵד לְתֻמּוֹ.

הַמַּסְעִירָה בְּלֵב הַמְּעֻנֶּה גַּלֵּי רַחֲמִים לִמְעַנָּיו וּמַשְׁמִיעָה
שִׁירַת עֵדֶן בְּאָזְנֵי הָעוֹלֶה לְגַרְדּוֹם.

שַׁרְתִּי בְּסוּפָה וּסְעָרָה, אַךְ הָיוּ צְלִילַי מָה רַכִּים:
שַׁאֲגַת כְּפִיר בַּהֲקִיצוֹ וְהֶגֶה עָנֹג לַיּוֹנִים.

בָּעֲרוּ פַּאֲתֵי מַעֲרָב, בָּם רָטְטוּ עוֹלָמוֹת נַעֲלָמִים;
אֲלֵיהֶם שָׁאֲפוּ אֶבְרוֹתַי, כַּאֲשֶׁר יִשְׁאַף לֵב לְמוֹלֶדֶת.

הַנָּהָר הוֹלִיךְ אֶת מֵימָיו בְּשָׁאוֹן נִשְׂגָּב וְעָצוּר; צֵל
וְאַרְגָּמָן נָשְׁקוּ דִּשְׁאֵי עֲרָבוֹת רְחוֹקוֹת.

פִּתְאוֹם נֶאֱלַמְתִּי דוּמִיָּה, כִּי נִשְׁמְעָה שִׁירַת הַדְּמָמָה.
מֵהוֹד רוֹמְמוּתָהּ נִדְמוֹתִי וָאַקְשֵׁב נִכְנָע וּמְרַטֵּט.

רָטַטְתִּי מֵאֹשֶׁר־עוֹלָמִים וּמִתּוּגָה לֹא יָדַעְתִּי שַׁחֲרָהּ;
אָז הִבַּטְתִּי אֶל בַּת־לִוְיָתִי, וָאֵרֶא כִּי צָנְחָה כְּנָפָהּ.

וָאַבֵּט בִּרְעָדָה אֶל עֵינָהּ, וָאֵרֶא כִּי הוּעַם זָהֳרָהּ;
הִטֵּיתִי אָזְנִי אֶל לִבָּהּ: הַלְמוּתוֹ שַׁחָה מֵעָפָר.

וְחֶרֶשׁ כְּאוֹב מֵאֶרֶץ נָעוּ שְׂפָתֶיהָ שֶׁחָוְרוּ: „אֵין זֹאת,
כִּי בָאָה לִי הַשֶּׁמֶשׁ הַרְחֵק מִנּוֹף מְכוֹרָתִי.“

הִזְהִיר דְּבַר־מָה בְּעֵינֶיהָ, בּוֹ יָגוֹן וְחֶמְלָה בְּלִי מְצָרִים.
בּוֹ אַהֲבָה בְּלִי תְהוֹם עִם יִסּוּרִים, הַכְנָעָה נִשְׂגָּבָה וּקְדוֹשָׁה.

וְחֶרֶשׁ כְּאוֹב מֵאֶרֶץ נָעוּ שְׂפָתֶיהָ בִּרְעָדָה: „אֵין זֹאת,
כִּי קָטֹנְתִּי מֵאָשְׁרִי, מֵחֶסֶד אַהֲבָתְךָ, שַׁלִּיטִי.“

וּבְעֵינֶיהָ הַכְּנָעָה נִשְׂגָּבָה, שֶׁשִּׁוְּתָה עָלֶיהָ הוֹד־מַלְכוּת;
וַאֲנִי לֹא רְאִיתִיהָ מֵעוֹלָם כֹּה יָפָה וּטְהוֹרָה וְנַעֲלָה.

וְחֶרֶשׁ כְּאוֹב מֵאֶרֶץ נָעוּ שְׂפָתֶיהָ בִּרְעָדָה: „אֵין זֹאת,
כִּי נִשְׂגַּב מִמֶּנִּי חֲזוֹן הָעֲתִידוֹת הָרְחוֹקִים.“

„אָנֹכִי צִפּוֹר־גֵּיאָיוֹת, לֹא יָפוּ אֶבְרוֹתַי בְּנוֹצוֹת, לֹא
חוֹנַנְתִּי בִּכְנָפַיִם קַלּוֹת וְלֹא חֵלֶק לִי בְּמֵיטִיבֵי נַגֵּן.“

„אָנֹכִי צִפּוֹר־גֵּיאָיוֹת, רַק שִׁוִּיתָ עָלַי מֵהוֹדְךָ; מִמְּעוּפְךָ
קַלּוּ כְנָפַי וּמִזְּמִירְךָ עָרַב קוֹלִי.“

„אָנֹכִי צִפּוֹר־גֵּיאָיוֹת, וְאַתָּה נֶשֶׁר בַּנְּשָׁרִים. מֵאַהֲבָה
הִכְחַשְׁתִּי מוֹצָאִי וָאֶתְחָרֶה אִתְּךָ בִּמְעוּפְךָ.“

וּבְדַבְּרָהּ קָרְנוּ פָּנֶיהָ, וַתֵּיף וַתַּזְהֵר פִּי־שִׁבְעָה. מִיִּרְאַת־
רוֹמְמוּת נַעֲלָמָה הִרְכַּנְתִּי רֹאשִׁי וָאֶדּוֹם.

לֹא יָרְדָה עָלֶיהָ דִּמְעָתִי, לֹא קָרְעָה אֲנָחָה סְגוֹר־לִבִּי;
נִדְהַמְתִּי מֵהַדְרַת־קְדוּשָּׁתָהּ, מִיּוֹפִי חֲרִישִׁי לֹא שִׁעַרְתִּיו.

וְחֶרֶשׁ כְּאוֹב מֵאֶרֶץ נָעוּ שְׂפָתֶיהָ הַגּוֹעוֹת: „בְּטֶרֶם
אֵלֵךְ וְאֵינֶנִּי, עֲשֵׂה עִמִּי חֶסֶד וֶאֱמֶת.“

„הַגֵּשׁ אֶת פִּיךָ אֶל אָזְנִי, כִּי כָבְדוּ אָזְנַי מִשְּׁמוֹעַ,
וְסַפְּרָה לִי, אִם חַי עוֹד בִּלְבָבְךָ זִכְרוֹן אַהֲבָתִי הַתְּמִימָה.“

„הַזְכִּירֵנִי יָמִים מִקֶּדֶם, הֲשִׁיבָה עָלַי אֶת אֲבִיבִי,
וְהָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלְךָ, בְּטֶרֶם אֵלֵךְ וְאֵינֶנִּי.“

הָיָה עֶרֶב בְּאָבִיב, לָהֲטוּ דְּבִירֵי הַמַּעֲרָב, הָרוּחוֹת
חֲרָשִׁים וְקַלִּים, וּבָאָרֶץ דְּמָמַת נְצוּרוֹת·

ו.

„הֲתִזְכְּרִי אֶת עֶרֶב הַחֹרֶף בֵּין הָרֵי אֶלֶף הַלְּבָנִים,
עֵת הָפְכוּ הַשְּׁלָגִים חַכְלִיל מִנֹּגַהּ שֶׁמֶשׁ שׁוֹקַעַת ?"

„שָׁם עָמַד אַרְמוֹן בָּדָד, בֵּית־מִשְׁתֶּה לָעוֹבְרִים בֶּהָרִים,
וְשֶׁמֶשׁ הַשְּׁקִיעָה זָרְמָה מִבַּעַד לַחַלּוֹנוֹת הַמְּלֻטָּשִׁים·"

„וּפִסְגּוֹת הַלָּבָן הַמְּזֻכָּךְ הִכְחִילוּ־הִוְרִידוּ מִסָּבִיב;
לְבָנְתָן הַוְּרֻדָּה־כְּחַלְחַלָּה שָׁפְעָה מִבַּעַד לַחַלּוֹנוֹת·"

„וּדְמָמָה הָיְתָה בַּבַּיִת, מְעַטִּים הָיוּ הָאוֹרְחִים,
וּבַחֲגִיגִיּוּת קוֹדְרָה וְנִשְׂגָּבָה הִשְׁתַּפְּכוּ צִלְצְלֵי הָעוּגָב·"

„בִּדְמָמָה הִקְשַׁבְתִּי לַצְּלִילִים· נִדְמָה, כִּי שָׁרוּ הֶהָרִים
שִׁיר־לָבָן, שִׁיר־טָהֳרָה נֶאְדָּרִי, בּוֹ גָּאוֹן עִם צַעַר שֶׁל
פְּרִישׁוּת·"

„בּוֹ גָּאוֹן עִם צַעַר שֶׁל בְּדִידוּת, אַךְ הָיְתָה מְהוּלָה
בּוֹ גַּם חֶדְוָה, חֶדְוַת נִצָּחוֹן וְחוֹסֶן, חֶדְוַת הַכּוֹבֵשׁ אֶת
עַצְמוֹ·"

„הֲתִזְכְּרִי, חֶמְדַּת לְבָבִי ? אֲנִי לֹא כָבַשְׁתִּי אֶת עַצְמִי;
כִּי פִעְפְּעָה חֶדְוָה אַחֶרֶת, חֶדְוַת הַמְבַזְבֵּז אוֹצְרוֹתָיו·"

„וְתוּגָה אַחֶרֶת הִקְדִירַתְנִי: לֹא נִמְצְאוּ קוֹפְצִים עַל
עָשְׁרִי, וּלְבָבִי נֶחֱנַק לְבָדָד בֵּין תִּלֵּי זְהָבוֹ וּפְנִינָיו·"

„וּבְהַשְׁקִיפִי מִבַּעַד לַחַלּוֹנוֹת קִנֵּאתִי בֶהָרִים הַלְּבָנִים, קִנֵּאתִי בְטָהֳרָם הַקּוֹפֵא, בְּשַׁלְוַת־גְּאוֹנָם הַלְּבָנָה.“

„אָז הִבַּטְתְּ אֶל פָּנַי פִּתְאוֹם וּבְעֵינַיִךְ צַעַר הָעֶלְבּוֹן, אַךְ הִבַּטְתְּ אֶל פָּנַי שֵׁנִית וּבְעֵינַיִךְ נֹגַהּ הַחֶמְלָה.“

„כִּי נִכְמְרוּ אֵלַי רַחֲמַיִךְ וַיְּחַסּוּ אֶת תְּלוּנַת עֶלְבּוֹנֵךְ, וַתָּקוּמִי וַתִּשְׁקִי אֶת עֵינַי, כְּנַשֵּׁק הָאֵם אֶת עוֹלָלָהּ.“

„וְהֶמְיַת הָעוּגָב נָדַמָּה. הָעֶרֶב הָלַךְ וְהִכְחִיל, בָּדָד נִשְׁאַרְנוּ בָּאַרְמוֹן, עַל הֶהָרִים עוֹד יָקַד חַכְלִיל.“

„לִי נִדְמָה, כִּי בְנָגְהָם הַחַכְלִילִי נֻפְּחָה לְפִתְאוֹם נִשְׁמַת־חַיִּים, בּוֹ רָטְטוּ רַחֲמִים עֲצוּרִים וְאַהֲבָה עִם הַעֲרָצָה נַעֲלָמָה.“

„וַאֲנִי יָשַׁבְתִּי כְּאִלֵּם. אַךְ בַּלַּיְלָה, בְּנְהוֹם סוּפַת־הָרִים, הִתְפַּלֵּאת וְלֹא יָדַעַתְּ פֵּשֶׁר דָּבָר, בְּכָרְעִי לְפָנַיִךְ עַל בִּרְכַּי.“

„הֲתִזְכְּרִי, מַה נָּהֲמָה הַסּוּפָה? אֵיתָנִים לְבוּשֵׁי־לְבָנִים רָקְדוּ מֵעֵבֶר לַחַלּוֹנוֹת בִּתְרוּעָה וְצַהֲלַת־פְּרָאִים.“

„אַךְ בָּאוּלָם הָרֵיק וְהַנִּרְחָב דָּלְקָה שֶׁמֶשׁ נַעֲלָמָה, לְבְלֵב אֲבִיב־עוֹלָמִים וַיִּשְׁטְפוּ חַיֵּי־נֵצַח...“

ז.

„הֲתִזְכְּרִי אֶת בֹּקֶר הַקַּיִץ, בֹּקֶר־שַׁבָּת שְׁלֵו־זוֹרֵחַ, עֵת רַצְנוּ שְׁנֵינוּ בַשָּׂדֶה וְשִׁבֳּלִים חוֹמָה לָנוּ סָבִיב?“

„מֵעָלֵינוּ שֶׁמֶשׁ מַבְרִיקָה, מִתַּחְתֵּנוּ אֲדָמָה לוֹהֶטֶת, וְרֵיחוֹת חַמִּים וּמְשַׁכְּרִים נִדָּפִים מִשִּׁבֳּלֵי־הַזָּהָב."

„פַּרְפָּרִים רְקוּמֵי־כְנָפַיִם זִמְזְמוּ זִמְזוּם חַם וְעַלִּיז; רֶגַע יִכְבּוּ וְנֶעֶלְמוּ וְרֶגַע יִצְּתוּ שֵׁנִית."

„יִצְּתוּ בָּאֲוִיר הַשָּׁקוּף, יִסְתּוֹבְבוּ מִמַּעַל לְרֹאשֵׁךְ, תִּרְדְּפִי אַחֲרֵיהֶם כְּאַיָּלָה, וְהֵם כְּבָר מִמֶּנּוּ וָהָלְאָה."

„צַמָּתֵךְ הָעַרְמוֹנִית הִתְנַדְנְדָה בִּמְשׁוּבָה בֵּין כְּתֵפַיִךְ הַדַּקּוֹת; רָדַפְתְּ אַחֲרֵי הַפַּרְפָּרִים, וַאֲנִי רַצְתִּי אַחֲרָיִךְ."

„בְּבַקָּשָׁתִיךְ לָנוּחַ רֶגַע, אַךְ אַתְּ מֵאַנְתְּ וַתִּצְחָקִי; רָדַפְתְּ אַחֲרֵי הַפַּרְפָּרִים, וַאֲנִי רַצְתִּי אַחֲרָיִךְ."

„אָז בָּאנוּ לַחֻרְשָׁה הַמְּצִלָּה, שָׁם רָנוּ כַּנְפֵי־רְנָנִים; נִתְּרוּ מִבַּד אֶל עָנָף, קָפְצוּ וְדִלְּגוּ בֵּין עֲשָׂבִים."

„גַּם שָׁם לֹא חָפַצְתְּ לָנוּחַ, רָדַפְתְּ אַחֲרֵי כַנְפֵי־הָרְנָנִים, וְצַמָּתֵךְ הָעַרְמוֹנִית הִתְנַדְנְדָה בִּמְשׁוּבָה בֵּין כְּתֵפַיִךְ עֲנֻגּוֹת."

„אָז בָּאנוּ אֶל הַנַּחַל הַבָּהִיר, הַשּׁוֹטֵף בֵּין עֲרָבוֹת עֲבֻתּוֹת, וּפִתְאוֹם קָפַצְתְּ לְתוֹךְ הַסִּירָה, רֶגַע — וְאַתְּ בְּלֵב הַנָּחַל."

„הָתַרְתְּ בַּמְּשׁוֹטִים בְּכֹחַ, רַק קוֹל צְחוֹקֵךְ צִלְצֵל כַּכֶּסֶף. לֹא יָדַעְתִּי, אִם אֶכְעַס וְאִם אֶצְחַק — צָחַקְתִּי וְאֶכְעַס גַּם יָחַד."

„רַצְתִּי לְאֹרֶךְ הַחוֹף מִיִּרְאָה, פֶּן יִקְרֵךְ אָסוֹן, אַךְ הִנֵּה קָרַבְתְּ לַחוֹף שֵׁנִית וּבְיָדֵךְ חֲבַצָּלוֹת־מָיִם.“

„וּצְחוֹקֵךְ לֹא הָיָה עוֹד אִתֵּךְ, עָמַדְתְּ מַחֲרִישָׁה וּנְבוֹכָה; וּפִתְאוֹם נָפַלְתְּ עַל צַוָּארִי וָאֶשְׁתַּכֵּר מִלַּהֲבוֹת־קָיִץ.“

„לֹא יָדַעְתִּי, אַף גַּם לֹא יָדַעַתְּ, כִּי הִתְחַמַּקְתְּ בְּאַהֲבָתֵךְ אוֹתִי, כִּי הִתְרַחַקְתְּ מִמֶּנִּי, בְּשָׁאֲפֵךְ קִרְבָתִי.“

„אַךְ זֹאת יָדְעוּ פַּרְפָּרִים עַלִּיזִים וְכַנְפֵי־רְנָנִים נַעֲלָסוֹת; זֹאת יָדְעוּ שִׁבֳּלִים וְאִילָנוֹת וְגַלֵּי־הַבְּדֹלַח בַּנָּחַל.“

ח.

„הֲתִזְכְּרִי אֶת לֵיל־הַחֹרֶף, עֵת לִוִּיתִיךְ עַד שַׁעַר בֵּיתֵךְ? בָּרְחוֹב הָיְתָה דְמָמָה, וַנַּעֲמֹד רֶגַע בַּשָּׁעַר.“

„מַה מֻּפְלָא הָיָה הַלַּיְלָה! הַיָּרֵחַ בִּצְעִיף עֲנָנִים; הָעֲנָנִים הִרְעִיפוּ אוֹר חִוֵּר וְשֶׁלֶג עָף מִכָּל עֵבֶר.“

„לֹא נִשְׁמַע מַשַּׁב רוּחַ, לֹא רָחַשׁ הַשֶּׁלֶג בְּנָפְלוֹ; רָעֲפָה תְכֵלֶת לְבָנָה, כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה בְּבֵין הָעַרְבָּיִם.“

„בֵּין־שְׁמָשׁוֹת בְּעֶצֶם הַלַּיְלָה! דִּמְדּוּמִים בְּעֶצֶם הַלַּיְלָה... וּמָחוֹל חֲרִישִׁי לֹא־נִשְׁמָע לְפַרְפְּרֵי־חֹרֶף לְבָנִים.“

„נִמְחָה כָל מִשְׁעוֹל וְנָתִיב, לֹא נוֹדַע אֵי צָפוֹן, אֵי דָרוֹם, וְלֹא נוֹדַע, אִם יַעֲלֶה הַבֹּקֶר, אוֹ הוֹלֵךְ וְקָרוֹב הַלַּיְלָה.“

„הַזְּמָן וְהַמֶּרְחָב נֶעֶלָמוּ, וּשְׁנֵינוּ עֲזוּבִים, נִשְׁכָּחִים בְּנִגְהוֹת־הַתְּכֵלֶת הַיְקָרִים, בְּרַהַב הַלֹּבֶן הַקּוֹפֵא."

„אַךְ אַתְּ לֹא רָאִית אָז דָּבָר. שִׂמְחָה וְרַעֲנַנָּה כְּבְאָבִיב נָשַׁקְתְּ לִי מִנְּשִׁיקוֹת־קַיִץ, וְאֵלַי גְּנַב קִפְאוֹן הַחֹרֶף."

„וּבְעֶצֶם הַנְּעוּרִים הַפּוֹרְחִים, בְּעֶצֶם אֲבִיב אַהֲבָתִי, הִקְשַׁבְתִּי לְמַשָּׁב הָאִלֵּם שֶׁל כַּנְפֵי הַמָּוֶת הַלְּבָנוֹת..."

ט.

לֹא כִלִּיתִי אֶת דְּבָרַי; כְּגַלֵּי־אָבִיב נֶחְפָּזִים אֲפָפוּנִי סְמָלִים יְקָרִים; גַּל רוֹדֵף גַּל, נַחְשׁוֹל אַחֲרֵי נַחְשׁוֹל פּוֹרֵץ מִמַּעֲמַקִּים, וַעֲלֵיהֶם נִשָּׂאִים עוֹלָמוֹת וְשִׁבְרֵי־עוֹלָמוֹת.

לֹא יָדַעְתִּי, אֵי אָחֵל וְאֵי אֲכַלֶּה. בְּלִי מִשְׁטָר וָקֶצֶב פָּכוּ אִמְרוֹתַי הַקְּטוּעוֹת. דָּמִיתִי לְאִישׁ, אֲשֶׁר נָפְלָה שְׂרֵפָה בְּבִירָתוֹ, וְאָז רַק הֵבִין וַיֵּדַע, מָה עָצוּם הָיָה עָשְׁרוֹ.

הַאַצִּיל מֵהַדְּלֵקָה אֶת הַפְּנִינִים הָעֲנֻגּוֹת? אוֹ הָאֲשִׁים אֶת פְּנֵי לַבָּרְקוֹת הַגְּאֵיוֹנִיּוֹת? בְּכָל אֲשֶׁר אֶפְנֶה אוֹצְרוֹת כָּל־יְקָר, וְהָאֵשׁ כְּבָר אֲחָזָה בָהֶם מִכָּל עֵבֶר.

בְּלִי מִשְׁטָר וָקֶצֶב זָרְמוּ אִמְרוֹתַי. הִזְכַּרְתִּי לָהּ בּוֹקֶר־אֲדָר, עֵת רַק זֶה נָמַס הַשֶּׁלֶג, וַאֲנִי עָמַדְתִּי מִתַּחַת לְחַלּוֹנָהּ וָאֲבַשֵּׂר לָהּ, כִּי נִרְאָה הָעֵשֶׂב הָרִאשׁוֹן.

הִזְכַּרְתִּי לָהּ לֵיל־קַיִץ בְּיַעַר־אֳרָנִים סְפוּג־בְּשָׂמִים, עֵת לִוּוּנוּ כּוֹכָבִים מְרַטְטִים בִּשְׁבִילֵי־אַהֲבָה נַעֲלָמִים.

הִזְכַּרְתִּי לָהּ פְּרָחִים וּדְשָׁאִים, הִזְכַּרְתִּי לָהּ סְדַן אִילָן בְּשָׂדֶה, עָלָיו נַחְנוּ פַּעַם בְּצָהֳרֵי־קַיִץ עֲיֵפִים.

הִזְכַּרְתִּי לָהּ נְגֹהוֹת וּצְלָלִים וּרְמָזִים וְצִלְלֵי־דְבָרִים וְדִמְיוֹנוֹת קַלֵּי־תְמוּרוֹת כַּעֲנָנִים וְרֶטֶט חֲלוֹמוֹת לֹא־מְבֹעִים.

אַךְ עוֹד לֹא כִלִּיתִי אֶת דְּבָרַי, וּפִתְאוֹם שָׁמַעְתִּי אֶת לַחֲשָׁהּ: „מַהֵר וּשְׁקָה לִי בָאַחֲרוֹנָה...“ הַנָּהָר עָצַר אֶת שִׁטְפּוֹ.

עָמְמוּ פִּסְגּוֹת הֶהָרִים, הָעוֹלָם נִתְרוֹקֵן וַיַּאֲפֵל. בֵּין דְּשָׁאִים מְעֻלְּפֵי טַל־עֶרֶב בָּכְתָה צִפּוֹר לֹא־נִרְאָה.

סוף יבוא.

אברהם רגלסון:

נִצְחוֹן הַחֶמְלָה

הכסיל אומר: אין אלהים,
אך אין אומר: אין צער.
אלישבע בארט בראונינג.

אפשר לנו להטמין את ראשינו בחול, כבת־היענה בשעת סכנה, שלא לראות את הצער והלחץ הסובבים אותנו. אבל הנשמה הערה תאזין את הצוחה התמידית של כל בעלי־החי המעונים, ותדע את היגון האלם של אלה הנושכים את שפתיהם ודוממים, ואת הפרכוסים הנוראים של יצורים אשר מעולם לא ניתנו להם קול והברה — וגם אחיהם בני־מינם זרים ואויבים להם. באפס כח עומדת חמלתנו לפני אלפי רבבות אומללים, הכואבים ומכאיבים, ההורגים ונהרגים, ותפלתה החרישית לא תִשָמע בהמון שאגות הטרף ואנקות הנרמסים. ואם נחפוץ לשמוע לדרישותיה ולהיטיב עם נפש אחת רצוצה, נמצא, שעל־ידי כך אָנו גורמים רעה לנפש אחרת; כי טובתו של החתול היא אסונו של העכבר, ואם נציל את התולעת, תרעב הצפור. רק כדי להתקיים על האדמה, אָנו אנוסים להרוס ולרצוח. ואם נוותר על חיינו לטובת אחרים, כבודה, אשר נתן את עצמו מאכל לגורי־לביאה רעבים, גם אָז לא יפסק ולא ימעט ההרג בארץ.

בני־אָדם המבקשים את השלוה והבטחון של שביל־הזהב המציאו להם מוסר מעין זה: „אתה שיש בידך לצערני, אל־נא תצערני, ובשכר זה לא אצערך אָנכי. אבל אם יכולים אנחנו ביחד להזיק לאיזה יצור חלש משנינו — הרי זה לא יחשב לנו לחטא“. וככה הסכימו לשים גבול לחמלתם והגדירוה רק למין האנושי, ורק לאותו חלק של המין האנושי שיכול להגן על עצמו.

— אבל אם עדיין לא כבה בנו הניצוץ האחרון של גבורת־נפש, ועדיין האמת קדושה בעינינו, כלום לא יהיו לנו לזרא מוסר זה ושביל־זהב זה, שהמציאו רשלני־המחשבה להנאָתם? אך נפקח את עינינו לראות ונפתח את לבנו להבין, והנה מגיע אלינו צערו של כל יצור ויצור, — של כל בהמה שחוטה, עוף גוסס, דג שמוציאים מן המים, רמש נרמס, ואפילו פרח נקטף — המבקש רחמים על עצמו. צער אין־סופי דורש מאתנו חמלה אין־סופית. מה נעשה

איפוא למען אחינו העלובים, ואנחנו בעצמנו עלובים כמותם, עבדים כמותם לחוק ההרג, וגם ידי האיש החומל אינן נקיות מרצח?

אָמנם, עבדים אנחנו במעשינו, אבל רשות זו ניתנה לנו: שרעיוננו לא ישתעבד לתנאי־הטבע החיצוניים, כי־אם יביע את תשוקת נפשנו. ותחת אשר נמעט את הבנתנו למען תתאים למעשינו, נכריח את מעשינו שיתאימו, עד כמה שאפשר, להבנתנו הבלתי־מוגבלת. תחת אשר נעמוד בשביל־זהב בטוח, נעמוד במקום־הסכנה, אשר שם הרצון והיכולת נאבקים.

ועד כמה מגיעה יכלתנו?

ראשית, אפשר לנו להמנע מהרוג ומהכאיב בכוונה כל יצור, אפילו הקטן שבקטנים, שלא לצורך קיומנו. ובשעה שאָנו אנוסים לאבד רמשים למען הציל את הרגן שלנו, או לירות בזאב הבא להרגנו, עלינו להכיר את הטראגידיה שבעובדה זו, ונזהר שלא לאבד טפה אחת של חיים לבטלה. כי כל יצור ויצור הוא עולם בפני עצמו, ונפשו קשורה בעולמו שלו לא פחות מאשר קשורה נפשנו אָנו בעולמה שלה.

שנית, בשעה שאין לנו מוצא אלא להרוג, יש שאפשרות ניתנת לנו לבחור בין יצורים שונים. אָז נוכל לקיים את היצור „הנעלה" ולאבד את היצור „השפל". איזהו יצור נעלה מחברו? מי שהרגשותיו מרובות, מושגיו רחבים ורגשותיו עמוקים משל חברו. בלי התבוננות יתירה יכיר כל איש, כי חיי דג הם יותר עשירים מחיי בצל, וחיי דבורה הם יותר עשירים מחיי תולעת־עפר. אבל נסיונות מדעיים מראים באופן מדויק, כמה שונה כל יצור מחברו בחושים ואינסטינקטים, וכמה שונה, גם בגדלו וגם בתארו, הוא העולם, שכל יצור משיג על־פי חושיו. עולמו של הכלב, למשל, רובו עשוי ריחות. רוב הרמשים אינם יודעים מה זה כאב גופני, כאותו כאב שאָנו חשים בשעה שדוקרים את בשרנו במחט. אבל אַל יחשוב איש, כי משום זה מותר לו להתעלל ברמשים, כי הנסיונות שנעשו מעידים רק על חוסר כאב גופני, אבל אינם אומרים כלום בנוגע ליכלתו של רמש להרגיש צער. אָדם טובע בטיט — אפשר שגם הוא לא יחוש כאב גופני במשך חצי השעה הראשונה, אבל בכל זאת יצטער צער גדול ויצעק; וככה עושה גם הזבוב הנתפס בדבק שעל־גבי הגליונות העשויים לכך. באופן כללי אפשר להחליט, כי חיה וצמח — חיה קודמת. ומטרלינק, בראותו את ההמצאות הנפלאות, שעל־פיהן מזריעים הפרחים ומפזרים את הזרע, שגה בחשבו, כי המצאות אלו מעידות על שכלם של הפרחים. הפרחים אינם אחראים בעד ההמצאות האלה, כשם שאָנכי אינני אחראי בעד מִבְנֵה האוזן שלי ופעולתה, או בעד המכונות הנפלאות של מוחי וקיבתי. לא שכלי הוא שעשה את אלה.

עובדה היא, כי הצמחים עניים בהרגשה וברגש מרוב החיות — לא נגזים אם נאמר: מכל החיות בעלות חוט־השדרה. ובשעה שאָנו הורגים בהמות,

עופות ודגים לאכילה, אָנו שוללים יותר חיים, מאַבדים עולמות יותר מלאים כאשר היינו שוללים ומאַבדים, אילו היינו נזונים מדשאים, מפרי האדמה ופרי עץ וגפן בלבד. ביחוד בזויה הנהגתנו עם בהמות ועופות, הבוטחים בנו וחושבים אותנו לידידים, ולבסוף אָנו מובילים אותם לטבח. מלבד הרצח עצמו, מגונה האופן שבו מצערים את היצורים הללו, כשמשלחים אותם ממקום למקום, דחוקים לאלפים בארגזים צרים, בידי אנשים החושבים אותם ל„סחורה", ולא לבעלי־חי, שיש ביכלתם להצטער, לאהוב ולהקריב את עצמם בעד זרעם.

חס אָנכי על אותם האנשים יותר מאשר אני חס על החיות. כל עבודת הרצח, שבריות מפונקות אוכלות־בשר מרחיקות מעיניהן, היא עבודתם יום־יום, ועל־ידי זה מטמטמות בהם ההבנה המקשרת נפש בנפש ויראת־הכבוד בפני חזיון החיים, שהן כתר האָדם ותפארתו.

בשביל הילדים בלבד כדאי להסיר את העצמות המתות מעל שלחנותינו, שלא תהיינה מעידות על אכזריותנו היסודית בשעה שאָנו מדברים על לבותיהם של ילדינו דברים יפים על־אדות „דרך ישרה" ו„חובה לאחרים". ילד שיהא מחונך לחוס על חיי רמשים ועופות, קל־וחומר שיחוס על חיי בני־מינו, שלא לדכאם ולהשפילם.

מלבד אלה הממציאים סברות שונות להצדיק את מעשיהם ולהשתיק את קול חמלתם בלבם, יש שנלחמים מלחמה גלויה נגד תורת החמלה בכלל, שתורה זו מקיימת חלשים וגוזלת את זכויות החזקים. כך טוענים תלמידי ניצשה, המגלים פנים בתורת רבם שלא כהלכה. רעיונו המוסרי של ניצשה כדאי הוא שנחזור עליו כאן. כדי שאיזה מין יתקדם ויגיע לידי מדרגה יותר גבוהה, צריך בראשונה שאותו מין יתקיים. אבל כדי שיתקדם, צריך שהמין, כמו שהוא במדרגתו הראשונה, ימח ויאבד, או יכנע. אם כן, הרי לפנינו שתי נטיות באיבולוציה, או שתי תכונות בזרם החיים: אחת שומרת את הצורה הנכחית, והשניה מאַבדת את הצורה הנכחית או מכניעה אותה, ומבקשת לה צורה יותר נעלה, יותר עשירה. לתכונה הראשונה קורא ניצשה „אפולו", הוא אל השמש המגין ומחמם, ולתכונה השניה הוא קורא „דיאוניסוס", הוא אל השכרון והשמחה היוצרת, העוברת על גדותיה ומבקשת לה כלים חדשים. ורצונו של ניצשה הוא להמשיל את „דיאוניסוס", במקום „אפולו", על בני האָדם המעמיקים לחשוב, כדי שיעשו את עצמם „גשר אל האָדם העליון". לכן נלחם ניצשה מלחמת־כליה עם המוסר והחמלה, הדורשים מן האָדם הנעלה, עשיר־הרוח, שיקדיש את כחותיו לעניי־הרוח ויחיה על־פי תביעותיהם, שיביט אחורנית כלפי האָדם הבינוני, במקום שיביט קדימה כלפי האָדם העליון. ואָמנם, עבדי „אפולו" מדברים תמיד בשם המוסר והחמלה וקוראים רשע ואכזר למי שמעיז לצאת משבילם הצר. אבל עלינו להבחין בין שעבוד למושגי

הטוב והרע של רוב הבריות, ובין דאגה לטובת הבריות; בין תביעות, הבאות בשם החמלה לנוול ולדכא את חיינו, ובין החמלה, הבאה מתוך הכרת היופי והפלא של החיים ומתוך תשוקה, שכל יצור ויצור יהנה מן החיים כפי אפשרותו.

עבודת־האלילים החדשה, האומרת להכניע את נפש האדם בפני חוקי הטבע, שוכחת, כי חוקי הטבע אינם כתובים באיזה ספר ענקי, שהעובדות לומדות מתוכו ומתנהגות על־פיו. חוקים אלה הם כללים, שלמד האדם על־ידי התבוננות בסדר העובדות; ובהשתנות העובדות וטיבן, נשנה אנחנו את הכללים שלנו. ואם רואים אנו איזה כלל, העומד במקומו לאחר התבוננות של אלפי שנה, אין זאת אומרת, כי אותו כלל הוא נצחי. מים אלה, שאני רוחץ את ידי בהם, הם מים כל זמן שאני מתרחץ בהם, אבל מחר אפשר שיהיו המים לאדי־קיטור, ומחרתים אפשר שיהפכו האדים שוב למים, או שיתפרדו ליסוד החמצן והיסוד המימי, ובזמן מן הזמנים יהפכו היסודות האלה ליסודות אחרים או לאיזו מיני אינירגיה. כי כל מה שאנו מוסיפים להתבונן אל חזיונות הטבע, אנו רואים ציקלס או סדר של שנויים יותר רחב; וכלל הראוי לסדר אחד אינו כלל לגבי סדר רחב ממנו. והנפש המסתכלת מתוך השקפה נצחית, תראה את חוקי הטבע כמו שהיא רואה את חוקי המדינה: בתור איזה בנין שנבנה וגם יהרס, בנין שאנו אנוסים לחיות בו, אבל אפשר למחשבתנו לפרוץ בו פרץ ולהשמע למנגינות המגיעות אלינו מחוצה לו. אנו אנוסים לחיות על־פי תנאי הרג, אבל הנחיצות להרוג בזמנה נולדה, וגם סופה לחלוף בזמנה, וחמלתנו לא לעולם תהיה שרויה בצער.

כשאנו דורשים את התולדה לסודותיה, אנו רואים שלש נטיות, שהולכות ומתגברות בחיי הארץ:

א. התפרדות המינים. ממין אחד של בעלי־חי יוצאים מינים אחדים, השונים זה מזה בצורתם. התפרדות זו נותנת את האפשרות לעשרות או למאות יצורים לחיות במקום שבו היה חי רק אחד, כי ההבדל בצורה גורם גם להבדל בכשרונות, במזון ובאופן־החיים בכלל. אילן אחד שביער מכלכל אלפי רמשים, עשרות צפרים, ואפשר גם משפחות אחדות של חיות קטנות בעלות־עור, שרובם אינם נוגעים זה בזה; באשר לוא היו היצורים שעל האילן דומים זה לזה בצורותיהם ובאופן־חייהם, היו תמיד מתחרים ונלחמים זה בזה בעד מאכל ומקום.

ב. מיעוט לידה ויתר שמירה על הנולדים. כל יצור נעלה מחברו מוליד פחות ממנו, ושומר יותר על הנולדים. הדגים מולידים כל אחד לרבבות, ואינם משגיחים כלל על זרעיהם הנטרפים או נבלעים באבם, ורק מספר קטן מהם מתפתח ומוליד שוב. רוב הרמשים דואגים לביציהן, מכינים להן מחסה ומזון, אבל מניחים לקטניהם להתפתח בעצמם. הדבורים

והנמלים, שחיות חיי־חברה, מחנכות את קטניהן. הצפרים מפרנסות את אפרוחיהן עד שהם יכולים להתעופף. מלבד עזרת אבותיהם, השומרת אותם מכל רע, יש להם להיצורים הנעלים כשרונותיהם הטבעיים, השומרים עליהם. הארי, שגוריו מיטיבים להגן על עצמם מגורי החתול, מוליד פחות מן החתול. הכלל הוא: התקדמות לידי מספר יותר קטן שמשתמר, במקום מספר גדול שרובו כלה ואובד.

ג. התרבות עזרה משותפת. בתולדות הטבע מתרבה העזרה, שבעלי־חיים, גם ממין אחד וגם ממינים שונים, מושיטים זה לזה. הכל יודעים את ה„שותפות" שבין הפרחים ובין הדבורים והפרפרים. הדבורים והפרפרים זקוקים לפרחים בשביל טפות הנופת, ובשכר אלו הם משמשים בתור „שדכנים" להעביר את אבק־הזהב מפרח לפרח. ויש אלפי מיני „מסחר" מעין זה בין יצור ויצור, שמהם זה נהנה וזה נהנה.

שלש הנטיות האלה השולטות יחד בטבע — תוצאה אחת להן: סוף־סוף נגיע לידי עולם של שלום ואחוה, לפחות בשביל החיות הנעלות, ונבואת ישעיהו תקוים לא בדרך משל בלבד. כי הארי יאכל תבן — דבר זה אינו יוצא מגדר האפשרות, כי כן מצינו בהרבה יצורים, שעברו מאכילת בשר בלבד לאכילת צמחים בלבד. למשל, מיני זבובים, שבילדותם, כשהם דומים לתולעים, הם נזקקים לבשר־חי, נעשים צמחנים ונזונים במעט נופת, כשהם פותחים את כנפיהם (Fabre). וכידוע, היצור הפרטי עובר בהתפתחותו על כל מדרגות האיבולוציה של המין.

כמובן, השערתי זו אינה מורה על מה שיש, כי־אם על מה שאפשר להיות. אבל יש בה כדי להרחיקנו מן היאוש ולענות לאלה, הדורשים מלחמה ואכזריות בשם חוקי הטבע.

אבל לוא גם ידעתי בבירור, כי לעולמי־עד לא תקוים תקותי, והחמלה עצמה תכבה כנר כהה באפלת־נצח, גם אז לא הייתי נכנע לפני המציאות ואומר טוב על שאינו טוב, ואלהים — על מה שנפשי מכירה ללא־אלהים. אולם דבר־מה לוחש לי, כי אותו להב בנשמתי, המלהיבני ומעורר אותי לדאוג לכל היצורים, כאילו הייתי אנכי אבי היצורים ויוצרם, הוא באמת אבי היצורים ויוצרם. ומכיר אנכי, כי מי שעשה את חוק ההרג, הוא יכול גם לשנותו, ושאיפת נפש האדם לעולם שכולו אהבה היא בין הגורמים והמבשרים לשנוי זה כי יבוא.

בינתים תשא הנפש הערה את צערה דומם, ותגן על האידיאל המוחלט המושל במחשבותיה, שלא יאבד בזרם המעשים הסותרים אותו; ומשנה צער לה בדעתה, כי עולם המחשבות, אשר אליו היא נמלטת מן התנאים המעיקים, ואשר כל כאב לובש בו צורת יופי, כגן־עדן סגור הוא לרוב יושבי־תבל. ובעתיד רחוק, כשיהיו חיי כל באי־עולם שמחת־אהבה טהורה, ונשמת האדם

תּבין את כּל הוד הבּריאָה ותביע את הבנתה בּיצירות יפות, כּשושן זה המוֹציא לי מזון מן שמש, אויר ואדמה והופכו לצבע, ריח וזיו, — אָז יזכּירו בני־אָדם בּשיריהם את החמלה בּתור אותה גבּורה, שעשתה את עבודתה חרש בּין אלפי כחות מתנגדים שזממו להכחידה, ובמלחמת־החיים המרה היתה מחבּשת פּצעים, ומדבּרת תּנחומים, ומרחמת ומבינה, ומלמדת את קדושת החיים בּכל חזיונותיהם, עד כּי אָפסו צער ויגון מן העולם, והיא מתה בּנצחונה ונהפכה לאהבה. כּי האהבה מיחדת אותנו עם כּל החזק, הנעלה והיפה, והחמלה משתּפת אותנו בּגורל כּל החלש, הנבזה והמכוער, ושתּיהן — שכינת האלהים בּקרב האָדם.

י. אָפּאטושו:

אַלְקַבִּי וּבְנוֹ

מרכולת הבגדים, שהיתה טפולה לגביהם הכפופים של שני יהודים באים בשנים, לא עמדה על מקום אחד, זחלה לאורך המפסעה, נטתה לצדדין, עמדה חליפות פעם כה ופעם כה, ודומה היה בכל רגע, כי נטיה אחת שלא כהוגן — וחבילות הבגדים יתפרדו ויפלו אל תוך הביב.

יהודים, פולנים, איטלקים פשטו את מעיליהם, חזיותיהם, נסו בגדים חדשים, עמדו על המקח, צוחו בלוית שבועות וחרמות, היו טרודים במשא־ומתן, הכו כף לכף, קנו, ומרכולת הבגדים שוב התחילה להתנועע על־פני המפסעה. התגרנים הכריזו בקול צרוד על סחורתם ושרכו דרכם הלאה, אל תוך זרמי האדם אשר זרמו משני עברי הרחוב.

מרכולת האבנים היקרות עמדה בקרן הרחוב בצורת איש גוץ ופזיז. כובעו שמוט הצדה, מקלו הדק נעוץ באלכסון תחת בית־שחיו וכיסיו מלאים וגדושים חפיסות קטנות. בחריצות הוציא קופסות, חפיסות קטנות עטופות וכרוכות נייר־משי, התירן, גללן ופתחן במהירות של מאחז־עינים, שפשף וצחצח את העדיים בשרוולי מעילו, בחזיתו, הכריז עליהם בלשונות אחרות, וברק טבעות־הזהב, השעונים, הצמידים והעגילים התנוצץ, הבהיק, סִנְוֵר עיני העוברים, ולא יכלו לשלוט ביצרם, יצר הזהב, קפצו על הסחורה בפיות פעורים ועינים שוקקות.

וכך היה מרתיע והולך עסק הנעלים, בית־המרקחת, מסחר־הטליות. כל אחד הכריז על סחורתו, חבל כל מיני תחבולות, שיקפצו עליה העוברים והשבים, משכם בידיהם, הבטיחם בהן־צדקו, כי מוכר הוא את סחורתו בחצי־חנם, רצונו רק בפדיון זה, ערב שבת היום.

מהחלונות הפתוחים אשר ממול הֶסְטֶר־פַּרְק * נשקפו נשים עסוקות וטרודות. ריח של חלות־לחם חמות, של דגים מבושלים וממולאים לכבוד השבת היה נודף באויר, מגרה את התיאבון ומתמזג באדים, העולים מערמות ירק רקב למחצה, הצבורות באמצע הרחוב.

נגרים שארגזי מכשיריהם מופשלים לאחוריהם, חייטים עם מספרים גדולים תחת בית־שחים היו עומדים לאורך גדר־הברזל בשורה; הללו הביאו

---

* רחבה גדורה לטיילים באמצע רובע־היהודים בניו־יורק.

את עצמם אל השוק, ו„הבוסים" * היו חוזרים מאיש לאיש, מתבוננים אל „הסחורה", עומדים על המקח, מוסיפים מעט על המחיר ומוליכים את „הידים" לבתי־מלאכתם. הנמושות שבין בעלי־המלאכה עמדו עד בוש והיאוש בעיניהם, עומדים ומפקפקים, אם להשאר ולחכות עוד, אולי ימצא קופץ גם עליהם. אחר־אחד נגשו אל אסדות־היד ** הטעונות „כל־טוב", קנו מי חלות לחם, מי — פירות לשבת, ופנו איש לדרכו.

מתוך הרחובות הסמוכים זרמו אנשים מלובשים בגדי־שבת למחצה, זקנם מגולח ופניהם רעננים, כאילו זה עתה יצאו מתחת התער, הלכו סיעות־סיעות, בלי צוארונים, ידיהם נעוצות בכיסי־מכנסיהם, מקשקשות ומצלצלות במטבעות. חזרו מאסדה אחת לשניה, תרו אחרי „מציאות", התלוצצו בינם לבין עצמם, ואלמלא המשא־ומתן שעמד בכל חומו, אפשר היה לחשוב, כי החבורות הללו מהנות עצמן בשיחת־בטלה של בני־עיירות לפני קבלת־שבת.

נערים שחקו במשחק הכדור בהסטר־פארק, שנראה כמו כלוב ענקי. הללו היו טרודים במשחקם כל־כך, עד שלא הרגישו כלל בקולות אבותיהם, המזעזעים את האויר. מהם, חצים ערומים, היו רצים מסביב להפארק לזכות בפרס של ריצה, מהם עשו תרגילים במשקלות, הקשו את שרירי ידיהם כפלד, וקשה היה להאמין, כי היהודים הכפופים, המתנוונים וכל עוד נשמתם בם, — יהודים אלה יקימו דור גבור כזה.

יהודים מדוכדכים, בעלי פנים קודרים, היו נפוצים לאורך הגדר, ובעינים מביעות תחנונים ובקידה של הכנעה עכבו את העוברים והשבים, עמדו מוכנים לצחצח את נעליהם.

ומן העבר השני של הפארק עמדה אשה על דוכן גבוה, העשוי קרשים בלתי־מהוקצעים, ידיה פרושות לאויר, לחייה מסמיקות ועיניה מבריקות, לא השגיחה, כי לפניה רק חבורה קטנה של שומעים, ובגרון נחר הבטיחה, כי הישועה תבוא מהצירים הסוציאליים אל הקונגרס.

יהודים באים בשנים, חברי אגודת „שומרי־שבת", במלבושיהם הפטריארכליים, כאילו זה־עתה באו מעיירות פולניה או גליציה, רצו בין החנויות, הבקיעו להם דרך במפרקיהם והכריזו בקול תחנונים:

— יהודים, הגיע זמן שבת!

ערבוביה של קולות והדי־קולות היו תלויים בחלל הרחוב. הפירות הרקבים, המושלכים ערמות־ערמות, הירק הכמוש, העגבניות המרוסקות, גיגיות־האשפה, הגופים המזיעים — כל אלה פלטו אדי־טחב עד כדי גועל, ונראה, כאילו יד ענקית צברה אנשים מכל פנות העולם, פלגה לשונם וזרקתם ברחוב הסטר.

---

* אדוני בתי־המלאכה. — ** עגלות־רוכלים קטנות, שבעליהן מסיעים אותן בידיהם.

בין מצחצחי־הנעלים עמד יהודי ספרדי בא בימים, בעל לחיים צומקות ובעל גו כפוף כשבור־גב, עצר את העוברים, החוה קידה לכל אחד מתוך תחנונים, כאילו בקש נדבה, וקרא מתוך יאוש:

— יהודים, טרי סנט א שיין, טרי סנט... *

העוברים והשבים, אשר הרגשו בהזקן, שהיה עומד תמיד באותו מקום מזוהם ומלוכלך במשחת־נעלים, אצבעות ידיו תפוחות, כאצבעותיו של איטלקי זקן המרופטות מעבודת־פרך, היו תוהים עליו פעם בפעם, אם יהודי הוא. ואם גם לא היתה להם שום שייכות אליו, היו חשים מדי עברם על פניו איזה רגש חם מפרכס בקרבם.

הזקן הביט השמימה, אם הגיע זמן שבת, הפליט מפיו לתוך כפו את הפרוטות הרטובות המוכנות לפרוטרוט, ומתוך הרגל סח לעצמו:

— יהודים, טרי סנט א שיין, טרי סנט...

נגש אל בנו, בחור בן עשרים ומעלה, גוץ לפי שנותיו, מלוכלך כשד, שהיה כורע אותה שעה על כסת־המגהצים ומצחצח את נעלי יהודי כרסני.

— רַחֲמִים, כאשר תגמור, עשה את שבתך!

— מה היום מיומים? — הפסיק הבן עבודתו וזקף את עיניו כלפי השמים. — עוד היום גדול! — והוסיף לצחצח את הנעל המגוהצת בחתיכת לבד שבידו, טופח במהירות על־פני הנעל, כשהלבד נוגע בה ואינו נוגע.

— הבה! קח את מכשיריך ונלך!

— ראה, הרי גם חנותו של פרנקל פתוחה עוד!

— זה — אשכנזי הוא.

— חייך, שאיננו גרוע מהספרדים שלנו! הנה אברבנאל שלך, בן עירך, מחלל שבת בפרהסיה!

— ומה בכך? — חייך האָב מתוך בטול וטפח על ראשו. — ראשך, בני, ראוי שיעלו בו דגים!

— תמיד, כשמזדמן לידי ריוח של סנטים אחדים — טען רחמים מתוך שפשוף וגהוץ — הרי הוא בא...

— דברים בטלים, רחמים! — לא נתנהו האָב לגמור את דבריו. — רצונך שאחלל את השבת לעת זקנתי?

רחמים לא ענה דבר. בפנים זועפים התחיל לחבוש בארגזו קופסות, פכים, בקבוקים ומברשות.

היהודי הכרסני הביט בסקרנות על האָב ובנו, שער בלבו, כי סחים הם בענין שבת, ובחיוך של פקפוק נסה לשאול בעברית:

— יהודים?

---

* צחצוח נעלים בשלש פרוטות.

הבן לא ענה. ידע למפרע את השאלות והתשובות המשעממות, ששמע מאות פעמים בכל יום וראה בזה רק סקרנות ריקה שאינה מביאה כל תועלת. האב חייך מתוך קורת־רוח לכל רוחב פניו וענה בנשימה אחת:

— יהודים אנחנו! מזרע אברהם אנחנו! שבת היום! שבת־קודש!

הכּרסני עמד מחריש ומשתאה. פרצופים קודרים כּאלה, איטלקים ממש, והם מדברים בּלשון־הקודש! בקש לספּר עמהם — ומצא, כּי לשונו נאלמה, מפרכּסת להשמיע מלה ואינה יכולה — „גרסא דינקותא" נשכּחה מפּיו. מתּוך מבוכתו הטה את מגבעת־הקש לצד אָזנו, גרד בּפדחתּו, וכדי לצאת ידי חובת הדבּור גמגם בּחיוך של שוטה: „יעס, שבּת... לכה דודי, יאו נא!"... הסתּכּל בּפניהם, לראות את הרושם שעשו בּהם המלים הללו, ורעיון נצנץ בּמחו, כּי מצחצחי־הנעלים הללו הם ודאי צאצאיהם של חוטבי־העצים ושואבי־המים אשר בּתנ"ך.

מצחצח־נעלים שלישי, שבּחדר בּיתו דרים רחמים ואָביו, כּיון שראָה, כּי דייריו חובשים את מכשיריהם, החל אף הוא לצרור את מכשיריו ופנה אל האָב:

— חכּה, אלקבּי, ונלך יחדיו.

דעתּו של אלקבּי זחה עליו. שכח, כּי אין לו מגע־ומשא עם מצחצחי־הנעלים העומדים לאורך הגדר, המוכנים לגזול את בּלעו מפּיו, ובעברו על־פּניהם קרא אליהם בּקול־תּחנונים:

— די, יהודים, די לעבוד, עשו שבּת!

הללו התביישו ותפסו את ארגזיהם, והללו התחילו לטפּל בּמכשיריהם. הפּרחחים שבּהם לא האזינו לדברי אלקבּי, כּאילו הוציאו את עצמם מן הכּלל, צחקו והתלוצצו עליו.

בּחור צנום קפץ מתּוך החבורה, תּפס לאלקבּי בּבגדו, גחן אל אָזנו, כּאילו רצה ללחוש לו סוד, ונרתּע פּתאום לאחוריו בּצחוק עליז ורם:

— מר אלקבּי, מתי ישא אשה?

— חצוף! — הרים עליו אלקבּי את ידו. — מה אתּה חולה עלי? על דברים כּאלה מכּים אצלנו שוק על ירך!

— ראה, כּיצד הזקן מתחסד! — העיר אחד מן החבורה וכשכּש בּלשונו.

— שלש נשים כּבר קבר!

— והרביעית תּקבּור אותו!

— לאט לך! עוד כּחו בּמתניו!

— יפה כּח האָב מכּח הבּן!

אלקבּי העמיד פּנים כּלא שומע, פּסע פּסיעות גסות ודבּר לעצמו:

— עוכר ישראל! פּושע ישראל! טרי סנט א שיין...

קפרי, בעל־חדרו, הנגרר אחריו, רצה להפיס דעתו ולהשיאו לענין אחר, ושאָלו:

— כמה השתכרת היום?

— יותר מדולר, תודות לאל!

— וגם דמי רחמים בכלל?

— כן. וכמה השתכרת אתה?

— חוששני, שאפילו להוצאות שבת לא השתכרתי!

— ביש, ביש! — אָחז אלקבי בזקנו הקלוש. — ויודע אתה, קפרי, מי גורם לכך? דורנו הצעיר! וכי דבר קל זה בעיניך? הפרחחים שלנו פרקו מעליהם את עול התורה, מחללים את השבת בפרהסיה! מה נאמר ומה נדבר — גחן אלקבי לאָזנו של קפרי — באמריקה אין קיום לדת יהודית! האויר שאתה נושם פה טמא הוא! אלמלי ידעו האשכנזים, כי הספרדים אינם מחללי־שבת, היו באים לצחצח את נעליהם בעוד יום, לפני הדלקת הנרות! ובני־אָדם נמצאים פה, בן־פורת־יוסף *, די והותר. כל אחד מאתנו יכול למצוא את מחיתו בכבוד. אלא במה דברים אמורים — כשדבריהם של אָבות נשמעים... אבל פה הכל הפקר! לא שבת ולא יום־טוב! שמא תאמר — כבוד־אָב? מאן דכר שמיה! אלא מה? הולכים בדרכיהם של האשכנזים, מחקים את מנהגיהם, מבוקר עד ערב מעלים גרה, לועסים גומי, מחזרים אחרי בתולות, אמריקאים לכל דבר! ובניהם של האשכנזים פחותים משלנו! בריונים ממש! גויים גמורים! ובנותיהם? אל אחטא לאלהים בשפתי, ככתוב — שבע מחזיקות באיש אחד, ודוקא ברחוב, בפני כל עם ועדה, הנשמע כזאת? מסופקני, אם רחמים ישאר יהודי, אבל מובטחני, כי נכדי יהיו גויים גמורים! כן, כן, קפרי, — גמר אלקבי מתוך אנחה — האָשם תלוי בדורנו הצעיר!... כשאני לעצמי, אוציא את שארית ימי בדוחק ולא אעשה כל מלאכה בשבת!

קפרי הרכין את ראשו, שרבב את רגליו בהליכה, הקשיב לדבריו הנבונים של אלקבי והתפלא על רוב חכמתו.

רחמים נחשל מאחריהם ולא האזין לדברי אָביו, אשר שמעם לא אחת. נרגז ומלא חמה מאדיקותו ומקפדנותו של אָביו, המושך אותו לבית־המרחץ בשעה שבני־אָדם כמותו, המספיקים להרויח סנטים אחדים, נמצאים בשוק, נתקל ונתחבט בגופו בעוברים ושבים, ובעברו לפני אחד מחלונות־הראוה, הרגיש בבבואתו המלוכלכה והמדוכאָה, ובתוך־תוכו עממה הרגשה קהה, כי חדל־אישים הוא, גבר־לא־יצלח. הרהר במצבו, בהלוכו, ונזכר ברחל, בתו של קפרי. עמד רגע, צבט את עיקרי השערות, שבצבצו בסנטרו, ותהה בנפשו,

---

* בן־פורת־יוסף — בלא עין־הרע.

אם אמת הדבר, שהוא, רחמים, מוצא חן בעיניה. רחל זו, צעירה ורכה, ששערותיה השחורות והפרועות צונחות תמיד על פניה החורים ומחוירות אותם יותר, אוהבת אותו! הרעיון הזה נוסך אומץ בלבו, מפיג את רגש חדלונו, ורחמים מזדרז, מרגיש חום בכל גופו, מקמין אגרופיו ופוסע פסיעה גסה. מחשבה נצנצה במחו, כי עכשיו כדאי לו להתחמק מפני הזקנים. לא תמיד תזדמן לו שעת־כושר כזו, ואם יבוא עתה הביתה, ודאי ימצאנה לבדה. מרוב רגשותיו נדחף מעל המפסעה אל תוך הרחוב, ובמחשבתו עלו אשת קפרי הטרודה במטבח ורחל בגלימתה הצבעונית, החורזת זגוגיות על פתילים מגוונים ושרה שירים נוגים. כמתגנב יבוא אל החדר, יגש על בהונות רגליו, יעצום את עיניה בכפיו, ורחל זו הרכה, העדינה, תלפף אותו, תחבקו, תתחכך בגופו כטלה וכנפות גלימתה יתפרדו — — —

— מי זה? מה זה?

רחמים הרגיש על גבו יד, נזדעזע והפך את ראשו.

— משרבב אתה רגליך כשכור! — נזף בו האָב. — מהלך באמצע הרחוב! שא רגל ואל תחלום, שמא תפגע בך „מכונה"! לאָן? לאָן אתה הולך? — עצר בו האב והצביע על בירה מפוחמה. — הנה הבַּנְיָה!

הצפיפות בבית־המרחץ היתה רבה. מצחצחי־נעלים, רוכלים ושאָר עניי־אָדם, מהם מעורטלי־מעילים, מהם ערומים, ישבו על מזרנים של קש, הניעו בידיהם, ספרו בקול צלול, ודבורם ההומה והבלתי־פוסק נדמה כפטפוט של צוענים. הללו חשבו חשבונותיהם, והללו תקנו את תחתוניהם, ויש מהם שהיו שקועים בפלוי כתנותיהם, מבלי שים לב לכל אשר סביבם, וכולם נראים היו להבא מן החוץ כאסופים ב„הכנסת־אורחים", המנצחים זה את זה בריב־שפתים מתוך בטלה ושעמום.

סמוך להתנור המוסק ישב הבלן — יהודי אדמוני, גופני, בעל מפרקת קפולה, קשה ועבה, כמפרקתו של שור. לרגעים הפנה את גוו המסורבל כלפי הלהב המתפרץ מבעד פתחי התנור, גנח גניחות מקוטעות, כמי שהדקו קרני־אומן לבשרו, והביט בעיניו העכורות והמלאות דם אל תוך האש. הוא הכנים את ידו אל תחת חגורתו, העבירה מתוך תענוג על בשרו הצח והחלק, הנחשף מבלואי מכנסיו המחוררים, כקרעי שמים מתוך עבים קודרים, עצם את עיניו ובקול רועד ועגום סלסל בניגון עד כדי בכיה. הרוכלים התנועעו לפי קצב נגינתו, ומקצתם לא יכלו להתאַפק ולשבת על מקומותיהם, קמו והקיפו את הבלן, הרימו את כתפיהם לצלילי הניגון והשתתפו בזמרה המונוטונית, שהיה בה קצת מזמזום של זבוב המפיל שינה.

בחדר השני, במקום שהיו יוצקים מים על־גבי אבנים מלובנות, התרומם נחשול של הבל, האפיל, עטף את המתרחצים בערפל והציף את חלל בית־

המרחץ. כשהרבו לצקת מים, התעבה הקיטור עד כדי משוש, הביא לידי חרחור גרון ומצמוץ־עינים, והבניה נתמלאה אנחות וגניחות של יסורי תענוג.

קלוחי־מים התפתלו על־פני שמשות החלונות, ונראה כאילו גשמים יורדים בחוץ. על־פני הקירות הרטובים והחלקלקים בצבצו טפות ארוכות במקצת, כעלוקות, התעבו, כאילו ספגו לתוכן את הלחות, פקעו וזחלו על־פני הקירות כתולעי־הגזם.

משרת הבניה, כושי מרושל, ציץ פתאום מאחת הפנות, עמד לגרד את שערות ראשו הגזוזות והמסולסלות, כתלתלי גור־כלב שחור, ירק לפניו מתוך שריקה, כמי שקם זה־עתה משנתו, לקח מגרפת־ברזל והתחיל לגרף בה את התנור ולחתות את הגחלים הבוערות והמתיזות זיקי־אש.

אלקבי הסיר מצוארו את ארנק־הבד שלו, התירו ומסרו לבנו:

— הנה הכסף, מנה!

הוא הצית את מקטרתו, פשט את בגדיו למחצה, הסתכל בחופן המטבעות ההולך ומתרבה ושאל את בנו מתוך הרחבת־הדעת:

— כלום נשתייר עוד דוהן־נעלים?

— חסר אני דוהן שחור.

— הלא קנית היום בבוקר שתי קופסות דוהן וצנצנת משחה?

— אכול לא אכלתיו!

— הנשמע כדבר, כי ימשחו עד עוביה של זרת? — ירק אלקבי מתוך רוגז.

— זו מנין לך?

— עינים לי לראות.

— אף אם הייתי עשוי ברזל, היתה סבלנותי מתפקעת! — הבליט רחמים חזה צר וכחוש כשחיף־עץ, תופף עליו באצבעותיו וצעק. — אם הדברים הגיעו לידי כך, אם אני חשוד בעיניך, — פטרני ואלך מאתך! לא ארשה לפסוע על ראשי! חסל!

— כלום פגעתי חלילה בכבודך? — חייך האב, חציו מהתל וחציו מפייס. — רצונך שאפייס אותך? צעק לך, קרא בכל גרונך — צעקתך לא תפחידני. ואם תעיז להוציא את כספך על בתולות, בי נשבעתי — — — — אלקבי השמיט את כובעו של רחמים עד לעיניו וכל גופו התנודד מצחוק. — לעת־עתה הלא אביך אני... קח, קח את הארנק ולך! ושמע־נא, בדרכך הביתה תסור ותקנה תריסר קופסות של דוהן, התשמע?

רחמים לא ענה, נזדקף מלוא קומתו והשמיע כאילו דרך־אגב:

— צריך אני לישקל!

— שוב?

— כלום נותן אתה משלך?

— למאי נפקא־מינה? וכי שלך — אינני שלי? ולבזבז כסף סתם אין כדאי!

— וללבוש בגדים קרועים ובלואים כדאי הוא בעיניך? — טען רחמים כלפי אביו והראה בידו על הלוכו מתוך חיוך חולני. — צריך אני לכתונת ולצוארון!

— הנה דברים הראויים להשמע! — קרא האב, כשהוא נועץ מבטו בבנו, ומשך את מכנסיו למעלה, ונראה היה, כי במבט זה בלבד רוצה הוא לסתום את טענותיו של רחמים. — צווארונים, בני, שאני! לצווארונים שמעתיך! וכי קל הדבר בעיניך? רחמים בני, ממשפחת אלקבי, סבלים בני סבלים, לא ילבש חס ושלום צווארון לבן לשבת! צייר לעצמך, כי הצווארונים אזלו מן השוק! ובכן, חייך אינם חיים עוד? הבה אגיד לך, רחמים, כי אמנם שוטה אתה, אחד השוטים הגדולים! ואתה, אם בקולי תשמע, וצרפת פרוטה לפרוטה...

— עדיין לא נטרפה דעתי עלי! — הפסיקו רחמים. — מצרף אתה את הפרוטות גם בשבילי!

— ודאי אני מצרף! — ענה אלקבי במתינות. — חושך אני מקיבתי. ואלחש לך סוד, כי בעוד ארבע או חמש שנים, אם ירצה השם, אשוב הביתה ואקנה לי אחוזה לעת זקנתי. ואם רצונך ליהנות מחיי־שעה ולאכול את בשרך, תשאר כל ימי חייך עני ואביון, מצחצח־נעלים עד עולמי־עד! אביך, רחמים, אינני חסר־דעה, כבר נדון בחייו ברותחים ובצוננים, כמאמר הבריות...

רחמים לא ענה כלום, שלשל את השקל לתוך כיס־חזיתו, הרהר מתוך פקפוק, אם אביו בעצמו יוציא חמש שנים, ויצא מבית־המרחץ.

אלקבי פשט את בגדיו ונכנס בלוית קפרי לחדר־ההזעה. הבלו של המרחץ לפף את גופו, השתפך בכל אבריו, חממו, ודמו בעורקיו התפעם, הלם. כעול־ימים טפס מאצטבה לאצטבה, ואפילו קפרי, שהיה צעיר ממנו בשנים, לא עצר כח לטפס אחריו והרהר, כי ששים שנה אינן עדיין שנות זקנה. על־גבי האצטבה העליונה, במקום שההבל היה מתאבך, מתעבה, מחניק, ונדמה, שאילו נתנו כלי בתוכו, היה עומד בחללו, השתטח אלקבי ושכב בלי־נוע רגעים מספר כמתעלף, ואחר התחיל לקרוא:

— קפרי! קפרי! הריני כאן!

קפרי נשם בכבדות, בלע את האויר המחניק לגימות־לגימות, מצמץ בעיניו, כאילו היה עומד בין תנורים בוערים ונאבק בלהבות צורבות ומכלות את הבשר. קלוי־אש ואדום כסרטן התחכך בקרשי האצטבה ונהם:

— זהו גיהנם ממש!

— קפרי! — פנה אליו אלקבי. — בידך אפקיד גופי. אבל זכור, שפשף ברחמים.

קפרי התחיל ממרק את גופו של חברו בספוג עד זוב דם. אלקבי התפרקד, כמפקיר את עצמו, הגביה את ידיו, את רגליו, התהפך ברשלנות של דוב זקן מצד לצד ונגנח מתוך הנאה. הרהר בין גניחה לגניחה, כי בארגזו מונחות שתי מאות דולר. ידע למפרע, כי בעד מאה אחת יתן לו קפרי את בתו לאשה. ואחרי ככלות הכל — קשה לכמותו בלי אשה! זה ימים רבים ושנתו נהיתה עליו בלילות, מהרהר הוא ברחל, כאילו נתאהב בה כאחד הצעירים. כלום לפלא הדבר? זה שנתים שנתאלמן, שרוי בלא אשה, ויצר־הרע הולך ומתגבר — ומה יהא בסופו? עד מתי יאריך את נפשו? — — — שדה ושדות כרוכות אחריו, מבלבלות את רעיונותיו, ועבירות עברו ראשו... הלא בכרך הוא יושב, עיר מלאה הומיות וכל חמדת־לב, והוא רווק... אמנם הרגיש, כי רחמים בנו מחזר אחרי רחל, ברם בטוח היה, כי לא יהיה ביד הבן להסיג את גבולו.

— קפרי, חדל! די לי הפעם!

— ההיטב מרקתי לך? — חייך קפרי חיוך שוטה.

— הגדשת את הסאה!

קפץ מעל־גבי האצטבה, הדיח את בשרו בצוננים, ירד ונתיבש בלהבי התנור. כשהיה מוכן לצאת, פנה אליו קפרי מתוך גמגום:

— שמע, אלקבי, בבקשה ממך, אם אפשר, הלוני עשרה שקל... דרושים הם לי למוצאי־שבת, ואני מבטיחך, שאחזירם לך ברבית... רצוני...

— מוטב! — הפסיקו אלקבי והחל למשמש בכיסיו. — אם אתה צריך ליותר מזה, הנני ואתן לך. יש לי שקלים אחדים מן המוכן...

— תודה. לעת־עתה אין לי צורך ביותר.

הם יצאו אל הרחוב.

אלקבי, שחפצו היה להשיא את קפרי לדבר אחר, אחז בזרועו, דרך ידידות, פתח ואמר:

— שמעני, קפרי, למה לך לחיות ברוחק? תמיהני עליך...

— למדני־נא, למשל, איך אפשר לי לחיות ברוחה, אם מטופל אני בילדים וההכנסה מועטת?

— לא עמדת על כוונת דברי. — אחזו אלקבי בדש מעילו ונמלך רגע במחשבתו מה עליו לאמר עתה. — כיון שבאנו לידי כך, אברר לך את הענין. הלא יודע אתה את אלקבי לא מתמול ולא משלשום, האם לא כן? ואלקבי הוא גבר, שאינו מחזר אחרי נשים, אינו מתבדח עם בתולות, כירמיהו הנפח, ואינו משחק בקלפים כחנניה הקרח... אלקבי אינו בזבזן! אם מרויח הוא חמשה שקלים בשבוע, הריהו מתפרנס בשלשה ואת השאר הוא חושך ליום רע! קבצתי, תודות לאל, מאה ויותר. אלא מה? זה שנתים הריני שרוי בלי אשה, וגבר בלי אשה, כידוע לך, אינו יורש גן־עדן! לכן גמרתי בדעתי —

נוח לי לתת לך מלתת לאיש אחר, האם לא כן? עכשיו, כשתתרצה להשיא את בתולתך לאלקבי, אמור ואל תבוש — כמה יש לך עלי? ואם העסק יבוא לידי גמר, נעשה, אם ירצה השם, את „הקנין" במוצאי־שבת. מה דעתך, הא?

— צדקת. — אָמר קפרי ומחה את הזיעה מעל מצחו. — ככתוב: טוב תתי אותה לך, מתתי אותה לאיש אחר! אותך ואת משפחתך יודע אָנכי. הנך מכר, קרוב, אם אינני טועה, הרי אָנו שלישי ברביעי... אלא מה? מאָה שקלים אָמרת? את האמת אגיד לך: כיצד אומר המשל? — אין אשה אלא ליופי, ורחל שלי, אל תשלוט בה עין־הרע, בתולה יפה, שכל מי שרואה אותה איננו מעביר עצמו מעליה! והליכותיה בבית? הלא כל פנה תזהיר ותבהיק! וגם מומחית היא לעניני בשול. מטעמיה — מעדני מלך! כלום צריך אני לספר בשבחה? לכן הוא אשר אָמרתי: מאָה שקלים לא כסף הוא...

— שמע־נא, קפרי, — הפסיקו אלקבי — כלום רצוני לפטרך בלא כלום?

— חס ושלום! וכי זאת אָמרתי?

— אם כן, שמעני וייטב לך! אתה תוותר קמעה, אני אוסיף קמעה — ונבוא לידי פשרה. הלא יהודים אנחנו, מזרע אברהם אָבינו, האם לא כן? מה דעתך, קפרי?

— אעיין בדבר.

— מה יש לעיין?

— אודה על האמת — גמגם קפרי: — הלואי שאתבדה, אבל, כמדומני, הילדים אוהבים איש את רעהו...

— מה ענין הילדים לכאן? — קרא אלקבי ואָחז בזקנו הקלוש, חציו שוחק וחציו מתמרמר. — וכי בשביל שבאמריקה אנחנו — הפסדתי? שמי אלקבי — וכל זמן שהנשמה בקרבי, לא יעיז בני לפנות ימין או שמאל בלי הסכמתי! לעת־עתה אָביו אני, ורצוני — רצונו! הנשמע כזאת? בבקשה ממך, קפרי, הגד לי: כלום אתה בעצמך בחרת לך אשה?

— לא.

— וגם אני לא בחרתי את זוגתי. אָבי, נשמתו עדן, נתן לי אשה ומוהר ומתן, כמשפט הבנים. ובכן, מדוע לא אבחר אני אשה לרחמים? הצדק אלקבי?

— צדקת.

— מה היא איפוא דעתך?

— לוא יהי כדבריך.

— בשעה מוצלחת! — ענה אלקבי מתוך שמחה ותקע לחברו כף.

— בשעה מוצלחת... — חזר אחריו קפרי מתוך גמגום, כשהוא אוחז מתוך מבוכה בידו של אלקבי ומתגרד בפאתו. — ובכל זאת... בחיי... עולה היא, עולה...

אלקבי העמיד פנים כאילו איננו שומע ואָחז שוב בזרועו של קפרי:

— נלך איפוא! השעה מאוחרת, וחפצי שנסור עוד לאלדר המוזג. אין שמחה בלא יין! האם לא כן, מחותן?

קפרי הניע ראשו מתוך הסכמה בפניו הקהים והקודרים, התפלא על חכמתו של אלקבי, נגרר אחריו, לקק שפתיו לזכר היין הצפוי לו, ובתוך־תוכו תססה אי־מנוחה מעורפלת, הזכירה לו, כי עולה, עולה גדולה נעשית לילדים.

בפסיעות חשאיות, כחושש שמא תפגוש בו רחל, עבר רחמים את חדר־הבשול וחמק אל הקיטון שלו. בדק את הכתונת החדשה, המגוונת, בעלת הצוארון הכפול, ואת העניבה הצבעונית, ומתוך זחיחות־דעת, כשהאלונטית מופשלת לו על כתפו, החל להתגלח. אחרי־כן נגש אל ברז המים והתחיל רוחץ את פניו וידיו עד כדי בצבוץ דם. במהירות החליף את תלבשתו, עמד לפני ראי מרופט, שכמה פנים משתקפים בו, התבונן אל עורו, אל חטמו, עשה העויות שונות, רצה להרגיל את פניו, שיהיו שוחקים כאשר יעמוד לפני רחל, אך הדבר לא עלה בידו. במקום האף היתה נראית עין בולטת, המצח נבלע בקדקדו, ובבואתו כולה היתה מכוערה כל־כך, עד כי נרתע רחמים לאחוריו וחפץ עז תקפו לנפץ את הראי לרסיסים.

מעורטל מעיל נכנס על ראשי אצבעותיו אל החדר השני. רחל היתה שקועה כל־כך במלאכת רקמתה, עד שלא הרגישה כלל בכניסתו של רחמים. ישבה על־גבי הספה, מוקפת קופסות מלאות זגוגיות וחוליות מגוונות. צוארה היה מעוטר חוטים כחולים. סרטי־משי, פסי־קטיפה היו תלויים לאחוריה, משתלשלים מכתפיה ככנפי צפרים, מציצים מבעד שערותיה הפרועות, וכולה כקוסמת צוענית. פלטה מפיה זגוגיות, חוליות, חרזה אותן בחריצות על מחט ורקמה אותן במהירות על־גבי סרטי־המשי ופסי־הקטיפה, שהיו מתוחים על מכגרות־עץ, רוקמת ושרה בקול צלול ועצוב.

אחוז הרגשת־גיל, כי בעוד רגע יחבק את הצואר החשוף והחם הזה, אשר עדיין לא נגעה בו יד איש זולתו, נרתע לאחוריו בלאט, שלא תרגיש בו, נגש אליה כמתגנב, ואולם בטרם הספיק לעצום את עיניה, הרימה את ראשה, קדמה את פניו בבת־צחוק ושלחה לעומתו את חוד־לשונה:

— נתפסת?

— חפצתי להבהילך, — ענה מתוך חיוך והצביע באין אומר ודברים על כתנתו.

— הכתונת אינה הולמת אותך.

— והעניבה?

— מכוערה! עניבות כאלה כושים לובשים! — היא הסתכלה בו מכל צד וגופה התנודד מצחוק.

— למה את צוחקת? — גחן אליה, אָחז בכתפיה ונתכוון לנשקה.

היא פסקה מעבודתה ונשמטה מידיו:

— בבקשה, רק לא זה!

נשתקעה בקרן־זוית של הספה, רגליה מקופלות תחתיה, שערותיה פזורות ואחוזות קטעי־קטיפה, חוטי־משי, חרוזי־זגוגיות עונדים לצוארה, סרטים, פסים משתרבבים על כתפיה, על זרועותיה החשופות, וכולה נראית כמזמרת ספרדית.

רחמים לא יכול לעמוד בפני מבט עיניה. חש רטט נעים בכל אבריו ונתקרב שוב אליה:

— הכועסת את?

— בודאי אני כועסת.

— על מה?

— על אשר... כלום לא הבטחת לי?

— מה?

— לא כלום...

— חתולי! — קרא רחמים בחום רגשותיו ושלח יד אחת לגפף את צוארה. — כי נשבעתי, כי עוד היום אדבר את אָביך!

— מה תאמר לו?

— אומר לו, כי... כי שטיה את, חתולי.

— רחמים, הגד־נא לי, — התרפקה הנערה עליו בכתפה, מצמצה בעיניה המבריקות מתוך לחלוחית אל מול פניו, עד כי רחמים הרגיש צמרמורת חמה בכל גופו — מה תאמר לאָבי?

— כי אני אוהב אותך. — והוא השקיע את פניו בצוארה ונשקה.

— הנח לי, רחמים! — לחשה הנערה ונלחצה אליו יותר.

— רחל, רחל! כבר הגיעה שעת הדלקת הנרות! — נשמע קול מחדר־הבשול.

רחל קפצה מעל הספה.

— אמא הולכת!

— צררי את מכשיריך ושימי את הנרות במנורות, תיכף! — אָמרה האם, הכניסה את ראשה בעד הפתח וראתה את רחמים.

— למה הקדמת כל־כך לבוא?

— אם אין עבודה, מרת קפרי, מקדימים לבוא!

— ידענו, ידענו. אל־נא תשדלני בדברים! אָכן בעל מפרנס תהיה מאין דומה לך! כמוך כקפרי שלי! תמיד הוא כרוך אחרי הילדה! בחיי, שאין

אתה הגון לה! כלום תכלית היא לצעיר שכמותך להשאר כל ימיך מצחצח־נעלים? למה לא תקח לך למופת את הרוכלים, — פרנסה קלה ונקיה כזאת! כולם מאספים ממון...

רחמים גחך לדברי אשת קפרי, לא גרע עין מרחל, שהסמיקה וכבשה את עיניה בקופסות, וסלסל בשתי אצבעותיו את ספיח שפמו.

כשנשארו שניהם בחדר לבדם, אחזו איש בידי רעותו, כשפניהם קורנים מגיל, וצחקו בכל לב.

הנרות הנעוצים בפמוטי־הנחושת הבהבו וטפטפו, ואורם הבליט את להב הגאז הכהה, אשר התפתל על־פני הקיר, כקרעי עשן מתאבך.

אשת קפרי, לבושה גלימה צבעונית דקה ורחבה, חבושה לראשה מטפחת פרסית מגוונת, שנקשרה בעניבה מתחת הסנטר, ישבה אל השלחן הערוך, התפללה בניגון של מקוננת תפלת „קבלת־השבת" והרימה פעם בפעם את ראשה מעל הסדור:

— רחל, סגרי את החלון, הנרות מטפטפים, רוח־פרצים מנשבת!

אל חלון פתוח ישבו רחל ורחמים. שניהם החליטו לילך תיכף לאחר הסעודה אל ראינוע, ובכל רגע נשקפו מבעד החלון, לראות, אם שבו הזקנים מבית־הכנסת. רחמים טען בינתים:

— אם אינך עובד פה בשבת, לא די שאין מספיקים בידך „לעשות כסף", אלא אינך רואה אפילו ברכה בעבודתך!

— חדל־אישים כרחמים לא יראה מזל־ברכה בעבודתו אפילו אם יהיה בין מחללי־שבת! — העירה אשת קפרי מתוך תפלתה.

— זו מנין לה?

— דניאל יוכיח — חייכה אשת קפרי: — הלה בא אתך לאמריקה בספינה אחת, ויירא־שמים הוא כבתחילה, ואף־על־פי־כן הריהו „שוה" עכשיו מאות דולרים! ואתה, בעונותינו הרבים, היית ונשארת לא־יצלח, ואוי לאם, אם יוכיחו מן השמים חתן כזה לבתה!

— את האמת אגיד לך — אָמרה רחל, כשעיניה כבושות בקרקע ואצבעותיה מקפלות את שולי סינרה: — רואה אני מלאכת רוכל מצחצוח־נעלים!

— כלום כל אָדם יכול להיות רוכל? — שאל רחמים בקול נכנע, כמנוצח.

— בכרך כניו־יורק אין מחסור במשלח־יד! — קמה אשת קפרי והתריסה כנגדו.

— וגם דניאל לא ביום אחד עלה לגדולה. — נסה רחמים להגן על עצמו.

— נראה, אימתי תגיע אתה למקומו!

פסקו מלדבר. בעיניו של רחמים נצנץ ברק קנאה לזכר חברו, שהשעה משחקת לו. התחיל מהרהר באביו ובקפדנותו היתירה, ובלבו גברה ההכרה, כי רק השבת, השבת היא בעוכריו!...

אלקבי וקפרי נכנסו בברכת „שבת־שלום". אלקבי רמז לרחמים מתוך זחיחות הדעת, שיצטרף אליו בקריאת „זוהר". קפרי, מבוסם קצת, נגש אל אשתו וקרא בקול רם:

— פנינה!

— מה לצעקה זו פתאום?

— פנינה, ברכיני ברכת מזל־טוב!

— כלומר? — שאלה פנינה ופקחה את עיניה לרוחה.

— ראויים אנו למזל־טוב!

— למה תאריך את נפשי, זקן שוטה? אמור!

— בתנו רחל, תודה לאל, היתה היום, בשעה מוצלחת, לכלה!

— אי, קפרי! — הפסיקו אלקבי. — הלא הבטחת לי, שלא תפתח פה עד אחר הסעודה?

— כלום סוד הוא, מר אלקבי, סוד בפני אם עלובה, המצפה לראות באושר בתה? מי הוא המדובר, מי הוא החתן?

— חתן מאין כמוהו! — חייך קפרי חיוך שוטה.

רחמים ורחל הצליפו את מבטיהם איש בפני רעותו. רחמים הסמיק כולו, שאף אויר בכבדות, ובעודנו פונה מתוך מבוכה כה וכה, והנה רמז לו אביו, כי ילך אחריו אל הקיטון. דעתו של רחמים נתקררה עליו מתוך הרגשה טובה למפרע.

אלקבי סגר את הדלת אחריו, גמר את אמירת הזוהר, אחז את בנו בדשי מעילו והושיבו על־גבי הארגז. והוא בעצמו התחיל פוסע לאורך החדר ארוכות וקצרות. בחדר קמה דומיה. כל אחד הביט לצד אחר, כאילו ירא להפגש במבטי חברו. אלקבי הוריד את עיניו אל זקנו הקלוש, עמד רגע כתפוש־מחשבות, ואחר פתח ואמר:

— רחמים, כבר דברתי וחזרתי ודברתי, כי יהודי השרוי בלא אשה — את נפשו הוא קובע! קליפות, הרהורי־עבירה, כל פגע רע שולטים בו, כרוכים אחריו. לכן אמרתי בלבי: אשא אשה ויהי מה! מה דעתך, רחמים, ראשית אוני?

רחמים לא ענה. מתוך ריקניות שבלב, כאילו ניתק שם דבר־מה, נעץ את שיניו בשפתו התחתונה, ולאט־לאט נתחוור לו הדבר. טפות זיעה קרה נטפו מעל מצחו, ובקרבו ישמע קולות עמומים בלוית בכיה חנוקה. קשה היה לו למשול ברוחו, ואולם חכה לסופו של דבר.

— החלטתי איפוא לישא אשה — חזר אלקבי על פסוקו במתינות של איש־מעשה. — ויודע אתה, מי היא המדוברת? רחל בת קפרי.

רחמים חש פתאום סחרחורת בראשו וכמוכה־תמהון קפץ ממקומו:

— אבא, כל זמן שאני חי...

— אל תעיז לאיים עלי! — הפסיקו האב. — לעת־עתה אביך אני, ודע לך, כי אין אני שואל עצות מפיך!

— אם סבור אתה, כי בבית־המולדת אתה יושב, אינך אלא טועה! — צעק רחמים בחמה שפוכה.

— אם הדברים הגיעו לידי כך — אמר אלקבי מתוך אותה המתינות הקודמת, בפשקו את רגליו ובשפשפו יד ביד — הנה זאת שמע: דע לך, כי במוצאי שבת־קודש תהיה רחל לי לאשה, אשת אביך תהיה, השומע אתה? הנני מזהירך, — הצביע אלקבי באגודלו כלפי חוטם הבן — כי מהיום הזה והלאה לא יהיה לך שום מגע־ומשא עם רחל!...

— עוד נראה, איך יפול דבר! — קרא רחמים בקול עמום ונתן את עיניו באביו, כתרנגול היוצא לקרב.

אלקבי העמיד פנים כלא שומע, אחז בזרועו של רחמים והנמיך את קולו:

— אל תתעצב, בני, ואל יפול לבבך. עוד אביך חי, ופסקתי נדוניה גם לך. הכסף מונח בארגז, ומצוא אמצא לך, בעזרת השם יתברך, בת־זוג כהלכה, ובלבד שתדע את אשר לפניך, ככתוב: החכם עיניו בראשו...

— מה אתה משדלני בדברים בטלים? — עמד רחמים כנגד אביו בפוזה של מתגושש. — לא ארשך, ואפילו אם אבי אתה, לשלוח יד באשר לי!

— מוטב שתאלם, עבריין שכמותך!

— אתה העבריין... הלא יהודי זקן אתה... בוש והכלם!

— מכיון שכך — קפץ אלקבי והרים את אגרופו כלפי בנו — ימק מחך בקדקדך, עוכר ישראל, פושע ישראל! השמר והזהר, רחמים, אם אפסוק אני לך פסוק — מרה תהיה אחריתך! לכל ארבע רוחות השמים אשלחך!...

— כל זמן שאני חי — נזדקף רחמים כנגדו במלוא־קומתו, הבליט חזה, תופף עליו בשני אגרופיו וצעק: — כל זמן שאני חי, לא תהיה לך רחל לאשה!

אלקבי קפץ, תפס את בנו בפיקה של גרגרתו וסטר על לחיו הימנית. רחמים פשט את ידיו להגן על עצמו, וטרם הספיק לשאוף רוח, ספג סטירה שניה בלחיו הימנית, עד שניתזו ניצוצות מעיניו.

קפרי ואשתו נבהלו אל הקיטון והפרידו ביניהם:

— מר אלקבי! מר אלקבי!...

רחמים מחה את פניו וכל גופו התכווץ מכאב ומחרפה. נכנסה גם רחל בפנים נבהלים, ורחמים הרגיש, כאילו גיהנם נפתח לו מתחתיו. עשרות

תחבולות עלו במחו, כיצד להנקם באביו. רגש הנקמה נסך עליו רוח־עועים. הוא הצביע כלפי אביו וטען בפנים נעוים מתוך חיוך עלוב:

— אם סבור הוא, כי בבית־המולדת הנהו, אינו אלא טועה! באמריקה אנחנו! באמריקה...

הוא זנק שוב אל בנו. העומדים עצרוהו. רחמים התחמק מתוך החדר, הציץ לאחוריו מיראה, שמא יתנפל עליו האב שוב, וטען:

— ראה נראה, איך יפול דבר! ראה נראה! באמריקה אנחנו...

רחל נגשה פתאום עד אלקבי ואמרה אליו מבלי הביט אל פניו:

— כלום אין לו חרפה ובושה? כאן אין נוהגים להכות ילדים! באמריקה אנחנו!... אם לא יעקור את דירתו מפה, אעזוב אני את הבית!

— הסי, בתי, הסי! — אחז בה קפרי ודחפה אל הפתח. — הדבר אינו נוגע לך! צאי מפה, צאי!

קמה דומיה כבדה. אלקבי חבק את ידיו, הצליף את מבטו מקפרי לאשתו, כאיש אשר קרהו אסון והוא מבקש ריוח והצלה מאת העומדים סביבו, ונאנח בשברון־מתנים:

— זה צער גידול בנים וזה שכרו!

אנו רואים צורך להעיר כאן, כי הספור הזה נכתב עברית בידי המחבר, להבדילו משאר הספורים של י. אפאטושו, אשר נדפסו בספרי „מקלט" הקודמים, שתורגמו לעברית על־ידי אחר. — המערכת.

דוד פוגל:

שִׁירִים

I

בֵּין גַּעְגּוּעֵי הַלַּיְלָה
הַחֲרִישִׁים, הָרַכִּים,
אָבֹא אֵלָיִךְ ·

כְּצֵל זִכְרוֹן נְעוּרִים
אֵחָבֵא —
וְאַתְּ לֹא תִרְאִינִי ·

אוּלָם בְּנוּמֵךְ
אֶתְרַקֵּם בַּחֲלוֹמֵךְ הַבְּתוּלִי, הַצָּחוֹר

בִּדְמוּת זְבוּב־רִקְמָה
אֶעֱמֹד לִי דוּמָם
עַל גִּבְעַת שָׁדֵךְ הַחִוֵּר, הַחוֹלֵם ·

דּוּמָם אֶעֱמֹדָה · —

דרוזנדורף, 1914.

ח

עַל חִוְרַת יְצוּעִי
מַזְהִיר דּוּמָם עֵירוֹם גֵּוִי
כְּלַהֶבֶת לְבָנָה ·

לֵיל שְׂעָרִי
כְּאֶשֶׁד אָפֵל יוֹרֵד
אֶל רִקְמַת הַמַּרְבָד ·

בּוֹאָה, דוֹדִי!
יָפְיִי הַצָּנוּעַ לוֹהֵט נֶצַח
אֶל תְּכֵלֶת עֵינֶיךָ ·

בּוֹאָה — — —

אֹדֶם כְּתָלַי יַעֲמִיק ·
עֶרֶב בּוֹדֵד קָרֵב אֶל יְצוּעִי
וּפוֹרֵשׂ שִׂמְלָה שְׁחוֹרָה
עָלַי ·

שְׁנֵי זָרְמֵי רַגְלַי הַבְּהִירִים
לֹא אֶרְאֶה עוֹד ·
אֲנִי בּוֹכָה בָּאֲפֵלָה — —

ווינה, 1916.

III

אִמְרִי לִי, עַלְמָה,
לָמָּה לֹא תֵצְאִי עִם רַעְיוֹתַיִךְ
אֶל הַגִּבְעָה,
לִרְאוֹת דּוּמָם בַּהֲלוֹךְ הַשֶּׁמֶשׁ ?

הֵן כְּבָר רַד הַיּוֹם,
רְעָדָה נֶעֱצֶרֶת סוֹלְדָה בְּתֵבֵל ·

יָגוֹן וָרֹד אַט יִשְׁקַע בַּלְּבָבוֹת ·

לָמָּה תֵשְׁבִי כֵהָה עַל הַחַלּוֹן
וְעֵינֵךְ תָּרָה אֶת הַגֶּשֶׁר ?

* * *

עֵינִי תָרָה אֶל הַגֶּשֶׁר,
נַפְשִׁי כָלָה אֶל הַלַּיְלָה ·

כָּל רַעְיוֹתַי שָׁעוּ מֶנִּי,
גַּם נָדוּ לִי חָרֶשׁ ·

וַאֲנִי —
לִבִּי בוֹעֵר כַּאֲבוּקָה,
לְדוֹדִי אָאִיר הַחֲשֵׁכָה ·

כְּזֶרֶם אֵשׁ זְהוּבָה
אֶסְעַר שְׁכוּרָה תּוֹךְ הַלֵּילוֹת ·

וְדוֹדִי יַהְתֹּר פֶּרֶא
בְּמוֹ גַלַּי ·

עֵינִי תָרָה אֶל הַגֶּשֶׁר,
נַפְשִׁי כָלָה אֶל הַלָּיְלָה ·

ווינה, 1917.

IV

אִישׁ לְעֶבְרוֹ
תּוֹעִים אִישִׁים בָּדָד
עַל שְׁבִילֵי עוֹלָם ·

לְבּוֹת כֵּהִים
אַךְ נוֹגְעִים זֶה אֶל זֶה,
כְּצִפֳּרִים גְּדוֹלוֹת, שְׁחוֹרוֹת,
וְנִרְחָקִים ·

יוֹם עַל יוֹם גּוֹעַ חֶרֶשׁ,
רוּחוֹת זָרִים יַחֲרִידוּ
לֵב הַיְעָרִים ·

תּוֹךְ לֵילוֹת־אוֹפֶל
עִתִּים נִרְגָּז עוֹלָל מֵחֲלוֹמוֹ
וְיֵילִיל נִכְאִים אֶל הַחֲשֵׁכָה ·

כִּבְדֵי יָגוֹן
אָנוּ תוֹעִים בָּדָד
אִישׁ לְעֶבְרוֹ ·

ווינה, 1918.

V

יַלְדוּתֵנוּ מָסְכָה בַּלֵּבָב
יָגוֹן עָמוֹק וְעָרֵב —
מָה הִרְחִיקָה מֶנּוּ!

נִגּוּן גְּמָרָא,
כְּבַד חֲלוֹמוֹת וַעֲרִיגָה,
עוֹד יַעֲלֶה פְּעָמִים
בְּלִי מֵשִׂים עַל שְׂפָתֵינוּ.

תּוֹךְ רוּחַ דּוֹאֵבָה
אָנוּ צוֹפִים לְאָחוֹר,
אֶל לִבֵּנוּ הַנִּבְעָר, הַתָּמִים,
וְכִמְעַט נַכִּירֶנּוּ.

אָנוּ תוֹעִים בַּחַיִּים
וּבוֹכִים,
כַּפֵּינוּ הָרֵיקוֹת
נִפְרֹשׂ חֲרֵדִים
אֶל כָּל עוֹבֵר. —

ווינה, 1918.

בר־טוביה:

לַחֲקֹר יְמוֹת עוֹלָם

פרק עשירי.

הנפילים והקינים.

מימי המבול לא מחו את עקבות הגבורים אשר מעולם מזרע הנפילים. כי נמלטו בני הנפילים מדור המבול. האגדה אומרת: „סיחון ועוג אחי הוו — — בני אחיה בר שמחזאי“ (נדה ס״א, עמוד א׳). „שמחזאי ועזאזל אלו הנפילים“ — או בני הנפילים (פירוש רש״י ליומא ס״ז, עמוד א׳). והיא מוסיפה ואומרת: „ויבוא הפליט ויגד לאברם העברי — אָמר רבי יוחנן: זה עוג שפלט מדור המבול“ (נדה, שם). „והכי נמי פלט סיחון מדור המבול, כיון דאחי הוו“ (תוספות, שם). ואם תאמר: להיכן פלטו? ויש לאמר: לארץ־ישראל פלטו, שכן הכתוב מעיד עליה: „לא גושמה ביום זעם“ (יחזקאל כ״ב, כ״ד); „ורבי יוחנן סבר: לא ירד מבול לארץ־ישראל“ (זבחים קי״ג, עמוד א׳). וכן „אָמר לו חד שמריי לרבי יונתן“ על־אדות הר גריזים „דלא טף במוי דמבולא“ (בראשית רבה פרשה ל״ב). כי עיקר המבול היה בבבל: „בבל היא ארץ המבול... צפויה היתה תמיד למבולים נוראים, הבאים בעקב סערות גדולות, המרעידות את הארץ ומביאות לעולם גשמים שוטפים בזעף אף“ (פראנץ דיליטש: בבל וביבליאה, עמודים 14—15).

הנפילים שחזרו ונתגלו בארץ־ישראל „שבעה שמות נקראו להם: אמים, רפאים, גבורים, זמזומים, ענקים, עוים, נפילים“ (בראשית רבה פרשה כ״ו).

בשם „הרפאים“ נפגשם ראשונה במזרח הירדן — כי „לכל חבל הארגוב לכל הבשן ההוא יקרא ארץ רפאים“.

כשבא כדרלעומר והמלכים אשר אתו להלחם בארץ־ישראל, או נאמר ביתר דיוק: בארץ העברים, פגש ראשונה בדרכו „את הרפאים בעשתרות קרנים“. העיר הזאת (שהיתה מקום־מרעה לעדרים בעלי קרנים — כמו שנאמר „עשתרות צאנך“, ומתרגמינן „עדרי ענך“, — ואולי גם מקודשת לאֱלָה עשתורת בעלת קרנים) היתה „באדרעי“ — כלומר, סמוכה לבירת הבשן, שהיתה עיר־מבצר, ולפיכך נקראה „אדרעי מלשון ארמית באדרע וחיל“ (לקוטי קדמוניות, נספחים, עמוד 65, בשם החכם הקראי הקדמון רבי עלי המלמד). מקום עשתרות קרנים לא נודע בדיוק.

שם הרפאים נשמר בשם מחוז רָפָנָה או רָפוֹן שבעבר הירדן, אשר לפי דברי ספר חשמונאים (א׳, ה׳) נמצא בתוכו „מקדש קרנים“, ששרפוהו חילות יהודה המכבי (כאספארי: מבוא כרונולוגי גיאוגראפי לחיי ישו הנוצרי, 1869, עמוד 85). וגם בעבר הירדן המערבי נשמר זכר הרפאים בשמות המקומות והאנשים. סמוך לירושלים נמצא „עמק רפאים“. ידועה רפיה־רפיח על גבול יהודה. בארץ פלשתים נמצאו ילידי „הרפה“ או „הרפא“ — במקום: הרפאה, כלומר: אשה מבנות הרפאים — עוד בימי דוד המלך! וגם באגדות היונים ידועים הררי הָרִפֵּאִים שבגלילות הצפון העליון; שם מתחת לסלעי „ארים“ — היא ארם — ישתרע הענק מחולל הסופה (ל. פריליר: המיתולוגיה היונית, I, עמוד 369). ואולי גם גבור האגדה היונית בעלרופון מכה השולימים, שהפילולוגיה היונית מתקשה בפתרונו, איננו כי־אם בעל־רפאים. בהמשך הדברים יתברר לנו, כי אנשי־ריב היו השולימים והרפאים מאָז ומעולם. רפאים היו משורש רפא באלף, שפירושו חזק — בניגוד לשורש רפא בהא, שפירושו חלש, — ובערבית רפע ענינו גבוה. מיתר הרפאים נשאר מלך הבשן, עוג. וכן אחד מן האיתנים שבאגדת היונים נקרא: גים או גיגס, כלומר: בעל אברים.

בדרום הרפאים ישבו „הזוזים בהם“. יפה העיר כאספארי (שם), כי הזוזים גרו מסביב לעיר סוסיתא, היושבת כנגד טבריה מעבר הירדן. סוסיתא או צוציתא — „עוקבן בר נחמיה ריש גלותא והיינו נתן דצוציתא“ (שבת נ"ו, עמוד ב׳) — נקראָה בפי היונים היפוס ובפי הערביים תקרא אל היסן, כלומר: סוס. הזוזים היו מבטאים את הסמך כזין, ולפיכך נקראו זוזים, כלומר: סוסים, ומטעם זה „יקראו להם העמונים זמזומים“, בהיותם מזמזמים בדבורם. בירושלמי אָמר רבי יהושע בן לוי: „וישב בארץ טוב — זו סוסיתא... רבי אימי בעי: ולא מבעלי סוסין הן“ (שביעית פרק ו׳). ואולי קראו לסוסיתא „טוב“, לפי שנמצאָה בהם = הון = בעל המון? כי טוב = טובא פירושו: הון, המון, שפעה. השם זוזים = סוסים, שבו נקרא העם או השבט הזה, מזכיר, לכאורה, את השם עבדסוסים הנמצא בכתבי הפיניקיים, שבו נקראו נותני סוסים קרבן לשמש, על דרך „הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לשמש“. ואולם באמת שם זה דומה בהחלט לשם העם הגרמני „גוטים“, שהפילולוגיה הגרמנית מוציאָה אותו משורש גיעסען = שפוך ומפרשת אותו במובן „שופכי זרע, סוסים־אנשים“. אלא שהזוזים אינם לא גוטים ולא גרמנים — כי־אם הקינטורין, שבא עליהם הדבור למעלה. והא ראיה, שהאגדה היונית קוראָה את הקינטורין הפראים ביותר בשם היפוקינטורין, או היפואנתרופים: סוסים־אנשים. „ומצינו בימים הקדמונים, שהיו יורדים מן הר אחד אל בקעה אנשים רוכבים על הסוסים וחוטפים וגוזלים מאנשי הבקעה, והם, כאשר לא ראו מעולם רוכב סוס, נדמה להם, שהוא צורת חיה אשר מחציה ולמעלה צורת אָדם, ושהאָדם

והבהמה גוף אחד, והיו קורין אותם סינטאריוש — centaures — עד שעבר שם הירקוליש הגבור וראה הסינטאריוש ושחק על אנשי הבקעה ורדף אחריהם והראה להם, שהם אנשים רוכבים על סוסים" (שבט יהודה, עמוד 23).

לא הרחק מן הזוזים בשוה־קריתים שבצפון מואב ישב השבט, שנקרא בפי מואב שכבשו אמים. בלשון תרגום אונקלוס: אמתני, כלומר, מטילי אימה. על־פי תרגום זה אין האמים כי־אם הַיֵמים שמצא ענה, ברעותו את החמורים לצבעון אביו. אולם לדעת התלמוד והמדרש אין הימים כי־אם הפרדים, מלשון יונית (פסחים נ"ד, עמוד א', ובראשית רבה פרשה פ"ב). ולדעת יוסיפוס, שקרא לא הֱיֵמִים אלא הַיַמִים, הם המעינות החמים.

סמוך לארץ הרפאים ישב גם „החוי תחת חרמון בארץ המצפה", היינו: בארץ „מצפה גלעד"; ולפיכך אמר רבי דוסתאי בשם רבי שמואל בר נחמן: „הרפאים הוא החוי" (בראשית רבה פרשה מ"ד). אמנם גם במערבו של הירדן מצאנו את החוי: אשת עשו נקראה „אהליבמה בת ענה בן צבעון החוי"; גם שכם בן חמור נקרא „החוי", וכן הגבעונים נקראו „חוים". אלא שעל־פי נוסחת תרגום השבעים היו הגבעונים וכן שכם בן חמור „חורים" ולא „חוים", וצבעון חזר ונתיחס גם בנוסחתנו על „החורי". ואפשר, שנכונה הדעה, כי החוים והעוים הדרומיים, שישבו „בחצרות עד עזה", היינו הך, ונקראו חוים = עוים, לפי שישבו בחוות = עוות. אמנם העוים נקראו, לפי הערת רב, „העוים מתימן" (חולין ס', עמוד ב'), ואולם גם במערב הירדן בנגב יהודה נמצא את „הרפאים" ואת „בני הנפילים". במערב הירדן נודעו „הגבורים = „הרפאים" = הנפילים" ביחוד בשם „ענקים". המרגלים אומרים: „ושם ראינו את הנפילים בני ענק". ה„נפילים" הם הם הרפאים, כמו שנאמר: „רפאים יחשבו אף הם כענקים". על „יתר הרפאים" שבמזרח הירדן נאמר: „ויכם משה ויורישם". ועם הענקים שבמערב הירדן עשה יהושע מלחמה קשה עד אשר „הכרית את הענקים". ושבנו ומצאנו את השם „הענקים" באגדות היונים, הלא הם ה Ἄναχες וגם את שם „הגבורים" בשם ה Κάβειροι = גבורים = כבירים, אשר מסתריהם, „מסתרי הכבירים", היו מפורסמים בעולם העתיק, בסוריה, בפיניקיה, במצרים וגם עד אסיה הקטנה ויון הגיעו. והיה כי נבדוק את ספר יוחסין שלהם ומצאנו, כי כמוהם כהנפילים והרפאים על תובל קין יתחשבו. הירודוטוס אומר: „באמת אמרו, כי הכבירים הם בני האליל היפיסטוס" (I, CLXXIII). ובכן, אין הכבירים כי־אם הקינטורין, בני קין ותובל־קין, שבא עליהם הדבור למעלה. ושוב למדונו חוקרי המיתולוגיה היונית: „פולחן הכבירים הוא עתיק מאד". הכבירים היו שמונה או תשעה במספר ונקראו „פתקים" = פתחיים, כלומר: „בני פתה", „הפותח" = היפיסטוס = „וולקאנוס" = תובל־קין. שמות הכבירים הם עברים־ארמים, ורובם נשארו בשמות החדשים, שהעלו היהודים עמהם מבבל.

ואולם הכבירים, הדיוסקורים והענקים מתחלפים אלה באלה באגדות היונים, וקשה להבדיל ביניהם.

נהגו להחליף את הכבירים בהדיוסקורים — אומר פ. הופר (שם, עמוד 68). ול. פריליר מוסיף ואומר: „בכל אופן נראה, שהשם היוני כביראי מכוון בעיקרו לשמות ענקים וענקטים... גם את הדיוסקורים ורוחות אחרות כיוצא בהן מחליפים בבעלי השמות הנזכרים". במקומות ידועים „קראו בהחלט כבירים לרוחות הקרובות בטבען להיפיסטוס ודיוניזוס". „באתונה העריצו את הדיוסקורים — קאסטור ופולידיקים — בשם ענקים או ענקוי, ולפיכך נקרא מקדשם ענקיון ויום אידם ענקיה" (שם, I, עמוד 661; II, עמוד 104).

„הדיוסקורים" ו„הענקים" נחשבו ביון ל„מגנים", והספנים היו נודרים להם כבשות לבנות בשעת הסערה, ואז היו מתגלים רוכבים על סוסים, ומיד היתה הסערה פוסקת.

ובכן, נתגלגלו „הנפילים ילידי הענק", הגבורים הכבירים, בני קין ותובל־קין לוטש כל־חורש נחושת וברזל, אחרי ככלות כל מעשי עריצותם בחיים — בבני־אלים מושיעים ומצילים מרחפים בעבים.

ואולם גם בספורי התורה יחזרו הרפאים, אשר נתנו חתיתם בארץ חיים, ויהיו ל„רפאים יחוללו מתחת מים ושוכניהם", הנפילים יהיו ל„גבורים", „חללים נופלים בחרב", וקין — יתגלגל ב„הקיני חותן משה".

בעבר הירדן, בארץ ממלכת „הרפאים" ו„יתר הרפאים", סמוך לחות יאיר, נמצאה גם „קנת ובנותיה", שנובח „לכדה" וגשור וארם „לקחוה". בקנת זו, שחרבותיה נשארו לפליטה עד היום הזה (בקנהאוקא שבעבר הירדן), ישב אחד משבטי הרפאים, ששם קין = קנת = קיני נקרא עליו. על „קנה" או „קנתא" זו רמזו במאמרם: „קיני וקדמוני הוא מעמון ומואב" (בראשית רבה פרשה מ"ד). וכנראה, היא היא שאמרו עליה: „רבי יהודה הנשיא ובית־דינו נמנו על הקיני וטהרוהו" (משנה אהלות פרק י"ח). אמנם בימי משה רבנו ואחרי־כן מוצאים אנו את השבט „קין" — „הקיני" — במערבו של הירדן; מתחילה הוא תועה במדבר, בין מדין ועמלק, ואחרי־כן הוא מתפשט בנגב יהודה, ומשם הוא חוזר אל הצפון ומגיע עד אלון בצעננים אשר את קדש נפתלי. אולם כבר ראינו למעלה את פליטי הרפאים מושלי עבר הירדן מתפשטים לאחר מפלתם במערב הירדן ומגיעים עד פלשתים. ומה שאירע להרפאים אירע גם להגשורים ואחרים כיוצא בהם. אף אתה אל תתמה על בני קנת, שנתגלגלו מן הצפון אל הדרום ובכח הגלגול הזה נשתנה טעמם ונמר רוחם.

כי אמנם לא הרי „הקיני" כהרי הרפאים בני „קנת" וחבריהם. קיני זה, שבלעם הקוסם וכן ספר שופטים קוראים לו „קין", וששמו מוכיח עליו, שהיה בעל מקנה וקנין ו„קינו" עליו להגן על נפשו ועל רכושו — קיני זה היה

ל„שלמאה" בפי התרגומים. ואם תאמר: הקינים לא זכו לשם שלמאה אלא לפי שישבו בגבולות שלמא מבני כלב, וכן הכתוב בדברי הימים מעיד עליהם: „בני שלמא — — ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים, שמעתים, שוכתים, המה הקינים הבאים מחמת אבי בית־רכב". ויש לאמר: אדרבה! צא ולמד מכתוב זה עצמו, במה נתעסקו „הקינים": בתכסיסי־מלחמה, בזה ושלל — או במלחמתה של תורה? הוה אומר: בדברי תורה. הקינים היו ל„משפחות סופרים", סופרי תורה, ש„כל נתיבותיה שלום", ושאנשי כנסת הגדולה „התענו עליהם עשרים וארבע תעניות שלא יתעשרו"...

„משפחות סופרים" הללו היו „יושבי יעבץ". היה מי שהעיר, שיש לקרוא „יבוסי" במקום „יעבץ". ואולם קשה לשבש את נוסחתנו; שהרי אם נאמר, שהנוסחה העיקרית היא „יעבץ", נוכל להבין, למה שנו שם בלתי־ידוע זה ל„יבוסי", שהוא שם ידוע; ואולם אם הנוסחה הראשונה היתה „יבוסי", אין להבין, כיצד יטעה הסופר לכתוב במקום מלה ידועה ומפורסמת כ„יבוסי" מלה סתומה שלא נודע ענינה? ולפיכך דומה, שהעיקר כנוסחתנו, ו„יעבץ" זה איננו כי־אם שם מקום, שבו היו החכמים מתאספים, וקראוהו על שמו של יעבץ, אדם גדול בשעתו; ואולי לשכת הגזית עצמה, שבה סנהדרין יושבין, היתה נקראת בזמן מן הזמנים „יעבץ". דברי הימים מזכירים בכלל בני יהודה את יעבץ, שהיה „נכבד מאחיו", וענינו סתום. האגדה, כדרכה, מצאה לה כאן מקום להתגדר בו ואמרה ברמז על שופטים א', ט"ז: „הוא עתניאל, הוא יעבץ. ומה שמו? יהודה אחי שמעון שמו" (תמורה ט"ז, עמוד א'). ואולם גם ההלכה יודעת את יעבץ, ובברייתא שנינו: „שיעורין של עונשין — — — אחרים אומרים: בית־דינו של יעבץ תיקנום" (יומא פ', עמוד א'). ואפשר, שהמכוון במלים הללו „בית־דינו של יעבץ תיקנום" איננו אלא רמז לדרשת רבי אבהו על הכתוב „ומשפחות סופרים יושבי יעבץ": „מה תלמוד לומר סופרים? אלא שעשו את התורה ספורות ספורות" (ירושלמי שקלים, פרק ה').

בכל אופן, נראים הדברים, ש„יעבץ" הוא שם מקום, ואפשר גם שם של לשכת־הגזית, וכן למדנו באגדה: „יתרו שברח — זכו מבני־בניו שישבו בלשכת־הגזית, שנאמר: ומשפחות סופרים יושבי יעבץ — — המה הקינים — — וכתיב: ובני קיני חותן משה" (סוטה י"א, עמוד א', וסנהדרין ק"ד, עמוד א', וק"ו, עמוד א').

משפחות הסופרים מזרע הקינים היו „יושבי יעבץ תרעתים, שמעתים, שוכתים". אפשר, ש„השמעתים" הם בני „שמעה אחי דוד", שנכללו מאיזו סבה בכלל הסופרים הקינים, לפי שממשפחת שמעה יצאו סופרים גדולים, כגון משפחת איבו אבוה דרב ורבי חייא רבה ובניהם (כתובות ס"ב, עמוד א'). מן השוכתים יצא אנטיגנוס איש שוכה־סוכו, תלמידו של שמעון הצדיק, שממנו נמסר לנו היסוד הפילוסופי־הסטואי של כל תורת הפרושים. ואולם

מזרע „הקינים הבאים מחמת אבי בית־רכב" יצאה גם משפחת רבי יוסי בר חלפתא, „תנא דסדר עולם", „שנימוקו עמו". כי הוא ואבותיו ובניו מגדולי התנאים התיחשו על „בית־רכב" „הקינים", כמו שנמצא כתוב „במגילת יוחסין שמצאו בירושלים — — רבי יוסי בר רבי חלפתא מן דיהונד בן רכב" (בראשית רבה פרשה צ"ח). יהונדב בן רכב, אבי בית הרכבים הנזירים, היה גדול הדור בשעתו ומשפחתו היתה אחת מן המשפחות המיוחסות בישראל, כאשר תלמדנו משנה תענית פרק ד'. בימי נחמיה מצאנו „שר" וגדול מבית הרכבים, מלכיה בן רכב, שעזר על־יד נחמיה בבנין העיר. והנה כבר ידענו, שבית רכב יצא מזרע הקיני חותן משה, מבני־בניו של יתרו. אפס כי יתרו עצמו כבר חדל מהיות כאחד הרפאים מבני קנת וסביבותיה. הוא היה כבר „כהן מדין" ובנותיו רועות צאן. אמנם „הרועים" שמרו את עברתם לבנות „הקיני". זכור זכרו, כי לא פעם הרג קין את הבל רועה הצאן, כי מאות פעמים ירדו בני קין מן ההרים ויתנפלו על הרועים במישור ובבקעות ויגזלו מהם את עדריהם ואת בנותיהם ואותם הרגו נפש; ומדי ראות הרועים את בנות יתרו הקיניות הולכות להשקות את צאנן, יקומו עליהן ויגרשון מבאר המים. אולם לא ארכו הימים ובית הקינים מבני הרכבים היו לנזירי־עולם, ואז גם לבשו אצטלא דרבנן וזכר כל עלילותיהם בימי קדם נשכח גם נשכח, ויהיו לענין לדורשי קדמוניות.

פרק אחד־עשר.

בנות הקינים.

והיה כי נשאל את נפשנו: מה היה משפט הנפילים את נשיהם, לאחר שנתגלגלו בהרפאים והזוזים־ההיפואנתרופים שעל הררי הגלעד והבשן, ולאחרי־כן בימי יתרו והקינים? — ושבנו וראינו, כי לפי אגדות היונים משפט ההיפואנתרופים־הזוזים את נשיהם הוא כמשפט הקינטורין, ולא עוד, אלא שהראשונים עולים על האחרונים במדת ההפקרות המינית. ובדבר „ילידי הרפה" מסכימים בעלי־האגדה שבארץ־ישראל עם חבריהם בבבל, שעל הילדים האלה יצדק המשל המפורסם בימים ההם: „בר מאה פאפי וחדא נאנאי". „הרפה" היתה, לפי דבריהם, „אשה שהפקירה עצמה כבהמה" (סוטה מ"ב, עמוד ב', ופירוש רש"י).

עם צפורה בת יתרו הקיני אנחנו יוצאים מעולם האגדות אל עולם העשיה. צפורה היא בת כהנים, ונשי הכהנים תכונות שתים להן: תכונה של מורדת בבעלה לא לתיאבון, אלא להכעים, ותכונה של מעריצה את בעלה הערצת־אלילים, מבלתי יכולת להתרומם אליו ולהגיע עד תכונתו.

לכאורה, צפורה היא בת מקשיבה ואשה כשרה שעושה רצון בעלה. אָביה נותן אותה למשה, והיא מסכמת. משה מרכיבה על החמור ומוליכה למצרים, והיא נשמעת. משה שולח אותה מדְינה אל אָביה, ואָביה חוזר ומוליכה המדברה אל משה — והיא עושה ואיננה אומרת כלום. אולם הדבר הנעלם אשר נפל במלון בדרך ונמסר לנו רק ברמז, שקשה לעמוד על מהותו, מגלה לנו שרטוטים אחרים בצורתה של צפורה.

הסופר אלכסנדר וויל אומר בלגלוג כבד קצת, כדרכו: „בדרך במלון נפל סכסוך בין האיש ואשתו“ („חמשה חומשי תורה על־פי משה ועל־פי עזרא“, עמוד 254). ואולם קורץ מתנפל על צפורה בכל חומר הדין של כהן פרוטיס־טאנטי. לדעתו, היה מצב משה בבית חותנו וביחסו לאשתו, עד כמה שאפשר להכיר מתוך ספורי התורה ומבין השיטין, ובמדה ידועה גם מתוך הרהורי־לבו של קורץ עצמו, מצב של „הכנעה והתרפסות“. „יחסו לאשתו נראה בלתי־מוצלח ביותר ומצבו בבית חותנו דחוק למדי ונכנע. הדבר אשר נפל במלון מלמד אותנו לדעת את תכונת אשתו בבירור גמור. צפורה מתגלית פה בתור אשת־מדנים קשת־עורף ועומדת על דעתה, המבטלת את רצון בעלה מפני רצונה ואיננה דואגת להשקפותיו הדתיות של בעלה, ואפילו בשעה שחייו נמצאים בסכנה גלויה איננה מסכמת אלא בעל־כרחה להציל את חיי בעלה על־ידי ויתור מצדה. — — צפורה למדה מהר לבטל את ערך מעלותיו של בעלה, ולא עוד, אלא שהרגילה אותו להרגיש, כי רק לחם־חסד הוא אוכל בבית אָביה. — — משה היה ונשאר תמיד זר בחברת המדיָנים, נכנע ובלתי־מובן אפילו לאלה שנקשרו בו בעבותות־הדם“. „גרשם“ קורא משה לבנו הבכור, יען כי, לפי דבריו הוא עצמו, „גר הייתי בארץ נכריה“ („תולדות הברית הישנה“, II, עמודים 54—55).

וא. ג. כוריל מרחיק לצעוד עוד צעד אחד הלאה. לדעתו, נשארו בני משה בשבט הקיני, ומטעם זה כמעט נעלמו ולא נודעו עקבותיהם („מלואים למחקר החולוני של הביבליאה“, פאריז, 1889, עמוד 17).

אלמלי היו הדברים האלה מבוססים על יסוד נאמן — כי־אָז אפשר היה להחליט בבירור, שאנחנו עומדים כאן במשפחת האם, ובמדה ידועה — גם בממשלת האם. אלא שעל צד האמת אין לנו כל ראיה ברורה, כי צפורה היתה אשת־מדנים, האומרת להשתרר גם השתרר. אדרבה. בעלי־האגדה שלנו דנים אותה לכף זכות (שמות רבה פרשה ה'). ועל בניה, בני משה, מעיד הכתוב בדברי הימים: „ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי“. ולא על שבט הקיני. ועדות זו היא עדות שאי אתה יכול להזימה.

ואולם כתוב אחד יעמידנו על האמת. בפסל מיכה נזכר „נער מבית לחם יהודה ממשפחת יהודה והוא לוי“. ובסוף הספור נרמז גם שם הנער: „יהונתן בן גרשום בן מנשה“ — מנשה בנון תלויה. האגדה, אשר אין נסתר ממנה, עמדה על הדבר וגלתה לנו את הסוד, שבבן־בנו של משה רבנו הכתוב

מדבר, שאָמנם „שב לאל בכל לבבו“, אלא שהיה „אוהב את הממון“ „ומוכר את עצמו לעבודה זרה, כדי שלא יצטרך לבריות“ (ירושלמי ברכות פרק ט׳ ובבלי בבא בתרא ק״ט, עמוד ב׳, וק״י, עמוד א׳).

נמצאנו למדים, שהמוצא מצד האָב אָמנם לא היה נחשב בימים ההם לכלום, ורק משפחת האם היתה העיקר. יהונתן נחשב אָמנם על שבט הלוי, לפי שאבי־אָביו היה משבט הלוי, אלא שיחד עם זה היה „ממשפחת יהודה“, „מבית לחם יהודה“, לפי שהקיני, שממנו יצאָה אמו, נכלל בשבט יהודה, בין בני „שלמא אבי בית לחם“ יהודה, כמו שנזכר למעלה. כעין זה מצאנו גם באליהוא בן ברכאל, שכנוהו „הבוזי ממשפחת רם“. כבר העירו, ש„משפחת רם“ היא מיהודה, מזרע רם בן חצרון, שנמנה בדברי הימים בין אבות דוד המלך. ואם כן, כיצד נקרא „הבוזי“, על שם בוז בן מלכה ונחור הארמים? אלא ודאי שמצד אָביו היה „בוזי“, ומצד אמו — „ממשפחת רם“.

ובזה יובנו לנו דברי הירושלמי בפירוש המשנה: „הגר מביא ואיננו קורא, שאיננו יכול לומר אשר נשבע ה׳ לאבותינו לתת לנו; ואם היתה אמו מישראל — מביא וקורא“. „רבי יונה ורבי יסא תרויהון בשם רבי שמואל בר רב יצחק: בבני קיני חותן משה היא מתניתא, ובני קיני חותן משה מביאין וקורין, דכתיב: לכה אתנו והטבנו לך“ (ירושלמי בכורים פרק א׳). והמפרש נדחק בזה. אולם כוונת הדברים ברורה, שלדעת רבי שמואל בר רב יצחק — הגר שאמו מישראל, שבו המשנה מדברת, הוא „הקיני“, שמצד אָביו הוא מיתרו ומצד אמו נחשב על „משפחת יהודה“ ונכלל בה. ולפיכך בני קיני מביאין וקורין, שעם היותם מבני „הקיני חותן משה“ שאיננו מישראל, מכל מקום כבר הובטח לו לחובב בן רעואל נשיאָם „לכה אתנו והטבנו לך“. וכן היה, כמו שנאמר: „ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את־בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד וילך וישב את־העם“ (שופטים א׳, ט״ז).

ביהודה מצאנו לא לבד את „הקינים הבאים מחמת אבי בית־רכב“, כי גם את משפחת „היתרי“, אחת „ממשפחות קרית־יערים“ בדברי הימים, שממנה יצאו שנים מגבורי דוד, „עירא היתרי, גרב היתרי“. שם ביהודה מצאנו על־פי ספר יהושע את „הקין“, שעליו דוד מרמה את אָכיש ואומר, שפשט „על נגב יהודה ועל נגב הירחמאלי ואל נגב הקיני“. הירחמאלי נמנה בין משפחות יהודה ולאחר זמן נבלע בתוכה לגמרי, והוא הדין הקיני. שם ביהודה מצאנו על־פי דברי הימים גם את „חבר אבי שוכו“. כבר ראינו למעלה, שהשוכתים — בני שוכו — נמנו על הקינים ונכללו בבני שלמא אבי בית־לחם שבשבט יהודה, ועל חבר מסופר בספר שופטים: „וחבר הקיני נפרד מקין מבני חובב חותן משה“. וכנראה, חבר זה הוא שם־משפחה, כמו שכתוב שם: „בית חבר הקיני“. מעלילות חבר לא נודע לנו מאומה. כנגד זה ידועים מעשי „יעל אשת חבר הקיני“. בשירת דבורה נאמר: „בימי

שמגר בן ענת בימי יעל" — ולמדנו מזה, שיעל היתה ראש שבט, כשמגר בן ענת. היא שגמרה את המלחמה עם סיסרא, ודבורה משוררת עליה: „תבורך מנשים יעל". ידוע, שדבורה עצמה היתה לא נביאה בלבד, כי גם „שופטה את ישראל", „ויעלו אליה בני ישראל למשפט".

ואולם „בית לחם יהודה", שבה קשורים גם בית הקינים, גם בני־בניו של משה רבנו, נקראָה לפנים אפרת = אפרתה, כמו שנאמר: „אפרתה היא בית לחם". השם הזה הוא שם נקבה על־פי מבנהו. ואָמנם בדברי הימים נאמר בפירוש: „ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור". בני אלימלך נקראו „אפרתים מבית לחם יהודה", ללמדך, שהיו מבני־בניה של אפרת — אם המשפחה הגדולה, שעל שמה נקרא העיר. ומיכה המורשתי אומר: „ואתה, בית לחם אפרתה, צעיר להיות באלפי יהודה, ממך לי יצא להיות מושל בישראל ומוצאותיו מקדם מימי עולם". כלומר: אף־על־פי שבית־לחם נספחה על אלפי יהודה רק בזמן מאוחר בערך — „צעיר להיות באלפי יהודה" — מכל מקום ממנה יצא המושל בישראל — משפחת דוד המלך, — שמוצאותיו „מקדם מימי עולם", בהיות שבית־לחם עיר־מולדתו עתיקה למאד ו„אפרתה" זה שמה מדורות קדומים. מטעם זה אָמר הנביא: „בית לחם אפרתה", במקום „בית לחם יהודה", לרמז על עתיקות העיר ושמה הקדמוני. אל השם „בית־לחם" מקבילות המלים „צעיר להיות באלפי יהודה", ואל השם „אפרתה" מקבילות המלים „ומוצאותיו מקדם מימי עולם". גם שמואל הנביא, מדי דברו בדוד המלך, מיחסו על „אפרת" ועל „בית־לחם" גם יחד ואומר: „ודוד בן איש אפרתי הזה מבית לחם יהודה", לרמז, שמצד אָביו היה מבית לחם יהודה ומצד אמו היה מבני „אפרת" הקדמוניה.

אולם גם יושבי הר אפרים נקראו „אפרתים", ואחד מאבותיו של שמואל הנביא בן אלקנה „מן הרמתים צופים בהר אפרים" נקרא „צוף אפרתי", אף־על־פי ששמואל הנביא נתיחס בדברי הימים לבית אבותיו על שבט לוי. גם ירבעם בן נבט, שהופקד „לכל־סבל בית יוסף", נקרא „אפרתי", אף־על־פי שהיה „מן־הצרדה" ביהודה. ובכלל קראו א פ ר ת י ם לבני שבט אפרים. „ואָמרו ביחס אל אפרים „האפרתי אתה?" גרעו היוד והמם והוסיפו תו ע ל ד ר ך ה ז ר ו ת, ודמה ליחש אל אפרת, היא בית לחם, כאשר נאמר „ודוד בן איש אפרתי" (רבי יונה אבן ג'נאח בספר הרקמה שער כ"א). מהיכן בָאָה „זרות" זו? הלא ממצרים יאמרו „מצרי", בהיות ש„מצרים" בא ממצר = גבול, ומפני שמצרים שוכנת על שני עברי הנילוס — קראוה בשם הכפל; מירושלים יאמרו „ירושלמי", לפי ששמה העיקרי היה ש ל ם, והמם היא מאותיות השורש; מספרוים יאמרו ספרוי; — ואולם מה ענין אפרים לאפרתי? או אפרימי או אפרי! בכתבות המצריות נמצא שבט משועבד שנקרא „אפרי", שהוא אם ע ב ר י או א פ ר י = א פ ר י מ י. ואולם הצורה „אפרתי" אומרת: דרשני. יש מוציאים את השם „אפרים" מן

אפר — מסוה, ששמו אנשי־החיל על פניהם בצאתם למלחמה, דוגמת הנביא בימי אחאב שהתחפש באפר על עיניו. ואולם גם לפי זה הרי היה לו לקרוא לבן־אפרים — אפרי!

יותר נכון, שאפרים בא מאפר = אפרא: מקום מרעה, שממנו נגזר גם השם אפריקה, כידוע. המלה „אפרא" היא משורש פרה ורבה, מקום שעשביו פרים ורבים. משורש זה נגזר שם הנהר פ ר ת, „שמימיו פרים ורבים", וממנו נגזרו גם פ ר ו פ ר ה, הפרים ורבים. וקרוב הדבר, שעל דגלו של אפרים היה מצויר שור־פר רועה אפר, כמו שנאמר על יוסף „בכור שורו". ובהיות לאפרים הרבה „אֲפָרִים" — מקומות־מרעה — וגם הוא עצמו „עם רב" פרה ורבה, „דלא מסתפי מעינא בישא", נקרא בשמו זה. גם התורה מוציאה את „אפרים" מן „הִפְרַנִי". אלא שגם לפי זה היה בן־אפרים ראוי להקרא „אפרי" או „אפרימי", ולא אפרתי. אין זאת כי אם „אפרת" זו, שמצאנוה בבית לחם, פרשה מלפנים את ממשלתה על כל המקומות סביבה, וכאשר באו בני אפרים לארץ־ישראל לקחו להם נשים מבנות „אפרת" ונקראו אפרתים על שמן.

פרק שנים־עשר.

עמו ועמלקי.

השם משפחה נזכר בספורי התורה בראשונה אחר המבול, ובהיותו שם נקבה אפשר שירמז על משפחת אם. גם השם גוי, שנזכר יחד עם משפחה — „למשפחותם ללשונותם בארצותם לגוייהם" — ונגזר מן גו־גויה, ירמז אולי למשפחת אם. השמות ל א ו ם ־ א ו מ ה נגזרו מן א ם. בני ישמעאל היו „נשיאים לאמותם", ולרבקה אמר ה': „שני גויים בבטנך ושני לאומים ממעיך יפרדו". כבר בא הדבור למעלה על ממשלת רבקה בביתה, ויש להוסיף, שבברכת יצחק נאמר: „הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך" — ב נ י א מ ך, ולא בני אביך. וכן אסף מגנה את הרשע ואומר: „תשב באחיך תדבר, ב ב ן א מ ך תתן דופי". ולא אמר יעקב אבינו ליהודה „וישתחוו לך בני אביך" — אלא „על־ידי שנטל הרבה נשים" (בראשית רבה פרשה צ"ח).

השם ע ם נמצא ראשונה בשם אמרפל = ע מ ו ר ב י מלך שנער ובשם „ ה ע מ ל ק י ". יעקב אבינו נתברך „והיית לקהל ע מ י ם ", ומצרים קראו לבניו „ ע ם ב נ י י ש ר א ל ".

שלשה אלה הם „ ב נ י ע ב ר ", כלומר: שמיים מערביים. הדינסטיה של אמרפל נקראה כולה בשמות שמיים מערביים ומארץ העברים יצאה למלוך בשנער, היא שומיר, או בבל הדרומית, ומשם נתפשטה בכל רחבי הארץ. בארץ העברים ישב העמלקי מימי עולם, כמו שנאמר: „ראשית גויים עמלק".

ע מ ו — תקראנה כתבות המצרים להשוסים אשר התפרצו פעם בפעם מסוריה וארץ־ישראל לתוך גבולות מצרים לשלול שלל ולבוז בז (פריץ הומיל: „תולדות המזרח העתיק", עמוד 78). כבר בימי הדינסטיה השתים־עשרה נלחם אוני, רע המלך פפי הראשון, עם „עמו וגירושאיטו, שישבו במדבריות המצר ובדרום סוריה", וגם אל „ארץ טובי" עבר דרך „צפון ארץ הגירושאיטו" (מאספירו: „תולדות עמי המזרח העתיקים", עמודים 81—82). „ארץ טובי" היא, לכאורה, ארץ טוב, שבה ישבו הסוסים בימי קדם. „הגירושאיטו" הוא הגשורי, ו„עמו" הוא העמלקי. „ה ג ש ו ר י ו ה ג ז ר י ו ה ע מ ל ק י" הם יושבי „הארץ מעולם בואכה שורה ועד ארץ מצרים".

המסורה הערבית מוצאה את ה„עמלקי" בההיקסים — המלכים הרועים שכבשו את מצרים במחצית הראשונה לשנות האלף השני לפני הספירה הנהוגה. על־פי מסורת זו היה פרעה, ששחרר את יוסף והפקידהו לשליט על ארץ מצרים, אחד מן ההיקסים. למסורה זו מסכימים דברי המשורר: „שלח מלך ויתירהו, מושל עמים — ויפתחהו". מ ו ש ל ע מ י ם — הוא מושל עמו־עמלקי. לזה מסכימים גם דברי אסף המשורר: „נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים שדה צוען". ש ד ה צ ו ע ן הוא המקום שבו חנו ההיקסים — בנוף = נום = צוען = סאן = טאניס — ויקראו לו בשם האטוארט = האואר = אבארים = עבריה. צוען מצרים שמישה בירה למשפחת המלכים ההיקסים, שבנוה מחדש ויקראו לה שם עברי בלשונם, הוא השם צוען, שנשאר לדורות, וענינו „מקום מוצא השיירות", משורש צעה = צען, „ועל זה ירזמון דברי התורה: „וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים" (שמואל מאנינג: „ארץ הפרעונים", תרגום צרפתי, עמוד 24).

ובאמרנו, כי עמו־עמלקי הוא שיצא מדרום ארץ־ישראל וכבש את מצרים, לא נסתור בזה את דעת יוסיפוס, שההיקסים הם אבותיו של עם בני־ישראל. יוסיפוס מעתיק את דברי מאניתון המצרי על־אדות ההיקסים שבאו למצרים ויתנשאו למלוך עליה, והוא מוסיף מעצמו, כי אמת נכון הדבר, ואבותינו באו מצרימה בתור רועים שבויים („נגד אפיון", 1, 9). ואולם אין דבר אשר יפריענו לשער, כי בבוא יוסף מארץ העברים מצרימה, משל בה כבר מלך מארץ העברים מן העמו־העמלקי, אשר בהיותו קרוב לבני ישראל העלה את יוסף לגדולה וגם לבית אבותיו נתן את ארץ גושן לשבת בה. יוסף היה מ ש נ ה ל מ ל ך ו ש ל י ט בכל ארץ מצרים, ובניו או קרוביו היו למלכים בה. והרי כבר מצאנו בדברי הימים ל מ ר ד, שנמנה, כנראה, על שבט יהודה וחי קודם השעבוד, שלקח לו לאשה את „בתיה בת פרעה". אמור מעתה: מצב עם בני ישראל במצרים היה בתקופה ידועה גבוה למדי, ואם ח ת ן ה מ ל ך ה י ה י ה ו ד י — המלך עצמו היה למצער ע ב ר י, שאם לא כן, לא היה קורא לבתו שם עברי — ב ת י ה בת פרעה. אנחנו משערים איפוא, שהפרעונים העמלקים התחתנו עם עם בני ישראל ובטלו בהם, ואפשר

שגם אָסנת בת פוטיפרע אשת יוסף היתה עברית־עמלקית, ולא מצרית, אף־על־פי שאָביה, בתור כ ה ן א ו ן, קרא לעצמו שם מצרי. ועל דבר זה מרמזת דבורה הנביאָה, באָמרה: „מ נ י א פ ר י ם ש ר ש ם ב ע מ ל ק".

עמלק גדול היה בשעתו, ואגג מלכו נחשב על גדולי המלכים העברים, כמו שלמדנו מדברי בלעם הקוסם, שנבא על ישראל: „וירום מאגג מלכו". אלא ש„אחריתו היה עדי אובד", כנבואת בלעם הקוסם, ועמלק נבלע מקצתו באדום, כמו שמצאנו ל א ל ו ף ע מ ל ק שנמנה על א ל ו פ י ע ש ו, ומקצתו באפרים, ושארית הפליטה אשר לו הוכתה במלחמות שונות עם עם בני־ישראל. ואף אתה אל תתמה על השנאָה הגדולה, ששררה לאחר זמן בין שני העמים הקרובים, ישראל ועמלק, משעת יציאת מצרים והלאָה, לפי שאין השנאָה אלא סטרא אחרא של האהבה, ואין לה שליטה אלא על קרובים שנתרחקו ולא על רחוקים בעצם מהותם. עמלק שירד מנכסיו נתקנא קנאָה עצומה בעם קרובו, בבני־ישראל שעלו לגדולה, ויהפך לבבו לשנוא אותם באכזריות חמה, וישמור להם עברתו נצח.

זאת ועוד אחרת: עמלק וישראל היו מדיינים לא על ענינים גשמיים לחוד, אלא גם על ענינים רוחניים. „מלחמה ליהוה בעמלק" — כי עמלק הוא עם־מלק = עם־מלך. בבוא עמו־עמלק מצרימה, הביא עמו את אלילו סטכו, אשר המצרים ראו בו את השטן, את שת אחי אוזירוס ורוצחו נפש, ויקראו לו בשם בעל־צפון, כי מצפון מצרים, מסוריה וארץ־ישראל, באָה עליהם הרעה בצורת ההיקסים = היקו־שסו = מלכי השוסים. אחרי סטכו זנו גם בני־ישראל בהיותם במצרים, ועל זה מרמז עמוס הנביא, בהוכיחו את בית ישראל: „ונשאתם את סִכּוּת מלככם ואת כִּיּוּן צלמיכם, כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם". „סכות מלככם" — הוא סטכו המלך = המולך שלהם. ו„כיון" הוא שם אחר למולך, הוא שבתאי־סאטורן, שהערביים קוראים לו כיואן, — כאשר הכיר כבר עלי בן סלימאן באגרונו הקדמוני את פתרונה הנכון של המלה „כיון" (לקוטי קדמוניות, עמוד ר"י).

הכשדים־הבבלים היו קוראים לירח המתמעט, תאומו של הירח המתמלא, בשם נ ר ג ל, זה שם סאטורן לפנים, וכנגד זה קראו השמיים המערביים להירח המתמלא בשם „ א ב ", ולהירח המתמעט קראו בשם „ ע ם " — „ א ח י ה א ב " (פריץ הומיל: שם, עמוד 44). ואולם „נרגל — זה תרנגול", ו„סכות" — „זה תרנגולת" (בבלי, סנהדרין ס"ג, עמוד ב', וירושלמי, עבודה זרה פרק ג').

הנאמר איפוא, כי ע מ ו ־ ע מ ל ק ו ע ם ב נ י ־ י ש ר א ל לא ידעו את משפחת האם, ו ע ם קראו מבראשונה לשבטים, שמשפחת האָב היתה נהוגה ביניהם, ואחי האם לא נחשבו בעיניהם חשיבות מיוחדת?

בנוגע לעם בני ישראל כבר בא הדבור למעלה על חשיבותם של אחי האם בישראל אפילו בתקופות המאוחרות בערך. ביחס לעמון, שגם הוא נקרא

על שם „בן עמי", ולאָחיו מואָב מצאנו אפילו בימי השופטים, ואחרי־כן בזמן מלכי יהודה, שלא נתיחסו על שם אביהם — חוץ מן המלכים, כגון: בלק בן צפור, חנון בן נחש — ונקראו אם בשמם הפרטי: צֶלֶק העמוני, יִתְמָה המואבי, רות המואביה, ערפה מבנות מואב, נעמה העמונית, או שנתיחסו על שם אמן, למשל: זבד בן שמעית העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית. ומה שנאמר בעמון ומואָב ראוי שיאָמר בעמלק בגזירה שוה, ואפילו בקל וחומר, בהיות עמלק קדמון מהם.

ולא עוד, אלא ששמו הקדמוני של העמלקי, ולא שמו לבדו, אלא גם שמות קרוביו הגשורי והגרזי היו שמות נקבה — העמלקית, הגשורית, הגרזית, ונשאר זכר לזה בספר שמואל, שאחרי מנותו את שלשת השבטים האלה בשמם הרגיל: „הגשורי והגרזי והעמלקי", הוא מוסיף ואומר בלשון נקבה: „כי הנה יושבות הארץ אשר מעולם בואכה שורה ועד־ארץ מצרים".

ועוד גם זאת: השם „עמלק" הוא, כנראה, מורכב משתי מלים: עם־מלך, כלומר: מולך הוא אחי האָב, הוא נרגל אחי הירח. ואולם סטכו, שהוא כנראה סכות, נתגלה לעולם לא בדמות „נרגל" = תרנגול = גבר, אלא בדמות סכות = תרנגולת. סכות הוא שם נקבה מ„שכוי = תרנגול" (ראש השנה כ"ו, עמוד א'). ולפיכך פירש רב „סכות בנות" — „תרנגולת ואפרוחיה", על־פי הנוסחה הנכונה של הירושלמי (עבודה זרה, שם), כי לפי נוסחת הבבלי (סנהדרין, שם) — „סכות בנות — זה תרנגולת", בחסרון המלה „ואפרוחיה", נתפרשה המלה „סכות" לחוד והמלה „בנות" נשארה בלי פירוש.

ולא עוד, אלא שהמלה „אחי" — „עם הוא אחי האָב", „מולך הוא אחי האָב, הוא נרגל אחי הירח" — לא באָה ללמד על האָח דוקא ולהוציא את האָחות. בקדמות הימים לא היו מבדילים כל־כך בין זכר ונקבה אפילו בדבר שיש בו רוח חיים. תדע לך שכן הוא, שהרי מצאנו את השם אחי בשמות הנקבות, כגון: אחינועם אשת שאול המלך, ואחינועם היזרעאלית אשת דוד המלך. ואפילו את השם „אבי" מצאנו בשמות הנקבות, כגון: אביגיל הכרמלית, אביחיל אשת אבישור, אביחיל בת אליאָב, אביה אשת חצרון, אביה בת זכריה אם חזקיהו מלך יהודה. ובדבר השמות „בן" ו„בת" ידוע, ששמות הרבים שלהם הם בנים ובנות, ואפשר היה לשער, ששם הבת היה מתחילה בנת, ונשמטה הנון, כשם שנשמטה בכמה מלים אחרות. אולם קרובה יותר ההשערה, שהשם העתיק לבת היה בַּן בפתח ונשמר בדברי הימים ב' (י"א, י"ח): „מחלת בַּן ירימות". הקרי מנסח: „בת", ואולם הכתיב שמר לנו את הנוסח העתיק, כדרכו. ודבר זה יועיל לנו לישר אילו סתירות בכתבי־הקודש. גם בין השמות „נער" ו„נערה" לא הבדילו כל־כך, והכתיב מנסח כמה פעמים נער להוראת נערה. וכן לא נזהרו להבדיל בין „הוא" ו„היא", ומצאנו כמה פעמים הוא להוראת נקבה, ולדעת רבנו יעקב איש תם ענה „מבני צבעון" היתה נקבה, אף־על־פי שנאמר „הוא ענה

אשר מצא את הימים ברעותו את החמורים לצבעון אביו" (תוספות בבא בתרא קי"ד, עמוד ב').

לפיכך יש לאמר, שעם לא יבדל מגוי בזה, שהשני מסמן משפחת אם והראשון משפחת אב. ומטעם זה אין כתבי־הקודש מדקדקים להבדיל בין גוי ועם כל עיקר. ובלעם הקוסם אומר: „ראשית גויים עמלק ואחריתו עדי אובד". על הדברים האלה מרמז, לכאורה, עמוס הנביא ומזהיר את ישראל באמרו: „נקובי ראשית הגוים ובאו להם בית ישראל".

פרק שלשה־עשר.

האמורי והחורי.

בימי אמרפל = עמורבי מלך שנער, כשבאו ארבעת המלכים לעשות מלחמה בעמי ארץ העברים, מצאו שם את הרפאים, הזוזים והאימים במזרח הארץ, ואת החורי, העמלקי והאמורי במערבית־דרומית לה.

אם נוציא מן הכלל את העמלקי, שמוצאו השמי גלוי למדי, ונותרו חמשת השבטים האחרים, שמוצאם מוטל בספק. ובהיות שאין ההשערה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין, היו מן החוקרים ששערו, כי ארץ־ישראל הקדמוניה היתה מיושבת באמת עם אחד ארִיי, ששמו העיקרי היה האמורי, וארבעת העמים האחרים לא היו כי־אם שבטי האמורי. „החורי" איננו כי־אם החור = הלבן, בעל צבע העור הלבן, המיוחד להאריים. ויש אומרים: החורי הוא הוא האריי, בחלוף האותיות אלף וחית, השגור בלשונות שם.

השערה זו תומכת יתדותיה בזה, שכתבי־הקודש קוראים לפעמים לכל עמי ארץ־ישראל שלפני הכבוש בשם האמורי, וכן כתבי היתדות קוראים לכל ארץ־ישראל העתיקה בשם מרטו־מרתו, כלומר: ארץ האמורי, ובהיות שאחד מעמי ארץ־ישראל מצויר בטבלאות מצריות בעינים כחולות, הרשות נתונה לשער, שהוא האריי — הוא האמורי.

ואולם השערה זו היא מן ההררים התלויים בשערה. אמנם כתבי היתדות קוראים כבר מימי גודע, אחד ממלכי נגב בבל הראשונים, „לפלשתינה ולסוריה" גם יחד בשם „מרטואו מרתו" (פריץ הומיל: שם, עמודים 64, 67). אלא שהשם מרתו יותר משהוא מזכיר את השם אמורי הוא מזכיר את השם ארם. מרתו היא רמתו, בחלוף סדר־האותיות המצוי בלשונות שם. לאדם רם = גדול קוראים בארמית מר. וגם בעברית מצאנו את השם אמיר לסימן קצה רום האילן וראש ענפיו, ואת הפעלים „התימר", „האמיר" — במובן „התרומם", „הרים". להעץ הרם קראו תמר, ולארץ־התמרים — תדמור = תרמוד = פאלמירה. תל של חטים או

שעורים נקרא ערמה, ואולם גם „חמור חמורתים" כנוי לתל, ומזה קראו לנושא ערמות־חמורתים בשם — חמור.

ואם השם מרתו מקביל לרמתו=ארם, אפשר שהשם אמורי איננו כי־אם חמורי. בהיות ש„האמורי היושב בהר" היה משתמש בחמורים לעלות על ההרים, נקרא אולי בשם חמורי־אמורי — על דרך הרפאים, שנקראו זוזים־סוסים. גם יהודה, שישב במקומו של האמורי, נאמר בו: „אוסרי לגפן עירו ולשורקה בני אתונו". וכן הנביא מבטיח לה ל„בת־ירושלים", שמלכה יחזור אליה „רוכב על חמור ועל עיר בן אתונות". גם בני יאיר, היושבים בהר הגלעד, נאמר עליהם: „ושלשים עירים להם". בדרך כלל לא היה הסוס משמש בארץ העברים אלא למלחמה, ובהמת המשא היתה מן החמורים. מי יודע, אם לא נולדה האגדה, שהיתה מפורסמת בשעתה באלכסנדריה וברומא, על פולחן החמורים — אסינארי"א בלעז — של היהודים כל־עיקרה אלא מתוך שם הארץ שבה ישבו היהודים — ביחוד בני יהודה — כלומר: מתוך השם אמורי־חמורי?

כי בארץ יהודה ישב האמורי. כדרלעומר והמלכים אשר אתו הכו את „האמורי היושב בחצצון תמר", היא עין גדי אשר במדבר יהודה, במזרחו של הר יהודה. בימי משה רבנו נקרא נגב הר יהודה בשם „הר האמורי". בהמשך הדברים יתברר לנו גם ענין „הר המוריה", שנקרא כמו־כן על שם העם הזה. גם על ירושלים נאמר: „אָביך האמורי ואמך חתית". ובהיות שהעם שישב בירושלים לפני כבוש דוד נקרא בשם „יבוסי", יש לאמר, שעם היבוסי היה עם מעורבב אמורים וחתים. השם יבוס, שנקרא על ירושלים, מזכיר את השם „אבוס", לפי ששמשה אבוס להאמורים = החמורים, ונאמר: „ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו".

אָמנם גם הארץ שבה ישבו הרפאים מלפנים נקרְאָה בימי משה רבנו — כולה או מקצתה — על שם האמורי, וסיחון מלך האמורי ועוג מלך הבשן, שמלכו בארץ זו, נקראו בלשון קצרה „שני מלכי האמורי", ומזה בקשו ללמוד, ש„הרפאים" ו„האמורי" היינו הך. אולם אחרי ההתבוננות הראויה אל הכתובים המדברים בענין זה נמצא, שבזמן סיחון ועוג לא נשאר בארץ הרפאים העתיקה אלא „יתר הרפאים", והרוב הגדול של יושבי הארץ היו עמים אחרים חדשים מקרוב באו. אם נצרף זו לזו עדויות כל הכתובים הנוגעים בדבר, וקבלנו ציור זה בקירוב:

אחרי הכות כדרלעומר והמלכים אשר אתו את הרפאים למיניהם, חדרו בני לוט — עמון ומואָב — לתוך ארצם וכבשוה וה' „השמיד" מפניהם את הרפאים. להלן נראה, כי גם בני מנשה לקחו חלק במלחמה זו עם הרפאים, שקדמה לזמן משה רבנו, וגם בני יהודה חדרו כבר בשעה זו או זמן־מה אחריה לתוך המקומות הללו. שם ארץ הרפאים נשכח מן העולם, ורק „יתר הרפאים" נשארו לפליטה באחת מפנות הר הבשן. והנה זה בא „סיחון מלך האמורי"

בלי ספק ממערב הירדן, מנגב יהודה, ששם נתבצר האמורי, „והוא נלחם במלך מוֹאב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון". האמורים נתפשטו בארץ ונתערבו גם בין „יתר הרפאים". שעוג מֶלֶך הבשן מָלַך באותה שעה עליהם. מטעם זה נקראו סיחון מלך האמורי ועוג מלך הבשן בלשון קצרה „שני מלכי האמורי". ידוע, שממשלת סיחון ועוג לא אָרכה, כי יוצאי מצרים חזרו והוציאו את הארץ מידיהם.

ובכן, לא היה האמורי כי־אם אורח וכובש לשעה בארץ הרפאים, ולא עם הרפאים. סיחון מלך האמורי הביא את החילות האמורים ממערב הירדן למזרחו, לכבוש את מוֹאב, שהרפאים נשמדו זה כבר לפניו. השם סיחון נגזר מן סיח, על דרך השמות אמורי, הזוזים, גדי בן סוסי, גמלי וכיוצא בהם.

ואם תאמר: הרי כבר נאמר „וְאָנכי השמדתי את האמורי מפניהם, אשר כגבה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים" — ללמדך, שכל יושבי ארץ־ישראל הקדמונים נכללו כולם יחד בשם האמורי; ולא עוד, אלא שעמוס הנביא מצייר את האמורי הגבוה והחסון כאחד מבני הרפאים ממש?

ויש לאמר: עמוס הנביא, ברצותו להזכיר לישראל חסדי ה' עמהם, הסתפק בזכר העם החזק ביותר משבעת העמים, האמורי, שנשמד מפני ישראל. ואם האמורי היה גבוה כארזים וחסון כאלונים — אין זאת אומרת, שהיה מבני הרפאים ובני הענק מן הנפילים, והא ראיה, שהתורה מבדילה בפירוש, גם בחומש הפקודים גם במשנה תורה, בין יושבי ארץ־ישראל, שהם כולם „אנשי מדות", „עם גדול ורם ממנו", ובין „בני הענקים" המעטים במספר — „אחימן, ששי ותלמי" — שנמצאו בארץ.

ואם תאמר: הרי כבר בברית בין הבתרים נאמר לו לאברהם אָבינו: „כי לא שלם עון האמורי עד הנה", ונקרא לכל יושבי הארץ לגוייהם בשם הכללי „האמורי"?

ויש לאמר: ענין זה לא יתבאר לנו כל־צרכו אלא על־ידי הקדמה כללית מתורת האטנוגראפיה.

השבט או השבטים, שנמצאים בקצה גבולה של ארץ ידועה, הם אם יושבי־הארץ הקדמונים, שהעולים החדשים דחפום ממקומותיהם הראשונים הלוך ודחוף עד קצה הגבול, או שהם עצמם עולים חדשים, שבאו לכבוש את הארץ וימצאוה כולה מיושבת וישארו בקצה גבולה יושבים ומחכים לשעת־הכושר, שבה יעלה בידם להתפשט בארץ, להדוף את האזרחים ולקחת את עמדתם.

בלות העמים, שכדרלעומר נלחם עמהם, נמנה האמורי אחרון לאחרונים. על־פי ספורי התורה עלינו להחליט, שהאמורי היה אחד מן העמים, שהלכו בעקבות כנען לרשת ארצות לא־להם, ואחרי שכבש כנען את חוף הים ונתפשט בכל השפלה, התחיל האמורי לכבוש את ההרים ולהתבצר בהם. האמורי

נתישב איפוא בקצה גבול ארץ יהודה ועיניו נשואות לכבוש הארץ. התנפלות כדרלעומר שמשה לו שעת־הכושר לגלות את כחו בעולם. האמורים נעשו „בעלי ברית אברהם“, ויחד עמהם הכה את חיל המתנפלים וידחפם אחורנית. אולם הברית הזאת לא היתה אלא ברית לשעה כנגד האויב הכללי. כמעט עברה הסכנה הכללית — עמדו שני המנצחים זה קבל זה וכל אחד שאל את נפשו: למי הארץ? למי פרי הנצחון? מחשבה זו נקרה ימים רבים במחו של אברהם אָבינו, והנה דבר ה׳ אליו: „ודור רביעי ישובו הנה, כי לא שלם עון האמורי עד הנה“.

כי על כן נזכר בזה „האמורי“ דוקא — בהיות שהאמורי היה לא לבד „אושפיזיכניה“ של אברהם אָבינו, „היושב באלוני ממרא האמורי“, אלא גם המתחרה היותר מסוכן באברהם אָבינו ובמטרותיו.

נמצאנו למדים, שהאמורי של כתבי־הקודש איננו אלא שם לחלק אחד אחוז מן הארץ, ומעולם לא נקראָה ארץ־ישראל כולה על שמו, ו„מרתו“ של כתבי היתדות הוא כנוי לכל ארץ ארם כולה, לרבות את ארץ־ישראל, שהיא חלקה הטבעי. ואולם יש להוסיף, שעל צד האמת אפילו אם היו קוראים לפעמים את ארץ־ישראל על שם האמורי, לא היה דבר זה מוכיח, שהאמורי היה בזמן מן הזמנים אדון כל הארץ כולה, שהרי כבר נקראָה ארץ־ישראל בשם ארץ כנען ובשם פלשתים, אף־על־פי שהפלשתים והכנענים בעצם — כלומר: הפיניקיים — לא כבשו מעולם את כל הארץ ולא משלו בכולה מעולם.

היוצא לנו מכל זה: שהאמורי לא היה מעולם אדון כל הארץ, שהארץ כולה לא נקראָה על שמו, שארץ הרפאים נקראָה אָמנם בזמן ידוע על שם האמורי — אולם לא לפי שהאמורי והרפאים היינו הך, אלא לפי שהאמורי כבש את הארץ מידי מואָב לאחר שנשמדו הרפאים. וכשם שהרפאים למיניהם שונים מן האמורי ומוצאָם מן הנפילים הקדמונים, שבא עליהם הדבור למעלה, כך שונה גם החורי מן האמורי — בהיות שהחורי נקרא תמיד בשמו המיוחד, שככל אשר נפרשהו — מובנו שונה ממובן השם „אמורי“ בכל פירושיו האפשריים.

הראיה היחידה, שבקשו להביא להשערה, כי החורי הוא שבט משבטי האמורי, היא זו: האמורי מצויר בטבלאות המצריות בעינים כחולות, ובכן היה אריי, וגם החורי נקרא בשמו זה על היותו „אריי“, או על היות צבע פניו חור־לבן כפני האריים. עם כל החולשה הגלויה של ראיה זו נעיר הערות אחדות בענין זה.

כשם שבשבטי האריים ישנם שבטים שחורי ראש ועינים, כגון ההודיים, ושבטים צהובי ראש אשר עיני תכלת להם, כגון הגרמניים, — ככה ישנה הבדלה זו גם בשבטי השמיים. ו„עיני־התכלת“ של האמוריים — אפילו אם היו להם עינים כאלה, מה שלא הוברר עדיין כל־צרכו, ויש מטילים ספק בזה,

כגון צולשאן בספרו על הגזע העברי — אינן מוכיחות כלום. אָמנם המלה היחידה, שנזכרה בתורה מלשון האמורי, המלה „שניר“, מוציא רש“י משורש אשכנזי וסלבי, מן „שנעע = סניעג = סניעח“. ואולם כבר העיר כותב הטורים האלה, שאפילו אלמלי היינו יכולים ללמוד דבר־מה ממלה יחידה, אי־אפשר לנו ללמוד כלום מן המלה „שניר“, בהיות שניתנה להתפרש גם באופן אחר; ולא עוד, אלא שאפילו אם נפרשנה במובן „שלג“, עדיין היא קרובה בשרשה להמלות השמיות שלג־תלג־תלגא, שגם השורש האשכנזי והסלבי הנזכר למעלה קרוב להן. עמי האריים הקדמונים קראו לשלג בשם צהימא = הימא. השם שנתנו לו האיראנים, צהימא, הוא שם החורף — ולא השלג — בסלבית: זימא, והשם שנתנו לו ההודיים, הימא, הוא כמו־כן שם החורף בלאטינית: היעמס.

אולם אפילו אם נסכים, שהאמורי הוא ארי — לא נוכל להסכים, שגם החורי היה אַריי, לפי שאין לו ראיה לדבר ולא זכר לדבר. פתרון השם חורי היותר קרוב לאמת הוא זה שנמצא בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל „גנוסייא“, כלומר: מיוחסים ובני חורין. וכן באגדה: „החורי זו אילותירופולים“ (בראשית רבה פרשה מ“ד) — כלומר: העיר בית־גוברין בדרומית־מערבית של יהודה, שנקראָה ביונית „אילותירופולים“ — עיר של בני חורין. בין אַלופי החורי נמנה ראשונה אלוף לוטן, כלומר: אחד מבני לוט העברים, וכן בכתבות המצרים משנות המאָה השש־עשרה לפני הספירה הנהוגה נקרא דרום ארץ־ישראל בשם לוטנו־לוטן ובשם חרו־חורי. והיתה גם זאת לנו לעדה, כי החורי לא נבדל מעל העברים.

ויהי כאשר לקח לו עשו לאשה את אהליבמה בת ענה בת צבעון מבני „שעיר החורי יושבי הארץ“, הלך „שעירה“ אחרי אשתו, כאשר הלך גם יעקב אָבינו אל פדן־ארם אל נשיו. ואולם אחרי־כן גברה יד האנשים על הנשים וארץ שעיר נקראָה על שמו של עשו — „הוא עשו אבי אדום“. לדעת האומרים, שהחורי הוא אַריי, יש לאמר, שהשם אדום ירמוז להשערות האדומות או הצהובות, שנחלו אולי בני אדום מזקנם מצד אמם, מן החורי. ועל־פי ספורי התורה אין אדום אלא רמז לאהבת בני אדום אל „האָדום האָדום הזה“, שנחלו מאביהם מעשו.

ושם האמורי לפנים „האמוריה“. הרשב“ם גלה, כי „ארץ המוריה“ איננה כי־אם „ארץ האמוריה“, בחסרון האלף, על דרך „לא יהל“ = „לא יאהל“, וכיוצא בו (פירוש על התורה, בראשית כ“ב, א׳). שם „האמוריה“ נמצא גם ב„הר המוריה“, שעליו נבנה בית־המקדש (על־פי דברי הימים ב׳ ג׳, א׳, ויוסיפוס, „קדמוניות היהודים“, 1, 13, 2). שם זה, אמוריה, מרמז, כנראה, למשפחת האם, שהיתה נהוגה בעם האמוריה.

פרק ארבעה־עשר.

העברים והשפעתם.

ואולם אפילו אם יעלה בידי מי שהוא להוכיח בראיות ברורות, שעם זה או אחר מעמי ארץ־ישראל הקדמונים היה א ר י י — מכל מקום לא יוכל להראותנו לדעת, כי התרבות הקדמונית ששררה בארץ־ישראל היתה אי־שמית. אפילו אם נהיה מוכרחים להניח, כי בין שבטי ארץ־ישראל נמצא גם שבט אחד אריי, או, ביתר דיוק, יוני, וכי היונים יושבי הדיקאפולים ושאר ערי ארץ־ישראל באו לארץ־ישראל זמן רב קודם לביאת אלכסנדר מוקדון וחילותיו — מכל מקום לא נסתפק אף רגע, שגם שבט זה לא בנה לו בימה מיוחדת לתרבותו בארץ־ישראל, אלא נכנע מפני התרבות השמית וקבל עליו את מרותה. אלמלי היתה ארץ־ישראל מיושבת מתחילתה עמים אריים, לא היתה התרבות השוררת בארץ זו והיוצאת ממנה ומתפשטת בארצות אחרות — תרבות שמית מאז ומעולם, לא היתה הארץ הזאת „ארץ העברים“, כמו שקרא לה יוסף זמן רב קודם לכבוש יהושע.

כי התרבות השוררת בארץ זו היתה שמית מימי עולם — מעידים־מגידים השמות העתיקים ביותר, שנודעו לנו מארץ־ישראל, בין שמות האנשים, בין שמות הערים, בין אלה שנמסרו לנו על־ידי כתבי־הקודש, בין אלה שלמדנום ממקורות נכרים — כולם שמות שמיים מערביים, כלומר: עברים, הם. יש לנו להביא ראיה, שאפילו המילה נשמרה בכל ארץ־ישראל, ואפילו בין יושבי הר בשן, ששם ישבו הרפאים ואחרי־כן האמורים וגויים אחרים עובדי אלילים. הר בשן נקרא „הר־גבנונים“, והנה מצאנו, כי ה„גבנוני מהול“ הוא כ„ערבי מהול“, אף־על־פי שאינם שומרי דת ישראל (עבודה זרה כ״ז, עמוד א׳).

כי התרבות שיצאה מארץ זו מזמנים קדומים היתה תרבות שמית — מוכיחה קודם כל העובדה, כי בצאת ההיקסים ממצרים היתה מצרים מלאה תרבות עברית. עובדה מתמיהה זו היתה לראיה להחוקרים, כי ההיקסים מארץ העברים יצאו למלוך, והיא תהיה לנו לראיה, כי ארץ העברים היתה עברית באמת על־פי תרבותה. פריץ הומיל אומר, בהסכם ליתר חוקרי קדמוניות מצרים: „עובדה היא — — כי בתחילת הממלכה החדשה מבצבצים ועולים במצרים הסוס ומרכבות המלחמה ועמהם מספר גדול של מלים שמיות, ביחוד כנעניות, ללמדך, שבמאות שקדמו לממלכה החדשה קבלה מצרים השפעה עצומה מכנען“ („תולדות המזרח העתיק“, עמוד 66). אין לשכוח, כי המלים „כנען“, „כנעניות“ מסמנות פה לא את הפיניקיים, אלא את ארץ־ישראל כולה, כלומר: ארץ העברים הקדומה ושפתה העברית.

אולם השפעת העברים על מצרים לא מזמן ההיקסים התחילה, אלא מראשית ימי מצרים. בעיקר הדבר לא התחילה כל תרבות מצרים אלא מתוך

כבושי השמים (א. מורה במאמרו: „מצרים קודם הפירמידים, בימי הפרעונים", מעמוד 138 והלאה). „הגזע המצרי מתקרב על־פי תכונתו האתנוגראפית להעמים הלבנים של אסיה המערבית, והשפה המצרית ראוי לה להחשב על־פי צורות הדקדוק שלה על השפות השמיות. שפה זו כוללת בתוכה לא לבד המון שרשים מהטפוס העברי־הארמי, אלא גם צורות הדקדוק שלה קרובות מכמה צדדים אל צורות הדקדוק של השפה העברית והשפה הארמית" (מאספירו: שם, עמוד 15).

השפעת השמיים המערביים היתה מכרעת לא לבד באסיה המערבית ובמצרים, אלא אפילו באסיה הקטנה וביון עצמה. השפה היונית ספגה לתוכה המון מלים שמיות מערביות, ויוליוס אופירט היה אומר: „מבנה השפה היונית דומה למבנה השפה הסאנסקריטית, הלאטינית והסלאבית; ואולם המלון היוני, אף־על־פי שברובו הגדול, ביחוד בנוגע לשרשי הפעלים, הוא אריי בלי ספק, מכל מקום הוא כולל מיעוט חשוב למאד של שמות זרים לכל השפות ההודו־אירופאיות האחרות ומלים שמיות. השמות הללו כוללים לא לבד שמות של בעלי חיים, מתכות וצמחים, אלא גם חלקים חשובים ביותר ממושגי החיים האזרחיים והמדיניים, שבהם נבדלו ההילינים מעל שאר העמים ההודו־אירופאיים".

אמנם יש אומרים, שהמלים השמיות לא נכנסו לתוך השפה היונית אלא בתקופה מאוחרת בערך. ואולם לינורמאנט הוכיח, כי „המלים השמיות החשובות ביותר, שנכנסו לשפה היונית, קדומות לתקופת הפיוט של הומירוס, וכי בתקופה זו הצליחו המלים השמיות להכות שרשים עמוקים בשפת יון, באופן שבנו אב לשורה שלמה של מלים יוניות, שנגזרו מן המלים השמיות, או של מלים שמיות, שהורכבו בתוך שרשי מלים אחרות".

„כמעט שהתחילו להכיר את מקורות התרבות היונית — התבוננו מהר לדעת, כי תרבות זו, ככל תרבות אחרת, לא נוצרה אלא על־ידי משאה־ומתנה עם התרבויות האחרות, שמהן קבלה את היסודות הראשיים ותתן להם צורה חדשה, בהתאמה לגאונה המיוחד ואופן הבנתה היא. האומנויות של העם היוני, מדעיו, תורתו המוסרית, שיטתו המדינית — הכל כאשר לכל נבנה על־גבי היסודות שקבל מאת הממלכות האפריקאיות והמזרחיות". למעלה הזכרנו כבר, שהתרבות של „הממלכות האפריקאיות", כלומר, של מצרים, איננה כי־אם חלק אחוז מן התרבות השמית הכללית.

החקירה בקדמוניות בבל ואשור הוכיחה זה כבר בראיות ברורות, שאין לפקפק באמתותן, כי התרבות שיצאה מגדות הפרת והחדקל היא שהאירה את מחשכי כל העולם הברברי כולו. ואולם רק מעט־מעט מתפזרים העננים, הרובצים על־פני תולדות השמיים המערביים וערכם הגדול בתולדות התרבות הכללית. מתחילה חשבו, שהחוט שחבר את המזרח אל המערב, את בבל ואשור עם אסיה הקטנה ויון, נמצא בידי הפיניקיים. ואולם לעת אשר כזאת

נדע, כי בין אשור ובבל מעבר מזה והפיניקיים מעבר מזה נמצאו השמיים המערביים, היושבים בין הים התיכון ובין הפרת, ולא עוד, אלא שהשמיים המערביים עברו את הפרת ויעבדו עבודה גדולה בתרבות בבל מזמן הדינסטיה המהוללה של עמורבי = אמרפל, ואולי גם לפני הזמן הזה.

זאת התרבות, אשר פינו יקבנה, תרבות בבל ואשור — איננה מפעל השמיים המזרחיים לבדם, כי־אם מפעל השמיים בכלל. החקירות הבאות תפצנה אולי אור בהיר על השאלה: מה בין תרבות השמיים המזרחיים ובין תרבות השמיים המערביים? אולם כבר לעת אשר כזאת נדע, כי השמיים המזרחיים לא עלו על השמיים העברים במדע והשכל, בטוב טעם ויופי. ואשור תוכיח. במה הצטיינו האשורים, שהם השמיים המזרחיים בעיקר? „האשורים הצטיינו בכשרונות המלחמה, בכח הגוף, באהבת העבודה, בזריזות, בקור־רוח ובגבורה אשר לא תשוב מפני כל; כאשר החרידו את שור־הבר ואת האריה מחוריהם, המצויים לרוב בארצם, קבלו את החיה פנים אל פנים בלי חת. אולם נטיותיהם הרעות גברו על כשרונותיהם הטובים. העם הזה היה צמא לדם, מלא אכזריות ומרמה, גאה מאין כמוהו, רמאי ובוגד, בז לשונאיו. מעטות הן האומות, שהתעמרו לרעה בזכות התקיף, כמוהו. האשורים החריבו את הערים אשר פגעו בדרכם וישרפון; את השרים המורדים הושיבו על מוטות־עץ או פשטו את עורם בעודם חיים. האשורים נשארו ברברים עם כל תרבותם החיצונית המבריקה והדקה" (מאספירו: שם, עמוד 298). האם האשורים היו אבות התרבות השמית? לא! כי על גדות הפרת נולדה התרבות הזאת ומרכזיה העתיקים היו במערב נהר פרת. „אשור קבל את התרבות מן הכשדים", ואת אשר עשה בה ראינו למעלה.

חביב היה נהר פרת על העברים, ובעלי־האגדה שלנו לא ילאו לספר בשבח „הנהר הגדול נהר פרת". „רב אָמר: פרת אוותינטין של נהרות... רב אָמר ליה לחייא בריה: בנה לי בית בארץ־ישראל. אָמר ליה: להיכן? אָמר ליה: אעברת נהרא בנה. שמואל אָמר: עד מקום שהנהר מהלך שם ארץ ישראל" (בראשית רבה פרשה ט"ז).

מנהר פרת יצאָה התרבות הגדולה, שהקיפה את כל העולם העתיק ועוד כחה חדש עמה עד עתה. העברים היו אולי מחולליה האמתים, ובכל אופן מראשי מחולליה. והם גם שפשטו אותה בכל מקומות בואָם. הרבה המצאות, שנתיחסו להסרסורים הפיניקיים, שקבלון מאשור ובבל ומסרון ליון ולאסיה הקטנה, באמת לא נתחדשו ולא נתפשטו אלא על־ידי השמיים המערביים.

סוף יבוא.

פסח גינזבורג:

בִּרְשְׁתוֹת־הַדַּיָּגִים הַפְּרוּשׂוֹת בַּיָּם . . .

בִּרְשְׁתוֹת־הַדַּיָּגִים הַפְּרוּשׂוֹת בַּיָּם
מַה פִּרְכְּסָה נַפְשִׁי עַל סְנַפִּירֵי־זְהָבָהּ !
כִּי זָכְרָה מוֹלֶדֶת רְחוֹקָה, וְקָם
בֵּית־מִקְדַּשׁ־הַיַּלְדוּת מֵעִיֵּי־הַדְּאָבָה :
וְשָׁב וְהִשְׁתַּקֵּף בִּנְהָרוֹ הַכְּפָר
עַל בָּתָּיו הַזְּעִירִים וְגִשְׁרוֹ הַשָּׁר,
וְיֶלֶד, וְעֵגֶל בֶּן־פָּר, וּבְנֵי־עוֹף
רַק הֵמָּה יָנִיעוּ אֶת שַׁלְוַת־הַנּוֹף .

אָז יִקְדְּרוּ שׁוּלֵי־הַמַּרְאֶה ; רַק עוֹד
בֵּית־הוֹרִים הַמְּסֻיָּד יִתְנַשֵּׂא עַל גִּבְעָה,
עַל סִפּוֹ הַזְּקֵנִים יוֹסִיפוּ עֲמוֹד
וּלְכָל צְלִיל־פַּעֲמוֹן עוֹד אָזְנָם מַקְשִׁיבָה,
וְשָׁנָה עַל שָׁנָה יוֹסִיפוּ לַחֲלוֹם :
הַקְרֵבָה מֶרְכֶּבֶת בֵּן יַקִּיר הֲלוֹם ?
אַךְ נוֹדֵד מֵעֵבֶר לְיַמִּים הַכֵּן,
וְאָבֵל עִם דִּמְמַת־עֶרֶב הַקֵּן .

מוֹלֶדֶת נְטוּשָׁה, עַל מָה נְטַשְׁתִּיךְ ?
תְּמוּרָתֵךְ לֹא אָצְרוּ כָּל אַרְצוֹת־מֶרְחַקִּים ;
אֶת שִׁירַת־הַיֶּרֶק הַחֲרִישִׁית בְּפִיךְ
לֹא תַחֲרִישׁ הֲמֻלַּת כָּל צֶלְצְלֵי־כְרַכִּים !
וּמִשְׁבְּרֵי־יָם כִּי יֶאֶנְקוּ בַלֵּיל
יָדַעְתִּי מִן־אַיִן לַיָּם זֶה הַיְלֵיל —
כִּי שָׁפְכוּ נְהָרוֹת אֶת כְּאֵבָם אֵלָיו
מִכְּפָר וּמִקֵּן עַל כָּל בֵּן שֶׁלֹּא שָׁב !

אַךְ יָדְעָה הַשַּׁלְוָה הַתַּמָּה לִנְקוֹם,
וְעוֹד לֹא יִנָּקֶה הַבֵּן אֲשֶׁר חָטָא ·
כִּי שָׁלְחָה מַלְאָכִים בְּצֵאתוֹ, לִרְקוֹם
חוּטֶיהָ בִּלְבָבוֹ כְּגִבּוֹר הָעֲלָטָה —
וְרֵאשִׁית הַפְּקַעַת הִשְׁאִירָה בַּיָּד,
לִקְלוֹעַ אֶת נַפְשׁוֹ, עֵת יִשְׁכַּח הַנָּד,
בִּמְשׂוֹשׂוֹ עַל גֵּאוּת־מֶרְחַקֵּי־הַיָּם,
אֶת קֹדֶשׁ־קֳדָשָׁיו בִּכְפָרוֹ הַתָּם ·

מחודש לחודש

בשורת הטלגראף והכחשת החיים. — שעת־רצון. — „מרבים העם להביא“. — גאולת הכשרון היהודי. — נציב ומחנך. — כבוד — ושוה־כסף. — „לונדון“ ו„סאדיגורה“ באכסניה אחת. — „מתנגדים“ שנעשו מנהיגים, ומנהיגים שנעשו „מתנגדים“. — משיכת הציוניות אל העומדים מרחוק לה. — חששו של באלפור. — אילי־ברזל ואילי־קש. — האלהים והקיסר. — כעורב וככלב. — פסק־דין של אפיטרופסי־הצדק. — קיום על־תנאי. — „בית לאומי“ בבית־הכנסת. — תיאטרון בלתי־מוצלח. — עיקר שנשכח. — שאלת איסור־והיתר שאינה בפוסקים. — תפלה יהודית וקבורה נוצרית. — רב ש„עיניו ראו את כבוד האדון שהופיע“. — בקשת סליחה מפורעים. — מה בין רבני־קודש לציוני־חול. — רבנים וכהנים. — אלילים משועבדים. — צאן מורדות ברועז. — המהלכים בין האור ובין השלג. — זקני היהודים וצמות החינאים. — צוענים בני דת־משה. — התורה ושעבוד הקמח. — „כבודם של חכמי ישראל“ ו„מעלתה של החקירה בחכמת־ישראל“. — הגבלה והרחבה בבת־אחת. — יצירה מתוך תוהו־ובוהו.

סוף־כל־סוף הגיעה בשורת סאן־רימו גם לארץ־ישראל. הטלגראף, אמנם, הביא שמה את הבשורה במועדה; אך החיים הממשיים הכחישו בראשונה את השמועה הטלגראפית בהחלט ובכל תוקף. נדמה אז, כאילו נשבעה הפקידות שבארץ להחזיר את כל הבנין הלאומי לתוהו־ובוהו, כדי שלא תהיה בו אחיזה לסדר החדש המתרחש לבוא.

אך שעת־רצון נתעוררה מבפנים ומבחוץ.

בפנים באה כעין מהפכה ברוח הישוב: ממקבל נהפך לנותן — ולנותן בעין יפה וביד רחבה. כסף, תכשיטים, קרקעות, בתים, צאן, עופות וכוורות־דבורים. האחד נותן משכורתו לשבוע, השני — משכורתו לחודש, והשלישי — הריוח של מכירת ספרו. זה נותן כל מה שחשך, וזה — מה שעתיד לחשוך: לחשוך מפיו ומפי בני־ביתו. ולא רק את היקר — גם את הקדוש להם הם מביאים: זה — ספר־תורה, וזה — כתב־יד יקר מספרי הרד"ק; נער מגזע בעל־שם־טוב — את מנורת־החנוכה המיוחסת לאבי משפחתו; יהודי שסבל על קדוש־השם — את הכתבים והתעודות הנוגעים למשפטו; אלמנה עניה — את הטלית של בעלה המנוח; אחרות — את טבעות־הקדושין שלהן; ילדה קטנה — את בגדי־השבת; ואשה זקנה מקריבה את בגדי היום שכולו שבת — את תכריכיה.

כך נותנת עדה בשעה שנפתחו בקרבה צנורות האמונה בגאולה. „ויבואו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אותו, הביאו את תרומת יהוה למלאכת אוהל מועד — — — כל נדיב־לב הביאו: חח ונזם וטבעת וכומז, כל כלי־זהב“... לא חסר גם הסוף של „מרבים העם להביא“: הגזבר הראשי

הכריז בעתונות, כי „י ח ד ל ו להביא אליו את הכספים ואת החפצים ב ל י ל ו ת". וכמו בזמן הקמת אוהל ראשון, כן גם עכשיו — מרבים ה ע ם, כלומר העניים, להביא; וה„נשיאים" מתעצלים.

גם מבחוץ בא שרוד־מערכות. הפקידות הצבאית הוחלפה בנציבות אזרחית, אף־על־פי שעדיין לא נחתם חוזה־השלום עם טורקיה. והנציב — ד ו ק א מאחינו, ו ד ו ק א אִח נאמן, החולם חלום אומתו ומרגיש בכל חומר האחריות שהוטלה עליו. דבר זה כשהוא לעצמו מופת חותך הוא, כי יש בדעת הממשלה האנגלית למלא הבטחתה לעמנו. מאכס נורדוי טוען „איפכא מסתברא": נציב יהודי עלול להטות דין בני־עמו, מפחד פן יחשדוהו בנשיאת־פנים לעצמו ובשרו. אך מצעדיו הראשונים של הנציב היהודי ניכר, כי אין יסוד לחששיו של נורדוי: ראשית מעשהו היתה לשחרר את אסירי־הפרעות; ושנית — להכריז, כי הוא ועוזריו היהודים ישבתו מעבודתם הרשמית ביום השביעי.

במנוי זה של הרבּט שמואל יש צד משמח אחר: התחלה של גאולת הכשרון היהודי משעבודו לעמים אחרים. עד עכשיו היו הכשרונות הגדולים, הטעונים מ ר ח ב לשגשוגם, נחנקים במחננו, אם לא נמלטו מתוכו למחנה זרים. עכשיו הולך ומתבצר בשבילם מקום בתוך המחנה. היום באים בעלי הכשרון המדיני והכלכלי; מחר יבואו הממציאים והמהנדסים, החכמים והחוקרים, הסופרים והאמנים, גבורי־הרוח ומורי־הדרך. ולאט־לאט יתלקטו ניצוצות הכשרון הלאומי וישתפכו לשלהבת אחת מחממת כלפי־פנים ומאירה כלפי־חוץ.

ועוד מקום להתגדר בו יש במחננו לשמואל. בבואו אל הארץ הודיע בשם ממשלתו, ממשלת אנגליה היודעת עת לדבר ועת לפעול, כי היא שלחתהו שמה למען גלות כוונתה הרצויה במעשים ולא בדברים. אפשר שמתוך כך תתגלגל על־ידיו זכות, ויטע על אדמת עמו את הכשרון הגדול הלז — הכשרון למעט בדברים ולהרבות במעשים, ובשכר זה יזכה נציב־יהודה הראשון לעמוד גם במחיצת מחנכי־האומה הגדולים שבכל הדורות.

* * *

מי יתן והתפשטה שעת הרצון מן הארץ לחוץ־לארץ — לועידה הציונית העולמית, הנערכת עתה בלונדון, אחרי שש שנים של רסוק־אברים לאומי.

במשך שש השנים ההן חלו שנויים יסודיים בעצם הציוניות, עד שאין ההסתדרות בצורתה הקודמת הולמתה עוד.

השנוי הראשון הוא ש נ ו י ה מ ק ו ם — העתקת מרכז־הכובד שלה ממזרח אירופה למזרח אמריקה. אירופה ההרוסה, היא עצמה זקוקה לבונים מן החוץ, ועל־כרחה שתמסור לאמריקה האיתנה את זכות־הבכורה בבנין הבית הלאומי. מקוים, שציוני אמריקה יכניסו שמונים אחוזים מן ההון הדרוש

לקרן־הגאולה; ועוד בטרם נתמלאָה התקוה תובעים ומשיגים ציוני אמריקה כבוד וגדולה לפי „שוים" בכסף. הם תופסים את הנשיאות ברוב הועדים החשובים של הועידה; הם דורשים להם לבדם את הנשיאות של הועידה כולה; הם מציעים, שקבוצת „הדסה" בארץ־ישראל תשמור על עצמיותה ולא תתבולל במוסדות הלאומיים שבארץ; ונשיהם ממאנות להתאגד עם אחיותיהן בנות שאר ארצות פזורנו לאגודה אחת.

השנוי השני הוא שנוי הצורה. הציוניות התרחבה, התעמקה והתגוונה בשנים האחרונות. פנים חדשות באו אל המחנה, ומהן — פנים שלא פללנו להן: חורי וואשינגטון ולונדון מצד אחד, וצדיקי סאדיגורה ובוהוש מצד שני. ולא זאת בלבד, אלא שאלה ואלה מודים במעלתם היתירה של וייצמאן וחבריו, שבהם נפגשו „לונדון" ו„סאדיגורה" והשלימו ביניהן. — „מתנגדים" נעשו מנהיגים, ומנהיגים נעשו „מתנגדים"; ולא על־פי מקרה עור היה הדבר, אלא מפני שהאופוזיציה של אתמול ידעה לקלוט את המעולה שבהנהגה של אתמול. מאכּס נורדוי מנהיג את האופוזיציה, בשעה שעל במת הנשיאות יושב אחד־העם, שתורתו הורכבה בציוניות המדינית ביודעים ובלא־יודעים, ותלמידו של אחד־העם — חיים וייצמאן — גמר מה שהתחיל הרצל. — וייצמאן מרמז על עבודת־הישוב העתידה להעשות בארץ בהשתתפותה של יק"א. הציוניות — ויק"א, הרצל — והבארון הירש. מי יגלה עפר מעיני שניהם, ויראו את אשר עשה הזמן לחלומותיהם ולדבריהם!... כמו־כן מוסיף וייצמאן ומטעים את הצורך, למשוך אל ההסתדרות את אלה שעמדו עד עתה מרחוק לה, אם מחוסר אמונה באפשרות הגאולה או מתוך התנגדות ליסוד המדיני שבציוניות. אך כנגדו עומד בראנדייס וטוען, שיש למשוך את ההסתדרות הציונית אל העומדים מרחוק לה.

השנוי השלישי הוא שנוי התפקיד. עד עתה היה עיקר תפקידה של ההסתדרות הציונית מדיני: לקרב את ארץ־ישראל לעם־ישראל; עתה נעשה עיקר תפקידה מעשי: לקרב את עם־ישראל אל ארץ־ישראל.

שנויים אלה מחייבים לשנות צורתה של ההסתדרות הציונית, באופן שיוקם שווי־משקל בין חלקיה בארצות השונות, יחוסים נכונים בין היסודות האנושיים השונים שבה, והתאָמה בין בנינה ותפקידה הראשי החדש. אך עד שהספיקה הועידה לגשת אל התקונים לעתיד, קפצה עליה בקורת על חטאות ההסתדרות בעבר.

נשמעו טענות צודקות ובלתי־צודקות כאחת. את ועד־הצירים שבארץ בקרו על אשר היה רחוק מן העם, לא עכב את היציאָה מן הארץ לחוץ־לארץ, והגביר את רוח החלוקה בישוב, כישן כחדש; וכמו־כן בקרוהו על אשר לא הביא שלום בין אוהבי מחלוקת כבני הישוב, לא הביא מחלוקת בועד־החנוך, ועל אשר הרשה לנשים לבוא בקהל־ישראל. את ההנהגה בלונדון האשימו, שהתנגדה בשעתו ליסוד הלגיון העברי ולמיסדו, ושלא משכה אליה כחות

צעירים; וכמו־כן האשימו אותה על אשר לא שחררה את זאבוטינסקי וחבריו ממאסרם, ולא תבעה מתקיפי־עולם יותר ממה שעם מתבוסס בדמיו יכול להשיג.

ונשמעו דרישות צודקות ובלתי־צודקות כאחת. צודקת היא הדרישה המתונה, שהזקנים, אשר עיפו בעבודתם, יצרפו למנינם את טובי הכחות הצעירים שואפי־העבודה; ומסוכנת היא הדרישה הקיצונית, שקברניטי ספינתנו ירדו לגמרי מעל משמרתם וימסרו את ההגה ואת המשוטים לידים בלתי־מנוסות. אין זאת כי אם חוסר הכרה באחריות הגדולה, המוטלת על כל מי שיבוא לעמוד עתה בראש.

ולואיס ד. בראנדייס, שאינו יודע את רוח העם כשם שאינו מבין את לשונו, בא בהצעה קיצונית שבקיצוניות. מבקש הוא להוציא את הציוניות מידי הנאמנים לה ולמסור את ההנהגה לידי אנשים זרים. היודע פרק בדברי־ימינו יחשוש, פן תהפך על־ידי זה ההסתדרות הציונית למין „חברת כל ישראל חברים" בנוסח אנגליה. אבל, כנראה, יש בתוכנו מנהיגים, שאינם חוששים לכמו אלה. ההצעה מצאה לה מתנגדים גם מבין מעריציו ומקדישיו של בראנדייס — מבין חברי הועד הפועל האמריקאי, שבראנדייס בחר בהם להיות צירים לועידה. הילמד מזה חכם־המשפט הלז, עד כמה זרים הוא ועמו זה לזה?

מכונת־הועידה פסקה מלעבוד לפי־שעה. באו עד משבר. היעברו אותו בשלום? בנאומו היפה, בשעת האספה הפומבית שערכה הועידה, הביע באלפור חשש, כי היהודים לא ידעו לעבוד את עבודת הבנין בצותא אחת. נקוה, כי חששו יתבדה.

* * *

ובעוד שהללו עוסקים בבנין החומה הלאומית, טורחים אחרים ומכינים אילים, מהם אילי־ברזל ומהם אילי־קש, לנגח בם את חומת בת־עמם. הרבנים מתקני־הדת שהתאספו ברוטשיסטר, והסוציאליסטים מתקני־העולם שהתאספו בהיכל ה„פורוורטס" — שניהם מכוונים לדעה אחת.

בעיקר אין בדבריהם כל חדש.

מאה פעמים ואחת גלו לנו נושאי האבוקה הדתית, כי „רוחניות" אנו ומן השמים נגזר עלינו, שיהיה כבודנו מלא כל העולם; מאה פעמים ואחת הוכיחו לנו במופתים חותכים, כי פרחה נשמתנו ועלינו לשוב לעפרנו; מאה פעמים ואחת רמזו כלפי־חוץ, שציוניות ובגידה מדינית היינו הך; מאה פעמים ואחת תבעו ממנו את עלבונה של הדת, שעליה — ורק עליה — עומד עולמם והעולם של צאן־מרעיתם. ואם היום הם מוסיפים ומביאים ראיה על הפסד הציוניות מן הכתוב ב„יוהן בול" של הצורר בוטומלי, ומחר יביאו ראיה

מעין זו מן הכתוב ב„מורנינג פוסט“ — מה חדשו בזה? העיקר ישן הוא: „האלהים“ נתן לנו תעודה — להיות נאמנים ל„קיסר“.

מי לא שמע את בת־הקול, שיצאָה מלפני נושאי האבוקה החברתית ואָמרה: „חייב היהודי להיות אזרח כל העולם כולו“ — כעורב וככלב? ומי לא ידע, כי זכות היא לנו, שיהיה דמנו כשמן־המשחה לגלגלי כל מהפכה ומהפכה? מי לא ידע, כי ישראל עיסה אצל כל האומות והציוניים עיסה אצל ישראל? ומי לא שמע את פסק־הדין של אפיטרופסי־הצדק, כי פקעה זכות היהודים על ארץ אבותיהם, מפני שכבר גזלוה מידיהם בעלי־זרוע? ואם הפעם עמדו והוסיפו על שאר הטענות את דאגתם ליהודי ארץ־ישראל, שהציוניות באָה להזיק להם ולקיומם — אין גם בזה כל חידוש: רק לפני ימים מועטים יצא אחד מכתבניהם ותבע מן הציוניים את עלבונה של הדת! האם לכגון זה כוונו אמותינו הצנועות במבטאָן השנון „וצדקתך“?

וראה גם ראה: בכל ענין ושאלה חולקים הם, הריפורמיים והסוציאַלִיס־טים, אלה על אלה — חוץ מבשאלות היהודים. נקרא קונגרס יהודי — קמו עליו יחד לבטלו; באָה הציוניות לועידת־השלום בפאריז לבקש משפט — הגישו עליה שטנה; חוגגים אָנו את אשור סאן־רימו — הללו קוראים מספד. מאין מתפרנסת אחדות זו של „מואָב“ ו„מדין“?

לא מחיוב משותף: כזה אין להם. על־כרחך אתה אומר, שהיא מתפרנסת מן השלילה — שלילת קיומו של העם, — אלא שאין דרך אנשים בעלי־נימוס להגיד דברים כאלה מפורש. לפיכך מודים בקיומנו בתנאי: אדוקי הנוצרים — בתנאי שנתכחש לדתנו; אלה — בתנאי שנתכחש ללאומיותנו; ואלה — בתנאי שנתכחש לארצנו. „פסיק רישיה — ולא ימות“.

* * *

אולם המתקנים טוענים: לא כן! באים הם בשם חיוב נעלה — בשם הדת. מודים הם גם בצורך של „בית לאומי“; אַך, לפי דעתם, אין ארץ־ישראל ראויה לכך: „רוח ישראל גדולה מכפי הצטמצם בארץ הקטנה הלזו“. ואלא מה ראוי להיות לרוחנו „בית לאומי“? — בית־הכנסת. ובכן — שובו לבית־הכנסת, יהודים! לדת ולבית־הכנסת! „בבית־הכנסת טמון סוד חיינו; ואם לא הדת — למה לנו חיים?!“

קריאָה מעין זו נשמעת עתה בכל אספותיהם — ולא בלי סבה. אָמנם רבים הם בתי־הכנסת שבארץ: עוד לפני שנתים נמצאו בעיר ניו־יורק קרוב לשמונה מאות בתי־תפלה, ובשאר ערי המדינות — כאלף שמונה מאות וחמשים. אולם ריקים הם בתי־האלהים, ריקים מאלהים ומאָדם. האלהים גורש משם זה מכבר, ועתה הולך האָדם ובורח משם — אל התיאטראות. לא לחנם קבלו הרבנים ברוטשיסטר על התיאטראות שבמדינה, המשחיתים את

רוח המוסר. משחיתים את רוח המוסר — זהו טעם אחד, נכון; ויש טעם שני לקובלנה: מתחרים הם — בהצלחה — את בית־הכנסת, כמתוקן כבלתי־מתוקן, שפרחה ממנו רוח־הקדושה ונהפך לתיאטרון בלתי־מוצלח.

על התנוונות בית־הכנסת עמדו גם אחינו באנגליה, המקיימים את הדת משום דרכי־שלום עם הקדוש־ברוך־הוא. למען מצוא לזה תרופה, הם מבקשים לעמוד בתחילה על מקור המחלה, כנראה מתוך שאלון שנשלח לחברי בית־כנסת אחד במערב־העיר, בלונדון.

„לחברים של בית־הכנסת בביישוואטר, הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם.

א) היש לך ענינים אחרים, המעכבים בעדך מלבקר את בית־הכנסת ביום השבת בבוקר?

ב) האם קשה עליך הבקור מפני אריכותה של ה„עבודה"?

ג) האם ריחוק המקום מעכב בדבר?

ד) האם היית מבקר את ה„עבודה", אילו נצטמצמה בשעה אחת והכילה מעט עברית והרבה אנגלית?

ה) ההיית מבקר תפלה ביום השבת בשעת מנחה?

ו) ההיית בא לתפלה ביום ראשון בבוקר?"

עיקר שכחו לשאול: היש יהוה בקרבנו, אם אין? אך, כנראה, ידעו את התשובה מראש: אין!

* * *

מה טיבה של „דת" זו, שבשמה מתנגדים להקמת סוכת־דוד הנופלת?

אל תשים לב לדברי באי־כחה; צא וראה את מעשיהם.

הרב העורך את ה„אמריקן היברו" עורר בעתונו, לכבוד חג השבועות, שאלת איסור־והיתר יהודית: המותר לשחק בכדור ביום הראשון בשבת? בספרי הפוסקים לא מצא, כנראה, זכר לשאלה זו; לפיכך סמך על דעתם של ראשי האוניברסיטה בייל, שהתירו את מישחק הכדור למחצה: לשם מישחק, ולא לשם התחרות. והרב מברך את האלהים ואת חכמי ייל על הקולה הזאת.

רב אחר — בלונדון היה מעשה — ערך תפלה על נשמת מתה, שנקברה, על־פי רצון קרוביה, בקברות הנוצרים. בשכר התפלה ההיא נדבו הקרובים מאה לירות לבית־הכנסת של אותו הרב — וקבלו הגבאים את הנדבה. בא אדם אחד ונתן לגבאים כסכום ההוא משלו, על־מנת שישיבו את הנדבה הבאה בעבירה — ודחוהו הגבאים בבוז.

רב שלישי — הרב הכולל שבבריסל — תפארתו על צלב־זהב שזכתהו בו ממשלת ארצו. וכל־כך הוא חביב עליו, עד שאינו מסירו מעליו גם בבואו אל בית־הכנסת ובעלותו להוצאת־התורה.

ורב רביעי — במדינת אוהאיו — הוא ראש וראשון לשירת „עיני ראו את כבוד האָדון שהופיע" בכל מקומות של צבור.

ואם הרועים כך, הצאן על־אחת־כמה־וכמה! היהודי ה„דתי" אוכּס, שיעדו האלהים להיות אור לגויים, אינו בוש לאמר — על־ידי אחר — ב„טיימס" שלו, כּי יהודי אמריקה חייבים לבקש סליחה מממשלת פולניה על „השקרים והעלילות", שהעלילו על צדקנית זו „בדבר פרעות שלא היו ולא נבראו", ועל „הפולמוס המלא רעל", שהכריזו היהודים על הפולנים.

תּאמר: יחידים הם הפּושעים הללו, ואין אחריותם על הכּלל. אם־כּן, מדוע עובר על זה הכּלל בשתיקה? מדוע אינו מכריז על אוכּס — שעוכר־ישראל הוא, ועל הרב האוספו תחת כּנפיו — כּי הוא שותּפו של עמלק, ועל הקהלה המתגאה בו — כּי היא קהלה הנדחת? גבּורים הם למחות כּנגד הצייר יוהן ס. סארגינט, המתאר, בתמונת „בית־הכּנסת", את כּנסת־ישראל בּדמות אשה עורת, המחזיקה בידה שרביט־זהב שבור וכתרה נשמט מעל ראשה. אַך אינם מעיזים לפצות פּה בּראותם את הנגע בּבית — בּבית התּקיפים היהודים הנותנים על פּיהם. והלא קשים לישראל דבריו של אוכּס מתּמונותיו של סארגינט!

צאו וראו, מה בּין רבּני־קודש לציוני־חול! „העברים הנוצרים" שבּמדינות־הבּרית שלחו נדבתם לקונגרס היהודי, באָמרם: „כּפי שהיהודים עומדים על מפתּן הגאולה, ורבּים מן העברים־הנוצרים ישובו לארץ הקדושה בּין שאר בּני־האומה — לכן רוצים הם להשתּתּף בּקונגרס היהודי". מה עשה הקונגרס, הלאומי? — השיב את הנדבה לבעליה. ומי קרא תגר על מעשי הרב והגבּאים בּלונדון? ה„יואיש כּרוניקל", הציוני. ומי החזיר לשבת־המלכּה את כּבודה בּארץ־מכורותיה? — הרברט שמואל, הציוני. ויש בּזה יותר ממקרה בּלבד: אם תּבּנה דתנו, לא תבּנה אלא על־ידי מעשי־החולין של הלאומיים והציוניים; ואם תּחרב, לא תחרב אלא על־ידי מליצות־הקדושה של מגיניה הרבּנים.

• • •

והם בּאים על שכרם — הרבּנים הללו, הקוראים בּשם הרוח ועובדים לחומר.

פּרנסה, אָמנם, יש להם בּריוח, וגם כּבוד הם נוחלים די והותר. עד שבּאו הם, היו בּישראל בּתּי־כּנסיות — או בּתּי־מדרשות — ותפלות ורבּנים; ועכשיו זכּונו ב„היכלות" ו„עבודות" וכהנים. הרב היה בּא־כּחה של התּורה; והכּהן אינו זקוק לתורה כּל־עיקר. איש־אלהים הוא, וכבודו ככבוד־שמים. אולם בּדור של צבועים, שהאלהים משמש לאָדם בּחינת „עלי־תאנה", מחויב גם איש־האלהים להיות שמש לתאוותיהם של מעריציו; ואם הוא מסרב

להם, מעבירים אותו מכהונתו ומקדושתו — ומוסרים אותן לרעהו ה„טוב" ממנו. כך דרכם של עובדי־אלילים מימות־עולם: מורידים האלילים גשמים — מקריבים להם קרבנות; עוצרים הם את הגשמים — מנפצים אותם אל הסלע.

לפני זמן לא־רב נזדעזע עולמם השקט של אלה, בעטיו של רב צעיר אחד, כהן לעדה עשירה, ששמה „שערי־צדק". הרב הצעיר דרש לפני צאן־מרעיתו בענין „גזלת העני בבתיכם" — ופירשו כהלכה. התרגזו העתודים שבצאן על „חוצפתו" של הרועה — וסגרו בפניו את „שערי־הצדק". „אגודת הרבנים הריפורמיים שבניו־יורק וסביבותיה" התערבה בדבר ותקנה במקצת את „חלול־השם": על־פי פשרתה השיבו את הרב המוכיח אל כנו, וזה שב והתפטר ממנו תיכף ומיד. אולם מה הועילו בתקנתם? העיקר עומד בעינו: אם ישתעבד הרב לרצוננו — יהיה לנו לאלהים, ואם לאו — לעזאזל.

לא טוב מזה מצבו של הרב המתון, המהלך בין האור ובין השלג.

הד"ר א. ביכלר, מנהל בית־המדרש לרבנים (Jews' College) שבלונדון, מקונן על ירידת כבוד־התורה וכבוד־האומה בדורו ובמקומו: היהודים מפלים בין אח לאח, בין אזרח לגר, ונותנים יד לאנטישמיים מבני הגויים. והוא מזרז את תלמידיו המעטים, — שבעה במספר, — שישתדלו לתקן את המעוות בקהלותיהם. ובה באספה קם היושב־ראש, סיר מארקוס שמואל, והשתיק את טענותיו של החכם המסכן. „אין לערבב מין בשאינו מינו: את רוח היהדות הטהורה — בסיגים שדבקו בה במזרח". הוא קרא „על־דבר רדיפות היהודים במזרח־אירופה, שמורטים שם את שערות זקנם". ומה הרעש? אדרבה: „גם החינאים גוזזים בימינו את צמותיהם".

וכלונדון כן ניו־יורק.

בית־מדרש לרבנים יש בניו־יורק — „הסימינאריום התיאולוגי", — שהמורים והתלמידים שבו כולם לאומיים וציוניים. תחת חסותו של בית־מדרש זה ישנו בית־ספר למורים, שגם הוא כולו לאומי וציוני — למן המנהל והמורים עד התלמידים והתלמידות שבו. אך גבוה מעל גבוהים הוא „הנשיא לפי שעה", כורש אדלר, המושל שם בכפה זה כחמש שנים — מזמן שנסתלק שלמה שכטר. ובחגיגת הסיום הכפול של שני המוסדות האלה בא הנשיא „לפי שעה" ומשמיע לקח לפרחי הרבנים והמורים, שהמוסדות השנים דתיים ובלתי־לאומיים הם; ולפיכך אל יטעו, חס־ושלום, הצעירים והצעירות הללו לדמות, שבני אומה הם. לא, כי צוענים בני דת־משה הם.

„לעבד, שמזג לרבו כוס יין — ושפכו על פניו".

* * *

ובשעה כזו, שבעלי־החומר הולכים ומשעבדים לעצמם את בעלי־הרוח, יש לברך על כל נסיון לשחרר את התורה משעבוד־הקמח.

נסיון כזה יש לראות ביסוד ה„אקדמיה לחכמת־ישראל באמריקה", המכוונת להגביר כח השפעתם של חכמי־ישראל, שהם הם המחנכים לנו רבנים — ובמקצת גם מורים — במדינה.

חבל רק על זה, שבאו לפנינו מיסדי האקדמיה בתכנית בלתי־ברורה. במודעה ששלחו לעתונות הם מטעימים, כי נוסדה האקדמיה במטרה „להרים את כבוד חכמי־ישראל באמריקה, כדי שיתפסו את המקום הראוי להם בהיהדות האמריקאית; ולהגדיל את ערכה ומעלתה של החקירה בחכמת־ישראל בעיני העם, כדי לבצר את קיומה והתפתחותה בעתיד".

הקדימו מיסדי האקדמיה את „כבודם של חכמי־ישראל באמריקה" ל„ערכה ומעלתה של החקירה בחכמת־ישראל". ובזה נכשלו מכשול כפול: ראשית, היה עליהם לדעת, שכבוד חכמי־ישראל לא יורם, עד שתגדל „מעלתה של החקירה בחכמת־ישראל בעיני העם"; ולפיכך דורש ההגיון, שיטעימו ראשונה את הגדלת ערך החכמה, ואחר־כך את הרמת כבוד החכמים. ושנית, היה על חכמי ישראל לזכור את הכלל הגדול שבתורת ישראל: שהרעיון חשוב מנושאו. „הלואי אותי עזבו — ואת תורתי שמרו".

יתכן, שאין זו אלא שגגה. אם כן, יש לה אחות באותה מודעה קצרה. אחרי בירור המטרה מדובר שם על־אדות האמצעים, שעל־ידיהם אומרת האקדמיה להגיע למטרתה, כזה: „על־ידי הגבלת המושג של חכמת־ישראל, וקביעת תחומים ידועים לאופני החקירה המדעית במקצועותיה; ועל־ידי השתדלותה להרחיב את חוג החקירות בכל ענפי היהדות, ולחזק את רוח חבריה הבאים לשרת בהיכלה".

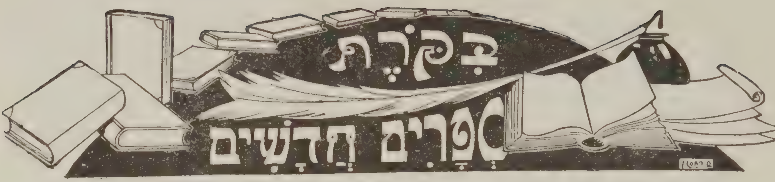
קשה להבין, איך אפשר „להגביל את המושג של חכמת־ישראל" ו„להרחיב את חוג החקירות בכל ענפי היהדות" בבת־אחת. ויש לשער, שגם בזה לא דקדקו החכמים בלשונם ודברו על הגבלת מושג במקום הגדרת מושג.

יתר על כן: כל ענין ההגדרה של מושג חכמת־ישראל מופרך הוא. המושג הלז מוגדר כל־צרכו. ואם יש חכם הסובר, שההגדרה הישנה פסולה וטעונה הגהה, ישב ויכתוב דבריו בספר — ואם דברים של טעם הם, יתקבלו על הדעת. אך אין מיסדים אקדמיה לשם הגהת־מושגים.

אולם כל אלה הם פגמים הניתנים להמלא. העיקר הוא, שיהיה בלב החכמים האלה עוז להגיד גם דברים שלא באה עליהם הסכמת בעלי־הכח; שירימו את „מעלתה של החקירה בחכמת־ישראל" מעל למעלתם של „משבירי־הקמח". השאר יתוקן מאליו.

גם הקדוש־ברוך־הוא ברא את עולמו מתוהו־ובוהו.

ש. ב. מקסימון.

בִּשְׂדֵה סֵפֶר

א.

אורות·

מספרים, שפעם בקר משורר צעיר סופר אחד ידוע ופתי. שאל הסופר את המשורר, אם כבר קרא את הומירוס? ולא ידע הלץ לענותו. קפץ השואל מכסאו ויקרא לרעיתו היושבת בחדר השני לאמר: „בואי הנה, יונתי תמתי, וראית מין חית־אדם, שלשיר שירים תנסה, ושירי הומירוס עוד זרים לה".

ואני אודה ולא אבוש, כי עד היום את קולו של הומירוס אך מעט הקשבתי. שפת יונית לא למדוני בבית אבי; ויד המעתיקים בשפת לועז אשר אדע לא הספיקה למשכני בחבלי שירה רוממה זו. אילו אבדה התורה, אפשר היה להקשיב הדה מתרגומו של מארטין לותר. אבל מתרגם להומירוס כלותר עוד לא קם. ומי שאינו עושה שקר בנפשו יודה, כי לולא היה מקובל ומסור, כי הומירוס הוא ראש המשוררים וכי חובת כל משכיל היא לקרוא בו, לא מצאוהו בדרך אשר כבשו לו מעתיקיו.

באוסף־שירים משירי אהרן בן זאב קאמינקא, שירים מצוינים במינם, שיצאו לאור בפאריז בשנת תרמ"ח, הופיע הפרק „נקמת אכילס" מאיליאס כ"א בתרגום עברי. ואני קראתי בו ימים רבים בלב הומה וגם מפחד. — אם מצא מין את מינו ובזרועות האהבה יבקשו להם זכר ונקבה מפלט מנשית התהום, אז יער שוקט לא ינוח. ואיך יסער הסער, אם אריה יקרב אל זאבה ונמר ילין במאורת דובה. התנגשות הכחות! ענק מבני־יפת ירעם בקול בני־עבר! — אדם הראשון מבקש לו כסות למערומיו; והעלים, שהוא תופר לו מהם חגורה, גם כן מתנועעים, חיים ומבקשים את תפקידם. או משל אחר: בן־אדם חוגר חגורה לבשרו מנחש עקלתון. לזה עינים ולזה עינים; זה צועק וזה לוחש...

לדוד פרישמאן עלתה לתת ב„התקופה" ספר א׳ את השיר הראשון מספר איליאס של הומירוס בזווג אחדותי, אך מפליא את לבנו. אין הומירוס מדבר בכאן בשפת החוזים לפנינו, כי־אם חוזה, לא ידענו אותו עד כה, חודר אל המחנה או קם מן הקברים. על־יד השירה היחידה במינה בתנ"ך, שירת איוב, שירה שמעולם לא היה אומרה משה ואף לא אחד מלהקת בני־הנביאים, יש לנו בתרגום אותו פרק מהומי־רוס נסיון רב ממטע שירת אחד מבני השבטים הקדמונים בעברית. העברי מאחרי ימי השופטים ואילך יתרגש לכל חזון ולכל מראה. הוא „כותב ברמו" ואוכל את בשרו. להיוני מין תום ומנוחה, גם כח הפירוט, לא נדע כאלה אך קציהם.

הומירוס בעברית לא רק מרחיב את החוג הצר היהודי ומחדש את הרוח, כי־אם גם פותח פתח להבנת שירה קדמונית שלנו... רגילים אנו, למשל, לערוך ספר ויקרא אך כספר פרי הכהנים, ספר מלא תורות, חוקים ומשפטים. ואחרי שידענו מתורת הנביאים, כי לא חפץ ה׳ בזבחים ובעולות, לא נשהה עוד כראוי ברשימות מעשי הקרבנות וכל דברי זריקת הדמים לאות בין בני ישראל ובין יושב בשמים. והנה פתאום יתגלה לנו לאורו של היוני הוד שירת ויקרא בכל תקפה ועוזה. לא רק כהן ובן־לוי לפנינו, כהן מרשם לנו דיני קרבן ומזבח ומפרט את

ההלכות והמנהגים אז, כי־אם איש משורר חוזה בעין בהירה את התהלוכות באוהל־מועד ומתאר לנו אלה בשרד נאמן, בשרד כמעט לא נדעהו ביד עברי אחר.

לאור נוגה של שלש שורות בשירי הומירוס מעתירת הזקן אל אלהיו: „אלי שמעני! אם־היכל בניתי לך לתפארה ואם־הביאותי אשה לריח ניחוח, פדר כרעים לעז או לפר — שמעני הפעם“, — אנו רואים שרידנו אנו בעין אחרת מאשר היה עד כה. — אותו האדם העברי, הבא להקריב קרבן לה׳ מן הבקר או מן הצאן; ובא משרת המזבח וסמך ידו על הקרבן ושחט את החי במאכלת לפני ה׳ וזרק את דמו; והפשיט אחר זה את עור הנשחט ונתח את הגוף לנתחיו, ובאו בני אהרן האחרים וערכו את הנתחים, את הראש ואת הפדר, על העצים אשר על האש; ואשו של אלהים מתלקחת, אוכלת בחמדה כל נתח ונתח. עולה היא, אשה, ריח ניחוח לה׳! והקורא עומד ורואה בתום כל המעשים האלו בירחי־קדם. ידו של המשורר עוקרת את מחיצת הדורות. אנו בני־שם מתפללים גם אנו לפני אפולו בן ליטו יפת־התלתלים; בכל ניגודי הנביאים שנטעו בלבנו אנו עומדים אך שעל מפתח אוהל־מועד שבחזון ספר החומש ומביאים קרבן מנחה לאלהי המזבח...

בחלק התרגומים של מאסף „התקופה“ הנזכר נדפסה אגדה דרמתית בארבע מערכות, נקובה בשם „בין שני עולמות או הדבוק“. המחבר הוא ש. אנ—סקי, המתרגם — ח. נ. ביאליק.

עוד בהרמת המסך לפני המערכה הראשונה נשמעת זמרה חרישית ומסתורית: „על מה ולמה יורדת הנשמה מאגרא רמא לבירא עמיקתא? ירידה צורך עליה היא, ירידה צורך עליה היא“. והזמרה הזאת נשמעת שוב מתוך עלטה בתום כל החזיון והמסך יורד...

„בסוף העולם הר גבוה ובראש ההר נתונה אבן גדולה. ומן האבן נובע מעין זך וטהור. ובסוף העולם השני נתון לב העולם, מפני שכל דבר בעולם יש לו לב, וכל העולם גופו — גם הוא לב אחד גדול לו. ולב העולם צופה תמיד מרחוק אל המעין הזך ולא ישבע מראות, והוא מתגעגע ונמשך ומשתוקק וצמא אליו. אבל להתקרב אינו יכול, מפני שברגע שהוא זז ממקומו כדי פסיעה אחת — מיד נעלם מעיניו ראש ההר ומעינו הזך. וכשלב העולם אינו רואה רגע את המעין הזה, מיד כל חיותו פוסקת; ובלי חיות הלב, אין חיים לכל העולם והוא נוטה למות. והמעין הזך אין לו זיו משלו; והוא מתפרנס מן הזמן שלב העולם נותן לו במתנה. ונותן לו לב העולם יום אחד. וכשהיום נוטה לערוב — המעין הזך מתחיל מזמר כנגד לב העולם, ולב העולם אף הוא מתחיל מזמר כנגד המעין הזך; וזמרת שניהם מתפשטת בעולם, וקרני־אור יוצאות ממנה ונמשכות אל כל הלבבות של כל הדברים שבעולם, ומלב לחברו ומחברו לחברו. ואיש אחד, נאמן וחנון, משוטט ועובר בעולם ומלקט את ניצוצי האור של הלבבות ואורג מהם את הזמן; וכשגומר לארוג יום תמים, הוא נותן את היום ללב העולם ולב העולם נותנו אל המעין הזך וזה חי עוד יום אחד...“

לא ב„ספר חסידים“ ההזיתי, כתבתיו אני בימי נעורי, אנו קוראים דברים כאלה, ואף לא בספורי החסידים האוריריים של י. ל. פרץ. כח חזק שירי יצר את אלה. משולח אחד בין הנפשות הפועלות באותו חזיון משמיעם באזנינו, משמיעם לנו מתוך המעשים והמון החיים גופם. — אנו אין לנו כאן דבר עם משורר מסתורי, שלו דרך מיוחדה לבטוי צרכי לבו ולגעגועי־נפשו, כי־אם שירה מסתורית ואף ריאלית, שירה שואבת פרקיה מנבכי־העולם. מטרלינק והדומים לו עושים רושם ידוע על־ידי קצורי דברים והבלעת אמרים. בני־אדם שלהם מלאים, או נראים כמלאים, על כל גדותיהם צער ופחד משנה. המה מתדמים לאלמים ומדברים אף ברמז... השמש בוער בחוץ ובחדרים שורר אופל מלאכותי... אבל אנ—סקי אינו כן. אדרבה, הוא מרבה דברים ומרבה אף מרבה לארוג. הוא בונה

יסוד על־גבי יסוד ומשים אבן על אבן. נכנסים אנו להיכל, והנה חדרים רבים נפתחים לכל עבר. מאולם אחד באים אנו אל השני, ומזה לאחר ושוב לאחר. ובכל אשר נפנה, הנה עומדים כלים מכלים שונים, שלחנות וכסאות וארונות ועמודים לא יחסרו! אבל הרבוי הזה אינו מפריע את הקורא כלל. אדרבה, הוא נמשך אחרי החזיון כמו בחבלי־קסם; והוא מהרהר וחוזר ומהרהר, אף אם לא ימנה בין אלה, שרגילים בכך.

בין שני עולמות אנו נתונים בהאי עלמא גופא. דו־פרצופים בנו וברוחנו. הנך עושה מעשה פשוט ואין זה פשוט כלל. הנך מתאבל, נאנק ודומם; ועל־יד רחשי הנפש האלו שוב רחשים אחרים, פעם מקיפים אותם, פעם סותרים להם ופעם אף משלימים אותם. אין לבקש את המסתורין בערפל, אין צורך לעמוד בבית־הכנסת בקרן־זוית ולהתפלל בחשאי, להודות או להלל או להשתתף בצער השכינה ולבקש חסדה. „כל מקום שאדם עומד עליו ונושא משם עיניו השמימה, קודש קדשים הוא. כל יום בחיי האדם — יום כפור הוא. כל איש ישראל כהן־גדול הוא; וכל מלה שיוצאת מפי האדם בקדושה ובטהרה — שם הויה הוא. ולפיכך כל מחשבה זרה של האדם, כל ירידה וכל נפילה שלו — מביאה חורבן לעולם כולו". כה משיח הצדיק ר' עזריאל באחת ממערכות החזיון, בעת שהחסידים, חסידים ממש מן החיים ולא אלו מן הספר, סובבים את השלחן. והוא מוסיף ואומר: „נשמות ישראל מתוך יסורים קשים וענוים גדולים, דרך כמה וכמה גלגולים, כתינוקות אל חיק אמם נמשכות הן ומתגעגעות לכסא־הכבוד, ופעמים כשהן מתקרבות עד הכסא ומגיעות סמוך לו ממש, — יש שהקליפה גוברת חס ושלום, והנשמה נכשלת ונופלת... ולפי גודל העליה — עוצם הנפילה... כל מה שהעליה גבוהה ביותר — הירידה עצומה יותר; ונשמה כזאת, כשהיא נופלת לתהום כל העולמות וכל עשר הספירות, בוכים ומתאבלים עליה". ולהשיחות הללו הנה פה גלמים, עצמות ובשר ממש.

„איזהו העוז שבחטאים? — הוי אומר התשוקה אל האשה. וכשמצרפים ומזככים אותו החטא, באופן שלא ישאר בו אלא הניצוץ של הקדושה, כל הטומאה מתמרקת ונהפכת מיד לקדושה עליונה, לשיר־השירים". בהיחס שבין חנן ולאה, גבורי החזיון, יחס לופת בשני צירי העולם — בהחיים ובהמות, נתן לנו אנ—סקי שיר־השירים נוגה, צבעיו ושפתו לקוחים מעולם הקבלה והחסידות ותקפו חודר לכל לב.

מתפוצץ העולם להרבה רסיסים; ואתה קם ומאסף שוב הכל, מחבר חלק אל חלק, שבר אל שבר, והנך יושב שוב במרחב — אבל העקה נושבת גם פה באלפי פיות. על כל זווג ועל כל יחוד מכריזים במרום; ובני־השטן באים ומפרידים בין אלה אשר יחבר אותם אלהים. בוכה האדם, כי שדדו ממנו את נצחו. בוכים אראלים, בראותם מורם ורבם, אדון־כל, יושב על כסא מתמוטט, אף מתמוטט...

ב.

שירים.

בשירים של יעקב כהן, הוצאת „העולם" בהשתתפות „יבנה", נקדתי לי את השורות האלה: „ואנכי אדם בודד, בסערות־עולם ובזיק אלהים אשר בי, על אי הפליטה, עם ספקות נפשי, מושלך בים התוהו הגדול..." וכהן אינו אדם בודד בן־התוגה, כי־אם משורר בן־הטבע, איש קדמה אזנו לפיו, איש מקשיב אל המית תבל, ושפתו היא אך המולה אחת זמרתית גדולה וגם חדשה. לוא כתב את שיריו בשפת עם לועז, כי אז אולי לא שמתי לו לב; ואולי גם לא עצר כחו להרעיש ולרנן באותה מדה, אשר נתנה לו לשון העברים. אבל הוא לא אך קבל מן האוצר השמור; שפתו השירית גם יצירה היא, יצירה לה סמל ודמות. לא „נגונות גנוזים במקדשי־לבבו הן חתומים", „אוזן זר עד עולם לא תשמעם". אדרבה, אנו שומעים אותם. — „יש נעור פתאום הארי וינער גאון רעמתו, בכלובו פסע אחת הנה ואחת

הנה — ופתאום יִנהם נהמה גדולה אל המרחקים... קשים, קשים הם החיים גם לעוף קל הכנפים; ולאדם, לברוד־עליון, קשים המה שבעתים".

מצוין במינו בשירי כהן הוא לא השיר על ה„בריונים", שאליהם ישא את נפשו, כי־אם „פילטוס", השיר על־אדות „זה ההר היהיר, רחב הכתפים וקשה המצח. זה ההר שגא ישגא הודו והוא נורא ונהדר כאחד; וגדול ונערץ שמו בפי בני העמק. הלא שמו נקרא על שם נציב יהודה, בימיו נתפס ישו למלכות — והוא שמסרהו לקהל זועם, הרגיז הדם הנקי השפוך את משכב העריץ, חלתה נפשו מנוחם ויבקש מפלט בהרים, בין כפים קשים ואלמים, לשכך מבוכת לבו, עלה על ראש זה ההר; על ראש ההר, שם מצא יאור קטן, שוקט למימיו. אל מי היאור הטיל גופו הרצוץ וטבע בחטאו. — לילה בשנה ורוח המת בקברו יתחבט, ישדה על קדקוד ההר ועל חומת אבניו יטלטל. — גם היהודי הנצחי הנודד, פרוע שער וזקן וסבל הנצח על שכמו, זה שיטעם טעם כל מיתה שבעולם ומות לא ימות, זה הנרדף נענה מכל, יתע לא בית ולא ארץ־מולדת ומנוחה לא ימצא, אך על הר זה פילטוס עליו ינפש, ישוב ישב על ראש ההר, נשען על מקלו ושאף רוח לרוחה ולבבו נפתח לבכי ולזעקה". כה מספרים זקני העמק ודור לדור מוסר שמועות מבהילות על רוחות בני האבדון. בחגוי הצור שם קנן; דור לדור יספר באמונת אומן את האגדות על־דבר הר פלאי ושנים גבוריו, מעבר מזה ומעבר מזה...

על ראש־פילטוס, קרוב שמש ושחקים, עמדו גם רגלי המשורר, שלבו נתון אל הנודד הנצחי, ותאר ביתר עוז את פונטיוס פילטוס; נזכר במסורה המתהלכת מטה בעמק, וצחקה נפשו בקול רם עליהם ועל חלומותם... רגע ונפסק הצחוק, ועלבון גדול ונושן לחץ הלב כבצבת...

בעולם אחר אנו נמצאים, בקראנו את שירו של ד. פרישמאן „מפיסטפל" ב„התקופה" ספר א'. „לא שתי נשמות שוכנות בו בהמשורר, בסתר לבו. רב לו, לו ידע אל־נכון, כי יש אחת!" רק „עיף, עיף הוא עד לזעוה". פרישמאן איננו פויסט, אך בן לדורו הוא, איננו דורש באשר מופלא, איננו חוקר באשר סתום, לא יזנה אחרי אבן עקרה; ואשר לא יחקר — ישט ויעבור מנו. לא כובד־נשימה להמשורר הזה, לא משהו מן התנפחות ואף לא גאות. במין קלות נעימה יעביר לפנינו חייו. „בלבו חושך, חושך, חושך, ולעומת פניו ספרים, ספרים, ספרים". מפיסטו בא, דופק על הדלת ורוצה לקנות בכסף מלא נשמת־אדם. המשורר עומד ותוהה ומשיב בלעג מר: נשמה שואל זה מעמדי? אי אקח לו נשמה? אי יש לבן דורי עוד נשמה? ופתאום ויאלם. מת הלעג על שפתו, ישקע בימים של מחשבות, זכרון־קדומים עתיק מטושטש מאד וכהה ניתק מן־המחשך ובעמל יתפשנו. על מצע דשא רחב עומד ילד קטן, בן ארבע או בן חמש, וגומר וגומר וגומר. „האמנם — שואל הוא — ההיתה זאת הנשמה?"

ועוד גם פעם שניה יזכור: תנו רבנן! ורבבות אבקות שמש, עמוד גרגרי זהב, כרותות טורי אורים ממפלי עולם נפלא, יורד בעד החלון ושוכן על הגמרא, וגומר. והנה התנפלה על המשורר הנערה בת הרב ונשקתו בעוז, ונשקתו שוב, ואחר ברחה ותנס, ואחר נעלמה ואינה. והנשיקה על הלחי בוערת, בוערת על לחי של כל אחד מאתנו... זאת, אך זאת היא הנשמה, שאת שמה שמענו בראשונה בחדר ובחוץ, נשמה חיה וקיימה עוד מלפני אלף שנים ויותר, והיתה, כמדומה, אף בימי יעקב ורחל.

ועוד לנו גם שלישיה: היה עלם תמים, והאמין העלם ובטח ולא חדל רגע מהאמין. וידבר העלם על אדם ולב בו. וידבר על קיץ ועל שמש אשר לא תשקע. — ופתאום והנה נחש בגלילי טבעותיו התעגל על לבו סביב, התעקף, התפתל ויפרש. ותמת המלה על שפתיו — והוא חי. מתה בקרבו הנשמה — והוא חי; חי ושמח ומצטער, פושט חלוק ולובש חלוק והכל בלי נשמה,

לא יחפוץ באתנן נעורים. השם נעורים היה לו לתועבה; יחפוץ, כי שוב יחיו ימי נוער לפניו וירצח ביד את שאריתם. — והוא נער עם כל המית הנעורים. ואם מפיסטו יבוא וידפוק שוב על הדלת, והנערה מימי תום החדר לפניו, הנערה אשר תשק ושוב תשק ואחרי כן תברח ותנוס, יקום וירדוף אחריה אף ירדוף.

„יצרתי לי תקוות, עשיתי לי תאוות, ואמונות בראתי ועליהן נלחמתי; אולי אהמם בהנה את רגזי".

בן גריון.

שְׁנֵי סִפּוּרֵי־מִלְחָמָה צָרְפָתִיִּים

Henri Barbusse: 1) Le Feu (journal d'une escouade), Roman, Paris, 1917. 2) Clarté, Roman, Paris, 1919.

בימי־המלחמה הנוראים, עת הוטלה האנושיות לתוך קלחת־הגיהנם הרותחת, ודומה היה, שנסתלקה השכינה מן העולם ושה„ידעות האנושית" לא היתה ולא נבראה אלא משל היתה לשדל בו את התינוקות ואת התמימים, — נשמעה בכל זאת, אף בשעת חירום וסכנה, „שירה יתומה" של ידעות זו שבאדם, אשר לא תדע כל פשרה; והקולות האלה, שברובם לא היו אלא צפצופים השאיים, היו לנו לאות, כי עוד „לא פסו אמונים". הממשלות אמנם השתדלו, בעזרת חוקי־המלחמה והצנזורה הצבאית, לחנק צפצופים אלה מראשיתם; והעתונות הצהובה של כל העולם עברה עליהם בשתיקה או בבוז. ה„מתנגדים מחמת הכרה פנימית" הוכתרו בשמות „משתמטים", „בוגדים" וכיוצא באלה כנויי־כבוד. אולם סוף־סוף היה בדבר משום „מקצת נחמה" לאנושיות החושבת, כי יש ויש עוד בתוכה מעוט, ולוא יהי גם מעוט קטן שבקטנים, אשר לבו אמיץ ונאמן ובאידיאליו לא יבגוד. ואחד מהמעטים האלה, יחידי־הסגולה שבדור, הריהו הנרי בארביוס, האמן החשוב היחידי, שנתנה לנו המלחמה האיומה.

נאמר כאן: האמן החשוב היחידי — בכוונה מיוחדה ובמחשבה תחילה. כי אותם ממבקרי העתונים, הרגילים, בשעה שהם מדברים על המספרים החשובים שהקימה לנו המלחמה, להזכיר בנשימה אחת את שם הסופר הצרפתי הזה יחד את שמו של הסופר פקיד־הצבא האויסטרי לאצקו, — אינם יודעים מה הם סחים. כל מי שקרא בשים־לב את ספורי־המלחמה הקטנים והבינוניים של זה האחרון ועבר אחר־כך אל שני רומאניו הגדולים והמצוינים של בארביוס, „האש" ו„אור", אשר מצד כוללותם נוכל לראות בהם את ה„איליאדה" וה„אודיסיאה" בפרוזה של המלחמה הנכחית, — אי־אפשר לו שלא יודה, כי אמנותו של לאצקו אינה אלא כמשחק־ילדים לעומת האמנות המבהיקה, הבוגרת ורבת־הכח של חברו הגדול הצרפתי. ואין שום פליאה בדבר, שהספרות הצרפתית הצטיינה הפעם. המלחמה היא חזיון סוציולוגי־המוני; ובמקצוע הספור, העוסק בפסיכולוגיה של ה„רבים", של ההמון, כבר יש לה לספרות הצרפתית, שהיא „בת־כרך" יותר מכל ספרות אחרת, טראדיציה גבוהה ושלשלת של גאונים כבאלזאק, כהוגו וכזולה. עכשיו בא בארביוס והוסיף חוליה חדשה בשלשלת־הזהב אשר לספרות עמו.

בשני ספריו אלה הוכיח בארביוס מאין כמוהו את כל אפסותה של התיאוריה, שביחוד יש לה מהלכים ברחובנו, כי „מטבע האמנות הוא, שיהא האמן נמצא במרחק ידוע מן החיים, למען תהיה לו הפרספקטיבה הנכונה, ורק אז תבוא היצירה הגדולה והשלמה". כי הנה באה המלחמה, שעת־המשבר היותר נוראה שהיתה לאנושיות, האמנות נקראה למבחן, למבחן הקשה שבעולם: לגשם ביצירה אנושית את כל יסוריהם, יסורי לא־אנוש, ואת כל זעות חייהם־מיתתם של עשרים מיליוני בני־אדם,

שהוטלו לעינינו לתוך הגיהנום הזה לפרפס בו לא־חיים ולא־מתים במשך ימים ושנים, והיא — עמדה בנסיון. מתוך מערכות הצרפתים, ממעמקי המחפרות, מקום שם רקבו אנשים במשך שנים בזוהמת־גוף ובאפלת־נפש, משם יצא האמן הנרי בארביוס לקרוא את קריאת המרי והמרד...

וגם נשמע קולו! ספרו „האש", „ספר־זכרונות של פלוגה אחת", זכה בפרס של גונקור ונתפשט, בצרפת בלבד, במספר מאתים וחמשים אלף אכסמפלרים; ועל ספרו „אור", המונח לפני, כתוב: „האלף החמשים וחמשה". ואם על־פי מספרים אלה נשפוט, הריהו עתה הסופר היותר פופולארי בצרפת. ולא בכדי זכה בארביוס לכבוד הזה ולהכרה הזאת. כי כאב האמן נאמן־הלב הזה את כאב עמו ואחיו בני־האדם במערכות־המלחמה, כאשר לא כאב שום אמן אחר מבני דורו; כי סבל יחד עם החייל הפשוט, וחדר בעיניו המאירות אל תוך לבו, וידע מה רבים הענות והאור אשר בנפשו גם יחד. וגם למד לדעת את כל מצוקותיו הקטנות עם הגדולות, למן היום אשר נשק לאשתו ויצא ל„מלא את חובתו לארץ־מולדתו" ועד היום אשר הדביקו כדור־מות ומעיו נשפכו ארצה. ראה ראה בההפך העולם לתוהו־ובוהו, ולא נרתע נואש וחסר־ישע לאחוריו, כמו רבים מחבריו; כי־אם נגש אל התוהו־ובוהו הנורא הזה בלי חת, בלב־אמן הומה ומרגיש, בהגיון ברור ומקיף ובהשקפת־עולם מוסרית יסודית. בא, וראה — ונצח.

א.

„הָאֵשׁ".

ספר „האש" של בארביוס שייך, על־פי עצם מהותו, לסוג ספרי־האפיקה הגדולים, שהשאירו לנו, כמצבות־זכרון על קבר עצמן, המלחמות הנוראות מעולם. המלחמות העתיקות נתנו לנו את ספר „איליאס" ואת שירת ווירגיליוס, מסעי־הצלב השמיעו הד פעמיהם כעבור מאות בשנים ב„ירושלים הגאולה" של טאסו, התקופה הנאפוליאונית מצאה את תקונה בספור־האפיקה של טולסטוי „מלחמה ושלום", והמלחמה האחרונה, הגדולה והנוראה שבעולם, מצאה בהנרי בארביוס את ציירה רב־הכשרון. כמובן, אין זה אומר, כי כל הספרים האלה שוים הם במעלת השירה והכח האמנותי שהושקע בהם. אולם צד שוה אחד יש בהם: שבכולם משתקף, כמו בראי, הלך־נפשה של התקופה שבה נכתבו; וכולם דומים עלינו כצעקות־הדורות שנתאבנו. אכן מן ה„איליאדה" ועד „האש" של בארביוס שביל־דם ארוך אחד נמתח בדרך העולה אל הגרדום, אשר האנושיות העלובה מקימה לעצמה פעם בפעם!

ובכל זאת, מה רב הדרך אשר עברנו בהתפתחותנו מאז ועד היום. בספר „איליאס" אין כל חלל־אויר מוסרי; והמלחמה תופסת את מקומה בתור חזיון מחויב־המציאות בסדר־העולם הטבעי. ולא עוד, אלא שהשירה באה ומשרה עליה מאורה ומהודה. ומתוך שעינינו מתעכבות על התפארת שבגבורת האגממנונים, האכילסים וההקטורים, על יפי פניהם וזוהר נשקם ורוממות עלילותיהם — אין אנו מתבוננים, כי רגלינו שקועות בנהר דמי־אדם הצועקים אלינו מן האדמה... אף בטאסו עדיין המלחמה עוטה לבוש־תפארת; אולם האנושיות כבר התרחקה מרחק רב ממושגיה הפרימיטיביים, וכבר אי־אפשר לה למלחמה שתבוא בלי כל הצדקה, והצדקה זו נמצאת לנצרות של ימי־הבינים בצורת „הקברות הקדושים הטעונים פדיון מידי הכופרים". עוברות עוד מאות בשנים, ובספורו הגדול של טולסטוי אנו מוצאים כבר התחלה של שלילת־המלחמה. אולם כדי שישמע סוף־סוף ה„לאו" הגדול, צריך היה שתעבורנה על ראש האנושיות המודרנית ארבע שנות־שפטים בכל מוראיהן, אשר לא היו כמוהם מעולם. כשלשים מאות שנים צריכות היו לעבור מימי הומירוס אומר ה„הן" למלחמה, עד שהוכשר הדור בשנות המאה העשרים הזאת בכור־האש אשר ניתן בו — ופייטנו, בארביוס, קם ואמר סוף־סוף את ה„לאו" שלו באמנותו. בספרו זה קם בארביוס ופשט את אדרת היקר והתפארת מעל המלחמה והראנו אותה בכל מערומיה השותתים דם ונוולות, מערומי תפלצת. בהאפיקה הזאת, אשר נתן לנו הוא, יש לפיכך פחות יופי, אולם יותר

אמת. זהו ספר־האמנות היותר אמתי, ולכן גם היותר מוסרי, שנכתב מעולם על המלחמה.

עוד הבדל זה יש בין הרומאן של בארביוס ובין ספרי־המלחמה הגדולים הקודמים לו, שאין בו, כמו בהם, כל טפוסים גבוריים ולא כל נסיון ליצור טפוסים כאלה. כי על כן זוהי האפיקה של האדם הפכח בן שנות המאה העשרים. הרומאן „האש" כשמו כן הוא: „ספר זכרונות של פלוגה אחת" וכל אשר עבר עליה. אין בו פרט, כי־אם כלל; אין בו גבור, או גבורים, בעלי אופי מסוים, אלא קבוץ של בני־אדם פשוטים, שהמקרה האכזרי הלבישם בגדי־מלחמה. וכן אומר המחבר, כותב־הזכרונות, במקום אחד: „אין אלה חיילים; אלה הם בני־אדם. אין אלה מבקשי מאורעות מפליאים, לוחמים עשויים למלאכת שחיטה זו — להיות השוחטים או הבקר. אלה הם פועלים ואומנים שאפשר להכירם בבגדי־הצבא שלהם. אלה הם אזרחים שנתלשו משרשם. הם נכונים. הם מחכים לאות להרוג ולההרג; אולם אפשר לראות, כשמסתכלים בהם בינות לקוי־האור המאונכים של חניתותיהם, כי אלה הם בני־אדם פשוטים". ולהלן: „כל אחד יודע, שהוא נושא את ראשו, את חזהו, את בטנו, את כל גופו, כמו שהוא במערומיו, לקראת קני־הרובים הנטויים, התותחים והגרי־נאדות המאוספות והמוכנות — — לפני מצאו את החיילים האחרים אשר עליו להרגם. אין הם מסיחים את דעתם מחייהם, כמו לסטים, ואין הם מוכי־סנורים מחמת חימה, כמו פראים. למרות התעמולה שמשתדלים להפיץ בתוכם, אין הם נלהבים. אין הם שכורים, לא במובן חמרי, ולא במובן מוסרי. — — אפשר לראות את המחשבה ואת הפחד, ואת ברכת־הפרידה אשר בדומיתם, במנוחתם, במסכת המנוחה, מסכת לא־אנוש, הנסוכה על פניהם". לא, אין אלה גבורים ראויים לאודה רוממה; והגבור הקונקרטי היחידי, המשחק בכל הנפשות הללו ועובר בשביל של דם בכל הרומאן מן הקצה ועד הקצה, הלא הוא: מאדים, השר של המלחמה. הטרגידיה של קין הקם על הבל אחיו — זהו החוט, שעליו נחרזו בספר הזה ציורי המלחמה, ציורים ריאליים, חסרי מליצה וסימני־קריאה — ונוראים משום כך עוד יותר; וזולתו אין כל פאבולה מאחדת אותם. האטמוספירה, החלל המחניק ורב־היסורים, דרך הגלגלתה הארוכה והנפתלה, שעוברים בה כל אלה האנשים התמימים והדומים לילדים, בלי שידעו הם עצמם: למה ומדוע, — הם הם שמעסיקים ביחוד את לבנו מדי התעמקנו בספר הזה; והאנשים גופם, הנקובים בשמותם: פאראדי, וולפאט, פירמין, פארפארי, לאמוז, ביקי, בארק, ביר־טראז, בליר, טולאק, אידור, קוקון, ועוד ועוד, כל אותם החיילים המהוים את הפלוגה והמפרכסים באטמוספירה זו כדגים שנאחזו במצודה, עוברים עלינו כצללים, פעמים בולטים יותר ופעמים מטושטשים יותר. אחר־אחד הם הולכים ונהרגים, הפלוגה הולכת ומתמעטת מיום ליום, ותמיד היא נמצאת במצב נוזל; אולם זוהי תהילת אמנותו של בארביוס, שהיא יודעת לתפוס את המצב הנוזל הזה ולמסור אותו באופן בולט ובהיר עד מאד. מנקודת־השקפה זו אין חוסר אישיות מרכזית ברומאן של מלחמה חסרון, אלא יתרון.

בארביוס הביא לנו „אמת מן המחפרות", אמת צרופה בכור האמנות, יותר מכל מספרי־המלחמה שקדמו לו. יותר מכולם השכיל בציוריו הריאליים מאד להביננו את הטרגי־דיה שבמלחמה, הכלולה לא דוקא בזה, שעל רוב החיילים לילך למיתה סוף־סוף, אלא אף, וביחוד, בזה, שכל ימי היותם בחיים במחפרות „צרותם הנוראה של החיים־בצבור לוחצת אותם, מתאימה אותם, מטשטשת אותם זה בזה. — — כל־כך, עד שחייל אחד נראה דומה לחברו בלי שיהיה צורך בדבר להסתכל בהם ממרחקים, כדי לראות דמיון זה". ובזה, שעד בוא הרגע המכריע, יהיו מיליוני אנשים „למכונות עשויות לחכות". „ברגע הזה מחכים לנזיד, אחר־כך — למכתבים. אולם כל דבר במועדו: אחרי האכל הנזיד, יעלה על הלב זכר המכתבים. אחר־כך מתחילים לחכות לאיזה דבר אחר". הטרגי־דיה של המלחמה היא בזה, שהאדם נעשה עבד לגורלו, וצלם־אלהים של היחיד נעשה פגום; בזה, שהצער התהומי והקטנות באים

בה תמיד כרוכים; וגם בזה, שמיליוני אנשים בריאים חיים במשך שנים בזוהמה, והכינם אוכלת אותם. שלא כדרך משוררי־המלחמה מעולם, שאסטניסים הם ורואים רק את צד התפארת והנשגב שבה, אין בארביוס חושש להראותנו את „אדר־היקר" של המלחמה, שאינו באמת אלא כתונת מגואלה ומטונפה עד כדי מאוס בחיים... במצב כזה אין להתפלא, שהאנשים מקנאים בפצועים פצעים קלים, או, כמו שהם קוראים להם, פצעים „מוצלחים". הנה מה שחולם וולפאט, אחד ה„מאושרים" הללו, שנפצע באזניו: „קשור יקשרו לי ציון אדום אל מעילי... והולך יוליכוני אל מול עורף המלחמה. בר־נש מנומס יוליכני ויאמר לי: „בדרך זו, אחר פנה לך לשם... כך! אישי העלוב". אחר־כך מרכבת־הצלה, אחר־כך הרכבת הסאניטארית עם לטיפותיהן של גבירות הצלב האדום לאורך כל הדרך — — אחר־כך בית־החולים בפנים הארץ. מטות עם סדינים לבנים, כירה משמיעה קול בינות לאנשים באמצע, בני־אדם שלא נבראו אלא לשמשנו, סנדלים קלים כמשפט, ידידי, ושלחן־לילה... רהיטים!" — הלך־נפש זה יש בו כדי לזעזע את הנפש יותר מכל מעשה טראגי. והנה ציור יום־גשם, שאף הוא אינו „נורא", ובכל זאת הוא מטעימנו משהו מן ה„מות שבחיים" האלה. „ניתך גשם שוטף; היינו אובדי־עצות, סחופים ושטופים במבול, וכל אחד אכל את לחמו מעומד, בתוך השורה, באין מחסה, למול השמים המוגרים. היינו מוכרחים להתאמץ מאמץ רב, כדי לשמור את הבשר ואת הלחם מרצועות־המים, שהיו נוזלות ממרום מכל מקום, וכל אחד היה אוכל בהסתירו ככל האפשר את ידיו ואת גופו מתחת לאדרת־הגשם. — — הרגלים שקעו יותר ויותר, והכו שורש ביחוד בתוך השלולית שהיתה שוטפת בתחתית התעלה, בקרקע חמר". ציורי־גשמים כאלה וחזקים מאלה רבים בספר, ויום־סגריר זה נשאר בלב הקורא כסמל־הויתו של החייל בכלל, אשר חיי־הכלב יפים משלו. — את כל בלהות ההויה הזאת, אף בשעה שאין המות בא אחריה, אי־אפשר היה לשום בעל־דמיון לשער ממרחק; והרושם הוא, כי בארביוס היה

עד־ראיה לכל זה, ואת אשר ראה — כאב ומסר בספרו כריאליסטן וכמשורר גם יחד. בקראנו בו אנו שוכחים, כי ספרות לפנינו, וכי לא באותו הגיהנם אנו אף אנו... זה כחו של האמן.

אולם הנפש האנושית מזהירה גם בגיהנם־המלחמה; ואין בארביוס עוצם עיניו מראות את האור במקום שישנו. בכלל יש להעיר, כי בארביוס הוא אחד המספרים הצרפתיים היותר צנועים, אף־פי ריאליסטן הוא, וחוט של חן וענוה מיוחדים מתוח על כל מה שהוא כותב. באחד הדפים היותר מאירים שבספרו זה הוא נותן לפנינו ספור חייל אחד, שניתן לו רשיון לבקר בביתו הקרוב ״למערכות־המלחמה לימים מספר, ואי־אפשר לי להתאפק מהרצות כאן, לפחות בקיצור נמרץ, את הספור הזה הצנוע והפתיטי עד מאד. החייל פגש בדרכו מכשולים פורמאליים שונים, וכשבא לחות־מולדתו לא נשאר לו לשהות בביתו אלא לילה אחד. בדרך נלוו אליו עוד ארבעה חיילים, בלתי־ידועים לו, שקבלו גם הם רשיון לבקר בבתיהם שבאותה הסביבה. בינתים ירד ערב אפל, ניתך מטר עז וקמה רוח־סערה; ומחסה אין, כי בכל מקום מצאו חורבות על חורבות. והנה נראה ביתו, שנשאר לפליטה מכל בתי־הכפר. „ביתי! — מספר החייל — אני רץ כמשוגע. — — מריאיטה! אני רואה אותה בפתח וידיה נשואות למרום, מאחורי ארג זה של ערב וגשם. — — אני ממהר לרוץ, אולם עם כל־זה אני נזכר לרמוז לחברי, שיבואו אחרי. נכנסנו הביתה. מריאיטה צחקה מעט ודמעה נוצצה בעיניה למראה פני, אולם התאפקה עד אשר נשאר לבדנו ואז תוכל לצחוק ולבכות כאות־נפשה. אמרתי לנערים, כי ינוחו וכי ישבו מקצתם על הכסאות, והנשארים על השלחן". אחרי נוחם, יצאו בגשם, וגם הוא עמם, לבקש להם מלון במקום אחר; אולם, מבלי מצאם, הוכרחו לשוב על עקבם. „ומריאיטה רואה והנה אנו חוזרים ונכנסים כל החמשה בסך, רטובים כמו מרק. הננו כולנו בחדר אחד, כי זה כל הבית, שאינו ארמון"... שאר החברים אינם רוצים להפריעו מהתעלס עם אשתו

בלילה האחד, שעוד נשאר לו לשהות בביתו, והם קמים לחזור ולצאת. אולם האיש והאשה אוחזים בכנף בגדם הרטוב ומכריחים אותם להשאר. „וכך בלינו את כל הלילה. יושבים, מכווצים כל אחד בפנתו, ומפהקים, כשומרים על המת — — מזמן לזמן, היה אחד שואל: „העוד יורד גשם?" והיה הולך לראות, ואומר: „יורד". ברם, קול הגשם נשמע. — — אני ומריאיטה לא יָשַׁנו. הבטנו איש ברעותו, אולם הבטנו גם באחרים, שהביטו בנו". כעלות השחר, כבר היה האיש מוכרח להפרד מאשתו על־מנת לשוב אל המערכה. „ואני — מסיים החייל — מחבק אני אותה, מחבק זמן רב ככל האפשר, במשך חצי הרגע... לא הייתי שבע־רצון — אלהים, לזאת היתה לי סבה מספיקה! — אולם עם כל זה הייתי שבע־רצון, שמריאיטה לא חפצה לגרש את החברים ככלבים מן הבית. והרגשתי גם־כן, שטוב אני בעיניה על בלי עשותי זאת". צריך לקרוא את כל הספור הזה בגוף הספר, כדי לעמוד על סוד אמנותו של בארביוס, המפליאה בפשטותה, ברוך ההומור ואהבת־האדם שבה גם יחד.

זוהי תהלתו של בארביוס, שאין הוא מפריז על המדה בתאור הצדדים השליליים שבמלחמה; ויודע הוא את הגבול שבין אמנות ובין יצירה טנדנציוזית. ההומור מלוה כמה מחייליו בדרך העולה אל הגרדום; ודוקא חוסר־הפרזה זה מעורר בלבנו מחאה חזקה כנגד המלחמה. והננו קוראים בסוף הספר יחד עם החייל פאראדי: „זאת היא המלחמה — — זאת ולא אחרת"; כי „יותר מן התגרות הדומות למאניברות של הצבא, יותר מן ההתנגשויות הנראות לעין והמתגוללות כדגלים לראוה — — מלחמה זו הריהי: העיפות האיומה שלמעלה מן הטבע, והמים המגיעים עד הבטן, והרפש והזוהמה עד בלי נשוא. — — זאת היא החד־גווניות האין־סופית של צרות ועניים, שמפסיקות אותה פעם בפעם דראמות חריפות, זוהי המלחמה, ולא החנית המתנוצצת ככסף, ולא תקיעת השופר כעלות השמש!"...
ובגמרנו את הספר, אין הוא נראה לנו כולו אלא כפירוש ארוך עקוב מדם על ה„חזון" הגראנדיוזי שבפרק הראשון, המסיים: „... דמויות יוצאות מתוך הערבה, אשר כולה רפש ומים, והן מפרכסות בשטחה העליון, מוכות־סנורים ונופלות בבוץ, כמי שנטרפה ספינתם והם טובעים בתוך מוראים". והדמויות הללו נראות כחיילים. „אולם שלשים מיליוני העבדים, אשר שלחו איש באחיו החטא והטעות, בתוך מלחמה זו של בוץ, מגביהים למעלה את פניהם האנושיים, שסוף־סוף מכביר בהם רצון. העתיד הוא בידי העבדים, והדבר ברור לעין, כי העולם הישן ישונה על־ידי הברית אשר יכרתו ביניהם באחד הימים אותם אשר אין סוף למספרם וליסוריהם".

ולסוף: יש בספר זה של בארביוס אף משהו יהודי במוסרו. הלך־הנפש המוסרי שבו מתנשא עד לידי יצירת פתגם כזה: „שני צבאות מתגרים מלחמה זה בזה — אינם אלא צבא אחד מאבד עצמו לדעת"; ופתגם זה צולל באזנינו ובנפשנו כעין פתגם של הלל, ויש אשר נדמה לנו, כי משלנו נתן לנו המספר הצרפתי, שהוא אמנם לא אנטי־מיליטאריסטי בלבד, אלא גם אנטי־נוצרי קיצוני. ספר „האש" — זהו ראי נאמן של המלחמה האחרונה, זהו כתב־האשמה הפחות טנדנציוזי והיותר חזק, שנכתב בכלל כנגד המלחמה ומוסר־המדינה הנוצרי; ויש לקוות, כי ספר זה לא יאחר ממצוא את דרכו, בתרגום עברי, אף בעולמנו אנו, הטעון גם הוא תקון מדות וחידוש מוסרי: ביחוד בשעה זו, שאנו באים להתאבק בעפר רגליו של העולם הנוצרי וללמוד מפיו פרק בהלכות מדינה ובנינה...

ש. ג.

רְשִׁימוֹת בִּיבְּלִיוֹגְרָפִיּוֹת

I

Spinoza's Briefwechsel und andere Dokumente, ausgewählt und übertragen von I. Bluwstein, Insel-Verlag, Leipzig. 1916.

כאשר תגיע השעה ובספרות העברית יהיו צורך ויכולת להוציא ספר מעין זה, השם המתאים לו ביותר יהיה אז: שאלות ותשובות מאת החכם האלהי הפילוסוף הנשגב מורנו ברוך מאמשטרדם המכונה די שפי־נוזה. כי לא סתם חלופי מכתבים שבין אדם לאדם אנו מוצאים בספר שהוציא הד"ר בלובשטיין, אלא חדושי תורה ובאורי שיטה, שנעשו על־ידי גאון העולם, בהשיבו לידידיו השונים על שאלותיהם ובשאלו מהם על ענינים נשגבים שעמדו אז ברומו של עולמו. בסגנון שקט ומתון, שאין בו כלום מן הקלות ומן הרפרוף הנהוגים בחלופי מכתבים, עונה הפילוסוף על שאלות בני דורו בדבר האין־סוף, בענין אחדות הבורא, בבירור מושג הפוליטיקה בהבדל מהשקפת הובס, בבחינת ההכרחיות של כל הנעשה ובמהותו של הרצון האלהי ועוד. והוא גם הוא ישאל את פי ידידיו שאלות אסטרונומיות ופיסיקאיות אחדות, ומתוך המשא־ומתן שבמכתבים יתבררו לנו גם מקומות ידועים בספריו וגם תכונותיה הנפשיות של אישיות גדולה, צנועה ובודדה זו. אמנם ידידי הפילוסוף, שהוציאו ראשונה את כתביו יחד עם המכתבים שכתב ושקבל, השמיטו מתוכם את כל אשר לעניניו הפרטיים, משום שרצו להוציא לאור־עולם רק את תורתו, אבל אף מן המעט שנשאר נוכל לקבל רמזים אחדים להבנת אישיותו הנפלאה של גדול החושבים. על־פי יראת־הכבוד, שבה יפנו אליו כותבי המכתבים השונים, רואים אנו את ההשפעה הרבה, שהיתה למתבודד ולנדח אף על אנשים שלא ידעו אותו פנים אל פנים, או שדברו אתו רק שעות אחדות. בסוף המכתבים באה גם ההזמנה ששלח מושל הפפאלץ לשפינוזה להזמין אותו בתור פרופיסור באוניברסיטה בהיידלברג, וגם תשובתו של שפינוזה בענין זה, תשובת חכם עניו ופרוש, הרודף אחרי האמת" ולא אחרי הכבוד.

באור קר ונצחי של איזה כוכב־לכת יאירו לנו הפנים הבהירים והטהורים של הפילוסוף מתוך המכתבים, ומה טוב היה, לוא היו כולם, בלי שום השמטות וחסרונות, לפנינו.

הקטעים האחרים, שהמתרגם והמקבץ מביא מתוך ספרי שפינוזה השונים, כדי להסביר את המכתבים, משמשים באמת מלואים טובים לשאלות ותשובות. גם ההערות שבסוף הספר הן דבר במקומו, והן גם כתובות בקצור נמרץ ובפשטות גמורה.

שבעים וארבעה מכתבים נאספו והוצאו על־ידי הד"ר בלובשטיין, ושלש מאות חמשים ושלשה עמודים מכיל ספרו. מי שקרא ושנה את שפינוזה לא יוכל לעבור על־פני מכתביו מבלי שים אליהם לב, והם הם שיחיו את דמות־דיוקנו של החושב הגדול, הנראית לנו מספריו כחטובה משיש קר. והלואי שיבוא היום, שאחרי תרגומם של כל כתבי שפינוזה לעברית אפשר יהיה להוציא גם את כל מכתביו בעברית.

II

Leon Kellner, Theodor Herzl's Lehrjahre (1860—1895), nach den handschriftlichen Quellen. Verlag R. Löwit, Wien & Berlin, 1920. 160 S.

המחבר הוא אותו הנאמן, אשר בידו הפקיד האיש הפלאי את כל כתבי־ידו. רוחה ונשמתה של אחת האגדות היותר יפות שבחיינו היו והנם גלויים לפני אדם זה, ובלב חרד יגש כל אחד אל הספר הקטן, אשר בו אולי תגול לפניו מגילת חייו של הרצל.

כן, בלב חרד יקח הקורא את הספר, אולם באיזה רגש יניחהו אחרי עיינו בו? בסגנון יבש ופשוט, העובר לסוחר והשוה לכל נפש, יספר מר קלנר על הורי הרצל, על שנות למודו בגימנסיה ובאוניברסיטה, על נסיונותיו הדרמטורגיים, על התחלותיו בתור פיליטוניסט, על ימי שבתו בפאריז, על נסיעותיו ועל שעות היצירה של „מדינת היהודים". הרבה פרטים שונים נותן המחבר, אולם הרגשה אחת תלוה אותנו כל הזמן, והיא, כי עוד הרבה פרטים, המענינים יותר והחשובים יותר, נשארו כמוסים ממנו. וגם אלה שהוא מספר לנו יוצאים מתחת ידו חורים ואלמים. רואים אנו על־פי הספר את נפתולי החיים של הרצל הצעיר, אולם אין אנו מרגישים אותם. בכרכי אירופה הגדולים נלחמים כך על קיומם רבוא רבבות בני־אדם נאורים, וחוץ מן האהבה ויראת־הכבוד, שהרצל רחש להוריו, אין אנו מוצאים בכל הדברים המסופרים על־ידי קלנר שום סימנים אישיים ופרטיים, אשר יציינו את הרצל האדם.

מכל הדברים המפורטים, הנוגעים למחזות השונים, שהרצל כתב בעצמו או בשתוף אחרים, יש לראות, כי מחבר הספר הוא שומר נאמן. גם שאר הידיעות בנוגע ליחוסי הרצל למשחקים ולמנהלי תיאטראות שונים, לסופרים ולעורכים שונים — כל אלו הידיעות המרובות, הנמסרות בספר בצורה כה משעממת, מראות, כי בביתו של הרצל יכול היה מר קלנר להיות סוכן נאמן. אולם להיות המנצח על פתחי־הלב של בחיר־הגורל — זהו, כפי הנראה, תפקיד גדול יותר מדי להמחבר.

על כן קשה לכתוב רשימה ביבליוגרפית מדויקת על זה הספר, שכל ערכו יכול היה להיות רק בחלקים הביבליוגרפיים שבו. אולם גם אלו חסרי־ערך הם כמעט, יען כי מחברם חשב, כפי הנראה, שלא עליו המלאכה לגמור, ומשום זה לא נתן שום רשימה מכל מה שיצא מתחת ידי הרצל ולא ספר ומנה את יצירותיו ומכתביו.

קשה לדעת, מה היתה מטרתו של המחבר: אם לתת חומר למתעמק באישיותו של הרצל, או להספיק חומר־קריאה לקורא סתם? בשביל הראשון חסרים הרבה עיקרים מן הספר, ובשביל השני משעמם גם המעט שבא בספר.

כי משונה הדבר, שמר קלנר בחר לו בספרו זה שיטה של „מגלה טפח ומכסה טפחיים", ובהרצאתו יבדח לפעמים את לב הקורא. מה צר ומעליב, כי בשעה זו, שכל אחד מעלה ברטט נפשי את זכר הרצל, מצא הסוכן על ירושת הרצל הרוחנית און בנפשו להוציא ספר כזה!

דוד אריה פרידמאן.

מִן הָאֹהֶל אֶל הַמַּחֲנֶה

(לזכר ישראל פרידלנדר).

לאהלה של תורה הוקדש מילדותו — תחילה ב„חדר", ואחר־כך בבית־המדרש. „אם אין קמח אין תורה"; אך מה יעשה נער — ונפשו חשקה בתורה! מרוב התמדה היה ישראל בן פינחס שוכח, לפעמים קרובות, את ענין ה„קמח" — ולא מעוני ומחסור.

הוא גדל ויצא מאוהל־התורה שבפראגה, אבל רק על־מנת להכנס לאוהל־תורה אחר: מפראגה לברלין, משם — לשטראסבורג. וההתמדה מלותהו בכל מקום; ואת ההתמדה מלוה שכרה הראוי לה: כתר־תורה, כתר־שם־טוב, וסמיכה בידי נילדקה מחבבו. אז יצא מן האוהל — וחזר אליו: הוא עזב את הספסל ועלה על הקתדרה, להיות מורה הלכה בפני רבותיו. עד שהתקנאה ניו־יורק בשטראסבורג וקראתהו לבוא אליה.

ופרידלנדר מרביץ תורה בפה ובעט גם יחד. אין הוא מסוללי הדרכים; אך בורר הוא את דרכו תמיד כבן־חורין, מהלך בה באמונה, ומסקלה ומתקנה באהבה. המימוני, אחד־העם, דובנוב — את האחד הוא חוקר ומבאר, את השני הוא מתרגם גרמנית, את השלישי — אנגלית, ורבות הן הדעות הנכונות שהוא מסביר ומקנה לרבים. ובאופן זה הוא קונה לו מקום בין אזרחי האוהל.

אך האוהל מוקף מחנה; ובמחנה הומים החיים וקוראים ליושבי־האוהל השקדנים לאמר: צאו לכם מארבע אמות של הלכה, שאתם כלואים בהן, ובואו אלינו. פה רבה המלאכה, רבים הקלקולים הצריכים תקון — והפועלים מעטים. ופרידלנדר נפתה לקול־הקריאה ויוצא, מזמן לזמן, מן האוהל אל המחנה. יש הוצאות־ספרים, יש עבודה ציונית, יש חנוך הקטנים וחנוך הגדולים — וכולם צריכים לעסקנים חרוצים. ובכן נעשה הלמדן גם עסקן.

גם במחנה הוא מהלך בדרכים הכבושות; גם שם הוא מצטיין בהתמדה ובנאמנות; וגם שם כחו יפה להקנות לרבים את שאיפותיהם של המועטים. נראה כאילו שקול הוא: שרשי־נשמתו יונקים במדה שוה מן האוהל ומן המחנה; ומדי הטות הרוח את נופו לצד אחד, מושכים השרשים לצד שכנגד. בינתים מתנודד העץ בין שתי הרשויות — ואין נחת. מעבר מזה — בת־קולה של התורה הקוראת: אל אהלי תשוב ובי תשגה, כי אין אני מתקיימת אלא במי שממית עצמו עלי; ומעבר מזה — שאון החיים ההומים: אל המחנה תצא ולנו תעבוד, כי גם התורה ממנו תצא ואלינו תשוב.

למי סוף הנצחון?

במחיצתו של פרידלנדר עובדים חבריו, יושבי־האוהל הגמורים, והם מזכירים לו את עון עסקנותו הצבורית. אך הנה „הצלב האדום" מסדר קבוצה של רחמנים ורחמניות, שיעלו וישרתו בארץ־ישראל — ופרידלנדר מוכן ומזומן להיות בין העולים. מסבה בלתי תלויה בו הוא נשאר באוהל, ומתוך יאוש הוא מתקן עצמו להתמכר כליל לתורה. „פרשתי מרוב עבודות של צבור" — הוא סח אז לאחד ממיודעיו — „ולא אשוב עוד אליהן". וכעבור חדשים אחרים בקע

אל אהלו קול קורא: לעזרת העם באוקראינה! ויקם וילך.

ושם נפל.

האם אות הוא, כי היה הנופל בן־המחנה שנתעה אל האוהל, ושעה אחת לפני מותו הוליכוהו רגליו למקורו, למען תחול מיתתו במקום חיותו? או אולי להפך: התורה, אשר אורסה לו באמונה, נקמה בו את נקמתה, על אשר עזבה ודבק באחרת?...

מי בא בסוד החיים והמות!... אחת ידענו ברור: ישראל פרידלנדר זכה למיתה יפה אחרי שלשלת בלתי־ארוכה של חיים יפים — סיום נאה למסכת נאה.

ואשרי מי שזכה לכך!

ש. ב. מקסימון.

כ"ז תמוז, תר"ף.

מִסִפְרוּת פְּרָג

א.

שנים אחדות לפני המלחמה העולמית, בטרם שקעה שמשה של פרג בתור מרכז־קולטורה ושלטון אשכנזי־אויסטרי, הופיעה פתאום פרג על הבמה בתור מרכז של ספרות ושירה. „ונר אלהים טרם יכבה". השלהבת קופצת תמיד לפני כבותה, והספרות הפרגית עוררה תיכף אליה תשומת־לב מיוחדה. עשרים השנים האחרונות הרי בכלל שנות „אמנות־המולדת" היו, וכל פנה של הקולטורה האשכנזית יצרה לה מרכז ספרותי קטן שלה. ועתה יצרה גם ביחם פנה כזו. וספרות פרג לא היתה ספרות סתם. לא, היא ספגה אל תוכה את אויר המולדת, ובעיקר את אויר העיר ההיסטורית העתיקה־חדשה — פרג עיר־הזהב.

פרג הרי מרובת יסודות היא. שני היסודות, הסלאווי והגרמני, בנוה ויפארוה, ושני העמים השפיעו זה על זה. כשהנך עובר מביהם או ממורביה הציכית אל האשכנזית, אינך מוצא רק הבדלים בלבד, כי גם הרבה נקודות דומות. סוף־סוף ההבדל הוא בעיקר בלשון, במנהגים, ובקולטורה. הבדל של דם וגזע אין פה מורגש באופן בולט. לכל עסקן פוליטי אשכנזי יש לרוב ציכי משנהו, ולהפך. היתה פה איזו התבוללות בלתי־פוסקת, למרות השניות וההתרחקות שבין שני העמים. והתבוללות זו מורגשת בקולטורה הפרגית. כשהנך עובר ברחובות ועל הגשרים ורואה את הבנינים, הפסלים והמצבות, אינך יכול להחליט, של מי הם. שני עמים ושני גזעים עבדו סוף־סוף יחד. בדבור האשכנזי מרגיש אתה צלילים סלאוויים (וגם יהודיים, כמובן), והניגונים הציכיים הם סלאוויים מגורמנים למחצה, בעוד, למשל, שהניגונים הסלובאקיים (עם שלשונו היא כמעט ציכית) עדיין מזכירים כמעט את ניגוני אוקראינה. ואם נוסיף על זה את השפעת העם השלישי, היהודי, אז אפשר לשער כבר את רבוי־גווניותה של פרג. אלא שצריך להוסיף; פרג היהודית מורגשת פחות מכל. בפנה הקטנה של ה„אלטניישול", השריד היחידי כמעט של הגיטו, אפשר עוד להרגיש את מציאותה ההיסטורית של זו. בית־כנסת עתיק, בית־מועצה של הקהלה עם חלק ישן מתוקן ועם שעון עתיק בעל מספרים עבריים, חלק של בית־קברות עתיק עם מצבות בנות תשע מאות שנה (בירושלים אין כאלו), מוזיאום יהודי עם חפצים עתיקים. בקצרה, עוד מרחף שם שריד של איזה עולם עתיק חרב. ואך בפרג כולה אין רושם היהדות בתור קולטורה מורגש כלל. רק שבבית־המועצה החדש של העיר, בין הפסלים שבפנותיו מחוץ, עומד גם פסלו של מהר"ל מפרג, עשוי בידי סקולפטור ציכי. ורוחו של זה, בעיקר אגדת הגולם שלו, מרחפת עדיין בספרות האשכנזית והציכית של פרג. כי היתה פרג תמיד עיר בעלת נטיה למיס־

טיקה. עוד מתקיים בפרג רחוב האלכימאים של הקיסר רודולף השני. ואותו הקו המיסטי עובר כחוט־השני בספרותה של פרג. את הציכית איני מכיר, אבל האשכנזית המודרנית של עכשיו היא כולה מחודרה ברוח זו. „הגולם" של גוסטאב מיירינק (לא־יהודי) והרומאן המובחר של מאכס ברוד „דרך טיחו בראהה אל האלהים" ושיריו של פראנץ ווירפל (שני אלה יהודים) הם כולם יצירי מיסטיקה פרגית זו. ואין פלא, אם פרג היהודית־הלאומית הצעירה היא גם־כן בעיקרה ריליגיוזית־מיסטית. הציוניות בשבילה אינה מה שהיא בשבילנו: ענין ממשי־קולטורי, כי־אם דתי־מוסרי בעיקר. התחדשות היהדות על יסוד ערכיה העתיקים היא היא בעינם הכל. ובובר במובן זה הוא רבם, אבל בעצם הוא תלמידה של פרג. ואולם פרג היהודית, למרות הקומץ הקטן הלאומי שבה, הולכת ונבלעת יותר ויותר. היהודים בפרג הם נושאי הקולטורה האשכנזית. בפרג ישנם בין שלשת רבעי מיליון איש ארבעים אלף יהודים, ורק כשלשים אלף אשכנזים, ומובן מאליו, שהיסוד היהודי הוא יותר בולט וניכר. והאי הקטן האשכנזי בתוך הים הציכי הוא בעצם יהודי־אשכנזי. וקו זה מציין את הספרות הפרגית. וכשיצר הגוי מיירינק את ספורו, שנתפרסם ועשה לו שם, — הרי ספורו זה הוא יהודי בעיקר. ספורו של מאכס ברוד אינו יהודי בתכנו, אבל במהותו הפנימית יהודי הוא. ובפרג לסופרים אשכנזיים אי־אפשר אחרת. פרג הולכת ונעשית לעיר ציכית גמורה, ורק הודות ליהודים, שברובם המכריע הם נשבעים לאשכנזיות, יש עוד שריד לזו בפרג. ומי שעוסק בקולטורה אשכנזית בפרג אינו יכול להשתחרר מהשפעה יהודית. ומפני זה מובן כל־כך אותו הענין, שמצאו סופרי אויסטריה החשובים בהוצאת הספר "Das Jüdische Prag". פרג היהודית היא בשביל הקולטורה האשכנזית עוגן־ההצלה בעיר היסטורית זו.

ב.

הספור „הגולם" של מיירינק הוא בעצם, ומבלי שהתכוון המחבר לזה, ספור חורבן הגיטו הפרגי, כשם ש„יהודי צירנדורף" הם ספור חורבן הגיטו של אשכנז הדרומית. ובקראך ספור זה, אינך יכול להשתחרר אף רגע מן הרעיון, שמיירינק הלך בעקבות וואסרמאן. אותו רגש החורבן בלי יחס נפשי לחזיון זה, אותה האכזוטיות, אותה הנגיעה במציאות לא מתוך יחס למציאות היהודית, כי־אם לשם מטרות זרות בעצם למציאות זו, אותה המיסטיות וגם אותה אי־הבהירות, שבאה על־ידי פליטת חומר שטרם נקלט כראוי, ושעל־ידי כך אויר הספרים עכור הוא ולא שקוף. ואף בשביל וואסרמאן העיקר הם יהודי צירנדורף, בעוד אשר בשביל מיירינק — הגולם, כנראה, הוא העיקר. אלא שלרגלי אי־הבהירות שבספר אינך יודע בעצם, לאן מיירינק חותר. החפץ הוא להראות לך את הגיטו הפרגי, או חפץ הוא לגלות לך את נשמת העיר פרג, כמו שמתאמץ האנס רודולף בארטש לגלות את נשמת שטייריה מדינתו וגראץ עיר־בירתה בספורו הרך והשקט „שנים־העשר משטייארמארק", או שבעצם כל „הגולם" אינו אלא סמל לאיזה רעיון אנושי שלא הובלט כראוי? כל פרק ופרק מעיר בך רעיון אחר, ומעיר בך גם צפיה לדברים שלא באו. ואת הספר הנך סוגר באי־ספוק.

ומניח אני את האכספריסיוניות, את הזרות, את השמות של הפרקים בני מלה אחת (לילה, יין, אשה, רוחות, פחד, וכדומה). כל אלה הם סוף־סוף לא־חשובים. המקומות הטובים בספר הם דוקא הבהירים והפשוטים. כל אותה הטלת־האבק בעינים — אינה בעצם אלא פרי התחכמות מקלקלת או פרי בוסר. מיירינק הוא כשרון חזק. יש לו הרבה. מן הפרק הראשון בספר מרגיש אתה, שיש לך עסק עם אדם בעל יכולת. אלא שכנראה, צריך היה לשלם מס לנוער, לתאות הזרות וההתנפחות של השנים הצעירות (אפשר, שאינו כלל צעיר, אבל בכל אופן קרוב הוא ברוחו לאלה), או לרוח התקופה, ואפשר, כי כל אלה הם פרי אי־העכול של הרשמים, זה שגרם גם לאי־הבהירות של „יהודי צירנדורף". הרי קרה מקרה כזה גם את ביאליק שלנו, חסיד־הבהירות, הרי גם הוא פלט חומר עכור ב„מגילת־האש" שלו, ויצאה יצירה

גאונית, אמנם, אלא שהיא בכל זה פרי קליטת־חפזון. ואף היסודות הטובים והיפים שבמיירינק בולטים מכל פנה. וכך זכה הספר לפרסום. את הקהל משכו הזרות והעולם המיוחד, ואת הסופרים — הכח והכשרון. אין זה ספר שישאר, אבל ספר מושך, מגרה, ובעיקר — מגלה הרבה, אף כי, כפי שאמרתי, אין הוא נותן ספוק בשום אופן.

פירנאט החקק אינו זוכר את עברו, ואף לאט־לאט מתגלה לפניו הדבר, כי הוא הוא הגולם, זה שמופיע בגיטו פעם לשלשים שנה, ושאת הופעותיו מלוים תמיד חזיונות משונים, כמו מעשי־רצח וכדומה. האנשים כמו משתגעים סביבו. בעצם, כל הספור הוא רק חלום. פירנאט נרדם, וחיים אחרים, לא שלו, עוברים לפניו בחלום. הרי כל אחד מאתנו רואה בחלום את מציאותו האחרת, אפשר את זו שצריכה היתה להיות, שלא התגשמה בפועל. וכך מגלה פירנאט בחלומו מציאות מוזרה, זו של פירנאט עתיק, שלפני שמונים שנה, ושהוא הוא הגולם. בכל הספר, גם אחרי היקיצה, המציאות והדמיון הולכים יד ביד. פירנאט הגוי חי בתוך הגיטו. ידידיו, אכסמפלרים צועניים קצת, יהודים ונוצרים, חיים גם־כן בתוך חוג חיי הגיטו. פרג הגויית פולטת גם־כן לפרקים חטיבות־חיים שלה לתוך הגיטו, ולהפך. היהודים החדשים הם בעצם כבר בני־חוץ. יותר מענינים הם אלה החיים בפנים. ופה מבליט מיירינק שני טפוסי יהודים: מלאך ושד. אהרן וואסרטרום החנוני, סמל כל הרע, עם בתו רוזינה הזונה, ועם בנו המת, הרופא וואסורי, סמל הקאריירזמוס היהודי מהמין היותר נורא, ולעומתו הארכיוואריון שמעיה הלל, סמל הצניעות, הפקחות העליונה והטוהר, ומרים בתו, היהודיה הפטריארכלית, המחכה כל הימים לפלא (מרים — שם סמלי בפי נוצרים ליהודיה עליונה, כמובן. עיין גם ציורו של זנגביל: „בתולה"). ומסביב לאלה מסתבכת רשת־חיים של פרג הישנה ושדרותיה הנמוכות. האחים לויזי ויארומיר האלם ואהבתם לרוזינה, ורצח אותו היהודי העשיר, הקונה את אהבת רוזינה בכסף, והארוזיק הסטודנט הנוצרי המשוחף, הנלחם כל חייו בוואסרטרום, באשר הוא בנו שלא בנשואים, והמון טפוסים שונים. המקרים הם פעם רגילים ופעם משונים, ובתוך כל אלה הגולם מתגלה לעצמו, ואף בשעה שצריך כל הענין להתבהר, פירנאט (בחלומו, כמובן) נופל לבית־האסורים, על־ידי איזו רמאות של אהרן, ואחרי זעזועי־נפש שם הוא צריך לברר לעצמו את הכל, והמברר צריך להיות שמעיה הלל, אותו היהודי הנפלא המיסטי, היודע כל, בעל השכל הבהיר והמופלא ובעל הרגש האנושי העדין והטוב, אלא שמוצא הוא את רחובות הגיטו נהרסים ושמעיה נעלם עם בתו, והכל נשאר אי־ברור. כמו בתוך חלום מגלה המקיץ, כי אמנם חי איזה פירנאט לפנים, ואשה יהודיה יפה ושחרחורת היתה לו, ופירנאט זה הוא באמת איזה יצור נצחי, הגר בתוך איזו חומה עתיקה של פרג. ובקורו המיסטי והפלאי של המקיץ אצל פיר־נאט זה הוא האקורד האחרון של הספור. כפי שרואים אתם, הכל זר, משונה, אכזוטי, הכל מעורב ומבולבל. המציאות היהודית אין לה חשיבות בעיני האמן, ורק היהודי בתור חזיון פלאי, בתור מלאך או בתור שד, היהודי בתור ממלא איזה תפקיד לאחרים, לא בתור דבר לעצמו. ובעצם, הגיטו חרב, ומכל מחמדיו נשאר אותו הדבר, המקבל ערך אנושי יותר מכל הגיטו: הגולם. אך הגולם אינו יהודי. זהו יציר אגדתי, שנברא בגיטו ושהוא גלוי עולמי כללי. יש לך רושם כאילו חזה מיירינק ברוחו את התגלות הגולם, זה השגעון הפלאי, שתקף את אירופה זמן־מה אחרי כן, ושהתבטא במלחמה העולמית ובמהפכות שאחריה. והגולם כאילו הוא אותו החזיון ההיסטורי, המתכחש לעצמו, השוכח את עברו, והנזכר בו רק לאט־לאט. האין אותה השאיפה לחדוש החיים והאדם, המאמינה, כי חדשה היא לגמרי, וכי בה מתחילה תקופה חדשה באנושיות, אותה השאיפה המתכחשת לעצמה ולעברה, — האין היא מין גולם כזה, יציר פנה יהודית, המתגלה פעם במשך יובלים והמתפרץ לעולם בצורת טירוף אנושי עם מלויו: רצח ושגעון, ושבעצם הוא בריה עדינה ויפה, חסרת־הכרה ובעלת שאיפות ודחיפות לא־ברורות? האם לא היתה הנצרות מין חזיון כזה? האין מרים הנצחית, פרי בטנו (או

רוחו) של שמעיה הלל המקובל, מלוה את פירנאט הגולם הנצחי? והאין בצדם של אלו אהרן וואסרטרום סמל כל הרע עם רוזינה בתו הזונה, — אלה שכל הגויים שבספר הנם רק נפעלים על־ידיהם? „איהו לא חזי מזליה חזי" — אפשר להגיד על מיירינק, וגלוייו באמת מביאים את הנפש לידי ראיה. ושוב אותו הדבר: וכי חשוב הוא, אם היתה כוונתו של מיירינק זו או אחרת? מי שמוציא חומר עכור לרשות־הרבים, אל יתאונן, אם יבואו אחרים ויצורו ממנו צורה שלא עלתה כלל בדמיונו של בעל החומר. כל קורא נעשה למשורר כזה שותף ליצירה. סבוך הכוונות מוליד צורך בפירושים, וכל קורא מפרש לפי רוחו. כך קרה גם את „מגילת האש" של ביאליק, וכך היה גורלן של יצירות פרץ. הנסתר מוכרח להתגלות, אלא שסוף־סוף נשאר הוא נסתר.

וצריך להוסיף, כי היטיב מיירינק פה ושם ליצור את יהודיו. מרגישים, כי הכיר אדם זה את הגיטו, וכי נזהר מאד מהסתבך בצדי חיים שאינם ידועים לו. לפלא הוא, כי את הטרמינים העברים של הקבלה מוסר הוא בקריאתם הנכונה (חוץ מאחד, שיצא משובש מאד, ודוקא זה נדפס באותיות גדולות). ואך התאמצותו זו לא יצרה אצלו את הצורך להכיר את היהודי כמו שהוא; היהודי בתור חזיון־חיים פשוט אינו מעניין את הגוי כלל. היהודי חשוב לו רק בתור הופעה מלאכית או שדית משפיעה על גורלו הוא. ואולם יש גם צד התקדמות ביחס זה. אם סופר יהודי כלודוויג יעקבובסקי יכול עוד לראות בהשפעה היהודית רק חזיון שלילי (בספורו המיתולוגי „לוקי"), הנה מיירינק רואה ביהודי שני חזיונות: שמעיה הלל ומרים מצד זה, ואהרן וואסרטרום ורוזינה מצד אחר, וביניהם פירנאט הגולם העולמי. ופה מונח כבדו וערכו של הספר. הגיטו הפרגי נחרב, והגולם עובר לפנה פרגית אחרת, לתוך חומת ההראדשין, היכל פרג הציכו־אשכנזית ומקדשה. ואך מי שמכיר את פרג יודע, כי מקדש־ההראדשין הולך ונבנה, מתגדל ומתעלה, ובנינו טרם נגמר, והרבה עשרות שנים תעבורנה עד שיגמר, בעוד אשר ה„אלטניישול" שוקעת יותר ויותר באדמה. ומנקודה זו יש לספור גם ערך מציאותי. היהדות של הגיטו פסקה מחיות, ויסודותיה נכנסים אל העולם ונבלעים בתוכו. ואך שמעיה הלל, אומרים (בספורו של מיירינק), נסע לפלשתינה עם בתו, וגם פה יש מעין ראיה; ודאי גם מרים בתו הלכה עמו שמה, ולצערנו, גם אהרן וואסרטרום, ואפשר גם רוזינה שלו. ואם מיירינק אינו יודע זאת — אנו יודעים. אגדות הגולם והיהודי הנצחי לא תפסקנה.

ג.

מאכס ברוד אינו מיירינק. מאכס ברוד הוא יהודי, ואך ספורו „דרך טיחו בראהה אל האלהים" אינו מעשה ביהודים, כי־אם מעשה בשני תוכנים (המלה הטובה הישנה הזאת נשכחה, כמלה „תכונה" — אסטרונו־מיה): טיחו בראהה וקפלר, וספורו של ברוד הוא פשוט, בהיר, שקוף, למרות המיס־טיקה שבו. לא לחנם למד מאכס ברוד בבית־מדרשו של פלובר. ברוד יודע לכתוב. אם מיירינק עודנו מתחבט, והחומר עדיין שליט בו לרוב ולא הוא בחומר, הנה מאכס ברוד יודע את המלאכה, והוא תמיד שולט בחומר שלו. מאכס ברוד חושב עצמו משום־מה לאכספריסיוניסטן, — ואך בעצם הוא סופר טוב על־פי הנוסח הרגיל והמקובל. עובר אתה אצלו כבדרך סלולה, ואינך נתקל בשום דבר: פשוט וחלק. לפרקים חלק יותר מדי, כאילו לא ידע אדם זה חבלי יצירה מעולם. יש לך רושם לעתים, כאילו מטייל לו אדם זה בנחת, קולט לו רשמים ופולטם תוך כדי קליטה על הנייר, והחומר אינו עכור, — אדרבה, כאילו היה זה יין שלא היו לו שמרים מעולם, שלא תסס כלל, ולכן יש אשר הדברים מעוררים בך איזה אי־אמון. ואולם לא כאחרים „טיחו בראהה". בספור זה אי־אפשר שלא להאמין. אין גם בזה חבלי־יצירה בנוגע ללשון, למלה. גם פה הכל מבוגר, כאילו נולד מאכס ברוד מהול, הוא והסגנון עמו, כאילו לא עבר מעולם בדרך הילדות של ההעויה. ואך היו פה חבלי־יצירה אחרים, בתוכן. לתוכן מבוגר כזה, ליצירת אנשים כאלה אין מגיעים בנקל. ובדרך זו, דרך התוכן, הגיע מאכס ברוד לעצמיות גם בסגנון.

לא היתה קודם למאכס ברוד העויה, אך גם עצמיות מיוחדה לא היתה בסגנונו. זה היה אותו הסגנון המשותף לכל. ואך ב„טיחו בראהה" יצרו האנשים והסביבה את סגנונם, ויצא דבר שלם, ספר טוב, אחד הרומאנים העתיד להכנס לתוך הסריה של הרומאנים המפורסמים הטובים; זהו שוב ספר שנתקבל גם על הקוראים וגם על הסופרים, ובלי שום פקפוקים.

אומרים, כי מאכס ברוד הליט בספר זה כוונות יהודיות, כי כוון להציג את טיחו בראהה בתור סמל היהודי, ואת קפלר — בתור גרמני. טיחו אינו יהודי, ואך גולה הוא, דָני שהגלה מארצו, מאי הֲוֵין, ששם בנה לו היכל ומקדש למדע. וגם פה הוא נודד ואינו מוצא לו מנוחה, ואויביו רודפים אותו. טיחו הוא איש החיים. אמנם המדע הוא במרכז עולמו, אך בדרך אל המדע, הדורש הרבה אמצעים, הוא משתקע באמצעים אלה, והם מזמן לזמן כאילו נעשים לו מטרה. וכך הוא מבלה את ימיו בדברים צדדיים ואל העיקר אינו מגיע. אין לו גם הצלחה. חי הוא בעושר ובכבוד, הכל נתון לו ביד רחבה, ואך כל מה שהוא צריך להשיג הוא מוכרח להגיע לזה באבוד זמן, כחות ואנרגיה. הוא, איש החושים, האדם הבריא בעל האינסטינקטים, האוהב לאכול ולשתות, האוהב יין ושמחה, הוא כולו כאילו א מ צ ע י ו ת, כאילו כולו חשבון, אף כי באמת הכל אצלו רק אימפולסים, בעוד שקפלר הוא ההפך. גוף גוץ ומדולדל, אדם שכאילו הוא כולו מחשבה, אבל אדם זה הוא הבלתי־אמצעיות עצמה. בעינים פשוטות ותמימות מביט הוא אל העולם. הוא דוקא סובל מחסור, אבל מה שבא לידו — בא בלי שום התאמצות, והוא מקבל את הדברים הנופלים עליו כאילו מן השמים — בלי שום תמיהה, כאילו כך צריך להיות. הוא מקבל את טובותיו של טיחו בלי הכרת־טובה מיוחדת, כאילו כל זה מגיע לו — פשוט, אין הוא חושב על זה. הוא חי לו בעולמו שלו, ושום דבר חיצוני אינו נוגע בו. לטיחו ישנם טוב ורע, אהבה ושנאה, נחת וצער; לקפלר כל אלה אינם חשובים. לו יש רק עולמו שלו: המדע, האמת המדעית. בכל השאר הוא נכון לוותר, להשתנות, להתיחס היום כך ומחר אחרת. כי בעצם כל השאר אינו מענינו. טיחו עיקר חייו הוא להציל את העולם הישן, את השיטה הישנה, כלומר, נדמה לו אמנם, כי יוצר הוא עולם חדש, שלו, אבל בעצם הוא רק מתקן את הישן, הוא אינו תועה, הוא שואף אל מטרתו, הוא בורר, מניף וזורה. קפלר אין לו כלום מכל אלה: הוא מ ח פ ש, ודי, אלא שאיזה בטחון פנימי מלוהו, וכאילו בטוח הוא, כי יגיע לאיזה מקום. והמזל מסדר כך, כי דוקא אצל טיחו מוצא הוא את החוברת של קופרניקוס, זו העתידה בעתיד לרפוש אותו בשביל שיטה זו ולסתור על־ידיו את כל תורת טיחו. האם יהודי הוא טיחו והאם גרמני הוא קפלר? דומה, כי אפשר גם להגיד ההפך. דוקא הבריאות והחיוניות של טיחו הן גרמניות, והרוחניות של קפלר היא יהודית. בעצם כל הכוונות הן פה מיותרות. יש פה פשוט שני עולמות אנושיים מחוץ לכל יהדות וגרמניות: עולם החיים והמעשה ועולם הרוח והעיון. ואך כל צד פה הוא יותר מורכב, על־ידי הרוחניות שבאיש־החיים, והפשטות והתמימות שבאיש־העיון. והסתבכות המאורעות והאנשים והסביבה היא המולידה פה ספור מלא ענין ויופי. זהו ספור היס־טורי, אך בלי ארכיאולוגיה, והחיים הפנימיים והצדדים האנושיים של החיים החיצוניים מקרבים את הספור אלינו ונותנים לנו את היכולת ליהנות ממנו: אין אבק ספרים ודוקומנטים חוצץ בינינו ובין האנשים והמאורעות. והסתבכות הנפשות המורכבות עם כל פשטותן ופרימיטיביותן היא היא המחבבת עלינו ביותר את הספור הזה.

ומסביב לגבורים יש עוד עולם של טפוסים צדדיים. כריסטינה אשת טיחו, אליזבטה בתו וטינגנאגל חתנה, בניו, אורחים, הקיסר רודולף השני וגם מהר"ל מפרג, וגם אותה הבריה הסמלית, יֶפֶּה הגמד. משפחת טיחו היא בעיקר שייכת לחייו, למדע שלו אין לה שייכות, אף כי אליזבטה בתו היא מלומדת מאד, ואף כי משתף הוא אותה לפרקים בעניניו המדעיים. להמשפחה חשובים החיים וכל אותם הדברים שטיחו ממציא לה. ומובן, שמוכרחות להיות

התנגשויות בינו ובין המשפחה. ואך בעיקר מענינים שנים: אליזבטה וטיננגנאגל. בתו זו הצעירה, בניגוד לבכירה האומללה, שוותרה על אהבתה ונשארה אומללה לכל ימי חייה, בניגוד לזו, אליזבטה אינה וותרנית — היא בתו של טיחו, גם־כן מאלו שהחיים הם אצלם הכל, אך האשה שבה מוסיפה פה הרבה. גם היא פוגשת מכשולים על כל צעד, גם היא יכולה להגיד על עצמה מה שאמר אביה ביחס לעצמו וליפה הגמד: „אנו שנינו מוכרחים לקחת בחזקה מאת האלהים את ישועתנו". ואך האשה שבה מוליכה אותה על־פני כל הדרכים הנפתלות ומביאה אותה להמקום ששאפה אליו. טיחו רואה בה פעם „אלהות — טבע אלילית", כל־כך היא טבעית, כהתפרצות כח טבעי קדמון, ואך מרגיש הוא, כי בתו היא. אליזבטה היא היציר היותר יפה והיותר מוצלח בכל הספר. קרה את ברוד אותו הדבר שיקרה לפרקים את הסופרים: היציר הטפל עולה על העיקריים, באשר זה נוצר בלי כוונות קודמות. וכך מוצלח גם־כן, אם כי פחות מאליזבטה, טיננגנאגל, היונקר. בטיננגנאגל זה הגשים ברוד באמת את הגרמני. זה שאינו מבדיל בתמימותו בין אהבת־עצמו ובין ידידותו לאחרים, זה שהוא כולו גם אינסטינקט וגם מלא חשבונות קטנים, ושהוא מסוגל בשבילם לכל מעשי טפשות שבעולם, וגם לכל מעשים טובים. והעיקר, שאין שום ניגוד בין יסודותיו השונים, כי בתוך כל אלה עובר הוא את דרך חייו כעור וכחרש, וכל המעשים הרעים שהוא עושה נובעים מתוך איגואיזמוס ותמימות של ילד כאחד, ואפילו חשבונותיו הם של ילד, והוא תמיד נכון למסור נפשו על אותו הדבר שהוא חושב אותו לנכון, אף כי דברים אלה מתאימים תמיד לצרכי עצמו. וברגע שקפלר „שונאו" (הוא חושב אותו לשונא) כבר אינו מסופק לו, תוקף אותו רגש של יושר, ובקפיצה פתאומית נכון הוא להיות לו לידיד.

ואך המומנט היותר עמוק בספר — זהו יפה הגמד, סמל מזלו של טיחו. בניגוד ליצירים מיסטיים כאלה, הבאים אצל סופרים אחרים רק לשם הכנסת מסתורין לתוך הספר, הנה פה הופעתו של זה בכל פעם עושה רושם חזק. מרגישים, כי יש קשר עמוק בין זה ובין גורלו של טיחו, וכי הוכנס זה לתוך הספר על־פי הכרח נפשי עמוק של המספר עצמו. יפה הגמד — זהו, לפי דברי טיחו עצמו, גורלו: נבאו לו, כי במות יפה ימות גם הוא, ונבואה זו נתקיימה. יפה — זהו סמל הגמדיות, המומיות שבטיחו. גמדיות זו לפרקים היא הכח העיקרי, הדוחף, המזל, הגורל של היוצר. היצירה לא תמיד מקורה בכח, כי־אם בחולשה. לפרקים הנפש הרצוצה, התועה יוצרת, ובבוא האחדות והשלוה, נפסקת היצירה. כשגלה טיחו את העיקר, כשמצא את הדרך אל אלהיו — זה בא אחרי מות יפה, — אז מת גם הוא. יצירתו לא נגמרה, ואך האדם מצא את גאולתו.

אם מוסיפה הפרובלימה הדתית, שצורפה לספר, ושבשבילה הטריח המחבר לא רק את מהר"ל מפרג, כי גם את הקיסר רודולף עצמו, — אם מוסיפה זו דבר־מה לספר עצמו — קשה להגיד. הפרובלימה הדתית עומדת עתה במרכז הספרות המערבית, כמו ברוסית שלפני המלחמה. לעמוד על חזיון זה ועל סבותיו — לא פה המקום. העובדה היא, כי גם מאכס ברוד שלם מס לאותו הלך־הנפש. בשבילנו חשיבותו של הספר היא בפרובלימה האנושית שלו. לא דרכו של טיחו בראהה אל אלהיו חשובה לנו, כי־אם דרכו של טיחו בראהה בכלל. והאמן ברוד, בעצם, גם־כן מרגיש כך. כי כל אותו הקונ־פליקט טיחו — קפלר בצירוף הקונפליקטים המשפחתיים של אליזבטה — טיננגנאגל, בני טיחו וכדומה, וגם אותם יחסי טיחו והרשות, ואפילו המומנט יפה — כל אלה הם קונ־פליקטי־חיים, אנושיים וארציים. עם פשיטת־הרגל של חיי טיחו מופיעה שבולת, ההצלה התמידית, הדת. בשביל הגויים, שלהם ושלנו, כל אותו המומנט של פגישת טיחו עם מהר"ל מפרג ודאי הוא מעניין. רב יהודי, יוצר הגולם המפורסם, מדבר דברים בצורה עתיקה ומוזרה, ותכנם הוא דתי־אנושי — ומובן, שזרות זו מושכת. בשביל הקורא שלנו

עתיד מומנט זה להיות לאחד המשעממים שבספר, כי כל אותו הפלפול עם מימרות תלמודיות וכדומה הוא בשבילנו די ישן. בכלל אין ברוד מצליח במקומות שכליים וחקרניים (איני יודע באמת, מי מצליח בהם בשירה). טיחו מתאר את קפלר בתארים אלה: חפשי, לא־פקח, עור, חסר־הכרה. וכאילו ברוד מוציא בדברים אלה משפט על ספרו. כל אותם המקומות שנכתבו בתמימות, בחופש, בהרגשה רק אינסטינקטיבית, בלא־יודעים — מקומות אלה הם הם שעושים את הספר למה שהוא, לספר טוב בלתי־מפוקפק. כיון שבאה שכליות והתחכמות, באים המקומות החלשים והלקויים. ובמקום אחר בספר אומר המחבר ביחס לטיחו, כי הרחבות המיותרת של דבוריו החלישה את הרושם, באשר הפירוש לדברים בא רק לרגלי חוסר בטחון בדברים עצמם. ומתוך כך, כל מקום שברוד נותן את גבוריו לפעול ולדבר — עושה רושם. מכיון שהוא מתחיל לבאר את גבוריו, הריהו נופל לתוך פסיכולוגיזמוס משעמם, כאילו מתוך חוסר אמון בעצמו. אלא שמקומות חלשים אלה מחלישים את ערכו של הספר אך במעט. הספר הוא טוב יותר מדי, שיקטן ערכו על־ידי לקויים אלה.

אגב: הדרך של אמן יהודי מוכרח להיות ההפך מדרכו של אמן לא־יהודי. ניצשה במאמרו הראשון על וואגניר מציין את התפתחותו המהופכת של זה מן ה„ביודעים" ל„בלא־יודעים". אמן גוי טבעי, בריא החושים והאינסטינקטים, הוא בעיקרו יוצר אינסטינקטיבי. כשהוא מגיע לשכליות, הריהו מרויח על־ידי כך. השכל מזדווג לרגש, והיצירה עולה. ריכארד וואגניר היה אדם של השכל, וזה היה הצד החלש ביצירתו, אך כל ימי חייו עמל אדם זה לעורר בעצמו את האינסטינקט הנרדם ולהחליש את שלטון־השכל, ועל־ידי כך הגיע ליצירה אמתית. איני מוסיקאי, ובנוגע לוואגניר איני יכול לשפוט, ואך ברור לי, שדרכו של כל אמן יהודי כמעט מוכרח להיות דרך זה. להשתחרר מכל התחכמות, לגשת אל הדברים מתוך תמימות, להעלות מעמקי הנפש את הבלתי־נודע, את שמתחת לסף ההכרה, לעבור מן החשבונות הרבים אל הישר, — זהו הדרך של היוצר העברי. והטוב שבברוד הוא, כי בספרו זה מתקרב הוא יותר אל מקורות־הנפש הראשונים. גם בספורו „יהודיות" — מרגישים, כי היציר האחד הטוב בהחלט: אולגה, הנערה היהודיה הפשוטה, הפרובינציאלית, הפטריארכלית למחצה, — כי אולגה זו נוצרה לא מתוך פרוגרמה ולא מתוך חשבון יצירתי, כי־אם מצורך נפשי. (אגב, אל טפוס זה הוא שב בדרמות שלו: „המצילה" ו„מלכה אסתר אחת" — אבל בפחות תמימות ובפחות הרגשה אינסטינקטיבית, אם כי בהדרמה האחרונה — בהרבה יופי). אם מוסיף ברוד ללכת בדרך זו — איני יכול עוד להחליט. ברור הוא, כי „טיחו בראהה" נוצר בדרך זו.

ברוד, בניגוד למיירינק, זה שהיין שבו תוסס עדיין וגם לא מצא לו עוד את הנאד הראוי, — ברוד, כפי שאמרתי למעלה, הנהו ההפך מזה. הוא הנהו לפרקים בבחינת יין שתסיסתו היא כבר מאחריו ושנפסקה קצת בהקדם־זמן, ולפרקים הוא נראה לך בבחינת נאד מוכן, העומד לקבל אל תוכו כל מיני יינות שהם. ופה הוא הלקוי שבו. יותר מדי הוא מוכן כבר, מבושל, בשעה שטוב היה לראות אותו עוד תוסס. בטיחו בראהה התסיסה אמנם גם־כן עברה, אבל פה היתה תסיסה כראוי, והנאד קבל לתוכו בפעם זו יין מן המובחר. יש לי רושם, כי כל מה שכתב לפני זה אינו אלא הכנה טכנית ואמון־יד בשביל ספר זה, ומה שכתב אחר־כך זהו שוב רק הסתעפויות של נקודה זו או אחרת בספר זה. צעד חדש, דומה בערכו ל„טיחו בראהה", טרם עשה, ולא קל לעשותו. לעת־עתה ברוד הנהו בעיקר „מחברו של טיחו בראהה", כשם שמיירינק, למרות ספריו האחרים, הנהו „מחברו של הגולם". ובתוך שני אלה מצאה לה פרג הרוחנית וההיסטורית חלק הגון של בטויה. אלא שלצערנו, „נתחלפו היוצרות", והגוי נתן לנו את נשמת פרג היהודית, והיהודי — את הנוצרית. ומובן, ששתי הנשמות לא הגיעו לבטוין הגמור. ופרג ההיסטורית עוד לא מצאה את בטויה המקיף, ביחוד שחסר עוד פה היסוד השלישי, הציכי. ואך שני ספרים חשובים נדפסו,

האחד יותר תוסס והשני שלם. ועם כל החסרונות ספרו של מיירינק, הייתי חפץ לראות גם את זה בתרגומו העברי. את זה של ברוד — ודאי וודאי. למרות תכנו הכללי, ספר יהודי הוא ואנושי. לא־יהודי לא היה כותב ספר זה כך בשום אופן.

יעקב רבינוביץ.

גרקוי, ביהם.

עִיּוּנִים

י.

עַל חֲטָאִים.

באחד הגליונות של אחד העתונים העברים נעשה לפני איזה זמן מעשה מכוער, הממיט חרפה על ספרותנו בשעה זו. לכאורה, נגע הדבר רק בסופרים אחדים, אבל אפשרותו של המעשה מעליבה ומדכאה כאחת. וגם המעשה עצמו איננו בודד, ובשנויים שונים יקרה אצלנו כדבר הזה לפעמים קרובות בזמן האחרון. ולא ל ש ם מ ש פ ט, אלא מ ת ו ך צ ע ר אני נוגע בו. אין את דעתי כלל להכריז על החוטאים, בין שהם מזידים ובין שהם שוגגים. לא הם ולא ענשם. רק עצם החזיון הוא שעורר את תשומת־לבי, ואולי הרגישו כבר גם אחרים, כי לפעמים נעשה אויר ספרותנו מחניק ביותר. ואם ישאל השואל: מאין בא הריח הרע? וענית ואמרת: מן הביבליוגרפיה או מן ההשקפה הספרותית, הנקראת אצלנו בטעות בשם „בקורת". כי בזמן האחרון התחילו עומדים מאחרי הקרנות של כתבי־העת שכירי־יום בצורת סופרים וקיתונים של שופכין בידיהם לכבד בהם את כל מי אשר יקרה לפניהם המקרה, או את כל מי אשר יחפצו להנקם בו. אמנם ישנם עושים את מעשיהם בתמימות של מחוסרי־נימוס, אבל רובם הם רשעים להכעיס, ודי בזיון וקצף.

אצל האחד — שחצנות וגסות־רוח, אצל האחר — קלות־ראש ואהבת הקנתור, ושניהם משפיעים לרעה על הקורא. וגם פני הסופרים מלבינים מתקלה זו של העדר יראת־הכבוד ליצירה האנושית ולעבודה הספרותית, ההולך ומתרבה בימינו, ביחוד במקצוע הסקירות הביבליוגרפיות, הנמצא בידים שאינן מהוגנות. לכאורה, צריך היה דוקא מקצוע זה להיות מחוסר כל פניות פרטיות ומשולל כל יחס „סוביקטיבי", כי הלא זוהי תעודתה של ההשקפה הספרותית: למסור לקורא דברים כהויתם. רק א ח ר י מסירת התוכן באמונה יש לו לסוקר או למשקיף רשות להעיר הערות שונות, והן יכולות לבוא רק בצורה כזו, שאינה משפילה את כבוד הספרות.

כי בכל קבוצה אנושית ובכל משלח־יד ובכל מפעל צבורי ישנן חוקה קבועה ומצוות מוסריות־נימוסיות, שכל העוסקים באותו משלח־יד ובאותו מפעל צבורי מחויבים בהן. רק אצלנו — כל איש הישר בעיניו יעשה.

הנה, למשל, בא לפני איזה זמן בשבועון „העולם" No 8 איזה יהודי, שכסה על שמו מתוך פחדנות, ומתוך מחבואו התנפל בגסות איומה על קבוצה של סופרים. „הרהורי בקורת" קרא האיש להתנפלותו, ותחת לתת סקירה ספרותית על תכנן של חוברות ה„מקלט" — דבר, שבודאי רק לשמו שלם לו העורך את שכרו — תחת זאת החליט האביר מכוסה־הפנים להתעלל בסופרים, שהשתתפו ב„מקלט".

עוד בעצם גשתו של „מבקר" זה אל הענין הנדון יש עלבון הספרות: בדמיונו כי עז רואה הוא, אותו סופר של „העולם", את עצמו „שקוע עד ארכובותיו בערמה של ספרות חדשה וחדישה". והלא על „מבקרים" כאלה תצעק הספרות: מי בקש זאת מארכובותיכם רמוס חצרי? אדם שבא לידי בחינה בספרות מתוך הרגשת „ארכובותיו" — מה מקומו כאן?

כך יכולה הספרות לטעון כנגד הסוקרים הרעים, אולם עד עתה עוד לא נשמעה טענה זו, ובינתים פשה הנגע.

הראשון לקבלת „מנה יפה" מידי אותו יושב־קרנות היה המשורר ז. שניאור. מובן הדבר, כי אפשר להעריך את יצירתו של שניאור מנקודות־ראות שונות; אפשר לאהוב אותה או לשנוא אותה, אפשר לשמוח על השיר האחד ולהצטער על השיר השני; — אבל אחת צריכה להיות תמיד: זוהי — הרגשת־כבוד ליצירה האנושית של משורר רב־אונים וברוך־כשרון. ולוא עמד אז לפני „המבקר" הנעלם איזה משורר צעיר, שאישיותו היוצרת אינה מוטלת בספק, אף אז היו דורשים ממנו האתיקה האנושית והטעם הספרותי, שיתיחס אליו בדרך־ארץ. ומה גם כשהיה לפניו אחד האמנים היותר גדולים של השירה העברית בזמננו, תלמידו של ביאליק, שקבל סמיכה והדרכה ממנו, ורבם של הרבה משוררים צעירים, שהושפעו ממנו ביודעים ובלא יודעים. ואף אם היה מוציא מתחת ידו דבר שאיננו מתוקן לגמרי, צריך היה המבקר ב„העולם" לדבר עליו בשפה אחרת, ומה גם כשנגע בפואימה „ווילנה", שהיא, לפי דעת רבים, אחת מיצירותיו המשובחות של שניאור.

„היו ימים — כותב סופרו של „העולם" — ושניאור הכיר את מקומו וידע לפני מי ולפני מה הוא עומד". ועתה — אוי ואבוי! — אין שניאור יודע, כי זימן לו „העולם" מין מבקר בעל־ארכובות, שגם לפניו הוא צריך לעמוד, בעונותינו הרבים!

ומפני שאין שניאור יודע עוד לפני מי הוא עומד הפעם — לפיכך הרשה לעצמו אותו מבקר בלי־שם לתאר את המשורר בצורה של „מנגן אוניברסלי, המזוין מכף רגלו ועד ראשו בכלי־זמר שונים ומשונים, מחלל בחליל התקוע תוך פיו, מכה בתוף התלוי לו מאחוריו, מניע ברגל אחת מין מכונת־מצלצלים הכרוכה לו בעקבו ועל כל אלה הוא מטלטל באמנות נפלאה את כובע הפעמונים החבוש לראשו".

זו שירה וזה שכרה אצלנו! ואין העורך, שהוא האחראי בעד דברים אלו, מרגיש בחלול כבוד הספרות כלל!

את היהירות שב„בקורת" זו — רק „יהירות"! — הרגיש „מבקר" אחר, שגם הוא ראה נחיצות לעצמו להעלים את שמו, ושגם הוא נתן סקירה ביבליוגרפית על ה„מקלט" בגליון קפ"א של העתון ארץ־הישראלי „הארץ". סוקר זה דעתו נוחה דוקא מהפואימה „ווילנה", אלא ששאר הפואימות של שניאור אינן מוצאות חן בעיניו, ומשום זה הוא עובר עליהן בגאוה, כאדם שהורגל לכתוב בעצמו דברים יותר יפים. אין הוא מספר אפילו לקורא באיזו דברים נוגעים השירים. רק שורה וחצי ממאמרו החשוב והיקר הוא מקדיש ליצירותיו של שניאור ב„מקלט".

ואם תמצא לאמר: רק שניאור הוא הבן השנוא, — קרא את כל הדברים של הסוקר ב„העולם" וגם של זה ב„הארץ".

ולוא היו באים זה הזלזול וזו השנאה, זו צדית־הרע וזו עזות־המצח, לוא היו אלה באים מתוך הבדל עמוק בהשקפות על העולם או מתוך הכרח פנימי להשתערות של מהפכה, כמו שהדבר נוהג לפעמים בספרות העמים, גם אז יש לטעון נגד צורה גסה של פולמוס וויכוח, אבל — אצלנו, עתה, כששדה־המלחמה הוא פיליטון בעתון והמטרה היא אצלם רק לתת סקירה ספרותית ולבוא על השכר, — למה הם כל אלה הדבורים הגסים על אמנות, יופי, שירה וכדומה? עשו, שכירים, את המוטל עליכם, ואל תודע בקהל רשעותכם או טפשותכם!

אבל, כפי הנראה, חושבים אחרת הרבה סופרים של כתבי־העת והמאספים השונים. ומשום שבשעה זו, כאשר אין בספרות העברית שום חוקה מוסרית קבועה ואין להרגיש גם את ההשפעה הטמירה של איזה רב וגדול, שיהיה מטיל מורא של יצירה על שאר העוסקים בתרבות העברית החדשה, — משום זה אחראים הם עורכי כתבי־העת בעד „הפרעת הסדר וחוקי הנימוס" ברשות הרבים של הספרות.

אשמים הם גם אותם הסופרים הידועים והמעולים, המרשים לעצמם לפעמים קרובות להשתמש במבטאים גסים כלפי מתנגדיהם, או לנהוג קלות ראש בחבריהם.

כך נכשל בשעה זו אחד הסופרים הערים ביותר וישרי־הלב ביותר במבטאים שאינם הגונים, היכולים להיות לתקלה לקוראים. כי

הנה כותב הסופר המובהק והידוע בסקירתו הביבליוגרפית: „מלבד כל אלה יש בחוברת שיר (הגוזן) מאת יעקב כהן, שני שירים (גרועים) מאת יצחק קצנלסון וכו׳" („האדמה" חוברת ד׳).

וכי הביבליוגרף הוא מורה במחלקה השלישית של איזה בית־ספר? האם לציונים של „טוב, הגון וגרוע" זקוק המשורר? או הקורא הוא שצריך לדעת איזה שיר נצטיין בסימן 3 + ואיזה ספור בציון של — 2?

והאם חות־דעת זו, הנאמרת בחטיפה ובמלה אחת, אף אם יוצאת היא מפי „מר־בר־רב־אשי", — האמנם חשובה היא למי שהוא? היא מרגילה רק את הקורא לא לידי הבחנה, אלא לידי עקימת חוטם בלבד.

איני מסופק אף רגע, כי הדברים המובאים נכתבו בשטף הכתיבה, בלי תשומת־לב מיוחדה מצד כותבם. אולם בשביל הסופרים הצעירים, הבאים „לבקר" מדי פעם בפעם את כתבי־העת והמאספים השונים, יכולה הערכה כזו לשמש מכשול רב, וממנה רק שעל לנוסחה הנהוגה אצל רוב המבקרים הצעירים, הנוסחה של „מגנה אני" ו„משבח אני".

והלא יש שהם מרשים לעצמם, חוץ מחות־דעת של גנאי, גם התנפלות גסה, שאין בה כל צורך וכל ערך מצד התפתחות הספרות! כי רבים מ„חברינו" הצעירים שוכחים, כי הספרות אינה רשות היחיד, וכי לא טוב הדבר, אף ברשות הרבים, בין מהצד המוסרי ובין מהצד ההיגייני, לירוק איש בפני רעהו, לוא גם בלי כל כוונה רעה.

ואני תפלה: לא רק „שהרשעה כולה כעשן תכלה", אלא גם שקלות־הראש המעליבה והמכאיבה שבין מבקר לסופר תכלה מספרותנו.

יא.

הַמְּרִיחִים וְהַמְמַהֲרִים.

ישנם ידועי־חולי, שההתאמצות באיזו עבודה שהיא יכולה להזיק להם, וישנם כאלה, שמפני מעמד גופם היא רק קשה להם. האנשים משני המינים האלה מונעים על־פי רוב את רגליהם מהליכה יתירה ואת ידיהם מעבודה מרובה. גם לרוחם הם נותנים מנוחה. ובצדק.

אולם ישנם בני־אדם בריאים וחזקים, והנה גם הם ימנעו את עצמם מיגיעה כל־שהיא. גם הם יחפצו, שאחרים ישמשו אותם ושהכל ינתן להם בצורה כזו, שלא יצטרכו לטרוח בו. רק את הקל, רק את המישור יאהבו. אין להם די סבלנות לשמוע את דברי חברם עד סופם, ואף להמשיך את תשומת־לבם אל איזה דבר המענין אותם אינם חפצים. נרפים הם, נרפים.

מתוך עצלות־נפשם וגסות־לבם אין הם משתמשים כלל בכל חושיהם שניתנו להם, כדי להכיר בהם את העולם, ובזה ידמו לפעמים קרובות לבעלי־החיים, העומדים במדרגה שכלית ונפשית יותר נמוכה מן האדם. כך, למשל, הכלבים חוש הריח הוא ההולך לפניהם. מריחים הם עקבות איזה דבר, ומבלי שיראו אותו או שיכירו בו — יוציאו את משפטם עליו.

טפוסים כאלה ממשפחת ה„מריחים" ישנם גם בין בני־האדם. אבל בה בשעה שאצל בעלי־החיים יותר מפותח הוא החוש האחד מכשרון הצירוף, אצל אנשים כאלה אין שום יתרון חשוב לחוש האחד על משנהו, ואם ישתמשו רק בזה האחד, אזי הם משתמשים רק בחלק קטן מן האמצעים שניתנו להם על־ידי הטבע. בהכרח הוא איפוא, שיטעו. האנשים מסוג זה אינם משתדלים לתפוס את הענין העומד לפניהם בכל היקפו האפשרי, אלא מסתפקים הם בהרחה ראשונה, וממנה הם באים לידי ההערכה המוחלטת של הדבר. כמובן, ידיעתם את העולם היא שטחית עד מאד. בכל זאת מעיזים הם תמיד להוציא את משפטם על החזיונות השונים, בין שהם חיוניים ובין שהם ספרותיים. על־פי רוב יסתפקו בעקימת־חוטם בלבד וילכו להם, אולם יש ויתחילו לחוות דעה ולהשפיע על זולתם — ואז אין להם תקנה אלא מקל־חובלים. כי בין בחיים ובין בספרות עלבון הוא ליצירה האנושית ולנפש האדם, כשאיזה בר־נש, המציץ רק דרך חרפי העינים והתופס רק בנחירי־חטמו, בא ומחליט החלטות.

ראוי הוא האדם, שאפילו לעבודתו הפשוטה, שאין בה יצירה, יתיחסו בלי קלות־ראש, וגדול הוא חטאם של השוגגים, המוציאים את משפטם, אף לפני עצמם, על איזה שיר, ספור או מאמר, שלא נתפס על־ידיהם די־צרכו דרך הרחה ראשונה או דרך הצצה מן החרכים.

הם יאמרו אז על־פי רוב:

הה, אין חדוש בשיר! הה, משעמם הוא הספור! הה, ארוך הוא המאמר!

אולם, באמת, הלא הקוראים האלה הם קצרי־רות.

אמנם, ישנם בני־עליה, שהשגתם מהירה ותפיסתם חדה, ומשום זה לא יטעו על־פי רוב במשפטם, גם על־פי הרושם הראשון. ואם איש בעל־כשרון כזה הוא גם בעל־יושר, הזהיר בכבוד חברו, אז ישתדל לבחון את משפטו האינטואיטיבי ולהוכח, אם לא שגה. אבל סתם קורא קצר־רוח הוא עני־הדעת. אין לו תכונת ההתמדה, הנמצאת אצל כל איש בריא, ודומה הוא בזה לאותם חולי־הרוח, המוכרחים לנתר במחשבתם ובדבורם מענין לענין, בלי שיוכלו להתעכב על אחד מהם. גם האיש קצר־הרוח אינו יכול לקרוא שיר עד תומו, לשמוע נאום עד סופו, ולהסתכל במחזה עד גמרו. אין הוא יכול לרכז את מחשבתו ואין לו שלטון על רצונו. לפעמים אין אצלו כל רצון כלל. על־פי הרגל או על־פי השפעה מקרית הוא מטה אוזן לשמוע איזה דבר, מעיף עין לקרוא איזה ספר, וכעבור רגע — והנה כבר שבעה נפשו. קורא כזה — העדרו טוב מהיותו. אולם, להותה של ספרותנו, נמצאים קוראים כאלה אף בין הסופרים, ולא לבד בין הפובליציס־טים, שהיצירה האמתית היא להם גן נעול, אלא אף בין ה„מבקרים" ובין ה„משוררים" ובין ה„פילוסופים" שלנו ישנם רבים, הקוראים רק את תחילת דבריו של חברם וכבר משפטם בפיהם. סופרים אלה יחשבו על־פי רוב, כי משום שהם בעצמם יודעים את „המלאכה", על כן אין להם צורך להתעסק ביצירת זולתם, אבל זוהי טעות. כל הרוצה, שחברו יתיחס אליו ברצינות, מוכרח להתיחס ברצינות גם אל חברו, ואל ידבר הקורא: משעמם הוא הספור, בשעה שלבו הוא שמם, ואל יאמר: ארוך הוא המאמר, בשעה שרוחו היא קצרה.

יש אומרים: מהירים־סוערים הם החיים, ועל כן צריך אדם לקצר במעשיו וביצירתו. טענה זו צודקת היא במקצת ביחס לחיים, כשרות האדם מוכרח להתגבר על איזה צורך של השעה. אבל הספרות הלא אינה ענין לרגע, וגם איש המדע אינו ממהר בעבודתו. אף אחד מן הפיסיקאים, הכימאים והביאו־לוגים לא קצר אף לדק אחד את נסיונותיו שהוא עושה בהבחנת חוקי הטבע ובהערכתם. גם הכוכב היותר קטן לא מהר בלכתו משום שהאדם ממהר בחייו. והעשב היותר קל איננו נחפז לצמוח משום שרות האדם קצרה. הכל נעשה בעתו, ובעולם היצירה, בין שהיא של היקום ובין שהיא של האדם, צריך להתהלך ברגש.

אבל — מה נעשה באמנים ובסופרים, שהם גם ביצירתם קצרי־רוח? אכן, זוהי רעה חולה, שיסודתה בתרבות ההולכת ונחפזת אל סופה. כבן־אדם, שימיו ספורים, ממהר לצוות לביתו, כן ימהר בן־דורנו להוציא אל הפועל את אשר יש לו לפעול. אין לו שום שלוה ושום הרחבת־הדעת. פתאום נעשינו כולנו קמצנים בזמן. במקרי יום־יום ובתענוגות החיים פזרנים אנו ובזבזנים, ורק ביצירה החלטנו פתאום, כי צריך לקמץ. וכמובן, המצאנו שיטות וביאורים שונים לעניות זו ולחולניות זו של נפשנו. וכשרואה אתה, כי קו לקו — והספור המודרני מוכן, והתמונה האכספרסיוניסטית לנגד עיניך, והדרמה החדשה לפניך, כשאתה שם את לבך אל אפני היצירה האלה ולאישיותם של רוב היוצרים, על־כרחך אתה מחליט, כי „צמצום" זה איננו צורך אמנותי, אלא הוא תוצאה של התנוונות. הוא מוביל ישר אל היצירה הפראית של קדמוני האדם, בשעה שבמקום שירה היו מלות־קריאה ובמקום ציור — רק צירופי־קוים.

יצירת אמנים אלה, אף ששירתם היא ילידת דור שכיב־מרע, אינה צריכה בכל זאת לעורר בנו יחס של קלות־ראש ושל עיון־חטף. וכי בשביל שהם נגועים בנפש מרוססת

ומרפרפת, צריכים גם אנו להיות קצרי־רוח? הלא כשרוצים אנו לדעת איזו קפיצת־הדרך היתה לו לאיזה אדם, מוכרחים אנו ללכת בדרך זו עצמה שעל אחרי שעל. ומה טוב היה, אילו היה יכול כל אדם להשכים ולאמר: רבון כל העולמים! ברוך אתה — שלא עשיתני כעוף הפורח. ברוך אתה — שלא עשיתני ככלב המריח. יהי רצון מלפניך, אלוה כל הבריות, שתהיה גם בי משלות צבא שמיך ומארך־אפיך ומרוב חסדיך.

דוד אריה פרידמאן.

קְדוֹשִׁים

ביער יארמולינץ נפלו חללים שני קדושי־אומה מטפוס חדש: לא כאלה שהיו לנו למכביר בימי גלותנו ושמתו על קדוש השם מחמת הכרח אכזרי; אף לא כאלה שקמו לנו, כחשמונאים חדשים בתקופתנו זו, להגן על כל שעל ושעל מאדמתנו ההיסטורית מתוך הכרת־חובה ואהבה לארץ הלאומית. קדושים כאלה היו ויהיו לכל עם נלחם על קיומו בתנאים רעים ומרים.* אולם עטרת־הקוצים אשר שם הגורל על ראש שני שליחי־הצבור הקדושים, הפרופיסור ישראל פרידלנדר והד"ר ברוך קאנטור, יש בה יופי טראגי רב־הזוהר, שלא מצינו דוגמתו אלא במקרים בודדים בהיסטוריה האנושית.

העזרה הגדולה, שמושיטה היהדות האמריקאית לאחיותיה נגועות־המלחמה באי־רופה, הריהי, כשהיא לעצמה, חזיון יקר ויוצא מן הכלל בדברי ימי העמים. לא ראינו עוד אומה מן האומות, שחלקיה רחוקים זה מזה מרחק גיאוגראפי גדול כל־כך, אשר תתעורר בחלק האחד תנועת־כאב כבירה כזו מתוך הרגשה, כי השני מתבוסס בדמו; ולא היתה עוד כזאת אף בדברי־ימינו, כי יתרוממו בבת־אחת אוכלוסים רבים מישראל, אשר אמרנו „ערב־רב“ הם ואין הכרה לאומית להם, והושיטו את ידם, יד־עזרה, ברחמים רבים אל מעבר לים, לאחיהם האוכלוסים הרבים האחרים מישראל, הנאנחים והגוועים בענותם. זהו חזיון נהדר ונעלה, אשר ישמח עליו לא לבד כל יהודי באשר הוא יהודי, כי־אם גם כל אדם באשר הוא אדם. כי העובדה הזאת מרוממת לא את היהדות בלבד, אלא גם את האנושיות; והיא מחזקת את אמונתנו בה ובכח האידיאליסמוס של המוניה. ואולם ביותר נשמח, כי אם בין החיילות של המלכויות שבאו להחריב את העולם תפס עמנו מקום בלי רצון וכמי שכפאו שד, — הנה במערכות הכחות הבאים לרפא את שבר־העולם נוטלת אומתנו מקום בראש, והיא א י נ ה מבדילה בין יהודי לנוצרי, כאשר יעידו מעשי ועד־העזרה היהודי בכל ארצות פזורים של היהודים, אשר נגעה אותן המלחמה.

אולם מעשה־האהבה הגדול דרש לא קרבנות־כספים בלבד, אלא גם סכון־נפשות. כי הנה מסרו קברניטי העולם הנוצרי, שדבש וחלב תחת לשונם וחרב פיפיות בידם, את כל מזרח־אירופה כולו לרעב ולזוהמה ולמגפות, ואת כל היהדות כולה בכמה מן הארצות ההרוסות ההן — לחורבן גמור ולהרג רב. וכדורי־העופרת, המתעופפים שם על ראש כל יהודי, אינם מבחינים בין הזידים התושבים ובין אחיהם הלבושים בגדי־שרד אמריקאיים, שבאו מרחוק לעזרם... אך היהדות, תורת־חיים זו של מעשים טובים חשאיים, עמדה בנסיון. ובכנסת־ישראל האמריקאית, „המאטיריאליסטית, השבעה, השקועה בהבלי העולם הזה ולהוטה אחרי תענוגותיו“, נמצאו הכחות הרוחניים, האידי־אליסטיים הנלבבים, אשר היה האומץ בנפשם להביא, מאהבה צנועה בוערת בתוך־תוכם, כל קרבן אשר ידרש. מכל פנות העם באו לעזרת אחיהם האובדים „עניי־עולם“ אלה, נושאי נחלת האלהים בלבבם; ובתוכם גם אלה ה ש נ י ם. האחד — ישראל פרידלנדר — פרופיסור בבית־מדרש לרבנים, תלמיד־חכם וסופר עברי לאומי, שכל ימיו התרוצצו בו המלומד והאיש החי רב־הפעלים, חוקר

הספרות הערבית־העברית בימי־הבינים — ילוחם מלחמת הציוניות הגרעינית באמריקה ונושא דגלה ברמה. והשני — ברוך קאנ־טור — רב ריפורמי צעיר, מיציאי בית־המדרש בסינסינאטי ומנצני־התחיה שברי־פורמה.

אכן אין זאת כי שבו ונתחדשו עלינו ימי ההארה של העולם על־ידי היהדות; ושוב נתחדשו עלינו ימי ה„שליחים" — הפעם ברוחו של עמנו. שני שליחי־ישראל, מתלמידיו של הלל, מסכנים את נפשם והולכים מארץ השובע, הנקיון והבריאות לארץ הרעב, הזוהמה והמגפות להביא ישע והצלה לבני־ברית ולשאינם בני־ברית. והללו, שהיו צפויים לכל מיתה משונה בארץ באוקראינה, לא עשו שום תנועות תיאטרליות ולא התפללו: „אנא, האל, מנע ממני את הכוס הזאת", — אלא אמרו לשולחיהם: „הננו!", עזבו, ללא שוב עוד, את שלום חדרי־עבודתם ואת צל ארונות־ספריהם החביבים עליהם, נפרדו מבני־ביתם מחמדי־נפשם וירדו לספינה בחשאי ובלי צלצלי־שמע. כמראה אנשי־עסק היה להם, כמעט כסוכני־מסחר פרוזאיים נראו לעין הכל — ואיש לא ידע, כי קרן עליהם אור קדוש וכי אין אלה אלא מל"ו נסתרים, הנושאים את נפשם, מדעת ובמחשבה תחילה, לתתה כופר נפש אחיהם הנענים...

ש. ג.

סְפָרִים חֲדָשִׁים

(שנתקבלו בבית־המערכת של „מקלט")

המחברים והמוציאים, הרוצים כי ספריהם יבוקרו ב„מקלט", מתבקשים לשלוח אל המערכת שני אכסמפלארים.

ים הצפון — מאת היינריך היינע. תרגם דוד פרישמאן. הוצאת שטיבל. מוסקבה, תרע"ט. 8^0. 98 עמוד.

הנסיעה בהרי הרץ — מאת היינריך היינה. תרגום ד. שמעונוביץ. הוצאת שטיבל. וורשה, תר"ף. 8^0. 84 עמוד.

איפיגניה בטורים — חזיון מאת י. וו. גטה. תרגם יעקב כהן. הוצאת שטיבל. וורשה, תר"ף. 8^0. 148 עמוד.

פואימות דרמתיות — מאת א. ס. פושקין. תרגם ד. שמעונוביץ. הוצאת שטיבל. וורשה, תר"ף. 8^0. 124 עמוד.

האויל — רומאן מאת ב. קלרמאן. תרגם יוסף הפטמאן. הוצאת שטיבל. וורשה, תר"ף. 8^0. 152 עמוד.

רשומות — מאסף לדברי זכרונות, לאתנוגרפיה ולפולקלור בישראל. כרך א. ערוך על־ידי א. דרויאנוב, בהשתתפות י. ח. רבניצקי וח. נ. ביאליק. יוצא־מזמן לזמן על־ידי הוצאת „מוריה" באודיסה. אודיסה, תרע"ח. 6^0. 483 עמוד.

ארץ — מאסף לספרות יפה ולבקורת. הוצאת „ארץ" באודיסה. תרע"ט. 6^0. 201 + 46.

ציון לנפש — על קברו של החבר יעקב ולמן ז"ל. מת בצפת תרע"ו. הוצא־לאור על־ידי מורי ירושלם ונערך על־ידי דוב קמחי. ירושלם, תרע"ז.

דפנים וחלויה — ספור יוני־עתיק, מאת לונגוס, על אהבת רועה ורועה באי לסבוס. עברית מאת מ. חריזמן. תל־אביב, שנת תר"פ. 16°. 122 עמוד.

הרפואה — רבעון רפואי. כלי־מבטא של ההסתדרות המדיצינית העברית בא"י. חוברת א'. ירושלים, ניסן — סיון, תר"פ.

הגנה — מכתב עתי לעניני גן־הילדים העברי להלכה ולמעשה. יוצא לאור פעם בשני חדשים. ערוך ע"י י. אלתרמן בהשתתפותו הקבועה של יעקב פיכמן. המו"ל: יחיאל היילפרין. שנה ראשונה — 6 חוברות (תשרי — אלול תרע"ח). שנה שניה — חוברת א' (תשרי־חשון תר"פ). אודיסה.

נח שטיינברג — אויף די וועגען פון·ווינט. פארלאג לעבען. נויארק, 1920.

Studies in Jewish Nationalism. By Leon Simon. With an Introduction by Alfred E. Zimmern. Longmens, Green and Co. London.

By-Paths in Hebraic Bookland. By Israel Abraham, D. D., M. A. Jewish Publication Society of America. Philadelphia.

Isaac Leon Peretz: Los Cabalistas. Traduccion del idisch y estudio preliminar de Soiomon Resnick, con un prologo de Alberto Gerchunoff. "La Cultura Israelita," Avenida de Mayo 560, Buenos Aires. 1919. 8°. 239 Pgg.

בדפוסו של יחזקאל ליפשיץ, ניו־יורק.